BIBLIOTECA NAZIONALE VITT. EMANUELE
68
5 D
1/2

IV 9 f.

5_10_A_2_

M

Ex Bibliotheca
majori Coll. Rom.
Societ. Jesu

I

R II ad. Te, II p. 9 n. 5.

Flo. O.

Coll. Rom. Societ. Jesu. Cat.

M. CICERONIS
DE PHILOSOPHIA
VOLVMEN SECVNDVM.

De natura deorum, De diuinatione, De fato, De legibus, De uniuerſitate, Arati uerſus in latinum conuerſi, Q. Ciceronis de petitione conſulatus.

Cum ſcholiis Pauli Manutii.

Index rerum, & uerborum.

AL DVS

VENETIIS, M. D. LX.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

68.5.D.1/2.

AD MARCELLVM CERVINVM, Sanctæ Crucis Cardinalem, in alteram Ciceronis philoſophiæ partem, Pauli Manutii præfatio.

2

EST genus hominum, qui ita ſentiunt: philoſophari, aut totum nihil eſſe; aut non eorum eſſe, qui rerum agendarum in ſtudio uerſantur. quorum in altero mihi uidentur, cum homines ſint, beſtiarum conſuetudinem imitari; quæ tantum ea, quæ pedibus teruntur, quæque adſunt, intuentur, nihil altum ſuſpiciunt, nihil longinquum cogitant: in altero res a natura copulatas uelle ſeiungere: nam qui ab actione rerum philoſophiam excludit, is, quantum in ipſo eſt, corporis & animi ſocietatem dirimit; cum & corpus regimine animi, & animus miniſterio corporis indigeat. Sed proferunt multos, quibus ignoratio philoſophiæ non obſtitit, quo minus ea, quæ uolebant, rectiſſime perficerent. Quaſi uero ſit eadem rerum omnium natura; &, quod uni aliqua in cauſſa contigerit, id cuilibet omnibus in cauſſis poſſe contingere credibile ſit. Naufragium facit natationis ignarus: arripit tabulam, & amplexu tenens, ad litus incolumis a fluctibus appellitur. num iccirco natandi peritiam negemus eſſe utilem, quòd, ſine ea qui fuit, e periculo tempeſtatis euaſerit? Incidit aliquis in febrem; non curatur, & conualeſcit: tollemus igitur medicinam, quoniam

ſunt qui ſine eius ope ſanentur? nihil minus: niſi ſi ea, quæ in caſu ſita ſunt, anteponimus ijs, quæ ratio gubernat. quod idem de philoſophia dicendum eſt. nam ut illud demus; ſine ea multos eſſe laudem conſecutos: non & hoc dabimus, fore, ut ſine eadem conſequi omnes poſſint. non eiuſdem ſemper generis agendæ ſunt res. eſt, ubi prudentia uel mediocris abunde ſatisfaciat: eſt item, ubi mentis altior contemplatio requiratur. hoc extremum qui poterit, ſequitur ut et illud primum poſſit: ſed qui illud primum, non & hoc extremum. quod cum ita ſit: utrum præſtet habere, facilis eſt dijudicatio. in optione enim, & eligendi poteſtate, nemo fere eſt, quin totum partibus cenſeat eſſe præferendum: propterea quòd non totum in partibus, ſed partes includuntur in toto. Ergo, cum perſpicuum hoc ſit, accidere & poſſe, & ſolere, ut philoſophiæ cognitio utilitatem afferat, ignoratio detrimentum: dubium non eſt, quin ea uideatur eſſe cum rerum actione coniungenda. Sed ijdem coniungi poſſe negant: quo argumento? aiunt eas diſſimili in genere uerſari, alteram in otio, alteram in negotijs: itaque ſe non uidere, qui poſſit in utraque unus excellere. Hic ego, Ceruine præſtantiſſime, meam memoriam non excutiam, ut ea, quæ legerim, aut audiuerim, reminiſcar. non eſt conſilium, quæ ad illos redarguendos faciant, ueterum e ſcriptis eruere. uolo, ut exemplo tuo refellantur. Romæ uiuis, & uixiſti multos iam annos. nunquam omnino tua uirtus tam illu

ſtri

ſtri loco latuit: ſed poſtea quàm te Paulus III. incredibili Pontifex non modo ſapientia, ſed bonitate etiam ornatus, in altiore dignitatis gradu collocatum, ſuorum omnium conſiliorum & participem, & adiutorem eſſe uoluit; tum uero clariſſime ſeſe oſtendit lumen animi, ingenijq́. tui; ut nullus eſſet honor tantus, qui in te collatus, non uideretur ei, qui contuliſſet, magnam eſſe iudicij laudem allaturus. itaque paullo poſt Cardinalis factus es, & factus tanto bonorum applauſu, tantaq́. lætitia, quan tam in animis hominum recte ſentientium ſumma dignitas uirtuti tributa potuit excitare. Quo toto tempore ualde tu quidem fuiſti, atque es etiam nunc, diſtrictus a negotijs, maximeq́. ab ijs, quæ & ad ſedandas aliquando Chriſtianorum principum diſcordias, & ad reſtituendam religioni dignitatem pertinent: ſed te tamen a philoſophiæ ſtudio nulla res unquam potuit diuellere. ſic & animo, et cor pori ſuis utrique muneribus apte diſtributis, quotidie fere modo a cognitione ad res agendas, modo a rebus agendis ad cognitionem traductus, teq́. ipſe in hoc quaſi circulo identidem reuoluens, effeciſti quod ab ijs, de quibus initio dixi, fieri poſſe negatur, ut & in tractandis negotijs, & in conſiderandis rerum humanarum diuinarumq́. cauſſis occupatus, diſpari in ſtudio, pari tamen cum laude uerſeris. Ex quo intelligitur, ab ijs, qui rerum actione ſedant, & percipi philoſophiam, & tractari poſſe: debere autem oſtendimus: eſt igitur eorum, qui ali

ter exiſtimant, ſententia omnis explodenda. nos quidem & noſtra ſponte commoti, & tuo exemplo impulſi, quotidie magis philoſophiam admirantes, in eius cognitione cupimus acquieſcere, ad eamq́ue, magnis defatigati laboribus & moleſtijs, tanquam ad iucundiſſimum diuerſorium properamus. quò ſi peruenero, uel potius cum peruenero; (cur enim meam ipſe cupiditatem ominibus optimis non proſequar?) tum ego quidem multo, quàm nunc, facilius tua in me merita uel tuebor, uel etiam illuſtrabo. interea non ſumus otioſi: utinam potius aliquanto minus occupati. prouinciam cepimus duram, atque difficilem, ueterum ſcriptorum libros emendare dum uolumus. omnino in hoc onere ſuſtinendo ualde ſudamus: ſed animus tuarum cohortationum memoria confirmatus, manet in officio, manebitq́ue, dum id, quod inſtituimus, abſoluatur. nunc edimus Ciceronis libros de philoſophia, ſane multis a mēdis, potiſſimum ex antiquiſſimo Bernardini Maffei, qui te maxime obſeruat, iuuenis eloquentiſſimi, libro uindicatos. qui cum ita digeſti eſſent, ut in duas partes tributi legerentur; cumq́. ego ex ijs partibus eam maxime uellem tibi inſcriptā emittere, quæ tuæ perſonæ dignitatiq́. aptiſſima uideretur: feci, ut eam deligerem, in qua de natura deorum elegāter et acute diſputatur: ut, quoniam ualde tibi pro tua ueteri erga me uoluntate, proq́. ſummis officijs deberi fructus induſtriæ meæ uidentur; ij dum ad maturitatē peruenirent, his te interim quaſi floribus oblectares.

M. TVLLII CICERONIS DE NATVRA DEORVM, AD M. IVNIVM BRVTVM,

LIBER I.

C V M *multæ res in philoſophia nequaquam ſatis adhuc explicatæ ſunt, tum perdifficilis, Brute, quod tu minime ignoras, & perobſcura quæſtio eſt de natura deorum: quæ & ad agnitionem animi pulcherrima eſt, et ad moderandam religionem neceſſaria: de qua tam uariæ ſunt doctiſſimorum hominum, tamq́. diſcrepantes ſententiæ, ut magno argumento eſſe debeat, cauſſam, ideſt principium philoſophiæ, eſſe inſcientiam, prudenterq́. Academicos a rebus incertis aſſenſionem cohibuiſſe. quid eſt enim temeritate fortius? aut quid tam temerarium, tamq́. indignum ſapientis grauitate, atque conſtantia, quàm aut falſum ſentire, aut, quod non ſatis explorate perceptum ſit, & cognitum, ſine ulla dubitatione defendere? uelut in hac quæſtione, plerique, quod maxime ueriſimile eſt, et quò omnes duce natura uehimur, deos eſſe dixerunt; dubitare ſe, Protagoras: nullos eſſe omnino, Diagoras Melius, et Theodorus Cyrenaicus putauerunt. qui uero deos eſſe dixerunt, tanta ſunt in uarietate, ac diſſenſione conſtituti, ut eorum moleſtum ſit annumerare ſententias. nam & de figuris deorum, & de locis,*

atque ſedibus, et actione uitæ multa dicuntur: deq́. his ſumma philoſophorum diſſenſione certatur. quod uero maxime rem, cauſſamq́. continet, utrum nihil agant, nihil moliantur, an ab omni curatione, & adminiſtratione rerum uacent; an contra ab his & a principio omnia facta, & conſtituta ſint, & ad infinitum tempus regantur, atque moueantur: in primis magna diſſenſio eſt: eaq́. niſi dijudicatur, in ſummo errore neceſſe eſt homines, atque in maximarum rerum ignoratione uerſari. Sunt enim philoſophi, & fuerunt, qui omnino nullam habere cenſerent humanarum rerum procurationem deos. quorum ſi uera ſententia eſt, quæ poteſt eſſe pietas? quæ ſanctitas? quæ religio? hæc enim omnia pure, ac caste tribuenda deorum numini ita ſunt, ſi animaduertuntur ab ijs, & ſi eſt aliquid a dijs immortalibus hominum generi tributum. ſin autem dij neque poſſunt nos iuuare, nec uolunt; nec curant omnino, nec, quid agamus, animaduertunt; nec eſt, quod ab his ad hominum uitam permanare poſſit: quid eſt, quòd ullos dijs immortalibus cultus, honores, preces adhibeamus? in ſpecie autem fictæ ſimulationis, ſicut reliquæ uirtutes, ita pietas ineſſe non poteſt: cum qua ſimul & ſanctitatem, & religionem tolli neceſſe eſt: quibus ſublatis, perturbatio uitæ ſequitur, et magna confuſio. atque haud ſcio, an, pietate aduerſus deos ſublata, fides etiam, & ſocietas humani generis, &, una excellentiſſima uirtus, iuſtitia tollatur. Sunt autem alij philo-

ſophi,

ſophi, et hi quidem magni, atque nobiles, qui deorum mente, atque ratione omnem mundum adminiſtrari & regi cenſeant: neque uero id ſolum, ſed etiam ab ijſdem uitæ hominum conſuli, & prouideri. nam & fruges, & reliqua, quæ terra pariat, & tempeſtates, ac temporum uarietates, cæliq. mutationes, quibus omnia, quæ terra gignat, maturata pubeſcant, a dijs immortalibus tribui generi humano putant, multaque, quæ dicentur in his libris, colligunt: quæ talia ſunt, ut ea ipſa dij immortales ad uſum hominum fabricati pæne uideantur. Cõtra quos Carneades ita multa diſſeruit, ut excitaret homines non ſocordes ad ueri inueſtigandi cupiditatem. res enim nulla eſt, de qua tantopere non ſolum indocti, ſed etiam docti diſſentiant. quorum opiniones cum tam uariæ ſint, tamq. inter ſe diſſidentes: alterum fieri profecto poteſt, ut earum nulla, alterum certe non poteſt, ut plus una uera ſit: qua quidem in cauſſa & beneuolos obiurgatores placare, et inuidos uituperatores confutare poſſumus; ut alteros reprehendiſſe pæniteat, alteri ſe didiciſſe gaudeant. nam qui admonent, amice docendi ſunt: qui inimice inſectantur, repellendi. multum autem fluxiſſe uideo de libris noſtris, quos complures breui tempore edidimus, uariumq. ſermonem, partim admirantium, unde hoc philoſophandi nobis ſubito ſtudium extitiſſet; partim, quid quaque de re certi haberemus, ſcire cupientium. Multis etiam ſenſi mirabile uideri, eam nobis potiſſimum probatam

eſſe

eſſe philoſophiam, quæ lucem eriperet, & quaſi noctem quandam rebus offunderet; deſertæq. diſciplinæ, & iam pridem relictæ patrocinium nec opinatum a nobis eſſe ſuſceptum. Nos autem nec ſubito cœpimus philoſophari: nec mediocrem a primo tempore ætatis in eo ſtudio operam, curamq. conſumpſimus: &, cum minime uidebamur, tum maxime philoſophabamur. quod et orationes declarant, refertæ philoſophorum ſententijs; & doctiſſimorum hominum familiaritates, quibus ſemper domus noſtra floruit; & principes illi, Diodotus, Philo, Antiochus, Poſidonius, a quibus inſtituti ſumus. &, ſi omnia philoſophiæ præcepta referuntur ad uitam; arbitramur nos & publicis, & priuatis in rebus ea præſtitiſſe, quæ ratio et doctrina præſcripſerit. Sin autem quis requirit, quæ cauſſa nos impulerit, ut hæc tam ſero litteris mandaremus: nihil eſt, quod expedire tam facile poſſimus. Nam cum otio langueremus; et is eſſet reip. ſtatus, ut eam unius conſilio, atque cura gubernari neceſſe eſſet: primum ipſius reip. cauſſa philoſophiam noſtris hominibus explicandam putaui, magni exiſtimans intereſſe ad decus, & laudem ciuitatis, res tam graues, tamq. præclaras latinis etiam litteris contineri. eoq. me minus inſtituti mei pænitet, quòd facile ſentio, quàm multorum non modo diſcendi, ſed etiam ſcibendi ſtudia commouerim. complures enim, græcis inſtitutionibus eruditi, ea, quæ didicerant, cum ciuibus ſuis communicare non poterant; quòd illa, quæ a

Græcis

Græcis accepiſſent, latine dici poſſe diffiderent. quo in genere tantum profeciſſe uidemur, ut a Græcis ne uerborum quidem copia uinceremur. Hortata eſt etiam, ut me ad hæc conferrem, animi ægritudo, fortunæ magna, & graui commota iniuria: cuius ſi maiorem aliquam leuationem reperire potuiſſem, non ad hanc potiſſimum confugiſſem. ea uero ipſa nulla ratione melius frui potui, quàm ſi me non modo ad legendos libros, ſed etiam ad totam philoſophiam pertractandam dediſſem. omnes autem eius partes, atque omnia membra tum facillime noſcuntur, cum totæ quæſtiones ſcribendo explicantur. eſt enim admirabilis quædã continuatio, ſeriesq. rerũ, ut alia ex alia nexa, & omnes inter ſe aptæ, colligatæq. uideantur. Qui autem requirunt, quid quaque de re ipſi ſentiamus; curioſius id faciunt, quàm neceſſe eſt. non enim tam auctoritatis in diſputando, quàm rationis momenta quærenda ſunt. quin etiam obeſt plerunque ijs, qui diſcere uolunt, auctoritas eorum, qui ſe docere profitentur. deſinunt enim ſuum iudicium adhibere: id habent ratum, quod ab eo, quem probant, iudicatum uident. Nec uero probare ſoleo id, quod de Pythagoreis accepimus: quos ferunt, ſi quid affirmarent in diſputando, cum ex ijs quæreretur, quare ita eſſet, reſpondere ſolitos, Ipſe dixit. ipſe autem, erat Pythagoras. tantum opinio præiudicata poterat, ut etiam ſine ratione ualeret auctoritas. Qui autem mirantur, nos hanc potiſſimum diſciplinam ſecutos; his quattuor

Academicis

Academicis libris ſatis reſponſum uidetur. Nec uero deſertarum, relictarumq. rerum patrocinium ſuſcepimus. non enim hominum interitu ſententiæ quoque occidunt, ſed lucem auctoris fortaſſe deſiderant: ut hæc in philoſophia ratio, contra omnia diſſerendi, nullamq. rem aperte iudicandi, profecta a Socrate, repetita ab Arceſila, confirmata a Carneade, uſque ad noſtram uiguit ætatem: quam nunc propemodum orbam eſſe in ipſa Græcia intelligo. quod non Academiæ uitio, ſed tarditate hominum arbitror contigiſſe. nam ſi, ſingulas diſciplinas percipere, magnum eſt; quanto maius, omnes? quod facere ijs neceſſe eſt, quibus propoſitum eſt, ueri reperiendi cauſſa, & contra omnes philoſophos, & pro omnibus dicere. cuius rei tantæ, tamq. difficilis facultatem conſecutum eſſe me non profiteor, ſecutum eſſe præmefero. Nec tamen fieri poteſt, ut, qui hac ratione philoſophentur, ij nihil habeant quod ſequantur. dictum eſt hac de re alio loco diligentius: ſed quia nimis indociles quidam, tardiq. ſunt, admonendi uidentur ſæpius. Non enim ſumus ij, quibus nihil uerum eſſe uideatur; ſed ij, qui omnibus ueris falſa quædam adiuncta eſſe dicamus, tanta ſimilitudine, ut in ijs nulla inſit certa iudicandi, & aſſentiendi nota. ex quo exiſtit & illud, multa eſſe probabilia: quæ quanquam non perciperentur, tamen, quia uiſum haberent quendam inſignem, & illuſtrem, his ſapientis uita regeretur. Sed iam, ut omni me inuidia liberem, ponam in me

dio

dio ſententias philoſophorum de natura deorum. quo quidem loco conuocandi omnes uidentur, qui, quæ ſit earum uera, iudicent. tum demum mihi procax Academia uidebitur, ſi aut conſenſerint omnes; aut erit inuentus aliquis, qui, quid uerum ſit, inuenerit. itaque mihi libet exclamare, ut Statius in Synephebis:

Pro deum, popularium omnium, omnium adoleſcentium
Clamo, poſtulo, obſecro, oro, ploro, atque imploro fidem:

non leuiſſima de re, ut queritur ille fieri in ciuitate facinora capitalia,

Ab amico amante argentum accipere meretrix non uult:

ſed ut adſint, cognoſcant, animaduertant, quid de religione, pietate, ſanctitate, cæremonijs, fide, iureiurando, quid de templis, delubris, ſacrificijsq́. ſollemnibus, quid de ipſis auſpicijs, quibus nos præſumus, exiſtimandum ſit. hæc enim omnia ad hanc de dijs immortalibus quæſtionem referenda ſunt. profecto eos ipſos, qui ſe aliquid certi habere arbitrantur, addubitare coget doctiſſimorum hominum de maxima re tanta diſſenſio. quod cum ſæpe alias, tum maxime animaduerti, cum apud C. Cottam, familiarem meum, accurate ſane, & diligenter de dijs immortalibus diſputatum ſit. Nam cum ferijs Latinis ad eum, ipſius rogatu, accerſituq́. ueniſſem; offendi eum ſedentem in exhedra; & cum

C. Vel-

C. Velleio ſenatore diſputantem: ad quem tum Epi curei primas ex noſtris hominibus deferebant. aderat etiam Q. Lucilius Balbus: qui tantos progreſſus habebat in Stoicis, ut cum excellentibus in eo genere Græcis compararetur. Tum, ut me Cotta uidit, peroportune, inquit, uenis: oritur enim mihi magna de re altercatio cum Velleio: cui, pro tuo ſtudio, non eſt alienum te intereſſe. Atqui mihi quoque uideor, inquam, ueniſſe, ut dicis, oportune. tres enim trium diſciplinarum principes conueniſtis. M. enim Piſo ſi adeſſet, nullius philoſophiæ, earum quidem, quæ in honore ſunt, uacaret locus. Tum Cotta, ſi, inquit, liber Antiochi noſtri, qui ab eo nuper ad Balbum miſſus eſt, uera loquitur: nihil eſt, quòd Piſonem, familiarem tuum, deſideres. Antiocho enim Stoici cum Peripateticis re concinere uidentur, uerbis diſcrepare. quo de libro, uelim ſcire, Balbe, quid ſentias. Ego ne? inquit ille. miror Antiochum, hominem in primis acutum, non uidiſſe; intereſſe plurimum inter Stoicos; qui honeſta a commodis, non nomine, ſed genere toto diſiungerent; & Peripateticos, qui honeſta commiſcerent commodis; ut ea inter ſe magnitudine, et quaſi gradibus, non genere, differrent. hæc enim eſt non uerborum parua, ſed rerum permagna diſſenſio. Verum hæc alias: nunc, quod cœpimus; ſi uidetur. Mihi uero, inquit Cotta, uidetur. ſed, ut hic, qui interuenit, me intuens, ne ignoret quæ res agatur; de natura agebamus deorum: quæ cũ mihi uide

retur

retur perobſcura, ut ſemper uideri ſolet; Epicuri ex Velleio ſciſcitabar ſententiam. Quamobrem, inquit, Vellei, niſi moleſtum eſt, repete quæ cœperas. Repetam uero. Quanquam non mihi, ſed tibi hic uenit adiutor. ambo enim, inquit arridens, ab eodem Philone, nihil ſcire, didiciſtis. Tum ego, quid didicerimus, Cotta uiderit: tu autem, nolo, exiſtimes me adiutorem huic ueniſſe, ſed auditorem, et quidem æquum, libero iudicio, nulla eiuſmodi adſtrictum neceſſitate, ut mihi, uelim, nolim, ſit certa quædam tuenda ſententia. Tum Velleius, fidenter ſane, ut ſolent iſti, nihil tam uerens, quàm ne dubitare aliqua de re uideretur; tanquam modo ex deorum concilio, et ex Epicuri intermundijs deſcendiſſet; audite, inquit, non commenticias, futilesq́. ſententias, non opificem, ædificatoremq́. mundi Platonis de Timæo deum; nec, anum fatidicam, Stoicorum πρόνοιαν, quam latine licet prouidentiam dicere; neque uero mundum ipſum animo, & ſenſibus præditum, rotundum, ardentem, uolubilem deum; portenta, & miracula non diſſerentium philoſophorum, ſed ſomniantium. quibus enim oculis intueri potuit ueſter Plato fabricam illam tanti operis, qua conſtrui a deo, atque ædificari mundum facit? quæ molitio? quæ ferramenta? qui uectes? quæ machinæ? qui miniſtri tanti muneris fuerunt? quemadmodum autem obedire, & parere uoluntati architecti aer, ignis, aqua, terra potuerunt? unde uero ortæ illæ quinque formæ, ex quibus reliquæ formantur,

mantur, apte cadentes ad animum efficiendum, pariendosq́. ſenſus? longum eſt iter ad omnia. quæ talia ſunt, ut optata magis, quàm inuenta, uideantur. Sed illa palmaris quidem, quòd, qui non modo natum mundum introduxerit, ſed etiam manu pæne factum, is eum dixerit fore ſempiternum. hunc cenſes primis, ut dicitur, labris guſtaſſe phyſiologiam, qui quidquam, quod ortum ſit, putet æternum eſſe poſſe? quæ eſt enim coagmentatio non diſſolubilis? aut quid eſt, cuius principium aliquod ſit, nihil ſit extremum? πρόνοια *uero ſi ueſtra eſt, Lucili; eadem requiro, quæ paullo ante, miniſtros, machinas, omnem totius orbis deſignationem, atque apparatum: ſin alia eſt; cur mortalem fecerit mundum, non, quemadmodum Platonicus deus, ſempiternum. ab utroque autem ſciſcitor, cur mundi ædificatores repente extiterint, innumerabilia ante ſæcula dormierint. non enim, ſi mundus nullus erat, ſæcula non erant. ſæcula nunc dico, non ea, quæ dierum noctiumq́. numero annuis curſibus conficiuntur: nam fateor ea ſine mundi conuerſione effici non potuiſſe: ſed fuit quædam ab infinito tempore æternitas, quam nulla temporum circumſcriptio metiebatur; ſpatio tamen, qualis ea fuerit, intelligi non poteſt: quòd ne in cogitationem quidem cadit, ut fuerit tempus aliquod, nullum cum tempus eſſet. iſto igitur tam immenſo ſpatio, quæro, Balbe, cur* πρόνοια *ueſtra ceſſauerit. laborem ne fugiebat? at iſte nec attingit deum, nec erat ullus; cum*

omnes

omnes naturæ numini diuino, cælum, ignes, terræ, maria, parerent. Quid autem erat, quòd concupiſceret deus mundum ſignis, & luminibus, tanquam ædilis, ornare? ſi, ut deus ipſe melius habitaret: antea uidelicet tempore infinito in tenebris, tanquam in gurguſtio, habitauerat. Poſt autem, uarietate ne eum delectari putamus, qua cælum et terras exornatas uidemus? quæ iſta poteſt eſſe oblectatio deo? quæ ſi eſſet, non ea tam diu carere potuiſſet. An hæc, ut fere dicitis, hominum cauſſa a deo conſtituta ſunt? ſapientum ne? propter paucos ergo tanta eſt facta rerum molitio. an ſtultorum? at, primum, cauſſa non fuit, cur de improbis bene mereretur: deinde, quid eſt aſſecutus; cum omnes ſtulti ſint ſine dubio miſerrimi, maximè quòd ſtulti ſunt? miſerius enim ſtultitia quid poſſumus dicere? deinde, quòd ita multa ſunt incommoda in uita, ut ea ſapientes commodorum compenſatione leniant, ſtulti nec uitare uenientia poſſint, nec ferre præſentia.

Qui uero mundum ipſum animantem, ſapientemq. eſſe dixerunt, nullo modo uiderunt animi naturam, intelligentes in quam figuram cadere poſſet: de quo dicam paullo poſt. nunc autem hactenus admirabor eorum tarditatem, qui animantem, immortalem, & eundem beatum, & rotundum eſſe uelint, quòd ea forma ullam neget eſſe pulchriorem Plato. at mihi uel cylindri, uel quadrati, uel coni, uel pyramidis uidetur eſſe formoſior. Quæ uero uita attribuitur iſti rotundo deo? nempe ut ea celeri-

tate contorqueatur, cui par nulla ne cogitari quidem poſſit: in qua, non uideo, ubinam mens conſtans, & uita beata poſſit inſiſtere. quodq. in noſtro corpore ſi minima ex parte ſignificetur, moleſtum ſit; cur hoc idem non habeatur moleſtum in deo? terra enim profecto, quoniam pars mundi eſt, pars eſt etiam dei. atqui terræ maximas regiones inhabitabiles, atque incultas uidemus; quòd pars earum appulſu ſolis exarſerit, pars obriguerit niue, pruinaque, lóginquo ſolis abſceſſu. quæ, ſi mũdus eſt deus, quoniam partes mũdi ſunt, dei membra partim ardentia, partim refrigerata dicenda ſunt. Atque hæc quidem ueſtra, Lucili, qualia uero ſint, ab ultimo repetam ſuperiorum. Thales enim Mileſius, qui primus de talibus rebus quæſiuit, aquam dixit eſſe initium rerum; deum autem eam mentem, quæ ex aqua cuncta fingeret. Si dij poſſunt eſſe ſine ſenſu, & mente; cur aquæ adiunxit, ſi ipſa mens conſtare poteſt uacans corpore? Anaximandri autem opinio eſt, natiuos eſſe deos, longis interuallis orientes, occidentesque, eoq. innumerabiles eſſe mundos. ſed nos deum, niſi ſempiternum, intelligere qui poſſumus? Poſt Anaximenes aera deum ſtatuit, eumq. gigni, eſſeq. immenſum, & infinitum, & ſemper in motu. quaſi aut aer ſine ulla forma deus eſſe poſſit, cum præſertim deum non modo aliqua, ſed pulcherrima ſpecie eſſe deceat; aut non omne, quod ortum ſit, mortalitas conſequatur. Inde Anaxagoras, qui accepit ab Anaximene diſciplinam, primus om-

nium rerum deſcriptionem, et modum mentis infinitæ ui, ac ratione deſignari, & confici uoluit. in quo non uidit, neque motum ſenſui coniunctum & continentem in infinito ullum eſſe poſſe, neque ſenſum omnino, quo non ipſa natura pulſa ſentiret. deinde, ſi mentem iſtam quaſi animal aliquod eſſe uoluit; erit aliquid interius, ex quo illud animal nominetur. quid autem interius mente? cingitur igitur corpore externo. quod quoniam non placet; aperta ſimplexq́. mens, nulla re adiuncta, quæ ſentire poſſit, fugere intelligentiæ noſtræ uim & notionem uidetur. Crotoniates autem Alcmæo, qui ſoli, & lunæ, reliquisq́. ſideribus, animoq́. præterea diuinitatem dedit, non ſenſit ſeſe mortalibus rebus immortalitatẽ dare. Nam Pythagoras, qui cẽſuit animum eſſe per naturam rerum omnem intentum, et commeantem, ex quo noſtri animi caperentur, non uidit detractione humanorum animorum diſcerpi, & dilacerari deum; &, cum miſeri animi eſſent, quod pleriſque contingeret, tum dei partem eſſe miſeram: quod fieri non poteſt. cur autem quidquam ignoraret animus hominis, ſi eſſet deus? quo modo porro deus iſte, ſi nihil eſſet, niſi animus, aut infixus, aut infuſus eſſet in mundo? Tum Xenophanes, qui, mente adiuncta, omne præterea, quod eſſet infinitum, deum uoluit eſſe, de ipſa mente ita reprehenditur, ut ceteri; de infinitate autem uehementius, in qua nihil neque ſentiens, neque coniunctum eſſe poteſt. Nam Parmenides commenticium quid-

dam coronæ ſimilitudine efficit: Stephanem appellat, continentem ardore lucis orbem, qui cingit cælum, quem appellat deum. in quo neque figuram diuinam, neque ſenſum quiſquam ſuſpicari poteſt. multaq́. eiuſdem monſtra, quippe qui bellum, qui diſcordiam, qui cupiditatem, ceteraq́. generis eiuſdem ad deum reuocat: quæ uel morbo, uel ſomno, uel obliuione, uel uetuſtate delentur. eademq́. de ſideribus. quæ reprehenſa iam in alio, in hoc omittantur. Empedocles autem, multa alia peccans, in deorum opinione turpiſſime labitur. quattuor enim naturas, ex quibus omnia conſtare uult, diuinas eſſe cenſet: quas & naſci, et extingui perſpicuum eſt, & ſenſu omni carere. Nec uero Protagoras, qui ſeſe negat omnino de dijs habere quod liqueat, ſint, non ſint, quales ue ſint, quidquam uidetur de natura deorum ſuſpicari. Quid Democritus? qui tum imagines, earumq́. circuitus in deorum numero refert; tum illam naturam, quæ imagines fundat, ac mittat; tum ſcientiam, intelligentiamq́. noſtram; non ne in maximo errore uerſatur? cum idem omnino, quia nihil ſemper ſuo ſtatu maneat, neget eſſe quidquam ſempiternum; non ne deum ita tollit omnino, ut nullam opinionem eius reliquam faciat? Quid aer? quo Diogenes Apolloniates utitur deo; quem ſenſum habere poteſt, aut quam formam dei? Iam de Platonis inconſtantia longum eſt dicere: qui in Timæo, patrem huius mundi nominari, negat, poſſe; in legum autem libris, quid ſit omnino deus,

inquiri

inquiri oportere non cenſet. quod uero ſine corpore ullo deum uult eſſe, ut Græci dicunt, ἀσώματον; id quale eſſe poſſit, intelligi non poteſt. careat enim ſenſu, neceſſe eſt, careat prudentia, careat uolupta te: quæ omnia una cum deorum notione comprehen dimus. Idem & in Timæo dicit, & in legibus, & mundum deum eſſe, & cælum, & aſtra, & terram, & animos, & eos, quos maiorum inſtitutis accepimus: quæ & per ſe ſunt falſa perſpicue, & inter ſeſe uehementer repugnantia. Atque etiam Xenophon paucioribus uerbis eadem fere peccat: facit enim in iis, quæ a Socrate dicta retulit, Socratem diſputantem, formam dei quæri non oportere, eundemq. & ſolem, & animum deum dicere, & modo unum, tum autem plures deos. quæ ſunt iiſdem in erratis fere, quibus ea, quæ de Platone dicimus. Atque etiam Antiſthenes in eo libro, qui phyſicus inſcribitur, populares deos multos, naturalem unum eſſe dicens, tollit uim & naturam deorum. Nec multo ſecus Speuſippus, Platonem auunculum ſubſequens, & uim quandam dicens, qua omnia regantur, eamq. animalem, euellere ex animis conatur cognitionem deorum. Ariſtoteles quoque in tertio de philoſophia libro multa turbat, a magiſtro Platone uno diſſentiens. modo enim menti tribuit omnem diuinitatem; modo mundum ipſum deum dicit eſſe; modo quendam alium præficit mundo; eiq. eas partes tribuit, ut replicatione mundi quadam motum regat, atque tueatur. tum cæli ar-

dorem deum dicit eſſe, non intelligens, cælum mundi eſſe partem; quem alio loco ipſe deſignarit deum. quo modo autem cæli diuinus ille ſenſus in celeritate tanta conſeruari poteſt? ubi deinde illi tot dij, ſi numeramus etiam cælum deum? cum autem ſine corpore idem uult eſſe deum, omni illum ſenſu priuat, & prudentia. quo porro modo mundus moueri poteſt carens corpore? aut quo modo, ſemper ſe mouens, eſſe quietus, et beatus poteſt? Nec uero eius condiſcipulus Xenocrates in hoc genere prudentior: in cuius libris, qui ſunt de natura deorum, nulla ſpecies diuina deſcribitur. deos enim octo eſſe dicit; quinque eos, qui in ſtellis uagi nominantur; unum, qui ex omnibus ſideribus, quæ infixa cælo ſunt, ex diſperſis quaſi membris ſimplex ſit putandus deus; ſeptimum ſolem adiungit, octauamq. lunam. qui quo ſenſu beati eſſe poſſint, intelligi non poteſt. Ex eadẽ Platonis ſchola Ponticus Heraclides puerilibus fabulis referſit libros. et tamen modo mundum, tum mentem diuinam eſſe putat: errantibus etiam ſtellis diuinitatem tribuit, ſenſuq. deum priuat, et eius formam mutabilem eſſe uult: eodemq. libro rurſus terram, & cælum refert in deos. Nec uero Theophraſti inconſtantia ferenda eſt: modo enim menti diuinum tribuit principatum, modo cælo, tum autem ſignis, ſideribusq. cæleſtibus. Nec audiendus eius auditor Strato, is, qui phyſicus appellatur; qui omnem uim diuinam in natura ſitam eſſe cenſet, quæ cauſſas gignendi, augendi, minuendi

ue habeat, ſed careat omni ſenſu, & figura. Zeno autem (ut iam ad ueſtros, Balbe, ueniam) naturalem legem diuinam eſſe cenſet, eamq́. uim obtinere recta imperantem, prohibentemq́. contraria. quam legem quo modo efficiat animantem, intelligere non poſſumus: deum autem animantem certe uolumus eſſe. atque hic idem alio loco æthera deum dicit: ſi intelligi poteſt nihil ſentiens deus, qui nunquam nobis occurrit neque in precibus, neque in optatis, neque in uotis. Alijs autem libris rationem quandam per omnem pertinentem naturam, ut diuinam, eſſe affectam putat. Idem aſtris hoc idem tribuit, tum annis, menſibus, annorumq́. mutationibus. cum uero Heſiodi theogoniam interpretatur, tollit omnino inſitas, perceptasq́. cognitiones deorum: neque enim Iouem, neque Iunonem, neque Veſtam, neque quenquam, qui ita appelletur, in deorũ habet numero; ſed rebus inanimatis, atque mutis per quandam ſignificationem hæc docet tributa nomina. Cuius diſcipuli Ariſtonis non minus magno in errore ſententia eſt; qui neque formam dei intelligi poſſe cenſeat; neque in dijs ſenſum eſſe dicat; dubitetq́. omnino, deus animans, nec ne ſit. Cleanthes autem, qui Zenonem audiuit una cum eo, quem proxime nominaui, tum ipſum mundum deum dicit eſſe; tum totius naturæ menti, atque animo hoc nomen tribuit; tum ultimum, & altiſſimum, atque undique circumfuſum, & extremum, omnia cingentem, atque complexum ardorem, qui æther nominetur, certiſſi-

mum deum iudicat. Idem, quaſi delirans, in ijs libris, quos ſcripſit contra uoluptatem, tum fingit formam quandam, et ſpeciem deorum; tum diuinitatem omnem tribuit aſtris; tum nihil ratione cenſet eſſe diuinius. Ita fit, ut deus ille, quem mente noſcimus, atque in animi notione, tanquam in ueſtigio, uolumus reponere, nuſquam prorſus appareat. At Perſeus, eiuſdem Zenonis auditor, eos dicit eſſe habitos deos, a quibus magna utilitas ad uitæ cultum eſſet inuenta; ipſasq. res utiles, & ſalutares deorum eſſe uocabulis nuncupatas: ut ne hoc quidem diceret, illa inuenta eſſe deorum, ſed ipſa diuina. quo quid abſurdius, quàm aut res ſordidas, atque deformes deorum honore afficere; aut homines, iam morte deletos, reponere in deos, quorum omnis cultus eſſet futurus in luctu? Iam uero Chryſippus, qui Stoicorum ſomniorum uaferrimus habetur interpres, magnã turbam congregat ignotorum deorum, atque ita ignotorum, ut eos ne coniectura quidem informare poſſimus; cum mens noſtra quiduis uideatur cogitatione poſſe depingere. ait enim, uim diuinam in ratione eſſe poſitam, et uniuerſæ naturæ animo, atque mente: ipſumq. mundum deum dicit eſſe, & eius animi fuſionem uniuerſam: tum eius ipſius principatum, qui in mente et ratione uerſetur, communemq. rerum naturam uniuerſa, atque omnia continentem, tum fatalem umbram, & neceſſitatem rerum futurarum: ignem præterea, et eum, quem antea dixi, æthera: tum ea, quæ natu

ra

ra fluerent, atque manarent, ut aquam, & terram, & aera, ſolem, lunam, ſidera, uniuerſitatemq. rerum, qua omnia continerentur, atque homines etiam eos, qui immortalitatem eſſent conſecuti. Idemq́. diſputat, æthera eſſe eum, quem homines Iouem appellarent; quiq́. aer per maria manaret, eum eſſe Neptunum; terram, eam, quæ Ceres diceretur. ſimiliq́. ratione perſequitur uocabula reliquorum deorum. idemq́. etiam legis perpetuæ, & æternæ uim, quæ quaſi dux uitæ, & magiſtra officiorum ſit, Iouem dicit eſſe: eandemq́. fatalem neceſſitatem appellat, ſempiternam rerum futurarum ueritatem. quorum nihil tale eſt, ut in eo uis diuina ineſſe uideatur. Et hæc quidem in primo libro de natura deorum: in ſecundo autem uult Orphei, Muſæi, Heſiodi, Homeriq́. fabellas accommodare ad ea, quæ ipſe primo libro de dijs immortalibus dixerit: ut etiam ueterrimi poetæ, qui hæc ne ſuſpicati quidem ſint, Stoici fuiſſe uideantur. quem Diogenes Babylonius conſequens in eo libro, qui inſcribitur de Minerua; partum Iouis, ortumq́. uirginis ad phyſiologiam traducens diſiungit a fabula.

Expoſui fere non philoſophorum iudicia, ſed delirantium ſomnia. nec enim multo abſurdiora ſunt ea, quæ poetarum uocibus fuſa, ipſa ſuauitate nocuerunt: qui & ira inflammatos, & libidine furentes induxerunt deos; feceruntq́. ut eorum bella, pugnas, prœlia, uulnera uideremus, odia præterea, diſſidia, diſcordias, ortus, interitus, querelas, la-

men-

mentationes, effuſas in omni intemperantia libidines, adulteria, uincula, cum humano genere concubitus, mortalesq́. ex immortali procratos. Cum poetarum autem errore coniungere licet portenta magorum, Aegyptiorumq́. in eodem genere dementiam; tum etiam uulgi opiniones, quæ in maxima inconſtantia, ueritatis ignoratione, uerſantur. ea, qui conſideret, quàm inconſulte ac temere dicantur, uenerari Epicurum, & in eorum ipſorum numero, de quibus hæc quæſtio eſt, habere debeat. ſolus enim uidit, primum, eſſe deos; quòd in omnium animis eorum notionem impreſſiſſet ipſa natura: quæ eſt enim gens, aut quod genus hominum, quod non habeat, ſine doctrina, anticipationem quandam deorum? quam appellat πρόληψιν Epicurus, id eſt anteceptam animo rei quandam informationem, ſine qua nec intelligi quidquam, nec quæri, nec diſputari poſſit. cuius rationis uim, atque utilitatem ex illo cæleſti Epicuri de regula, & iudicio uolumine accepimus. Quod igitur fundamentum huius quæſtionis eſt, id præclare iactum uidetis. cum enim non inſtituto aliquo, aut more, aut lege ſit opinio conſtituta; maneatq́. ad unum omnium firma conſenſio: intelligi neceſſe eſt, eſſe deos, quoniam inſitas eorum, uel potius innatas cognitiones habemus. de quo autem omnium natura conſentit, id uerum eſſe neceſſe eſt. eſſe igitur deos, confitendum eſt. quod quoniam fere conſtat inter omnes non philoſophos ſolum, ſed etiam indoctos: fatea-

mur

mur conſtare illud etiam, hanc nos habere ſiue anticipationem, ut ante dixi, ſiue prænotionem deorum. ſunt enim rebus nouis noua ponenda nomina, ut Epicurus ipſe πρόληψιν appellauit, quam antea nemo eo uerbo nominarat. hanc igitur habemus, ut deos beatos, & immortales putemus. quæ enim nobis natura informationem deorum ipſorum dedit, eadem inſculpſit in mentibus, ut eos æternos et beatos haberemus. quod ſi ita eſt; uere expoſita illa ſententia eſt ab Epicuro; quod æternum, beatumq. ſit, id nec habere ipſum negotij quidquam, nec exhibere alteri; itaque neque ira, neque gratia teneri; quòd, quæ talia eſſent, imbecilla eſſent omnia. Si nihil aliud quæreremus, niſi ut deos pie coleremus, & ut ſuperſtitione liberaremur; ſatis erat dictum. nam & præſtans deorum natura hominum pietate coleretur, cum & æterna eſſet, & beatiſſima: habet enim uenerationem iuſtam, quidquid excellit: & metus omnis a ui atque ira deorum pulſus eſſet: intelligitur enim, a beata, immortaliq. natura & iram, & gratiam ſegregari; quibus remotis, nullos a ſuperis impendere metus. ſed ad hanc confirmandam opinionem inquirit animus & formam, & uitam, & actionem mentis, atque agitationem in deo. Ac de forma quidem partim natura nos admonet, partim ratio docet. nam a natura habemus omnes omnium gentium, ſpeciem nullam aliam, niſi humanam, deorum. quæ enim alia forma occurrit unquam aut uigilanti cuiquam, aut

dormienti?

dormienti? ſed ne omnia reuocentur ad primas notiones, ratio hoc idem ipſa declarat. nam cum, præſtantiſſimam naturam, uel quia beata eſt, uel quia ſempiterna, conuenire uideatur, eandem eſſe pulcherrimam; quæ compoſitio membrorum, quæ conformatio lineamentorum, quæ figura, quæ ſpecies humana poteſt eſſe pulchrior? uos quidem, Lucili, ſoletis, (nam Cotta meus modo hoc, modo illud) cum artificium effingitis, fabricamque diuinam, quàm ſint omnia in hominis figura non modo ad uſum, uerum etiam ad uenuſtatem apta, deſcribere. quòd ſi omnium animantium formam uincit hominum figura, deus autem animans eſt: ea figura profecto eſt, quæ pulcherrima ſit omnium. quoniamq. deos beatiſſimos eſſe conſtat; beatus autem eſſe ſine uirtute nemo poteſt, nec uirtus ſine ratione conſtare, nec ratio uſquam ineſſe, niſi in hominis figura: hominis eſſe ſpecie deos confitendum eſt. nec tamen ea ſpecies corpus eſt, ſed quaſi corpus; nec habet ſanguinem, ſed quaſi ſanguinem. Hæc quanquam & inuenta ſunt acutius, et dicta ſubtilius ab Epicuro, quàm ut quiuis ea poſſit agnoſcere: tamen, fretus intelligentia ueſtra, diſſero breuius, quàm cauſſa deſiderat. Epicurus autem, qui res occultas, & penitus abditas non modo uiderat animo, ſed etiam ſic tractarat, ut manu, docet eam eſſe uim, & naturam deorum, ut primum non ſenſu, ſed mente cernatur, nec ſoliditate quadam, nec ad numerum, ut ea, quæ ille propter firmitatem ςερέμνια appellat,

appellat, ſed imaginibus ſimilitudine, & tranſitione perceptis; cum infinita ſimillimarum imaginum ſpecies ex innumerabilibus indiuiduis exiſtat, & ad deos affluat, cum maximis uoluptatibus in eas imagines mentem intentam, infixamq́. noſtram intelligentiam, capere, quæ ſit & beata natura, & æterna. ſumma uero uis infinitatis, & magna, ac diligenti contemplatione digniſſima eſt: in qua intelligi neceſſe eſt, eam eſſe naturam, ut omnia omnibus paribus paria reſpondeant. hanc ἰσονομίαν *appellat Epicurus, ideſt æquabilem tributionem. ex hac igitur illud efficitur: ſi mortalium tanta multitudo ſit, eſſe immortalium non minorem: &, ſi, quæ interimant, innumerabilia ſunt, etiam ea, quæ conſeruent, infinita eſſe debere. Et quærere a nobis, Balbe, ſoletis, quæ uita deorum ſit, quæq́. ab ijs degatur ætas. ea uidelicet, qua nihil beatius, nihil omnino bonis omnibus affluentius excogitari poteſt. nihil enim agit: nullis occupationibus eſt implicatus: nulla opera molitur: ſua ſapientia, & uirtute gaudet: habet exploratum, fore ſe ſemper tum in maximis, tum in æternis uoluptatibus: hunc deum rite beatum dixerimus; ueſtrum uero laborioſiſſimum. ſiue enim ipſe mundus deus eſt: quid poteſt eſſe minus quietum, quàm, nullo puncto temporis intermiſſo, uerſari circum axem cæli admirabili celeritate? niſi quietum autem, nihil beatum eſt. ſiue in ipſo mundo deus ineſt aliquis, qui regat, qui gubernet, qui curſus aſtrorum, mutationes temporum,*

rum, rerum uiciſſitudines, ordinesq́. conſeruet; terras & maria contemplans, hominum commoda, uitasq́. tueatur: næ ille eſt implicatus moleſtis negotijs, & operoſis. nos autem beatam uitam in animi ſecuritate, & in omnium uacatione munerum ponimus. docuit enim nos idem, qui cetera, natura effectum eſſe mundum, nihil opus fuiſſe fabrica, eamq́. rem ei eſſe tam facilem, quam uos negatis effici ſine diuina poſſe ſolertia, ut innumerabiles natura mundos effectura ſit, efficiat, effecerit. quod quia quemadmodum natura efficere ſine aliqua mente poſſit, non uidetis: ut tragici poetæ, cum explicare argumenti exitum non poteſtis, confugitis ad deum. cuius operam profecto non deſideraretis, ſi immenſam, et interminatam in omnes partes magnitudinem regionum uideretis: in quam ſe inijciens animus, & intendens, ita late, longeq́. peregrinatur, ut nullam tamen oram ultimi uideat, in qua poſſit inſiſtere. in hac igitur immenſitate latitudinum, longitudinum, altitudinum infinita uis innumerabilium uolitat atomorum: quæ, interiecto inani, cohæreſcunt tamen inter ſe, & aliæ alias apprehendentes continuantur: ex quo efficiuntur hæ rerum formæ, atque figuræ: quas uos effici poſſe ſine follibus, & incudibus non putatis: itaque impoſuiſtis in ceruicibus noſtris ſempiternum dominum, quem dies & noctes timeremus. quis enim non timeat omnia prouidentem, & cogitantem, & animaduertentem, & omnia ad ſe pertinere putantem,

tem, curioſum, & plenum negotij deum? hinc uobis extitit primum illa fatalis neceſſitas, quam εἱμαρμένην dicitis: ut, quidquid accidat, id ex æterna ueritate, cauſſarumq. continuatione fluxiſſe dicatis. quanti autem philoſophia æſtimanda eſt, cui, tanquam aniculis, & ijs quidem indoctis, fato fieri omnia uideantur? Sequitur μαντικὴ ueſtra, quæ latine diuinatio dicitur: qua tanta imbueremur ſuperſtitione, ſi uos audire uellemus, ut haruſpices, augures, arioli, uates, & coniectores nobis eſſent colendi. his terroribus ab Epicuro ſoluti, & in libertatem uindicati, nec metuimus eos, quos intelligimus nec ſibi fingere ullam moleſtiam, nec alteri quærere; & pie ſancteq. colimus naturam excellentem, atque præſtantem. Sed, elatus ſtudio, uereor, ne longior fuerim. erat autem difficile, rem tantam, tamq. præclaram, inchoatam relinquere. quanquam non tam dicendi mihi ratio habenda fuit, quàm audiendi. Tum Cotta comiter, ut ſolebat, Atqui, inquit, Vellei, niſi tu aliquid dixiſſes, nihil ſane ex me quidem audire potuiſſes. mihi enim non tam facile in mentem uenire ſolet, quare uerum ſit aliquid, quàm quare falſum: idq. cum ſæpe, tum, cum te audirem, paullo ante contigit. Roges me, qualem deorum naturam eſſe ducam: nihil fortaſſe reſpondeam. quæras, putem ne talem eſſe, qualis modo a te ſit expoſita: nihil dicam mihi uideri minus. ſed ante quàm aggrediar ad ea, quæ a te diſputata ſunt; de te ipſo, dicam, quid ſentiam. Sæpe

enim

enim de L. Craſſo, familiari tuo illo, uideor audiſſe, cum te togatis omnibus ſine dubio anteferret, & paucos tecum Epicureos e Græcia compararet. ſed, quòd ab eo te mirifice diligi intelligebam, arbitrabar illum propter beneuolentiam id uberius dicere. ego autem, & ſi uereor laudare præſentem, iudico tamen, de re obſcura; atque difficili a te dictum eſſe dilucide, neque ſententijs ſolum copioſe, ſed uerbis etiam ornatius, quàm ſolent ueſtri. Zenonem, quem Philo noſter Coryphæum appellare Epicureorum ſolebat, cum Athenis eſſem, audiebam frequenter, & quidem ipſo auctore Philone; credo, ut facilius iudicarem, quàm illa bene refellerentur; cum a principe Epicureorum accepiſſem, quemadmodum dicerentur. non igitur ille, ut plerique, ſed iſto modo, ut tu, diſtincte, grauiter, ornate. ſed, quod in illo mihi uſu ſæpe uenit, idem modo, cum te audirem, acciderat, ut moleſte ferrem, tantum ingenium (bona uenia me audies) in tam leues, ne dicam in tam ineptas, ſententias incidiſſe. nec ego nunc ipſe aliquid afferam melius. ut enim modo dixi, omnibus fere in rebus, & maxime in phyſicis, quid non ſit, citius, quàm quid ſit, dixerim. Roges me, quid, aut qualis ſit deus: auctore utar Simonide: de quo cum quæſiuiſſet hoc idem tyrannus Hiero, deliberandi cauſſa ſibi unum diem poſtulauit: cum idem ex eo poſtridie quæreret, biduum petiuit: cum ſæpius duplicaret numerum dierum; admiransq. Hiero quæreret, cur ita faceret; quia quanto, inquit,

to, inquit, diutius conſidero, tanto mihi res uidetur obſcurior. ſed Simonidem arbitror, (non enim poeta ſolum ſuauis, uerum etiam ceteroqui doctus, ſapiensq́. traditur) quia multa uenirent in mentem acuta, atque ſubtilia, dubitantem quid eorum eſſet uerißimum, deſperaſſe omnem ueritatem. Epicurus uero tuus (nam cum illo malo diſſerere, quàm tecum) quid dicit, quod non modo philoſophia dignum eſſet, ſed etiam mediocri prudentia? Quæritur primum in ea quæſtione, quæ eſt de natura deorum, ſint ne dij, nec ne ſint. difficile eſt negare: credo, ſi in concione quæratur: ſed in huiuſcemodi ſermone, & conſeſſu, facillimum. itaque ego ipſe pontifex, qui cæremonias, religionesq́. publicas ſanctiſſime tuendas arbitror, is hoc, quod primum eſt, eſſe deos, perſuaderi mihi, non opinione ſolum, ſed etiam ad ueritatem plane uelim. multa enim occurrunt, quæ conturbent, ut interdum nulli eſſe uideantur. ſed uide, quàm tecum agam liberaliter. quæ communia ſunt uobis cum ceteris philoſophis, non attingam, ut hoc ipſum: placet enim omnibus fere, mihiq́. ipſi in primis, deos eſſe: itaque non pugno: rationem tamen eam, quæ a te affertur, non ſatis firmam puto. quod enim omnium gentium, generumq́. hominibus ita uideretur, id ſatis magnum eſſe argumentum dixiſti, cur eſſe deos confiteremur. quod cum leue per ſe, tum etiam falſum eſt. Primum enim unde notæ tibi ſunt opiniones nationum? equidem arbitror, multas eſſe gentes ſic immanita-

te efferatas, ut apud eas nulla ſuſpicio deorum ſit. quid? Diagoras, Atheos qui dictus eſt, poſteaque Theodorus, non ne aperte deorum naturam ſuſtule runt? nam Abderites quidem Protagoras, cuius a te modo mentio facta eſt, ſophiſtes temporibus illis uel maximus, cum in principio libri ſui ſic poſuiſſet; De dijs neque ut ſint, neque ut non ſint, habeo dice re; Athenienſium iuſſu urbe, atque agro eſt exter minatus; libriq. eius in concione combuſti. ex quo equidem exiſtimo, tardiores ad hanc ſententiam profitendam multos eſſe factos, quippe cum pœnam ne dubitatio quidem effugere potuiſſet. Quid de ſacrilegis, quid de impijs, periuriſq. dicemus?

-Tubulus ſi Lucius unquam,
Si Lupus, aut Carbo, aut Neptuni filius, -

ut ait Lucilius, putaſſet eſſe deos, tam periurus, aut tam impius fuiſſet? Non eſt igitur tam explorata iſta ratio ad id, quod uultis, confirmandum, quàm uidetur. ſed quia commune eſt hoc argumentum aliorum etiam philoſophorum, omittam hoc tempore; ad ueſtra propria uenire malo. Concedo eſſe deos: doce me igitur, unde ſint, ubi ſint, quales ſint corpore, animo, uita. hæc enim ſcire deſidero. abuteris ad omnia atomorum regno, & licen tia. hinc, quodcunque in ſolum uenit, ut dicitur, effingis, atque efficis. quæ primum nullæ ſunt: nihil enim eſt, quod uacet corpore: corporibus autem om nis obſidetur locus: ita nullum inane, nihil eſſe indiuiduum poteſt. hæc ego nunc phyſicorum oracla fun

do:

do: uera, an falſa, neſcio; ſed ueri tamen ſimiliora, quàm ueſtra. iſta enim flagitia Democriti, ſiue etiam ante Leucippi, eſſe corpuſcula quædam leuia, alia aſpera, rotunda alia, partim angulata, curuata quædam, & quaſi adunca; ex his effectum eſſe cælum, atque terras, nulla cogente natura, ſed concurſu quodam fortuito; hanc tu opinionẽ, C. Vellei, uſque ad hanc ætatem perduxiſti: priusq́. te quis de omni uitæ ſtatu, quàm de iſta auctoritate, deiecerit. ante enim iudicaſti, Epicureum te eſſe oportere, quàm iſta cognouiſti. ita neceſſe fuit, aut hæc flagitia animo concipere, aut ſuſceptæ philoſophiæ nomen amittere. quid enim mereas, ut Epicureus eſſe deſinas? nihil equidem, inquis, ut rationem uitæ beatæ, ueritatemq́. deſeram. iſta igitur eſt ueritas? nam de uita beata nihil repugno: quam tu ne in deo quidem eſſe cenſes, niſi plane otio langueat. ſed ubi eſt ueritas? in mundis, credo, innumerabilibus, omnibus minimis temporum punctis alijs naſcentibus, alijs cadentibus; an in indiuiduis corpuſculis, tam præclara opera, nulla moderante natura, nulla ratione, fingentibus? Sed oblitus liberalitatis meæ, qua tecum paullo ante uti cœperam, plura complector. Concedam igitur, ex indiuiduis conſtare omnia: quid ad rem? deorum enim natura quæritur. ſint ſane ex atomis: non igitur æterni. quod enim ex atomis ſit, id natum aliquando ſit. ſi natum, nulli dij ante quàm nati. &, ſi ortus eſt deorum; interitus ſit neceſſe eſt, ut tu paullo ante de Platonis

mundo diſputabas. ubi igitur illud ueſtrum beatum, & æternum? quibus duobus uerbis ſignificatis deum. quod cum efficere uultis, in dumeta correpitis. ita enim dicebas, non corpus eſſe in deo, ſed quaſi corpus; nec ſanguinem, ſed quaſi ſanguinem. hoc perſæpe facitis, ut, cum aliquid non ueri ſimile dicatis, et effugere reprehenſionem uelitis, afferatis aliquid, quod omnino ne fieri quidem poſſit: ut ſatius fuerit id ipſum, de quo ambigebatur, concedere, quàm tam imprudenter reſiſtere. uelut Epicurus, cum uideret, ſi atomi ferrentur in locum inferiorem ſuopte pondere, nihil fore in noſtra poteſtate, quòd eſſet earum motus certus, & neceſſarius; inuenit quo modo neceſſitatem effugeret: quod uidelicet Democritum fugerat: ait atomum, cum pondere & grauitate directo deorſum feratur, declinare paullulũ. hoc dicere turpius eſt, quàm illud, quod uult, non poſſe defendere. idem facit contra dialecticos. a quibus cum traditum ſit, in omnibus diſiunctionibus, in quibus, aut etiam, aut non, poneretur, alterutrum uerum eſſe: pertimuit, ne, ſi conceſſum eſſet huiuſmodi aliquid, aut uiuet cras, aut non uiuet Epicurus, alterutrum fieret neceſſarium: totum hoc, aut etiam, aut non, negauit eſſe neceſſarium. quo quid dici poteſt obtuſius? urgebat Arceſilas Zenonem, cum ipſe omnia falſa diceret, quæ ſenſibus uiderentur; Zeno autem non nulla uiſa eſſe falſa, non omnia. timuit Epicurus, ne, ſi unum uiſum eſſet falſum, nullum eſſet uerum: omnes ſen

ſus

ſus ueri nuntios dixit eſſe: nihil horum, niſi callide: grauiorem enim plagam accipiebat, ut leuiorem repelleret. Idem facit in natura deorum: dum indiuiduorum corporum concretionem fugit, ne interitus et diſſipatio conſequatur, negat eſſe corpus deorum, ſed tanquam corpus, nec ſanguinem, ſed tanquam ſanguinem. mirabile uidetur, quòd non rideat haruſpex, cum haruſpicem uiderit: hoc mirabilius, quòd uos inter uos riſum tenere poſſitis. non eſt corpus, ſed quaſi corpus. hoc intelligerem quale eſſet, ſi id in cereis fingeretur, aut fictilibus figuris: in deo quid ſit quaſi corpus, aut quaſi ſanguis, intelligere non poſſum: ne tu quidem Vellei: ſed non uis fateri: iſta enim a uobis quaſi dictata redduntur: quæ Epicurus oſcitans allucinatus eſt, cum quidem gloriaretur, ut uidemus in ſcriptis, ſe magiſtrum habuiſſe nullum. quod & non prædicanti tamen facile quidem crederem, ſicut mali ædificij domino glorianti ſe architectum non habuiſſe. nihil enim olet ex Aca demia, nihil ex Lyceo, nihil ne e puerilibus quidem diſciplinis. Xenocratem audire potuit: quem uirum, dij immortales: & ſunt qui putant audiuiſſe, ipſe non uult: credo plus nemini. Pamphilum quen dam, Platonis auditorem, ait a ſe Sami auditum: ibi enim adoleſcens habitabat cum patre, & fratribus, quòd in eam pater eius Neocles agripeta uenerat. ſed cum agellus eum non ſatis aleret, ut opinor; ludi magiſter fuit. ſed hunc Platonicum mirifi ce contemnit Epicurus. ita metuit, ne quid unquam

didiciſſe uideatur. in Nauſiphane Democriteo tenetur: quem cum a ſe non neget auditum, uexat tamen omnibus contumelijs. atqui, ſi hæc Democritea non audiſſet, quid audierat? quid eſt in phyſicis Epicuri non a Democrito? nam etſi quædam commutauit, ut quod paullo ante de inclinatione atomorum dixi: tamen pleraque dicit eadem, atomos, inane, imagines, infinitatem locorum, innumerabilitatemq. mundorum, eorum ortus, et interitus, omnia fere, quibus naturæ ratio continetur. Nunc iſtuc, quaſi corpus, & quaſi ſanguinem, quid intelligis? ego enim ſcire te iſta melius, quàm me, non fateor ſolum, ſed etiam facile patior. cum quidem ſemel dicta ſunt; quid eſt, quod Velleius intelligere poſſit, Cotta non poſſit? itaque, corpus quid ſit, ſanguis quid ſit, intelligo: quaſi corpus, et quaſi ſanguis quid ſit, nullo prorſus modo intelligo. Nec tu me cælas, ut Pythagoras ſolebat alienos: nec conſulto dicis occulte, tanquam Heraclitus: ſed, quod inter nos liceat, ne tu quidem intelligis. illud uideo pugnare te, ſpecies ut quædam ſit deorum, quæ nihil concreti habeat, nihil ſolidi, nihil expreſſi, nihil eminentis, ſitq. pura, leuis, perlucida. dicemus ergo idem, quod in Venere Coa: corpus illud non eſt, ſed ſimile corpori: nec ille fuſus, & candore mixtus rubor ſanguis eſt, ſed quædam ſanguinis ſimilitudo: ſic in Epicureo deo non res, ſed ſimilitudines rerum eſſe. Fac id, quod ne intelligi quidem poteſt, mihi eſſe perſuaſum: cedò mihi iſtorum adumbra-

umbratorum deorum lineamenta, atque formas. non deeſt hoc loco copia rationum, quibus docere uelitis humanas eſſe formas deorum: primum, quòd ita ſit informatum, anticipatumq́. mentibus noſtris, ut homini, cum de deo cogitet, forma occurrat humana: deinde, ut, quoniam rebus omnibus excellat natura diuina, forma quoque eſſe pulcherrima debeat; nec eſſe humana ullam pulchriorem. tertiam rationem affertis, quòd nulla in alia figura domicilium mentis eſſe poſſit. primum igitur quidque conſideremus quale ſit. arripere enim mihi uidemini, quaſi ueſtro iure, rem nullo modo probabilem. Quis tam cæcus in contemplandis rebus unquã fuit, ut non uideret ſpecies iſtas hominum collatas in deos aut conſilio quodam ſapientum, quo facilius animos imperitorum ad deorum cultum a uitæ prauitate cõuerterent; aut ſuperſtitione, ut eſſent ſimulacra, quæ uenerantes, deos ipſos ſe adire crederent? auxerunt autem hæc eadem poetæ, pictores, opifices. erat autem non facile, agentes aliquid, et molientes deos in aliarum formarum imitatione ſeruare. acceſſit etiam iſta opinio fortaſſe, quòd homini homine nihil pulchrius uideatur. ſed tu hoc phyſice non uides, quàm blanda conciliatrix, & quaſi ſui ſit læna natura. an putas ullam eſſe terra mariq́. beluam, quæ non ſui generis belua maxime delectetur? quod ni ita eſſet; cur non geſtiret taurus equæ contrectatione, equus uaccæ? an tu aquilam, aut leonem, aut delphinum ullam anteferre cenſes figuram ſuæ? quid

igitur mirum, ſi hoc eodem modo homini natura præſcripſit, ut nihil pulchrius, quàm hominem, putaret, eam eſſe cauſſam, cur deos hominum ſimiles putaremus? quid cenſes, ſi ratio eſſet in beluis, non ſuo quaſque generi plurimum tributuras fuiſſe? at mehercle ego, (dicam enim, ut ſentio) quamuis amem ipſe me, tamen non audeo dicere, pulchriorem eſſe me, quàm ille fuit taurus, qui uexit Europam. non enim hoc loco de ingenijs, aut de orationibus noſtris, ſed de ſpecie, figuraq́. quæritur. quòd ſi fingere nobis; & iungere formas uelimus; qualis ille maritimus Triton pingitur, natantibus inuehens beluis, adiunctis humano corpori, nolis eſſe? difficili in loco uerſor. eſt enim uis tanta naturæ, ut homo nemo uelit niſi hominis ſimilis eſſe: & quidem formica formicæ: ſed tamen cuius hominis? quotus enim quiſque formoſus eſt? Athenis cum eſſem, e gregibus epheborum uix ſinguli reperiebantur. uideo, quid arriſeris: ſed ita tamen res ſe habet. deinde nobis, qui, concedentibus philoſophis antiquis, adoleſcentulis delectamur, etiam uitia ſæpe iucunda ſunt. næuus in articulo pueri delectat Alcæum. at eſt corporis macula næuus: illi tamen hoc lumen uidebatur. Q. Catulus, huius, collegæ, et familiaris noſtri, pater, dilexit municipem tuum Roſcium: in quem etiam illud eſt eius:

Conſtiteram exorientem auroram forte ſalutans,
Cum ſubito a læua Roſcius exoritur.
Pace mihi liceat, cæleſtes, dicere ueſtra;

Mortalis

Mortalis uiſus pulchrior eſſe deo.

*huic pulchrior deo? at erat, ſicut hodie eſt, peruer-
ſiſſimis oculis. quid refert? ſi hoc ipſum ſalſum, &
uenuſtum illi uidebatur. Redeo ad deos. ecquos ſi
non tam ſtrabones, at petulos eſſe arbitramur?
ecquos næuum habere? ecquos ſilos, flaccos, fron-
tones, capitones; quæ ſunt in nobis? an omnia emen
data in illis? detur id uobis. num etiam eſt una om-
nium facies? nam, ſi plures, aliam eſſe alia pulchrio
rem neceſſe eſt. igitur aliquis non pulcherrimus
deus. ſi una omnium facies eſt; florere in cælo Aca
demiam neceſſe eſt. ſi enim nihil inter deum, &
deum differt: nulla eſt apud deos cognitio, nulla
perceptio. Quid, ſi etiam, Vellei, falſum illud
omnino eſt, nullam aliam nobis, de deo cogitanti-
bus, ſpeciem, niſi hominis, occurrere: tamen ne iſta
tam abſurda defendes? nobis fortaſſe ſi occurrit,
ut dicis: Iouem, Iunonem, Mineruam, Neptu-
num, Vulcanum, Apollinem, reliquos deos ea fa-
cie nouimus, qua pictores, fictoresq́. uoluerunt;
neque ſolum facie, ſed etiam ornatu, ætate, atque
ueſtitu. at non Aegyptij, nec Syri, nec fere cuncta
barbaries. firmiores enim uideas apud eos opinio-
nes eſſe de beſtijs quibuſdam, quàm apud nos de ſan
ctiſſimis templis, & ſimulacris deorum. etenim fa
na multa expoliata, & ſimulacra deorum de locis
ſanctiſſimis ablata uidemus a noſtris: at uero ne
fando quidem auditum eſt, crocodilum, aut ibim,
aut felem uiolatum ab Aegypto. quid igitur cenſes?*

Apim

Apim illum, ſanctum Aegyptiorum bouem, non ne deum uideri Aegyptijs? tam hercle, quàm tibi illam noſtram Soſpitam, quam tu nunquam ne in ſomnijs quidem uides, niſi cum pelle caprina, cum haſta, cum ſcutulo, cum calceolis repandis. at non eſt talis Argiua, nec Romana Iuno. ergo alia ſpecies Iunonis Argiuis, alia Latinis: & quidem alia nobis Capitolini, alia Afris Ammonis Iouis. non pudet igitur phyſicum, id eſt ſpeculatorem, uenatoremq. naturæ, ab animis conſuetudine imbutis petere teſtimonium ueritatis? iſto enim modo dicere licebit, Iouem ſemper barbatum, Apollinem ſemper imberbem, cæſios oculos Mineruæ, cæruleos eſſe Neptuni. et quidem Athenis laudamus Vulcanum eum, quem fecit Alcamenes: in quo ſtante, atque ueſtito leuiter apparet claudicatio non deformis. claudum igitur habebimus deum; quoniam de Vulcano ſic accepimus. Age, & his uocabulis deos eſſe facimus, quibus a nobis nominantur. at, primum, quot hominum linguæ, tot nomina deorum. non enim, ut tu Velleius, quocunque ueneris, ſic idē in Italia Vulcanus, idem in Africa, idem in Hiſpania. deinde, nominum non magnus numerus ne in pontificijs quidem noſtris, deorum autem innumerabilis. An ſine nominibus ſunt? iſtud quidem ita uobis dicere neceſſe eſt. quid enim attinet, cum una facies ſit, plura eſſe nomina? quàm bellum erat, Vellei, confiteri, potius neſcire, quod neſcires, quàm iſta effutientem nauſeare, atque ipſum tibi diſplicere?

diſplicere? An tu mei ſimilem putas eſſe, aut tui deum? profecto non putas. quid ergo? ſolem dicam, aut lunam, aut cælum deum? ergo etiam beatum. quibus fruentem uoluptatibus? & ſapientem. qui poteſt eſſe in eiuſmodi trunco ſapientia? hæc ueſtra ſunt. ſi igitur nec humano uiſu, quod docui; nec tali aliquo, quod tibi perſuaſum eſt: quid dubitas negare deos eſſe? non audes. ſapienter id quidem: etſi hoc loco non populum metuis, ſed ipſos deos. noui ego Epicureos omnia ſigilla numerantes. quanquam uideo non nullis uideri, Epicurum, ne in offenſionem Athenienſium caderet, uerbis reliquiſſe deos, re ſuſtuliſſe. itaque in illis ſelectis eius, breuibusq; ſententijs, quas appellatis κυρίας δόξας, hæc, ut opinor, prima ſententia eſt: Quod beatum & immortale eſt, id nec habet, nec exhibet cuiquam negotium. In hac ita expoſita ſententia, ſunt qui exiſtiment, quod ille inſcitia plane loquendi fecerit, feciſſe conſulto. de homine minime uafro male exiſtimant. dubium eſt enim, utrum aliquid dicat iſte beatum, & immortale, an, ſi quod ſit beatum, id eſſe immortale. non animaduertunt, hic eũ ambigue locutum eſſe, ſed multis alijs locis & illum, & Metrodorum tam aperte, quàm paullo ante te. ille uero deos eſſe putat: nec quenquam uidi, qui magis ea, quæ timenda eſſe negaret, timeret, mortem dico, & deos. quibus mediocres homines non ita ualde mouentur, his ille clamat omnium mortalium mentes eſſe perterritas. tot milia latro-

cinantur,

cinantur, morte propoſita. alij omnia, quæ poſſunt, ſana compilant. credo, aut illos mortis timor terret, aut hos religionis. Sed quoniam non audes (iam enim cum ipſo Epicuro loquar) negare eſſe deos; quid eſt quod te impediat aut ſolem, aut lunam, aut mundum, aut mentem aliquam ſempiternam in deorum natura ponere? Nunquam uidi, inquis, animam rationis conſilijq. participem in ulla alia, niſi humana figura. Quid? ſolis nunquidnam, aut lunæ, aut quinque errantium ſiderum ſimile uidiſti? ſol duabus unius orbis ultimis partibus definiens motum, curſus annuos conficit. huius hanc illuſtrationem eiuſdem incenſa radijs menſtruo ſpatio luna complet. quinque autem ſtellæ eundem orbem tenentes, aliæ propius a terris, aliæ remotius, ab iiſdem principijs, diſparibus temporibus eadem ſpatia conficiunt. nunquid tale, Epicure, uidiſti? ne ſit igitur ſol, ne luna, ne ſtellæ: quoniam nihil eſſe poteſt, niſi quod attingimus, aut uidimus. Quid? deum ipſum num ne uidiſti? cur igitur credis eſſe? tollamus ergo omnia, quæ aut hiſtoria nobis, aut noua ratio affert. ita ſit, ut mediterranei mare eſſe non credant. quæ ſunt tantæ animi anguſtiæ; ut, ſi Seriphi natus eſſes, nec unquam egreſſus ex inſula, in qua lepuſculos, uulpeculasq. ſæpe uidiſſes, non crederes leones, & pantheras eſſe, cum tibi, quales eſſent, diceretur? ſi uero de elephanto quis diceret, etiam irrideri te putares? Et tu quidem, Vellei, non ueſtro more, ſed dialecticorum, quæ funditus

tus

tus gens ueſtra non nouit, argumenti ſententiam concluſiſti: beatos eſſe deos ſumpſiſti. concedimus. Beatum autem ſine uirtute neminem eſſe poſſe, id quoque damus, & libenter quidem. Virtutem autem ſine ratione conſtare non poſſe, conueniat id quoque neceſſe eſt. Adiungis, nec rationem eſſe niſi in hominis figura. quem tibi hoc daturum putas? ſi enim ita eſſet, quid opus erat te gradatim iſtuc peruenire? quid autem eſt iſtuc gradatim? ſumpſiſſes tuo iure. nam a beatis ad uirtutem, a uirtute ad rationem uideo te ueniſſe gradibus: a ratione ad humanam figuram quo modo accedis? præcipitare iſtud quidem eſt, non deſcendere. Nec uero intelligo, cur maluerit Epicurus deos hominum ſimiles dicere, quàm homines deorum. quæres, quid interſit. ſi enim hoc illi ſimile ſit, eſſe illud huic uideo. ſed hoc dico, non ab hominibus formæ figuram perueniſſe ad deos. dij enim ſemper fuerunt, & nati nunquam ſunt, ſiquidem æterni ſunt futuri. at homines nati: ante igitur humana forma, quàm homines, ea qua erant forma dij immortales. non ergo illorum humana forma, ſed noſtra diuina dicenda eſt. Verum hoc quidem, ut uoletis: illud quæro, quæ fuerit tanta fortuna. nihil enim in rerum natura ratione factum eſſe uultis. ſed tamen quis iſte tantus caſus, unde tam felix concurſus atomorum, ut repente homines deorum forma naſcerentur? ſemina deorum decidiſſe de cælo in terras putamus, & ſic homines patrum ſimiles extitiſſe? uellem diceretis:

ceretis: deorum cognationem agnoſcerem non inuitus. nihil tale dicitis: ſed caſu eſſe factum, ut deorum ſimiles eſſemus. & nunc argumenta quærenda ſunt, quibus hoc refellatur? utinam tam facile uera inuenire poſſem, quàm falſa conuincere. etenim enumeraſti memoriter, & copioſe, ut mihi quidem admirari liberet in homine eſſe Romano tantam ſcientiam, uſque a Thalete Mileſio de natura deorum philoſophorum ſententias. Omnes ne tibi illi delirare uiſi ſunt, qui ſine manibus & pedibus conſtare deum poſſe decreuerunt? nec hoc quidem uos mouet conſiderantes quæ ſit utilitas, quæq. opportunitas in homine membrorum, ut iudicetis membris humanis deos non egere? quid enim pedibus opus eſt ſine ingreſſu? quid manibus, ſi nihil comprehendatur? quid reliqua deſcriptione omnium corporis partium? in qua nihil inane, nihil ſine cauſſa, nihil ſuperuacaneum eſt. itaque nulla ars imitari ſolertiam naturæ poteſt. habebit igitur linguam deus, & non loquetur; dentes, palatum, fauces nullum ad uſum: quæq. procreationis cauſſa natura corpori affinxit, ea fruſtra habebit deus: nec externa magis, quàm interiora. cor, pulmones, iecur, ceteraque, detracta utilitate, quid habent uenuſtatis? quandoquidem hæc eſſe in deo propter pulchritudinem uultis. Iſtis ne fidentes ſomnijs non modo Epicurus, & Metrodorus, & Hermachus contra Pythagoram, Platonem, Empedoclemq. dixerunt, ſed meretricula etiam Leontium

contra

contra Theophraſtum ſcribere auſa ſit? ſcito quidem illa ſermone, et Attico: ſed, cum tantum Epicuri hortus habuerit licentiæ, etiam ſoletis queri? Zeno quidem etiam litigabat. quid dicam Albutium? nam Phædro nihil elegantius, nihil humanius. ſed ſtomachabatur ſenex, ſi quid aſperius dixeram: cum Epicurus contumelioſiſſime Ariſtotelé uexarit, Phædoni Socratico turpiſſime male dixerit; Metrodori, ſodalis ſui, fratrem Timocratem, quia neſcio quid in philoſophia diſſentiret, totis uoluminibus conciderit; in Democritum ipſum, quem ſecutus eſt, fuerit ingratus; Nauſiphanem, magiſtrum ſuum, a quo nihil didicerat, tam male acceperit. Zeno quidem non eos ſolum, qui tum erant, Apollodorum, Syllum, ceteroſq. figebat maledictis, ſed Socratem ipſum, parentem philoſophiæ, latino uerbo utens, ſcurram Atticum fuiſſe dicebat, Chryſippum nunquam, niſi Cheſippum, uocabat. tu ipſe paullo ante, cum tanquam ſenatum philoſophorum citares, ſummos uiros deſipere, delirare, dementes eſſe dicebas. quorum ſi nemo uerum uidit de natura deorum; uerendum eſt, ne nulla ſit omnino. nam iſta, quæ uos dicitis, ſunt tota commenticia, uix digna lucubratione anicularum. non enim ſentitis, quàm multa uobis ſuſcipienda ſint, ſi impetraueritis, ut concedamus eandem eſſe hominum & deorum figuram. omnis cultus, & curatio corporis erit eadem adhibenda deo, quæ adhibetur homini; ingreſſus, curſus, accubatio, inclina-

tio,

tio, ſeſſio, comprehenſio, ad extremum etiam ſermo, & oratio. Nam quòd & mares deos, & feminas eſſe dicitis; quid ſequatur, uidetis. equidem mirari ſatis non poſſum, unde ad iſtas opiniones ueſter ille princeps uenerit. ſed clamare non deſinitis, retinendum hoc eſſe, deus ut beatus immortalisq́. ſit. quid autem obſtat, quo minus ſit beatus, ſi non ſit bipes? aut iſta ſiue beatitas, ſiue beatitudo dicenda eſt, (utrunque omnino durum, ſed uſu mollienda nobis uerba ſunt) uerum ea, quæcunque eſt, cur aut in ſolem illum, aut in hunc mundum, aut in aliquam mentem æternam, figura membrisq́. corporis uacuam, cadere non poteſt? Nihil aliud dicis, niſi, nunquam uidi ſolem, aut mundnm beatum. Quid? mundum, præter hunc, unquam ne uidiſti? negabis. cur igitur non ſexcenta millia eſſe mundorum, ſed innumerabilia, auſus es dicere? ratio docuit. ergo hoc te ratio non docebit, cum præſtantiſſima natura quæratur, eaq́. beata, & æterna, quæ ſola in diuina natura ſunt, ut immortalitate uincamur ab ea natura, ſic animi præſtantia uinci; atque ut animi, item corporis? cur igitur, cum ceteris rebus inferiores ſimus, forma pares ſumus? ad ſimilitudinem enim deo propius accedebat humana uirtus, quàm figura. an quidquam tam puerile dici poteſt, (ut eundem locum diutius urgeam) quàm ſi ea genera beluarum, quæ in Rubro mari India ue gignantur, nulla eſſe dicamus? atqui ne curioſiſſimi quidem homines exquirendo audire tam multa poſ-

ſunt,

ſunt quàm ſunt multa, quæ terra mari, paludibus, fluminibus exiſtunt. quæ negemus eſſe, quia nunquam uidimus. Ipſa uero quàm nihil ad rem pertinet, quæ uos delectat maxime, ſimilitudo? quid? canis non ne ſimilis lupo? atque, ut Ennius, Simia quàm ſimilis, turpiſſima beſtia, nobis? at mores in utroque diſpares. elephanto beluarum nulla prudentior. at figura quæ uaſtior? de beſtijs loquor. quid? inter ipſos homines non ne & ſimillimis formis diſpares mores, et moribus figura diſſimilis? etenim, ſi ſemel, Vellei, ſuſcipimus genus hoc argumēti; attende, quò ſerpat. tu enim ſumebas, niſi in hominis figura rationē ineſſe non poſſe. ſumet alius, niſi in terreſtri; niſi in eo, qui natus ſit; niſi in eo, qui adoleuerit; niſi in eo, qui didicerit; niſi in eo, qui ex animo conſtet, et corpore caduco, et infirmo; poſtremo niſi in homine, atque mortali. quòd ſi in omnibus his rebus obſiſtis; quid eſt, quòd te una forma cōturbet? his enim omnibus, quæ propoſui, adiunctis, in homine rationem eſſe, et mentē uidebas. quibus detractis, deum tamen noſſe te dicis, modo lineamenta maneant. hoc eſt non conſiderare, ſed quaſi ſortiri quid loquare. Niſi forte ne hoc quidem attendis, non modo in homine, ſed etiam in arbore, quidquid ſuperuacaneum ſit, aut uſum non habeat, obſtare. quàm moleſtum eſt, uno digito plus habere? quid ita? quia nec ſpeciem, nec uſum alium quinque deſiderant. tuus autem deus non digito uno redundat, ſed capite, collo, ceruicibus, lateribus, aluo, ter-

go, poplitibus, manibus, pedibus, feminibus, cruribus. ſi, ut immortalis ſit; quid hæc ad uitam membra pertinent? quid ipſa facies? magis illa, cerebrum, cor, pulmones, iecur: hæc enim ſunt domicilia uitæ. oris quidem habitus ad uitæ firmitatem nihil pertinet. At eos uituperabas, qui ex operibus magnificis, atque præclaris, cum ipſum mundum, cum eius membra, cælum, terras, maria, cumq. horum inſignia ſolem, lunam, ſtellasq. uidiſſent, dumq. temporum mutationes, maturitates, uiciſſitudinesq. cognouiſſent; ſuſpicati eſſent aliquam excellentem eſſe, præſtantemq naturam, quæ hæc feciſſet, moueret, regeret, gubernaret. qui etiam ſi aberrant a coniectura, uideo tamē quid ſequantur. Tu quod opus tandem magnum, & egregium habes, quod effectum diuina mente uideatur, ex quo eſſe deos ſuſpicere? Habeo, inquis, in animo inſitam informationem quandam dei. & barbati quidem Iouis, galeatæ Mineruæ. num igitur tales putas? quanto melius hæc uulgus imperitorum: qui non membra ſolum hominis deo tribuunt, ſed uſum etiam membrorum: dant enim arcum, ſagittas, haſtam, clypeum, fuſcinam, fulmen: et ſi, actiones quæ ſint deorum, non uident, nihil agentem tamen deum non queunt cogitare. Ipſi, qui irridentur, Aegyptij nullam beluam, niſi ob aliquam utilitatem, quam ex ea caperent, conſecrauerunt. ibes maximam uim ſerpentium conficiunt, cum ſint aues excelſæ, cruribus rigidis, corneo proceroq. ro

ſtro: auertunt peſtem ab Aegypto, cum uolucres angues, ex uaſtitate Libyæ uěto Africo inuectas, interficiunt, atque conſumunt. ex quo fit, ut illæ nec morſu uiuæ noceant, nec odore mortuæ. poſſum de ichneumonum utilitate, de crocodilorum, de felium dicere: ſed nolo eſſe longus. ita concludam tamen, beluas a barbaris propter beneficium conſecratas, ueſtrorum deorum non modo beneficium nullum extare, ſed ne factum quidem omnino. Nihil habet, inquit, negotij. Profecto Epicurus, quaſi pueri delicati, nihil ceſſatione melius exiſtimat. at ipſi tamen pueri, etiam cum ceſſant, exercitatione aliqua ludicra delectantur: deum ſic feriatum uolumus ceſſatione torpere, ut, ſi ſe commouerit, uereamur, ne beatus eſſe non poſſit. hæc oratio non modo deos ſpoliat motu, & actione diuina, ſed etiam homines inertes efficit; ſiquidem agens aliquid ne deus quidem eſſe beatus poteſt. Verum ſit ſane, ut uultis, deus effigies hominis, & imago: quod eius eſt domicilium? quæ ſedes? qui locus? quæ deinde actio uitæ? quibus rebus, id quod uultis, beatus eſt? utatur enim ſuis bonis, oportet, & fruatur, qui beatus futurus eſt. Nam locus quidem ijs etiam naturis, quæ ſine animis ſunt, ſuus eſt cuique proprius, ut terra infimum teneat, hác inundet aqua; ſuperior aeri, ignibus altiſſima ora reddatur. Beſtiarum autem terrenæ ſunt aliæ, partim aquatiles, aliæ quaſi ancipites, in utraque ſede uiuentes: ſunt quædam etiam, quæ igne naſci putentur, ap-

pareantq. in ardentibus fornacibus ſæpe uolitantes. Quæro igitur, ueſter deus primum ubi habitet: deinde, quæ cauſſa eum loco moueat; ſi modo mouetur aliquando: poſtremo, cum hoc proprium ſit animantium, ut aliquid appetant, quod ſit naturæ accommodatum; deus quid appetat; ad quam denique rem motu mentis, ac rationis utatur; poſtremo, quo modo beatus ſit, quo modo æternus. quidquid enim horum attigeris, ulcus eſt. ita male inſtituta ratio exitum reperire non poteſt. Sic enim dicebas, ſpeciem dei percipi cogitatione, non ſenſu, nec eſſe in ea ullam ſoliditatem, neque eandem ad numerũ permanere, eamq. eſſe eius uiſionem, ut ſimilitudine & tranſitiōe cernatur, neque deficiat unquam ex infinitis corporibus ſimilium acceſſio; ex eoq. fieri, ut in hæc intenta mens noſtra beatam illam naturã, & ſempiternam putet. Hoc per ipſos deos, de quibus loquimur, quale tandem eſt? nam ſi tantum modo ad cogitationem ualent, nec ullam habent ſoliditatem, nec eminentiam: quid intereſt, utrum de hippocentauro, an de deo cogitemus? omnem enim talem conformationem animi ceteri philoſophi motum inanem uocant: uos autem aduentum in animos, & introitum imaginum dicitis. ut igitur, Ti. Gracchum cum uideor cōcionantem in Capitolio uidere, de M. Octauio deferentem ſitellam, tum eum motum animi dico eſſe inanem; tu autem & Gracchi & Octauij imagines remanere, quæ, in Capitolium cum peruenerint, tum ad animum meum referan-

rantur: hoc idem fieri in deo, cuius crebra facie pellantur animi, ex quo eſſe beati atque æterni intelligantur. fac imagines eſſe, quibus pulſentur animi: ſpecies duntaxat obijcitur quædam. num etiam, cur beata ſit, cur æterna? quæ autem iſtæ imagines ueſtræ, aut unde? a Democrito omnino hæc licentia. ſed & ille reprehenſus a multis eſt; nec uos exitum reperitis; totaq́. res uacillat, & claudicat. nam quid eſt, quod minus probari poſſit, quàm omnium in me incidere imagines? Homeri, Archilochi, Romuli, Numæ, Pythagoræ, Platonis, nec ex forma, qua illi fuerunt? quo modo illi ergo? & quorum imagines? Orpheum poetam docet Ariſtoteles nunquam fuiſſe: & hoc Orphicum carmen Pythagorici ferunt cuiuſdam fuiſſe Cercopis. at Orpheus, id eſt imago eius, ut uos uultis, in animum meum ſæpe incurrit. quid, quòd eiuſdem hominis in meũ aliæ, aliæ in tuum? quid, quòd earum rerũ, quæ nunquam omnino fuerunt, neque eſſe potuerunt, ut Scyllæ, ut Chimeræ? quid, quòd hominum, locorum, urbium earum, quas nunquam uidimus? quid, quòd, ſimul ac mihi collibitum eſt, præſto eſt imago? quid, quòd etiam ad dormientem ueniunt inuocatæ? tota res, Vellei, nugatoria eſt: uos autem non modo oculis imagines, ſed etiam animis inculcatis: tanta eſt impunitas garriendi. at quàm licenter? fluentium frequenter tranſitio fit uiſionum, ut e multis una uideatur. puderet me dicere, non intelligere, ſi uos ipſi intelligeretis, qui iſta

defenditis. quo modo enim probas, continenter imagines ferri? aut, ſi continenter, quo modo æternæ? Innumerabilitas, inquis, ſuppeditat atomorum. num eadem ergo iſta facient, ut ſint omnia ſempiterna? Confugis ad æquilibritatem: ſic enim ἰσονομίαν, ſi placet, appellemus: & ais, quoniam ſit natura mortalis, immortalem etiam eſſe oportere. iſto modo, quoniam homines mortales ſunt, ſint aliqui immortales: &, quoniam naſcuntur in terra, naſcantur & in aqua: et, quia ſunt quæ interimát, ſint quæ conſeruent. ſint ſane: ſed ea conſeruent, quæ ſunt: deos iſtos eſſe non ſentio. Omnis tamen iſta rerum effigies ex indiuiduis quo modo corporibus oritur? quæ etiam ſi eſſent, quæ nulla ſunt; pellere ſe ipſa & agitari inter ſe concurſu fortaſſe poſſent; formare, figurare, colorare, animare non poſſent. nullo igitur modo immortalem deum efficitis. Videamus nunc de beato. Sine uirtute certe nullo modo. uirtus autem actuoſa, & deus ueſter nihil agens: expers uirtutis igitur: ita ne beatus quidem. quæ ergo uita? ſuppeditatio, inquis, bonorum, nullo malorum interuentu. quorum tandem bonorum? uoluptatum. credo: nempe ad corpus pertinentium: nullam enim nouiſtis, niſi profectam a corpore, & redeuntem ad corpus, animi uoluptatem. non arbitror te Vellei, ſimilem eſſe Epicureorum reliquorum: quos pudeat earum Epicuri uocum, quibus ille teſtatur, ſe ne intelligere quidem ullum bonum, quod ſit ſeiunctum a delicatis, et ob-

ſcenis

ſcenis uoluptatibus : quas quidem non erubeſcens perſequitur omnes nominatim. quem cibum igitur, aut quas potiones, aut quas uocum & florum uarietates, aut quos tactus, quos odores adhibebis ad deos, ut eos perfundas uoluptatibus? at poetæ quidem nectar, ambroſiam epulis comparant, & aut Iuuentatem, aut Ganymedem pocula miniſtrãtem. tu autem Epicure quid facies? neque enim, unde habeat iſta deus tuus, uideo, nec quo modo utatur. locupletior igitur hominum natura ad beate uiuẽdum eſt, quàm deorum, quòd pluribus generibus fruitur uoluptatum. At has leuiores ducis uoluptates, quibus quaſi titillatio (Epicuri enim hoc uerbum) ſenſibus adhibetur. Quouſque ludis? nam Philo noſter ferre non poterat, aſpernari Epicureos molles & delicatas uoluptates: ſumma enim memoria pronuntiabat plurimas Epicuri ſententias ijs ipſis uerbis, quibus erant ſcriptæ: Metrodori uero, qui eſt Epicuri collega ſapientiæ, multa impudentiora recitabat. accuſat enim Timocratem, fratrem ſuum, Metrodorus, quòd dubitet omnia, quæ ad beatam uitam pertineant, uentre metiri: neque id ſemel dicit, ſed ſæpius. Annuere te uideo: nota enim tibi ſunt. proferrem libros, ſi negares. Neque nunc reprehendo, quòd ad uoluptatem omnia referantur: alia eſt ea quæſtio: ſed doceo, deos ueſtros eſſe uoluptatis expertes: ita ueſtro iudicio ne beatos quidem. At dolore uacant. ſatin eſt id ad illam abundantem bonis uitam beatiſſimam? Cogi-

tant, inquis, aſſidue beatos eſſe ſe: habent enim nihil aliud, quod agitent in mente. comprehende igitur animo, et propone ante oculos, deum nihil aliud in omni æternitate, niſi, mihi pulchre eſt, & , ego beatus ſum, cogitantem. nec tamen uideo, quo modo uideatur iſte deus beatus, cum ſine ulla intermiſſione pulſetur, agiteturq́. incurſione atomorum ſempiterna, cumq́. ex ipſo imagines ſemper affluant. ita nec beatus eſt ueſter deus, nec æternus. At etiam de ſanctitate, de pietate aduerſus deos, libros ſcripſit Epicurus. at quo modo in his loquitur? ut Coruncanium, aut Scæuolam, pontifices maximos, te audire dicas, non eum, qui ſuſtulerit omnem funditus religionem; nec manibus, ut Xerſes, ſed rationibus, deorum immortalium templa & aras euerterit. Quid eſt enim, cur deos ab hominibus colendos dicas, cum dij non modo homines non colant, ſed omnino nihil curent, nihil agant? At eſt eorum eximia quædam præſtansq́. natura, ut ea debeat ipſa per ſe ad ſe colendam allicere ſapientem. An quid quã eximium poteſt eſſe in ea natura, quæ ſua uoluptate lætans, nihil nec actura ſit unquã, neqne agat, neq. egerit? Quæ porro pietas ei debetur, a quo nihil acceperis? aut quid omnino, cuius nullum meritũ ſit, ei deberi poteſt? eſt enim pietas, iuſtitia aduerſum deos: cum quibus quid poteſt nobis eſſe iuris, cum homini nulla cum deo ſit communitas? ſanctitas autem eſt ſcientia colendorum deorum: qui quamobrem colendi ſunt, non intelligo, nullo nec

acce-

accepto ab ijs, nec ſperato bono. quid eſt autem, quòd eos ueneremur propter admirationem eius naturæ, in qua egregium nihil uidemus? Nam ſuperſtitione, quod gloriari ſoletis, facile eſt liberari, cum ſuſtuleris omnem uim deorum. niſi forte Diagoram, aut Theodorum, qui omnino deos eſſe negabant, cenſes ſuperſtitioſos eſse potuiſſe. ego ne Protagoram quidem: cui neutrum liquerit, nec eſſe deos, nec non eſſe. horum enim ſententiæ omnium non modo ſuperſtitionem tollunt, in qua ineſt timor inanis deorum; ſed etiam religionem, quæ deorum cultu pio continetur. Quid? ij, qui dixerunt, totam de dijs immortalibus opinionem fictam eſſe ab hominibus ſapientibus reip. cauſſa, ut, quos ratio non poſſet, eos ad officium religio duceret; non ne omnem religionem funditus ſuſtulerunt? Quid? Prodicus Chius, qui ea, quæ prodeſſent hominum uitæ, deorum in numero habita eſſe dixit, quam tandem religionem reliquit? Quid? qui aut fortes, aut claros, aut potentes uiros tradunt poſt mortem ad deos perueniſſe, eosq́. eſſe ipſos, quos nos colere, precari, uenerariq́. ſoleamus; non ne expertes ſunt religionum omnium? quæ ratio maxime tractata ab Eubemero eſt: quem noſter & interpretatus, & ſecutus eſt præter ceteros Ennius. ab Eubemero autem & mortes, & ſepulturæ demonſtrantur deorum. utrum igitur hic confirmaſſe religionem uideatur, an penitus totam ſuſtuliſſe? Omitto Eleuſinam ſanctam illam, & auguſtam,

Vbi

Vbi initiantur gentes orarum ultimæ:

præterea Samothraciam, eaque, quæ Lemni nocturno aditu occulta coluntur, ſilueſtribus ſepibus denſa. quibus explicatis, ad rationemq. reuocatis, rerum magis natura cognoſcitur, quàm deorum. Mihi quidem etiam Democritus, uir magnus in primis, cuius fontibus Epicurus hortulos ſuos irrigauit, nutare uidetur in natura deorum. tum enim cenſet imagines diuinitate præditas ineſſe uniuerſitati rerum: tum principia, menteſque, quæ ſunt in eodem uniuerſo, deos eſſe dicit; tum animantes imagines, quæ uel prodeſſe nobis ſolent, uel nocere; tum ingẽtes quaſdã imagines, tantasque, ut uniuerſum mundum cõplectantur extrinſecus. Quæ quidẽ omnia ſunt patria Democriti, quàm Democrito, digniora. quis enim iſtas imagines cõprehendere animo poteſt? quis admirari? quis aut cultu, aut religione dignas iudicare? Epicurus uero ex animis hominum extraxit radicitus religionem, cum dijs immortalibus & opem, & gratiam ſuſtulit. cum enim optimam & præſtantiſſimam naturam dei dicat eſſe, negat idem eſſe in deo gratiam: tollit, id quod maxime proprium eſt optimæ præſtantiſſimæq. naturæ. quid enim eſt melius, aut quid præſtantius bonitate, & beneficentia? qua cum carere deum uultis; neminem deo nec deum, nec hominem carum, neminem ab eo amari, neminem diligi uultis. ita fit, ut non modo homines a dijs, ſed ipſi dij inter ſe ab alijs alij negligantur. Quanto Stoici melius;

qui

*qui a nobis reprehenduntur. cenſent auté ſapientes
ſapientibus etiá ignotis eſſe amicos. nihil eſt enim uir
tute amabilius: quá qui adeptus erit, ubicunque gen
tium, a nobis diligetur. Vos autem quid mali datis,
cum imbecillitatem gratificationem, & beneuolen-
tiam ponitis? ut enim omittam uim & naturam
deorum; ne homines quidem cenſetis, niſi imbecilli
eſſent, futuros beneficos, & benignos fuiſſe. nulla
eſt caritas naturalis inter bonos? carum ipſum uer-
bum eſt amoris: ex quo amicitiæ nomen eſt ductum:
quam ſi ad fructum noſtrum referemus, non ad il-
lius commoda, quem diligimus; non erit iſta ami-
citia, ſed mercatura quædam utilitatum ſuarum.
prata, & arua, et pecudum greges diliguntur iſto
modo, quòd fructus ex eis capiuntur. hominum ca-
ritas, & amicitia gratuita eſt: quanto igitur ma-
gis deorum? qui nulla re egentes & inter ſe diligút,
& hominibus conſulunt. quod ni ita ſit, quid uene-
ramur, quid precamur deos? cur ſacris pontifices,
cur auſpicijs augures præſunt? quid optamus a dijs
immortalibus? quid uouemus? At etiam Epicuri li
ber eſt de ſanctitate. ludimur ab homine non tam fa
ceto, quàm ad ſcribendi licentiam libero. quæ enim
poteſt eſſe ſanctitas, ſi dij humana non curant? quæ
autem animans natura, nihil curans? uerius eſt igi-
tur illud nimirum, quod familiaris omnium noſtrum
Poſidonius diſſeruit in libro quincto de natura deo-
rum, nullos eſſe deos Epicuro uideri; quæq́. is de dijs
immortalibus dixerit, inuidiæ deteſtandæ gratia di*

xiſſe:

xiſſe. néque enim tam deſipiens fuiſſet, ut homunculis ſimilem deum fingeret, lineamentis duntaxat extremis, non habitu ſolido; membris hominis præditum omnibus, uſu membrorum nc minimo quidem; exilem quendam, atque perlucidum, nihil cuiquam tribuentem, nihil gratificantem, omnino nihil curantem, nihil agentem. quæ natura primū nulla eſſe poteſt; idq́. uidens Epicurus, re tollit, oratione relinquit deos: deinde, ſi maxime talis eſt deus, ut nulla gratia, nulla hominum caritate teneatur; ualeat: quid enim dicam, propitius ſit? eſſe enim propitius poteſt nemini; quoniam, ut dicitis, omnis in imbecillitate eſt & gratia, & caritas.

M. TVLLII CICERONIS DE NATVRA DEORVM

LIBER II.

Q VAE cum Cotta dixiſſet, tum Velleius, Næ ego, inquit, incautus, qui cum Academico, & eodem rhetore congredi conatus ſum. nam neque indiſertum Academicum pertimuiſſem, nec ſine iſta philoſophia rhetorem quamuis eloquentem. neque enim flumine conturbor inanium uerborum, nec ſubtilitate ſententiarum, ſi orationis eſt ſiccitas. tu autem, Cotta, utraque re ualuiſti: corona tibi, & iudices defuerunt. ſed ad iſta alias: nunc Lucilium, ſi ipſi commodum eſt, audiamus. Tum Balbus, Eundem equidem, inquit, mallem audire Cottam, dum, qua eloquentia falſos deos ſuſtulit, eadem ueros inducat. eſt enim & philoſophi, & pontificis, & Cottæ, de dijs immortalibus habere non errantem, & uagam, ut Academici, ſed, ut noſtri, ſtabilem certamq́. ſententiam. nam contra Epicurum ſatis ſuperq́. dictum eſt. ſed aueo audire, tu ipſe Cotta quid ſentias. An, inquit, oblitus es, quod initio dixerim, facilius me, talibus præſertim de rebus, quid non ſentirem, quàm quid ſentirem, poſſe dicere? quòd ſi haberem aliquid, quod liqueret; tamen te audire uiciſſim uellem, cum ipſe tam multa dixiſſem. Tum Balbus, Geram tibi morem,

rem, & agam quàm breuiſſime potero. etenim, conuictis Epicuri erroribus, longa de mea diſputatione detracta oratio eſt. Omnino diuidunt noſtri totá iſtam de dijs immortalibus quæſtionem in partes quattuor. primum, docent eſſe deos: deinde, quales ſint: tum mundú ab his adminiſtrari: poſtremo, conſulere eos rebus humanis. Nos autem hoc ſermone, quæ priora duo ſunt, ſumamus: tertium, & quartum, quia maiora ſunt, puto in aliud eſſe tempus differenda. Minime uero, inquit Cotta. nam & otioſi ſumus; & ijs de rebus agimus, quæ ſunt etiam negotijs anteponendæ. Tum Lucilius, Ne egere quidem uidetur, inquit, oratione prima pars. quid enim poteſt eſſe tam apertum, tamq. perſpicuum, cum cælum ſuſpeximus, cæleſtiaq. contemplati ſumus, quàm eſſe aliquod numen præſtantiſſimæ mentis, quo hæc regantur? quod ni ita eſſet; qui potuiſſet aſſenſu omnium dicere Ennius,

Aſpice hoc ſublime candens, quem uocant omnes Iouem. illum uero & Iouẽ, & dominatorem rerum, & omnia nutu regentem, &, ut idem Ennius,

-patrem diuumq. hominumque,

& præſentem, ac præpotentem deum. quod qui dubitat, haud ſane intelligo, cur non idem, ſol ſit, an nullus ſit, dubitare poſſit. quid enim eſt hoc illo euidentius? quod niſi cognitum comprehenſumq. animis haberemus; non tam ſtabilis opinio permaneret, nec confirmaretur diuturnitate temporis,

nec

nec una cum ſæculis, ætatibusq́. hominum inueterare potuiſſet. etenim uidemus ceteras opiniones fictas, atque uanas diuturnitate extabuiſſe. quis enim hippocentaurum fuiſſe, aut chimæram putat? quæ ue anus tam excors inueniri poteſt, quæ illa, quæ quondam credebantur, apud inferos portenta extimeſcat? opinionum enim commenta delet dies, naturæ iudicia confirmat. itaque & in noſtro populo, et in ceteris deorũ cultus, religionumq́. ſanctitates exiſtunt in dies maiores, atque meliores: idq́. euenit non temere, nec caſu, ſed quòd & præſentiam ſæpe diui ſuam declarant: ut & apud Regillum bello Latino, cum A. Poſtumius dictator cum Octauio Mamilio Tuſculano prælio dimicaret, in noſtra acie Caſtor, & Pollux ex equis pugnare uiſi ſunt: & recentiore memoria, ijdem Tyndaridæ Perſen uictum nuntiauerunt. P. enim Vatienus, auus huius adoleſcentis, cum e præfectura Reatina Romam uenienti noctu duo iuuenes cum equis albis dixiſſent, regem Perſen illo die captum, ſenatui nuntiauit: & primo, quaſi temere de rep. locutus eſſet, in carcerem coniectus eſt; poſt, a Paullo litteris allatis, cum idem dies conſtitiſſet, & agro a ſenatu, & uacatione donatus eſt. Atque etiam, cum ad fluuium Sacram Crotoniatas Locri maximo prælio deuiciſſent, eo ipſo die auditam eſſe eam pugnam ludis Olympiæ, memoriæ proditum eſt. ſæpe Faunorum uoces exauditæ, ſæpe uiſæ formæ deorum, quemuis aut non hebetẽ, aut impium, deos

præſentes eſſe, cóſiteri coegerút. prædictiones uero, et præſenſiones rerum futurarum quid aliud declarant, niſi hominibus ea, quæ ſint, oſtendi, monſtrari, portendi, prædici? ex quo illa oſtenta, monſtra, portenta, prodigia dicuntur. quòd ſi ea ficta credimus licentia fabularum, Mopſum, Tireſiam, Amphiaraum, Calchantem, Helenum, quos tamen augures ne ipſæ quidem fabulæ aſciuiſſent, ſi res omnino repudiarent: ne domeſticis quidem exemplis docti, numen deorum comprobabimus? nihil nos P. Claudij bello Punico primo temeritas mouebit? qui etiam per iocum deos irridens, cum cauea liberati pulli non paſcerentur, mergi eos in aquam iuſſit, ut biberent, quoniam eſſe nollent. qui riſus, claſſe deuicta, multas ipſi lacrymas, magnam populo R. cladem attulit. Quid? collega eius Iunius eodem bello non ne tempeſtate claſſem amiſit, cum auſpicijs non paruiſſet? itaque P. Claudius a populo condemnatus eſt, Iunius necem ſibi ipſe conſciuit. C. Flaminium Cœlius, religione neglecta, cecidiſſe apud Traſimenum ſcribit, cum magno reip. uulnere. quorum exitio intelligi poteſt, eorum imperijs remp. amplificatam, qui religionibus paruiſſent. &, ſi conferre uolumus noſtra cum externis, ceteris rebus aut pares, aut etiam inferiores reperiemur, religione, id eſt cultu deorum, multo ſuperiores. An Attij Nauij lituus ille, quo ad inueſtigandum ſuem regiones uineæ terminauit, contemnendus eſt? crederem, niſi eius augurio rex Ho-

Hoſtilius maxima bella geſſiſſet. ſed, negligentia nobilitatis, auguriorum diſciplina omiſſa, ueritas auſpiciorum ſpreta eſt, ſpecies tantum retenta. itaque maximæ reip. partes, in his bella, quibus reip. ſalus continetur, nullis auſpicijs adminiſtrantur, nulla perennia ſeruantur, nulla ex acuminibus, nulli uiri uocantur: ex quo in procinctu teſtamenta perierunt. tum enim bella gerere noſtri duces incipiunt, cum auſpicia poſuerunt. at uero apud maiores tanta religionis uis fuit, ut quidam imperatores etiam ſe ipſos dijs immortalibus, capite uelato, uerbis certis pro rep. deuouerent. multa ex Sibyllinis uaticinationibus, multa ex haruſpicum reſponſis commemorare poſſum, quibus ea confirmentur, quæ dubia nemini debent eſſe. atqui & noſtrorum augurum, & Etruſcorum, & haruſpicum diſciplinam P. Scipione, C. Figulo coſ. res ipſa probauit. quos cum Ti. Gracchus conſul iterum crearet, primus rogatorum, ut eos retulit, ibidem eſt repente mortuus. Gracchus cum comitia nihilo minus peregiſſet, remq. illam in religionem populo ueniſſe ſentiret, ad ſenatum retulit. ſenàtus, quos ad ſoleret, referendum cenſuit. haruſpices introducti, reſponderunt, non fuiſſe iuſtum comitiorum rogatorem. tum Gracchus, ut e patre audiebam, incenſus ira, ita nc uero? ego non iuſtus, qui & conſul rogaui, & augur, & auſpicato? an uos Thuſci ac barbari auſpiciorum populi R. ius tenetis, & interpretes eſſe comitiorum poteſtis? ita-

que tum illos exire iuſſit. poſt autem e prouincia lit teras ad collegium miſit, ſe, cum legeret libros, recordatum eſſe uitio ſibi tabernaculum captum fuiſſe haruſpectionis, quòd, cum pomœrium poſtea intraſſet habendi ſenatus cauſſa, in redeundo, cum idem pomœrium tranſiret, auſpicari eſſet oblitus: itaque uitio creatos eſſe conſules. augures rem ad ſe natum: ſenatus, ut abdicarent: conſules abdicauerunt. Quæ quærimus exempla maiora? uir ſapientiſſimus, atque haud ſcio an omnium præſtantiſſimus, peccatum ſuum, quod cælari poſſet, confiteri maluit, quàm hærere in rep. religionem: conſules ſummum imperium ſtatim deponere, quàm id tenere punctum temporis contra religionem. Magna augurum auctoritas: quid haruſpicum ars, non ne diuina? hæc innumerabilia ex eodem genere qui uideat, non ne cogatur confiteri, deos eſſe? quorum enim interpretes ſunt, eos ipſos eſſe certe neceſſe eſt. deorum autem interpretes ſunt: deos igitur eſſe fateamur. At fortaſſe non omnia eueniunt, quæ prædicta ſunt. ne ægri quidem quia non omnes conualeſcunt, iccirco ars nulla medicina eſt. ſigna oſtenduntur a dijs rerum futurarum. in his ſi qui errauerunt; non deorum natura, ſed hominum coniectura peccauit. itaque inter omnes omnium gentium ſententia conſtat: omnibus enim innatum eſt, & in animo quaſi inſculptum, eſſe deos. quales ſint, uarium eſt: eſſe nemo negat. Cleanthes quidem noſter quattuor de cauſſis dixit in animis hominum informatas

deorum

deorum eſſe notiones. primam poſuit eam, de qua modo dixi; quæ orta eſſet ex præſenſione rerum futurarum: alteram, quam ceperimus ex magnitudine commodorum, quæ percipiuntur cæli temperatione, fœcunditate terrarum, aliarumq́. commoditatum complurium copia: tertiam, quæ terreret animos fulminibus, tempeſtatibus, nimbis, niuibus, uaſtitate, peſtilentia, terræ motibus, & ſæpe fremitibus, lapideisq́. imbribus, & guttis imbrium quaſi cruentis, tum lapidibus, aut repentinis terrarum hiatibus, tum præter naturam hominum, pecudumq́. portentis, tum facibus uiſis cæleſtibus, tum ſtellis ijs, quas Græci cometas, noſtri crinitas uocant: quæ nuper bello Octauiano magnarum fuerunt calamitatum prænuntiæ; tum ſole geminato, quod, ut e patre audiui, Tuditano, & Aquillio cos. euenerat: quo quidem anno P. Africanus, ſol alter, extinctus eſt: quibus exterriti homines uim quandam eſſe cæleſtem, & diuinam ſuſpicati ſunt: quartam cauſſam eſſe, eamq́. uel maximam, æquabilitatem motus, conuerſionem cæli, ſolis, lunæ, ſiderumq́. omnium diſtinctionem, uarietatem, pulchritudinem, ordinem: quarum rerum aſpectus ipſe ſatis indicaret, non eſſe fortuita. Vt ſi quis in domum aliquam, aut in gymnaſium, aut in forum uenerit; cum uideat omnium rerum rationem, modum, diſciplinam, non poſſit ea ſine cauſſa fieri iudicare; ſed eſſe aliquem intelligat, qui præſit, & cui pareatur: multo magis in tantis motibus, tantisq́.

uiciſſitudinibus, tam multarum rerum, atque tantarum ordinibus, in quibus nihil unquam immenſa, & infinita uetuſtas mentita ſit; ſtatuat neceſſe eſt, ab aliqua mente tantos naturæ motus gubernari. Chryſippus quidem, quanquam eſt acerrimo ingenio, tamen ea dicit, ut ab ipſa natura didiciſſe, non ut ipſe reperiſſe uideatur. Si enim, inquit, eſt aliquid in rerum natura, quod hominis mens, quod ratio, quod uis, quod poteſtas humana efficere non poſſit: eſt certe id, quod illud efficit, homine melius. atqui res cæleſtes, omnesq. eæ, quarum eſt ordo ſempiternus, ab homine confici non poſſunt: eſt igitur id, quo illa conficiuntur, homine melius. id autem quid potius dixerim, quàm deum? etenim ſi dij non ſunt, quid eſſe poteſt in rerum natura homine melius? in eo enim ſolo ratio eſt, qua nihil poteſt eſſe præſtantius. eſſe autem hominem, qui nihil in omni mundo melius eſſe, quàm ſe, putet, deſipientis arrogantiæ eſt. ergo eſt aliquid melius: eſt igitur profecto deus. An uero, ſi domum magnam, pulchramq. uideris, non poſſis adduci, ut, etiam ſi dominum non uideas, muribus illam, & muſtelis ædificatam putes: tantum uero ornatum mundi, tantam uarietatem, pulchritudinemq. rerum cæleſtium, tantam uim, & magnitudinem maris, atque terrarum, ſi tuum, ac non deorum immortalium domicilium putes, non ne plane deſipere uideare? An ne hoc quidem intelligimus, omnia ſupera eſſe meliora? terram autem eſſe infimam, quam

craſſiſſimus

craſſiſſimus circumfundat aer, ut ob eam ipſam cauſ ſam, quod etiam quibuſdam regionibus, atque urbibus contingere uidemus, hebetiora ut ſint hominum ingenia propter cæli pleniorem naturam, hoc idem generi humano euenerit, quòd in terra, hoc eſt in craſſiſſima regione mundi, collocati ſint. & tamen ex ipſa hominum ſolertia eſſe aliquam mentem, & eam quidem acriorem, & diuinam, exiſtimare debemus. unde enim hanc homo arripuit? ut ait apud Xenophontem Socrates. Quin & humorem, & calorem, qui eſt fuſus in corpore, & terrenam ipſam uiſcerum ſoliditatem, animum denique illum ſpirabilem, ſi quis quærat, unde habemus; apparet, quòd aliud a terra ſumpſimus, aliud ab humore, aliud ab igne, aliud ab aere eo, quem ſpiritu ducimus. Illud autem, quod uincit hæc omnia, rationem dico, &, ſi placet pluribus uerbis, mentem, conſilium, cogitationem, prudentiam, ubi inuenimus? unde ſuſtulimus? an cetera mundus habebit omnia, hoc unum, quod plurimi eſt, non habebit? atqui certe nihil omnium rerum melius eſt mundo, nihil præſtabilius, nihil pulchrius: nec ſolum nihil eſt, ſed ne cogitari quidem quidquam melius poteſt. & ſi ratione & ſapientia nihil eſt melius; neceſſe eſt hæc ineſſe in eo, quod optimum eſſe concedimus. Quid uero tanta rerum conſentiens, conſpirans, continuata cognatio? quem non coget ea, quæ a me dicuntur, comprobare? poſſet ne uno tempore florere, deinde uiciſſim horrere terra? aut,

tot rebus ipſis ſe immutantibus, ſolis acceſſus, diſceſſusq́. ſolſtitijs, brumisq́. cognoſci? aut æſtus maritimi, fretorumq́. anguſtiæ ortu, aut obitu lunæ commoueri? aut una totius cæli conuerſione curſus aſtrorum diſpares conuerſari? hæc ita fieri omnibus inter ſe concinentibus mundi partibus profectò non poſſent, niſi ea uno diuino, & continuato ſpiritu continerentur. Atque hæc cum uberius diſputantur, & fuſius, ut mihi eſt in animo facere, facilius effugiunt Academicorum calumniam: cum autem, ut Zeno ſolebat, breuius, anguſtiusq́. concluduntur, tum apertiora ſunt ad reprehendendum. nam ut profluens amnis aut uix, aut nullo modo, concluſa autem aqua facile corrumpitur: ſic orationis flumine reprehenſoris uitia diluuntur, anguſtia autem concluſæ orationis non facile ſe ipſa tutatur. hæc enim, quæ dilatantur a nobis, Zeno ſic premebat.
Quod ratione utitur, id melius eſt, quàm id, quod ratione non utitur. nihil autem mundo melius: ratione igitur mundus utitur. ſimiliter effici poteſt, ſapientem eſſe mundum; ſimiliter, beatum; ſimiliter, æternum. omnia enim hæc meliora ſunt, quàm ea, quæ ſunt his carentia. nec mundo quidquam melius: ex quo efficitur eſſe mundum deum. Idemq́. hoc modo. Nullius ſenſu carentis pars aliqua poteſt eſſe ſentiens. mundi autem partes ſentientes ſunt: non igitur caret ſenſu mundus. Pergit idem, et urget anguſtius. Nihil, inquit, quod animi, quodq́. rationis eſt expers; id generare ex ſe poteſt animantem,

tem, compotemq́. rationis . mundus autem generat animantes, compoteſq́. rationis : animans eſt igitur mundus , composq́. rationis . Idemq́. ſimilitudine , ut ſæpe ſolet , rationem concluſit hoc modo . Si ex oliua modulate canentes tibiæ naſcerentur ; non dubitares , quin ineſſet in oliua tibicinis quædam ſcientia . quid , ſi platani fidiculas ferrent numeroſe ſonantes ? idem ſcilicet cenſeres , in platanis ineſſe muſicam . cur igitur mundus non animans, ſapiensq́. iudicetur , cum ex ſe procreet animantes , atque ſapientes ? Sed quoniam cœpi ſecus agere , atque initio dixeram ; negaram enim hanc primam partem egere oratione , quòd eſſet omnibus perſpicuum , deos eſſe : tamen id ipſum rationibus phyſicis confirmari uolo . Sic enim res ſe habet , ut omnia , quæ alantur , & creſcant , contineant in ſe uim caloris : ſine qua neque ali poſſunt , neque creſcere . nam omne , quod eſt calidum , & igneum , cietur , & agitur motu ſuo : quod autem alitur , & creſcit , motu quodam utitur certo , & æquabili : qui quàm diu remanet in nobis, tam diu ſenſus, & uita remanet : refrigerato autem, & extincto calore, occidimus ipſi, & extinguimur . quod quidem Cleanthes his etiam argumentis docet , quanta uis inſit caloris in omni corpore . negat enim ullum eſſe cibum tam grauem, quin is die , & nocte concoquatur . cuius etiam in reliquijs ineſt calor , ijs , quas natura reſpuerit . Iam uero , uenæ , & arteriæ micare non deſinunt quaſi quodam igneo motu : animaduerſumq́. ſæpe

eſt, cum cor animantis alicuius euulſum, ita mobiliter palpitaret, ut imitaretur igneam celeritatem. omne igitur, quod uiuit, ſiue animal, ſiue terra editum, id uiuit propter incluſum in eo calorem. ex quo intelligi debet, eam caloris naturam uim in ſe habere uitalem, per omnem mundum pertinentem. atque id facilius cernemus, toto genere hoc igneo, quod tranat omnia, ſubtilius explicato. Omnes igitur partes mundi tangam, quæ maximo calore fultæ ſuſtinentur. quod primum in terrena natura perſpici poteſt. nam & lapidum conflictu, atque tritu elici ignem uidemus: & recenti foſſione

- terram fumare calentem:

atque etiam ex puteis iugibus aquam calidam trahi, & id maxime hibernis fieri temporibus; quòd magna uis terræ cauernis contineatur caloris, eaq. hieme ſit denſior, ob eamq. cauſſam calorem inſitum in terris contineat arctius. Longa eſt oratio, multæq. rationes, quibus doceri poſſit, omnia, quæ terra concipiat, ſemina, quæq. ipſa ex ſe generata ſtirpibus infixa contineat, ea temperatione caloris & oriri, & augeſcere. Atque aquæ etiam admiſtum eſſe calorem, primum ipſe liquor, tum aquæ declarat effuſio; quæ neque conglaciaret frigoribus, neque niue pruinaq. concreſceret, niſi eadem ſe, admiſto calore liquefacta, & dilapſa, diffunderet. itaque & aquilonibus, reliquisq. frigoribus adiectis dureſcit humor: & idem uiciſſim mollitur tepefactus, & tabeſcit calore. Atque etiam maria agita

ta

ta uentis ita tepeſcunt, ut intelligi facile poſſit, in tantis illis humoribus incluſum eſſe calorem. nec enim ille externus, & aduenticius habendus eſt tepor, ſed ex intimis maris partibus agitatione excitatus: quod noſtris quoque corporibus contingit, cum motu atque exercitatione recaleſcunt. Ipſe uero aer, qui natura eſt maxime frigidus, minime eſt expers caloris. ille uero & multo quidem calore admiſtus eſt. ipſe enim oritur ex reſpiratione aquarum. earum enim quaſi uapor quidam aer habendus eſt. is autem exiſtit motu eius caloris, qui aquis continetur. quam ſimilitudinem cernere poſſumus in ijs aquis, quæ efferueſcunt ſubdits ignibus. Iam uero reliqua quarta pars mundi, ea & ipſa tota natura feruida eſt, & ceteris naturis omnibus ſalutarem impertit, & uitalem calorem. Ex quo concluditur, cum omnes mundi partes ſuſtineantur calore, mundum etiam ipſum ſimili, pariq. natura in tanta diuturnitate ſeruari, eoq. magis, quòd intelligi debet, calidum illud, atque igneum ita in omni fuſum eſſe natura, ut in eo inſit procreandi uis, & cauſſa gignendi: a quo & animantia omnia, & ea, quorum ſtirpes terra continentur, & naſci ſit neceſſe, & augeſcere. Natura eſt igitur, quæ contineat mundum omnem, eumq. tueatur, & ea quidem non ſine ſenſu, atque ratione. omnem enim naturam neceſſe eſt, quæ non ſolitaria ſit, neque ſimplex, ſed cum alio coniuncta, atque connexa, habere aliquem in ſe principatum, ut in homine mentem,

tem, in belua quiddam ſimile mentis, unde oriantur rerum appetitus. in arborum autem, et earum rerum, quæ gignuntur e terra, radicibus ineſſe principatus putatur. principatum autem id dico, quod Græci ἡγεμονικὸν *uocant: quo nihil in quoque genere nec poteſt, nec debet eſſe præſtantius. itaque neceſſe eſt, illud etiam, in quo ſit totius naturæ principatus, eſſe omnium optimum, omniumq́. rerum poteſtate dominatuq́. digniſſimum. Videmus autem in partibus mundi (nihil eſt enim in omni mundo, quod non pars uniuerſi ſit) ineſſe ſenſum et rationem. in ea parte igitur, in qua mundi eſt principatus, hæc ineſſe neceſſe eſt, & acriora quidem, atque maiora. Quocirca ſapientem eſſe mundum neceſſe eſt, naturamq́. eam, quæ res omnes complexa teneat, perfectione rationis excellere, eoq́. deum eſſe mundum, omnemq́. uim mundi diuina natura contineri. Atque mundi feruor ille purior, perlucidior, mobiliorq́. multo, ob easq́. cauſſas aptior ad ſenſus commouendos, quàm hic noſter calor, quo hæc, quæ nota nobis ſunt, retinentur, & uigent. Abſurdum eſt igitur dicere, cum homines, beſtiæq́. hoc calore teneantur, & propterea moueantur, & ſentiant, mundum eſſe ſine ſenſu, qui integro, & puro, & libero, eodemq́. acerrimo, & mobiliſſimo ardore teneatur; præſertim cum is ardor, qui eſt mundi, non agitatus ab alio, neque externo pulſu, ſed per ſe ipſe, ac ſua ſponte moueatur. nam quid poteſt eſſe mundo ualentius, quod*

pellat,

pellat, atque moueat calorem eum, quo ille teneatur? audiamus enim Platonem, quaſi quendam deum philoſophorum: cui duos placet eſſe motus, unum ſuum, alterum externum; eſſe autem diuinius, quod ipſum ex ſe ſua ſponte moueatur, quàm quod pulſu agitetur alieno. hunc autem motum in ſolis animis eſſe ponit, ab hisq. principium motus eſſe ductum putat. Quapropter quoniam ex mundi ardore motus omnis oritur; is autem ardor non alieno impulſu, ſed ſua ſponte mouetur: animus ſit neceſſe eſt. ex quo efficitur, animantem eſſe mundum. Atque ex hoc quoque intelligi poterit, in eo ineſſe intelligentiam, quòd certe eſt mundus melior, quàm ulla natura. ut enim nulla pars corporis noſtri eſt, quæ non ſit minor, quàm noſmet ipſi ſumus: ſic mundum uniuerſum pluris eſſe neceſſe eſt, quàm partem aliquam uniuerſi. quod ſi ita eſt; ſapiens ſit mundus, neceſſe eſt. nam, ni ita eſſet; hominem, qui eſt mundi pars, quoniam rationis eſt particeps, pluris eſſe, quàm mundum omnem, oporteret. atque etiam, ſi a primis inchoatisq. naturis ad ultimas perfectasq. uolumus procedere; ad deorum naturam perueniamus, neceſſe eſt. Primo enim animaduertimus a natura ſuſtineri ea, quæ gignuntur e terra; quibus natura nihil tribuit amplius, quàm ut ea alẽdo, atque augendo tueretur. beſtijs autem ſenſum, & motum dedit, & cum quodam appetitu acceſſum ad res ſalutares, a peſtiferis receſſum: homini hoc amplius, quòd addidit ratio-

tionem, qua regerentur animi appetitus, qui tum remitterentur, tum continerentur. Quartus autem gradus, & altiſſimus, eorum, qui natura boni, ſapientesq́. gignuntur: quibus a principio innaſcitur ratio recta, conſtansq́ue, quæ ſupra hominem putanda eſt, deoq́. tribuenda, id eſt mundo: in quo neceſſe eſt perfectam illam, atque abſolutam ineſſe rationem. neque enim dici poteſt, in ulla rerum inſtitutione non eſſe aliquid extremum atque perfectum. ut enim in uite, ut in pecude, niſi quæ uis obſtitit, uidemus naturam ſuo quodam itinere ad ultimum peruenire; atque ut pictura, & fabrica, ceteræq́. artes habent quendam abſoluti operis effectum: ſic in omni natura, ac multo etiam magis, neceſse eſt abſolui aliquid, ac perfici. etenim ceteris naturis multa externa, quo minus perficiátur, poſſunt obſiſtere: uniuerſam autem naturá nulla res poteſt impedire: propterea quòd omnes naturas ipſa cohibet, et cótinet. quocirca neceſſe eſt eſſe illú quartum, et altiſſimú gradum, quò nulla uis poſſit accedere. is autem gradus eſt, in quo rerum omniú natura ponitur: quæ quoniam talis eſt, ut præſit omnibus, & eam nulla res poſſit impedire; neceſſe eſt intelligentem eſſe mundum, & quidem etiam ſapientem. quid autem eſt inſcitius, quàm aut eam naturam, quæ omnes res ſit complexa, nòn optimam dici; aut, cum ſit optima, non primum animantem eſſe, deinde rationis, & conſilij compotem, poſtremo ſapientem? qui enim aliter poteſt eſſe optima? neque enim,

enim, ſi ſtirpium ſimilis ſit, aut etiam beſtiarum, optima putanda ſit potius, quàm deterrima: nec uero, ſi rationis particeps ſit, nec ſit tamen a principio ſapiens, non ſit deterior mundi potius, quàm humana conditio. homo enim ſapiens fieri poteſt: mundus autem, ſi in æterno præteriti temporis ſpatio fuit inſipiens, nunquam profecto ſapientiam conſequetur: ita erit homine deterior. quod quoniam abſurdum eſt; & ſapiens a principio mundus, & deus habendus eſt. neque enim eſt quidquam aliud, præter mundum, cui nihil abſit, quodq́. undique aptum, atque perfectum, expletumq́. ſit omnibus ſuis numeris, & partibus. ſcite enim Chryſippus, ut clypei cauſſa inuolucrum, uaginam autem gladij; ſic, præter mundum, cetera omnia aliorum cauſſa eſſe generata, ut eas fruges, atque fructus, quos terra gignit, animantium cauſſa, animantes autem hominum, ut equum uehendi cauſſa, arandi bouem, uenandi, & cuſtodiendi canem. ipſe autem homo ortus eſt ad mundum contemplandum, & imitandum, nullo modo perfectus, ſed quædam particula perfecti. ſed mundus, quoniam omnia complexus eſt; nec eſt quidquam, quod non inſit in eo; perfectus undique eſt. quid igitur poteſt ei deeſſe, quod eſt optimum? nihil autem eſt mente et ratione melius: ergo hæc mundo deeſſe non poſſunt. Bene igitur idem Chryſippus, qui ſimilitudines adiungens, omnia in perfectis, & maturis docet eſſe meliora; ut in equo, quàm in equulo; in cane, quàm in catulo;

lo; in uiro, quàm in puero: iam, quod in omni mundo optimum ſit, id in perfecto aliquo, atque abſoluto eſſe debere. eſt autem nihil mundo perfectius, nihil uirtute melius: igitur mundi eſt propria uirtus. nec uero hominis natura perfecta eſt: & efficitur tamen in homine uirtus: quantò igitur in mundo facilius? eſt ergo in eo uirtus: ſapiens igitur eſt, & propterea deus. Atque, hac mundi diuinitate perſpecta, tribuenda eſt ſideribus eadem diuinitas: quæ ex mobiliſſima, puriſſimaq. ætheris parte gignuntur, neque ulla præterea ſunt admiſta natura, totaq. ſunt calida, atque perlucida; ut ea quoque rectiſſime & animantia eſſe, & ſentire, atque intelligere dicátur. Atque ea quidem tota eſſe ignea, duorum ſenſuum teſtimonio confirmari Cleanthes putat, tactus, & oculorum. nam ſolis candor illuſtrior, quàm ullus ignis, quippe qui immenſo mundo tam longe, lateq. colluceat: & is eius tactus eſt, non ut tepefaciat ſolum, ſed etiam ſæpe comburat. quorum neutrum faceret, niſi eſſet igneus. ergo, inquit, cum ſol igneus ſit, Oceaniq. alatur humoribus, quia nullus ignis ſine paſtu aliquo poſſit permanere: neceſſe eſt, aut ei ſimilis ſit igni, quem adhibemus ad uſum, atque ad uictum; aut ei, qui corporibus animantium continetur. atque hic noſter ignis, quem uſus uitæ requirit, confector eſt, et conſumptor omnium; idemque, quocunque inuaſit, cuncta diſturbat, ac diſſipat. contra ille corporeus, uitalis, & ſalutaris omnia conſeruat, alit, auget, ſuſti-

ſuſtinet, ſenſuq́. afficit. negat ergo eſſe dubium, horum ignium ſol utri ſimilis ſit; cum is quoque efficiat, ut omnia floreant, & in ſuo quæque genere pubeſcant. Quare, cum ſolis ignis ſimilis eorum ignium ſit, qui ſunt in corporibus animantium: ſolem quoque animantem eſſe oportet, & quidem reliqua aſtra, quæ oriantur in ardore cæleſti, qui æther, uel cælum nominatur. Cum igitur aliorum animantium ortus in terra ſit, aliorum in aqua, in aere aliorum: abſurdum eſſe Ariſtoteli uidetur, in ea parte, quæ ſit ad gignenda animalia aptiſſima, animal gigni nullum putare. Sidera autem æthereum locum obtinent: qui quoniam tenuiſſimus eſt, & ſemper agitatur, & uiget; neceſſe eſt, quod animal in eo gignatur, idem & ſenſu acerrimo, & mobilitate celerrima eſſe. quare cum in æthere aſtra gignantur; conſentaneum eſt, in iјs ſenſum ineſſe, & intelligentiam. ex quo efficitur, in deorum numero aſtra eſſe ducenda. etenim licet uidere acutiora ingenia, & ad intelligendum aptiora eorum, qui terras incolant eas, in quibus aer ſit purus, ac tenuis, quàm illorum, qui utantur craſſo cælo, atque concreto. quin etiam, cibo quo utare, intereſſe aliquid ad mentis aciem putant. Probabile eſt igitur, præſtantem intelligentiam in ſideribus eſſe, quæ & æthaream mundi partem incolant, & marinis, terreniſq́. humoribus longo interuallo extenuatis alantur. Senſum autem aſtrorum, atque intelligentiam maxime declarat ordo eorum, atque conſtantia.

nihil

nihil eſt enim, quod ratione, & numero moueri poſſit ſine conſilio: in quo nihil eſt temerarium, nihil uarium, nihil fortuitum. ordo autem ſiderum, & in omni æternitate conſtantia, neque naturam ſignificat, eſt enim plena rationis; neque fortunam, quæ amica uarietati conſtantiam reſpuit. ſequitur ergo, ut ipſa ſua ſponte, ſuo ſenſu, ac diuinitate moueantur. Nec uero Ariſtoteles non laudandus in eo, quòd omnia, quæ mouentur, aut natura moueri cenſuit, aut ui, aut uoluntate: moueri autem ſolem, & lunam, & ſidera omnia: quæ autem natura mouerentur, hæc aut pondere deorſum, aut leuitate in ſublime ferri: quorum neutrum aſtris contingeret; propterea quòd eorum motus in orbem circumferretur. Nec uero dici poteſt, ui quadam maiore fieri, ut contra naturam aſtra moueantur. quæ enim poteſt maior eſſe? reſtat igitur, ut motus aſtrorùm ſit uoluntarius. quæ qui uideat, non indocte ſolum, uerum etiam impie faciat, ſi deos eſſe neget. nec ſane multum intereſt, utrum id neget, an eos omni procuratione, atque actione priuet. mihi enim, qui nihil agit, eſſe omnino non uidetur. eſſe igitur deos ita perſpicuum eſt, ut, id qui neget, uix eum ſanæ mentis exiſtimem. Reſtat, ut, quãlis eorum natura ſit, conſideremus: in quo nihil eſt difficilius, quàm a conſuetudine oculorum aciẽ mentis abducere. ea difficultas induxit & uulgo imperitos, et ſimiles philoſophos imperitorum, ut, niſi figuris hominum conſtitutis, nihil poſſent de dijs immor

talibus

talibus cogitare. cuius opinionis leuitas confutata a Cotta, non deſiderat orationem meam. ſed cum, talẽ eſſe deum, certa notione animi præſentiamus, primũ ut ſit animans, deinde ut in omni natura nihil eo ſit præſtantius: ad hanc præſenſionem, notionemq́. noſtram, nihil uideo, quod potius accommodem, quàm ut primum hunc ipſum mundum, quo nihil fieri excellentius poteſt, animantem eſſe, & deum iudicem. Hic, quàm uolet, Epicurus iocetur, homo non aptiſſimus ad iocandum, minimeq́. reſpiciens patriam; & dicat ſe non poſſe intelligere, qualis ſit uolubilis, & rotundus deus: tamen ex hoc, quod ipſe etiam probat, nunquam me mouebit. placet enim illi eſſe deos; quia neceſſe ſit præſtantem aliquam eſſe naturam, qua nihil ſit melius. mundo autem certe nihil eſt melius. nec dubium, quin, quod animans ſit, habeatq́. ſenſum, & rationem, & mentem, id ſit melius, quàm id, quod his careat. ita efficitur, animantem, ſenſus, mentis, rationis mundum eſſe compotem. qua ratione, deum eſſe mundum, concluditur. Sed hæc paullo poſt facilius cognoſcentur ex iјs rebus ipſis, quas mundus efficit. Interea, Vellei, noli quæſo præteferre, uos plane expertes eſſe doctrinæ. Conum tibi ais, & cylindrum, & pyramidem pulchriorem, quàm ſphæram, uideri. Nouum etiam oculorum iudicium habetis. ſed ſint iſta pulchriora, duntaxat aſpectu: quod mihi tamen ipſum non uidetur: quid enim pulchrius ea figura, quæ ſola omnes alias figuras com-

plexa continet, quæq. nihil aſperitatis habere, nihil offenſionis poteſt, nihil inciſum angulis, nihil anfractibus, nihil eminens, nihil lacunoſum? cumq. duæ formæ præſtantes ſint, ex ſolidis globus, (ſic enim σφαῖραν interpretari placet) ex planis autem circulus, aut orbis, qui κύκλος græce dicitur: his duabus formis contingit ſolis, ut omnes earum partes ſint inter ſe ſimillimæ, a medioq. tantum abſit extremum, quantum idem a ſummo: quo nihil fieri poteſt aptius. Sed, ſi hæc non uidetis, quia nunquam eruditum illum puluerem attigiſtis: an ne hoc phyſici quidem intelligere potuiſtis, hanc æqualitatem motus, conſtantiamq. ordinum in alia figura non potuiſſe ſeruari? itaque nihil poteſt eſſe indoctius, quàm quod a uobis affirmari ſolet. nec enim hunc ipſum mundum pro certo rotundum eſſe dicitis: nam poſſe fieri, ut ſit alia figura: innumerabilesq. mundos, alios aliarum eſſe formarum. quæ, ſi, bis bina quot eſſent, didiciſſet Epicurus, certe non diceret. ſed, dum palato, quid ſit optimum, iudicat; cæli palatum, ut ait Ennius, non ſuſpexit. nam cum duo ſint genera ſiderum, quorum alterum ſpatijs immutabilibus ab ortu ad occaſum commeans, nullum unquam curſus ſui ueſtigium inflectat; alterum autem continuas conuerſiones duas ijſdem ſpatijs curſibusq. conficiat: ex utraque re & mundi uolubilitas, quæ niſi in globoſa forma eſſe non poſſet, et ſtellarum rotundi ambitus cognoſcuntur; primusq. ſol, qui aſtrorum obtinet principatum, ita mouetur,

ut,

ut, cum terras larga luce compleuerit, eaſdem modo his, modo illis partibus opacet. ipſa enim umbra terræ ſoli officiens, noctem efficit: nocturnorum autem ſpatiorum eadem eſt æquabilitas, quæ diurnorum. eiuſdemq́. ſolis tum acceſſus modici, tum receſſus, & frigoris, & caloris modum temperant. circuitus enim ſolis orbium V *diebus &* LX *&* CCC, *quarta fere diei parte addita, conuerſionem conficiunt annuam: inflectens autem ſol curſum tum ad ſeptentriones, tum ad meridiem, æſtates, & hiemes efficit, & ea duo tempora, quorum alterum hiemi ſeneſcenti adiunctum eſt, alterum æſtati. ita ex quattuor temporum mutationibus, omnium, quæ terra, mariq́. gignuntur, initia, cauſſæq́. ducuntur. Iam, ſolis annuos curſus ſpatijs menſtruis luna conſequitur: cuius tenuiſſimum lumen facit proximus acceſſus ad ſolem, digreſſus autem longiſſimus quiſque pleniſſimum. neque ſolum eius ſpecies ac forma mutatur tum creſcendo, tum defectibus in initia recurrendo, ſed etiam regio, quæ tum eſt aquilonalis, tum auſtralis. In lunæ quoque curſu eſt & brumæ quædam, & ſolſtitij ſimilitudo: multaq́. ab ea manant, & fluunt, quibus & animantes alantur, augeſcantq́.; & pubeſcant, maturitatemq́. aſſequantur, quæ oriuntur e terra. Maxime uero admirabiles ſunt motus earum quinque ſtellarum, quæ falſo uocantur errantes. nihil enim errat, quod in omni æternitate conſeruat progreſſus, & regreſſus, reliquosq́. motus conſtantes,*

et ratos. quod eo eſt admirabilius in his ſtellis, quas dicimus, quia tum occultantur, tum rurſus aperiuntur; tum abeunt, tum recedunt; tum antecedunt, tum ſubſequuntur; tum celerius mouentur, tum tardius; tum omnino ne mouentur quidem, ſed ad quoddam tempus inſiſtunt. quarum ex diſparibus motionibus magnum annum mathematici nominauerunt: qui tum efficitur, cum ſolis, & lunæ, & quinque errantium ad eandem inter ſe comparationem confectis omnium ſpatijs eſt facta conuerſio. quæ quàm longa ſit, magna quæſtio eſt: eſſe uero certam, & definitam, neceſſe eſt. Nam ea quæ Saturni ſtella dicitur, φαίνωνq́. *a Græcis nominatur, quæ a terra abeſt plurimum,* XXX *fere annis curſum conficit. in quo curſu multa mirabiliter efficiens tum antecedendo, tum retardando, tum ueſpertinis temporibus deliteſcendo, tum matutinis rurſum ſe aperiendo, nihil immutat ſempiternis ſæculorum ætatibus, quin eadem iiſdem temporibus efficiat. Infra autem hanc, propius a terra, Iouis ſtella fertur, quæ* φαέθων *dicitur; eaq́. eundem* XII. *ſignorum orbem annis* XII. *conficit; eaſdemq́ue, quas Saturni ſtella, efficit in curſu uarietates. Huic autem proximum inferiorem orbem tenet* πυρόεις, *quæ ſtella Martis appellatur; eaque* IIII. & XX. *menſibus,* VI, *ut opinor, diebus minus eundem luſtrat orbem, quem duæ ſuperiores. Infra hanc autem ſtella Mercurij eſt: ea* στίλβων *appellatur a Græcis: quæ anno fere uertente ſignife-*

rum

rum luſtrat orbem, neque a ſole longius unquam unius ſigni interuallo diſcedit, tum anteuertens, tum ſubſequens. Infima eſt quinque errantium, terræq. proxima, ſtella Veneris: quæ φώσφορος græce, Lucifer latine dicitur, cum antegreditur ſolem; cum ſubſequitur autem, Heſperos. ea curſum anno conficit, & latitudinem luſtrans ſigniferi orbis, & longitudinem: quod idem faciunt ſtellæ ſuperiores: neque unquam ab ſole duorum ſignorum interuallo longius diſcedit, tum antecedens, tum ſubſequens.

Hanc igitur in ſtellis conſtantiam, hanc tantam, tam uarijs curſibus, in omni æternitate conuenientiam temporum, non poſſum intelligere, ſine mente, ratione, conſilio. quæ cum in ſideribus ineſſe uideamus; non poſſumus ea ipſa non in deorum numero reponere. Nec uero eæ ſtellæ, quæ inerrantes uocantur, non ſignificant eandem mentem, atque prudentiam; quarum eſt quotidiana, conueniens, conſtansq. cõuerſio: nec habent æthereos curſus, neque cælo inhærentes, ut plerique dicunt phyſicæ rationis ignari. non eſt enim ætheris ea natura, ut ui ſua ſtellas complexa contorqueat. nam tenuis, ac perlucens, et æquabili calore ſuffuſus æther, non ſatis aptus ad ſtellas continendas uidetur. habent igitur ſuam ſphæram ſtellæ inerrantes ab ætherea coniunctione ſecretam, & liberam. earum autem perennes curſus, atque perpetui, cum admirabili, incredibiliq, conſtantia, declarant in his uim, et mentem eſſe diuinam: ut, hæc ipſa qui non ſentiat deorum

uim habere, is nihil omnino ſenſurus eſſe uideatur. Nulla igitur in cælo nec fortuna, nec temeritas, nec erratio, nec uanitas ineſt: contraq. omnis ordo, ueritas, ratio, conſtantia. quæq. his uacant, ea mentita, & falſa, plenaq. erroris eunt circum terras, infra lunam; quæ omnium ultima eſt, in terriſq. uerſatur. Cæleſtem ergo admirabilem ordinem, incredibilemq. conſtantiam, ex qua conſeruatio, et ſalus omnium omnis oritur, qui uacare mente putat, is ipſe mentis expers habendus eſt. haud ergo, ut opinor, errauero, ſi a principe inueſtigandæ ueritatis huius diſputationis principium duxero. Zeno igitur ita naturam definit, ut eam dicat ignem eſſe artificioſum, ad gignendum progredientem uia: cenſet enim artis maxime proprium eſſe, creare, & gignere; quodq. in operibus noſtrarum artium manus efficiat, id multo artificioſius naturam efficere, id eſt, ut dixi, ignem artificioſum, magiſtrum artium reliquarum. atque hac quidem ratione omnis natura artificioſa eſt; quòd habet quaſi uiam quandam, & ſectam, quam ſequatur. Ipſius uero mundi, qui omnia complexu ſuo coercet, & continet, natura non artificioſa ſolum, ſed plane artifex, ab eodem Zenone dicitur conſultrix, & prouida utilitatum, oportunitatumq. omnium. atque ut ceteræ ſuis ſeminibus quæque gignuntur, augeſcunt, continentur: ſic natura mundi omnes motus habet uoluntarios, conatuſque, & appetitiones, quas ὁρμὰς Græci uocant; & his conſentaneas actiones

ſic

ſic adhibet, ut noſmet ipſi, qui animis mouemur, & ſenſibus. Talis igitur mens mundi cum ſit, ob eamq. cauſſam prouidentia appellari recte poſſit; (græce enim πρόνοια dicitur) hæc potiſſimum proui det, et in his maxime eſt occupata, primum ut mun dus quamaptiſſimus ſit ad permanendum; deinde ut nulla re egeat; maxime autem, ut in eo eximia pulchritudo ſit, atque omnis ornatus. Dictum eſt de uniuerſo mundo: dictum eſt etiam de ſideribus: ut iam propemodum appareat multitudo nec ceſſantium deorum, nec ea, quæ agant, molientium cum labore operoſo, ac moleſto. non enim uenis, & neruis, & oſſibus continentur, nec ijs eſcis, aut potionibus ueſcuntur, ut aut nimis acres, aut nimis concretos humores colligant: nec ijs corporibus ſunt, ut aut caſus, aut ictus extimeſcant, aut morbos metuant ex defatigatione membrorum. quæ uerens Epicurus, monogrammos deos, & nihil agentes commentus eſt. illi autem pulcherrima forma præditi, puriſſimaq. in regione cæli collocati, ita feruntur, moderanturq. curſus, ut ad omnia conſeruanda, & tuenda conſenſiſſe uideantur. Multæ autem aliæ naturæ deorum, ex magnis beneficijs eorum, non ſine cauſſa & a Græciæ ſapientibus, & a maioribus noſtris conſtitutæ, nominatæq. ſunt. quidquid enim magnam utilitatem generi afferret humano, id non ſine diuina bonitate erga homines fieri arbitrabantur. itaque tum illud, quod erat a deo natum, nomine ipſius dei nuncupabant: ut cum fruges Cere

rem appellamus, uinum autem Liberum: ex quo illud Terentij,

Sine Cerere, & Libero friget Venus.

tum autem res ipſa, in qua uis ineſt maior aliqua, ſic appellatur, ut ea ipſa nominetur deus, ut Fides, ut Mens, quas in Capitolio dedicatas uidemus proxime a M. Aemilio Scauro: ante autem ab Atilio Calatino erat Fides conſecrata. uides Virtutis templum, uides Honoris, a M. Marcello renouatum: quod multis ante annis erat bello Liguſtico a Q. Maximo dedicatum. quid Opis? quid Salutis? quid Concordiæ? Libertatis? Victoriæ? quarum omnium rerum quia uis erat tanta, ut ſine deo regi non poſſet; ipſa res deorum nomen obtinuit. quo ex genere Cupidinis, & Voluptatis, & Lubentinæ Veneris uocabula conſecrata ſunt, uitioſarum rerum, neque naturalium: quanquam Velleius aliter exiſtimat: ſed tamen ea ipſa uitia naturam uehementius ſæpe pulſant. Vtilitatum igitur magnitudine conſtituti ſunt ij dij, qui utilitates quaſque gignebant. atque his quidé nominibus, quæ paullo ante dicta ſunt, quæ uis ſit in quoque declaratur deo. ſuſcepit autem uita hominum, conſuetudoq́. cómunis, ut beneficijs excellentes uiros in cælum fama, ac uoluntate tollerent. hinc Hercules, hinc Caſtor, & Pollux, hinc Aeſculapius, hinc Liber etiam: hunc dico Liberum Semele natum, non eum, quem noſtri maiores auguſte, ſancteq́. Liberum cum Cerere, & Libera conſecrauerunt: quod quale ſit, ex myſterijs intelligi

poteſt

poteſt. ſed, quòd ex nobis natos liberos appellamus, iccirco Cerere nati nominati ſunt, Liber, & Libera: quod in Libero ſeruant, in Libera non item. hinc etiam Romulus; quem quidam eundem eſſe Quirinum putant. quorum cum remanerent animi, atque æternitate fruerentur, dij rite ſunt habiti, cum & optimi eſſent, & æterni. Alia quoque ex ratione, & quidem phyſica, magna fluxit multitudo deorum: qui induti ſpecie humana fabulas poetis ſuppeditauerunt, hominum autem uitam ſuperſtitione omni referſerunt. atque hic locus a Zenone tractatus, poſt a Cleanthe, & Chryſippo pluribus uerbis explicatus eſt. nam uetus hæc opinio Græciam oppleuit, exectum Celum a filio Saturno, uinctum autẽ Saturnum ipſum a filio Ioue. phyſica ratio non inelegans incluſa eſt in impias fabulas. cæleſtem enim altiſſimam, æthereamq́. naturam, id eſt igneã, quæ per ſeſe omnia gigneret, uacare uoluerunt ea parte corporis, quæ coniunctione alterius egeret ad procreandum. Saturnum autem eum eſſe uoluerunt, qui curſum, & conuerſionem ſpatiorum, ac temporum contineret: qui deus græce id ipſum nomen habet. κρόνος enim dicitur: qui eſt idem χρόνος. Saturnus autem eſt appellatus, quòd ſaturetur annis: ex ſe enim natos comeſſe fingitur ſolitus, quia conſumit ætas temporum ſpatia, annisq́. præteritis inſaturabiliter expletur. Vinctus eſt autem a Ioue, ne immoderatos curſus haberet, atque ut eum ſiderum uinculis alligaret. Sed ipſe Iupiter,

ter, quem, conuerſis caſibus, appellamus a iuuando Iouem, a poetis pater diuum hominumq́. dicitur, a maioribus autem noſtris optimus, maximus, & quidem ante optimus, id eſt beneficentiſſimus, quàm maximus; quia maius eſt, certeq́. gratius, prodeſſe omnibus, quàm opes magnas habere. hunc igitur Ennius, ut ſupra dixi, nuncupat ita dicens:

Aſpice hoc ſublime candens, quem inuocant omnes Iouem.

planiusq́. alio loco idem:

Cui, quod in me eſt, execrabor hoc, quo lucet quidquid eſt.

hunc etiam augures noſtri cum dicunt, Ioue fulgente, tonante: dicunt enim, cælo fulgente, tonante. Euripides autem, ut multa præclare, ſic hoc breuiter,

Vides ſublime fuſum, immoderatum æthera;
Qui tenero terram circumuectu amplectitur:
Hunc ſummum habeto diuum; hunc perhibeto Iouem.

Aër autem, ut Stoici diſputant, interiectus inter mare & cælum, Iunonis nomine conſecratur: quæ eſt ſoror, & coniux Iouis; quòd & ſimilitudo eſt ætheris, & cum eo ſumma coniunctio. Effeminarunt autem eum, Iunoniq́. tribuerunt, quòd nihil eſt eo mollius. Sed Iunonem a iuuando credo nominatam. Aqua reſtabat, & terra; ut eſſent ex fabulis tria regna diuiſa. datum eſt igitur Neptuno alte-

alterum, Iouis, ut uolunt, fratri, maritimum omne regnum: nomenq. productum, ut Portunus a portu; ſic Neptunus a nando, paullum primis litteris immutatis. Terrena autem uis omnis, atque natura Diti patri dedicata eſt: qui Dis, ut apud Græcos πλούτων, *quia & recidant omnia in terras, & oriantur e terris. is rapuit Proſerpinam, quod Græcorum nomen eſt. ea enim eſt, quæ* περσεφόνη *græce nominatur; quam frugum ſemen eſſe uolunt; abſconditamq. quæri a matre fingunt. Mater autem eſt a gerendis frugibus Ceres, tanquam geres: caſuq. prima littera itidem immutata, ut a Græcis. nam ab illis quoque* δημήτηρ, *quaſi* γημήτηρ, *nominata eſt. Iam qui magna uerteret, Mauors; Minerua autem, quæ uel minueret, uel minaretur. Cumq. in omnibus rebus uim haberent maximam prima, & extrema, principem in ſacrificando Ianum eſſe uoluerunt: quod ab eundo nomen eſt ductum: ex quo tranſitiones peruiæ, Iani, foresq. in liminibus profanarum ædium, ianuæ nominantur. Nam Veſtæ nomen a Græcis. ea eſt enim, quæ ab illis* ἑστία *dicitur. uis autem eius ad aras, & focos pertinet. itaque in ea dea, quæ eſt rerum cuſtos intimarum, omnis & precatio, & ſacrificatio extrema eſt. Nec longe abſunt ab hac ui dij penates, ſiue a penu ducto nomine, (eſt enim omne, quo ueſcuntur homines, penus) ſiue ab eo, quòd penitus inſident, ex quo etiam penetrales a poetis uocantur. Iam Apollinis nomen eſt*

græ-

græcum: quem ſolem eſſe uolunt: Dianam autem, & lunam eandem eſſe putant: cum ſol dictus ſit, uel quia ſolus ex omnibus ſideribus eſt tantus, uel quia, cum eſt exortus, obſcuratis omnibus ſolus apparet; luna a lucendo nominata ſit. eadem eſt enim Lucina: itaque ut apud Græcos Dianã, eamq. Luciferam, ſic apud noſtros Iunonem Lucinam in pariendo inuocant: quæ eadem Diana omniuaga dicitur, non a uenando, ſed, quòd in ſeptem nu meratur tanquam uagantibus, Diana dicta, quia noctu quaſi diem efficeret. adhibetur autem ad partus, quòd ij matureſcunt aut ſeptem non nunquam, aut plerunque nouem lunæ curſibus: qui quia menſa ſpatia conficiunt, menſes nominantur. concinneque, ut multa, Timæus: qui cum in hiſtoria dixiſſet, qua nocte natus Alexander eſſet, eadem Dianæ Epheſiæ templum deflagrauiſſe; adiunxit, minime id eſſe mirandum; quòd Diana, cum in partu Olympiadis adeſſe uoluiſſet, abfuiſſet domo. Quæ autem dea ad res omnes ueniret, Venerem noſtri nominauerunt: atque ex ea potius uenuſtas, quàm Venus ex uenuſtate. Videtis ne igitur, ut a phyſicis rebus, bene, atque utiliter inuentis, tracta ratio ſit ad commenticios, & fictos deos? quæ res genuit falſas opiniones, erroresq. turbulentos, & ſuperſtitiones pæne aniles. et formæ enim nobis deorum, & ætates, & ueſtitus, ornatusq. noti ſunt: genera præterea, coniugia, cognationes, omniaq. traducta ad ſimilitudinem imbecillitatis humanæ.

nam

nam & perturbatis animis inducuntur: accipimus enim deorum cupiditates, ægritudines, iracundias: nec uero, ut fabulæ ferunt, bellis, prœlijsq́. caruerunt; nec ſolum, ut apud Homerum, cum duos exercitus contrarios alij dij ex alia parte defenderent; ſed etiam, ut cum Titanis, ut cum gigantibus, ſua propria bella geſſerunt. hæc & dicuntur, & creduntur ſtultiſſime, & plena ſunt futilitatis, ſummæq́. leuitatis. ſed tamen, his fabulis ſpretis, ac repudiatis, deus pertinens per naturam cuiuſque rei, per terras Ceres, per maria Neptunus, alij per alia, poterunt intelligi, qui, qualesq́. ſunt, quoque eos nomine conſuetudo nuncupauerit, quos deos & uenerari, & colere debemus. Cultus autem deorum eſt optimus, idemq́. caſtiſſimus, atque ſanctiſſimusq́ue, pleniſſimusq́. pietatis, ut eos ſemper pura, integra, incorrupta & mente, & uoce ueneremur. non enim philoſophi ſolum, uerum etiam maiores noſtri ſuperſtitionem a religione ſeparauerunt. nam qui totos dies precabantur, et immolabant, ut ſibi ſui liberi ſuperſtites eſſent, ſuperſtitioſi ſunt appellati. quod nomen poſtea latius patuit. qui autem omnia, quæ ad cultum deorum pertinerent, diligenter pertractarent, & tanquam relegerent, ſunt dicti religioſi ex relegendo, ut elegantes ex eligendo, tanquam a diligendo diligentes, ex intelligendo intelligentes: his enim in uerbis omnibus ineſt uis legendi eadem, quæ in religioſo. ita factum eſt in ſuperſtitioſo, & religioſo, alterum

uitij

uitij nomen, alterum laudis. Ac mihi uideor ſatis, & eſſe deos, & quales eſſent, oſtendiſſe. Proximum eſt, ut doceam, deorum prouidentia mundum adminiſtrari. magnus ſane locus, & a ueſtris, Cotta, uexatus: ac nimirum uobiſcum omne certamen eſt. nam uobis, Vellei, minus notum eſt, quemadmodum quidque dicatur. ueſtra enim ſolum legitis, ueſtra amatis: ceteros, cauſſa incognita, condemnatis. uelut a te ipſo heſterno die dictum eſt, anum fatidicam πρόνοιαν *a Stoicis induci, id eſt prouidētiam. quod eo errore dixiſti, quia exiſtimas ab his prouidentiam fingi, quaſi quandam deam ſingularem, quæ mundum omnem gubernet, & regat. ſed id præciſe dicitur. ut, ſi quis dicat Athenienſiū remp. conſilio regi, deſit illud, Ariopagi: ſic, cum dicimus prouidentia mundum adminiſtrari, deeſſe arbitrator, deorum. plene autem & perfecte ſic dici exiſtimato, prouidentia deorum mundum adminiſtrari. ita ſalem iſtum, quo caret ueſtra natio, in irridendis nobis nolitote conſumere. & mehercle, ſi me audiatis, ne experiamini quidem. non decet: non datū eſt: non poteſtis. nec uero hoc in te unum conuenit, moribus domeſticis, ac noſtrorum hominum urbanitate limatum; ſed cum in reliquos ueſtros, tum in eum maxime, qui iſta peperit, hominem ſine arte, ſine litteris, inſultantem in omnes, ſine acumine ullo, ſine auctoritate, ſine lepore. Dico igitur, prouidentia deorum mundum, & omnes mundi partes & initio conſtitutas eſſe, &*

om-

omni tempore adminiſtrari. Eamq́. diſputationem tres in partes noſtri fere diuidunt. quarum pars prima eſt, quæ ducitur ab ea ratione, quæ docet eſſe deos: quo conceſſo, confitendum eſt eorum conſilio mundum adminiſtrari. Secũda eſt autem, quæ docet omnes res ſubiectas eſſe naturæ ſentienti, ab eaq́. omnia pulcherrime geri: quo conſtituto, ſequitur ab animantibus principijs eam eſſe generatam. Tertius locus eſt, qui ducitur ex admiratione rerum cæleſtium, atque terreſtrium. Primum igitur aut negandum eſt deos eſſe; quod & Democritus, ſimulacra, & Epicurus, imagines inducens, quodam pacto negat: aut, qui deos eſſe concedant, ijs fatendum eſt, eos aliquid agere, idq́. præclarum. nihil eſt autem præclarius mundi adminiſtratione: deorum igitur conſilio adminiſtratur mundus. quod ſi aliter eſt; aliquid profecto ſit, neceſſe eſt, melius, & maiore ui præditum, quàm deos, quale id cunque eſt, ſiue inanima natura, ſiue neceſſitas ui magna incitata, hæc pulcherrima opera efficiens, quæ uidemus. non eſt igitur natura deorum præpotens, neque excellens; ſiquidem ea ſubiecta eſt ei uel neceſſitati, uel naturæ, qua cælum, maria, terræq́. regantur. nihil autem eſt præſtantius deo: ab eo igitur neceſſe eſt mundum regi. nulli igitur eſt naturæ obediens, aut ſubiectus deus: omnem ergo regit ipſe naturam. etenim ſi concedimus, intelligentes eſſe deos; concedimus etiam, prouidentes, & rerum quidem maximarum. ergo utrum igno-

ignorant, quæ res maximæ ſint, quoq́. hæ modo tractandæ, & tuendæ; an uim non habent, qua tantas res ſuſtineant, & gerant? at & ignoratio rerum aliena naturæ deorum eſt: & ſuſtinendi muneris propter imbecillitatem difficultas minime cadit in maieſtatem deorum. ex quo efficitur id, quod uolumus, deorum prouidentia mundum adminiſtrari. atqui neceſſe eſt, cum ſint dij, ſi modo ſint, ut profecto ſunt, animãtes eſſe, nec ſolum animantes, ſed etiam rationis compotes, inter ſeq́. quaſi ciuili conciliatione & ſocietate coniunctos, unum mundum, ut communem remp. atque urbem aliquam, regentes. ſequitur, ut eadem ſit in his, quæ in genere humano, ratio, eadem ueritas utrobique ſit, eademq́. lex: quæ eſt recti præceptio, prauiq́. depulſio. ex quo intelligitur, prudentiam quoque, et mentem a dijs ad homines perueniſſe: ob eamq́. cauſſam maiorum inſtitutis mens, fides, uirtus, concordia, conſecratæ, & publice dedicatæ ſunt. quæ, qui conuenit, penes deos, negare; cum eorum auguſta, & ſancta ſimulacra ueneremur? quòd ſi ineſt in hominum genere mens, fides, uirtus, concordia: unde hæc in terras, niſi a ſuperis, defluere potuerunt? cumq́. ſit in nobis conſilium, ratio, prudentia; neceſſe eſt deos hæc ipſa habere maiora, nec habere ſolum, ſed etiam his uti in maximis, & optimis rebus. nihil autem eſt nec maius, nec melius mundo: neceſſe eſt ergo eú deorum conſilio, & prouidentia adminiſtrari. Poſtremo, cum ſatis do-

docuerimus hos eſſe deos, quorum inſignem uim, et illuſtrem faciem uideremus, ſolem dico, & lunam, & uagas ſtellas, & inerrantes, & cælum, & mundum ipſum, & earum rerum uim, quæ ineſſent in omni mundo cum magno uſu, & commoditate generis humani: efficitur, omnia regi diuina mente, atque prouidentia. Ac de prima quidem parte ſatis dictum eſt. Sequitur, ut doceam, omnia ſubiecta eſſe naturæ, eaq́. ab ea pulcherrime regi. ſed quid ſit ipſa natura, explicandum eſt ante breuiter, quo facilius id, quod docere uolumus, intelligi poſſit. Nanque alij naturam cenſent eſſe uim quandam ſine ratione, cientem motus in corporibus neceſſarios: alij autem, uim participem rationis, atque ordinis, tanquam uia progredientem, declarantemq́ue, quid cuiuſque rei cauſſa efficiat, quid ſequatur, cuius ſolertiam nulla ars, nulla manus, nemo opifex conſequi poſſit imitando: ſeminis enim uim eſſe tantam, ut id, quanquam ſit perexiguum, tamen, ſi inciderit in concipientem, comprehendentemq́. naturam, nactumq́. ſit materiam, qua ali, augeriq́. poſſit, ita fingat, & efficiat in ſuo quidque genere, partim ut tantum modo per ſtirpes alantur ſuas, partim ut moueri etiam, & ſentire, & appetere poſſint, & ex ſeſe ſimilia ſui gignere. Sunt autem, qui omnia naturæ nomine appellent, ut Epicurus; qui ita diuidit, omnium, quæ ſint, naturam eſſe, corpora, & inane, quæq́. his accidant. ſed nos cum dicimus natura conſtare, adminiſtrariq́. mundum,

dum, non ita dicimus, ut glebam, aut fragmentum lapidis, aut aliquid eiuſmodi nulla cohærendi natura, ſed ut arborem, ut animal, in quibus nulla temeritas, ſed ordo apparet, & artis quædam ſimilitudo. quòd ſi ea, quæ a terra ſtirpibus continentur, arte naturæ uiuunt, & uigent: profectò ipſa terra eadem ui continetur, & arte naturæ, quippe quæ grauidata ſeminibus omnia pariat, & fundat ex ſe ſe, ſtirpes amplexa alat, & augeat, ipſaq. alatur uiciſſim a ſuperis, externisque naturis. eiuſdemq. expirationibus aer alitur, & æther, & omnia ſidera. ita, ſi terra natura tenetur, & uiget; eadem ratio in reliquo mundo eſt. ſtirpes enim terræ inhærent: animantes autem a ſpiratione aeris ſuſtinentur: ipſeq. aer nobiſcum uidet, nobiſcum audit, nobiſcum ſonat: nihil enim eorum ſine eo fieri poteſt. quin etiam mouetur nobiſcum: quacunque enim imus, quacunque mouemur, uidetur quaſi locum dare, & cedere. quæque in medium locum mundi, qui eſt infimus, & quæ a medio in ſuperum, quæq. conuerſione rotunda circum medium feruntur, ea continentem mundi efficiunt, unamq. naturam. &, cum quattuor ſint genera corporum, uiciſſitudine eorum mundi continuata natura eſt. nam ex terra aqua, ex aqua oritur aer, ex aere æther: deinde retrorſum uiciſſim ex æthere aer, ex aere aqua, ex aqua terra infima. ſic naturis his, ex quibus omnia conſtant, ſurſum, deorſum, ultro, citroq. commeantibus, mundi partium coniunctio

conti-

continetur. quæ aut ſempiterna ſit, neceſſe eſt, hoc eodem ornatu, quem uidemus; aut certe perdiuturna, permanens ad longinquum, et immenſum pæne tempus. quorum utrumuis ut ſit; ſequitur, natura mundum adminiſtrari. quæ enim claſſium nauigatio, aut quæ inſtructio exercitus, aut rurſus (ut ea, quæ natura efficit, conferamus) quæ procreatio uitis, aut arboris, quæ porro animantis figura, conformatioq. membrorum tantam naturæ ſo lertiam ſignificat, quantam ipſe mundus? aut igitur nihil eſt, quod ſentiente natura regatur: aut mundum regi confitendum eſt. etenim, qui reliquas naturas omnes, earumq́. ſemina contineat, qui poteſt ipſe non natura adminiſtrari? ut, ſi quis dentes, & pubertatem natura dicat exiſtere, ipſum autem hominem, cui ea exiſtant, non conſtare natura; non intelligat ea, quæ efferant aliquid ex ſeſe, perfectiorem habere naturam, quàm ea, quæ ex ijs efferantur. omnium autem rerum, quæ natura adminiſtrantur, ſeminator, & ſator, & parens, ut ita di cam, atque educator, & altor eſt mundus: omniaque, ſicut membra, & partes ſuas, nutricatur, et continet. quòd ſi mundi partes natura adminiſtrantur; neceſſe eſt mundum ipſum natura adminiſtrari: cuius quidem adminiſtratio nihil habet in ſe, quod reprehendi poſſit. ex ijs enim naturis, quæ erant, quod effici potuit optimum, effectum eſt. doceat ergo aliquis potuiſſe melius. ſed nemo unquam docebit: &, ſi quis corrigere aliquid uolet, aut deterius

faciet, aut id, quod fieri non potuit, deſiderabit. quòd ſi omnes mundi partes ita conſtitutæ ſunt, ut neque ad uſum meliores potuerint eſſe, neque ad ſpeciem pulchriores: uideamus, utrum ea fortuita ſint, an eo ſtatu, quo cohærere nullo modo potuerint, niſi ſenſu moderante, diuináq. prouidentia. Si ergo meliora ſunt ea, quæ natura, quàm illa, quæ arte perfecta ſunt; nec ars efficit quidquam ſine ratione: ne natura quidem rationis expers eſt habenda. qui igitur conuenit, ſignum, aut tabulam pictam cum aſpexeris, ſcire adhibitam eſſe artem; cumq. procul curſum nauigij uideris, non dubitare quin id ratione atque arte moueatur; aut, cum ſolarium uel deſcriptum, aut ex aqua contemplare, intelligere declarari horas arte, non caſu; mundum autem, qui & has ipſas artes, & earum artifices, & cuncta complectatur, conſilij, & rationis eſſe expertem putare? quod ſi in Scythiam, aut in Britaniam ſphæram aliquis tulerit hanc, quam nuper familiaris noſter effecit Poſidonius, cuius ſingulæ conuerſiones idem efficiunt in ſole, & in luna, & in quinque ſtellis errantibus, quod efficitur in cælo ſingulis diebus, & noctibus: quis in illa barbarie dubitet, quin ea ſphæra ſit perfecta ratione? hi autem dubitant de mundo, ex quo & oriuntur, & fiunt omnia, caſu ne ipſe ſit effectus, aut neceſſitate aliqua, an ratione, an mente diuina: et Archimedem arbitrantur plus ualuiſſe in imitandis ſphæræ conuerſionibus, quàm naturam in efficiendis, præſertim cum multis partibus

Poſidonij ſphaera

Archimedis ſphaera

bus

bus ſint illa perfecta, quàm hæc ſimulata, ſolertius. Atque ille apud Attium paſtor, qui nauem nunquam ante uidiſſet, ut procul diuinum, & nouum uehiculum argonautarum e monte conſpexit, primo admirans, et perterritus hoc modo loquitur:

– tanta moles labitur
Fremebunda ex alto ingenti ſonitu & ſpiritu:
Præ ſe undas uoluit: uertices ui ſuſcitat:
Ruit prolapſa: pelagus reſpergit: reflat:
Ita dum interruptum credas nimbum uoluier,
Dum quod ſublime uentis expulſum rapi
Saxum, aut procellis, uel globoſos turbines
Exiſtere ictos undis concurſantibus,
Niſi quas terreſtres pontus ſtrages conciet;
Aut forte Triton fuſcina euertens ſpecus,
Subter radices penitus undanti in freto
Molem ex profundo ſaxeam ad cælum uomit.

dubitat primo, quæ ſit ea natura, quá cernit ignotá: idemq́. iuuenibus uiſis, auditoq́. nautico cantu, ſic:

Sicut inciti atque alacres roſtris perfremunt
Delphini – item alia multa.
– Siluani melo
Conſimilem ad aures cantum, & auditum refert.

ergo, ut hic primo aſpectu inanimum quiddam, ſenſuq́. uacuum ſe putat cernere; poſt autem ſignis certioribus, quale ſit id, de quo dubitauerat, incipit ſuſpicari: ſic philoſophi debuerunt, ſi forte eos primus aſpectus mundi conturbauerat, poſtea cum ui diſſent motus eius finitos, & æquabiles, omniaq́.

ratis ordinibus moderata, immutabiliq. conſtantia, intelligere ineſſe aliquem non ſolum habitatorem in hac cæleſti ac diuina domo, ſed etiam rectorem, & moderatorem, & tanquam architectum tanti operis, tantiq. muneris. nunc autem mihi uidentur ne ſuſpicari quidem, quanta ſit admirabilitas cæleſtium rerum, atque terreſtrium. Principio enim terra ſita in media parte mundi, circũfuſa undique eſt hac animabili, ſpirabiliq. natura, cui nomen eſt aer, græcum illud quidem, ſed receptum iam tamen uſu a noſtris: tritum eſt enim pro latino. hunc rurſus amplectitur immenſus æther, qui conſtat ex altiſſimis ignibus. mutuemur hoc quoque uerbum, dicaturq́. tam æther latine, quàm dicitur aer: & ſi interpretatur Pacuuius,

Hoc, quod memoro, noſtri cælum, Graij perhibent æthera.

quaſi uero non Graius hoc dicat. at latine loquitur. ſiquidem nos non quaſi græce loquentem audiamus. docet idem alio loco,

Graiugena de iſto aperit ipſa oratio.

ſed ad maiora redeamus. Ex æthere igitur innumerabiles flammæ ſiderum exiſtunt: quorum eſt princeps ſol, omnia clariſſima luce colluſtrans, multis partibus maior, atque amplior, quàm terra uniuerſa: deinde reliqua ſidera magnitudinibus immenſis. atque hi tanti ignes, tamq́. multi non modo nihil nocent terris, rebusq́. terreſtribus, ſed ita proſunt, ut, ſi mota loco ſint, conflagrare terras neceſſe ſit a tan-

tis

tis ardoribus, moderatione & temperatione ſublata. Hic ego non mirer eſſe quenquam, qui ſibi perſuadeat, corpora quædam ſolida, atque indiuidua, ui et grauitate ferri, mundumq. effici ornatiſſimum, & pulcherrimum ex eorum corporum concurſione fortuita? hoc qui exiſtimat fieri potuiſſe; non intelligo, cur non idem putet, ſi innumerabiles unius & uiginti formæ litterarum uel aureæ, uel qualeslibet, aliquò conijciantur, poſſe ex his in terram excuſſis annales Ennij, ut deinceps legi poſſint, effici: quod, neſcio, an ne in uno quidem uerſu poſſit tantum ualere fortuna. iſti autem quemadmodum aſſeuerant, ex corpuſculis non colore, non qualitate aliqua, quam ποιότητα Græci uocant, non ſenſu præditis, ſed concurrentibus temere, atque caſu mundum eſſe perfectum? uel innumerabiles potius in omni puncto temporis alios naſci, alios interire? quòd ſi mundum efficere poteſt concurſus atomorum; cur porticum, cur templum, cur domum, cur urbem non poteſt? quæ ſunt minus operoſa, et multo quidem faciliora. certe ita temere de mundo effutiunt, ut mihi quidem nunquam hunc admirabilem cæli ornatum, qui locus eſt proximus, ſuſpexiſſe uideantur. præclare ergo Ariſtoteles, Si eſſent, inquit, qui ſub terra ſemper habitauiſſent, bonis, & illuſtribus domicilijs, quæ eſſent ornata ſignis, atque picturis, inſtructaq. rebus ijs omnibus, quibus abundant ij, qui beati putantur; nec tamen exiſſent unquam ſupra terram; accepiſſent autem fama, et

 auditione,

auditione, eſſe quoddam numen, & uim deorum; deinde, aliquo tempore, patefactis terræ faucibus, ex illis abditis ſedibus euadere in hæc loca, quæ nos incolimus, atque exire potuiſſent; cum repente terram, ét maria, cælumq́. uidiſſent; nubium magnitudinem, uentorumq́. uim cognouiſſent; aſpexiſſentq́. ſolem, eiusq́. tum magnitudiné, pulchritudinemq́., tum etiam efficientiam cognouiſſent; quòd is diem efficeret, toto cælo luce diffuſa; cum autem terras nox opacaſſet, tum cælum totum cernerent aſtris diſtinctum, et ornatum, lunæq́. luminum uarietatem tum creſcentis, tum ſeneſcentis, eorumq́. omnium ortus, & occaſus, atque in omni æternitate ratos, immutabilesq́. curſus: hæc cum uiderent, profecto & eſſe deos, & hæc tanta opera deorum eſſe arbitrarentur. Atque hæc quidem ille. nos autem tenebras cogitemus tantas, quantæ quondam, eruptione Aetnæorum ignium, finitimas regiones obſcurauiſſe dicuntur, ut per biduum nemo hominem homo agnoſceret: cum autem tertio die ſol illuxiſſet, tum ut reuixiſſe ſibi uiderentur. quòd ſi hoc idem ex æternis tenebris contingeret, ut ſubito lucem aſpiceremus; quænam ſpecies cæli uideretur? ſed aſſiduitate quotidiana, & conſuetudine oculorum aſſueſcunt animi, neque admirantur, neque requirunt rationes earum rerum, quas ſemper uident: perinde quaſi nouitás nos magis, quàm magnitudo rerum, debeat ad exquirendas cauſſas excitare. quis enim hunc hominem dixerit, qui, cum

tam certos cæli motus, tam ratos aſtrorum ordines, tamq. omnia inter ſe connexa, & apta uiderit, neget in his ullam ineſſe rationem, eaq. caſu fieri dicat, quæ quanto conſilio gerantur, nullo conſilio aſſequi poſſumus? An, cum machinatione quadam moueri aliquid uidemus, ut ſphæram, ut horas, ut alia permulta; non dubitamus, quin illa opera ſint rationis: cum autem impetum cæli admirabili cum celeritate moueri, uertiq. uideamus, conſtantiſſime conficientem uiciſſitudines anniuerſarias, cum ſumma ſalute & conſeruatione rerum omnium; dubitamus, quin ea non ſolum ratione fiant, ſed etiam excellenti quadam diuinaq. ratione? Licet enim iam, remota ſubtilitate diſputandi, oculis quodam modo contemplari pulchritudinem rerum earum, quas diuina prouidentia dicimus conſtitutas. Ac principio terra uniuerſa cernatur, locata in media mundi ſede, ſolida, & globoſa, et undique ipſa in ſeſe nutibus ſuis conglobata, ueſtita floribus, herbis, arboribus, frugibus. quorum omnium incredibilis multitudo inſatiabili uarietate diſtinguitur. Adde huc fontium gelidas perennitates, liquores perlucidos amnium, riparum ueſtitus uiridiſſimos, ſpeluncarum concauas altitudines, ſaxorum aſperitates, impendentium montium altitudines, immenſitatesq. camporum. Adde etiam reconditas auri, argentiq. uenas, infinitamq. uim marmoris. Quæ uero, & quàm uaria genera beſtiarũ, uel cicurum, uel ferarum? qui uolucrum lapſus,

atque cantus? qui pecudum paſtus? quæ uita ſilueſtrium? quid iam de hominum genere dicam? qui quaſi cultores terræ constituti, non patiuntur eam nec immanitate beluarum efferari, nec ſtirpium aſperitate uastari; quorumq́. operibus agri, inſulæ, litoraq́. collucent, diſtincta tectis, & urbibus. quæ ſi, ut animis, ſic oculis uidere poſſemus; nemo, cunctam intuens terram, de diuina ratione dubitaret. At uero quanta maris eſt pulchritudo? quæ ſpecies uniuerſi? quæ multitudo, & uarietas inſularum? quæ amœnitates orarum, & litorum? quot genera, quamq́. diſparia partim ſubmerſarum, partim fluitantium, & innatantium beluarum, partim ad ſaxa natiuis teſtis inhærentium? ipſum autem mare ſic terram appetens litoribus cludit, ut una ex duabus naturis conflata uideatur. Exinde mari finitimus aer, die, & nocte distinguitur: iſq́. tum fuſus, & extenuatus in ſublime fertur; tum autem concretus in nubes cogitur; humoremq́. colligens terram auget imbribus; tum effluens huc & illuc uentos efficit. idem annuas frigorum, & calorum facit uarietates: idemq́. & uolatus alitum ſuſtinet, & ſpiritu ductus alit & ſuſtentat animantes. Reſtat ultimus, & a domicilijs noſtris altiſſimus, omnia cingens & coercens cæli complexus, qui idem æther uocatur, extrema ora, & determinatio mundi: in quo cum admirabilitate maxima igneæ formæ curſus ordinatos definiunt. e quibus ſol, cuius magnitudine multis partibus terra ſupera-

ratur, circum eam ipſam uoluitur; isq. oriens & occidens, diem, noctemq. conficit; & modo accedens, tum autem recedens, binas in ſingulis annis reuerſiones ab extremo contrarias facit: quarum interuallo tum quaſi triſtitia quadam contrahit terram, tum uiciſſim lætificat, ut cum cælo hilarata uideatur. Luna autem, quæ eſt, ut oſtendunt mathematici, maior quàm dimidia pars terræ, iiſdem ſpatiis uagatur, quibus ſol: ſed tum congrediens cum ſole, tum digrediens, & eam lucem, quam a ſole accepit, mittit in terras, & uarias ipſa mutationes lucis habet: atque etiam tum ſubiecta, atque oppoſita ſoli, radios eius, & lumen obſcurat; tum ipſa incidens in umbram terræ, cum eſt e regione ſolis, interpoſitu, interiectuq. terræ repente deficit: iiſdemq. ſpatiis eæ ſtellæ, quas uagas dicimus, circum terram feruntur, eodemq. modo oriuntur, & occidunt. quarum motus tum incitantur, tum retardantur, ſæpe etiam inſiſtunt. quo ſpectaculo nihil poteſt admirabilius eſſe, nihil pulchrius. Sequitur ſtellarum inerrantium maxima multitudo: quarum ita deſcripta diſtinctio eſt, ut ex notarum figurarum ſimilitudine nomina inuenerint. Atque hoc loco me intuens, utar, inquit, carminibus Arati, eis, quæ a te admodum adoleſcentulo conuerſa, ita me delectant, quia latina ſunt, ut multa ex iis memoria teneam. ergo, ut oculis aſſidue uidemus ſine ulla mutatione, aut uarietate,

Cetera labuntur celeri cæleſtia motu,

Cum cæloq. ſimul noctesq. diesq. feruntur.
quorum contemplatione nullius expleri poteſt animus, naturæ conſtantiam uidere cupientis.
Extremusq. adeo duplici de cardine uertex
Dicitur eſſe polus. –
Hunc circum ἄρκτοι duæ uertuntur:
nunquam occidentes.
Ex his altera apud Graios Cynoſura uocatur,
Altera dicitur eſſe Helice. –
cuius quidē clariſſimas ſtellas totis noctib. cernimus.
Quas noſtri ſeptem ſoliti uocitare Triones.
paribusq, ſtellis, ſimiliter diſtinctis, eundem cæli uerticem luſtrat parua Cynoſura.
Hac fidunt duce nocturna Phœnices in alto.
Sed prior illa magis ſtellis diſtincta refulget,
Et late prima confeſtim a nocte uidetur.
Hæc uero parua eſt: ſed nautis uſus in hac eſt:
Nam curſu interiore breui conuertitur orbe.
& quo ſit earum ſtellarum admirabilior aſpectus,
Has inter, uelutirapido cum gurgite flumen,
Toruu' Draco ſerpit ſubter, ſupraq. reuoluens
Seſe, conficiensq. ſinus e corpore flexos.
eius cum totius eſt præclara ſpecies, tum in primis ſuſpiciēda eſt figura capitis, atque ardor oculorum.
Huic non una modo caput ornans ſtella relucet,
Verum tempora ſunt duplici fulgore notata,
E trucibusq oculis duo feruida lumina flagrant.
Atque uno mentum radianti ſidere lucet:
Obſtipum caput, & tereti ceruice reflexum

Obtutum

Obtutum in cauda maioris figere dicas.
& reliquuum quidem corpus draconis totis noċti-bus cernimus.
Hoc caput hic paullum ſeſe ſubitoq. recondit,
Ortus ubi atque obitus partem admiſcentur in uná.
id autem caput,
Attingens defeſſa uelut mærentis imago,
Vertitur. - quam quidem Græci
Engonaſin uocitant, genibus quia nixa feratur.
Hic illa eximio poſita eſt fulgore corona,
atque hæc quidem a tergo. propter caput autem
Anguitenens:
Quem claro perhibent ὀφιοῦχον nomine Grij.
Hic preſſu duplici palmarum continet Anguem,
Eius & ipſe manet religatus corpore toto:
Nanque uirum mediū ſerpens ſub pectora cingit:
Ille tamen nitens grauiter ueſtigia ponit,
Atque oculos urget pedibus, pectusq. Nepai.
ſeptentriones autem ſequitur
Arctophylax, uulgo qui dicitur eſſe Bootes:
Quod quaſi temone adiunctá præ ſe quatit Arctū.
dein quæ ſequuntur.
Huic autem ſubter præcordia fixa uidetur
Stella micans radijs Arcturus nomine claro:
cui ſubiecta fertur,
Spicum illuſtre tenens ſplendenti corpore Virgo.
atque ita demetata ſigna ſunt, ut in tantis deſcri-ptionibus diuina ſolertia appareat.
Et natos Geminos inuiſes ſub caput Arcti.
Sub-

Subiectus medio eſt cancer, pedibusq. tenetur
Magnu' Leo, tremulá qua tiens e corpore flámam.
Auriga
Sub læua Geminorum obductus parte feretur.
Aduerſum caput huic Helice truculenta tuetur.
At Capra læuum humerum claro obtinet. -
tum quæ ſequuntur.
Verum hæc eſt magno atque illuſtri prædita ſigno.
Contra Hædi exiguum iaciunt mortalibus ignem.
cuius ſub pedibus
Corniger eſt ualido connexus corpore Taurus.
eius caput ſtellis conſperſum eſt frequentibus.
Has Græci ſtellas Hyadas uocitare ſuerunt:
a pluendo: ὕειν enim eſt pluere. noſtri imperite ſuculas: quaſi a ſuibus eſſent, non ab imbribus, nominatæ. minorem autem ſeptentrionem Cepheus paſſis palmis a tergo ſubſequitur.
Náque ipſum ad tergum Cynoſuræ uertitur Arcti.
hunc antecedit
Obſcura ſpecie ſtellarum Caſſiopea.
Hanc autem illuſtri uerſatur corpore propter
Andromeda, aufugiens aſpectum mæſta parentis.
Huic Equus ille, iubam quatiens fulgore micanti,
Summum contingit caput aluo: ſtellaq. iungens
Vna, tenet duplices communi lumine formas,
Aeternum ex aſtris cupiens connectere nodum.
Exin contortis Aries cum cornibus hæret.
quem propter
Piſces, quorum alter paullum prælabitur ante,

Et magis horriferis aquilonis tangitur alis.
Ad pedes Andromedæ Perſeus deſcribitur.
Quē ſumma ab regione aquilonis flamina pulſant.
cuius propter læuum genu
- Vergilias tenui cum luce uidebis.
Inde Fides leuiter poſita & connexa uidetur.
Inde eſt ales auis lato ſub tegmine cæli.
capiti autē Equi proximat Aquarij dextra, totusq́.
deinceps Aquarius.
Tum gelidum ualido de pectore frigus anhelans,
Corpore ſemiferó magno Capricornus in orbe.
Quem cum perpetuo ueſtiuit lumine Titan,
Brumali flectens contorquet tempore currum.
hinc autem aſpicitur,
Vt ſeſe emergens oſtendat Scorpius alte,
Poſteriore trahens flexum ui corporis arcum.
Quem propter nitens pennis conuoluitur ales.
At propter ſe Aquila ardenti cum corpore portat,
deinde Delphinus.
Exinde Orion obliquo corpore nitens.
quem ſubſequens
Feruidus ille Canis ſtellarum luce refulget.
Poſt Lepus ſubſequitur,
Curriculum nunquam defeſſo corpore ſedans.
At Canis ad caudam ſerpens prolabitur Argo.
Hanc Aries tegit, & ſquamoſo corpore Piſces,
Fluminis illuſtri tangentem corpore ripas.
quam longe ſerpentem & manantem
- Aſpicies, proceraq́. uincla uidebis,

Quæ

Quæ retinent Piſces caudarum a parte locata.
Inde Nepæ cernes propter fulgentis acumen
Aram, quam flatu permulcet ſpiritus auſtri.
propter quæ Centaurus
Cedit Equi partis properans ſubmergere Chelis,
Hinc dextrá porgés, quadrupes quà uaſta tenetur,
Tendit, & illuſtrem truculentus cædit ad aram.
Hic ſeſe infernis e partibus erigit Hydra:
cuius longe corpus eſt fuſum:
In medioq. ſinu fulgens cratetra relucet.
Extremam nitens plumato corpore Coruus
Roſtro tundit: & hic Geminis eſt ille ſub ipſis
Ante Canem, graio Procyon qui nomine fertur.

Hæc omnis deſcriptio ſiderum, atque hic tantus cæli ornatus, ex corporibus huc, & illuc, caſu, & temere concurſantibus potuiſſe effici, cuiquam ſano uideri poteſt? aut uero alia quæ natura, mentis & rationis expers, hæc efficere potuit, quæ non modo ut fierent, ratione eguerunt, ſed intelligi, qualia ſint, ſine ſumma ratione non poſſunt? Nec uero hæc ſolum admirabilia, ſed nihil maius, quàm quòd ita ſtabilis eſt mundus, atque ita cohæret ad permanendum, ut nihil ne excogitari quidem poſſit aptius. omnes enim partes eius undique medium locum capeſſentes, nituntur æquabiliter: maxime corpora autem inter ſe iuncta permanent, cum quodam quaſi uinculo circundata colligantur: quod facit ea natura, quæ per omnem mundum omnia mente, & ratione conficiens funditur, & ad medium

dium rapit, & conuertit extrema. Quocirca ſi mundus globoſus eſt; ob eamq. cauſſam omnes eius partes, undique æquales, ipſæ per ſe, atque inter ſe continentur: contingere idem terræ neceſſe eſt, ut, omnibus eius partibus in medium uergentibus, (id autem medium infimum in ſphæra eſt) nihil interrumpat, quo labefactari poſſit tanta contentio grauitatis, & ponderum. Eademq. ratione mare, cum ſupra terram ſit, medium tamen terræ locum expetens, conglobatur undique æqualiter, neque redundat unquam, neque effunditur. Huic autem continens aer fertur, ille quidem leuitate ſublimi, ſed tamen in omnes partes ſe ipſe fundit. itaque & mari continuatus, & iunctus eſt; & natura fertur ad cælum; cuius tenuitate, & calore temperatus, uitalem, & ſalutarem ſpiritum præbet animantibus. Quem complexa ſumma pars cæli, quæ æther dicitur, & ſuum retinet ardorem tenuem, & nulla admiſtione concretum; et cũ aeris extremitate cõiungitur. In æthere autem aſtra uoluuntur: quæ ſe & nixu ſuo conglobata continent; & forma ipſa figuraque, ſua momenta ſuſtentant. ſunt enim rotunda: quibus formis, ut ante dixiſſe uideor, minime noceri poteſt. ſunt autẽ ſtellæ natura flammeæ: quocirca terræ, maris, aquarum uaporibus aluntur ijs, qui a ſole ex agris tepefactis, & ex aquis excitantur: quibus altæ, renouatæq ſtellæ, atque omnis æther, refundunt eadem, & rurſum trahunt in idem, nihil ut fere intereat, aut admodum paullu-

 lum,

lum; quod aſtrorum ignis, & ætheris flamma conſumat. ex quo euenturum noſtri putant id, de quo Panætium addubitare dicebant, ut ad extremum omnis mundus igneſceret, cum, humore conſumpto, neq. terra ali poſſet, neq. remearet aer, cuius ortus, aqua omni exhauſta, eſſe non poſſet: ita relinqui nihil, præter ignem: a quo rurſum animante, ac deo renouatio mundi fieret, atque idem ornatus oriretur. Nolo in ſtellarum ratione multus uobis uideri, maximeq. earum, quæ errare dicuntur: quarum tantus eſt concentus ex diſſimillimis motibus, ut, cum ſumma Saturni refrigeret, media Martis incendat, his interiecta Iouis illuſtret, & temperet, infraq. Martem duæ Soli obediant, ipſe Sol mundum omnem ſua luce compleat, ab eoq. Luna illuminata grauiditates, & partus afferat, maturitatesq. gignendi. quæ copulatio rerum, & quaſi conſentiens ad mundi incolumitatem coagmentatio naturæ quem nō mouet, hunc horum nihil unquam reputauiſſe certo ſcio. Age, ut a cæleſtibus rebus ad terreſtres ueniamus: quid eſt in his, in quo nō naturæ ratio intelligētis appareat? Principio, eorum, quæ gignuntur e terra, ſtirpes & ſtabilitatem dant ijs, quæ ſuſtinent; & ex terra ſuccum trahunt, quo alantur ea, quæ radicibus continentur; obducunturq. libro aut cortice trunci, quo ſint a frigoribus, & a caloribus tutiores. Iam uero uites ſic clauiculis adminicula, tanquam manibus, apprehendunt, atque ita ſe erigunt, ut animantes. quin etiam

a cauli-

a caulibus, braſſicisque, ſi prope ſati ſint, ut a peſtiferis, & nocentibus, refugere dicuntur, nec eos ulla ex parte contingere. Animantium uero quanta uarietas eſt? quanta ad eam rem uis, ut in ſuo quoque genere permaneant? quarum aliæ corijs tectæ ſunt, aliæ uillis ueſtitæ, aliæ ſpinis hirſutæ: pluma alias, alias ſquama uidemus obductas, alias eſſe cornibus armatas, alias habere effugia pennarum. Paſtum autem animantibus large & copioſe natura eum, qui cuique aptus erat, comparauit. enumerare poſſum, ad eum paſtum capeſſendum, conficiendumq. quæ ſit in figuris animantium, & quàm ſolers ſubtilisq. deſcriptio partium, quamq. admirabilis fabrica membrorum. omnia enim, quæ quidem intus incluſa ſunt, ita nata, atque ita locata ſunt, ut nihil eorum ſuperuacaneum ſit, nihil ad uitam retinendam nõ neceſſarium. Dedit autem eadem natura beluis & ſenſum, & appetitum; ut altero conatum haberent ad naturales paſtus capeſſendos, altero ſecernerent peſtifera a ſalutaribus. Iam uero alia animalia gradiendo, alia ſerpendo ad paſtum accedunt, alia uolando, alia nando; cibumq. partim oris hiatu, & dentibus ipſis capeſſunt, partim unguium tenacitate arripiunt, partim aduncitate roſtrorum: alia ſugunt, alia carpunt, alia uorant, alia mandunt. Atque etiam aliorum ea eſt humilitas, ut cibum terreſtrem roſtris facile contingant. quæ autem altiora ſunt, ut anſeres, ut cygni, ut grues, ut cameli, adiuuantur pro-

ceritate collorum. manus etiam data elephantis, quia, propter magnitudinem corporis, difficiles adi tus habebant ad paſtum. At quibus beſtijs erat is ci bus, ut alius generis beſtijs ueſcerentur; aut uires natura dedit, aut celeritatem. Data eſt quibuſdam etiam machinatio quædam, atque ſolertia: ut in araneolis, aliæ quaſi rete texunt, ut, ſi quid inhæ-ſerit, conficiant; aliæ autem ut ex inopinato obſer-uant, et, ſi quid incidit, arripiunt, idq́. conſumunt. Pinna uero, (ſic enim græce dicitur) duabus gran-dibus patula conchis, cum parua ſquilla quaſi ſocie-tatem coit comparandi cibi. itaque cum piſciculi parui in concham biantem innatauerint, tum admo nita a ſquilla pinna morſu comprimit conchas. ſic diſſimillimis beſtiolis communiter cibus quæritur. in quo admirandum eſt, congreſſu ne aliquo inter ſe, an iam inde ab ortu naturæ ipſæ congregatæ ſint. Eſt etiam admiratio non nulla in beſtijs aquatilibus ijs, quæ gignuntur in terra: ueluti crocodili, fluuia-tilesq́. teſtudines, quædamq́. ſerpentes ortæ extra aquam, ſimul ac primum niti poſſunt, aquam per-ſequuntur. Quin etiam anatum oua gallinis ſæpe ſupponimus: ex quibus pulli orti primum aluntur ab ijs, ut a matribus; deinde eas relinquunt, a qui-bus excluſi, fotiq́. ſunt, et effugiunt, cum primum aquã, quaſi naturalem domum, uidere potuerunt. tantam ingenuit animantibus conſeruandi ſui natu-ra cuſtodiam. Legi etiam ſcriptum eſſe, auem quan dam, quæ Platalea nominetur, eam ſibi cibum quæ

rere

rere aduolantem ad eas aues, quæ ſe in mari mergerent: quæ cum emerſiſſent, piſcemq́. cepiſſent, uſque eò premere earum capita mordicus, dum illæ captum amitterent: id quod ipſa inuaderet. eademq́. hæc auis ſcribitur conchis ſe ſolere complere, easq́ue, cum ſtomachi calore concoxerit, euomere, atque ita eligere ex ijs, quæ ſunt eſculenta. Ranæ autem marinæ dicuntur obruere ſeſe arena ſolere, & moueri prope aquam; ad quas, quaſi ad eſcam, piſces cum acceſſerint, confici a ranis, atque conſumi. Miluo eſt quoddam bellum naturale cum coruo: ergo alter alterius, ubicunque nactus eſt, oua frangit. Illud uero ab Ariſtotele animaduerſum, a quo pleraque, quis poteſt non mirari? grues, cum, loca calidiora petentes, maria tranſmittunt, trianguli formam efficere. eius autem ſummo angulo aer ab ijs aduerſus pellitur: deinde ſenſim ab utroque latere, tanquam remis, ita pennis curſus auium leuatur. baſis autem trianguli, quam grues efficiũt, ea tanquam a puppi uentis adiuuatur: hæq́. in tergo præuolantium colla, & capita reponunt. quod quia ipſe dux facere non poteſt; quia non habet, ubi nitatur; reuolat, ut ipſe quoque quieſcat. in eius locum ſuccedit ex ijs, quæ acquieuerunt: eaq́. uiciſſitudo in omni curſu conſeruatur. Multa eiuſmodi proferre poſſum: ſed genus ipſum uidetis. Iam uero illa etiam notiora, quanto ſe opere cuſtodiant beſtiæ, ut in paſtu circumſpectent, ut in cubilibus deliteſcant. Atque illa mirabilia. quid ea, quæ nu

per, id eſt paucis ante ſæculis, medicorum ingenijs reperta ſunt? uomitione canis purgare aluos ibes * *Aegyptiæ curant. auditum eſt, pantheras, quæ in barbaria uenenata carne caperentur, remedium quoddam habere; quo cum eſſent uſæ, non morerentur: capras autem in Creta feras, cum eſſent confixæ uenenatis ſagittis, herbam quærere, quæ Dictamus uocaretur; quã cum guſtauiſſent, ſagittas excidere dicunt e corpore. ceruæq. paullo ante partum perpurgant ſe quadam herbula, quæ Seſelis dicitur. Iam illa cernimus, ut contra metum, & uim ſuis ſe armis quæque defendat. cornibus tauri, apri dentibus, morſu leones, aliæ fuga ſe, aliæ occultatione tutantur: atramenti effuſione ſepiæ, torpore torpedines. multæ etiam inſectanteis odoris intolerabili fœditate depellunt. Vt uero perpetuus mundi eſſet ornatus, magna adhibita cura eſt a prouidentia deorum, ut ſemper eſſent & beſtiarum genera, & arborum, omniumq. rerum, quæ altæ aut radicibus a terra, aut ſtirpibus continerentur. quæ quidem omnia eam uim ſeminis habent in ſe, ut ex uno plura generentur: idq. ſemen incluſum eſt in intima parte earum bacarum, quæ ex quaque ſtirpe funduntur: ijſdemq. ſeminibus & homines affatim ueſcuntur, & terræ eiuſdem generis ſtirpium renouatione complentur. Quid loquar, quanta ratio in beſtijs ad perpetuã conſeruationem earum generis appareat? nã, primum, aliæ mares, aliæ feminæ ſunt: quod perpetuitatis cauſſa machinata natu-*

ra

ra eſt. deinde, partes corporis et ad procreãdum, et ad concipiendum aptiſſimæ, et in mari, et in femina commiſcendorum corporum miræ libidines. cum autem in locis ſemen inſedit, rapit omnem fere cibum ad ſeſe, eoq́. ſeptum fingit animal: quod cum ex utero elapſum excidit, in ijs animantibus, quæ lacte aluntur, omnis fere cibus natum lacteſcere incipit; eaque, quæ paullo ante nata ſunt, ſine magiſtro, duce natura mammas appetunt; earumq. ubertate ſaturantur. Atque, ut intelligamus nihil horum eſſe fortuitum, & hæc omnia eſſe prouidæ, ſolertisq. naturæ: quæ multiplices fœtus procreant, ut ſues, ut canes; his mammarum data eſt multitudo: quas eaſdem paucas habent eæ beſtiæ, quæ pauca gignunt. Quid dicam, quantus amor beſtiarum ſit in educandis cuſtodiendisq. ijs, quæ procreauerint, uſque ad eum finem, dum poſſint ſe ipſa defendere? etſi piſces, ut aiunt, oua cum genuerunt, relinquunt. facile enim illa aqua & ſuſtinentur, & fœtum fundunt. teſtudines autem, & crocodilos dicunt, cum in terra partum ediderint, obruere oua, deinde diſcedere. ita & naſcuntur, et educantur ipſa per ſeſe. Iam gallinæ, auesq. reliquæ & quietum requirunt ad pariendum locum; & cubilia ſibi, nidosque conſtruunt; eosq́. quàm poſſunt molliſſime ſubſternunt, ut quamfacillime oua ſeruentur. ex quibus pullos cum excluſerint, ita tuentur, ut & pennis foueant, ne frigore lædantur; &, ſi eſt calor, a ſole ſe opponant.

cum autem pulli pinnulis uti poſſunt; tum uolatus eorum matres proſequuntur, reliqua cura liberantur. Accedit etiam ad non nullorum animantium, & earum rerum, quas terra gignit, conſeruationem, & ſalutem, hominum etiam ſolertia, & diligentia. nam multæ & pecudes, & ſtirpes ſunt, quæ ſine procuratione hominum ſaluæ eſſe non poſſunt. magnæ etiam oportunitates ad cultum hominum, atque abundantiam aliæ alijs in locis reperiuntur. Aegyptum Nilus irrigat; &, cum tota æſtate obrutam, oppletamq. tenuit, tum recedit, mollitosq. & oblimatos agros ad ſerendum relinquit. Meſopotamiam fertilem efficit Eufrates: in quam quotannis quaſi nouos agros inuehit. Indus uero, qui eſt omnium fluminum maximus, non aqua ſolum agros lætificat, & mitigat, ſed eos etiam conſerit. magnam enim uim ſeminum ſecum frumenti, & ſimilium dicitur deportare. Multaq. alia in alijs locis commemorabilia proferre poſſum, multos fertiles agros alios aliorum fructuum. Sed illa quanta benignitas naturæ, quòd tam multa ad ueſcendum, tam uaria, tamq. iucunda gignit? neque ea uno tempore anni: ut ſemper & nouitate delectemur, & copia. Quàm tempeſtiuos autem dedit, quàm ſalutares non modo hominum, ſed etiam pecudum generi, ijs denique omnibus, quæ oriuntur e terra, uentos eteſias? quorum flatu nimij temperantur calores: ab ijſdem etiam maritimi curſus celeres, & certi diriguntur. Multa prætereun-

tereunda ſunt; & tamen multa dicuntur. enumerari enim non poſſunt fluminum oportunitates, æſtus maritimi, multum accedentes, & recedentes; montes ueſtiti, atque ſilueſtres, ſalinæ ab ora maritima remotiſſimæ, medicamentorum ſalutarium pleniſſimæ terræ, artes denique innumerabiles ad uictũ, & ad uitam neceſſariæ. Iam diei noctisq. uiciſſitudo conſeruat animantes; tribuens aliud agendi tempus, aliud quieſcendi. Sic undique omni ratione concluditur, mente, conſilioq. diuino omnia in hoc mũdo ad ſalutem omnium, conſeruationemq. admirabiliter adminiſtrari. Sin quæret quiſpiam, cuiuſnam cauſſa tantarum rerum molitio facta ſit, arborum ne, & herbarum, quæ quanquam ſine ſenſu ſunt, tamen a natura ſuſtinentur? at id quidem abſurdum eſt. an beſtiarum? nihilo probabilius, deos mutarum, & nihil intelligentium cauſſa tantum laboraſſe. quorum igitur cauſſa quis dixerit effectum eſſe mundum? eorum ſcilicet animantium, quæ ratione utuntur. hi ſunt dij, & homines: quibus profecto nihil eſt melius. ratio eſt enim, quæ præſtat omnibus. itaque fit credibile, deorum, & hominũ cauſſa factum eſſe mundum, quæq. in eo ſint omnia. faciliusq. intelligetur, a dijs immortalibus hominibus eſſe prouiſum, ſi erit tota hominis fabricatio perſpecta, omnisq. humanæ naturæ figura, atque perfectio. Nam cum tribus rebus animantium uita teneatur, cibo, potione, ſpiritu; ad hæc omnia percipiẽda os eſt aptiſſimum; quod, adiunctis naribus,

ribus, ſpiritu augetur. Dentibus autem in ore cōſtructis manditur, atque ab his extenuatur, & mollitur cibus. eorum aduerſi acuti morſu diuidunt eſcas, intimi autem conficiunt, qui genuini uocantur: quæ confectio etiam a lingua adiuuari uidetur. Linguam autem ad radices eius hærens excipit ſtomachus: quò primum illabuntur ea, quæ accepta ſunt ore. is utraque ex parte tonſillas attingens, palato extremo, atque intimo terminatur. atque is agitatione & motibus linguæ cum depulſum, et quaſi detruſum cibum accepit, depellit. ipſius autem partes eæ, quæ ſunt infra id, quod deuoratur, dilatantur; quæ autem ſupra, contrahuntur. Sed, cum aſpera arteria (ſic enim a medicis appellatur) oſtium habeat adiunctum linguæ radicibus, paullo ſupra, quàm ad linguam ſtomachus annectitur; eaq́. ad pulmones uſque pertineat, excipiatq́. animam eam, quæ ducta ſit ſpiritu, eandemq́. a pulmonibus reſpiret, & reddat: tegitur quaſi quodam operculo. quod ob eam cauſſam datum eſt, ne, ſi quid in eam cibi forte incidiſſet, ſpiritus impediretur. Sed cum alui natura, ſubiecta ſtomacho, cibi, & potionis ſit receptaculum; pulmones autem & cor extrinſecus ſpiritum adducant: in aluo multa ſunt mirabiliter effecta: quæ conſtant fere e neruis. eſt autem multiplex, & tortuoſa, arcetque, & continet ſiue illud aridum eſt, ſiue humidum, quod recipit, ut id mutari, & concoqui facile poſſit: eaque tum aſtringitur, tum relaxatur, atque omne

omne, quod accepit, cogit, & confundit: ut facile & calore, quem multum habet, & terendo cibo, & praeterea ſpiritu omnia cocta, atque confecta in reliquum corpus diuidantur. In pulmonibus autem ineſt raritas quaedam, & aſſimilis ſpongijs mollitudo, ad hauriendum ſpiritum aptiſſima: qui tum ſe contrahunt aſpirantes, tum ſpiritu dilatant; ut frequenter ducatur cibus animalis, quo maxime aluntur animantes. Ex inteſtinis autem et aluo ſecretus a reliquo cibo ſuccus is, quo alimur, permanat ad iecur per quaſdam a medio inteſtino uſque ad portas iecoris (ſic enim appellant) ductas, & directas uias, quae pertinent ad iecur, eiq. adhaerent. atque inde aliae pertinentes ſunt, per quas cadit cibus a iecore dilapſus. ab eo cibo cum eſt ſecreta bilis, ijq. humores, qui ex renibus profunduntur; reliqua ſe in ſanguinem uertunt, ad eaſdemq. portas iecoris confluunt, ad quas omnes eius uiae pertinent: per quas lapſus cibus ex hoc ipſo loco in eam uenam, quae caua appellatur, confunditur, perq. eã ad cor confectus iam coctusque perlabitur: a corde autem in totum corpus diſtribuitur per uenas admodum multas, in omnes partes corporis pertinentes. Quemadmodum autem reliquiae cibi depellantur tum aſtringentibus ſe inteſtinis, tum relaxantibus, haud ſane difficile dictu eſt, ſed tamen praetereundum eſt, ne quid habeat iniucunditatis oratio. illa potius explicetur incredibilis fabrica naturae. Nam quae ſpiritu in pulmones anima ducitur, ea caleſcit

primum

primum ab ipſo ſpiritu, deinde coagitatione pulmonum: ex eaq. pars redditur reſpirando, pars concipitur cordis parte quadam, quam uentriculum cordis appellant: cui ſimilis alter adiunctus eſt, in qué ſanguis a iecore per uenam illam cauam influit, eoq. modo ex his partibus & ſanguis per uenas in omne corpus diffunditur, & ſpiritus per arterias. utræque autem crebræ, multæq. toto corpore intextæ uim quandam incredibilem artificioſi operis, diuiniq. teſtantur. Quid dicam de oſſibus? quæ ſubiecta corpori mirabiles commiſſuras habent, & ad ſtabilitatem aptas, & ad artus finiendos accommodatas; et ad motum, et ad omnem corporis actionem. Huc adde neruos, a quibus artus continentur; eorumque implicationem toto corpore pertinentem: qui, ſicut uenæ, & arteriæ a corde tractæ, et profectæ, in corpus omne ducuntur. Ad hanc prouidentiam naturæ tam diligentem, tamq. ſolertem adiungi multa poſſunt, e quibus intelligatur, quantæ res hominibus a deo, quamq. eximiæ tributæ ſint: qui primum eos, humo excitatos, celſos, et erectos conſtituit, ut deorum cognitionem, cælum intuentes, capere poſſent. ſunt enim e terra homines, non ut incolæ, atque habitatores, ſed quaſi ſpectatores ſuperarum rerum, atque cæleſtium: quarum ſpectaculum ad nullum aliud genus animantū pertinet. Senſus autem, interpretes ac nuntij rerum, in capite, tanquam in arce, mirifice ad uſus neceſſarios & facti, & collocati ſunt. nam oculi, tan-

quam ſpeculatores, altiſſimum locum obtinent; ex quo plurima conſpicientes, fungantur ſuo munere. Et aures, cum ſonum recipere debeant, qui natura in ſublime fertur, recte in altis corporum partibus collocatæ ſunt. Itemq́. nares, eo quòd omnis odor ad ſuperiora fertur, recte ſurſum ſunt; et quòd cibi & potionis iudicium magnum earum eſt, non ſine cauſſa uicinitatē oris ſecutæ ſunt. Iam guſtatus, qui ſentire eorum, quibus ueſcimur, genera debet, habitat in ea parte oris, qua eſculentis, & poculentis iter natura patefecit. Tactus autem toto corpore æquabiliter fuſus eſt, ut omnes ictus, omnesq́. nimios & frigoris, & caloris appulſus ſentire poſſimus. Atque ut in ædificijs architecti auertunt ab oculis & naribus dominorum ea, quæ profluentia neceſſario tetri eſſent aliquid habitura: ſic natura res ſimiles procul amandauit a ſenſibus. Quis uero opifex, præter naturam, qua nihil poteſt eſſe callidius, tantam ſolertiam perſequi potuiſſet in ſenſibus? quæ primum oculos membranis tenuiſſimis ueſtiuit, & ſepſit: quas primum perlucidas fecit, ut per eas cerni poſſet; firmas autem, ut continerentur. ſed lubricos oculos fecit, & mobiles; ut & declinarent, ſi quid noceret; & aſpectum, quò uellent, facile conuerterent. aciesq́. ipſa, qua cernimus, quæ pupilla uocatur, ita parua eſt, ut ea, quæ nocere poſſint, facile uitet. palpebræq́ue, quæ ſunt tegumenta oculorum, molliſſimæ tactu, ne læderent aciem, aptiſſime factæ & ad claudendas pupillas,

las, ne quid incideret, & ad aperiendas: idq́. prouidit ut identidem fieri poſſet cum maxima celeritate. munitaq́. ſunt palpebræ tanquam uallo pilorum: quibus et, apertis oculis, ſi quid incideret, repelleretur, & , ſomno conniuentibus; cum oculis ad cernendum non egeremus, ut qui tanquam inuoluti quieſcerent. Latent præterea utiliter, et excelſis undique partibus ſepiuntur. primum enim ſuperiora ſupercilijs obducta ſudorem, a capite, & fronte defluentem, repellunt. genæ deinde ab inferiore parte tutantur ſubiectæ, leuiterq́. eminentes. Naſus ita locatus eſt, ut, quaſi murus, oculis interiectus eſſe uideatur. Auditus autem ſemper patet. eius enim ſenſu etiam dormientes egemus. a quo cum ſonus eſt acceptus, etiam e ſomno excitamur. flexuoſum iter habet, ne quid intrare poſſit, ſi ſimplex & directum pateret. prouiſum etiam, ut, ſi qua minima beſtiola conaretur irrumpere, in ſordibus aurium, tanquam in uiſco, inhæreſceret.

eminent aures

Extra autem eminent, quæ appellantur aures, & tegendi cauſſa factæ, tutandiq́. ſenſus; & ne adiectæ uoces laberentur, atque errarent, prius quàm ſenſus ab his pulſus eſſet. ſed duros, & quaſi corneolos habent introitus, multisq́ue cum flexibus; quòd his naturis relatus amplificatur ſonus. quocirca & in fidibus teſtudine reſonatur, aut cornu: & ex tortuoſis locis, & incluſis referuntur ampliores. Similiter nares, quæ ſemper propter neceſſarias utilitates patent, contractiores habent introitus, ne

quid

quid in eas, quod noceat, poſſit peruadere: humoremq. ſemper habent ad puluerem multaq. alia repellenda non inutilem. Guſtatus præclare ſeptus eſt: ore enim continetur, & ad uſum apte, & ad incolumitatis cuſtodiam. omniſq. ſenſus hominum multo antecellit ſenſibus beſtiarum. Primum enim oculi in ijs artibus, quarum iudicium eſt oculorum, in pictis, fictis, cælatiſq. formis, in corporum etiam motione, atque geſtu multa cernunt ſubtilius: colorum etiam, & figurarum uenuſtatem, atque ordinem, &, ut ita dicam, decentiam oculi iudicant. atque etiam alia maiora. nam & uirtutes, & uitia cognoſcunt; iratum, propitium; lætantem, dolentem; fortem, ignauum; audacem, timidumq. cognoſcunt. Aurium item eſt admirabile quoddam artificioſumq. iudicium, quo iudicatur & in uocis, & in tibiarum, neruorumq. cantibus uarietas ſonorum, interualla, diſtinctio, & uocis genera permulta, canorum, fuſcum; leue, aſperum; graue, acutum; flexibile, durum; quæ hominum ſolum auribus iudicantur. Nariumq. item, & guſtandi pariter, & tangendi magna iudicia ſunt. Ad quos ſenſus capiendos, & perfruendos plures etiam, quàm uellem, artes repertæ ſunt. perſpicuum eſt enim, quò compoſitionem unguentorum, quò ciborum conditiones, quò corporum lenocinia proceſſerint. Iam uero animum ipſum, mentemq. hominis, rationem, conſilium, prudentiam, qui non diuina cura perfecta eſſe perſpicit, is his ipſis rebus

conditio ciborum

mihi

mihi uidetur carere. de quo dum diſputarem, tuam mihi dari uelim, Cotta, eloquentiam. quo enim tu illa modo diceres? quanta primum intelligentia, deinde conſequentium rerum cum primis coniunctio, & comprehenſio eſſet in nobis: ex quo uidelicet, quid ex quibusque rebus efficiatur, idq́. ratione, concludimus: ſingulasq́. res definimus, circumſcripteq́. complectimur: ex quo, ſcientia, intelligitur, quam uim habeat, qualis ſit: qua ne in deo quidem eſt res ulla præſtantior. Quanta uero illa ſunt, quæ uos Academici infirmatis, & tollitis; quòd & ſenſibus, & animo ea, quæ extra ſunt, percipimus, atque comprehendimus. ex quibus collatis inter ſe, et comparatis artes quoque efficimus, partim ad uſum uitæ, partim ad oblectationem neceſſarias. Iam uero domina rerum, ut uos ſoletis dicere, eloquendi uis quàm eſt præclara, quamq́. diuina? quæ primum efficit, ut ea, quæ ignoramus, diſcere, & ea, quæ ſcimus, alios docere poſſimus. deinde hac cohortamur; hac perſuademus; hac conſolamur afflictos; hac deducimus perterritos a timore; hac geſtientes comprimimus; hac cupiditates, iracundiasq́. reſtinguimus. hæc nos iuris, legum, urbium ſocietate deuinxit: hæc a uita immani, & fera ſegregauit. Ad uſum autem orationis, incredibile eſt, niſi diligenter attenderis, quanta opera machinata natura ſit. primum enim a pulmonibus arteria uſque ad os intimum pertinet: per quam uox principium a mente ducens, percipitur, & funditur.

ditur. deinde in ore ſita lingua eſt, finita dentibus. ea uocem immoderate profuſam fingit, et terminat: quæ ſonos uocis diſtinctos & preſſos efficit, cum et ad dentes, & ad alias partes pellit oris. itaque plectri ſimilem linguam noſtri ſolent dicere, chordarum dentes, nares cornibus ijs, qui ad neruos reſonant in cantibus. Quàm uero aptas, quamq́. multarum artium miniſtras manus natura homini dedit? digitorum enim contractio facilis, facilisq́. porrectio, propter molles commiſſuras, & artus, nullo in motu laborat. itaque ad pingendum, ad fingendum, ad ſculpendum, ad neruorum eliciendos ſonos, ac tibiarum apta manus eſt admotione digitorum. Atque hæc oblectationis, illa neceſſitatis: cultus dico agrorum, extructionesq́. tectorum, tegumenta corporum uel texta, uel ſuta, omnemq́. fabricam æris, & ferri. ex quo intelligitur, ad inuenta animo, percepta ſenſibus, adhibitis opificum manibus omnia nos conſecutos, ut tecti, ut ueſtiti, ut ſalui eſſe poſſemus, urbes, muros, domicilia, delubra haberemus. Iam uero operibus hominum, id eſt manibus, cibi etiam uarietas inuenitur, & copia. nam & agri multa ferunt manu quæſita, quæ uel ſtatim conſumantur, uel mandentur condita uetuſtati: & præterea ueſcimur beſtijs & terrenis, & aquatilibus, & uolatilibus, partim capiendo, partim alendo. Efficimus etiam domitu noſtro quadrupedum uectiones: quorum celeritas, atque uis nobis ipſis affert uim, & celeritatem. nos

lingua terminat uocem.

onera quibuſdam beſtijs, nos iuga imponimus: nos elephantorum acutiſſimis ſenſibus, nos ſagacitate canum ad utilitatem noſtram abutimur: nos e terræ cauernis ferrum elicimus, rem ad colendos agros neceſſariam: nos æris, argenti, auri uenas, penitus abditas, inuenimus, & ad uſum aptas, & ad ornatum decoras: arborum autem confectione, omniq. materia, & culta, & ſilueſtri, partim ad calefaciendum corpus igni adhibita, & ad mitigandum cibum utimur, partim ad ædificandum, ut tectis ſepti frigora, caloresq. pellamus. magnos uero uſus affert ad nauigia facienda: quorum curſibus ſuppeditantur omnes undique ad uitã copiæ: quasq. res uiolentiſſimas natura genuit, earum moderationem nos ſoli habemus, maris, atque uentorum, propter nauticarum rerum ſcientiam: plurimisq. maritimis rebus fruimur, atque utimur. Terrenorum item commodorum omnis eſt in homine dominatus. nos campis, nos montibus fruimur: noſtri ſunt amnes, noſtri lacus: nos fruges ſerimus, nos arbores: nos aquarum inductionibus terris fœcunditatem damus: nos flumina arcemus, dirigimus, auertimus: noſtris denique manibus in rerum natura quaſi alteram naturam efficere conamur. Quid uero? hominum ratio non in cælum uſque penetrauit? ſoli enim ex animantibus nos aſtrorum ortus, obitus, curſusq. cognouimus: ab hominum genere finitus eſt dies, menſis, annus: defectiones ſolis & lunæ cognitæ, prædictæq. in omne poſterum tempus,

quæ,

quæ, quantæ, quando futuræ ſint. quæ contuens animus, accipit ab his cognitionem deorum, ex qua oritur pietas: cui coniuncta iuſtitia eſt, reliquæq. uirtutes: ex quibus uita beata exiſtit, par & ſimilis deorum, nulla re, niſi immortalitate, quæ nihil ad bene uiuendum pertinet, cedens cæleſtibus. Quibus rebus expoſitis, ſatis docuiſſe uideor, hominis natura quanto omnes anteiret animantes. ex quo debet intelligi, nec figuram, ſitumq́. membrorum, nec ingenij mentisq. uim talem effici potuiſſe fortuna. Reſtat, ut doceam, atque aliquando perorem, omnia, quæ ſint in hoc mundo, quibus utantur homines, hominum cauſſa facta eſſe, & parata. Principio ipſe mundus deorum hominumq. cauſſa factus eſt: quæq. in eo ſunt omnia, ea parata ad fructum hominum, & inuenta ſunt. eſt enim mundus quaſi communis deorum atque hominum domus, aut urbs utrorunque. ſoli enim ratione utentes, iure, ac lege uiuunt. Vt igitur, Athenas, & Lacedæmonem, Athenienſium, Lacedæmoniorumq. cauſſa, putandum eſt, conditas eſſe; omniaque, quæ ſint in his urbibus, eorum populorum recte eſſe dicuntur: ſic, quæcunque ſunt in omni mundo, deorum, atque hominum putanda ſunt. Iam uero circuitus ſolis, & lunæ, reliquorumq. ſiderum, quanquam etiam ad mundi cohærentiam pertinent, tamen & ſpectaculum hominibus præbent. nulla eſt enim inſatiabilior ſpecies, nulla pulchrior, & ad rationem ſolertiamq. præſtantior. eorum

demetiti enim curſus demetiti, maturitates temporum, & uarietates, mutationesq́. cognouimus. quæ ſi hominibus ſolis nota ſunt, hominum cauſſa facta eſſe iudicanda ſunt. Terra uero, fœta frugibus, & uario leguminum genere, quæ maxima largitate fundit, ea ferarum ne, an hominum cauſſa gignere uidetur? Quid de uitibus, oliuetisque dicam? quarum uberrimi lætiſſimiq́. fructus nihil omnino ad beſtias pertinent. neque enim ſerendi, neque colendi, nec tempeſtiue demetendi, percipiendiq́. fructus, neque condendi, ac reponendi ulla pecudum ſcientia eſt: earumq́. omnium rerum hominum eſt & uſus, & cura. ut fides igitur, & tibias eorum cauſſa factas dicendum eſt, qui illis uti poſſunt: ſic ea, quæ diximus, ſolis ijs confitendum eſt eſſe parata, qui utuntur. nec, ſi quæ beſtiæ furantur aliquid ex his, aut rapiunt, illarum quoque cauſſa ea nata eſſe dicemus. neque enim homines murium, aut formicarum cauſſa frumentum condunt, ſed coniugum, & liberorum, & familiarum ſuarum. itaque beſtiæ furtim, ut dixi, fruuntur, domini palam, & libere. hominum igitur cauſſa eas rerum copias comparatas, fatendum eſt. Niſi forte tanta ubertas, & uarietas pomorum, eorumq́. iucundus non guſtatus ſolum, ſed odoratus etiam, et aſpectus dubitationem affert, quin hominibus ſolis ea natura donauerit. tantumq́. abeſt, ut hæc beſtiarum etiam cauſſa parata ſint, ut ipſas beſtias hominum gratia generatas eſſe uideamus. Quid enim oues aliud

afferunt,

afferunt, niſi ut earum uillis confectis, atque contextis homines ueſtiantur? quæ quidem neque ali, neque ſuſtentari, neque ullum fructum edere ex ſe ſine cultu hominum, & curatione potuiſſent. Canum uero tam fida cuſtodia, tamq. amans dominorum adulatio, tantumq. odium in externos, & tam incredibilis ad inueſtigandum ſagacitas narium, tanta alacritas in uenando quid ſignificat aliud, niſi ſe ad hominum commoditates eſſe generatos? Quid de bobus loquar? quorum ipſa terga declarant, non eſſe ſe ad onus accipiendum figurata: ceruices autem natæ ad iugum: tum uires humerorum, & latitudines ad aratra extrahenda: quibus cum terræ ſubigerentur fiſſione glebarum, ab illo aureo genere, ut poetæ loquuntur, uis nunquam ulla afferebatur.

Ferrea tum uero proles exorta repente eſt,
Auſaq. funeſtum prima eſt fabricarier enſem,
Et guſtare manu uictum domitumq. iuuencum.

tanta putabatur utilitas percipi ex bobus, ut eorum uiſceribus ueſci ſcelus haberetur. Longum eſt mulorum perſequi utilitates, et aſinorum: quæ certe ad hominum uſum paratæ ſunt. Sus uero quid habet præter eſcam? cui quidem, ne putreſceret, animam ipſam pro ſale datam dicit eſſe Chryſippus. qua pecude, quòd erat ad ueſcendum hominibus apta, nihil genuit natura fœcundius. Quid multitudinem, ſuauitatemq. piſcium dicam? quid auium? ex quibus tanta percipitur uoluptas, ut in-

terdum πρόνοια *noſtra Epicurea fuiſſe uideatur. atque hæ ne caperentur quidem, niſi hominum ratione, atque ſolertia. quanquam aues quaſdam, & alites, & oſcines, ut noſtri augures appellant, rerum augurandarum cauſſa eſſe natas putemus. Iam uero immanes & feras belluas nanciſcimur uenando, ut & ueſcamur ijs, & exerceamur in uenando ad ſimilitudinem bellicæ diſciplinæ; & utamur domitis, & condocefactis, ut elephantis; multaq́. ex earum corporibus remedia morbis, & uulneribus eligamus, ſicut ex quibuſdam ſtirpibus, & herbis, quarum utilitates longinqui temporis uſu, & periclitatione percepimus. Totam licet animis, tanqum oculis, luſtrare terram, mariaq́. omnia cernere, & ſpatia frugifera atque immenſa camporum, ueſtitusq́. denſiſſimos montium, pecudum paſtus, tum incredibili curſus maritimos celeritate. Nec uero tantum ſupra terram, ſed etiam in intimis eius tenebris plurimarum rerum latet utilitas; quæ ad uſum hominum orta, ab hominibus ſolis inuenitur. Illud uero, quod uterque ueſtrum fortaſſe arripiet ad reprehendendum; Cotta, quia Carneades libenter in Stoicos inuehebatur; Velleius, quia nihil tam irridet Epicurus, quàm prædictionem rerum futurarum; mihi uidetur uel maxime confirmare, deorum prouidentia conſuli rebus humanis. eſt enim profecto diuinatio, quæ multis locis, rebus, temporibus apparet, tum in priuatis, tum maxime in publicis. multa cernunt haruſpices: multa augures*

proui-

prouident: multa oraculis declarantur, multa uaticinationibus, multa ſomnijs, multa portentis: quibus cognitis, multæ ſæpe res hominum ſententia atque utilitate partæ, multa etiam pericula depulſa ſunt. Hæc igitur ſiue uis, ſiue ars, ſiue natura, ad ſcientiam rerum futurarum homini profecto eſt, nec ab alio alicui, quàm a dijs immortalibus, data. quæ ſi ſingula nos forte non mouent, uniuerſa certe inter ſe connexa, atque coniuncta mouere debebunt. Nec uero uniuerſo generi hominum ſolum, ſed etiam ſingulis a dijs immortalibus conſuli, & prouideri ſolet. licet enim contrahere uniuerſitatē generis humani, eamq́. gradatim ad pauciores, poſtremo deducere ad ſingulos: nam ſi omnibus hominibus, qui ubique ſunt, quacunque in ora, ac parte terrarum ab huiuſce terræ, quam nos incolimus, continuatione diſtantium, deos conſulere cenſemus ob eas cauſſas, quas ante diximus: his quoque hominibus conſulunt, qui has nobiſcum terras ab oriente ad occidentem colunt. ſin autem his conſulunt, qui quaſi magnam quādam inſulam incolunt, quam nos orbem terræ uocamus: etiam illis conſulunt, qui partes eius inſulæ tenent, Europam, Aſiam, Africam. ergo & earum partes diligunt, ut Romam, Athenas, Spartam, Rhodum: & earum urbium ſeparatim ab uniuerſis ſingulos diligunt, ut Pyrrhi bello Curium, Fabricium, Coruncanium; primo Punico Calatinum, Duilium, Metellum, Lutatium; ſecundo Maximum, Marcellum, Africa-

num; poſt hos Paullum, Gracchum, Catonem, patrum uc memoria Scipionem, Lælium: multoſq. præterea & noſtra ciuitas, & Græcia tulit ſingulares uiros: quorum neminem, niſi iuuante deo, talem fuiſſe credendum eſt. quæ ratio poetas, maximeq. Homerum impulit, ut principibus heroum, Vlyſſi, Diomedi, Agamemnoni, Achilli, certos deos diſcriminum, & periculorum comites adiungeret. Præterea ipſorum deorum ſæpe præſentiæ, quales ſupra commemoraui, declarant, ab his & ciuitatibus, & ſingulis hominibus conſuli. quod quidem intelligitur etiam ſignificationibus rerum futurarum, quæ tum dormientibus, tum uigilantibus portenduntur. Multa præterea oſtentis, multa extis admonemur, multiſq. rebus alijs: quas diuturnus uſus ita notauit, ut artem diuinationis efficeret. nemo igitur uir magnus ſine aliquo afflatu diuino unquam fuit. Nec uero ita refellendum eſt, ut, ſi ſegetibus aut uinetis cuiuſpiam tempeſtas nocuerit, aut ſi quid e uitæ commodis caſus abſtulerit, eum, cui quid horum acciderit, aut inuiſum deo, aut neglectum a deo iudicemus. magna dij curant, parua negligunt. magnis autem uiris proſperæ ſemper omnes res: ſiquidem ſatis a noſtris, & a principe philoſophorum Socrate dictum eſt de ubertatibus uirtutis, & copijs. Hæc mihi fere in mentem ueniebant, quæ dicenda putarem de natura deorum. tu autem, Cotta, ſi me audias, eandem cauſſam agas; teq. & principem ciuem putes, &

pon-

pontificem eſſe cogites; &, quoniam in utranque partem uobis licet diſputare, hanc potius ſumas; eamq. facultatem diſſerendi, quam tibi, a rhetoricis exercitationibus acceptam, amplificauit Academia, huc potius conferas. mala enim, & impia conſuetudo eſt contra deos diſputandi, ſiue ex animo id fit, ſiue ſimulate.

M. TVLLII CICERONIS DE NATVRA DEORVM LIBER III.

Q VAE *cum Balbus dixiſſet, tum arridens Cotta, ſero, inquit, mihi Balbe præcipis, quid defendam. ego enim, te diſputante, quid contra dicerem, mecum ipſe meditabar, neque tam refellendi tui cauſſa, quàm ea, quæ minus intelligebam, requirendi. cum autem ſuo cuique iudicio ſit utendum; difficile factu eſt, me id ſentire, quod tu uelis. Hic Velleius, neſcis, inquit, quanta cum expectatione, Cotta, ſim te auditurus. iucundus enim Balbo noſtro ſermo tuus contra Epicurum fuit. præbebo igitur me tibi uiciſſim attentum contra Stoicos auditorem. ſpero enim te, ut ſoles, bene paratum uenire. Tum Cotta, ſi mehercule, inquit, Vellei. neque enim* * *mihi par ratio cum Lucilio eſt, ac tecum fuit. Qui tandem, inquit ille? Quia mihi uidetur Epicurus ueſter de dijs immortalibus non magnopere pugnare. tantum modo negare deos eſſe non audet, ne quid inuidiæ ſubeat, aut criminis. cum uero deos nihil agere, nihil curare confirmat, membrisq. humanis eſſe præditos, ſed eorum membrorum uſum nullum habere: ludere uidetur, ſatisq. putare, ſi dixerit, eſſe quandam beatam naturam, et æternam. A Balbo autem, animaduertiſti, credo, quàm multa*

ta dicta ſint, quamq́ue, etiam ſi minus uera, tamen apta inter ſe, & cohærentia. itaque cogito, ut dixi, non tam refellere eius orationem, quàm ea, quæ minus intellexi, requirere. quare, Balbe, tibi permitto, reſpondere ne mihi malis de ſingulis rebus quærenti ex te ea, quæ parum accepi, an uniuerſam audire orationem meam. Tum Balbus, ego uero, ſi quid explanari tibi uoles, reſpondere malo: ſin me interrogare, non tam intelligendi cauſſa, quàm refellendi; utrum uoles, faciam; uel ad ſingula, quæ requires, ſtatim reſpondebo; uel, cum peroraris, ad omnia. Tum Cotta, optime, inquit. quamobrem ſic agamus, ut nos ipſa ducit oratio. ſed ante quàm de re, pauca de me. Non enim mediocriter moueor auctoritate tua, Balbe, orationeq́. ea, quæ me in perorando cohortabatur, ut meminiſſem, me & Cottam eſſe, & pontificem. quod eò, credo, ualebat, ut opiniones, quas a maioribus accepimus de dijs immortalibus, ſacra, cæremonias, religionesq́. defenderem. ego uero eas defendá, ſemperq́. defendi: nec me ex ea opinione, quam a maioribus accepi de cultu deorum immortalium, ullius unquam oratio aut docti, aut indocti mouebit. ſed cum de religione agitur, Ti. Coruncanium, P. Scipionem, P. Scæuolam, pontifices maximos, non Zenonem, aut Cleanthem, aut Chryſippum ſequor; habeoq́. C. Lælium augurem, eundem ſapientem, quem potius audiam de religione dicentem in illa oratione nobili, quàm quenquam

princi-

principem Stoicorum. cumq. omnis populi R. religio in ſacra, & in auſpicia diuiſa ſit; tertium adiunctum ſit, ſi quid prædictionis cauſſa ex portentis, & monſtris Sybillæ interpretes, auſpices ue monuerunt: harum ego religionum nullam unquam contemnendam putaui; mihiq ita perſuaſi, Romulum auſpicijs, Numam ſacris conſtitutis fundamenta ieciſſe noſtræ ciuitatis: quæ nunquam profecto ſine ſumma placatione deorum immortalium tanta eſſe potuiſſet. Habes, Balbe, quid Cotta, quid pontifex ſentiat. fac nunc ergo intelligam, tu quid ſentias. a te enim philoſopho rationem accipere debeo religionis, maioribus autem noſtris, etiam nulla ratione reddita, credere. Tum Balbus, quam igitur a me rationem, inquit, Cotta deſideras? Et ille, quadripartita, inquit, fuit diuiſio tua: primum, ut uelles docere deos eſſe: deinde, quales eſſent: tum, ab his mundum regi: poſtremo, conſulere eos rebus humanis. hæc, ſi recte memini, partitio fuit. Rectiſſime, inquit Balbus: ſed expecto, quid requiras. Tum Cotta, primum quidque uideamus, inquit. etſi ideſt primum, quod inter omnes, niſi admodum impios, conuenit, mihi quidem ex animo exui non poteſt, eſſe deos. id tamen ipſum, quòd mihi perſuaſum eſt, eſſe deos auctoritate maiorum, cur ita ſit, nihil tu me doces. Quid eſt, inquit Balbus, ſi tibi perſuaſum eſt, cur a me uelis diſcere? Tum Cotta, quia ſic aggredior, inquit, ad hanc diſputationem, quaſi nihil

unquam

vel exui vel erui vel eximi legendum.

unquam audierim de dijs immortalibus, nihil cogitauerim: rudem me diſcipulum et integrum accipe, & ea, quæ requiro, doce. Dic igitur, quid requiras. Ego ne? primum illud, cur, quod perſpicuum in iſtam partem, ne egere quidem oratione dixiſſes, quòd eſſet conſpicuum, & inter omnes conſtaret, de eo ipſo tam multa dixeris. Quia te quoque, inquit, animaduerti, Cotta, ſæpe, cum in foro diceres, quàm plurimis poſſes argumentis onerare iudicem, ſi modo eam facultatem tibi daret cauſſa. atque hoc idem & philoſophi faciunt, & ego, ut potui, feci. tu autem, qui id quæris, ſimiliter facis, ac ſi me roges, cur te duobus contuear oculis, & non altero tantum, cum idem uno aſſequi poſſim. Tum Cotta, quàm ſimile iſtud ſit, inquit, tu uideris. nam ego neque in cauſſis, ſi quid eſt euidens, de quo inter omnes conueniat, argumentari ſoleo; perſpicuitas enim argumentatione eleuatur: nec, ſi id facerem in cauſſis forenſibus, idem facerem in hac ſubtilitate ſermonis. Cur contuereris autem altero oculo, cauſſa non eſſet; cum idem obtutus eſſet amborum, & cum rerum natura, quam tu ſapientem eſſe uis, duo lumina ab animo ad oculos perforata nós habere uoluiſſet. ſed quia non confidebas, tam eſſe id perſpicuum, quàm tu uelis; propterea multis argumentis, deos eſſe, docere uoluiſti. mihi enim unum ſatis erat, ita nobis maiores noſtros tradidiſſe. ſed tu auctoritates omnes contemnis, ratione pugnas. patere igitur, rationem meam cum tua ratio-

tione contendere. Affers hæc omnia argumenta, cur dij ſint: remq́. mea ſententia minime dubiam, argumentando dubiam facis. mandaui enim memoriæ non numerum ſolum, ſed etiam ordinem argumentorum tuorum. Primum fuit, cum cælum ſuſpexiſſemus, ſtatim nos intelligere, eſſe aliquod numen, quo hæc regantur. ex hoc illud etiam,

Aſpice hoc ſublime candens, quem uocant omnes Iouem.

quaſi uero quiſquam noſtrum, iſtum potius, quàm Capitolinum, Iouem appellet; aut hoc perſpicuum ſit, conſtetq́. inter omnes, eos eſſe deos, quos tibi Velleius, multiq́. præterea ne animantes quidem eſſe concedant. Graue etiam argumentum tibi uidebatur, quòd opinio de dijs immortalibus & omnium eſſet, et quotidie creſceret. placet igitur, tantas res opinione ſtultorum iudicari, uobis præſertim, qui illos inſanos eſſe dicatis? At enim præſentes uidemus deos, ut apud Regillum Poſtumius, in Salaria Vatienus, neſcio quid etiam de Locrorum apud Sagram prœlio. quos igitur tu Tyndaridas appellabas, ideſt homines, homine natos; et quos Homerus, qui recens ab illorum ætate fuit, ſepultos eſſe dicit Lacedæmone; eos tu canterijs albis, nullis calonibus, obuiam Vatieno ueniſſe exiſtimas, & uictoriam populi R. Vatieno potius, homini ruſtico, quàm M. Catoni, qui tum erat princeps, nuntiauiſſe? ergo & illud in ſilice, quod hodie apparet apud Regillum, tanquam ueſtigium ungulæ Ca-

ſtoris

*ſtoris equi credis eſſe? non ne mauis illud credere; quod probari poteſt, animos præclarorum hominum, quales iſti Tyndaridæ fuerunt, diuinos eſſe, & æternos, quàm eos, qui ſemel cremati eſſent, equitare, & in acie pugnare potuiſſe? aut, ſi hoc fieri potuiſſe dicis, doceas, oportet, quo modo; nec fabellas aniles proferas. Tum Lucilius, an tibi, inquit, fabellæ uidentur? non ne ab A. Poſtumio ædem Caſtori & Polluci in foro dedicatam, non ne S. C. de Vatieno uides? nam de Sagra, Græcorum etiam eſt uulgare prouerbium: qui, quæ affirmant, certiora eſſe dicunt, quàm illa, quæ apud Sagram. his igitur auctoribus non ne debes moueri? Tum Cotta, rumoribus, inquit, mecum pugnas, Balbe: ego autem a te rationes requiro. * Sequuntur, quæ futura ſunt. effugere enim nemo id poteſt, quod futurum eſt. ſæpe autem ne utile eſt quidem ſcire, quid futurum ſit. miſerum eſt enim, nihil proficientem angi, nec habere ne ſpei quidem extremum, & tamen commune, ſolatium; præſertim cum uos ijdem fato fieri dicatis omnia; quod autem ſemper ex omni æternitate uerum fuerit, id eſſe fatum. Quid igitur iuuat, aut quid affert ad cauendum, ſcire aliquid futurum, cum id certe futurum ſit? Vnde porro iſta diuinatio? quis inuenit fiſſum iecoris? quis cornicis cantum notauit? quis ſortes? quibus ego credo; nec poſſum Attij Nauij, quem commemorabas, lituum contemnere: ſed, qui iſta intellecta ſunt, a philoſophis debeo diſcere; præſertim*

ſertim cum iſti plurimis de rebus diuinis mentiantur. At medici quoque (ita enim dicebas) ſæpe falluntur. quid ſimile medicina, cuius ego rationem uideo, & diuinatio, quæ unde oriatur, non intelligo? Tu autem etiam Deciorum deuotionibus placatos deos eſſe cenſes. quæ fuit eorum tanta iniquitas, ut placari populo R. non poſſent, niſi uiri tales occidiſſent? conſilium illud imperatorum fuit, quod Græci στρατήγημα *appellant; ſed eorum imperatorum, qui patriæ conſulerent, uitæ non parcerent. rebantur enim fore, ut exercitus imperatorem, equo incitato ſe in hoſtes immittentem, perſequeretur: id quod euenit. Nam Fauni uocem equidem nunquam audiui. tibi, ſi audiuiſſe te dicis, credam. & ſi, Faunus omnino quid ſit, neſcio. Non igitur adhuc, quantum quidem in te Balbe eſt, intelligo deos eſſe: quos equidem credo eſſe, ſed nihil docent Stoici. nam Cleanthes, ut dicebas, quattuor modis formatas in animis hominum putat deorum eſſe notiones. unus is modus eſt, de quo ſatis dixi, qui eſt ſuſceptus ex præſenſione rerum futurarum: alter ex perturbationibus tempeſtatum, & reliquis motibus: tertius ex commoditate rerum, quas percipimus, & copia: quartus ex aſtrorum ordine, cæliq. conſtantia. de præſenſione diximus. de perturbationibus cæleſtibus, & maritimis, & terrenis, non poſſumus dicere, cum ea fiant, non eſſe multos, qui ea metuant, & a dijs immortalibus fieri exiſtiment. ſed non id quæritur, ſint ne aliqui, qui deos*

eſſe

eſſe putent: dij utrum ſint, nec ne ſint, quæritur. Nam reliquæ cauſſæ, quas Cleanthes affert; quarum una eſt de commodorum, quæ capimus, copia, altera de temporum ordine, cæliq. conſtantia; tum tractabuntur a nobis, cum de prouidentia deorum diſputabimus; de qua plurima a te, Balbe, dicta ſunt. eodemq. illa etiam differemus; quod Chryſippum dicere aiebas; quoniam eſſet aliquid in rerum natura, quod ab homine effici non poſſet, eſſe homine aliquid melius: quæq. in domo pulchra cum pulchritudine mundi comparabas; & cum totius mundi conuenientiam conſenſumq. afferebas; Zenoniſq. breues, & acutulas concluſiones in eam partem ſermonis, quam modo dixi, differemus: eodemq. tempore illa omnia, quæ a te phyſice dicta ſunt de ui ignea, deq. eo calore, ex quo omnia generari dicebas, loco ſuo quærentur: omniaque, quæ a te nudius dicta ſunt, cum docere uelles deos eſſe, quare & mundus uniuerſus, & Sol, & Luna, & ſtellæ ſenſum ac mentem haberent, in idem tempus reſeruabo. a te autem illud etiam atque etiam quæram, quibus rationibus tibi perſuadeas, deos eſſe. Tum Balbus, equidem attuliſſe rationes mihi uideor: ſed eas tu ita refellis, ut, cum me interrogaturus eſſe uideare, & ego me ad reſpondendum compararim, repente auertas orationem, nec des reſpondendi locum. itaque maximæ res tacitæ præterierunt, de diuinatione, de fato: quibus de quæſtionibus tu quidem ſtrictim, noſtri autem multa ſolent dicere: ſed

ab hac quæſtione, quæ nunc in manibus eſt, ſeparantur. quare, ſi uidetur, noli agere confuſe; ut hoc explicemus hac diſputatione, quod quæritur. Optime, inquit Cotta. itaque, quoniam quattuor in partes totam quæſtionem diuiſiſti, de primaq. diximus, cōſideremus ſecundam. quæ mihi talis uidetur fuiſſe, ut, cum oſtendere uelles, quales dij eſſent, oſtenderes nullos eſſe. a conſuetudine enim oculorum animum abducere difficillimum dicebas: ſed, cum deo nihil præſtantius eſſet, non dubitabas quin mundus eſſet deus; quòd nihil in rerum natura melius eſſet; modo poſſemus eum animantem cogitare, uel potius, ut cetera oculis, ſic animo hoc cernere. ſed, cum mundo negas quidquam eſſe melius, quid dicis melius? ſi pulchrius, aſſentior: ſi aptius ad utilitates noſtras, id quoque aſſentior: ſin autem id dicis, nihil eſſe mundo ſapientius; nullo modo prorſus aſſentior: non quòd difficile ſit mentem ab oculis ſeuocare: ſed quo magis ſeuoco, eo minus id, quod tuis, poſſum mente comprehendere. Nihil eſt mundo melius in rerum natura. ne in terris quidem urbe noſtra: num igitur iccirco in urbe eſſe rationem, cogitationem, mentem putas? aut, quoniam non ſit, num iccirco exiſtimas formicam anteponendam eſſe huic pulcherrimæ urbi, quòd in urbe ſenſus ſit nullus, in formica non modo ſenſus, ſed etiam mens, ratio, memoria? Videre oportet, Balbe, quid tibi concedatur, non te ipſum, quod uelis, ſumere. iſtum enim locum totum illa uetus Zenonis breuis,

&,

&, ut tibi uidebatur, acuta concluſio dilatauit. Zeno enim ita concludit. Quod ratione utitur, melius eſt, quàm id, quod ratione non utitur. nihil autem mundo melius: ratione igitur mundus utitur. Hoc ſi placet, iam efficies, ut mundus optime librum legere uideatur. Zenonis enim ueſtigijs hoc modo rationem poteris concludere. Quod litteratum eſt, id eſt melius, quàm quod non eſt litteratum. nihil autem mundo melius: litteratus igitur eſt mundus. iſto modo etiam diſertus, et quidem mathematicus, muſicus, omni denique doctrina eruditus, poſtremo philoſophus erit mundus. Sæpe dixi, nihil fieri ſine deo, nec ullam uim eſſe naturæ, ut ſui diſſimilia poſſet effingere. concedam, non modo animantem, & ſapientem eſſe mundum, ſed fidicinem etiam, & tibicinem: quoniam earum quoque artium homines ex eo procreantur. nihil igitur affert pater iſte Stoicorum, quare mundum ratione uti putemus, nec cur animantem quidem eſſe. non eſt igitur mundus deus: & tamen nihil eſt eo melius. nihil eſt enim eo pulchrius, nihil ſalutarius, nihil ornatius aſpectu, motuq. conſtantius. quòd ſi mundus uniuerſus non eſt deus; ne ſtellæ quidem, quas tu innumerabiles in deorum numero reponebas. quarum te curſus æquabiles, æterniq. delectabant: nec mehercule iniuria: ſunt enim admirabili, incredibiliq. conſtantia. ſed non omnia, Balbe, quæ curſus certos, & conſtantes habent, ea deo potius, quàm naturæ, tribuenda ſunt. quid Chalcidico Euripo in mo

tu identidem reciprocando putas fieri poſſe conſtantius? quid freto Sicilienſi? quid Oceani feruore illis in locis,

Europam Libyamq. rapax ubi diuidit unda?

quid? æſtus maritimi uel Hiſpanienſes, uel Britanici, eorumq. certis temporibus uel acceſſus, uel receſſus ſine deo fieri non ne poſſunt? uide, quæſo, ſi omnis motus, omniaque, quæ certis temporibus ordinem ſuum conſeruant, diuina dicimus; ne tertianas quidem febres, & quartanas diuinas eſſe dicendum ſit; quarum reuerſione, & motu quid poteſt eſſe conſtantius? ſed omnium talium rerum ratio reddenda eſt. quod uos cum facere non poteſtis; tanquam in aram, confugitis ad deum. Et Chryſippus tibi acute dicere uidebatur, homo ſine dubio uerſutus, et callidus. uerſutos eos appello, quorum celeriter mens uerſatur: callidos autem, quorum, tanquam manus opere, ſic animus uſu concalluit. is igitur, ſi aliquid eſt, inquit, quod homo efficere non poſſit; qui id effecit, melior eſt homine. homo autem hæc, quæ in mundo ſunt, efficere non poteſt: qui potuit igitur, is præſtat homini. homini autem præſtare quis poſſit, niſi deus? eſt igitur deus. Hæc omnia in eodem, quo illa Zenonis, errore uerſantur. quid enim ſit melius, quid præſtabilius, quid inter naturam, & rationem interſit, non diſtinguitur. Idemque, ſi dei non ſint, negat eſſe in omni natura quidquam homine melius: id autem putare quenquam hominem, nihil homine eſſe melius, ſummæ

mæ arrogantiæ cenſet eſſe. Sit ſane arrogantis, pluris ſe putare, quàm mundum. at illud non modo non arrogantis, ſed potius prudentis, intelligere ſe habere ſenſum, & rationem, & orationem, hæc eadem & caniculam non habere. Et ſi domus pulchra ſit, intelligamus eam dominis, inquit, ædificatam eſſe, non muribus. ſic igitur mundum deorum domum exiſtimare debemus. Ita prorſus exiſtimarem, ſi illum ædificatum, non, quemadmodum docebo, a natura conformatum putarem. At enim quærit apud Xenophontem Socrates, unde animã arripuerimus, ſi nulla fuerit in mundo. Et ego quæro, unde orationem, unde numeros, unde cantus. niſi uero loqui Solem cum Luna putamus, cum propius acceſſerit; aut ad harmoniam canere mundum, ut Pythagoras exiſtimat. naturæ iſta ſunt, Balbe, naturæ nõ artificioſe ambulantis, ut ait Zeno; quod quidem quale ſit, iam uidebimus; ſed omnia cientis, & agitantis motibus, & mutationibus ſuis. itaque illa mihi placebat oratio de conuenientia, conſenſuq. naturæ, quam quaſi cognatione continuatam conſpirare dicebas. illud non probabam, quòd negabas id accidere potuiſſe, niſi ea uno diuino ſpiritu contineretur. illa uero cohæret, & permanet naturæ uiribus, non deorum: eſtq. in ea iſte quaſi cõſenſus, quam συμπάθειαν Græci uocant: ſed ea, quo ſua ſpõte maior eſt, eo minus diuina ratione fieri exiſtimãda eſt. Illa autẽ, quæ Carneades afferebat, quemadmodum diſſoluitis? ſi nullum corpus im

mortale ſit, nullum eſſe corpus ſempiternũ: corpus autẽ immortale nullum eſſe, ne indiuiduũ quidem, nec quod dirimi, diſtrahiq́. non poſſit: cumq́. omne animal patibilem naturam habeat, nullum eſt eorum, quod effugiat accipiendi aliquid extrinſecus, id eſt quaſi ferendi & patiendi, neceſſitatem. et ſi omne animal mortale eſt; nullum eſt immortale. et ſi omne animal ſecari ac diuidi poteſt; nullum eſt eorum indiuiduum, nullum æternum. atqui omne animal ad accipiendam uim externam, & ferendam paratum eſt: mortale igitur omne animal, & diſſolubile, & diuiduum ſit neceſſe eſt. ut enim, ſi omnis cera commutabilis eſſet, nihil eſſet cereum, quod commutari non poſſet; item nihil argenteum, nihil æneum, ſi commutabilis eſſet natura argenti, & æris: ſimiliter igitur, ſi omnia, quæ ſunt, e quibus cuncta conſtant, mutabilia ſunt, nullum corpus eſſe poteſt non mutabile. mutabilia autem ſunt illa, ex quibus omnia conſtant, ut uobis uidetur: omne igitur corpus mutabile eſt. at ſi eſſet corpus aliquod immortale, non eſſet omne mutabile: ita efficitur, ut omne corpus mortale ſit. etenim omne corpus aut aqua, aut aer, aut ignis, aut terra eſt, aut id, quod eſt concretum ex his, aut ex aliqua parte eorum: horum autem nihil eſt, quod non intereat. nam & terrenum omne diuiditur: et humor ita mollis eſt, ut facile comprimi, collidiq́. poſſit: ignis uero, & aer omni impulſu facillime pellitur, naturaq́. cedens eſt maxime, & diſſipa-

bilis

bilis. præterea omnia hæc tum intereunt, tum in naturam aliam conuertuntur: quod ſit, cum terra in aquam ſe uertit, & cum ex aqua oritur aer, & cum ex aere æther, cumq́. eadẽ uiciſſim retro commeant. quòd ſi ea intereunt, ex quibus conſtat omne animal: nullum eſt animal ſempiternum. Et, ut hæc omittamus, tamen animal nullum inueniri poteſt, quod neque natum unquam ſit, & ſemper ſit futurum. omne enim animal ſenſus habet: ſentit igitur & calida, & frigida, & dulcia, & amara, nec poteſt ullo ſenſu iucunda accipere, & non accipere contraria. ſi igitur uoluptatis ſenſum capit, doloris etiam capit: quod autem dolorem accipit, id accipiat etiam interitum neceſſe eſt: omne igitur animal, confitendum eſt, eſſe mortale. Præterea, ſi quid eſt, quod nec uoluptatem ſentiat, nec dolorem, id animal eſſe non poteſt. ſin autem, quod animal eſt, id illa, neceſſe eſt, ſentiat: & quod ea ſentiat, non poteſt eſſe æternum: & omne animal ſentit: nullum igitur animal eſt æternum. Præterea nullum poteſt eſſe animal, in quo non & appetitio ſit, & declinatio naturalis. appetuntur autem, quæ ſecundum naturam ſunt; declinantur contraria: & omne animal appetit quædam, & fugit a quibusdam. quod autem refugit, id contra naturam eſt: & quod eſt contra naturam, id habet uim interimendi: omne ergo animal intereat neceſſe eſt. Innumerabilia ſunt, ex quibus effici, cogiq́. poſſit, nihil eſſe, quod ſenſum habeat, quin id intereat. et-

enim ea ipſa, quæ ſentiuntur, ut frigus, ut calor, ut uoluptas, ut dolor, ut cetera, cum amplificata ſunt, interimunt: nec ullum animal eſt ſine ſenſu: nullum igitur animal eſt æternum. etenim aut ſimplex eſt natura animantis, ut uel terrena ſit, uel ignea, uel animalis, uel humida; quod quale ſit, ne intelligi quidem poteſt: aut concreta ex pluribus naturis, quarum ſuum quæque locum habeat, quò naturæ ui efferatur, alia infimum, alia ſummum, alia medium. hæc ad quoddam tempus cohærere poſſunt, ſemper autem nullo modo poſſunt. neceſſe eſt enim, ſuum quæque in locum natura rapiatur. nullum igitur animal eſt ſempiternum. Sed omnia ueſtri, Balbe, ſolent ad igneam uim referre, Heraclitum, ut opinor, ſequentes: quem ipſum non omnes interpretantur uno modo. qui quoniam, quid diceret, intelligi noluit, omittamus. Vos autem ita dicitis, omnem uim eſſe ignem: itaque & animantes, cum calor defecerit, tum interire; & in omni natura rerum id uiuere, id uigere, quod caleat. ego autem non intelligo, quo modo, calore extincto, corpora intereant; non intereant, humore, aut ſpiritu amiſſo, præſertim cum intereant etiam nimio calore. quamobrem id quidem commune eſt de calido: ueruntamen uideamus exitum. Ita uultis, opinor, nihil eſſe animal extrinſecus in natura, atque mundo, præter ignem: qui magis, quàm præter animam? unde animantium quoque conſtet animus, ex quo anima dicitur. Quo modo autem, hoc

quaſi

quaſi concedatur, ſumitis, nihil eſſe animum, niſi ignem? probabilius enim uidetur, tale quiddam eſſe animum, ut ſit ex igne; atque anima temperatum. quòd ſi ignis ex ſeſe ipſe animal eſt, nulla ſe alia admiſcente natura; quoniam is, cum ineſt in corporibus noſtris, efficit ut ſentiamus: non poteſt ipſe eſſe ſine ſenſu. Rurſus eadem dici poſſunt. quidquid eſt enim quod ſenſum habeat, id, neceſſe eſt, ſentiat & uoluptatem, & dolorem; ad quem autem dolor ueniat, ad eundem etiam interitum uenire. ita fit, ut ne ignem quidem efficere poſſitis æternum. quid enim? non eiſdem uobis placet, omnem ignem paſtu indigere? nec permanere ullo modo poſſe, niſi alatur? ali autem Solem, Lunam, reliqua aſtra, aquis alia dulcibus, alia marinis? eamq. cauſſam Cleanthes affert, cur ſe Sol referat, nec longius progrediatur ſolſtitiali orbe, itemq. brumali, ne longius diſcedat a cibo. hoc totum quale ſit, mox: nunc autem concludatur illud, quod interire poſſit, id æternum non eſſe natura: ignem autem interiturum eſſe, niſi alatur: non eſſe igitur natura ignem ſempiternum. Qualem autem deum intelligere nos poſſumus, nulla uirtute præditum? quid enim? prudentiam ne deo tribuemus? quæ conſtat ex ſcientia rerum bonarum, & malarum, & nec bonarum, nec malarum. cui mali nihil eſt, nec eſſe poteſt; quid huic opus eſt delectu bonorum, et malorum? quid autem ratione? quid intelligentia? quibus utimur ad eam rem, ut apertis obſcura aſſequamur.

quamur. at obſcurum deo nihil poteſt eſſe. Nam iuſtitia, quæ ſuum cuique diſtribuit, quid pertinet ad deos? hominum enim ſocietas, & communitas, ut uos dicitis, iuſtitiam procreauit. Temperantia autem cōſtat ex prætermittendis uoluptatibus corporis: cui ſi locus in cælo eſt, eſt etiam uoluptatibus. Nam fortis deus intelligi qui poteſt? in dolore, an in labore, an in periculo? quorum deum nihil attingit. Nec ratione igitur utentem, nec uirtute ulla præditum deum intelligere qui poſſumus? Nec uero uulgi atque imperitorum inſcitiam deſpicere poſſum, cum ea conſidero, quæ dicuntur a Stoicis. ſunt enim illa imperitorum. Piſcem Syri uenerantur. omne fere genus beſtiarum Aegyptij conſecrauerunt. iam uero, in Græcia multos habent ex hominibus deos, Alabandum Alabandi, Tenedi Tenem, Leucotheam, quæ fuit Ino, & eius Palæmonem filium cuncta Græcia, Herculem, Aeſculapium, Tyndaridas: Romulum noſtri, aliosq. complures: quos, quaſi nouos, & adſcripticios ciues, in cælum receptos putant. Hæc igitur indocti. quid uos philoſophi? qui meliora? omitto illa: ſunt enim præclara. ſit ſane deus ipſe mundus. hoc credo illud eſſe,

– Sublime candens, quem uocant omnes Iouem.

quare igitur plures adiungimus deos? quanta autem eſt eorum multitudo? mihi quidem ſane multi uidentur. ſingulas enim ſtellas numeras deos; easq. aut beluarum nomine appellas, ut capram, ut lupam,

pam, ut taurum, ut leonem; aut rerum inanimatarum; ut argon, ut aram, ut coronam. Sed ut hæc concedantur, reliqua qui tandem non modo concedi, ſed omnino intelligi poſſunt? cum fruges Cererem, uinum Liberum dicimus, genere nos quidem ſermonis utimur uſitato: ſed ecquem tam amentem eſſe putas, qui illud, quo ueſcatur, deum credat eſſe? Nam, quos ab hominibus perueniſſe dicis ad deos; tu reddes rationem, quemadmodum idem fieri potuerit, aut cur fieri deſierit; & ego diſcam libenter. quo modo nunc quidem eſt, non uideo quo pacto ille, cui in monte Oetæo illatæ lampades fuerunt, ut ait Attius, in domum æternam patris ex illo ardore peruenerit: quem tamen Homerus conueniri apud inferos facit ab Vlyſſe, ſicut ceteros, qui exceſſerant uita. quanquam, quem potiſſimum Herculem colamus, ſcire ſane uelim. plures enim tradunt nobis ij, qui interiores ſcrutantur & reconditas litteras: antiquiſſimum Ioue natum, ſed antiquiſſimo item Ioue. nam Ioues quoque plures in priſcis Græcorum litteris inuenimus. ex eo igitur & Liſyto eſt is Hercules, quem concertauiſſe cum Apolline de tripode accepimus. alter traditur, Nilo natus, Aegyptius: quem aiunt Phrygias litteras conſcripſiſſe. tertius eſt ex Idæis Dactylis: cui inferias afferunt. quartus Iouis eſt, Aſteriæ, Latonæ ſororis; quem Tyrij maxime colunt; cuius Carthaginem filiam ferunt. quinctus in India, qui Belus dicitur. ſextus hic ex Alcumena, quem Iupiter genuit,

Argon

nuit; ſed tertius Iupiter: quoniam, ut iam docebo; plures Ioues etiam accepimus. quando enim me in hunc locum deduxit oratio; docebo, meliora me didiciſſe de colendis dijs immortalibus iure pontificio, & maiorum more, capedunculis ijs, quas Numa nobis reliquit, de quibus in illa aureola oratiuncula dicit Lælius; quàm rationibus Stoicorum. ſi enim uos ſequar; dic, quid ei reſpondeam, qui me ſic roget. Si dij ſunt, ſunt ne etiam Nymphæ deæ? ſi Nymphæ, Paniſci etiam, & Satyri. hi autem non ſunt: ne Nymphæ quidem deæ igitur. at earum templa ſunt publice uota, & dedicata. quid igitur? ne ceteri quidem ergo dij, quorum templa ſunt dedicata. Age porro, Iouem, & Neptunum deum numeras: ergo etiam Orcus, frater eorum, deus, & illi, qui fluere apud inferos dicuntur, Acheron, Cocytus, Styx, Phlegeton, tum Charon, tum Cerberus dij putandi. at id quidem repudiandum: ne Orcus quidem igitur. Quid dicitis ergo de fratribus? Hæc Carneades agebat, non ut deos tolleret; (quid enim philoſopho minus conueniens?) ſed ut, Stoicos nihil de dijs explicare, conuinceret. itaque inſequebatur. quid enim, aiebat, ſi ij fratres ſunt in numero deorum, num de patre eorum Saturno negari poteſt? quem uulgo maxime ad occidentem colunt. qui ſi eſt deus; patrem quoque eius Cælum eſſe deum, confitendum eſt. quod ſi ita eſt; Cæli quoque parentes dij habendi ſunt, Aeter, & Dies, eorumq. fratres, & ſorores: qui à genealogis antiquis

quis ſic nominantur, amor, dolus, motus, labor, inuidentia, fatum, ſenectus, mors, tenebræ, miſeria, querela, gratia, fraus, pertinacia, Parcæ, Heſperides, ſomnia: quos omnes Erebo & Nocte natos ferunt. aut igitur hæc monſtra probãda ſunt, aut prima illa tollenda. Quid? Apollinem, Vulcanum, Mercurium, ceteros deos eſſe dices; de Hercule, Aeſculapio, Libero, Caſtore, Polluce dubitabis? at hi quidem coluntur æque atque illi, apud quoſdam etiam multo magis. ergo hi dij ſunt habendi, mortalibus nati matribus. Quid Ariſtæus, qui oliuæ dicitur inuentor, Apollinis filius; Theſeus, qui Neptuni; reliqui, quorum patres dij, non erunt in deorum numero? quid, quorum matres? opinor etiam magis. ut enim in iure ciuili, qui eſt de matre libera, liber eſt: item iure naturæ, qui de dea matre eſt, deus ſit neceſſe eſt. itaque Achillem Aſtypalea inſula ſanctiſſimum colit. qui ſi deus eſt: & Orpheus, & Rheſus dij ſunt, matre muſa nati. niſi forte maritimæ nuptiæ terrenis anteponuntur. ſi hi dij non ſunt, quia nuſquam coluntur; quo modo illi ſunt? uide igitur, ne uirtutibus hominum iſti honores habeantur, non immortalitatibus: quod tu quoque, Balbe, uiſus es dicere. quo modo autem potes, ſi Latonam deam putes, Hecatem non putare, quæ matre Aſteria eſt, ſorore Latonæ? an hæc quoque dea eſt? uidimus enim eius aras delubraq́. in Græcia. ſin hæc dea eſt; cur non Eumenides? quæ ſi deæ ſunt, quarum et Athenis fanum eſt, et apud

nos,

nos, ut ego interpretor, lucus Furinæ: Furiæ deæ ſunt, ſpeculatrices, credo, & uindices facinorum, & ſcelerum. quòd ſi tales dij ſunt, ut rebus humanis interſint: Natio quoque dea putanda eſt; cui, cum fana circuimus in agro Ardeati, rem diuinam facere ſolemus. quæ quia partus matronarum tueatur, a naſcentibus Natio nominata eſt. ea ſi dea eſt; dij omnes illi, qui commemorabantur a te, honos, fides, mens, concordia, ergo etiam ſpes, moneta, omniaque, quæ cogitatione nobiſmet ipſis poſſumus fingere. quod ſi ueriſimile non eſt; ne illud quidem eſt, hæc unde fluxerunt. Quid autem dicis? ſi dij ſunt illi, quos colimus, & accepimus; cur non eodem in genere Serapim, Iſimq. numeremus? quod ſi facimus, cur barbarorum deos repudiemus? boues igitur, & equos, ibes, accipitres, aſpidas, crocodilos, piſces, canes, lupos, feles, multas præterea beluas in deorum numero reponemus. quæ ſi reijciamus; illa quoque, unde hæc nata ſunt, reijciemus. Quid deinde? Ino dea dicetur, quæ Leucothea a Græcis, a nobis Matuta dicitur, cum ſit Cadmi filia: Circe autem, & Paſiphae, e Perſeide, Oceani filia, natæ, patre Sole, in deorum numero non habebuntur? quanquam Circen quoque coloni noſtri Circeienſes religioſe colunt. ergo hanc deam dicis. Quid Medeæ reſpondebis? quæ duobus auis, Sole, & Oceano, Aeeta patre, matre Idyia procreata eſt. Quid huius Abſyrto fratri, qui eſt apud Pacuuium Egialeus? ſed illud nomen ueterum

rum

rum litteris uſitatius. qui ſi dij non ſunt; uereor; quid agat Ino. hæc enim omnia ex eodem fonte fluxerunt. An Amphiaraus deus erit, & Trophonius? noſtri quidem publicani, cum eſſent agri in Bœotia deorum immortalium excepti lege cenſoria; negabant immortales eſſe ullos, qui aliquando homines fuiſſent. ſed ſi ſunt hi dij; eſt certe Erechtheus, cuius Athenis & delubrum uidimus, et ſacerdotem. quem ſi deum facimus; quid aut de Codro dubitare poſſumus, aut de ceteris, qui pugnantes pro patriæ libertate ceciderunt? quod ſi probabile non eſt: ne illa quidem ſuperiora, unde hæc manant, probanda ſunt. atque in pleriſque ciuitatibus intelligi poteſt, augendæ uirtutis gratia, quo libentius reip. cauſſa periculum adiret optimus quiſque, uirorum fortium memoriam honore deorum immortalium conſecratam. ob eam enim ipſam cauſſam Erechtheus Athenis, filiæq. eius in numero deorum ſunt. itemq. Leonaticum eſt delubrum Athenis, quod Leocorion nominatur. Alabandenſes quidem ſanctius Alabandum colunt, a quo eſt urbs illa condita, quàm quenquam nobilium deorum: apud quos non inurbane Stratonicus, ut multa, cum quidam ei moleſtus Alabandum deum eſſe confirmaret, Herculem negaret, ergo, inquit, mihi Alabandus, tibi Hercules ſit iratus. Illa autem, Balbe, quæ tu a cælo, aſtriſq. ducebas, quàm longe ſerpant, non uides: Solem deum eſſe, Lunamque: quorum alterum Apollinem Græci, alteram Dia-

nam

nam putant. quòd ſi Luna dea eſt: ergo etiam lucifer, ceteræq. errantes numerum deorum obtinebunt: igitur etiam inerrantes. cur autem arcus ſpecies non in deorum numero reponatur? eſt enim pulcher, & ob eam cauſſam, quia ſpeciem habeat admirabilem, Thaumante dicitur eſſe nata. cuius ſi diuina natura eſt; quid facies nubibus? arcus enim ipſe ex nubibus efficitur quodam modo coloratus. quarum una etiam Centauros peperiſſe dicitur. quòd ſi nubes retuleris in deos, referẽdæ certe erunt tempeſtates, quæ populi R. ritibus conſecratæ ſunt. ergo imbres, nimbi, procellæ, turbines ſunt dij putandi. noſtri quidem duces, mare ingredientes, immolare hoſtiam fluctibus conſueuerunt. Tum ſi eſt Ceres a gerendo; ita enim dicebas: terra ipſa dea eſt, & ita habetur. quæ eſt enim alia Tellus? ſin terra: mare etiam; quem Neptunum eſſe dicebas: ergo & flumina, & fontes. itaque & fontis delubrum Marſo ex Corſica dedicauit: & in augurum precatione Tiberinum, Spinonem, Anemonem, Nodinum, alia propinquorum fluminum nomina uidemus. ergo hoc aut in immenſum ſerpet; aut nihil horum recipiemus, nec illa infinita ratio ſuperſtitionis probabitur. nihil ergo horum probandum eſt. Dicamus igitur, Balbe, oportet contra illos etiam, qui hos deos ex hominum genere in cælum translatos non re, ſed opinione eſſe dicunt, quos auguſte omnes ſanctéq. ueneramur. Principio, Ioues tres numerant ij, qui theologi nominantur: ex qui-

quibus primum et ſecundum natos in Arcadia, alterum patre Aethere, ex quo etiam Proſerpinam natam ferunt, & Liberum; alterum patre Cælo, qui genuiſſe Mineruam dicitur, quam principem & inuentricem belli ferunt: tertium Cretenſem Saturni filium: cuius in illa inſula ſepulchrum oſtenditur. διόσκουροι *etiam apud Graios multis modis nominantur. primi tres, qui appellantur Anaces, Athenis ex Ioue rege antiquiſſimo, & Proſerpina nati, Tricopatreus, Eubuleus, Dionyſius. ſecundi Ioue tertio nati ex Leda, Caſtor & Pollux. tertij dicuntur a non nullis Aleo, & Melampus, Emolus, Atrei filij, qui Pelope natus fuit. iam muſæ primæ quattuor, natæ Ioue altero, Thelxiope, Mneme, Aœde, Melete. ſecundæ Ioue tertio, & Mnemoſine procreatæ nouem. tertiæ Ioue tertio Pieriæ natæ, & Antiopa: quas Pieridas, & Pierias ſolent poetæ appellare, iiſdem nominibus, eodem numero, quo proximæ ſuperiores. cumq. tu Solem, quia ſolus eſſet, appellatum eſſe dicas: Soles ipſi quàm multi a theologis proferuntur? unus eorum Ioue natus, nepos Aetheris: alter Hiperione: tertius Vulcano, Nili filio: cuius urbem Aegyptij uolunt eſſe eam, quæ Heliopolis appellatur. quartus is, quem heroicis temporibus Achanto Rhodi peperiſſe dicitur, auum Ialyſi, Camiri, & Lindi. quintus, qui Colchis fertur Aeetam & Circen procreauiſſe. Vulcani item, primus Cælo natus, ex quo Minerua Apollinem eum, cuius in tutela Athenas an-*

tiqui hiſtorici eſſe uoluerunt. ſecundus Nilo natus Opas, ut Aegyptij appellant, quem cuſtodem eſſe Aegypti uolunt. tertius ex tertio Ioue, & Iunone, qui Lemni fabricæ traditur præfuiſſe. quartus Menalio natus, qui tenuit inſulas propter Siciliam, quæ Vulcaniæ nominabantur. Mercurius unus Cælo patre, Die matre natus: cuius obſcenius excitata natura traditur, quòd aſpectu Proſerpinæ commotus ſit. alter Valentis & Phoronidis filius, is, qui ſub terris habetur: idem Trophonius. tertius Ioue tertio natus, & Maia, ex quo & Penelopa Pana natum ferunt. quartus Nilo patre, quem Aegyptij nefas habent nominare. quinctus, quem colunt Phæneatæ, qui & Argum dicitur interemiſſe, obeamq. cauſſam Aegypto præfuiſſe, atque Aegyptijs leges & litteras tradidiſſe. hunc Aegyptij Thoyth appellant: eodemq. nomine anni primus méſis apud eos uocatur. Aeſculapiorum primus Apollinis, quem Arcades colunt, qui ſpecillum inueniſſe, primusq. uulnus dicitur obligauiſſe. ſecundus ſecundi Mercurij frater. is fulmine percuſſus, dicitur humatus eſſe Cynoſuris. tertius Arſippi, & Arſinoæ: qui primus purgationem alui, dentisq. euulſionem, ut ferunt, inuenit: cuius in Arcadia non longe a Luſio flumine ſepulcrum et lucus oſtenditur. Apollinum antiquiſſimus is, quem paullo ante ex Vulcano natum eſſe dixi, cuſtodem Athenarum. alter Coribantis filius, natus in Creta: cuius de illa inſula cum Ioue ipſo certamen fuiſſe traditur

ditur

ditur: tertius Ioue tertio natus & Latona: quem ex Hyperboreis Delphos ferunt adueniſſe. quartus in Arcadia, quem Arcades Nomionem appellant, quòd ab eo ſe leges ferunt accepiſſe. Dianæ item plures: prima Iouis, & Proſerpinæ, quæ pinnatum Cupidinem genuiſſe dicitur. ſecunda notior: quam Ioue tertio & Latona natam accepimus. tertiæ pater Vpis traditur, Glauce mater. eam Græci ſæpe Vpim paterno nomine appellant. Dionyſios multos habemus: primum e Ioue, & Proſerpina natum: ſecundum Nilo, qui Nyſam dicitur interemiſſe: tertium Caprio patre; eumq́. regem Aſiæ præfuiſſe dicunt; cui Sabazea ſunt inſtituta: quartum Ioue & Luna, cui ſacra Orphica putantur confici: quinctum Niſo natum, & Thione; a quo Trieterides conſtitutæ putantur. Venus prima Cœlo & Die nata; cuius Elide delubrum uidemus. altera ſpuma procreata; ex qua & Mercurio Cupidinem ſecundum natum accepimus. tertia Ioue nata, & Dione; quæ nupſit Vulcano. ſed ex ea et Marte natus Anteros dicitur. quarta Syria, Tyroq́. concepta: quæ Aſtarte uocatur: quam Adonidi nupſiſſe traditum eſt. Minerua prima, quá Apollinis matré ſupra diximus. ſecunda orta Nilo, quam Aegyptij Saitæ colunt. tertia illa, quam Ioue generatam ſupra diximus. quarta Ioue nata & Coriphe Oceani filia: quam Arcades Coriam nominant, & quadrigarum inuentricem ferunt. quincta Pallantis: quæ patrem dicitur interemiſſe, uirginitatem ſuam uio-

lare conantem: cui pinnarum talaria affingunt. Cupido primus Mercurio & Diana prima natus dicitur: ſecundus Mercurio et Venere ſecunda: tertius quidem eſt Anteros Marte et Venere tertia. atque hæc quidem, atque eiuſmodi ex uetere Græciæ fama collecta ſunt..quibus intelligis reſiſtendum eſſe, ne perturbentur religiones. ueſtri autem non modo hæc non refellunt, uerum etiam confirmant, interpretando quorſum quidque pertineat. Sed eò iam, unde huc digreſſi ſumus, reuertamur. Num cenſes igitur ſubtiliore ratione opus eſſe ad hæc refellenda? nam mentem, fidem, ſpem, uirtutem, honorem, uictoriam, ſalutem, concordiam, ceteraq. eiuſmodi rerum uim habere uidemus, non deorum. aut enim in nobiſmet inſunt ipſis, ut mens, ut fides, ut ſpes, ut uirtus, ut concordia: aut optandæ nobis ſunt, ut honos, ut ſalus, ut uictoria. quarum rerum utilitate uideo etiam conſecrata ſimulacra. quare autem in his uis deorum inſit, tum intelligam, cum cognouero. quo in genere uel maxime eſt fortuna numeranda: quam nemo ab inconſtantia & temeritate ſeiunget: quæ digna certe non ſunt deo. Iam uero quid uos illa delectat explicatio fabularum, & enodatio nominum? exectum a filio Cælum, uinctum itidem a filio Saturnum. hæc, et alia generis eiusdem ita defenditis, ut ij, qui iſta finxerunt, non modo non inſani, ſed etiam ſapientes fuiſſe uideantur. in enodandis autem nominibus, quod miſerandum ſit, laboratis. Saturnus, quia ſe ſa-

turat annis: Mauors, quia magna uertit: Minerua, quia minuit, aut quia minatur: Venus, quia uenit ad omnia: Ceres a gerendo. quàm periculoſa conſuetudo? in multis enim nominibus hærebitis. quid Veioui facies? quid Vulcano? quanquam, quoniam Neptunum a nando appellatum putas, nullum erit nomen, quod non poſſis una littera explicare, unde ductum ſit. in quo quidem magis tu mihi natare uiſus es, quàm ipſe Neptunus. Magnam moleſtiam ſuſcepit, & minime neceſſariam primus Zeno, poſt Cleanthes, deinde Chryſippus, commenticiarum fabularum reddere rationem, uocabulorum, cur quidque ita appellatum ſit, cauſſas explicare. quod cum facitis, illud profecto confitemini, longe aliter rem ſe habere, atque hominum opinio ſit: eos enim, qui dij appellantur, rerum naturas eſſe, non figuras deorum. qui tantus error fuit, ut pernicioſis etiam rebus non modo nomen deorum tribueretur, ſed etiam ſacra conſtituerentur. Febris enim fanum in Palatio, & Orbonæ ad ædem Larum, & aram Malæ Fortunæ Eſquilijs conſecratam uidemus. omnis igitur talis a philoſophia pellatur error, ut, cum de dijs immortalibus diſputemus, dicamus digna dijs immortalibus: de quibus habeo ipſe quid ſentiam, non habeo autem quid tibi aſſentiar. Neptunum eſſe dicis animum cum intelligentia per mare pergentem. idem de Cerere. iſtam autem intelligentiam aut maris, aut terræ non modo comprehendere ani

Orbona a l orbando

mo, ſed ne ſuſpicione quidem poſſum attingere. itaque aliunde mihi quærendum eſt, ut, et eſſe deos, & quales ſint, diſcere poſſim, quàm quales tu eos eſſe uelis. Videamus ea, quæ ſequuntur: primum, deorum ne prouidentia mundus regatur: deinde, conſulant ne dij rebus humanis. hæc enim mihi ex tua partitione reſtant duo. de quibus, ſi uobis uidetur, accuratius diſſerendum puto. Mihi uero, inquit Velleius, ualde uidetur. nam & maiora expecto: & his, quæ dicta ſunt, uehementer aſſentior. Tum Balbus, interpellare te, inquit, Cotta, nolo: ſed ſumemus tempus aliud: efficiam profecto ut fateare.

ſed.

multa deſunt

Nequaquam iſtuc iſtac ibit: magna ineſt certatio.
Nam ut ego illis ſupplicarem táta blandiloquentia?
Niobe parum ne ratiocinari uidetur, & ſibi ipſa nefariam peſtem machinari? illud uero quàm callida ratione,

blandiloquentia

Qui

Qui uolt quod uolt, ita dat ſe res ut operam dabit:
qui eſt uerſus omnium ſeminator malorum:
Ille trauerſa mente mihi hodie tradidit repagula,
Quibus ego iram omnem recludam, atque illi perniciem dabo;
Mihi mærores, illi luctũ; exitium illi, exilium mihi.
hanc uidelicet rationem, quam uos diuino beneficio homini ſolum tributam dicitis, beſtiæ non habent. uides ne igitur, quanto munere deorum ſimus affecti? atque eadem Medea patrem, patriamq́ue fugiens;
Poſtquam pater appropinquat, iamq́ue, pæne ut comprehendatur, parat,
Puerum interea obtruncat, membraq́. articulatim diuidit,
Perq́. agros paſſim diſpergit corpus: id ea gratia,
Vt, dum nati diſſipatos artus captaret parens,
Ipſa interea effugeret; illũ ut mæror tardaret ſequi,
Sibi ſalutem ut familiari pareret paricidio.
huic ut ſcelus, ſic nec ratio quidem defuit. quid ille funeſtas epulas fratri comparans, non ne uerſat huc & illuc cogitatione rationem?
Maior mihi moles, maius miſcendum eſt malum;
Qui illius acerbum cor contundam & comprimam.
nec tamen ille ipſe eſt prætereundus, qui non ſat habuit coniugem illexiſſe in ſtuprum: de quo recte & ueriſſime loquitur Atreus:
Quod re in ſumma ſummum eſſe arbitror
Periclum, matres coinquinari, regiam

 Contami-

Contaminari ſtirpem, admiſceri genus.
at id ipſum quam calide, qui regnum adulterio quæreret?
Addo (inquit) huc, quòd mihi portento cæleſtum pater.
Prodigium miſit regni ſtabilimen mei,
Agnum inter pecudes aurea clarum coma,
Quondam Thieſtem clepere auſum eſſe e regia:
Qua in re adiutricem coniugem cepit ſibi.
uidetur ne ſumma improbitate uſus non ſine ſumma eſſe ratione? Nec uero ſcena ſolum referta eſt his ſceleribus, ſed multo uita communis pæne maioribus. ſentit domus uniuſcuiuſque, ſentit forum, ſentit curia, campus, ſocij, prouinciæ, ut, quemadmodum ratione recte fiat, ſic ratione peccetur; alterum & a paucis, & raro, alterum & ſæpe, & a pluribus: ut ſatius fuerit, nullam omnino nobis a dijs immortalibus datam eſſe rationem, quàm tanta cum pernicie datam. ut uinum ægrotis, quia prodeſt raro, nocet ſæpiſſime, melius eſt non adhibere omnino, quàm, ſpe dubiæ ſalutis, in apertam perniciem incurrere: ſic haud ſcio, an melius fuerit, humano generi motum iſtum celerem cogitationis, acumen, ſolertiam, quam rationem uocamus, quoniam peſtifera ſint multis, admodum paucis ſalutaria, non dari omnino, quàm tam munifice & tam large dari. quamobrem ſi mens uoluntasq. diuina iccirco conſuluit hominibus, quòd ijs largita eſt rationem: ijs ſolis conſuluit, quos bona ratione donauit:

uit : quos uidemus , ſi modo ulli ſunt , eſſe paucos . non placet autem , paucis a dijs immortalibus eſſe conſultum : ſequitur ergo , ut nemini conſultum ſit. Huic loco ſic ſoletis occurrere , non iccirco non optime nobis a dijs eſſe prouiſum , quòd multi eorum beneficio peruerſe uterentur : etiam patrimonijs multos male uti , nec ob eam cauſſam eos beneficium a patribus nullum habere . Quis iſtuc negat ? aut quæ eſt in collatione iſta ſimilitudo ? nec enim Herculi Deianira nocere uoluit , cum ei tunicam ſanguine Centauri tinctam dedit ; nec prodeſſe Pheræo Iaſoni is , qui gladio uomicam eius aperuit , quam ſanare medici non poterant . multi enim , etiam cum obeſſe uellent , profuerunt , & , cum prodeſſe , obfuerunt . ita non fit , ex eo , quod datur , ut uoluntas eius , qui dederit , appareat : nec , ſi is , qui accepit , bene utitur , iccirco is , qui dedit , amice dedit . quæ enim libido , quæ auaritia , quod facinus aut ſuſcipitur , niſi conſilio capto ; aut ſine animi motu & cogitatione , id eſt ratione , perficitur ? nam omnis opinio ratio eſt , et quidem bona ratio , ſi uera ; mala autem , ſi falſa eſt opinio . ſed a deo tantum rationem habemus , ſi modo habemus ; bonam autem rationem , aut non bonam , a nobis . non enim , ut patrimonium relinquitur , ſic ratio homini eſt beneficio deorum data . quid enim potius hominibus dediſſent , ſi ijs nocere uoluiſſent ? iniuſtitiæ autem , intemperantiæ , timiditatis quæ ſemina eſſent , ſi his uitijs ratio non ſubeſſet ? Medea modo et Atreus commemora

bantur

bantur a nobis, heroicæ perſonæ, inita, ſubductáq. ratione, nefaria ſcelera meditantes. quid leuitates comicæ, parum ne ſemper in ratione uerſantur? parum ne ſubtiliter diſputat ille in Eunucho?

Quid igitur faciam?

Excluſit, reuocat: redeam? non, ſi me obſecret.

ille uero in Synephebis Academicorum more contra communem opinionem non dubitat pugnare ratione, qui in amore ſummo, ſummaq. inopia ſuaue eſſe dicit,

Parentem habere auarum, illepidum, in liberos
Difficilem, qui te nec amet, nec ſtudeat tui.

atque huic incredibili ſentẽtiæ ratiunculas ſuggerit:

Aut tu illum fructu fallas: aut per litteras
Auertas aliquod nomen: aut per ſeruolum
Percutias pauidum: poſtremo, a parco patre
Quod ſumas, quanto diſſipas libentius?

idemq. facilem & liberalem patrem incommodum eſſe amanti filio diſputat: quem

Neque quo pacto fallam, neque quid inde auferam,
Nec quem dolum ad eum, aut machinam cõmoliar,
Scio quidquam: ita omnes meos dolos, fallacias,
Præſtigias præſtrinxit commoditas patris.

quid ergo iſti doli? quid machinæ? quid fallaciæ, præſtigiæq.? num ſine ratione eſſe potuerunt? o præclarum munus deorum: ut Phormio poſſit dicere,

Cedo ſenem: iam inſtructa mihi ſunt in corde conſilia omnia.

Sed exeamus e theatro: ueniamus in forum. Seſſum

ite

ite precor: quid ut iudicetur? qui tabularium incenderit. quod facinus occultius? at ſe Q. Soſius, ſplendidus eques R. ex agro Piceno, feciſſe confeſſus eſt. qui tranſcripſerit tabulas publicas. id quoque L. Alenius fecit, cum chyrographum Sex primorum imitatus eſt. quid hoc homine ſolertius? cognoſce alias quæſtiones, auri Toloſani, coniurationis Iugurtinæ. repete ſuperiora Tubuli de pecunia capta ob rem iudicandam: poſteriora de inceſtu rogatione Peducea: tum hæc quotidiana, ſicæ, uenena, peculatus, teſtamentorum etiam lege noua quæſtiones. inde illa actio, Ope conſilioq. tuo furtum aio factum eſſe: inde tot iudicia de fide mala, tutelæ, mandati, pro ſocio, fiduciæ; reliqua, quæ ex empto, aut uendito, conducto, aut locato contra fidem fiunt: inde iudicium publicum rei priuatæ lege Lætoria: inde, euerriculum malitiarum omnium, iudicium de dolo malo: quod C. Aquillius, familiaris noſter, protulit. quem dolum idem Aquillius tum teneri putat, cum aliud ſit ſimulatum, aliud actum. Hanc igitur a dijs immortalibus tantam arbitramur malorum ſementem eſſe factam? ſi enim rationem hominibus dij dederunt: & malitiam dederunt. eſt enim malitia, uerſuta, & fallax nocendi ratio. ijdem autem dij fraudem dederunt, facinus, ceteraque, quorum nihil nec ſuſcipi ſine ratione, nec effici poteſt. utinam igitur, ut illa anus optat,

– ne in nemore Pelio ſecuribus
Cæſa cecidiſſet abiegna ad terram trabes;

ſic iſtá calliditatem hominibus dij ne dediſſent: qua perpauci bene utuntur: qui tamen ipſi ſæpe a male utentibus opprimuntur. innumerabiles autem improbe utuntur: ut donum hoc diuinum rationis, & conſilij, ad fraudem hominibus, non ad bonitatem impertitum eſſe uideatur. Sed urgetis identidem, hominum eſſe iſtam culpam, non deorum: ut ſi medicus grauitaté morbi, gubernator uim tempeſtatis accuſet. etſi hi quidem homunculi, ſed tamen ridiculi. quis enim te adhibuiſſet, dixerit quiſpiam, ſi iſta non eſſent? contra deum licet diſputare liberius. In hominum uitijs ais eſſe culpam. eam dediſſes hominibus rationem, quæ uitia culpamq́. excluderet. ubi igitur locus fuit errori deorum? nam patrimonia, ſpe bene tradendi, relinquimus: qua poſſumus falli: deus falli qui potuit? an ut Sol, in currum cum Phaetontem filium ſuſtulit? aut Neptunus, cum Theſeus Hippolytum perdidit, cum ter optandi a Neptuno patre habuiſſet poteſtatem? poetarum iſta ſunt: nos autem philoſophi eſſe uolumus, rerum auctores, non fabularum. atque ij tamen ipſi dij poetici, ſi ſciſſent pernicioſa fore illa filijs, peccaſſe in beneficio putarentur. et, ſi uerum eſt quod Ariſto Chius dicere ſolebat, nocere audientibus philoſophos ijs, qui bene dicta male interpretarentur: poſſe enim aſotos ex Ariſtippi, acerbos e Zenonis ſchola exire: prorſus, ſi, qui audierunt, uitioſi eſſent diſceſſuri, quòd peruerſe philoſophorum diſputationem interpretarentur; tacere præſtare philoſophis,

quàm

quàm ijs, qui ſe audiſſent, nocere: ſic, ſi homines rationem bono conſilio a dijs immortalibus datam, in fraudem malitiamq́. conuertunt; non dari illam, quàm dari humano generi, melius fuit. ut ſi medicus ſciat, eum ægrotum, qui iuſſus ſit uinum ſumere, meracius ſumpturum, ſtatimq́. periturum, magna ſit in culpa: ſic ueſtra iſta prouidentia reprehendenda, quæ rationem dederit ijs, quos ſcierit ea perverſe, & improbe uſuros. Niſi forte dicitis eam neſciuiſſe. utinam quidem. ſed non audebitis: non enim ignoro, quanti eius nomen putetis. ſed hic quidem locus concludi iam poteſt. nam ſi ſtultitia, conſenſu omnium philoſophorum, maius eſt malum, quàm ſi omnia mala & fortunæ & corporis ex altera parte ponantur; ſapientiam autem nemo aſſequitur: in ſummis malis omnes ſumus, quibus uos optime conſultum a dijs immortalibus dicitis. nam ut nihil intereſt, utrum nemo ualeat, an nemo poſſit ualere: ſic non intelligo, quid interſit, utrum nemo ſit ſapiens, an nemo eſſe poſſit. Ac nos quidem nimis multa de re apertiſſima: Telamon autem uno uerſu locum totum conficit, cur dij homines negligant:

Nam ſi curent, bene bonis ſit, male malis: quod nunc abeſt.

debebant illi quidem omnes bonos efficere, ſiquidem hominum generi conſulebant: ſin id minus, bonis quidem certe conſulere debebant. cur igitur duos Scipiones, fortiſſimos, & optimos uiros, in

Hiſpania

Hiſpania Pœnus oppreſſit? cur Maximus extulit filium conſularem? cur Marcellum Annibal interemit? cur Paullum Cannæ ſuſtulerunt? cur Pœnorum crudelitati Reguli corpus eſt præbitum? cur Africanum domeſtici parietes non texerunt? Sed hæc uetera, & alia permulta: propiora uideamus. cur auunculus meus, uir innocentiſſimus, idemq́. doctiſſimus, P. Rutilius in exilio eſt? cur ſodalis meus interfectus domi ſuæ Druſus? cur, temperantiæ, prudentiæq́. ſpecimen ante ſimulacrum Veſtæ pontifex maximus eſt Q. Scæuola trucidatus? cur etiam ante tot ciuitatis principes a Cinna interempti? cur omnium perfidioſiſſimus C. Marius Q. Catulum, præſtantiſſima dignitate uirum, mori potuit iubere? dies deficiat, ſi uelim numerare, quibus bonis male euenerit; nec minus, ſi commemorem, quibus improbis optime. cur enim Marius tam feliciter ſeptimum conſul domi ſuæ ſenex eſt mortuus? cur omnium crudeliſſimus tam diu Cinna regnauit? at dedit pœnas. prohiberi melius fuit, impedirique, ne tot ſummos uiros interficeret, quàm ipſum aliquando pœnas dare. Summo cruciatu, ſupplicioq́. Q. Varius, homo importuniſſimus, periјt: ſed, quia Druſum ferro, Metellum ueneno ſuſtulerat; illos conſeruari melius fuit, quàm pœnas ſceleris Varium pēdere. Duo de quadraginta Dionyſius tyrannus annos fuit opulentiſſimæ & beatiſſimæ ciuitatis. quàm multas ante hunc in ipſo Græciæ flore Piſiſtratus, ac Phalaris, ac Apollodorus pœnas ſuſtulit, mul-

tis

tis quidem ante cruciatis, & necatis. et prædones multi ſæpe pœnas dant: nec tamen poſſumus dicere, non plures captiuos acerbe, quàm prædones, necatos. Anaxarchum Democritium a Cyprio tyranno excarnificatum accepimus, Zenonem Eleatem in tormentis necatum. quid dicam de Socrate? cuius morti illacrymari ſoleo, Platonem legens. Vides ne igitur, deorum iudicio, ſi uident res humanas, diſcrimen eſſe ſublatum? Diogenes quidem Cynicus dicere ſolebat, Harpalum, qui temporibus illis prædo felix habebatur, contra deos teſtimonium dicere, quòd in illa fortuna tam diu uiueret. Dionyſius, de quo ante dixi, cum fanum Proſerpinæ Locris expilauiſſet, nauigabat Syracuſas: isq. cum ſecundiſſime curſum teneret, uidetis ne, inquit, amici, quàm bona a dijs immortalibus nauigatio ſacrilegis detur? Atque homo acutus, cum bene, planeq. percepiſſet, in eadem ſententia perſeuerabat: qui, cum ad Peloponneſum claſſem appuliſſet, & in fanum ueniſſet Iouis Olympij, aureum ei detraxit amiculum grandi pondere, quo Iouem ornarat ex manubijs Carthaginienſium tyrannus Gelo: atque in eo etiam cauillatus eſt, æſtate graue eſſe aureum amiculum, hieme frigidum: eiq. laneum pallium iniecit, cum id eſſe aptum ad omne anni tempus diceret. Idemq. Aeſculapij Epidauri barbam auream demi iuſſit: neque enim conuenire, barbatum eſſe filium, cum in omnibus fanis pater imberbis eſſet. Iam menſas argenteas de omnibus delu-

bris

briſ iuſſit auferri: in quibus quòd more ueteris Græciæ inſcriptum eſſet, Bonorum deorum, uti ſe eorum bonitate uelle dicebat. Idem uictoriolas aureas, & pateras, coronasque, quæ ſimulacrorum porrectis manibus ſuſtinebantur, ſine dubitatione tollebat; eaq́. ſe accipere, non auferre dicebat: eſſe enim ſtultitiam, a quibus bona precaremur, ab ijs porrigentibus, & dantibus nolle ſumere. Eundemq́ue ferunt hæc, quæ dixi, ſublata de fanis in forum protuliſſe, & per præconem uendidiſſe; exactaq́. pecunia, edixiſſe, ut, quod quiſque a ſacris haberet, id ante diem certam in ſuum quidque fanum referret. ita ad impietatem in deos, in homines adiunxit iniuriam. Hunc igitur nec Olympius Iupiter fulmine percuſſit, nec Aeſculapius miſero diuturnoq́. morbo intabeſcentem interemit; atque in ſuo lectulo mortuus, in Tympanidis rogum illatus eſt; eamq́. poteſtatem, quam ipſe per ſcelus erat nactus, quaſi iuſtam, & legitimam hereditatis loco filio tradidit. Inuita in hoc loco uerſatur oratio: uidetur enim auctoritatem afferre peccandi: & recte uideretur, niſi & uirtutis, & uitiorum, ſine ulla diuina ratione, graue ipſius conſcientiæ pondus eſſet: qua ſublata, iacent omnia. ut enim nec domus, nec reſp. ratione quadam, & diſciplina deſignata uideatur, ſi in ea nec recte factis præmia extent ulla, nec ſupplicia peccatis: ſic mundi diuina in homines moderatio profecto nulla eſt, ſi in ea diſcrimen nullum eſt bonorum, & malorum. At enim minora dij negligunt;

gunt; neque agellos ſingulorum, nec uiticulas perſequuntur; nec, ſi uredo, aut grando quippiam nocuit, id Ioui animaduertendum fuit. ne in regnis quidem reges omnia minima curant. ſic enim dicitis. Quaſi ego paullo ante de fundo Formiano P. Rutilij ſim queſtus, non de amiſſa ſalute. Atque hoc quidē omnes mortales ſic habent, externas commoditates, uineta, ſegetes, olìueta, ubertatē frugum, et fructuū, omnem denique commoditatem, proſperitatemq. uitæ a dijs ſe habere: uirtutem nemo unquam acceptā deo retulit. nimirum recte: propter uirtutem enim iure laudamur, & in uirtute recte gloriamur. quod non contingeret, ſi id donum a deo, non a nobis, haberemus. at uero aut honoribus aucti, aut re familiari, aut ſi aliud quippiam nacti ſumus fortuiti boni, aut depulimus mali; cum dijs gratias agimus, tum nihil noſtræ laudi aſſumptum arbitramur. num quis, quòd bonus uir eſſet, gratias dijs egit unquam? at quòd diues, quòd honoratus, quòd incolumis. Iouemq. optimum maximum ob eas res appellant, non quòd nos iuſtos, temperatos, ſapientes efficiat, ſed quòd ſaluos, incolumes, opulentos, copioſos. neque Herculi quiſquam decumam uouit unquam, ſi ſapiens factus eſſet. quanquam Pythagoras, cum in geometria quiddam noui inueniſſet, muſis bouem immolaſſe dicitur. ſed id quidem non credo: quoniam ille ne Apollini quidem Delio hoſtiam immolare uoluit, ne aram ſanguine aſpergeret. Ad rem autem ut redeam, iudicium hoc omnium mortalium

eſt, fortunam a deo petendam, a ſe ipſo ſumendam eſſe ſapientiam. quamuis menti delubra, & uirtuti, & fidei conſecremus: tamen hæc in nobis ipſis ſita uidemus: ſpei, ſalutis, opis, uictoriæ facultas a dijs expetenda eſt. Improborum igitur proſperitates, ſecundæq. res redarguunt, ut Diogenes dicebat, uim omnem deorum, ac poteſtatem. At non nunquam bonos exitus habent boni. Eos quidem adſcribimus, attribuimusq. ſine ulla ratione dijs immortalibus. At Diagoras, cum Samothraciam ueniſſet, ἄθεος ille qui dicitur, atque ei quidam amicus, tu, qui deos putas humana negligere, non ne animaduertis ex tot tabellis pictis, quàm multi uotis uim tempeſtatis effugerint, in portumq. ſalui peruenerint? ita fit, inquit. illi enim nuſquam picti ſunt, qui naufragium fecerunt, in mariq. perierunt. Idemque, cum ei nauiganti uectores, aduerſa tempeſtate timidi, & perterriti, dicerent, non iniuria ſibi illud accidere, qui illum in eandem nauem recepiſſent; oſtendit eis in eodem curſu multas alias laborantes; quæſiuitque, num etiam in ijs nauibus Diagoram uehi crederent. ſic enim ſeſe res habet, ut ad proſperam, aduerſam ue fortunam qualis ſis, aut quemadmodum uixeris, nihil interſit. Non animaduertunt, inquit, omnia dij: ne reges quidem. quid eſt ſimile? Reges enim ſi ſcientes prætermittunt, magna culpa eſt: at deo ne excuſatio quidem eſt inſcientiæ. quem uos præclare defenditis, cum dicitis, eam uim deorum eſſe, ut, etiam

ſi quis

ſi quis morte pœnas ſceleris effugerit, expetantur eæ pœnæ a liberis, a nepotibus, a poſteris. o miram æquitatem deorum. ferret ne ulla ciuitas latorem iſtiuſmodi legis, ut condemnaretur filius, aut nepos, ſi pater, aut auus deliquiſſet?

Quinam Tantalidarum internecioni modus
Paretur? aut quænam unquam ob mortem Myrtili
Pœnis luendis dabitur ſatias ſupplici?

utrum poetæ Stoicos deprauauerint, an Stoici poetis dederint auctoritatem, non facile dixerim. portenta enim & flagitia ab utriſque dicuntur. neque enim, quem Hipponactis iambus læſerat, aut qui erat Archilochi uerſu uulneratus, a deo immiſſum dolorem, non conceptum a ſe ipſo continebat: nec, cum Aegiſti libidinem, aut cum Paridis uidemus, a deo cauſſam requirimus, cum culpæ pæne uocem audiamus: nec ego multorum ægrorum ſalutem nõ ab Hippocrate potius, quàm ab Aeſculapio, datam iudico: nec Lacedæmoniorum diſciplinam dicam unquam ab Apolline potius Spartæ, quàm a Lycurgo, datam. Crytolaus, inquam, euertit Corinthum, Carthaginem Aſdrubal. hi duos illos oculos oræ maritimæ effoderunt, non iratus alicui, quem omnino iraſci poſſe negatis deum. at ſubuenire certe potuit, & conſeruare urbes tantas, atque tales. uos enim ipſi dicere ſoletis, nihil eſſe quod deus efficere non poſſit, & quidem ſine labore ullo: ut enim hominum membra nulla contentione, mente ipſa, ac uoluntate moueantur, ſic numine deo-

rum omnia fingi, moueri, mutariq́. poſſe. neque id dicitis ſuperſtitioſe, atque aniliter, ſed phyſica, conſtantiq́. ratione: materiam enim rerum, ex qua, & in qua omnia ſint, totam eſſe flexibilem, et commutabilem; ut nihil ſit, quod non ex ea quamuis ſubito fingi, conuertiq́. poſſit: eius autem uniuerſæ fictricem, & moderatricem diuinam eſſe prouidentiam: hanc igitur, quocunque ſe moueat, efficere poſſe quidquid uelit. itaque aut neſcit, quid poſſit: aut negligit res humanas: aut, quid ſit optimum, non poteſt iudicare. non curat ſingulos homines. non mirum: ne ciuitates quidem. non has: ne nationes quidem, & gentes. quòd ſi has etiam contemnet; quid mirum eſt, omne ab ea genus humanum eſſe contemptum? Sed quo modo ijdem dicitis, non omnia deos perſequi; ijdem uultis, a dijs immortalibus hominibus diſpartiri, ac diuidi ſomnia? iccirco ſomnia hæc tecum; quia ueſtra eſt de ſomniorum ueritate ſententia. Atque ijdem etiam uota ſuſcipi dicitis oportere. nempe ſinguli uouent. audit igitur mens diuina etiam de ſingulis. uidetis ergo, eam non eſſe tam occupatam, quàm putabatis? fac eſſe diſtentam, cælum uerſantem, terram tuentem, maria moderantem: cur tam multos deos nihil agere, & ceſſare patitur? cur non rebus humanis aliquos otioſos deos præficit? qui a te, Balbe, innumerabiles explicati ſunt. Hæc fere dicere habui de natura deorum, non ut eam tollerem, ſed ut intelligeretis, quàm eſſet obſcura, & quàm difficiles expli-

explicatus haberet. Quæ cum dixiſſet Cotta, finem fecit. Lucilius autem, Vehementius, inquit, tu quidem, Cotta, inuectus es in eam Stoicorum rationem, quæ de prouidentia deorum ab illis ſanctiſſime & prouidentiſſime conſtituta eſt. ſed, quoniam adueſperaſcit, dabis diem nobis aliquem, ut contra iſta dicamus. eſt enim mihi tecum pro aris, & focis certamen, & pro deorum templis, atque delubris, proq. urbis muris; quos uos pontifices ſanctos eſſe dicitis; diligentiusq. urbem religione, quàm ipſis mœnibus, cingitis. quæ deſeri a me, dum quidem ſpirare potero, neſas iudico. Tum Cotta, Ego uero & opto redargui me, Balbe: & ea, quæ diſputaui, diſſerere malui, quàm iudicare: &, facile me a te uinci poſſe, certo ſcio. Quippe, inquit Velleius, qui etiam ſomnia putet ad nos mitti ab Ioue: quæ ipſa tamen tam leuia non ſunt, quàm eſt Stoicorum de natura deorum oratio. Hæc cum eſſent dicta, ita diſceſſimus, ut Velleio Cottæ diſputatio uerior, mihi Balbi ad ueritatis ſimilitudinem uideretur eſſe propenſior.

M. TVLLII CICERONIS DE DIVINATIONE

LIBER I.

VETVS opinio eſt, iam uſque ab heroicis ducta temporibus, eaq́. & populi R. & omnium gentium firmata conſenſu, uerſari quandam inter homines diuinationem, quam Græci μαντικὴν appellant, id eſt præſenſionem, & ſcientiam rerum futurarum. magnifica quædam res, & ſalutaris, ſi modo eſt ulla, quaq́. proxime ad deorum uim natura mortalis poſſit accedere. itaque ut alia nos melius multa, quàm Græci: ſic huic præſtantiſſimæ rei nomen noſtri a diuis, Græci, ut Plato interpretatur, a furore duxerunt. gentem quidem nullam uideo, neque tam humanam, atque doctam, neque tam immanem, tamq́. barbaram, quæ non ſignificari futura, & a quibuſdam intelligi, prædiciq́. poſſe cenſeat. Principio Aſſyrij, ut ab ultimis auctoritatem repetam, propter planitiem, magnitudinemq́. regionum, quas incolebant, cum cælum ex omni parte patens, atque apertum intuerentur, traiectiones, motusq́. ſtellarum obſeruauerunt: quibus notatis, quid cuique ſignificaretur, memoriæ prodiderunt. Qua in natione Chaldæi, non ex artis, ſed ex gentis uocabulo nominati, diuturna obſeruatione ſiderum, ſcientiam putantur effeciſſe, ut prædici poſſet, quid cui-

que

que euenturum, & quo quiſque fato natus eſſet. Eandem artem etiam Aegyptij longinquitate temporum innumerabilibus pæne ſæculis conſecuti putantur. Cilicum autem, & Piſidarum gens, & his finitima Pamphylia, quibus nationibus præfuimus ipſi, uolatibus auium, cantibusq́ue, certiſſimis ſignis declarari res futuras putant. Quam uero Græcia coloniam miſit in Aetoliam, Ioniam, Aſiam, Siciliam, Italiam ſine Pythio, aut Dodonæo, aut Ammonis oraculo? aut quod bellum ſuſceptum ab ea ſine conſilio deorum eſt? Nec unum genus eſt diuinationis publice, priuatimq́ue celebratum. nam, ut omittam ceteros populos, noſter quàm multa genera complexus eſt? Principio huius urbis parens Romulus non ſolum auſpicato urbem condidiſſe, ſed ipſe etiam optimus augur fuiſſe traditur. deinde auguribus & reliqui reges uſi: &, exactis regibus, nihil publice ſine auſpicijs nec domi, nec militiæ gerebatur: cumq. magna uis uideretur eſſe & in impetrandis, conſulendisq. rebus, & in monſtris interpretandis, ac procurandis in haruſpicum diſciplina: omnem hanc ex Etruria ſcientiam adhibebant; ne genus eſſet ullum diuinationis, quod neglectum ab ijs uideretur. & cum duobus modis animi ſine ratione, & ſcientia, motu ipſi ſuo ſoluto, & libero incitarentur, uno furente, altero ſomniante: furoris diuinationem Sibyllinis maxime uerſibus contineri arbitrati, eorum decem interpretes delectos ex ciuitate eſſe uoluerunt. ex quo genere ſæpe ariolorũ

Conſulendis in rebus

etiam, & natum furibundas prædictiones, ut Octauiano bello Cornelij Culleoli, audiendas putauerunt. Nec uero ſomnia grauiora, ſi quæ ad remp. pertinere uiſa ſunt, a ſummo conſilio neglecta ſunt. quin etiam, memoria noſtra, templum Iunonis Soſpitæ L. Iulius, qui cum P. Rutilio conſul fuit, de ſenatus ſententia refecit ex Cæciliæ, Balearici filiæ, ſomnio. Atque hæc, ut ego arbitror, ueteres rerum magis euentis moniti, quàm ratione docti, probauerunt. Philoſophorum uero exquiſita quædam argumenta, cur eſſet uera diuinatio, collecta ſunt. ex quibus, ut de antiquiſſimis loquar, Colophonius Xenophanes unus, qui deos eſſe diceret, diuinationem funditus ſuſtulit. reliqui uero omnes, præter Epicurum balbutientem de natura deorum, diuinationem probauerunt, ſed non uno modo. nam cum Socrates, omnesq́. Socratici, Zenoq́ue, & ij, qui ab eo eſſent profecti, manerent in antiquorum philoſophorum ſententia, uetere Academia, & Peripateticis conſentientibus; cumq́ue huic rei magnam auctoritatem Pythagoras iam ante tribuiſſet, qui etiam ipſe augur uellet eſſe; plurimisq́. locis, grauis auctor, Democritus præſenſionem rerum futurarum comprobaret: Dicæarchus Peripateticus cetera diuinationis genera ſuſtulit, ſomniorum, & furoris reliquit; Cratippusq́ue, familiaris noſter, quẽ ego parem ſummis Peripateticis iudico, iiſdem rebus fidem tribuit, reliqua diuinationis genera reiecit. ſed cum Stoici omnia fere illa defenderent; quòd

fidem alicui tribuo pro credo

&

& Zeno in ſuis commentarijs quaſi ſemina quædam ſparſiſſet; & ea Cleanthes paullo uberiora feciſſet: acceſſit, acerrimo uir ingenio, Chryſippus; qui totam de diuinatione duobus libris explicauit ſententiam, uno præterea de oraculis, uno de ſomnijs. quem ſubſequens, unum librum Babylonius Diogenes edidit, eius auditor, duos Antipater, quinque noſter Poſidonius. ſed a Stoicis uel principibus eius diſciplinæ, Poſidonij doctor, diſcipulus Antipatri, degenerauit Panætius: nec tamen auſus eſt negare, uim eſſe diuinandi, ſed dubitare ſe dixit. quod illi in aliqua re, inuitiſſimis Stoicis, Stoico facere licuit; id nos ut in reliquis rebus faciamus, a Stoicis non concedetur? præſertim cum id, de quo Panætio non liquet, reliquis eiuſdem diſciplinæ ſolis uideatur luce clarius. ſed hæc quidem laus Academiæ, præſtantiſſimi philoſophi iudicio, & teſtimonio comprobata eſt. etenim nobiſmet ipſis quærentibus, quid ſit de diuinatione iudicandum, quòd a Carneade multa acute, et copioſe contra Stoicos diſputata ſint; uerétibusq., ne temere uel falſæ rei, uel nõ ſatis cognite aſſentiamur; faciendum uidetur, ut diligenter etiam atque etiam argumenta cum argumentis comparemus, ut fecimus in ijs tribus libris, quos de natura deorum ſcripſimus. nam cum omnibus in rebus temeritas in aſſentiendo, errorq. turpis eſt, tum in eo loco maxime, in quo iudicandum eſt, quantum auſpicijs, rebusque diuinis, religioniq. tribuamus. eſt enim periculum, ne aut, neglectis ijs, impia fraude, aut,

inuitiſſimus

aut, ſuſceptis, anili ſuperſtitione obligemur. quibus de rebus & alias ſæpe, & paullo accuratius nuper, cum eſſem cum Quincto fratre, in Tuſculano diſputatum eſt. Nam, cum ambulandi cauſſa in Lyceum ueniſſemus, (id enim ſuperiori gymnaſio nomen eſt) perlegi, inquit ille, tuum paullo ante tertium de natura deorum: in quo diſputatio Cottæ, quanquam labefactauit ſententiam meam, non funditus tamen ſuſtulit. Optime uero, inquam: etc-nim ipſe Cotta ſic diſputat, ut Stoicorum magis argumenta confutet, quàm hominum deleat religionem. Tum Quinctus, dicitur quidē iſtuc, inquit, a Cotta, & uero ſæpius, credo ne communui iure migrare uideatur: ſed, ſtudio contra Stoicos differēdi, deos mihi uidetur funditus tollere. eius orationi, non ſane deſidero, quid reſpondeam: ſatis enim defenſa religio eſt in ſecūdo libro a Lucilio: cuius diſputatio tibi ipſi, ut in extremo tertio ſcribis, ad ueritatem eſt uiſa propenſior: ſed, quod prætermiſſum eſt in illis libris, credo quia commodius arbitratus es ſeparatim id quæri, deq. eo diſſeri, id eſt de diui:natione, quæ eſt earum rerum, quæ fortuitæ putātur, prædictio, atque præſenſio; id, ſi placet, uideamus quā habeat uim, & quale ſit. ego enim ſic exiſtimo: ſi ſint ea genera diuinādi uera, de quibus accepimus, quæq. colimus; eſſe deos; uiciſſimq., ſi dij ſint, eſſe qui diuinent. Arcem tu quidem Stoicorum, inquam, Quincte defendis: ſiquidem iſta ſic reciprocantur; ut &, ſi diuinatio ſit, dij ſint; &, ſi dij ſint,

Cicero contra Atheos sensit

ſint, ſit diuinatio. quorũ neutrum tam facile, quàm tu arbitraris, conceditur: nam & natura ſignificari futura ſine deo poſſunt: & , ut ſint dij, poteſt fieri, ut nulla ab ijs diuinatio generi humano tributa ſit. Atque ille, mihi uero, inquit, ſatis eſt argumenti, & eſſe deos, & conſulere rebus humanis, quòd eſſe clara & perſpicua diuinationis genera iudico. de quibus quid ipſe ſentiam, ſi placet, exponam, ita tamen, ſi uacas animo, neque habes aliquid, quod huic ſermoni præuertendum putes. Ego uero, inquam, philoſophiæ, Quincte, ſemper uaco: hoc autem tempore, cum ſit nihil aliud, quod libenter agere poſſimus, multo magis aueo audire, de diuinatione quid ſentias. Nihil, inquit, equidem noui, nec quod præter ceteros ipſe ſentiam. nã cum antiquiſſimam ſententiam, tum omnium populorum, & gentium conſenſu comprobatam ſequor. Duo ſunt enim diuinandi genera: quorum alterum artis eſt, alterum naturæ. quæ eſt autem gens, aut quæ ciuitas, quæ non aut extis pecudum, aut monſtra, aut fulgura interpretantium, aut augurum, aut aſtrologorum, aut ſortium, (ea enim fere artis ſunt) aut ſomniorum, aut uaticinationum (hæc enim duo naturalia putantur) prædictione moueatur? quarum quidem rerum euenta magis arbitror, quàm cauſſas, quæri oportere. eſt enim uis, & natura quædam, quæ tum obſeruatis longo tempore ſignificationibus, tum aliquo inſtinctu, inflatuq. diuino futura prænuntiat. Quare omittat urgere Carneades:

Praeuertendum pro praeponendum.

neades: quod faciebat etiam Panætius, requirens, Iupiter ne cornicem a læua, coruum a dextra canere iuſſiſſet. obſeruata ſunt hæc tempore immenſo, & ſignificatione euentus animaduerſa, & notata. nihil eſt autem, quod non longinquitas temporum, excipiente memoria, prodendisq. monumentis, efficere, atque aſſequi poſſit. Mirari licet, quæ ſint animaduerſa a medicis herbarum genera, quæ radicum ad morſus beſtiarum, ad oculorum morbos, ad uulnera. quorum uim, atque naturam ratio numquam explicauit: utilitate & ars eſt, & inuentor probatus. Age, ea, quæ, quanquam ex alio genere ſunt, tamen diuinationi ſunt ſimiliora, uideamus.

Atque etiam uentos præmonſtrat ſæpe futuros
Inflatum mare, cum ſubito, penitusq. tumeſcit;
Saxaq. cana, ſalis niueo ſpumata liquore,
Triſtificas certant Neptuno reddere uoces;
Aut denſus ſtridor cum celſo e uertice montis
Ortus adaugeſcit ſcopulorum ſæpe repulſu.

atque his rerum præſenſionibus prognoſtica tua referta ſunt. quis igitur elicere cauſſas præſenſionum poteſt? etſi uideo Boethum Stoicum eſſe conatum: qui hactenus aliquid egit, ut earum rationem rerum explicaret, quæ in mari cælo ue fierent. illa uero cur eueniant, quis probabiliter dixerit?

Cana fulix itidem fugiens e gurgite ponti,
Nuntiat horribiles clamans inſtare procellas,
Haud modicos tremulo fundens e gutture cantus.
Sæpe etiam pertriſte canit de pectore carmen,

Et matutinis Acredula uocibus inſtat,
Inſtat, & aſſiduas uocum iacit ore querelas,
Cum primum gelidos rores aurora remittit.
Fuſcaq́. non nunquam curſans per littora cornix
Demerſit caput, & fluctum ceruice recepit.

uidemus hæc ſigna nunquam fere ementientia: nec tamen, cur ita fiat, uidemus.

Vos quoque ſigna uidetis aquai dulcis alumnæ,
Cum clamore paratis inanes fundere uoces,
Abſurdoq́. ſono fontes, & ſtagna cietis.

Quis eſt, qui, ranunculos hoc uidere, ſuſpicari poſſit? ſed ineſt mire & ranunculis quædam natura ſignificans aliquid, per ſe ipſa ſatis certa, cognitioni autem hominum obſcurior.

Mollipedesq́. boues ſpectantes lumina cæli
Naribus humiferum duxere ex aere ſuccum:

non quæro cur, quoniam, quid eueniat, intelligo.

Iam uero ſemper uiridis, ſemperq́. grauata
Lentiſcus triplici ſolita grandeſcere fœtu,
Ter fruges fundens, tria tempora monſtrat arandi.

ne hoc quidem quæro, cur hæc arbor una ter floreat, aut cur arandi maturitatem ad ſignum floris accommodet. hoc ſum contentus, quòd, etiam ſi, quo modo quidque fiat, ignorem, quid fiat intelligo. Pro omni igitur diuinatione idem, quod pro omnibus ijs rebus, quas commemoraui, reſpondebo. quid ſcammoneæ radix ad purgandum, quid ariſtolochia ad morſus ſerpentum poſſit, quæ nomen ex inuentore repperit, rem ipſam inuentor ex ſomnio, uideo;

quod

quod ſatis eſt: cur poſſit, neſcio. ſic uentorum, & imbrium ſigna, quæ dixi, rationem quam habeant, non ſatis perſpicio: uim & euentum agnoſco, ſcio, approbo. ſimiliter, quid fiſſum in extis, quid fibra ualeat, accipio: quæ cauſſa ſit, neſcio. atque horum quidem plena uita eſt. extis enim omnes fere utuntur. Quid? de fulgurum ui dubitare num poſſumus? nõ ne cum multa alia mirabilia, tum illud in primis? cum Summanus in faſtigio Iouis optimi maximi, qui tum erat fictilis, è cælo ictus eſſet, nec uſquam eius ſimulacri caput inueniretur; haruſpices in Tiberim id depulſum eſſe dixerunt; idq́. inuentum eſt eo loco, qui eſt ab haruſpicibus demonſtratus. Sed quo potius utar aut auctore, aut teſte, quàm te? cuius edidici etiam uerſus, & lubenter quidem, quos in ſecundo conſulatu Vrania muſa pronuntiat.

Principio, ætherio flammatus Iuppiter igni
Vertitur, & totum colluſtrat lumine mundum,
Menteq́. diuina cælum terraſq́. peteſſit.
Quæ penitus ſenſus hominum, uitaſq́. retentat,
Aetheris æterni ſepta, atque incluſa cauernis.
Et, ſi ſtellarum motus curſuſq́. uagantes
Noſſe uelis, quæ ſint ſignorum in ſede locatæ,
Quæ uerbo, & falſis Graiorum uocibus errant,
Re uera certo lapſu, ſpatioq́. feruntur:
Omnia iam cernes diuina mente notata.
Nam primum aſtrorum uolucres, te conſule, motus,
Concurſuſq́. graues ſtellarum ardore micantes,
Tu quoque, cum tumulos Albano in monte niuales
Luſtraſti,

Luſtraſti, & læto mactaſti lacte Latinas,
Vidiſti, & claro tremulos ardore cometas,
Multaq́. miſceri nocturna ſtrage putaſti;
Quod ferme dirum in tempus cecidere Latinæ,
Cum claram ſpeciem concreto lumine Luna
Abdidit, & ſubito ſtellanti nocte perempta eſt.
Quid uero Phœbi fax, triſtis nuntia belli,
Quæ magnum ad columé flammato ardore uolabat,
Præcipites cæli partes, obitusq́. petiſſet?
Aut cum terribili perculſus fulmine ciuis,
Luce ſerenanti uitalia lumina liquit?
Aut cum ſe grauido tremefecit corpore tellus?
Iam uero uariæ nocturno tempore uiſæ
Terribiles formæ bellum, motusq́. monebant:
Multaq́. per terras uates oracla furenti
Pectore fundebant triſtes minitantia caſus.
Atque ea, quæ lapſu tandem cecidere uetuſto,
Hæc fore, perpetuis ſignis, clarisq́. frequentans
Ipſe deum genitor cælo terrisq́. canebat.
Nunc ea, Torquato quæ quondam & conſule Cotta
Lydius ediderat Tyrrhenæ gentis haruſpex,
Omnia fixa tuus glomerans determinat annus.
Nam pater altitonans ſtellanti nixus olympo
Ipſe ſuas arces, atque inclyta templa petiuit,
Et Capitolinis iniecit ſedibus ignes.
Tum ſpecies ex ære uetus, generataq́. Nattæ
Concidit, elapſæq́. uetuſto numine leges:
Et diuum ſimulacra peremit fulminis ardor.
Hic ſilueſtris erat, Romani nominis altrix,

Martia,

Martia, quæ paruos Mauortis ſemina natos
Vberibus grauidis uitali rore rigabat:
Quæ tum cum pueris flammato fulminis ictu
Concidit, atque auulſa pedum ueſtigia liquit.
Tum quis non artis ſcripta, ac monumẽta uolutans,
Voces triſtificas chartis promebat Etruſcis?
Omnes ciuili generoſam ſtirpe profectam
Vitare ingentem cladem, peſtemq. monebant:
Vel legum exitium conſtanti uoce ferebant,
Templa deumq. adeo flammis, urbesq. iubebant
Eripere, & ſtragem horribilem, cædemq. uereri.
Atque hæc fixa graui fato, ac fundata teneri,
Ni poſt exciſum ad columen formata decore
Sancta Iouis ſpecies claros ſpectaret in ortus:
Tum fore, ut occultos populus, ſanctusq. ſenatus
Cernere conatus poſſet, ſi ſolis ad ortum
Conuerſa, inde patrum ſedes, populiq. uideret.
Hæc tardata diu ſpecies, multumq. morata,
Conſule te tandem celſa eſt in ſede locata:
Atque una fixi, ac ſignati temporis hora
Iuppiter excelſa clarabat ſceptra columna,
Ac clades patriæ flamma, ferroq. parata,
Vocibus Allobrogum patribus populoq. patebat.
Rite igitur ueteres, quorum monumenta tenetis,
Qui populos, urbesq. modo, ac uirtute regebant;
Rite etiam ueſtri, quorum pietasque, fidesq.
Præſtitit, & longe uicit ſapientia cunctos,
Præcipue ingenti coluerunt numine diuos.
Hæc adeo penitus cura uidere ſagaci

Otia

Otia qui ſtudijs læti tenuere decoris,
Inq. Academia umbrifera, nitidoq. Lyceo
Fuderunt claras fœcundi pectoris artes.
E quibus ereptum primo iam a flore iuuentæ,
Te patria in media uirtutum mole locauit.
Tu tamen anxiferas curas requiete relaxas,
Quòd patriæ uoces ſtudijs, nobisq. ſacraſti.

Tu igitur animum poteris inducere contra ea, quæ a me diſputantur, de diuinatione dicere, qui et geſſeris ea, quæ geſſiſti, et ea, quæ pronuntiaui, accuratiſſime ſcripſeris? Quid quæris Carneades, cur hæc ita fiant, aut qua arte perſpici poſſint? neſcire me fateor: euenire autem, te ipſum dico uidere. caſu, inquis. ita ne uero? quidquam poteſt eſſe caſu factum, quod omnes habet in ſe numeros ueritatis? quattuor tali iacti, caſu uenereum efficiunt. num etiam centum uenereos, ſi CCCC talos ieceris, caſu futuros putas? aſperſa temere pigmenta in tabula, oris lineamenta effingere poſſunt: num etiam Veneris Gnidiæ, Coæq. pulchritudinem effingi poſſe aſperſione fortuita putas? ſus roſtro ſi humi A litteram impreſſerit, num propterea ſuſpicari poteris, Andromacham Ennij ab ea poſſe deſcribi? Fingebat Carneades, in Chiorum lapicidinis, ſaxo diffiſſo, caput extitiſſe Paniſci. credo, aliquam non diſſimilem figuram, ſed certe non talem, ut eam factam a Scopa diceres. ſic enim ſe profecto res habet, ut nunquam perfecte ueritatem caſus imitetur. at non nunquam ea, quæ prædicta ſunt, minus eueniunt.

Ars opinabilis

quæ tandem id ars non habet? earum, dico, artium, quæ coniectura continentur, & ſunt opinabiles. an medicina ars non putanda eſt? quam tamen multa fallunt. quid? gubernatores non ne falluntur? an Achiuorum exercitus, & tot nauium rectores non ita profecti ſunt ab Ilio, ut profectione læti piſcium laſciuiam intuerentur, ut ait Pacuuius, nec tuendi ſatietas capere poſſet?

Interea prope iam occidente Sole inhorreſcit mare,
Tenebræ conduplicantur, noctisq. & nimbum occæcat nigror.

num igitur tot clariſſimorum ducum, regumq. naufragium ſuſtulit artem gubernandi? aut num imperatorum ſcientia nihil eſt, quia ſummus imperator nuper fugit, amiſſo exercitu? aut num propterea nulla eſt reip. gerendæ ratio, atque prudentia, quia multa Cn. Pompeium, quædam M. Catonem, non nulla etiam te ipſum fefellerunt? Similis eſt haruſpicum reſponſio, omnisq. opinabilis diuinatio: coniectura enim nititur: ultra quam progredi non poteſt. ea fallit fortaſſe non nunquam, ſed tamen ad ueritatem ſæpiſſime dirigit: eſt enim ab omni æternitate repetita. in qua cum pæne innumerabiles res eodem modo euenirent iiſdem ſignis antegreſſis, ars eſt effecta, eadem ſæpe animaduertendo, atque notando. Auſpicia uero ueſtra quàm conſtant? quæ quidem nunc a Romanis auguribus ignorantur, (bona hoc tua uenia dixerim) a Cilicibus, Pamphyliis, Piſidis, Lyciis tenentur. nam quid ego hoſpitem noſtrum,

opinabilis diuinatio.

ſtrum, clariſſimum, atque optimum uirum, Deiotarum regem commemorem? qui nihil unquam, niſi auſpicato, gerit: qui cum ex itinere quodam propoſito, & iam conſtituto reuertiſſet, aquilæ admonitus uolatu; conclaue illud, ubi erat manſurus, ſi ire perrexiſſet, proxima nocte corruit. itaque, ut ex ipſo audiebam, perſæpe reuertit ex itinere, cum iam progreſſus eſſet multorum dierum uiam. cuius quid m hoc præclariſſimum eſt, quòd, poſtea quàm a Cæſare tetrarchia regno, pecuniaq́. multatus eſt, negat ſe tamen eorum auſpiciorum, quæ ſibi ad Pompeium proficiſcenti ſecunda euenerint, pænitere: ſenatus enim auctoritatem, & populi R. libertatem, atque imperij dignitatem ſuis armis eſſe defenſam, ſibiq. eas aues, quibus auctoribus officium, & fidẽ ſecutus eſſet, bene conſuluiſſe: antiquiorem enim ſibi fuiſſe poſſeſſionibus ſuis gloriam. Ille igitur mihi uidetur uere augurari. nam noſtri quidem magiſtratus auſpicijs utuntur coactis. neceſſe enim eſt, offa obiecta cadere fruſtum ex pulli ore, cum paſcitur. quod autem ſcriptum habetis, aut tripudium fieri, ſi ex ea quid in ſolum ceciderit: hoc quoque, quod dixi coactum, tripudium ſoliſtimum dicitis. itaque multa auguria, multa auſpicia, quod Cato ille ſapiens queritur, negligentia collegij amiſſa plane, & deſerta ſunt. nihil fere quondam maioris rei, niſi auſpicato, ne priuatim quidem gerebatur: quod etiam nunc nuptiarum auſpices declarant, qui, re omiſſa, nomen tantum tenent. nam ut nunc extis, (quan-

quam id ipſum aliquanto minus, quàm olim) ſic tunc auibus magnæ res impetriri ſolebant. itaque, ſiniſtra dum non exquirimus, in dira, & in uitioſa incurrimus. ut P. Claudius, Appij Cæci filius, eiusq. collega L. Iunius claſſes maximas perdiderũt, cum uitio nauigaſſent. quod eodem modo euenit Agamemnoni: qui, cum Achiui cœpiſſent

Inter ſe ſtrepere, aperteq. artem obterere extiſpicũ,
Soluere imperat ſecundo rumore, auerſaq. aui.

ſed quid uetera? M. Craſſo quid acciderit, uidemus, dirarum obnuntiatione neglecta. in quo Appius, collega tuus, bonus augur, ut ex te audire ſoleo, non ſatis ſcienter uirum bonum, & ciuem egregium cenſor C. Ateium notauit, quòd, ementitum auſpicia, ſubſcripſerit. eſto: fuerit hoc cenſoris, ſi iudicabat ementitum. at illud minime auguris, quòd adſcripſit, ob eam cauſſam populum R. calamitatem maximam cepiſſe. ſi enim ea cauſſa calamitatis fuit; non in eo eſt culpa, qui obnuntiauit; ſed in eo, qui nõ paruit. ueram enim fuiſſe obnuntiationem, ut ait idem augur, & cenſor, exitus approbauit. quæ ſi falſa fuiſſent, nullam afferre potuiſſent cauſſam calamitatis. etenim diræ, ſicut cetera auſpicia, ut omina, ut ſigna, non cauſſas afferunt cur quid eueniat, ſed enuntiant euentura, niſi prouideris. non igitur obnuntiatio Ateij cauſſam finxit calamitatis, ſed, ſigno obiecto, monuit Craſſum, quid euenturum eſſet, niſi cauiſſet. ita aut illa obnuntiatio nihil ualuit: aut, ſi, ut Appius iudicat, ualuit, id ualuit, ut peccatum

catum hæreat non in eo, qui monuerit, ſed in eo, qui non obtemperarit. Quid lituus iſte ueſter, quod clariſſimum eſt inſigne auguratus, unde uobis eſt traditus? nempe eo Romulus regiones direxit tum, cum urbem condidit. qui quidem Romuli lituus, id eſt incuruum, & leuiter a ſummo inflexum bacillũ; quod ab eius litui, quo canitur, ſimilitudine nomen inuenit; cum ſitus eſſet in curia Saliorum, quæ eſt in Palatio, eaq́. deflagraſſet, inuentus eſt integer. Quid multis annis poſt Romulum, Priſco regnante Tarquinio? quis ueterum ſcriptorum non loquitur, quæ ſit ab Attio Nauio per lituum regionum facta deſcriptio? qui cum, propter paupertatem, ſues puer paſceret, una ex his amiſſa, uouiſſe dicitur, ſi recuperaſſet, uuam ſe deo daturum, quæ maxima eſſet in uinea. itaque, ſue inuenta, ad meridiẽ ſpectans, in uinea media dicitur conſtitiſſe: cumq́ue in quattuor partes uineam diuiſiſſet, treſq́. partes aues abdixiſſent; quarta parte, quæ erat reliqua, in regione diſtributa, mirabili magnitudine uuam, ut ſcriptum uidemus, inuenit. qua re celebrata, cum uicini omnes ad unum de rebus ſuis referrent, erat in magno nomine, & gloria. ex quo factum eſt, ut eum ad ſe rex Priſcus accerſeret. cuius cum tentaret ſcientiam auguratus, dixit ei ſe cogitare quiddã; id poſſet ne fieri, conſuluit. ille, augurio acto, poſſe reſpondit. Tarquinius autem dixit, ſe cogitaſſe cotem nouacula poſſe præcidi: tum Attium iuſſiſſe experiri: ita cotem in Comitium illatam, inſpectante

lituus est in curuum bacillum

non ea, quæ æquatis ſortibus ducuntur; ſed illa, quæ inſtinctu diuino, afflatuq́. funduntur. etſi ipſa ſors contemnenda non eſt, ſi & auctoritatem habet uetuſtatis, ut eæ ſunt ſortes, quas e terra editas accepimus: quæ tamen ductæ, ut in rem apte cadant, fieri poſſe credo diuinitus. quorum omnium interpretes, ut grammatici poetarum, proxime ad eorú, quos interpretantur, diuinationem uidentur accedere. Quæ eſt igitur iſta calliditas, res uetuſtate robuſtas calumniando uelle peruertere? Non reperio cauſſam. latet fortaſſe obſcuritate inuoluta naturæ. non enim me deus iſta ſcire, ſed his tantum modo uti uoluit. utar igitur; nec adducar, ut rear aut in extis totam Etruriam delirare, aut eandem gentem in fulguribus errare, aut fallaciter portenta interpretari, cum terræ ſæpe fremitus, ſæpe mugitus, ſæpe motus multa noſtræ reip. multa ceteris ciuitatibus grauia & uera prædixerint. Quid, qui irridetur, partus hic mulæ, non ne, quia fœtus extitit in ſterilitate naturæ, prædictus eſt ab haruſpicibus incredibilis partus malorum? Quid? Ti. Gracchus, Publij filius, qui bis conſul, & cenſor fuit, idemq́. & ſummus augur, & uir ſapiens, ciuisq́. præſtans, non ne, ut C. Gracchus, filius eius, ſcriptum reliquit, duobus anguibus domi comprehenſis haruſpices conuocauit? qui cum reſpondiſſent, ſi marem emiſiſſet, uxori breui tempore eſſe moriendum; ſi feminam, ipſi: æquius eſſe cenſuit, ſe maturam oppetere mortem, quàm P. Africani filiam adoleſcentem: feminam

nam emiſit : ipſe paucis poſt diebus eſt mortuus. Irrideamus haruſpices ; uanos, futiles eſſe dicamus ; quorumq́. diſciplinam & ſapientiſſimus uir, & euentus, ac res comprobauit, contemnamus : contemnamus etiam Babylonios, & eos, qui ex Caucaſo cæli ſigna ſeruantes, numeris, & motibus, ſtellarum curſus perſequuntur : condemnemus, inquam, hos aut ſtultitiæ, aut uanitatis, aut imprudentiæ, qui CCCCLXX *millia annorum, ut ipſi dicunt, monumentis comprehenſa continent ; & mentiri iudicemus, nec ſæculorum reliquorum iudicium, quod de ipſis futurum ſit, pertimeſcere. Age, barbari uani, atque fallaces : num etiam Graiorum hiſtoria mentita eſt ? quæ Crœſo Pythius Apollo, (ut de naturali diuinatione dicam) quæ Athenienſibus, quæ Lacedæmonijs, quæ Taygetis, quæ Argiuis, quæ Corinthijs reſponderit, quis ignorat ? collegit innumerabilia oracula Chryſippus, nec ullum ſine locuplete auctore, atque teſte : quæ quia nota tibi ſunt, relinquo. defendo unum hoc : nunquam illud oraculum Delphis tam celebre, & tam clarum fuiſſet, neque tantis donis refertum omnium populorum, atque regum, niſi omnis ætas oraculorum illorum ueritatem eſſet experta. iam diu idem non facit. ut igitur nunc minore gloria eſt, quia minus oraculorum ueritas excellit : ſic tum, niſi ſumma ueritate, in tanta gloria non fuiſſet. poteſt autem uis illa terræ, quæ mentem Pythiæ diuino afflatu concitabat, euanuiſſe uetuſtate ; ut quoſdam exaruiſſe amnes, aut in alium*

curſum

curſum contortos, & deflexos uidemus. ſed, ut uis, acciderit: magna enim quæſtio eſt: modo maneat id, quod negari non poteſt, niſi omnem hiſtoriam peruerterimus, multis ſæculis uerax fuiſſe id oraculum. Sed omittamus oracula: ueniamus ad ſomnia. de quibus diſputans Chryſippus, multis, & minutis ſomnijs colligendis, facit idem, quod Antipater, ea cõquirens, quæ, Antiphontis interpretatione explicata, declarant illa quidem acumen interpretis, ſed exemplis grandioribus decuit uti. Dionyſij mater, eius, qui Syracuſiorum tyrannus fuit, ut ſcriptum apud Philiſtum eſt, & doctum hominem, & diligentem, & æqualem temporum illorum, cum prægnãs hunc ipſum Dionyſium aluo contineret, ſomniauit ſe peperiſſe ſatyriſcum. huic interpretes portentorum, qui Galleotæ tum in Sicilia nominabantur, reſponderunt, ut ait Philiſtus, eum, quem illa peperiſſet, clariſſimum Græciæ diuturna cum fortuna fore. Num te ad fabulas reuoco uel noſtrorum, uel Græcorum poetarum? narrat enim & apud Ennium Veſtalis illa.

Excita cum tremulis anus attulit artubu' lumen,
Talia commemorat lacrymans exterrita ſomno.
Euridica prognata, pater quam noſter amauit, Euridice, vel. Euridica, coe
Vires uitaq́. corpu' meum nunc deſerit omne.
Nam me uiſus homo pulcher per amœna ſalicta
Et ripas raptare, locoſq́. nouos. ita ſola
Poſt illa, germana ſoror, errare uidebar,
Tardaq́. ueſtigare, & quærere te, neque poſſe

Corde

propiora uideamus. Cuiuſnam modi eſt Superbi Tarquinij ſomnium, de quo in Bruto Attij loquitur ipſe?

Cum iam quieti corpus nocturno impetu
Dedi, ſopore placans artus languidos,
Viſum eſt in ſomnijs, paſtorem ad me appellere
Pecus lanigerum eximia pulchritudine,
Duos conſanguineos arietes inde eligi,
Præclarioremq. alterum immolare me:
Deinde eius germanum cornibus connitier
In me arietare, eoq. ictu me ad caſum dari:
Exin proſtratum terra grauiter ſaucium,
Reſupinum, in cælo contueri maximum ac
Mirificum facinus, dextrorſum orbem flammeum
Radiatum ſolis liquier curſu nouo.

eius igitur ſomnij quæ ſit a coniectoribus interpretatio facta, uideamus.

Rex, quæ in uita uſurpant homines, cogitant, curant, uident,
Quæq. agunt uigilantes, agitantque, ea ſi cui in ſomno accidunt,
Minus mirum eſt: ſed in re tanta haud temere improuiſo offerunt:
Proin uide, ne, quem tu eſſe hebetem deputes æque ac pecus,
Is ſapientia munitum pectus egregium gerat,
Teq. regno expellat. nam id, quod de Sole oſtentum eſt tibi,
Populo commutationem rerum portendit fore.
Per propinqua hæc bene uerruncent populo. nam

quod

quod ad dexteram
Cœpit curſum ab læua ſignũ præpotẽs, pulcherrime
Auguratum eſt, rem Romanam publicam ſummam fore.

Age nunc ad externa redeamus. Matrem Phalaridis, ſcribit Ponticus Heraclides, doctus uir, auditor, & diſcipulus Platonis, uiſam eſſe uidere in ſomnijs ſimulacra deorum, quæ ipſa Phalaridis domi conſecrauiſſet: ex his Mercurium e patera, quam dextra manu teneret, ſanguinem uiſum eſſe fundere: qui cum terram attigiſſet, referueſcere uideretur ſic, ut tota domus ſanguine redundaret. quod matris ſomnium immanis filij crudelitas comprobauit. Quid ego, quæ magi Cyro illi principi interpretati ſunt, ex Dionyſii Perſicis libris proferam? nam cum dormienti ei Sol ad pedes uiſus eſſet, ter eum ſcribit fruſtra appetiuiſſe manibus, cum ſe conuoluens Sol elaberetur, & abiret: ei magos dixiſſe, quod genus ſapientum, & doctorum habebatur in Perſis, ex triplici appetitione Solis, XXX *annos Cyrum regnaturum eſſe, portendi. quod ita contigit. nam ad* LXX *peruenit, cum* XL *natus annos regnare cœpiſſet. Eſt profecto quiddam etiam in barbaris gentibus præſentiens, atque diuinans: ſiquidem ad mortem proficiſcens Calanus Indus cum aſcenderet in rogum ardentem, o præclarum diſceſſum, inquit, e uita, cum, ut Herculi contigit, mortali corpore cremato in lucem animus exceſſerit. cumq. Alexander eum rogaret, ſi quid uellet, ut diceret: optime,*
inquit:

inquit: propediem te uidebo. quod ita contigit: nam Babylone paucis poſt diebus Alexāder eſt mortuus. Diſcedo parumper a ſomnijs; ad quæ mox reuertar. Qua nocte templum Epheſiæ Dianæ deflagrauit, eadem conſtat ex Olympiade natum eſſe Alexandrum, atque, ubi lucere cœpiſſet, clamitaſſe magos, peſtem, ac perniciem Aſiæ proxima nocte natam. Hæc de Indis, & magis: redeamus ad ſomnia. Annibalem Cœlius ſcribit, cum columnam auream, quæ eſſet in fano Iunonis Laciniæ, auferre uellet, dubitaretq́. utrum ea ſolida eſſet, an extrinſecus inaurata, perterebrauiſſe: cumq́. ſolidam inueniſſet, ſtatuiſſetq́. tollere, ſecundum quietem uiſam eſſe ei Iunonem prædicere, ne id faceret, minitariq́ue, ſi id feciſſet, ſe curaturam, ut eum quoque oculum, quo bene uideret, amitteret: idq́. ab homine acuto non eſſe neglectum: itaque ex eo auro, quod exterebratum eſſet, buculam curaſſe faciendam, & eam in ſumma columna collocauiſſe. hoc idem in Sileni, quem Cœlius ſequitur, græca hiſtoria eſt. is autem diligentiſſime res Annibalis perſecutus eſt. Annibalem, cum cepiſſet Saguntum, uiſum eſſe in ſomnijs a Ioue in deorum concilium uocari: quò cum ueniſſet, Iouem imperaſſe, ut Italiæ bellum inferret, ducemq́. ei unum ex concilio datum: quo illum utentem, cum exercitu progredi cœpiſſe: tum ei ducem illum præcepiſſe, ne reſpiceret: illum autem id diutius facere non potuiſſe, elatumq́. cupiditate reſpexiſſe: tum uiſam beluam uaſtam,

&

loſophorum. Eſt apud Platonem Socrates, cum eſſet in cuſtodia publica, dicens Critoni, ſuo familiari, ſibi poſt tertium diem eſſe moriendum: uidiſſe ſe in ſomnijs pulchritudine eximia feminam, quæ ſe nomine appellans diceret Homericum quendam eiuſmodi uerſum:

Tertia te Phthiæ tempeſtas læta locabit.

quod ut eſt dictum, ſic ſcribitur contigiſſe. Xenophon Socraticus, qui uir, & quantus, in ea militia, qua cum Cyro minore perfunctus eſt, ſua ſcribit ſomnia: quorum exitus mirabiles extiterunt. mentiri Xenophontem, an delirare dicemus? quid, ſingulari uir ingenio, Ariſtoteles, & pæne diuino, ipſe ne errat, an alios uult errare, cum ſcribit, Eudemum Cyprium, familiarem ſuum, iter in Macedoniam facientem Pheras ueniſſe; quæ erat urbs in Theſſalia tum admodum nobilis, ab Alexandro autem tyranno crudeli dominatu premebatur: in eo igitur oppido ita grauiter ægrum Eudemum fuiſſe, ut omnes medici diffiderent: ei uiſum eſſe in quiete egregia facie iuuenem dicere, fore ut breui conualeſceret, paucisq. diebus interiturum Alexandrum tyrannum, ipſum autem Eudemum quinquenio poſt domum eſſe rediturum. atque ita quidem prima ſtatim ſcribit Ariſtoteles conſecuta, & conualuiſſe Eudemum, & ab uxoris fratribus interfectum tyrannum: quincto autem anno exeunte, cum eſſet ſpes ex illo ſomnio in Cyprum illum ex Sicilia eſſe rediturum, prœliantem eum ad Syracuſas occidiſſe: ex

ex quo ita illud ſomnium eſſe interpretatum, ut, cum animus Eudemi ex corpore exceſſerit, tum domum reuertiſſe uideatur. Adiungamus philoſophis doctiſſimum hominem, poetam quidem diuinum, Sophoclem: qui, cum ex æde Herculis patera aurea grauis ſurrepta eſſet, in ſomnijs uidit ipſum deum dicentem qui id feciſſet. quod ſemel ille, iterumq́. neglexit. ubi idem ſæpius, aſcendit in Ariopagum, detulit rem. Ariopagitæ comprehendi iubent eum, qui a Sophocle erat nominatus. is, quæſtione adhibita, confeſſus eſt, pateramq́. retulit. quo facto, fanum illud Indicis Herculis nominatum eſt. Sed quid ego Græcorum? neſcio quo modo magis me noſtra delectant. omnes hoc hiſtorici, Fabij, Gellij, ſed proxime Cælius. Cum bello Latino ludi uotiui maximi primum fierent, ciuitas ad arma repente eſt excitata. itaque, ludis intermiſſis, inſtauratiui conſtituti ſunt. qui ante quàm fierent, cumq́. iam populus conſediſſet; ſeruus pèr circum, cum uirgis cæderetur, furcam ferens ductus eſt. exin cuidam ruſtico Romano dormienti uiſus eſt uenire, qui diceret, præſultorem ſibi non placuiſſe ludis, idq́. ab eodem iuſſum eſſe eum ſenatui nuntiare; illum non auſum: iterum eſſe idem iuſſum, & monitum, ne uim ſuam experiri uellet; ne tum quidem eſſe auſum; exin filium eius eſſe mortuum: eandem in ſomnijs admonitionem fuiſſe tertiam; tum illum etiam debilem factum, rem ad amicos detuliſſe, quorum de ſententia lecticula in curiá eſſe delatum;

cumq́.

cumq́. ſenatui ſomnium enarrauiſſet, pedibus ſuis ſaluum reuertiſſe. itaque, ſomnio comprobato a ſenatu, ludos illos iterum inſtauratos, memoriæ proditum eſt. C. uero Gracchus multis dixit, ut ſcriptum apud eundem Cœlium eſt, ſibi in ſomnijs quæſturam petenti Tiberium fratrem uiſum eſſe dicere, quàm uellet cunctaretur, tamen eodem ſibi leto, quo ipſe interiſſet, eſſe pereundum. hoc, ante quàm tribunus pl. Gracchus factus eſſet, et ſe audiſſe ſcribit Cœlius, & dixiſſe multis. quo ſomnio quid inueniri poteſt certius? Quid? illa duo ſomnia, quæ creberrime commemorantur a Stoicis, quis tandem poteſt contemnere? unum de Simonide: qui cum ignotum quendam proiectum mortuum uidiſſet, eumq́. humauiſſet, haberetq́. in animo nauem conſcendere, moneri uiſus eſt, ne id faceret, ab eo, quem ſepultura affecerat: ſi nauigaſſet, eum naufragio eſſe periturum: itaque Simonidem rediſſe; periſſe ceteros, qui tum nauigaſſent. alterum ita traditum, clarum admodum ſomnium: cum duo quidam Arcades familiares iter una facerent, et Megaram ueniſſent, alterum ad cauponem diuertiſſe, ad hoſpitem alterum: qui ut cenati quieſcerent, concubia nocte uiſum eſſe in ſomnijs ei, qui erat in hoſpitio, illum alterum orare ut ſubueniret, quòd ſibi a caupone interitus pararetur: eum primo perterritum ſomnio ſurrexiſſe: dein, cum ſe collegiſſet, idq́. uiſum pro nihilo habendum eſſe duxiſſet, recubuiſſe: tum ei dormienti eundem illum uiſum eſſe rogare,

ut, quoniam ſibi uiuo non ſubueniſſet, mortem ſuam ne inultam eſſe pateretur: ſe interfectum in plauſtrum a caupone eſſe coniectum, & ſupra ſtercus iniectum: petere, ut mane ad portam adeſſet, prius quàm plauſtrum ex oppido exiret: hoc uero eum ſomnio commotum mane bubulco præſto ad portam fuiſſe; quæſiſſe ex eo, quid eſſet in plauſtro: illum perterritum fugiſſe, mortuum erutum eſſe, cauponem, re patefacta, pœnas dediſſe. Quid hoc ſomnio dici diuinius poteſt? Sed quid aut plura, aut uetera quærimus? ſæpe tibi meum narraui: ſæpe ex te ſomnium audiui tuum: me, cum Aſiæ prouinciæ præeſſem, uidiſſe in quiete, cum tu equo aduectus ad quandam magni fluminis ripam, prouectus ſubito, atque delapſus in flumen, nuſquam apparuiſſes, me contremuiſſe timore perterritum: tum te repente lætum extitiſſe, eodemq. equo aduerſam aſcendiſſe ripam, noſq. inter nos eſſe complexos. facilis coniectura huius ſomnij: mihiq. a peritis in Aſia prædictum eſt, fore eos euentus rerum, qui acciderunt. uenio nunc ad tuum. Audiui equidem ex te ipſo, ſed mihi ſæpius Salluſtius noſter narrauit: cum in illa fuga, nobis glorioſa, patriæ calamitoſa, in uilla quadam campi Atinatis maneres, magnamq. partem noctis uigilaſſes, ad lucem denique arcte, & grauiter dormitare cœpiſſe: itaque, quanquam iter inſtaret, te tamen ſilentium fieri iuſſiſſe, neque eſſe paſſum te excitari: cum autem experrectus eſſes hora ſecunda fere, te ſibi ſomnium

narrauiſſe: uiſum tibi eſſe, cum in locis ſolis mæſtus errares, C. Marium cum faſcibus laureatis quærere ex te, quid triſtis eſſes: cumq́. tu te tua patria ui pulſum eſſe dixiſſes, prehendiſſe eum dextram tuam, & bono animo te iuſſiſſe eſſe, lictoriq́. proximo tradidiſſe, ut te in monumentum ſuum deduceret; & dixiſſe, in eo tibi ſalutem fore. tum & ſe exclamaſſe Salluſtius narrat, reditum tibi celerem & glorioſum paratum, & te ipſum uiſum ſomnio delectari. nam illud mihi ipſi celeriter nuntiatum eſt: ut audiuiſſes, in monumento Marij de tuo reditu magnificentiſſimum illud S. C. eſſe factum, referente, optimo, & clariſſimo uiro, conſule, idq́. frequentiſſimo theatro, incredibili clamore, et plauſu comprobatum; dixiſſe te, nihil illo Atinati ſomnio fieri poſſe diuinius. At multa falſa. immo obſcura fortaſſe nobis. ſed ſint falſa quædam: contra uera quid dicimus? quæ quidem multo plura euenirent, ſi ad quietem integri iremus. nunc onuſti cibo, & uino, perturbata, & confuſa cernimus. Vide, quid Socrates in Platonis Politia loquatur. dicit enim: Cum dormientibus ea pars animi, quæ mentis & rationis particeps ſit, ſopita langueat; illa autem, in qua feritas quædam ſit, atque agreſtis immanitas, cum ſit immoderato obſtupefacta potu, atque paſtu, exultare eam in ſomno, immoderateq́. iactari. itaque huic omnia uiſa obijciuntur a mente, ac ratione uacua: ut aut cum matre corpus miſcere uideamur, aut cum quouis alio uel ho-

 mine,

mine, uel deo, ſæpe belua, atque etiam trucidare aliquem, & impie cruentari, multaq́. facere impure, atque tetre, cum temeritate, atque impudentia. at qui ſalubri, & moderato cultu, atque uictu quieti ſe tradiderit, ea parte animi, quæ mentis & conſilij eſt, agitata, & erecta, ſaturataq́. bonarum cogitationum epulis, eaq́. parte animi, quæ uoluptate alitur, nec inopia enecta, nec ſatietate affluenti; quorum utrunque præſtringere aciem mentis ſolet; ſiue deeſt naturæ quippiam, ſiue abundat, atque effluit; illa etiam tertia parte animi, in qua irarum exiſtit ardor, ſedata, atque reſtincta: tum eueniet, duabus animi temerarijs partibus compreſſis, ut illa tertia pars rationis, & mentis eluceat, & ſe uegetam ad ſomniandum, acremq́. præbeat: tum ei uiſa quietis occurrent tranquilla, atque ueracia. Hæc uerba ipſa Platonis expreſſi. Epicurum igitur audiemus potius? nam Carneades, concertationis ſtudio, modo ait hoc, modo illud. at ille quid ſentit? ſentit autem nihil unquam elegans, nihil decorum. hunc ergo antepones Platoni, & Socrati? qui ut rationem non redderent, auctoritate tamen hos minutos philoſophos uincerent. iubet igitur Plato ſic ad ſomnum proficiſci corporibus affectis, ut nihil ſit, quod errorem animis, perturbationemq́. afferat. ex quo etiam Pythagoricis interdictum putatur, ne faba ueſcerentur, quòd habet inflationem magnam is cibus, tranquillitati mentis, quærenti uera, contrariam. Cum ergo eſt ſomno ſeuocatus

animus

animus a ſocietate, & contagione corporis, tum meminit præteritorum, præſentia cernit, futura prouidet. iacet enim corpus dormientis, ut mortui: uiget autem, & uiuit animus. quod multo magis faciet poſt mortem, cum omnino ex corpore exceſſerit. itaque, appropinquante morte, multo eſt diuinior. nam & id ipſum uident, qui ſunt morbo graui & mortifero affecti, inſtare mortem. itaque his occurrunt plerunque imagines mortuorum: tumq. uel maxime laudi ſtudent: eosq́ue, qui ſecus quàm decuit uixerunt, peccatorum ſuorum tum maxime pænitet. Diuinare autem morientes, etiam illo exẽplo confirmat Poſidonius, quo affert, Rhodium quendam morientem ſex æquales nominaſſe, & dixiſſe, qui primus eorum, qui ſecundus, qui deinceps moriturus eſſet. ſed tribus modis cenſet deorum appulſu homines ſomniare: uno, quòd prouideat animus ipſe per ſeſe, quippe qui deorum cognatione teneatur: altero, quòd plenus aer ſit immortalium animorum, in quibus tanquam inſignitæ notæ ueritatis appareant: tertio, quòd ipſi dij cum dormientibus colloquantur: idq́ue, ut modo dixi, facilius euenit appropinquante morte, ut animi futura augurentur. ex quo & illud eſt Calani, de quo ante dixi; & Homerici Hectoris, qui moriens propinquam Achilli mortem denuntiat. neque enim illud uerbum temere conſuetudo approbauiſſet, ſi ea res nulla eſſet omnino.

Præſagibat animus fruſtra me ire, cũ exirẽ domo.

ſagire enim, ſentire acute eſt: ex quo ſagæ anus, quia multa ſcire uolunt, & ſagaces dicti canes. is igitur, qui ante ſagit, quàm oblata res eſt, dicitur præſagire, id eſt futura ante ſentire. ineſt igitur in animis præſagitio, extrinſecus iniecta atque incluſa diuinitus. ea ſi exarſit acrius, furor appellatur, cum a corpore animus abſtractus diuino inſtinctu concitatur.

Sed quid oculis rapere uiſa eſt derepente ardétibus?
ubi illa paullo ante ſapiens uirginali modeſtia?
Mater optuma, tum multo mulier melior,
Miſſa ſum ſuperſtitioſis ariolationibus:
Neque me Apollo fatis fandis demétem inuitá ciet.
Virgines uero æquales, patris mei meú factú pudet,
Optimi uiri. mea mater tui me miſeret, mei piget.
Optumam progeniem Priamo repperiſti extra me. hoc dolet,
Me obeſſe, illos prodeſſe; me obſtare, illos obſequi.

o poema tenerum, & moratum, atque molle. ſed hoc minus ad rem: illud, quod uolumus, expreſſum eſt, ut uaticinari furor uera ſoleat.

Adeſt, adeſt fax obuoluta ſanguine, atque incendio:
Multos annos latuit. ciues ferte opem, et reſtinguite.

deus incluſus corpore humano, iam non Caſſandra loquitur.

Iamq. mari magno claſſis cita
Texitur, exitium examen rapit:
Aduenit, & fera uelinolantibus
Nauibu' compleuit manu' littora.

tragœdias

tragœdias loqui uideor, et fabulas. at ex te ipſo non commenticiam rem, ſed factam, eiuſdem generis audiui: C. Coponium ad te ueniſſe Dyrrhachium, cum prætorio imperio claſſi Rhodiæ præeſſet, cum primis hominem prudentem, atque doctum: cumq́. dixiſſet, remigem quendam ex quinqueremi Rhodiorum uaticinatum, madefactum iri minus XXX *diebus Græciam ſanguine; rapinas Dyrrhachij, et conſcenſionem in naues cum fuga, fugientibus miſerabilem reſpectum incendiorum fore; ſed Rhodiorum claſſi propinquum reditum, ac domum itionem dari: tum neque te ipſum non eſſe commotum; Marcumq́. Varronem, & M. Catonem, qui tum ibi erant, doctos homines, uehementer eſſe perterritos: paucis ſane poſt diebus ex Pharſalica fuga ueniſſe Labienum: qui cum interitum exercitus nuntiauiſſet, reliqua uaticinationis breui eſſe confecta. nam & ex horreis direptum, effuſumq́. frumentum uias omnes, angiportusq́. conſtrauerat: & uos naues ſubito perterriti metu conſcendiſtis: & noctu ad oppidum reſpicientes, flagrantes onerarias, quas incenderant milites, quia ſequi noluerant, uidebatis: poſtremo, a Rhodia claſſe deſerti, uerum uatem fuiſſe ſenſiſtis. Expoſui, quàm breuiſſime potui ſomnij, & furoris oracula, quæ carere arte dixeram. quorum amborum generum una ratio eſt, qua Cratippus noſter uti ſolet, animos hominum quadam ex parte extrinſecus eſſe tractos, & hauſtos. ex quo intelligitur, eſſe extra diuinum ani-*

mum, humanus unde ducatur: humani autem animi eam partem, quæ ſenſum, quæ motum, quæ appetitum habeat, non eſſe ab actione corporis ſeiugatam: quæ autem pars animi rationis, atque intelligentiæ ſit particeps, eam tum maxime uigere, cum plurimum abſit a corpore. itaque ex ipſis exemplis uerarum uaticinationum, & ſomniorum Cratippus ſolet rationem concludere hoc modo. Si ſine oculis non poteſt extare officium, & munus oculorum; poſſunt autem aliquando oculi non fungi ſuo munere: qui uel ſemel ita eſt uſus oculis, ut uera cerneret, is habet ſenſum oculorum uera cernentium. item igitur, ſi ſine diuinatione non poteſt & officium, & munus diuinationis extare; poteſt autem quis, cum diuinationem habeat, errare aliquando, nec uera cernere: ſatis eſt ad confirmandam diuinationem, ſemel ita eſſe aliquid diuinatum, ut nihil fortuito cecidiſſe uideatur. ſunt autem eius generis innumerabilia: eſſe igitur diuinationem confitendum eſt. Quæ uero aut coniectura explicantur, aut euentis animaduerſa & notata ſunt, ea genera diuinandi, ut ſupra dixi, non naturalia, ſed artificioſa dicuntur. in quo haruſpices, augures, coniectoreſq. numerantur. hæc improbantur a Peripateticis, a Stoicis defenduntur. quorum alia ſunt poſita in monumentis, & diſciplina; quod Etruſcorum declarant & haruſpicini, & fulgurales, & rituales libri, noſtri etiam augurales: alia autem ſubito ex tempore coniectura explicantur,

ut

Haruſpicini, fulgurales, Augurales Rituales libri..

ut apud Homerum Calchas, qui ex paſſerum numero belli Troiani annos auguratus eſt: & ut in Siſennæ ſcriptum hiſtoria uidemus, quod te inſpectante factum eſt, ut, cum Sylla in agro Nolano immolaret ante prætorium, ab infima ara ſubito anguis emergeret. cum quidam C. Poſtumius haruſpex oraret illum, ut in expeditionem exercitum educeret; id cum Sylla feciſſet, tum ante oppidum Nolam florentiſſima Samnitum caſtra cepit. Facta coniectura etiã in Dionyſio eſt paullo ante quàm regnare cœpit: qui cum per agrum Leontinum iter faciens, equum ipſe dimiſiſſet in flumen; ſummerſus equus uoraginibus non extitit: quem cum maxima contentione non potuiſſet extrahere, diſceſſit, ut ait Philiſtus, ægre ferens. cum autem aliquantulum progreſſus eſſet, ſubito exaudiuit hinnitũ, reſpexitque, et equum alacrem lætus aſpexit, cuius in iuba examen apum conſederat. quod oſtentũ habuit hanc uim, ut Dionyſius paucis poſt diebus regnare cœperit: Quid? Lacedæmonijs paullo ante Leuctricam calamitatem quæ ſignificatio facta eſt, cum in Herculis fano arma ſonuerunt, Herculisq́. ſimulacrum multo ſudore manauit? at eodem tempore Thebis, ut ait Calliſthenes, in templo Herculis ualuæ clauſæ repagulis, ſubito ſe ipſæ aperuerunt, armaq́ue, quæ fixa in parietibus fuerant, ea humi ſunt inuenta. cumq́. eodem tempore apud Lebadiam Trophonio res diuina fieret, gallos gallinaceos in eo loco ſic aſſidue canere cœpiſſe, ut nihil intermitterent: tum

augures

augures dixiſſe Bœotios, Thebanorum eſſe uictoriam; propterea quòd auis illa uicta ſilere ſoleret, canere ſi uiciſſet. eademq́. tempeſtate multis ſignis Lacedæmonijs Leuctricæ pugnæ calamitas denuntiabatur. nanque & Lyſandri, qui Lacedæmoniorum clariſſimus fuerat, ſtatuæ, quæ Delphis ſtabat, in capite corona ſubito extitit ex aſperis herbis, & agreſtibus: ſtellæq́. aureæ, quæ Delphis erant a Lacedæmonijs poſitæ poſt naualem illam uictoriam Lyſandri, qua Athenienſes conciderunt; qua in pugna quia Caſtor & Pollux cum Lacedæmoniorum claſſe uiſi eſſe dicebantur, eorum inſignia deorum ſtellæ aureæ, quas dixi, Delphis poſitæ; paullo ante Leuctricam pugnã deciderunt, neque repertæ ſunt. maximum uero illud portentum ijſdem Spartiatis fuit, quòd, cum oraculum ab Ioue Dodonæo petiuiſſent, de uictoria ſciſcitantes, legatiq́. illud, in quo inerant ſortes, collocauiſſent, ſimia, quam rex Moloſſorum in delicijs habebat, & ſortes ipſas, & cetera, quæ erant ad ſortem parata, diſturbauit, & aliud aliò diſſipauit. tum ea, quæ præpoſita erat oraculo, ſacerdos dixiſſe dicitur, de ſalute Lacedæmonijs eſſe, non de uictoria, cogitandum. Quid bello Punico ſecundo? non ne C. Flaminius conſul iterum, neglexit ſigna rerum futurarum magna cum clade reip.? qui, exercitu luſtrato, cum Arretium uerſus caſtra mouiſſet, & contra Annibalem legiones duceret, & ipſe & equus eius ante ſignum Iöuis Statoris ſine cauſſa repente concidit; nec eam rẽ

habuit

habuit religioni, obiecto ſigno, ut peritis uidebatur, ne committeret prœlium. idem cum tripudio auſpicaretur, pullarius diem prœlij committendi differebat. tum Flaminius ex eo quæſiuit, ſi ne poſtea quidem pulli paſcerentur, quid faciendum cenſeret. cum ille quieſcendum reſpondiſſet; Flaminius, præclara uero auſpicia, ſi eſurientibus pullis res geri poterit, ſaturis nihil geretur: itaque ſigna conuelli, et ſe ſequi iuſſit. quo tempore, cum ſignifer primi haſtati ſignum non poſſet mouere loco, nec quidquam proficeret, plures cum accederent: Flaminius, re nuntiata, ſuo more neglexit: itaque tribus horis conciſus exercitus, atque ipſe interfectus eſt. Magnum illud etiam, quod addidit Cœlius, eo ipſo tempore, cum hoc calamitoſum fieret prœlium, tantos terræmotus in Liguribus, Gallia, compluribusq́. inſulis, totaq́. in Italia factos eſſe, ut multa oppida corruerint, multis locis labes facta ſit, terræq́. deſederint, fluminaq́. in contrarias partes fluxerint, atque in amnes mare influxerit. Fiunt certe diuinationum coniecturæ a peritis. Midæ illi Phrygi, cum puer eſſet, dormienti formicæ in os tritici grana congeſſerunt. ditiſſimum fore, prædictum eſt: quod euenit. At Platoni, cum in cunis paruulo dormienti apes in labellis conſediſſent, reſponſum eſt, ſingulari illum ſuauitate orationis ſore. ita futura eloquentia prouiſa in infante eſt. Quid, amores, ac deliciæ tuæ, Roſcius? num aut ipſe, aut pro eo Lanuuium totum mentiebatur? qui cum eſſet in cunabulis, educaretur q́.

turq́. in Selonio, qui eſt campus agri Lanuuini: noctu lumine appoſito experrecta nutrix animaduertit puerum dormientem circumplicatum ſerpentis amplexu. quo aſpectu exterrita clamorem ſuſtulit. pater autem Roſcij ad haruſpices retulit: qui reſponderunt, nihil illo puero clarius, nihil nobilius fore. atque hanc ſpeciem Praxiteles cælauit argento, & noſter expreſſit Archias uerſibus. Quid igitur expectamus? an, dum in foro nobiſcum dij immortales, dum in uijs uerſentur, dum domi? qui quidem ipſi ſe nobis non offerunt, uim autem ſuam longe, lateq́. diffundunt: quam cum terræ cauernis includunt, tum hominum naturis implicant. nam terræ uis Pythiam Delphis incitabat, naturæ Sibyllam. quid enim? non uidemus, quàm ſint uaria terrarum genera? ex quibus & mortifera quædam pars eſt, ut & Ampſancti in Hirpinis, et in Aſia Plutonia, quæ uidemus: et ſunt partes agrorum aliæ peſtilentes, aliæ ſalubres, aliæ quæ acuta ingenia gignant, aliæ quæ retuſa. quæ omnia fiunt & ex cæli uarietate, & ex diſparili aſpiratione terrarum. Fit etiam ſæpe ſpecie quadam, ſæpe uocum grauitate, & cantibus, ut pellantur animi uehementius: ſæpe etiam cura, & timore: qualis eſt illa,

Flexa anima tanquam lymphata, ut Bacchi ſacris
Commota, in tumulis Teucrum commemorans ſuũ.

Atque etiam illa concitatio declarat uim in animis diuinam. negat enim ſine furore Democritus quenquam poetam magnum eſſe poſſe. quod idem dicit Plato.

Plato. quem, ſi placet, appellet furorem, dum modo is furor ita laudetur, ut in Phædro Platonis laudatus eſt. Quid ueſtra oratio in cauſſis? quid ipſa actio? poteſt eſſe uehemens, et grauis, et copioſa, niſi eſt animus ipſe commotior? equidem etiam in te ſæpe uidi, & , ut ad leuiora ueniamus, in Aeſopo, familiari tuo, tantum ardorem uultuum, atque motuum, ut eum uis quædam abſtraxiſſe a ſenſu mentis uideretur. Obijciuntur etiam ſæpe formæ, quæ reapſe nullæ ſunt, ſpeciem autem offerunt. quod contigiſſe Brenno dicitur, eiusq. Gallicis copijs, cum fano Apollinis Delphici nefarium bellum intuliſſet. tú enim ferunt ex oraculo hæc fatam eſſe Pythiam:

Ego prouidebo rem iſtam, & albæ uirgines.

ex quo factum, ut & uiderentur uirgines ferre arma contra, & niue Gallorum obrueretur exercitus. Ariſtoteles quidem eos etiam, qui ualetudinis uitio furerent, & melancholici dicerentur, cenſebat habere aliquid in animis præſagiens, atque diuinum. ego autem haud ſcio, an nec cardiacis hoc tribuendum ſit, nec phreneticis. animi enim integri, non uitioſi corporis, eſt diuinatio. quam quidem eſſe re uera, hac Stoicorum ratione concluditur. Si ſunt dij, neque ante declarant hominibus quæ futura ſunt: aut non diligunt homines: aut, quid euenturum ſit, ignorant: aut exiſtimant nihil intereſſe hominum, ſcire quid futurum ſit: aut non cenſent eſſe ſuæ maieſtatis, præſignificare hominibus quæ ſunt futura: aut ea ne ipſi quidem dij ſignificare poſſunt: at

ex Ariſtotele Melancholicis ineſt diuinum aliquid. Cardiaci, Phrenetici Præſignificare futurum

at neque non diligunt nos; ſunt enim benefici, generiq. hominum amici: neque ignorant ea, quæ ab ipſis conſtituta, & deſignata ſunt: neque noſtra nihil intereſt ſcire ea, quæ euentura ſunt; erimus enim cautiores, ſi ſciemus: neque hoc alienum ducunt maieſtate ſua; nihil eſt enim beneficentia præſtantius: neque non poſſunt futura prænoſcere: nó igitur ſunt dij, nec ſignificant futura. ſunt autem dij: ſignificant ergo: & non, ſi ſignificant, nullas uias dant nobis ad ſignificationis ſcientiam; fruſtra enim ſignificarent: nec, ſi dant uias, non eſt diuinatio: eſt igitur diuinatio. Hac ratione & Chryſippus, & Diogenes, & Antipater utitur. Quid eſt igitur, cur dubitandum ſit, quin ſint ea, quæ diſputaui, ueriſſima, ſi ratio mecum facit, ſi euenta, ſi populi, ſi nationes, ſi Græci, ſi barbari, ſi maiores etiam noſtri; ſi denique hoc ſemper ita putatum eſt; ſi ſummi philoſophi, ſi poetæ, ſi ſapientiſſimi uiri, qui res publicas conſtituerunt, qui urbes condiderunt? an, dum beſtiæ loquantur, expectamus; hominum conſentiente auctoritate contenti non ſumus? Nec uero quidquam aliud affertur, cur ea, quæ dico, diuinandi genera nulla ſint; niſi quòd difficile dictu uidetur, quæ cuiuſque diuinationis ratio, quæ cauſſa ſit. quid enim habet haruſpex, cur pulmo inciſus etiam in bonis extis dirimat tempus, & proferat diem? quid augur, cur a dextra coruus, a ſiniſtra cornix faciat ratum? quid aſtrologus, cur ſtella Iouis, aut Veneris coniuncta cum Luna ad ortus puerorum ſalutaris

ſit,

ſit, Saturni, Martis ue contraria? cur autem deus dormientes nos moneat, uigilantes negligat? quid deinde cauſſæ ſit, cur Caſſandra furens futura proſpiciat, Priamus ſapiens hoc idem facere non queat? cur fiat quidque, qnæris? recte omnino: ſed non núc id agitur: fiat, nec ne fiat, id quæritur: ut ſi magnetem lapidem eſſe dicam, qui ferrum ad ſe alliciat, & trahat, rationem, cur id fiat, afferre nequeam, fieri omnino neges. quod idem facis in diuinatione: quam & cernimus ipſi, & audiuimus, & legimus, & a patribus accepimus: neque ante philoſophiam patefactam, quæ nuper inuenta eſt, hac de re communis uita dubitauit: &, poſtea quàm philoſophia proceſſit, nemo aliter philoſophus ſenſit, in quo modo eſſet auctoritas. Dixi de Pythagora, de Democrito, de Socrate: excepi de antiquis, præter Xenophanem, neminem: adiunxi ueterem Academiam, Peripateticos, Stoicos. unus diſſentit Epicurus. Quid uero hoc turpius, quàm quòd idem nullam cenſet gratuitam eſſe uirtutem? quis autem eſt, quem non moueat clariſſimis monumentis teſtata, conſignataque antiquitas? Calchantem augurem ſcribit Homerus longe optimum, eumq. ducem claſſis fuiſſe: at illum auſpiciorum credo ſcientia, non locorum. Amphilocus, & Mopſus Argiuorum reges fuerunt, ſed ijdem augures, ijq. urbes in ora maritima Ciliciæ græcas condiderunt. atque etiam ante hos Amphiaraus, & Tireſias, non humiles, & obſcuri, neque eorum ſimiles, ut apud Ennium eſt,

Qui

Qui ſui quæſtus cauſſa fictas ſuſcitant ſententias;
ſed clari, et præſtantes uiri, qui auibus, et ſignis admoniti futura dicebant. quorum de altero etiam apud inferos Homerus ait, ſolum ſapere, ceteros umbrarum uagari modo. Amphiaraum autem ſic honorauit fama Græciæ, deus ut haberetur, atque ut ab eius ſolo, in quo eſt humatus, oracula peterentur. Quid? Aſiæ Rex Priamus, non ne & Helenum filium, & Caſſandram filiam diuinantes habebat, alterum augurijs, alterá mentis incitatione diuina? quo in genere Martios quoſdam fratres, nobili loco natos, apud maiores noſtros fuiſſe ſcriptum uidemus. Quid? Polyidum Corinthium, non ne Homerus & alijs multa, & filio ad Troiam proficiſcenti mortem prædixiſſe commemorat? omnino apud ueteres qui rerum potiebantur, ijdem auguria tenebant. ut enim ſapere, ſic diuinare regale ducebant, ut teſtis eſt noſtra ciuitas, in qua & reges, augures, & poſtea priuati eodem ſacerdotio præditi remp. religionum auctoritate rexerunt. eáq. diuinationum ratio nę in barbaris quidem gentibus neglecta eſt: ſiquidem & in Gallia Druydes ſunt, e quibus ipſe Diuitiacum Heduum, hoſpitem tuum, laudatoremq́. cognoui; qui & naturæ rationem, quam phyſiologiam Græci appellant, notam eſſe ſibi profitebatur; & partim augurijs, partim coniectura, quæ eſſent futura, dicebat: & in Perſis augurantur, & diuinant magi, qui congregantur in fano commentandi cauſſa, atque inter ſe colloquendi: quod etiam idem

uos quondam facere nonis ſolebatis. nec quiſquam rex Perſarum poteſt eſſe, qui non ante magorum diſciplinam, ſcientiamq. perceperit. Licet autem uidere & genera quædam, & nationes huic ſcientiæ deditas. Telmeſſus in Caria eſt: qua in urbe excellit haruſpicum diſciplina. itemq. Elis in Peloponneſo familias duas certas habet, Iamidarum unam, alteram Glutidarum, haruſpicinæ nobilitate præſtantes. In Syria Chaldæi cognitione aſtrorum, ſolertiaq. ingeniorum antecellunt. Etruria autem de cælo tacta ſcientiſſime animaduertit; eademq. interpretatur, quid quibuſque oſtendatur monſtris, atque potentis. quocirca bene apud maiores noſtros ſenatus tum, cum florebat imperium, decreuit, ut de principum filijs ſex ſingulis Etruriæ populis in diſciplinam traderentur; ne ars tanta, propter tenuitatem hominum, a religionis auctoritate abduceretur ad mercedem, atque quæſtum. Phryges autem, & Piſidæ, & Cilices, & Arabum natio auium ſignificationibus plurimum obtemperant. quod idem factitatum in Vmbria accepimus. Ac mihi quidem uidentur ex locis quoque ipſis, qui a quibuſque incolebantur, diuinationum oportunitates eſſe ductæ. ut enim Aegyptij, ut Babylonij in camporum patentium æquoribus habitantes, cum ex terra nihil emineret, quod contemplationi cæli officere poſſet, omnem curam in ſiderum cognitione poſuerunt: Etruſci autem, quòd religione imbuti ſtudioſius, et crebrius hoſtias immolabant, extorum cognitioni

ſe maxime dediderunt; quodq́. propter àeris craſſitudinem de cælo apud eos multa fiebant; & quòd ob eandem cauſſam multa inuſitata partim ex cælo, alia ex terra oriebantur, quædam etiam ex hominum, pecudum ue conceptu, & ſatu; oſtentorum exercitatiſſimi interpretes extiterunt. quorum quidem uim, ut tu ſoles dicere, uerba ipſa prudenter a maioribus poſita declarant. quia enim oſtendunt, portendunt, monſtrant, prædicunt, oſtenta, portenta, monſtra, prodigia dicuntur. Arabes autem, & Phryges, & Cilices, quòd paſtu pecudum maxime utuntur, campos, & montes hieme, & æſtate peragrantes, propterea facilius cantus auium & uolatus notauerunt. Eademq́. & Piſidiæ cauſſa fuit, et huic noſtræ Vmbriæ. tum Caria tota, præcipueq́. Telmeſſes, quos ante dixi, quòd agros uberrimos maximeq́. fertiles incolunt, in quibus multa propter fœcunditatem fingi, gigniq́. poſſunt, in oſtentis animaduertendis diligentes fuerunt. Quis uero non uidet, in optima quaque rep. plurimum auſpicia & reliqua diuinandi genera ualuiſſe? quis rex unquam fuit, quis populus, qui non uteretur prædictione diuina? neque ſolum in pace, ſed in bello multo etiam magis, quo maius erat certamen, & diſcrimen ſalutis. omitto noſtros, qui nihil in bello, ſine extis agunt, nihil ſine auſpicijs domi habent. auſpicia externa uideamus. nam & Athenienſes omnibus ſemper publicis conſilijs diuinos quoſdam ſacerdotes, quos Mantes uocant, adhibuerunt: & Lacedæ-

Lacedæmonij regibus ſuis augurem aſſeſſorem dederunt: itemq́. Senibus, ſic enim conſilium publicum appellant, augurem intereſſe uoluerunt: idemq́. de rebus maioribus ſemper aut Delphis oraculum, aut ab Ammone, aut a Dodona petebant. Lycurgus quidem, qui Lacedæmoniorum remp. temperauit, leges ſuas auctoritate Apollinis Delphici confirmauit. quas cum uellet Lyſander commutare, eadem eſt prohibitus religione. atque etiam qui præerant Lacedæmonijs, non contenti uigilantibus curis, in Paſitheæ fano, quod eſt in agro propter urbem, ſomniandi cauſſa excubabant; quia uera quietis oracula ducebant. Ad noſtra iam redeo. Quoties ſenatus decemuiros ad libros ire iuſſit? nam & cum duo uiſi ſoles eſſent, & cum tres lunæ, & cum faces; & cum ſol nocte uiſus eſſet; & cum ex cælo fremitus auditus; & cum cælum diſceſſiſſe uiſum eſt, atque in eo animaduerſi globi. delata etiam ad ſenatum labes agri Priuernatis, cum ad infinitam altitudinem terra deſediſſet, Apuliaq́. maximis terræmotibus conquaſſata eſſet. quibus portentis magna populo R. bella, pernicioſæq́. ſeditiones denuntiabantur. inq́. his omnibus reſponſa haruſpicum cum Sibyllæ uerſibus congruebant. Quid, cum Cumis Apollo ſudauit, Capuæ Victoria? quid ortus androgyni? non ne fatale quoddam monſtrum fuit? quid, quòd fluuius atratus ſanguine fluxit? quid, cum ſæpe lapidum, ſanguinis non nunquam, terræ interdum, quondam etiam lactis imber defluxit?

quid, cum in Capitolio ictus centaurus ex cælo eſt? in Auentino portæ, & homines? Tuſculi ædes Caſtoris, & Pollucis, Romæq. Pietatis? non ne & haruſpices ea reſponderunt, quæ euenerunt: & in Sibyllæ libris eædem repertæ prædictiones ſunt? quoties ſenatus decemuiros ad libros ire iuſſit? quantis in rebus, quamq. ſæpe reſponſis haruſpicum paruit? Cæciliæ, Q. filiæ, ſomnio modo, Marſico bello, templum eſt a ſenatu Iunoni Soſpitæ reſtitutnm. quod quidem ſomnium, Siſenna cum diſputaſſet, mirifice ad uerbum cum re conueniſſe, tum inſolenter, credo ab Epicuro aliquo inductus, diſputat ſomnijs credi non oportere. idem contra oſtenta nihil diſputat; exponitque, initio belli Marſici et deorum ſimulacra ſudauiſſe, & ſanguinem fluxiſſe, & diſceſſiſſe cælum, & ex occulto auditas eſſe uoces, quæ pericula belli nuntiarent; & Lanuuij clypeos, quod haruſpicibus triſtiſſimum uiſum eſſet, a muribus eſſe deroſos. Quid, quod in annalibus habemus, Veienti bello, cum lacus Albanus præter modum creuiſſet, Veientem quendam ad nos, hominem nobilem, profugiſſe, eumq. dixiſſe, ex fatis, quæ Veientes ſcripta haberent, Veios capi non poſſe, dum lacus is redundaret; et, ſi lacus emiſſus lapſu, et curſu ſuo ad mare profluxiſſet, pernicioſum populo R. ſin autem ita eſſet eductus, ut ad mare peruenire non poſſet, tum ſalutare noſtris fore. ex quo illa admirabilis a maioribus Albanæ aquæ facta deductio eſt. cum autem Veientes bello feſſi legatos ad ſenatum

tum miſiſſent, tum ex his quidam dixiſſe dicitur, non omnia illum transfugam auſum eſſe ſenatui dicere: in ijſdem enim fatis ſcriptum Veientes habere, fore ut breui a Gallis Roma caperetur. quod quidem ſexennio poſt Veios captos factum eſſe uidemus. Sæpe etiam & in prælijs Fauni auditi, & in rebus turbidis ueridicæ uoces ex occulto miſſæ eſſe dicuntur. cuius generis duo ſunt ex multis exempla, ſed maxima. nam non multo ante urbem captam exaudita uox eſt a luco Veſtæ, qui a Palatij radice in Nouam uiam deuexus eſt; ut muri & portæ reficerentur: futurum eſſe, niſi prouiſum eſſet, ut Roma caperetur. quod neglectum cum caueri poterat, poſt acceptam illam maximam cladem explicatum eſt. ara enim Aio loquenti, quam ſeptam uidemus, ex aduerſus eum locum conſecrata eſt. Atque etiam ſcriptum a multis eſt, cum terræmotus factus eſſet, ut ſue plena procuratio fieret, uocem ab æde Iunonis ex arce extitiſſe: quocirca Iunonem illam appellatam Monetam. Hæc igitur, & a dijs ſignificata, et a noſtris maioribus iudicata, contemnimus? Neque ſolum deorum uoces Pythagorei obſeruauerunt, ſed etiam hominum: quæ uocant omina. quæ maiores noſtri quia ualere cenſebant, iccirco omnibus rebus agendis, Quod bonum, fauſtum, felix, fortunatum eſſet, præfabantur: rebusq. diuinis, quæ publice fierent, ut fauerent linguis, imperabatur: inq. ferijs imperandis, ut litibus, et iurgijs ſe abſtinerent. itemq. in luſtranda colonia, ab eo, qui eam deduceret,

ret, & cum imperator exercitum, cenſor populum luſtraret, bonis nominibus, qui hoſtias ducerent, eligebantur. quod idem in delectu conſules obſeruant, ut primus miles fiat bono nomine. quæ quidem a te ſcis & conſule, & imperatore ſumma religione eſſe ſeruata. Prærogatiuam etiam maiores omen iuſtorum comitiorum eſſe uoluerunt. atque ego exempla omnium nota proferam. L. Paullus, conſul iterum, cum ei, bellum ut cum rege Perſe gereret, obtigiſſet; ut ea ipſa die domum ad ueſperum rediјt, filiolam ſuam Tertiam, quæ tum erat admodum parua, oſculans animaduertit triſticulam: quid eſt, inquit, mea Tertia, quid triſtis es? mi pater, inquit, Perſa periјt. tum ille arctius puellam complexus, accipio omen, inquit, mea filia. erat autem mortua catella eo nomine. L. Flaccum, flaminem Martialem, ego audiui, cum diceret, Cæciliam Metelli, cum uellet ſororis ſuæ filiam in matrimonium collocare, exiſſe in quoddam ſacellum ominis capiendi cauſſa; quod fieri more ueterum ſolebat: cum uirgo ſtaret, & Cæcilia in ſella ſederet, neque diu ulla uox extitiſſet, puellam defatigatam petiјſſe a matertera, ut ſibi concederet pauliſper, ut in eius ſella requieſceret; illam autem dixiſſe, Vero mea puella tibi concedo meas ſedes. quod omen res cõſecuta eſt: ipſa enim breui mortua eſt, uirgo autem nupſit cui Cæcilia nupta fuerat. Hæc poſſe contemni, uel etiam rideri, præclare intelligo: ſed ipſum eſt, deos non putare, quæ ab iјs ſignificantur, contemnere. Quid

de

de auguribus loquar? tuæ partes ſunt: tuum, inquam, auſpiciorum patrocinium debet eſſe. Tibi P. Claudius augur conſuli nuntiauit, addubitato ſalutis augurio, bellum domeſticum triſte, ac turbulentum fore: quod paucis poſt menſibus exortum, paucioribus eſt a te diebus oppreſſum. cui quidem auguri uehementer aſſentior. ſolus enim multorum annorum memoria, non decantandi augurij, ſed diuinandi tenuit diſciplinam. quem irridebant collegæ tui, eumq. tum Piſidam, tum Soranum augurem eſſe dicebant. quibus nulla uidebatur in augurijs, aut auſpicijs præſenſio, aut ſcientia ueritatis futuræ, ſapienter, aiebant, ad opinionem imperitorum eſſe fictas religiones. quod longe ſecus eſt. neque enim in paſtoribus illis, quibus Romulus præfuit, nec in ipſo Romulo hæc calliditas eſſe potuit, ut ad errorem multitudinis religionis ſimulacra fingerét. ſed difficultas, laborq. diſcendi diſertá negligentiam reddidit. malunt enim diſſerere, nihil eſſe in auſpicijs, quàm, quid ſit, ediſcere. quid eſt illo auſpicio diuinius, quod apud te in Mario eſt? ut utar te potiſſimum auctore.

Hic Iouis altiſoni ſubito pennata ſatelles
Arboris e trunco ſerpentis ſaucia morſu,
Ipſa feris ſubigit transfigens unguibus anguem
Semianimum, & uaria grauiter ceruice micantem.
Quem ſe intorquentem lanians, roſtroq. cruentans,
Iam ſatiata animos, iam duros ulta dolores,
Abijcit efflantem, & laceratum affligit in unda,

Seq́. obitu a Solis nitidos conuertit ad ortus.
Hanc ubi præpetibus pennis, lapſuq́. uolantem
Conſpexit Marius, diuini numinis augur,
Fauſtaq́. ſigna ſuæ laudis, redituſq́. notauit;
Partibus intonuit cæli pater ipſe ſiniſtris.
Sic aquilæ clarum firmauit Iupiter omen.

Atque ille Romuli auguratus, paſtoralis, non urbanus fuit; nec fictus ad opiniones imperitorum, ſed a certis acceptus, & poſteris traditus. itaque Romulus augur, ut apud Ennium eſt, cum fratre item augure,

Curantes magna cum cura, concupientes
Regni, dant operam ſimul auſpicio, augurioq́ue.
Hinc Remus auſpicio ſe deuouet, atque ſecundam
Solus auem ſeruans. at Romulu' pulcher in alto
Quærit Auentino, ſeruat genus altiuolantum.
Rema *Certabant, urbē Romam ne, Remam ne uocarent.*
Omnis cura uiris, uter eſſet induperator.
Expectant, ueluti, conſul cum mittere ſignum
Vult, omnes auidi ſpectant ad carceris oras,
Quàm mox emittat pictis ex faucibu' currus:
Sic expectabat populus, atque ore timebat
Rebus, utri magni uictoria ſit data regni.
Interea Sol albu' receſſit in infera noctis.
Exin candida ſe radijs dedit icta foras lux:
Et ſimul ex alto longe pulcherrima præpes
Læua uolauit auis; ſimul aureus exoritur Sol.
Cedunt ter quattuor de cælo corpora ſancta
ſpondæus *Auium, præpetibus ſeſe pulchriſq́. locis dant.*

Conſpicit

Conſpicit inde ſibi data Romulus eſſe priora,
Auſpicio regni ſtabilita ſcamna ſolumque.

Sed, unde huc digreſſa eſt, eodem redeat oratio. Si nihil queam diſputare, quamobrem quidque fiat; et tantum modo fieri ea, quæ commemoraui, doceam; parum ne Epicuro, Carneadi ue reſpondeam? quid, ſi etiam ratio extat artificioſæ præſenſionis facilis, diuinæ autem paullo obſcurior? quæ enim extis, quæ fulguribus, quæ portentis, quæ aſtris præſentiuntur, hæc notata ſunt obſeruatione diuturna. Affert autem uetuſtas omnibus in rebus longinqua obſeruatione incredibilem ſcientiam: quæ poteſt eſſe etiã ſine motu, atque impulſu deorum, cum, quid ex quoque eueniat, & quid quanque rem ſignificet, crebra animaduerſione perſpectum eſt. Altera diuinatio eſt naturalis, ut ante dixi: quæ phyſica diſputandi ſubtilitate referenda eſt ad naturam deorum: a qua, ut doctiſſimis, ſapientiſſimisq. placuit, hauſtos animos, & delibatos habemus: cumq. omnia completa ſint & referta æterno ſenſu, & mente diuina, neceſſe eſt cognatione diuinorum animorum animos humanos commoueri. ſed uigilantes animi uitæ neceſſitatibus ſeruiunt, diſiunguntq. ſe a ſocietate diuina, uinclis corporis impediti. rarum eſt quoddam genus eorum, qui ſe a corpore auocent, et ad diuinarũ rerum cognitiones cura omni, ſtudioq. rapiantur. horum ſunt auguria non diuini impetus, ſed rationis humanæ. nam & natura futura præſentiunt, ut aquarum fluxiones, ut deflagrationem futuram

Aquarum fluxiones

turam aliquando cæli, atque terrarum: alij autem in rep. exercitati, ut de Athenienſi Solone accepimus, orientem tyrannidem multo ante proſpiciunt: quos prudentes poſſumus dicere, id eſt prouidentes, diuinos nullo modo poſſumus, non plus, quàm Mileſium Thalem; qui, ut obiurgatores ſuos conuinceret, oſtenderetq. etiam philoſophum, ſi ei commodum eſſet, pecuniam facere poſſe, omnem oleam, ante quàm florere cæpiſſet, in agro Mileſio coemiſſe dicitur. animaduerterat fortaſſe quadam ſcientia, olearum ubertatem fore. et quidem idem primus defectionem Solis, quæ Aſtyage regnante facta eſt, prædixiſſe fertur. Multa medici, multa gubernatores, agricolæ etiam multa præſentiunt: ſed nullam eorum diuinationem uoco, ne illam quidem, qua ab Anaximandro phyſico moniti Lacedæmonij ſunt, ut urbem, & tecta linquerent, armatiq. in agro excubarent, quòd terræmotus inſtaret, tum, cum & urbs tota corruit, & ex monte Taygeto extrema montis quaſi puppis auulſa eſt. Ne Pherecides quidem ille Pythagoræ magiſter potius diuinus habebitur, quàm phyſicus: qui cum uidiſſet hauſtam aquam de iugi puteo, terræmotus dixit inſtare. Nec uero unquam animus hominis naturaliter diuinat, niſi cum ita ſolutus eſt, & uacuus, ut ei plane nihil ſit cum corpore: quod aut uatibus contingit, aut dormientibus. itaque ea duo genera a Dicæarcho probantur, &, ut dixi, a Cratippo noſtro: ſi propterea, quòd ea proficiſcuntur a natura; ſint

ſummæ

ſumma ſane, modo ne ſola: ſin autem nihil eſſe in obſeruatione putant; multa tollunt, quibus uitæ ratio continetur. ſed quoniam dant aliquid, idq́. non paruum, uaticinationes cum ſomnijs: nihil eſt, quod cum his magnopere pugnemus, præſertim cum ſint, qui omnino nullam diuinationem probent. Ergo & ij, quorum animi, ſpretis corporibus, euolant, atque excurrunt foras, ardore aliquo inflammati, atque incitati cernunt illa profecto, quæ uaticinantes prænuntiant: multisq́. rebus inflammantur tales animi, qui corporibus non inhærent, ut ij, qui ſono quodam uocum, & Phrygijs cantibus incitantur: multos nemora, ſiluæq́., multos amnes, aut maria commouent: quorum furibunda mens uidet ante multo, quæ futura ſunt. quo de genere illa ſunt,

Eheu uidete: iudicauit iudicium inclytum
Inter deas tres aliquis: quo iudicio Lacedæmonia
Mulier furiarum una adueniet.

eodem enim modo multa a uaticinantibus ſæpe prædicta ſunt, neque ſolum uerbis, ſed etiam

Verſibu', quos olim Fauni, uatesq́. canebant.

Similiter Martius & Publicius uates ceciniſſe dicuntur. quo ex genere Apollinis operta prolata ſunt. Credo etiam anhelitus quoſdam fuiſſe terrarum, quibus inflatæ mentes oracula funderent. Atque hæc quidem uatum ratio eſt: nec diſſimilis ſane ſomniorum. nam quæ uigilantibus accidunt uatibus, eadem nobis dormientibus. uiget enim animus in ſomnijs; liberq́. ſenſibus ab omni impeditione curarum,

rum, iacente & mortuo pæne corpore, quia uixit ab omni æternitate, uerſatusq. eſt cum innumerabilibus animis, omnia, quæ in natura rerum ſunt, uidet, ſi modo temperatis eſcis, modicisq. potationibus ita eſt affectus, ut, ſopito corpore, ipſe uigilet. hæc ſomniantis eſt diuinatio. Hic magna quædam exoritur, neque ea naturalis, ſed artificioſa ſomniorum Antiphontis interpretatio, eodemq. modo & oraculorum, & uaticinationum. ſunt enim explanatores, ut grammatici poetarum. nam ut aurum, & argentum, æs, ferrum fruſtra natura diuina genuiſſet, niſi eadem docuiſſet, quemadmodum ad eorum uenas perueniretur; nec fruges terræ baccasue arborum cum utilitate ulla generi humano dediſſet, niſi earum cultus, & conditiones tradidiſſet; materia deinde quid iuuaret, niſi confectionis eius fabricam haberemus? ſic cum omni utilitate, quam dij hominibus dederunt, ars aliqua coniuncta eſt, per quam illa utilitas percipi poſſit. item igitur ſomnijs, uaticinationibus, oraculis, quod erant multa obſcura, multa ambigua, explanationes adhibitæ ſunt interpretum. quo modo autem aut uates, aut ſomniantes ea uideant, quæ nuſquam etiam tunc ſint, magna quæſtio eſt. ſed explorata ſi ſint ea, quæ ante quæri debeant; ſint hæc, quæ quærimus, faciliora. continet enim totam hanc quæſtionem ea ratio, quæ eſt de natura deorum, quæ a te ſecundo libro eſt explicata dilucide. quam ſi obtinemus, ſtabit illud quidem, quod locum hunc continet, de quo

agimus,

agimus, eſſe deos, & eorum prouidentia mundum adminiſtrari, eoſdemq́. conſulere rebus humanis, nec ſolum uniuerſis, uerum etiam ſingulis. hæc ſi tenemus, quæ mihi quidem non uidentur poſſe conuelli: profecto hominibus a dijs futura ſignificari neceſſe eſt. ſed diſtinguendum uidetur, quonam modo. Nõ placet Stoicis, ſingulis iecorum fiſſis, aut auium cantibus intereſſe deum: neque enim decorum eſt, nec dijs dignum, nec fieri ullo pacto poteſt: ſed ita a principio inchoatum eſſe mundum, ut certis rebus certa ſigna præcurrerent, alia in extis, alia in auibus, alia in fulguribus, alia in oſtentis, alia in ſtellis, alia in ſomniantium uiſis, alia in furentium uocibus. ea quibus bene percepta ſunt, ij non ſæpe falluntur. male coniecta, maleq́. interpretata, falſa ſunt, non rerum uitio, ſed interpretum inſcitia. hoc autem poſito, atque conceſſo, eſſe quandam uim diuinam, hominum uitam continentem: non difficile eſt, quæ fieri certe uidemus, ea qua ratione fiant, ſuſpicari. nam & ad hoſtiam diligendam poteſt dux eſſe uis quædam ſentiens, quæ eſt toto confuſa mundo: & tum, ipſam cum immolare uelis, extorum fieri mutatio poteſt, ut aut abſit aliquid, aut ſuperſit. paruis enim momentis multa natura aut affingit, aut mutat, aut detrahit. quod ne dubitare poſſimus, maximo eſt argumento quod paullo ante interitum Cæſaris contigit. qui cum immolaret illo die, quo primum in ſella aurea ſedit, & cum purpurea ueſte proceſſit; in extis bouis opimi cor non fuit, num igitur

tur cenſes ullum animal, quod ſanguinē habeat, ſine corde eſſe poſſe? qua ille rei nouitate perculſus, cum Spurina diceret, timendum eſſe, ne & conſilium, & uita deficeret: earum enim rerum utrunque a corde proficiſci: poſtero die caput in iecore non fuit. quæ quidem illi portendebantur a dijs immortalibus, ut uideret interitum, non ut caueret. Cum igitur eæ partes in extis non reperiuntur, ſine quibus uictima illa uiuere nequiſſet: intelligendum eſt, in ipſo immolationis tempore eas partes, quæ abſint, interijſſe. Eademq. efficit in auibus diuina mens; ut tum huc, tum illuc uolent alites; tum in hac, tum in illa parte ſe occultent; tum a dextra, tum a ſiniſtra parte canant oſcines. nam ſi omne animal, ut uult, ita utitur motu ſui corporis, prono, obliquo, ſupino; membraque, quò uult, flectit, contorquet, porrigit, contrahit; eaq. ante efficit pæne, quàm cogitat: quanto id deo eſt facilius, cuius numini parent omnia? idemq. mittit & ſigna nobis eius generis: qualia permulta hiſtoria tradidit: quale ſcriptum illud uidemus: ſi Luna paullo ante Solis ortum defeciſſet in ſigno leonis, fore ut armis Darius, & Perſæ ab Alexandro, & Macedonibus prœlio uincerentur, Dariusq. moreretur: & ſi puella nata biceps eſſet, ſeditionem in populo fore, corruptelam, & adulterium domi: & ſi mulier leonem peperiſſe uiſa eſſet, fore ut ab exteris gentibus uinceretur ea reſp. in qua id contigiſſet. Eiuſdem generis etiam illud eſt, quod ſcribit Herodotus, Crœſi filium, cum

eſſet

eſſet infans, locutum: quo oſtento regnum patris, & domum funditus concidiſſe. Caput arſiſſe Ser. Tullio dormienti, quæ hiſtoria non prodidit? Vt igitur, qui ſe tradet ita quieti, præparato animo tum bonis cogitationibus, tum rebus ad tranquillitatem accommodatis, certa & uera cernit in ſomnijs: ſic caſtus animus, purusq. uigilantis, & ad aſtrorum, & ad auium, reliquorumq. ſignorum, & ad extorum ueritatem eſt paratior. Hoc nimirum eſt illud, quod de Socrate accepimus, quodq. ab ipſo in libris Socraticorum ſæpe dicitur, eſſe diuinum quiddam, quod Dæmonion appellat, cui ſemper ipſe paruerit, nunquam impellenti, ſæpe reuocanti. & Socrates quidem, quo quem auctorem meliorem quærimus? Xenophonti conſulenti, ſequeretur ne Cyrum, poſtea quàm expoſuit, quæ ſibi uidebantur, & noſtrum quidem, inquit, humanum eſt conſilium; ſed de rebus & obſcuris, & incertis ad Apollinem cenſeo referendum; ad quem etiam Athenienſes publice de maioribus rebus ſemper retulerunt. Scriptum eſt item, cùm Critonis, ſui familiaris, oculum alligatum uidiſſet, quæſiuiſſe quid eſſet: cum autem ille reſpondiſſet, in agro ambulanti ramulum adductum, ut remiſſus eſſet, in oculum recidiſſe; tum Socrates; non enim paruiſti mihi reuocanti, cum uterer, qua ſoleo, præſagitione diuina. Idem etiam Socrates, cum apud Delium male pugnatum eſſet Lachete prætore, fugeretq. cum ipſo Lachete: ut uentum eſt in triuium, eadem, quà ceteri, fugere

noluit.

noluit. quibus quærentibus, cur non eadem uia pergeret; deterreri a deo dixit. tum quidem ij, qui alia uia fugerant, in hoſtium equitatum inciderunt. Permulta collecta ſunt ab Antipatro, quæ mirabiliter a Socrate diuinata ſunt: quæ prætermittam: tibi enim nota ſunt, mihi ad commemorandum non neceſſaria. Illud tamen eius philoſophi magnificum, ac pæne diuinum, quòd, cum impijs ſententijs damnatus eſſet, æquiſſimo animo ſe dixit mori: neque enim domo egredienti, neque illud ſuggeſtum, in quo cauſſam dixerat, aſcendenti, ſignum ſibi illum, quod conſueſſet, a deo quaſi mali alicuius impendentis datum. Equidem ſic arbitror, etiam ſi multa fallant eos, qui aut arte, aut coniectura diuinare uideantur, eſſe tamen diuinationem: homines autem, ut in ceteris artibus, ſic in hac poſſe falli. poteſt accidere, ut aliquod ſignum, dubie datum, pro certo ſit acceptum: poteſt aliquod latuiſſe, aut ipſum, aut quod eſſet illi contrarium. mihi autem ad hoc, de quo diſputo, probandum ſatis eſt, non modo plura, ſed pauciora diuine præſenſa, & prædicta reperiri. quin etiam hoc non dubitans dixerim: ſi unum aliquid ita ſit prædictum, præſenſumque, ut, cum euenerit, ita cadat ut prædictum ſit, neque in eo quidquam caſu, & fortuito factum eſſe appareat, eſſe certe diuinationem, idq. eſſe omnibus confitendum. Quocirca primum mihi uidetur, ut Poſidonius facit, a deo, de quo ſatis dictum eſt, deinde a fato, deinde a natura uis omnis diuinandi, ratioq. repetenda.

tenda. fieri igitur omnia fato, ratio cogit fateri. fatum autem id appello, quod Græci εἱμαρμένην, id eſt, ordinem, ſeriemq. cauſſarum, cum cauſſa cauſſæ nexa rem ex ſe gignat. ea eſt ex omni æternitate fluens ueritas ſempiterna: quod cum ita ſit; nihil eſt factum, quod non futurum fuerit; eodemq. modo nihil eſt futurum, cuius non cauſſas id ipſum efficientes natura contineat. ex quo intelligitur, ut fatum ſit non id, quod ſuperſtitioſe, ſed id, quod phyſice dicitur, cauſſa æterna rerum, cur & ea, quæ præterierunt, facta ſint, &, quæ inſtant, fiant, et, quæ ſequuntur, futura ſint. ita fit, ut & obſeruatione notari poſſit, quæ res quanque cauſſam plerunque conſequatur, etiam ſi non ſemper: nam id quidem difficile eſt affirmare: easdemq. cauſſas, ueriſimile eſt, rerum futurarum cerni ab iis, qui aut per furorem eas, aut in quiete uideant. Præterea cum fato omnia fiant, id quod alio loco oſtendetur: ſi quis modo talis poſſit eſſe, qui colligationem cauſſarum omnium perſpiciat animo, nihil eum profecto fallet. qui enim teneat cauſſas rerum futurarum, idem neceſſe eſt omnia teneat, quæ futura ſint. quod cum facere nemo, niſi deus, poſſit; relinquendum eſt homini, ut ſignis quibuſdam, conſequentia declarantibus, futura præſentiat. non enim illa, quæ futura ſunt, ſubito exiſtunt; ſed eſt, quaſi rudentis explicatio, ſic traductio temporis nihil noui efficientis, & primum quidque replicantis. quod et ii uidēt, quibus naturalis diuinatio data eſt; et ii,

quibus curſus rerum obſeruando notatus eſt. qui etſi cauſſas ipſas non cernunt, ſigna tamen cauſſarum, & notas cernunt: ad quas adhibita memoria, & diligentia, ex monumentis ſuperiorum efficitur ea diuinatio, quæ artificioſa dicitur, extorum, fulgurum, oſtentorum, ſignorumq. cæleſtium. Non eſt igitur ut mirandum ſit, ea præſentiri a diuinantibus, quæ nuſquam ſint: ſunt enim omnia, ſed tempore abſunt. atque ut in ſeminibus uis ineſt earum rerum, quæ ex iјs progignuntur: ſic in cauſſis conditæ ſunt res futuræ, quas eſſe futuras aut concitata mens, aut ſoluta ſomno cernit, aut ratio, aut coniectura præſentit. atque ut iј, qui Solis, & Lunæ, reliquorumq. ſiderum ortus, obitus, motusq́. cognorunt, quo quidque tempore eorum futurum ſit, multo ante prædicunt: ſic qui curſum rerum, euentorumq́. conſequentiam diuturnitate pertractata notauerunt, aut ſemper, aut, ſi id difficile eſt, plerunque, quòd ſi ne id quidem conceditur, non nunquam certe, quid futurum ſit, intelligunt. Atque hæc quidem, & quædam huiuſmodi argumenta, cur ſit diuinatio, ducuntur a fato. A natura autem alia quædam ratio eſt: quæ docet, quanta ſit animi uis ſeiuncta a corporis ſenſibus: quod maxime contingit aut dormientibus, aut mente permotis. ut enim deorum animi ſine oculis, ſine auribus, ſine lingua ſentiunt inter ſe, quid quiſque ſentiat; ex quo fit, ut homines, etiam cum taciti optent aliquid, aut uoueant, haud dubitent quin diј illud exaudiát:

ſic

ſic animi hominum, cum aut ſomno ſoluti uacant corpore, aut mente permoti per ſe ipſi liberi incitati mouentur, cernunt ea, quæ permiſti cum corpore animi uidere non poſſunt. Atque hanc quidem rationem naturæ difficile eſt fortaſſe traducere ad id genus diuinationis, quod ex arte profectum dicimus: ſed tamen id quoque rimatur, quantum poteſt, Poſidonius, cum eſſe cenſet in natura ſigna quædam rerum futurarum. ut enim Ceos accepimus ortum caniculæ diligentes quotannis ſolere ſeruare, coniecturamq. capere, ut ſcribit Ponticus Heraclides, ſalubris ne, an peſtilens annus futurus ſit: nam ſi obſcurior quaſi caliginoſa ſtella extiterit, pingue & concretum eſſe cælum, ut eius aſpiratio grauis, & peſtilens futura ſit: ſin illuſtris, & perlucida ſtella apparuit, ſignificari cælum eſſe tenue, purumque, & propterea ſalubre. Democritus autem cenſet ſapienter inſtituiſſe ueteres, ut hoſtiarum immolatarum inſpicerentur exta, quorum ex habitu, atque colore tum ſalubritatis, tum peſtilentiæ ſigna percipi, non nunquam etiam quæ ſit uel ſterilitas agrorum, uel fertilitas futura. quæ ſi a natura profecta, obſeruatio, atque uſus agnouit; multa afferre potuit dies, quæ animaduertendo notarentur: ut ille Pacuuianus, qui in Chryſe phyſicus inducitur, minime naturam rerum cognoſcere uideatur.

- Nam iſtis, qui linguam auium intelligunt,
Plusq. ex alieno iecore ſapiunt quàm ex ſuo,
Magis audiendum quàm auſcultandum cenſeo.

cur quæſo? cum ipſe, paucis interpoſitis uerſibus, dicas ſatis luculente:

Quidquid eſt hoc, omnia animat, format, alit, auget, creat,
Sepelit, recipitq. in ſeſe omnia, omniumq. idem eſt pater,
Indidemq. eadem, quæ oriuntur, de integro, atque eodem occidunt.

Quid eſt igitur, cur, cum domus ſit omnium una, eaq. communis, cumq. animi hominum ſemper fuerint, futuriq. ſint, cur ij, quid ex quoque eueniat, & quid quanque rem ſignificet, perſpicere non poſſunt?

Hæc habui, inquit, de diuinatione quæ dicerem. nunc illa teſtabor, non me ſortilegos, neque eos, qui quæſtus cauſſa hariolentur, ne pſychomantia quidẽ, quibus Appius, amicus tuus, uti ſolebat, agnoſcere. non habeo denique nauci Marſum augurem,

Non aruſpices Vicanos, non de circo aſtrologos,
Non Iſiacos coniectores, non interpretes ſomnium:
Non enim ſunt ij aut ſcientia, aut arte diuini,
Sed ſuperſtitioſi uates, impudentesq. harioli,
Aut inertes, aut inſani, aut quibus egeſtas imperat:
Qui ſibi ſemitam non ſapiunt, alteri monſtrant uiã:
Quibus diuitias pollicentur, ab ijs drachmam ipſi petunt:
De his diuitijs ſibi deducant drachmam, reddant cetera.

atque hæc quidem Ennius; qui paucis ante uerſibus eſſe

eſſe deos cenſet, ſed eos non curare opinatur quid agat humanum genus. ego autem, qui & curare arbitror, & monere etiam, ac multa prædicere, leuitate, uanitate, malitia excluſa diuinationem probo. Quæ cum dixiſſet Quinctus, Præclare tu quidem, inquam, paratus,

Deſunt pauca quædam.

M. TVLLII CICERONIS DE DIVINATIONE

LIBER II.

QVAERENTI *mihi, multumq. & diu cogitanti, quanam re poſſem prodeſſe quamplurimis, ne quando intermitterem conſulere reip. nulla maior occurrebat, quàm ſi optimarum artium uias traderem meis ciuibus: quod compluribus iam libris me arbitror conſecutum. nam & cohortati ſumus, ut maxime potuimus, ad philoſophiæ ſtudium eo libro, qui eſt inſcriptus Hortenſius: &, quod genus philoſophandi minime arrogans, maximeq́. & conſtans, & elegans arbitraremur, quattuor Academicis libris oſtendimus. cumq́. fundamentum eſſet philoſophiæ poſitum in finibus bonorum, et malorum, perpurgatus eſt is locus a nobis quinque libris; ut, quid à quoque, & quid contra quenque philoſophum diceretur, intelligi poſſet. totidem ſubſecuti libri Tuſculanarum diſputationum, res ad beate uiuendum maxime neceſſarias aperuerunt. primus enim eſt de contemnenda morte, ſecundus de toleran do dolore, de ægritudine lenienda tertius, quartus de reliquis animi perturbationibus: quinctus eum locum complexus eſt, qui totam philoſophiam maxi me illuſtrat: docet enim, ad beate uiuendum uirtutem ſe ipſa contentam. quibus rebus editis, tres libri*

perfecti

perfecti ſunt de natura deorũ: in quibus omnis eius loci quæſtio continetur: quæ ut plene eſſet, cumulateq́. perfecta, de diuinatione ingreſſi ſumus his libris ſcribere. quibus, ut eſt in animo, de fato ſi adiunxerimus, erit abunde ſatisfactum toti huic quæſtioni. atque his libris annumcrandi ſunt ſex de rep. quos tunc ſcripſimus, cum gubernacula reip. tenebamus: magnus locus, philoſophiæq́. proprius, a Platone, Ariſtotele, Theophraſto, totaq́. Peripateticorum familia tractatus uberrime. nam quid ego de Conſolatione dicam? quæ mihi quidem ipſi ſane aliquantum medetur: ceteris item multum profuturam puto. interiectus etiam eſt nuper is, quem ad noſtrum Atticum de ſenectute miſimus. in primisq́ue, quoniam philoſophia uir bonus efficitur, & fortis, Cato noſter in horum librorum numero ponendus eſt. cumq́. Ariſtoteles, itemq́. Theophraſtus, excellentes uiri cum ſubtilitate, tum copia, cum philoſophia dicendi etiam præcepta coniunxerint; noſtri quoque oratorij libri in eundem numerum referendi uidentur. ita tres erunt de Oratore, quartus Brutus, quinctus Orator. adhuc hæc erant: ad reliqua acri tendebamus animo, ſic parati, ut, niſi quæ cauſſa grauior obſtitiſſet, nullum philoſophiæ locum eſſe pateremur, qui non latinis litteris illuſtratus pateret. quod enim munus reip. afferre maius, melius ue poſſumus, quàm ſi docemus, atque erudimus iuuentutem? his præſertim moribus, atque temporibus: quibus ita prolapſa eſt, ut omnium opibus refrænanda,

da, atque coercenda ſit. nec uero id effici poſſe confido, quod ne poſtulandum quidem eſt, ut omnes adoleſcentes ſe ad hæc ſtudia conuertant. pauci utinam: quorum tamen in rep. late patere poterit induſtria. equidem etiam ex ijs fructum capio laboris mei, qui iam ætate prouecti in noſtris libris acquieſcunt: quorum ſtudio legendi meum ſcribendi ſtudium uehementius in dies incitatur: quos quidem plures, quàm rebar, eſſe cognoui. magnificum illud etiam, Romanisq́. hominibus glorioſum, ut græcis de philoſophia litteris non egeant. quod aſſequar profecto, ſi inſtituta perfecero. Ac mihi quidem explicandæ philoſophiæ cauſſam attulit grauis caſus ciuitatis; cum in armis ciuilibus nec tueri meo more remp. nec nihil agere poteram; nec, quid potius, quod quidem me dignum eſſet, agerem, reperiebam. dabunt igitur mihi ueniam mei ciues, uel gratiam potius habebunt, quòd, cum eſſet in unius poteſtate reſp. neque ego me abdidi, neque deſerui, neque affixi, neque ita geſſi, quaſi homini, aut temporibus iratus; neque ita porro aut adulatus, aut admiratus fortunam ſum alterius, ut me meæ pœniteret. id enim ipſum a Platone, philoſophiaq́. didiceram, naturales eſſe conuerſiones quaſdam rerump. ut eæ tum a principibus tenerentur, tum a populis, aliquando a ſingulis. quod cum accidiſſet noſtræ reip. tum priſtinis orbati muneribus hæc ſtudia renouare cœpimus; ut & animus moleſtijs hac potiſſimum re leuaretur, et prodeſſemus ciuibus

uibus noſtris qua re cunque poſſemus. in libris enim ſententiam dicebamus, concionabamur, philoſophiá nobis pro reip. procuratione ſubſtitutá putabamus. nunc, quoniam de rep. conſuli cœpti ſumus, tribuenda eſt opera reip. uel omnis potius in ea cogitatio, & cura ponenda: tantum huic ſtudio relinquendú, quantum uacabit a publico officio & munere. Sed hæc alias pluribus: nunc ad inſtitutam diſputationé reuertamur. Nam cú de diuinatione Quinctus frater ea diſſeruiſſet, quæ ſuperiore libro ſcripta ſunt; ſatisq́. ambulatum uideretur; tum in bibliotheca, quæ in Lyceo eſt, aſſedimus. atque ego, Accurate tu quidem, inquam, Quincte, & Stoice Stoicorum ſententiam defendiſti: quodq́. me maxime delectat, plurimis noſtris exemplis uſus es, & ijs quidem claris, & illuſtribus. dicendum eſt mihi igitur ad ea, quæ ſunt a te dicta, ſed ita, nihil ut affirmem, quæram omnia, dubitans plerunque, & mihi ipſe diffidens. ſi enim aliquid certi haberem, quod dicerem; ego ipſe diuinarem, qui eſſe diuinationem nego. Etenim me mouet illud, quod in primis Carneades quærere ſolebat, quarumnam rerum diuinatio eſſet, earum ne, quæ ſenſibus perciperentur? at eas quidem cernimus, audimus, guſtamus, olfacimus, tangimus. nunquid ergo in ijs rebus eſt, quod prouiſione, aut permotione mentis magis, quàm natura ipſa, ſentiamus? aut neſcio qui ille diuinus, ſi oculis captus ſit, ut Tireſias fuit, poſſit, quæ alba ſint, quæ nigra, dicere? aut, ſi ſurdus ſit, uarietates uo

cum,

Quare cunqz poſſemus.

Vacat ab officio, et munere

Prouiſio Mentis

cum, aut modos noſcere? ad nullam igitur earum rerum, quæ ſenſu accipiuntur, diuinatio adhibetur. Atqui ne in ijs quidem rebus, quæ arte tractantur, diuinatione opus eſt. etenim ad ægros non uates aut hariolos, ſed medicos ſolemus adducere. nec uero, qui tibijs, aut fidibus uti uolunt, ab haruſpicibus accipiunt earum tractationem, ſed a muſicis. eadem in litteris ratio eſt, reliquisq. rebus, quarum eſt diſciplina. num cenſes eos, qui diuinare dicuntur, poſſe reſpondere, Sol maior ne, quàm terra, ſit; an tantus, quantus uideatur? Lunaq. ſuo lumine, an Solis utatur? Sol, Luna quem motũ habeant? quem quinque ſtellæ, quæ errare dicuntur? nec hæc, qui diuini habentur, profitentur ſe eſſe dicturos: nec eorum, quæ in geometria deſcribuntur, quæ uera, quæ falſa ſint: ſunt enim ea mathematicorum, non hariolorum. De illis uero rebus, quæ in philoſophia uerſantur, nunquid eſt, quod quiſquam diuinorum aut reſpondere ſoleat, aut conſuli, quid bonum ſit, quid malum, quid neutrum? ſunt enim hæc propria philoſophorum. Quid de officio? num quis haruſpicem conſuluit, quemadmodum ſit cum parentibus, cum fratribus, cum amicis uiuendum? quemadmodum utendum pecunia? quemadmodum honore? quemadmodum imperio? ad ſapientes hæc, non ad diuinos, referri ſolent. Quid, quæ a phyſicis, aut dialecticis tractantur, num quis eorum diuinare poteſt; unus ne mundus ſit, an plures? quæ ſint initia rerum, ex quibus naſcuntur omnia? phyſicorum eſt

iſta

iſta prudentia. Quo modo autem mentientem, quem ψευδόμενον uocant, diſſoluas? aut quemadmodum ſoriti reſiſtas? quem, ſi neceſſe ſit latino uerbo, liceat acerualem appellare: ſed nihil opus eſt: ut enim ipſa philoſophia, & multa uerba Græcorum, ſic ſorites ſatis latino ſermone tritus eſt. ergo hæc quoque dialectici dicent, non diuini. Quid? cum quæritur, qui ſit optimus reip. ſtatus, quæ leges, qui mores aut utiles, aut inutiles, haruſpices ne ex Etruria accerſentur, an principes ſtatuent, et delecti uiri, periti rerum ciuilium? Quòd ſi nec earum rerum, quæ ſubiectæ ſenſibus ſunt, ulla diuinatio eſt; nec earum, quæ artibus continentur; nec earum, quæ in philoſophia diſſeruntur; nec earum, quæ in rep. uerſantur: quarum rerum ſit, nihil prorſus intelligo. nam aut omnium debet eſſe: aut aliqua ei materia danda eſt, in qua uerſari poſſit. ſed nec omnium diuinatio eſt, ut ratio docuit; nec locus, nec materia inuenitur; cui diuinationem præficere poſſimus: uide igitur, ne nulla ſit diuinatio. eſt quidem græcus uulgaris in hanc ſententiam uerſus:

Bene qui conijciet, uatem hunc perhibeto optimum.

num igitur, aut quæ tempeſtas impendeat, uates melius conijciet, quàm gubernator; aut morbi naturam acutius, quàm medicus; aut belli adminiſtrationem prudentius, quàm imperator, coniectura aſſequetur? Sed animaduerti, Quincte, te caute, & ab ijs coniecturis, quæ haberent artem, atque prudentiam, & ab ijs rebus, quæ ſenſibus aut artificijs

ficijs perciperentur, abducere diuinationem, eamq́. ita definire, diuinationem eſſe earum rerum prædictionem, & præſenſionem, quæ eſſent fortuitæ. Primum eodem reuolueris. nam & medici, et gubernatoris, & imperatoris præſenſio eſt rerum fortuitarum. num igitur aut haruſpex, aut augur, aut uates quis, aut ſomnians melius coniecerit, aut ex morbo euaſurum ægrotum, aut ex periculo nauem, aut ex inſidijs exercitum, quàm medicus, quàm gubernator, quàm imperator? Atqui ne illa quidem diuinantis eſſe dicebas, uentos, aut imbres impendentes quibuſdam præſentire ſignis: in quo noſtra quædam Aratea memoriter a te pronuntiata ſunt. et ſi hæc ipſa fortuita ſunt: plerunque enim, non ſemper eueniunt. Quæ eſt igitur, aut ubi uerſatur fortuitarum rerum præſenſio? quam diuinationé uocas. quæ enim præſentiri aut arte, aut ratione, aut uſu, aut coniectura poſſunt, ea non diuinis tribuenda putas, ſed peritis. ita relinquitur, ut ea fortuita diuinari poſſint, quæ nulla nec arte, nec ſapientia prouideri poſſunt: ut ſi quis M. Marcellum illum, qui ter conſul fuit, multis annis ante dixiſſet naufragio eſſe periturum, diuinaſſet profecto: nulla enim arte alia, nec ſapientia id ſcire potuiſſet. talium ergo rerum, quæ in fortuna poſitæ ſunt, præſenſio diuinatio eſt: poteſt ne igitur earum rerum, quæ nihil habent rationis, quare futuræ ſint, ulla eſſe præſenſio? quid eſt enim aliud fors, quid fortuna, quid caſus, quid euentus, niſi cum ſic aliquid cecidit, ſic euenit, ut

uel

uel non cadere, atque euenire, uel aliter cadere, atque euenire potuerit? quo modo ergo id, quod temere ſit, cæco caſu, & uolubilitate fortunæ, præſentiri, & prædici poteſt? medicus morbum ingraueſcentem ratione prouidet, inſidias imperator, tempeſtates gubernator: tamẽ hi ipſi ſæpe falluntur, qui nihil ſine certa ratione opinantur: ut agricola cum florem oleæ uidet, baccam quoque ſe uiſurum putat: non ſine ratione ille quidem: ſed nõ nunquam tamen fallitur. quòd ſi falluntur ij, qui nihil ſine aliqua probabili coniectura, ac ratione dicunt: quid exiſtimandum eſt de coniectura eorum, qui extis, aut auibus, aut oſtentis, aut oraculis, aut ſomnijs futura præſentiunt? nondum dico, quàm hæc ſigna nulla ſint, fiſſum iecoris, corui cantus, uolatus aquilæ, ſtellæ traiectio, uoces furentium, ſortes, ſomnia: de quibus ſingulis dicam ſuo loco: nunc de uniuerſis. Qui poteſt prouideri, quidquam futurum eſſe, quod neque cauſſam habet ullam, neque notam cur futurum ſit? Solis defectiones, itemq. Lunæ prædicuntur in multos annos ab ijs, qui ſiderum curſus, & motus numeris perſequuntur. ea enim prædicunt, quæ naturæ neceſſitas perfectura eſt. uident ex conſtantiſſimo motu Lunæ, quando illa e regione Solis facta incurrit in umbram terræ, quæ eſt meta noctis, ut eam obſcurari neceſſe ſit; quandoq. eadẽ Luna ſubiecta Soli, atque oppoſita noſtris oculis, eius lumen obſcuret: quo in ſigno quæque errantium ſtellarũ, quoq. tempore futura ſit; qui exortus

quoque

quoque die ſigni alicuius, aut qui occaſus futurus ſit. hæc qui ante dicunt, quam rationem ſequantur uides: qui theſaurum inuenturum, aut hereditatem uenturam dicunt, quid ſequuntur? aut in qua rerum natura ineſt, id futurum? quòd ſi ea, quæ ſunt eiuſdem generis, habent aliquam talem neceſſitatem: quid eſt tandem, quod caſu fieri, aut forte fortuna putemus? nihil enim eſt tam contrarium rationi, et conſtantiæ, quàm fortuna: ut mihi ne in deum quidem cadere uideatur, ut ſciat quid caſu, & fortuito futurum ſit. ſi enim ſcit, certe illud eueniet. ſin certe eueniet, nulla fortuna eſt. eſt autem fortuna: rerum igitur fortuitarum nulla eſt præſenſio. aut, ſi negas eſſe fortunam, & omnia, quæ fiunt, quæque futura ſunt, ex omni æternitate definita dicis eſſe fataliter: muta definitionem diuinationis, quam dicebas præſenſionem eſſe rerum fortuitarum. ſi enim nihil fieri poteſt, nihil accidere, nihil euenire, niſi quod ab omni æternitate certum fuerit eſſe futurum rato tempore: quæ poteſt eſſe fortuna? qua ſublata, qui locus eſt diuinationi? quæ a te fortuitarum rerum eſt dicta præſenſio. Quanquam dicebas, omnia, quæ fierent, futura ue eſſent, fato contineri. anile ſane, & plenum ſuperſtitionis fati nomen ipſum: ſed tamen apud Stoicos de iſto fato multa dicuntur. de quo alias: nunc quod neceſſe eſt. Si omnia fato: quid mihi diuinatio prodeſt? quod enim is, qui diuinat, prædicit, id uero futurum eſt: ut ne illud quidem ſciam quale ſit, quòd Deiotarum, familia-

fataliter definita res.

familiarem noſtrum, ex itinere aquila reuocauit. qui niſi reuertiſſet, in eo conclaui ei cubandum fuiſſet, quod proxima nocte corruit: ruina igitur oppreſſus eſſet. at id neque, ſi fatum fuerat, effugiſſet; nec, ſi non fuerat, in eum caſum incidiſſet. quid ergo adiuuat diuinatio? aut quid eſt, quòd me moueant aut ſortes, aut exta, aut ulla prædictio? ſi enim fatum fuit, claſſes populi R. bello Punico primo alteram naufragio, alteram a Pœnis depreſſam interire: etiam ſi tripudium ſoliſtimum pulli feciſſent, L. Iunio, & P. Clodio coſ. claſſes tamen interiſſent. ſin, cum auſpicijs obtemperatum eſſet, interituræ claſſes non fuerunt: non interierunt fato: uultis autem omnia fato: nulla igitur eſt diuinatio. Quòd ſi fatum fuit, bello Punico ſecundo exercitum populi R. ad lacum Thraſimenum interire: num id mutari potuit, ſi Flaminius conſul ijs ſignis, ijsq. auſpicijs, quibus pugnare prohibebatur, paruiſſet? certe potuit. aut igitur non fato interijt exercitus; mutari enim fata non poſſunt: aut, ſi fato, quod certe uobis ita dicendum eſt; etiam ſi obtemperaſſet auſpicijs, idem euenturum fuiſſet. ubi eſt igitur diuinatio iſta Stoicorum? quæ, ſi fato omnia fiunt, nihil nos admonere poteſt, ut cautiores ſimus. quoquo enim modo nos geſſerimus, fiet tamen illud, quod futurum eſt. ſin autem id poteſt flecti: nullum eſt fatum, ita ne diuinatio quidem, quoniam ea rerum futurarum eſt. nihil autem eſt pro certo futurum, quod poteſt aliqua procuratione accidere

cidere ne fiat. Atque ego ne utilem quidem arbitror eſſe nobis futurarum rerum ſcientiam. quæ enim uita fuiſſet Priamo, ſi ab adoleſcentia ſciſſet, quos euentus ſenectutis eſſet habiturus? abeamus a fabulis: propiora uideamus. Clariſſimorum hominum noſtræ ciuitatis grauiſſimos exitus in Conſolatione collegimus. quid igitur? ut omittamus ſuperiores, M. ne Craſſo putas utile fuiſſe, tum, cum maximis opibus, fortuniſq. florebat, ſcire, ſibi, interfecto Publio filio, exercituq. deleto, trans Euphratem cum ignominia, & dedecore eſſe pereundum? An Cn. Pompeium cenſes, tribus ſuis conſulatibus, tribus triumphis, maximarum rerum gloria, lætaturum fuiſſe, ſi ſciret ſe in ſolitudine Aegyptiorum trucidatum iri amiſſo exercitu, poſt mortem uero ea conſecutura, quæ ſine lacrymis non poſſumus dicere? Quid uero Cæſarem putamus? ſi diuinaſſet fore, ut in eo ſenatu, quem maiore ex parte ipſe cooptaſſet, in curia Pompeiana, ante ipſius Pompeij ſimulacrum, tot centurionibus ſuis inſpectantibus, a nobiliſſimis ciuibus, partim etiam a ſe omnibus rebus ornatis, trucidatus ita iaceret, ut ad eius corpus non modo amicorum, ſed ne ſeruorum quidem quiſquam accederet; quo cruciatu animi uitam acturum fuiſſe? certe igitur ignoratio futurorum malorum utilior eſt, quàm ſcientia. Nam illud quidem dici, præſertim a Stoicis, nullo modo poteſt: non iſſet ad arma Pompeius: non tranſiſſet Craſſus Euphratem: non ſuſcepiſſet bellum ciuile

Cæſar.

Cæſar. Non igitur fatales exitus habuerunt. uultis autem euenire omnia fato: nihil ergo profuiſſet illis diuinare: atque etiam omnem fructum uitæ ſuperioris perdidiſſent. quid enim poſſet ijs eſſe lætum, exitus ſuos cogitantibus? ita, quoquo ſe uerterint Stoici, iaceat neceſſe eſt omnis eorum ſolertia. ſi enim, quod euenturum eſt, uel hoc, uel illo modo poteſt euenire: fortuna ualet plurimum: quæ autem fortuita ſunt, certa eſſe non poſſunt. ſin autem certum eſt, quid quaque de re, quoq́. tempore futurum ſit: quid eſt, quod me adiuuent haruſpices, cum res triſtiſſimas portendi dixerint? Addunt ad extremum, omnia leuius caſura, rebus diuinis procuratis. ſi enim nihil fit extra fatum, nihil leuari re diuina poteſt. hoc ſentit Homerus, cum querentem Iouem inducit, quòd Sarpedonem filium a morte contra fatum eripere non poſſet. hoc idem ſignificat græcus ille in eam ſententiam uerſus:

Quod fore paratum eſt, id ſummũ exuperat Iouem.

totum omnino fatum etiam Atellanio uerſu iure mihi eſſe irriſum uidetur. ſed in rebus tam ſeueris non eſt iocandi locus. concludatur ergo ratio. Si enim prouideri nihil poteſt futurum eſſe eorum, quæ caſu fiunt, quia eſſe certa non poſſunt: diuinatio nulla eſt. ſin autem iccirco poſſunt prouideri, quia certa ſunt, & fatalia: rurſus diuinatio nulla eſt: eam enim tu fortuitarum rerum eſſe dicebas. Sed hæc fuerit nobis tanquam leuis armaturæ prima orationis excurſio: nunc comminus agamus: experiamur itaque, ſi

poſſumus cornua commouere diſputationis tuæ. Duo enim genera diuinandi eſſe dicebas, unum artificioſum, alterum naturale: artificioſum conſtare partim ex coniectura, partim ex obſeruatione diuturna: naturale, quod animus arriperet, aut exciperet extrinſecus ex diuinitate, unde omnes animos hauſtos, aut acceptos, aut libatos haberemus. Artificioſæ diuinationis illa fere genera ponebas, extiſpicum, eorumque, qui ex fulguribus, oſtentisq. prædicerent, tum augurum, eorumque, qui ſignis, aut ominibus uterentur: omneq. genus coniecturale in hoc fere genere ponebas. illud autem naturale aut concitatione mentis edi, & quaſi fundi uidebatur, aut animo per ſomnum ſenſibus & curis uacuo prouideri. Duxiſti autem diuinationem omnem a tribus rebus, a deo, a fato, a natura. ſed tamen cum explicare nihil poſſes, pugnaſti commenticiorum exemplũ mirifica copia. de quo primo hoc libet dicere. hoc ego philoſophi non arbitror, teſtibus uti; qui aut caſu ueri, aut malitia falſi, fictiq. eſſe poſſunt. argumentis et rationibus oportet, quare quidque ita ſit, docere, non euentis, ijs præſertim, quibus mihi liceat non credere. ut ordiar ab haruſpicina, quam ego reip. cauſſa, communisq. religionis colendam cenſeo: ſed ſoli ſumus: licet uerum exquirere ſine inuidia, mihi præſertim de pleriſque dubitanti: inſpiciamus, ſi placet, exta primum. Perſuaderi igitur cuiquam poteſt, ea, quæ ſignificari dicuntur extis, cognita eſſe ab haruſpicibus obſeruatione diuturna?

na?

na? ecquam diuturna iſta fuit? aut quàm longinquo tempore obſeruari potuit? aut quo modo eſt collata inter ipſos, quæ pars inimici, quæ pars familiaris eſſet; quod fiſſum periculum, quod commodum aliquod oſtenderet? an hæc inter ſe haruſpices Etruſci, Elij, Aegyptij, Pœni contulerunt? at id, præterquam quòd fieri non potuit, ne fingi quidem poteſt. alios enim alio more uidemus exta interpretari, nec eſſe unam omnium diſciplinam. & certe, ſi eſt in extis aliqua uis, quæ declaret futura: neceſſe eſt, eam aut cum rerum natura eſſe coniunctam, aut conformari quodam modo numine deorum, uiq. diuina. cum rerum natura tanta, tamq. præclara, in omnes partes, motusq. diffuſa, quid habere poteſt commune, non dicam gallinaceum fel, (ſunt enim, qui uel argutiſſima hæc exta eſſe dicant) ſed tauri opimi iecur, aut cor, aut pulmo quid habet naturale, quod declarare poſſit quid futurum ſit? Democritus tamen non inſcite nugatur, ut phyſicus: quo genere nihil arrogantius.

Quod eſt ante pedes, nemo ſpectat: cæli ſcrutantur
plagas.

uerum is tamen habitu extorum, & colore declarari cenſet, hoc duntaxat, pabuli genus, & earum rerum, quas terra procreet, uel ubertatem, uel tenuitatem: ſalubritatem etiam, aut peſtilentiam extis ſignificari putat. O mortalem beatum: cui certo ſcio ludum nunquam defuiſſe. hunccine hominem tantis delectatum eſſe nugis, ut non uideret, tum

futurum id ueriſimile, ſi omnium pecudum exta eodem tempore in eundem habitum ſe, coloremq́. conuerterent? ſed ſi eadem hora aliæ pecudis iecur nitidum, atque plenum eſt, aliæ horridum, & exile: quid eſt, quod declarari poſſit habitu extorum, & colore? an hoc eiuſdem modi eſt, quale Pherecydeum illud, quod eſt a te dictum? qui cum aquam uidiſſet ex puteo hauſtam, terræ motum dixit futurum. parum, credo, impudenter, quòd, cum factus eſſet motus, dicere audent quæ uis id effecerit: etiam ne, futurum eſſe, aquæ iugis colore præſentiunt? Multa iſtiuſmodi dicuntur in ſcholis: ſed, credere omnia, uide ne non ſit neceſſe. uerum ſint ſane iſta Democritea uera. quando ea nos extis exquirimus? aut quando aliquid eiuſmodi, ab haruſpice inſpectis extis, audiuimus? ab aqua, aut ab igni pericula monent: tum hereditates, tum damna denuntiant: fiſſum familiare, & uitale tractant: caput iecoris ex omni parte diligentiſſime conſiderant: ſi uero id non eſt inuentum, nihil putant accidere potuiſſe triſtius. hæc obſeruari certe non potuerunt, ut ſupra docui. ſunt igitur artis inuenta, non uetuſtatis; ſi eſt ars ulla rerum incognitarum. Cum rerum autem natura quam cognationem habent? quæ ut uno conſenſu iuncta ſit, & cõtinens; quod uideo phyſicis placuiſſe, eiſq́. maxime, qui omne, quod eſſet, unum eſſe dixerunt: quid habere mundus poteſt cum theſauri inuentione coniunctum? ſi enim extis pecuniæ mihi amplificatio oſtenditur,

idq́.

idq́. ſit natura: primum exta ſunt coniuncta mundo; deinde meum lucrum natura rerum continetur. non ne pudet phyſicos hæc dicere? ut enim iam ſit aliqua in natura rerum cognatio, quam eſſe concedo: (multa enim Stoici colligunt: nam & muſculorum iecuſcula bruma dicuntur augeri, & puleium aridum floreſcere ipſo brumali die, & inflatas rumpi ueſiculas, & ſemina malorum, quæ in his medijs incluſa ſint, in contrarias partes ſe uertere: iam neruos in fidibus alijs pulſis reſonare alios; oſtreisq́. & conchilijs omnibus contingere, ut cum Luna creſcant pariter, pariterq́. decreſcant; arboresq́. ut hiemali tempore, cum Luna ſimul ſeneſcentes, quia tum exſiccatæ ſint, tempeſtiue cædi putentur. quid de fretis, aut de marinis æſtibus plura dicam? quorum acceſſus & receſſus Lunæ motu gubernantur. ſexcenta licet eiuſmodi proferri, ut diſtantium rerum cognatio naturalis appareat) demus hoc: nihil enim huic diſputationi aduerſatur: num etiam, ſi fiſſum cuiuſdammodi fuerit in iecore, lucrum oſtenditur? qua ex cognatione naturæ, & quaſi concentu, atque conſenſu, quam συμπάθειαν *Græci appellant, conuenire poteſt aut fiſſum iecoris cum lucello meo, aut meus quæſticulus cum cælo, terra, rerumq́. natura? concedam hoc ipſum, ſi uis: etſi magnam iacturam cauſſæ fecero, ſi ullam eſſe conuenientiam naturæ cum extis conceſſero: ſed tamen, eo conceſſo, qui euenit, ut is, qui impetrire uelit, conuenientem hoſtiam rebus ſuis immolet? hoc erat, quod ego non*

rebar poſſe diſſolui: at quàm feſtiue diſſoluitur. pudet me non tui quidem, cuius etiam memoriam admiror, ſed Chryſippi, Antipatri, Poſidonij, qui idem iſtuc quidem dicunt, quod eſt dictum a te, ad hoſtiam deligendam ducem eſſe uim quandam ſentientem, atque diuinam, quæ toto confuſa mundo ſit. Illud uero multo etiam melius, quod & a te uſurpatum eſt, & dicitur ab illis: cum immolare quiſpiam uelit, tum fieri extorum mutationem, ut aut abſit aliquid, aut ſuperſit: deorum enim numini parere omnia. Hæc, mihi iam crede, ne aniculæ quidem exiſtimant. an cenſes, eundem uitulum ſi alius delegerit, ſine capite iecur inuenturum; ſi alius, cum capite? hæc deceſſio capitis, aut acceſſio ſubito ne fieri poteſt, ut ſe exta ad immolantis fortunam accommodent? non perſpicitis aleam quandam ineſſe hoſtijs deligendis, præſertim cum res ipſa doceat? cum enim triſtiſſima exta ſine capite fuerunt, quibus nihil uidetur eſſe dirius: proxima hoſtia litatur ſæpe pulcherrime. ubi illæ minæ ſuperiorum extorum? aut quæ tam ſubita facta eſt deorum tanta placatio? Sed affers, in tauri opimi extis immolante Cæſare cor non fuiſſe: id quia non potuerit accidere, ut ſine corde uictima illa uiueret, iudicandum eſſe, tum interiſſe cor, cum immolaretur. Qui fit, ut alterum intelligas, ſine corde non potuiſſe bouem uiuere: alterum non uideas, cor ſubito non potuiſſe neſcio quò auolare? ego enim poſſum uel neſcire, quæ uis ſit cordis ad uiuendum; uel ſuſpicari, contactum aliquo

morbo

morbo bouis exile, & exiguum & uietum cor, & diſſimile cordis fuiſſe. tu uero quid habes, quare putes, ſi paullo ante cor fuerit in tauro opimo, ſubito id in ipſa immolatione interiſſe? an, quòd aſpexit ueſtitu purpureo excordem Cæſarem, ipſe corde priuatus eſt? urbem philoſophiæ, mihi crede, proditis, dum caſtella defenditis. nam dum haruſpicinam ueram eſſe uultis, phyſiologiam totam peruertitis. Caput eſt in iecore, cor in extis: iam abſcedet, ſimul ac molam, et uinum inſperſeris. deus id eripiet, uis aliqua conficiet, aut exedet. Non ergo omnium interitus, atque obitus natura conficiet: & erit aliquid, quod aut ex nihilo oriatur, aut in nihilum ſubito occidat. quis hoc phyſicus dixit unquam? haruſpices dicunt. his igitur, quàm phyſicis, potius credendum exiſtimas? Quid, cum pluribus dijs immolatur, qui tandem euenit, ut litetur alijs, alijs non litetur? quæ autem inconſtantia deorum eſt, ut primis minentur extis, bene promittant ſecundis? aut tanta inter eos diſſenſio, ſæpe etiam inter proximos, ut Apollinis exta bona ſint, Dianæ non bona? quid eſt tam perſpicuum, quàm, cum fortuito hoſtiæ adducantur, talia cuique exta eſſe, qualis cuique obtigerit hoſtia? At enim id ipſum habet aliquid diuini, quæ cuique hoſtia obtingat, tanquam in ſortibus quæ cui ducatur. Mox de ſortibus. quanquam tu quidem non hoſtiarum caſum confirmas ſortium ſimilitudine, ſed infirmas ſortes collatione hoſtiarum. An, cum in Aequimelium miſimus qui afferat

 agnum,

agnum, quem immolemus, is mihi agnus affertur, qui habet exta rebus accommodata, & ad eum agnum non caſu, ſed duce deo ſeruus deducitur? nam ſi caſum in eo quoque ditis eſſe, quaſi ſortem quandam cum deorum uoluntate coniunctam: doleo tantam Stoicos noſtros Epicureis irridendi ſui facultatem dediſſe. non enim ignoras, quàm iſta derideant. & quidem illi facilius facere poſſunt: deos enim ipſos, iocandi cauſſa, induxit Epicurus perlucidos, & perflabiles, et habitantes, tanquam inter duos lucos, ſic inter duos mundos propter metum ruinarum; eosq́. habere putat eadem membra, quæ nos, nec ullum uſum habere membrorum. ergo is, circuitione quadam deos tollens, recte non dubitat diuinationem tollere. ſed non, ut hic ſibi conſtat, item Stoici. illius enim deus nihil habens nec ſui, nec alieni negotij, non poteſt hominibus diuinationem impertire: ueſter autem deus poteſt non impertire, ut nihilo minus mundum regat, & hominibus conſulat. cur igitur uos inducitis in eas captiones, quas nunquam explicetis? ita enim, cum magis properant, concludere ſolent. ſi dij ſunt, eſt diuinatio. ſunt autem dij, eſt ergo diuinatio. multo eſt probabilius: non eſt autem diuinatio, non ſunt ergo dij. uide, quàm temere committant, ut, ſi nulla ſit diuinatio, nulli ſint dij. diuinatio enim perſpicue tollitur: deos eſſe, retinendum eſt. atque hac extiſpicum diuinatione ſublata, omnis haruſpicina ſublata eſt: oſtenta enim ſequuntur, & fulgura:

ualet

ualet autem in fulguribus obſeruatio diuturna: in oſtentis ratio, plerunque coniectura adhibetur. Quid eſt igitur, quod obſeruatum ſit in fulgure? cælum in XVI partes diuiſerunt Etruſci. facile id quidem fuit, quattuor, quas nos habemus, duplicare, poſt idem iterum facere, ut ex eo dicerent, fulmen qua ex parte ueniſſet. Primum, id quid intereſt? deinde, quid ſignificat? non ne perſpicuum eſt, ex prima admiratione hominum, quòd tonitrua, iactusq́. fulminum extimuiſſent, credidiſſe, ea efficere rerum omnium præpotentem Iouem? itaque in noſtris commentarijs ſcriptum habemus: Ioue tonante, fulgurante, comitia populi habere nefas. hoc fortaſſe reip. cauſſa conſtitutum eſt: comitiorum enim non habendorum cauſſas eſſe uoluerunt: itaque comitiorum ſolum uitium eſt fulmen, quod idem omnibus rebus optimum auſpicium habemus, ſi ſiniſtrum fuerit. de auſpicijs alio loco: nunc de fulguribus. Quid igitur minus a phyſicis dici debet, quàm quidquam certi ſignificari rebus incertis? non enim te puto eſſe eum, qui Ioui fulmen fabricatos eſſe Cyclopas in Aetna putes. nam eſſet mirabile, quo modo Iupiter toties iaceret, cum unum haberet. Nec uero fulminibus homines, quid aut faciendum eſſet, aut cauendum, moneret. placet enim Stoicis, eos anhelitus terræ, qui frigidi ſint, cum fluere cœperint, uentos eſſe: cum autem ſe in nubem induerint, eiusq́. tenuiſſimam quanque partem cœperint diuidere, atque diſrumpere, idq́. crebrius facere,

&

& uehementius, tum & fulgura, & tonitrua exiſtere: ſi autem nubium conflictu ardor expreſſus ſe emiſerit, id eſſe fulmen. Quod igitur ui naturæ, nulla conſtantia, nullo rato tempore uidemus effici, ex eo ſignificationem rerum conſequentium quærimus? ſcilicet, ſi iſta Iuppiter ſignificaret, tam multa fruſtra fulmina emitteret. quid enim proficit, cum in medium mare fulmen iecit? quid, cum in altiſſimos montes? quod plerunque fit. quid, cum in deſertas ſolitudines? quid, cum in earum gentium oras, in quibus hæc ne obſeruantur quidem? At inuentum eſt caput in Tiberi. Quaſi ego artem aliquam iſtorum eſſe negem. diuinationem nego. cæli enim diſtributio, quam ante dixi, & certarum rerum notatio docet, unde fulmen uenerit, quò conceſſerit: quid ſignificet autem, nulla ratio docet. Sed urges me meis uerſibus.

Nam pater altitonans, ſtellanti nixus olympo,
Ipſe ſuas arces, atque inclyta templa petiuit,
Et Capitolinis iniecit ſedibus ignes.

Tum ſtatua Nattæ, tum ſimulacra deorum, Romulusque, & Remus cum altrice belua, ui fulminis icti, conciderunt, deq. his rebus haruſpicum extiterunt reſponſa ueriſſima. mirabile autem illud, quòd eo ipſo tempore, quo fieret iudicium coniurationis in ſenatu, ſignum Iouis biennio poſt, quàm erat locatum, in Capitolio collocabatur. tu igitur animum induces (ſic enim mecum agebas) cauſſam iſtam & contra facta tua, & contra ſcripta defendere?

dere? Frater es: eo uereor. uerum quid tibi hic tandem nocet? res ne, quæ talis eſt; an ego; qui uerum explicari uolo? itaque nihil contra dico: a te rationem totius haruſpicinæ peto. ſed te mirificam in latebram conieciſti. quòd enim intelligeres fore, ut premerem te, cum ex te cauſſam uniuſcuiuſque diuinationis exquirerem; multa uerba feciſti; te, cum res uideres, rationem cauſſamq. non quærere; quid fieret, non cur fieret, ad rem pertinere. Quaſi ego aut fieri concederem; aut eſſet philoſophi, cauſſam, cur quidque fieret, non quærere. Et eo quidem loco & prognoſtica noſtra pronuntiabas, & genera herbarum, ſcammoneam, ariſtolochiamq. radicem; quarum cauſſam ignorares, uim & effectum uideres. Diſſimile totum. nam & prognoſticorum cauſſas perſecuti ſunt & Boethus Stoicus, qui eſt a te nominatus, & noſter etiam Poſidonius: et, ſi cauſſæ non reperiantur iſtarum rerum, res tamen ipſæ obſeruari animaduertiq. poſſunt. Nattæ uero ſtatua, aut æra legum de cælo tacta quid habent obſeruatum, ac uetuſtum? Pinarij Nattæ nobiles. a nobilitate igitur periculum. hoc tamen callide Iupiter cogitauit. Romulus lactens fulmine ictus. urbi igitur periculum oſtenditur, ei, quam ille condidit. quàm ſcite per notas nos certiores facit Iupiter? At eodem tempore ſignum Iouis collocabatur, quo coniuratio indicabatur. & tu ſcilicet mauis numine deorum id factum, quàm caſu, arbitrari? & redemptor, qui columnam illam de Cotta & de Tor-

quato

quato conduxerat faciendam, non inertia, aut inopia tardior fuit, ſed a dijs immortalibus ad iſtam horam reſeruatus eſt? non equidem plane deſpero iſta eſſe uera, ſed neſcio, & diſcere a te uolo. nam cum mihi quædam caſu uiderentur ſic euenire, ut prædicta eſſent a diuinantibus: dixiſti multa de caſu; ut, uenerium iaci poſſe caſu, quattuor talis iactis; quadringentis, centum uenerios non poſſe caſu conſiſtere. Primum neſcio, cur non poſſint: ſed non pugno: abundas enim ſimilibus: habes et reſperſionem pigmentorum, & roſtrum ſuis, & alia permulta. Idem Carneadem fingere dicis de capite Paniſci. Quaſi non potuerit id euenire caſu, & non in omni marmore neceſſe ſit ineſſe uel Praxitelia capita. illa enim ipſa efficiuntur detractione: nec quidquam illuc affertur a Praxitele: ſed, cum multa ſunt detracta, et ad lineamenta oris peruentum eſt; tum intelligas, illud, quod iam expolitum ſit, intus fuiſſe. poteſt igitur tale aliquid etiam ſua ſponte in lapicidinis Chiorum extitiſſe. Sed ſit hoc fictum. quid? in nubibus nunquid animaduertiſti leonis formam, aut hippocentauri? poteſt igitur, quod modo negabas, ueritatem caſus imitari. Sed quoniam de extis & fulguribus ſatis eſt diſputatum; oſtenta reſtant, ut tota haruſpicina ſit pertractata. Mulæ partus prolatus eſt a te: res mirabilis, propterea quia non ſæpe fit: ſed ſi fieri non potuiſſet, facta non eſſet. atque hoc contra omnia oſtenta ualeat, nunquam, quod fieri non potuerit, eſſe factum; ſin potuerit,

non

non eſſe mirandum. cauſſarum enim ignoratio in re noua mirationem facit: eadem ignoratio ſi in rebus uſitatis eſt, non miramur. nam qui mulam peperiſſe miratur, is, quo modo equa pariat, aut omnino quæ natura partum animantis faciat, ignorat: ſed, quod crebro uidet, non miratur, etiam ſi, cur fiat, neſcit: quod autem non uidit, id ſi euenerit, oſtentum eſſe cenſet. utrum igitur, cum concepit mula, an cum peperit, oſtentum eſt? conceptio contra naturam fortaſſe, ſed partus prope neceſſarius. Sed quid plura? ortum uideamus haruſpicinæ: ſic facillime, quid habeat auctoritatis, iudicabimus. Tages quidam dicitur in agro Tarquinienſi, cum terra araretur, & ſulcus altius eſſet impreſſus, extitiſſe repente, & eum affatus eſſe, qui arabat. is autem Tages, ut in libris eſt Etruſcorum, puerili ſpecie dicitur uiſus, ſed ſenili fuiſſe prudentia. eius aſpectu cum obſtupuiſſet bubulcus, clamoremq. maiorem cum admiratione edidiſſet, concurſum eſſe factum, totamque breui tempore in eum locum Etruriam conueniſſe: tum illum plura locutum multis audientibus, qui omnia eius uerba exceperint, litteriſq. mandauerint: omnem autem orationem fuiſſe eam, qua haruſpicinæ diſciplina contineretur: eam poſtea creuiſſe rebus nouis cognoſcendis, & ad eadem illa principia referendis. Hæc accepimus ab ipſis: hæc ſcripta conſeruant: hunc fontem habent diſciplinæ. nũ ergo opus eſt ad hæc refellenda Carneade? num Epicuro? eſt ne quiſquam ita deſipiens, qui credat exa-

ratum

ratum eſſe, deum dicam, an hominem? ſi deum; cur ſe contra naturam in terram abdiderit, ut patefactus aratro lucem aſpiceret? quid? idem non ne poterat deus hominibus diſciplinam ſuperiore ex loco tradere? ſi autem homo ille Tages fuit, quonam modo potuit terra oppreſſus uiuere? unde porro illa potuit, quæ docebat alios, ipſe didiciſſe? Sed ego inſipientior, quàm illi ipſi, qui iſta credunt, qui quidem contra eos tam diu diſputem. uetus autem illud Catonis admodum ſcitum eſt, qui mirari ſe aiebat, quòd non rideret haruſpex, haruſpicem cum uidiſſet. quota enim quæque res euenit prædicta ab his? aut, ſi euenit quippiam, quid afferri poteſt, cur non caſu id euenerit? Rex Pruſias, cum Annibali apud eum exulanti pugnare placeret, negabat ſe audere, quòd exta prohiberent. an tu, inquit, carunculæ uitulinæ mauis, quàm imperatori ueteri, credere? quid? ipſe Cæſar, cum a ſummo haruſpice moneretur, ne in Africam ante brumam tranſmitteret, non ne tranſmiſit? quod ni feciſſet, unum in locum omnes aduerſariorum copiæ conueniſſent. Quid ego haruſpicum reſponſa commemorem, (poſſum equidem innumerabilia) quæ aut nullos habuerunt exitus, aut contrarios? hoc ciuili bello dij immortales quàm multa luſerunt? quæ nobis in Græciam Roma reſponſa haruſpicum miſſa ſunt? quæ dicta Pompeio? etenim ille admodum extis, & oſtentis mouebatur. non lubet commemorare, nec uero neceſſe eſt, tibi præſertim, qui interfuiſti: uides tamen

men omnia fere contra, ac dicta ſunt, eueniſſe: Sed hæc hactenus: nunc ad oſtenta ueniamus. Multa me conſule, a me ipſo ſcripta, recitaſti: multa ante Marſicum bellum, a Siſenna collecta, attuliſti: multa ante Lacedæmoniorum malam pugnam in Leuctris, a Calliſthene commemorata, dixiſti. de quibus dicam equidem ſingulis, quoad uidebitur; ſed dicendum etiam eſt de uniuerſis. Quæ eſt enim iſta a dijs profecta ſignificatio, & quaſi denuntiatio calamitatum? quid autem ea uolunt dij immortales primum ſignificantes, quæ ſine interpretibus non poſſumus intelligere; deinde ea, quæ cauere nequeamus? at hoc ne homines quidem probi faciunt, ut amicis impendentes calamitates prædicant, quas illi effugere nullo modo poſſint: ut medici, quanquam ſæpe intelligunt, tamen nunquam ægris dicunt, illo morbo eos eſſe morituros. omnis enim prædictio mali tum probatur, cum ad prædictionem cautio adiungitur. quid igitur aut oſtenta, aut eorum interpretes, uel Lacedæmonios olim, uel nuper noſtros adiuuerunt? quæ ſi ſigna deorum putanda ſunt, cur tam obſcura fuerunt? ſi enim, ut intelligeremus, quid eſſet euenturum: aperte declarari oportebat, aut ne occulte quidem, ſi ea ſciri nolebant. Iam uero coniectura omnis, in qua nititur diuinatio, ingenijs hominum in multas, ac diuerſas, aut etiam contrarias partes ſæpe diducitur: ut enim in cauſſis iudicialibus alia eſt cōiectura accuſatoris, alia defenſoris; et tamen utriuſque credibilis:

ſic

ſic in omnibus ijs rebus, quæ coniectura inueſtigari ſolent, anceps reperitur oratio. quas autem res tum natura, tum caſus affert, non nunquam etiam errorem creat ſimilitudo; magna ſtultitia eſt, earum rerum deos facere effectores, cauſſas rerum non quærere. Tu uates Bœotios credis Lebadiæ uidiſſe ex gallorum gallinaceorum cantu, uictoriam eſſe Thebanorum; quia galli uicti ſilere ſolent, canere uictores. hoc igitur per gallinas Iupiter tantæ ciuitati ſignum dabat? an illæ aues, niſi cum uicerint, canere non ſolent? at tum canebant, nec uicerant. id enim, inquies, oſtentum. magnum uero: quaſi piſces, non galli, cecinerint. quod autem eſt tempus, quo illi non cantent, uel nocturnum, uel diurnum? quòd ſi uictores alacritate, & quaſi lætitia ad canendum excitantur: potuit accidiſſe alia quoque lætitia, qua ad cantum mouerentur. Democritus quidem optimis uerbis cauſſam explicat, cur ante lucem galli canant: depulſo enim de pectore, & in omne corpus diuiſo, et modificato cibo, cantus edere quiete ſatiatos: qui quidem ſilentio noctis, ut ait Ennius, fauent faucibus ruſſis: cantu, plauſuq. premunt alas. cum igitur hoc animal tam ſit canorum ſua ſponte, quid in mẽtem uenit Calliſtheni dicere deos gallis ſignum dediſſe cantandi? cum id uel natura, uel caſus efficere potuiſſet. Sanguinem pluiſſe, ſenatui nuntiatum eſt, atratum fluuium fluxiſſe ſanguine, deorum ſudaſſe ſimulacra: num cenſes his nuntijs Thalem, aut Anaxagoram, aut quen-

quam

quam phyſicum crediturũ fuiſſe? nec enim ſanguis, nec ſudor niſi e corpore eſt. ſed & decoloratio quædam ex aliqua contagione terrena maxime poteſt ſanguinis ſimilis eſſe, et humor allapſus extrinſecus, ut in tectorijs uidemus auſtro, ſudorem imitari. Atque hæc in bello plura, & maiora uidentur timẽtibus: eadem non tam animaduertuntur in pace. Accedit illud etiam, quòd in metu, & periculo cum creduntur facilius, tum finguntur impunius. nos autem ita leues, atque inconſiderati ſumus, ut, ſi mures corroſerint aliquid, quorum eſt opus hoc unum, monſtrum putemus. Ante uero Marſicum bellum, quòd clypeos Lanuuij, ut a te eſt dictum, mures roſiſſent, maximum id portentum haruſpices eſſe dixerunt. Quaſi uero quidquam interſit, mures, diem et noctem aliquid rodentes, ſcuta an cribra corroſerint. nam ſi iſta ſequimur: quòd Platonis Politiam nuper apud me mures corroſerint, de rep. debui pertimeſcere: aut, ſi Epicuri de uoluptate liber uitioſus eſſet, putarem annonam in macello cariorem fore. An uero illa nos terrent, ſi quando aliqua portentoſa, aut ex pecude, aut ex homine nata dicuntur? quorum omnium, ne ſim longior, una ratio eſt. quidquid enim oritur, qualecunque eſt, cauſſam habeat a natura neceſſe eſt: ut, etiam ſi præter conſuetudinem extiterit, præter naturam tamen non poſſit exiſtere. Cauſſam igitur inueſtigato in re noua, atque admirabili, ſi poteris: ſi nullam reperies, illud tamen exploratum habeto,

beto, nihil fieri potuiſſe ſine cauſſa: eumq́. errorem, quem tibi rei nouitas attulerit, naturæ ratione depellito. ita te nec terræ fremitus, nec cæli diſceſſus, nec lapideus, aut ſanguineus imber, nec traiectio ſtellæ, nec faces uiſæ terrebunt. quorum omnium cauſſas ſi a Chryſippo quæram; ipſe ille, diuinationis auctor, numquam illa dicet facta fortuito, naturalemq́. rationem omnium reddet. nihil enim fieri ſine cauſſa poteſt: nec quidquam fit, quòd fieri non poteſt: nec, ſi id factum eſt, quod fieri potuit, portentum debet uideri: nulla igitur portenta ſunt. nam ſi, quod raro fit, id portentum putandum eſt: ſapientem eſſe portentum eſt. ſæpius enim mulam peperiſſe arbitror, quàm ſapientem fuiſſe. Illa igitur ratio concluditur; nec id, quod non potuerit fieri, factum unquam eſſe; nec, quod potuerit, id portentum eſſe; ita omnino nullum eſſe portentum. quod etiam coniector quidam & interpres portentorum non inſcite dicitur ei reſpondiſſe, qui cum ad eum retuliſſet quaſi oſtentum, quòd anguis domi uectem circumuectus fuiſſet, tũ eſſet, inquit, oſtentum, ſi anguem uectis circumplicaſſet. hoc ille reſponſo ſatis aperte declarauit, nihil habendum eſſe portentum, quod fieri poſſet. C. Gracchus ad M. Pomponium ſcripſit; duobus anguibus domi comprehenſis, haruſpices a patre conuocatos. qui magis anguibus, quàm lacertis, quàm muribus? quia ſunt hæc quotidiana, angues non item. quaſi uero referat, quod fieri poteſt, quàm

quàm id ſæpe fiat . ego tam n miror , ſi emiſſio feminæ anguis mortem afferebat Ti. Graccho, emiſſio autem maris anguis erat mortifera Corneliæ , cur alterutram emiſerit . nihil enim ſcribit reſpondiſſe haruſpices, ſi neuter anguis emiſſus eſſet, quid eſſet futurum. at mors inſecuta Gracchum eſt. cauſſa quidem , credo , aliqua morbi grauioris , non emiſſione ſerpentis . neque enim tanta eſt infelicitas haruſpicum , ut ne caſu quidem unquam fiat , quod futurum illi eſſe dixerint . Nam illud mirarer , ſi crederem, quòd apud Homerum Calchantem dixiſti ex paſſerum numero belli Troiani annos auguratum : de cuius coniectura ſic apud Homerum , ut nos otioſi conuertimus , loquitur Agamemnon:

Ferte uiri , & duros animo tolerate labores,
Auguris ut noſtri Calchantis fata queamus
Scire ratos ne habeant , an uanos pectoris orſus :
Nanque omnes memori portentũ mente retẽtant ,
Qui non funeſtis liquerunt lumina fatis .
Argolicis primum ut ueſtita eſt claſſibus Aulis ,
Quæ Priamo cladẽ, & Troiæ , peſtemq. ferebant;
Nos circum latices gelidos fumantibus aris ,
Aurigeris diuum placantes numina tauris ,
Sub platano umbrifera, fons unde emanat aquai,
Vidimus immani ſpecie , tortuq. draconem
Terribilem , Iouis ut pulſu penetrabat ab ara :
Qui platani in ramo foliorum tegmine ſeptos
Corripuit pullos : quos cum conſumeret octo ,
Nona ſuper tremulo genitrix clangore uolabat :

Cui ferus immani laniauit uiſcera morſu.
Hunc, ubi tá teneros uolucres, matremq́. peremit,
Qui luci ediderat, genitor Saturnius idem
Abdidit, & duro formauit tegmine ſaxi.
Nos autem timidi ſtantes mirabile monſtrum
Vidimus in medijs diuum uerſarier aris
Tum Calchas hæc eſt fidenti uoce locutus.
Quidnam torpentes ſubito obſtupuiſtis Achiui?
Nobis hæc portenta deum dedit ipſe creator,
Tarda & ſera nimis, ſed fama ac laude perenni.
Nam quot aues tetro mactatas dente uidetis,
Tot nos ad Troiam belli exanclabimus annos:
Quæ decumo cadet, & pœna ſatiabit Achiuos.
Edidit hæc Calchas: quæ iam matura uidetis.

quæ tandem iſta auguratio eſt ex paſſeribus annorum potius, quàm aut menſium, aut dierum? cur autem de paſſerculis coniecturam facit, in quibus nullum erat monſtrum; de dracone ſilet, qui, id quod fieri non potuit, lapideus dicitur factus? poſtremo, quid ſimile habet paſſer annis? nam de angue illo, qui Syllæ apparuit immolanti, utrunque memini, & Syllam, cum in expeditionem educturus eſſet, immolauiſſe, & anguem ab ara extitiſſe, eoq́. die rem præclare eſſe geſtam, non haruſpicis conſilio, ſed imperatoris. atque hæc oſtentorum genera mirabile nihil habent: quæ cum facta ſunt, tú ad coniecturam aliqua interpretatione reuocantur: ut, illa tritici grana in os pueri Midæ congeſta, aut apes quas dixiſti in labris Platonis pueri conſediſſe,

non

non tam mirabilia ſint, quàm coniecta bene: quæ tamen uel ipſa falſa eſſe, uel illa, quæ prædicta ſunt, fortuito accidiſſe potuerunt. De ipſo Roſcio poteſt illud quidem eſſe falſum, ut circumligatus fuerit angui: ſed ut in cunis fuerit anguis, non tam eſt mirum, in Selonio præſertim, ubi apud focum angues nundinari ſolent. nam quod haruſpices reſponderunt, nihil illo clarius, nihil nobilius fore: miror deos immortales hiſtrioni futuro claritatem oſtendiſſe, nullam oſtendiſſe Africano. Atque etiam a te Flaminiana oſtenta collecta ſunt, quòd ipſe, & equus eius repente conciderit: non ſane hoc quidem mirabile: quòd euelli primi haſtati ſignum non potuerit: timide fortaſſe ſignifer euellebat, quod fidenter infixerat. Nam Dionyſii equus quid attulit admirationis, quòd emerſit ex flumine? quodq. habuit apes in iuba? ſed quia breui tempore regnare cœpit; quod caſu acciderat, uim habuit oſtenti. At Lacedæmonijs in Herculis fano arma ſonuerunt: eiuſdemq. dei Thebis ualuæ clauſæ ſubito ſe aperuerunt: eaq. ſcuta, quæ fuerant ſublime fixa, ſunt humi inuenta. horum cum nihil fieri potuerit ſine aliquo motu, quid eſt cur diuinitus ea potius, quàm caſu, facta eſſe dicamus? At in Lyſandri ſtatuæ capite Delphis extitit corona ex aſperis herbis, & quidem ſubita. ita ne cenſes? ante coronam extitiſſe, quàm herbarum conceptum eſſe ſemẽ? herbam autem aſperam credo auium congeſtu, non humano ſatu. iam quidquid in capite eſt, id coronæ ſimi-

*le uideri poteſt. Nam quòd eodem tempore ſtellas aureas Caſtoris & Pollucis Delphis poſitas decidiſſe neque eas uſquam repertas eſſe dixiſti: furum id magis factum, quàm deorum uidetur. Simiæ uero Dodoneæ improbitatem hiſtorijs græcis mandatam eſſe demiror. quid minus mirum, quàm illam monſtruoſiſſimam beſtiam urnam euertiſſe, ſortes diſſipauiſſe? & negant hiſtorici Lacedæmonijs ullum oſtentum hoc triſtius accidiſſe. Nam illa prædicta Veientum, ſi lacus Albanus redundaſſet, * isq́. in mare fluxiſſet, Romam perituram; ſi repreſſus eſſet, Veios; ita aqua Albana deducta ad utilitatem agri ſuburbani, non ad arcem, urbemq́. retinendam. At paullo poſt audita uox eſt monentis, ut prouiderent ne a Gallis Roma caperetur: ex eo Aio Loquenti aram in Noua uia cõſecratam. quid ergo? Aius iſte Loquens, quando eum nemo norat, aiebat, & loquebatur, & ex eo nomen inuenit: poſtea quàm & ſedem, & aram, & nomen inuenit, obmutuit? Quod idem dici de Moneta poteſt: a qua, præterquam de ſue plena, quid unquam moniti ſumus? Satis multa de oſtentis. Auſpicia reſtant, & ſortes, eæ quæ ducuntur, non illæ quæ uaticinatione funduntur: quæ oracula uerius dicimus: de quibus tum dicemus, cum ad naturalem diuinationem uenerimus. Reſtat etiam de Chaldæis. ſed primum auſpicia uideamus. Difficilis auguri locus ad contra dicendum, Marſo fortaſſe, ſed Romano facillimus. non enim ſumus ij nos augures, qui auium, reliquorum*

Aius aiebat

A Moneta de sue moniti sumus.

Vaticinatio

rum

rum ue ſignorum obſeruatione futura dicamus. & tamen credo Romulum, qui urbem auſpicato condidit, habuiſſe opinionem, eſſe in prouidendis rebus augurandi ſcientiam. errabat enim multis in rebus antiquitas: quam uel uſu iam, uel doctrina, uel uetuſtate immutatam uidemus. retinetur autem & ad opinionem uulgi, & ad magnas utilitates reip. mos, religio, diſciplina, ius augurum, collegij auctoritas. Nec uero non omni ſupplicio digni P. Claudius, L. Iunius conſules, qui contra auſpicia nauigarunt. parendum enim fuit religioni, nec patrius mos tam contumaciter repudiandus. iure igitur alter populi iudicio damnatus eſt, alter mortem ſibi ipſe conſciuit. Flaminius non paruit auſpicijs: itaque perijt cum exercitu. at anno poſt Paullus paruit: num minus cecidit in Cannẽſi pugna cum exercitu? etenim ut ſint auſpicia, quæ nulla ſunt; hæc certe, quibus utimur ſiue tripudio, ſiue de cælo, ſimulacra ſunt auſpiciorum, auſpicia nullo modo. Q. Fabi, te uolo mihi in auſpicio eſſe. uolo; reſpondet. audiui. Hic apud maiores noſtros adhibebatur peritus, nunc quilibet. peritum autem eſſe neceſſe eſt eum, qui, ſilentium quid ſit, intelligat. id enim ſilentium dicimus in auſpicijs, quod omni uitio caret. hoc intelligere, perfecti auguris eſt. illi autem, qui in auſpicium adhibetur, cum ita imperauit is, qui auſpicatur, dicito, ſi ſilentium eſſe uidetur, nec ſuſpicit, nec circunſpicit, ſtatim reſpondet, ſilentium eſſe, uideri. tum ille, dicito ſi

Silentium auſpicij quid ſit

 paſcun-

paſcuntur aues: paſcuntur. quæ, aut ubi? attulit, inquit, in cauea pullos is, qui ex eo ipſo nominatur pullarius. hæ ſunt igitur aues internuntiæ Iouis: quæ paſcantur, nec ne, quid refert? nihil ad auſpicia: ſed quia, cum paſcuntur, neceſſe eſt aliquid ex ore cadere, & terram pauire, terripauium primo, poſt terripudium dictum eſt, hoc quidem iam tripudium dicitur. cum igitur offa iam cecidit ex ore pulli, tum auſpicanti tripudium ſoliſtimum nuntiant. ergo hoc auſpicium diuini quidquam habere poteſt, quod tam ſit coactum & expreſſum? quo antiquiſſimos augures non eſſe uſos, argumento eſt, quòd decretum collegij uetus habemus, omnem auem tripudium facere poſſe. tum igitur eſſet auſpicium, ſi modo ei eſſet liberum ſe oſtendiſſe: tum auis illa uideri poſſet interpres, & ſatelles Iouis. nunc uero incluſa in cauea, & fame enecta, ſi in offam pultis inuadit, & ſi aliquid ex ore cecidit; hoc tu auſpicium, aut hoc modo Romulum auſpicari ſolitum putas? Iam uero de cælo ſeruare non ipſos cenſes ſolitos, qui auſpicabantur? nunc imperant pullario: ille renuntiat. fulmen ſiniſtrum auſpicium optimum habemus ad omnes res, præterquam ad comitia: quod quidem inſtitutum reip. cauſſa eſt, ut comitiorum uel in iudicijs populi, uel in iure legum, uel in creandis magiſtratibus principes ciuitatis eſſent interpretes. At Ti. Gracchi litteris Scipio & Figulus, quòd augures indicaſſent eos uitio creatos eſſe, magiſtratu ſe abdicauerunt.

Quis

Quis negat augurum diſciplinam eſſe? diuinationem nego. At haruſpices diuini: quos cum Ti. Gracchus propter mortem repentinam eius, qui in prærogatiua referenda ſubito concidiſſet, in ſenatum introduxiſſet, non iuſtum rogatorem comitiorum fuiſſe dixerunt. Primum uide, ne in eum dixerint, qui rogator centuriæ fuiſſet: is enim erat mortuus. id autem, ſine diuinatione, coniectura poterat dicere. deinde fortaſſe caſu: qui nullo modo eſt ex hoc genere tollendus. quid enim ſcire Etruſci haruſpices aut de tabernaculo recte capto, aut de pomerij iure potuerunt? equidem aſſentior C. Marcello potius, quàm Ap. Claudio; qui ambo mei collegæ fuerunt: exiſtimoq́. ius augurum, etſi diuinationis opinione principio conſtitutum ſit, tamen poſtea reip. cauſſa conſeruatum, ac retentum. Sed de hoc loco plura in alijs, nunc hactenus: externa enim auguria, quæ ſunt non tam artificioſa, quàm ſuperſtitioſa, uideamus. Omnibus fere auibus utuntur, nos admodum paucis. alia ſiniſtra ſunt, alia noſtris. ſolebat ex me Deiotarus percunctari noſtri augurij diſciplinam, ego ex illo ſui. dij immortales, quantum differebat: ut quædam eſſent etiam contraria. atque ille ijs ſemper utebatur: nos, niſi dum a populo auſpicia accepta habemus, quàm multum ijs utimur? Bellicam rem adminiſtrari maiores noſtri, niſi auſpicato, noluerunt: quàm multi anni ſunt, cum bella a proprætoribus & proconſulibus adminiſtrantur? qui auſpicia non habent: itaque nec amnes tranſeunt auſpicato,

ſpicato, nec tripudio auſpicantur. nam ex acuminibus quidem, quod totum auſpicium militare eſt, iam M. Marcellus ille quinquies conſul totum omiſit, idem imperator, idem augur optimus. ubi eſt ergo auium diuinatio? quæ, quoniam ab iis, qui auſpicia nulla habent, bella adminiſtrantur, ab urbanis retenta uidetur, a bellicis eſſe ſublata. & quidem ille dicebat; ſi quando rem agere uellet, ne impediretur auſpiciis, lectica operta facere ſe iter ſolere. huic ſimile eſt, quod nos augures præcipimus, ne iuge auſpicium obueniat, ut iumenta iubeant diſiungere. quid eſt aliud nolle moneri a Ioue, niſi efficere, ut aut ne fieri poſſit auſpicium, aut, ſi fiat, uideri? Nam illud admodum ridiculum, quòd negas Deiotarum auſpiciorum, quæ ſibi ad Pompeium proficiſcenti facta ſunt, pænitere; quòd fidem ſecutus, amicitiamq. populi R. functus ſit officio: antiquiorem enim ſibi fuiſſe laudem, & gloriam, quàm regnum, & poſſeſſiones ſuas. credo id quidem: ſed nihil ad auſpicia. nec enim ei cornix canere potuit, recte eum facere, quòd populi R. libertatem defendere pararet. ipſe hoc ſentiebat, ſicuti ſenſit. aues euentus ſignificant aut aduerſos, aut ſecundos: uirtutis auſpiciis uideo eſſe uſum Deiotarum: quæ uetat ſpectare fortunam, dum præſtetur fides. aues uero ſi proſperos euentus oſtenderunt, certe fefellerunt. fugit ex prœlio cum Pompeio: graue tempus. diſceſſit ab eo: luctuoſa res. Cæſarem eodem tempore & hoſtem, et hoſpitem uidit: quid hoc triſtius?

Praestare fidem est qui fidem supra et non deli[illegible]re.

is cum ei Troginorum tetrarchiam eripuiſſet, et aſſeclæ ſuo Pergameno neſcio cui dediſſet; eidemq. detraxiſſet Armeniam, a ſenatu datam; cumq. ab eo magnificentiſſimo hoſpitio acceptus eſſet; ſpoliatum reliquit & hoſpitem, & regem. Sed labor longius: ad propoſitum reuertar. Si euenta quærimus, quæ exquiruntur auibus: nullo modo proſpera Deiotaro. ſin officia: a uirtute ipſius, non ab auſpicijs, petita ſunt. Omitte igitur lituum Romuli, quem in maximo incendio negas potuiſſe comburi: contemne cotem Atij Nauij: nihil debet eſſe in philoſophia commenticijs fabellis loci. illud erat philoſophi, totius augurij primum naturam ipſam uidere, deinde inuentionem, deinde conſtantiam. Quæ eſt igitur natura, quæ uolucres huc & illuc paſſim uagantes efficiat, ut ſignificent aliquid, & tum uetent agere, tum iubeant, aut cantu, aut uolatu? cur autem alijs a dextra, alijs a læua datum eſt auibus, ut ratum auſpicium facere poſſint? Quo modo autem hæc, aut quando, aut a quibus inuenta dicemus? Etruſci tamen habent exaratum puerum auctorem diſciplinæ ſuæ: nos quem? Atium ne Nauium? at aliquot annis antiquior Romulus, & Remus, ambo augures, ut accepimus. An Piſidarum, aut Cilicum, aut Phrygum iſta inuenta dicemus? placet igitur, humanitatis expertes habere diuinitatis auctores? At omnes reges, populi, nationes utuntur auſpicijs. quaſi uero quidquam ſit tam ualde, quàm nihil ſapere, uulgare: aut quaſi tibi ipſi

in

in iudicando placeat multitudo. quotus quiſque eſt, qui uoluptatem neget eſſe bonum? plerique etiam ſummum bonum dicunt. num igitur eorum frequentia Stoici de ſententia deterrentur? aut num pleriſque in rebus ſequitur eorum auctoritatem multitudo? quid mirum igitur, ſi in omnibus auſpicijs, & omni diuinatione imbecilli animi ſuperſtitioſa iſta concipiant, uerum diſpicere non poſſint? Quæ autem eſt inter augures conueniens, & coniuncta conſtantia? ad noſtri augurij conſuetudinem dixit Ennius,

Cum tonuit læuum bene tempeſtate ſerena.

at Homericus Vlyſſes, apud Achillem querens de ferocitate Troianorum, neſcio quid hoc modo nuntiat:

Proſpera Iupiter his dextris fulgoribus edit.

ita nobis ſiniſtra uidentur, Graijs & barbaris dextra meliora. quanquam haud ignoro, quæ bona ſint, ſiniſtra nos dicere, etiam ſi dextra ſint. ſed certe noſtri ſiniſtrum nominauerunt, externiq. dextrum, quia plerunque melius id uidebatur. hæc quanta diſſenſio eſt? Quid, quòd alijs auibus utuntur, alijs ſignis, aliter obſeruant, aliter reſpondent? non neceſſe eſt fateri, partim horum errore ſuſceptum eſſe, partim ſuperſtitione, multa fallendo? Atque his ſuperſtitionibus non dubitaſti etiam omina adiungere. Aemilia Paullo, Perſam periſſe: quod pater omen accepit. Cæcilia ſororis filiæ, ſedes ſuas tradere. iam illa, fauete linguis, & prærogatiuam

omen

omen comitiorum. Hoc eſt, ipſum eſſe contra ſe copioſum, et diſertum. quando enim, iſta obſeruans, quieto, & libero animo eſſe poteris, ut ad rem gerendam non ſuperſtitionem habeas, ſed rationem ducem? ita ne? ſi quis aliquid ex ſua re, atque ex ſuo ſermone dixerit, & eius uerbum aliquod apte ceciderit ad id, quod ages, aut cogitabis, ea res tibi aut timorem afferet, aut alacritatem? Cum M. Craſſus exercitum Brundisij imponeret, quidam in portu caricas Cauno aduectas uendens, Cauneas clamitabat: dicamus, ſi placet, monitum ab eo Craſſum, caueret ne iret: non fuiſſe periturum, ſi omini paruiſſet. quæ ſi ſuſcipiamus, pedis offenſio nobis, & abruptio corrigiæ, & ſternutamenta erunt obſeruanda. Sortes reſtant, & Chaldæi: ut ad uates, & ſomnia ueniamus. Dicendum igitur putas de ſortibus. Quid enim ſors eſt? idem propemodum, quod micare, quod talos iacere, quod teſſeras: quibus temeritas, & caſus, non ratio, nec conſilium ualet. tota res eſt inuenta fallacijs, aut ad quæſtum, aut ad ſuperſtitionem, aut ad errorem. atque, ut in haruſpicina fecimus, ſic uideamus clariſſimarum ſortium quæ tradatur inuentio. Numerium Fuffctium Præneſtinorum monumenta declarant, honeſtum hominem, & nobilem, ſomnijs crebris, ad extremum etiam minacibus, cum iuberetur certo in loco ſilicem cædere, perterritum uiſu, irridentibus ſuis ciuibus, id agere cœpiſſe: itaque, perfracto ſaxo, ſortes erupiſſe, in robore inſculptis

priſca-

sternutamento

Quid sors est?

priſcarum litterarum notis. is eſt hodie locus ſeptus religioſe propter Iouis pueri, qui lactens cum Iunone, in gremio Fortunæ ſedens, mammam appetens, caſtiſſime colitur a matribus. Eodem tempore illo loco, ubi nunc Fortunæ ſita ædes eſt, mel ex olea fluxiſſe dicunt, haruſpicesq́. dixiſſe, ſumma nobilitate illas ſortes futuras, eorumq́. iuſſu ex illa olea arcam eſſe factam, eaq́. conditas ſortes, quæ hodie Fortunæ monitu tolluntur. quid igitur in his poteſt eſſe certi, quæ Fortunæ monitu, pueri manu miſcentur, atque ducuntur? quo modo autem iſtæ poſitæ in illo loco? quis robur illud cecidit, dolauit, inſcripſit? Nihil eſt, inquiunt, quod deus efficere non poſſit. Vtinam ſapientes Stoicos effeciſſet, ne omnia ſuperſtitioſa ſolicitudine & miſeria crederent. ſed hoc quidem genus diuinationis uita iam communis exploſit. Fani pulchritudo, & uetuſtas, Præneſtinarum etiam nunc ſortium retinet nomen, atque id in uulgus. quis enim magiſtratus, aut quis uir illuſtrior utitur ſortibus? ceteris uero in locis ſortes plane refrixerunt. quod Carneadem Clitomachus ſcribit dicere ſolitum, nuſquam ſe fortunatiorem, quàm Præneſte uidiſſe Fortunam. ergo hoc diuinationis genus omittamus. Ad Chaldæorum monſtra ueniamus: de quibus Eudoxus, Platonis auditor, in aſtrologia iudicio doctiſſimorum hominum facile princeps, ſic opinatur, id quod ſcriptum reliquit: Chaldæis in prædictione, et in notatione cuiuſque uitæ ex natali die, minime eſſe credendum. Nominat etiam

Mel ex olea, ex olea Arca.

Panæ-

Panætius, qui unus e Stoicis aſtrologorum prædicta reiecit; Archelaum, & Caſſandrum, ſummos aſtrologos illius ætatis, qua erat ipſe, cum in ceteris aſtrologiæ partibus excellerent, hoc prædictionis genere non uſos. Scylax Halicarnaſſeus, familiaris Panætij, excellens in aſtrologia, idemq́. in regenda ſua ciuitate princeps, totum hoc Chaldaicum prædicendi genus repudiauit. Sed ut ratione utamur, omiſſis teſtibus, ſic iſti diſputant, qui hæc Chaldæorum natalitia prædicta defendunt. uim quandam eſſe aiunt ſignifero in orbe, qui græce ζωδιακὸς dicitur, talem, ut eius orbis unaquæque pars alia alio modo moueat, immutetq́. cælum, perinde ut quæque ſtellæ in ijs, finitimisq́. partibus ſint quoque tempore; eamq́. uim uarie moueri ab ijs ſideribus, quæ uocantur errantia. cum autem in eam ipſam partem orbis uenerint, in qua ſit ortus eius, qui naſcitur; aut in eam, quæ coniunctum aliquid habeat, aut conſentiens; ea triangula illi, & quadrata nominant. etenim cum tempore anni, tempeſtatumq́ue, cæli conuerſiones, commutationesq́. tantæ fiant acceſſu ſtellarum, & receſſu; cumq́. ea ui ſolis efficiantur, quæ uidemus: non ueriſimile ſo lum, ſed etiam uerum eſſe cenſent, perinde utcunque temperatus ſit aer, ita pueros orientes animari, atque formari, ex eoq́. ingenia, mores, animú, corpus, actionem uitæ, caſus cuiuſque, euentusq́. fingi. O delirationem incredibilem. non enim omnis error ſtultitia eſt dicenda. quibus etiam Diogenes Stoicus

Deliratio

con-

concedit, aliquid ut prædicere poſſint, duntaxat quali quiſque natura, & ad quam quiſque maxime rem aptus futurus ſit: cetera, quæ profiteantur, negat ullo modo poſſe ſciri: etenim geminorum formas eſſe ſimiles, uitam atque fortunam plerunque diſparem. Proclus, & Euriſthenes, Lacedæmoniorum reges, gemini fratres fuerunt. at hi nec totidem annos uixerunt: anno enim Procli uita breuior fuit, multumq. is fratri rerum geſtarum gloria præſtitit. At ego id ipſum, quod uir optimus Diogenes Chaldæis quaſi quadam præuaricatione concedit, nego poſſe intelligi. etenim cum, ut ipſi dicunt, ortus naſcentium Luna moderetur, eaq. animaduertant, & notent ſidera natalitia Chaldæi, quæcunque Lunæ iuncta uideantur: oculorum fallaciſſimo ſenſu iudicant ea, quæ ratione atque animo uidere debebant. docet enim ratio mathematicorum, quam iſtis notam eſſe oportebat, quanta humilitate Luna feratur, terram pæne contingens; quantum abſit a proxima Mercurij ſtella, multo autem longius a Veneris; deinde alio interuallo diſtet a Sole, cuius lumine colluſtrari putatur. reliqua uero tria interualla infinita, & immenſa, a Sole ad Martis, inde ad Iouis, ab eo ad Saturni ſtellam, inde ad cælum ipſum, quod extremum atque ultimum mundi eſt. quæ poteſt igitur contagio ex infinito pæne interuallo pertinere ad Lunam, uel potius ad terram? Quid? cum dicunt id, quod ijs dicere neceſſe eſt, omnes omnium ortus, quicunque gignantur in omni terra,

terra, quæ incolatur, eoſdem eſſe, eademq. omnibus, qui eodem ſtatu cæli, & ſtellarum nati ſunt, accidere neceſſe eſſe; non ne eiuſmodi ſunt, ut ne cæli quidem naturam interpretes iſtos cæli noſſe appareat? cum enim illi orbes, qui cælum quaſi medium diuidunt, & aſpectum noſtrum definiunt, qui a Græcis ὁρίζοντες nominantur, a nobis finientes rectiſſime nominari poſſunt, uarietatem maximam habeant, alijq. in alijs locis ſint: neceſſe eſt, ortus, occaſusq. ſiderũ non fieri eodem tempore apud omnes. quòd ſi eorũ ui cælum modo hoc, modo illo modo temperatur: qui poteſt eadem uis eſſe naſcentiũ, cum cæli tanta ſit diſſimilitudo? in his locis, quæ nos incolimus, poſt ſolſtitium canicula exoritur, et quidem aliquot diebus; apud Troglodytas, ut ſcribitur, ante ſolſtitium: ut, ſi iam concedamus aliquid uim cæleſtem ad eos, qui in terra gignuntur, pertinere, confitendum ſit illis, eos, qui naſcuntur eodem tempore, poſſe in diſſimiles incidere naturas propter cæli diſſimilitudinem. minime illis placet. uolunt enim illi, omnes eodem tempore ortos, qui ubique ſint nati, eadem conditione naſci. ſed quæ tanta dementia eſt, ut in maximis motibus, mutationibusq. cæli nihil interſit, qui uentus, qui imber, quæ tempeſtas ubique ſit? quarum rerum in proximis locis tantæ diſſimilitudines ſæpe ſunt, ut alia Tuſculi, alia Romæ eueniat ſæpe tempeſtas. quod, qui nauigant, maxime animaduertunt, cum in flectendis promontorijs uentorum mutationes

maximas ſæpe ſentiant. hæc igitur cum ſit tum ſerenitas, tum perturbatio cæli: eſt ne ſanorum hominum, hoc ad naſcentium ortus pertinere non dicere? quod non certe pertinet. Illud neſcio quid tenue, quod ſentiri nullo modo, intelligi autem uix poteſt, quæ a Luna ceteriſq. ſideribus cæli temperatio fiat, dicere ad puerorum ortus pertinere. Quid, quòd non intelligunt ſeminum uim, quæ ad gignendum, procreandumq́. plurimum ualeat, funditus tolli, mediocris erroris eſt? quis enim non uidet, & formas, & mores, & pleroſque ſtatus, ac motus effingere a parentibus liberos? quod non contingeret, ſi hoc non uis, & natura gignentium efficeret, ſed temperatio Lunæ, cæliq́. moderatio. Quid, quòd uno eodemq́. temporis puncto nati diſſimiles & naturas, & uitas, & caſus habent, parum ne declarant nihil ad agendam uitam naſcendi tempus pertinere? niſi forte putamus neminem eodem tempore ipſo & conceptum, & natum, quo Africanum. num quis igitur talis fuit? Quid? illud ne dubium eſt, quin multi, cum ita nati eſſent, ut quædam contra naturam deprauata haberent, reſtituerentur, & corrigerentur ab natura, cum ſe ipſa reuocaſſet, aut arte, aut medicina? aut quorum linguæ ſic inhærerent, ut loqui non poſſent, eæ ſcalpello reſectæ liberarentur? Multi etiam naturæ uitium meditatione, atque exercitatione ſuſtulerunt, ut Demoſthenem ſcribit Phalericus, cum rho dicere nequiret, exercitatione feciſſe, ut planiſſime

me diceret. quòd ſi hæc aſtro ingenerata & tradita eſſent, nulla res ea mutare poſſet. Quid? diſſimilitudo locorum non ne diſſimiles hominum procreationes habet? quas quidem percurrere oratione facile eſt: quid inter Indos & Perſas, Aethiopas et Syros differat corporibus, animis: ut incredibilis uarietas diſſimilitudoque ſit: ex quo intelligitur, plus terrarum ſitus, quàm Lunæ tractus, ad naſcendum ualere. Nam quod aiunt quadringenta & ſeptuaginta milia annorum in periclitandis, experiundisq. pueris, quicunque eſſent nati, Babylonios poſuiſſe, fallunt. ſi enim eſſet factitatum, non eſſet deſitum. neminem autem habemus auctorem, qui aut fieri dicat, aut factum ſciat. Vides ne me non ea dicere, quæ Carneades, ſed ea, quæ princeps Stoicorum Panætius dixerit? Ego autem etiam hoc requiro, omnes ne, qui Cannenſi pugna ceciderunt, uno aſtro fuerint. exitus quidem omnium unus & idem fuit. Quid? qui ingenio atque animo ſingulares, num aſtro quoque uno? quod enim tempus, quo non innumerabiles naſcantur? at certe nemo ſimilis Homeri. &, ſi ad rem pertinet, quo modo cælo affecto, compoſitisq. ſideribus quodque animal oriatur: ualeat id neceſſe eſt etiam in rebus inanimis. quo quid dici poteſt abſurdius? L. quidem Tarutius Firmanus, familiaris noſter, in primis Chaldæis rationibus eruditus, urbis etiam noſtræ natalem diem repetebat ab ijs Parilibus, quibus eam a Romulo conditam accepimus; Romamque

quadringenta et ſeptuaginta annorum millia in obſeruatione ſidenim Babylonij fuerunt. Nondum tamen octo millia ab orbe condito numeramus.

Chaldaea ratio.

Quæ cum ille dixiſſet, tum ego rurſus quaſi ab alio principio ſum exorſus dicere. Non ignoro, Quincte, te ſemper ita ſenſiſſe, ut de ceteris diuinandi generibus dubitares, iſta duo, furoris, & ſomnij, quæ a libera mente fluere uiderentur, probares. dicam igitur, de iſtis ipſis duobus generibus mihi quid uideatur; ſi prius, Stoicorum rationis concluſio, et Cratippi noſtri quid ualeat, uidero. Dixiſti & Chryſippum, & Diogenem, & Antipatrum concludere hoc modo. ſi ſunt dij, neque ante declarant hominibus, quæ futura ſint: aut non diligunt homines: aut, quid euenturum ſit, ignorant: aut exiſtimant nihil intereſſe hominum, ſcire, quid ſit futurum: aut non cenſent eſſe ſuæ maieſtatis, præſignificare hominibus, quæ ſint futura: aut ea ne ipſi quidem dij ſignificare poſſunt. at neque non diligunt nos; ſunt enim benefici, generiq. hominum amici: neque ignorant ea, quæ ab ipſis conſtituta, & deſignata ſunt: neque noſtra nihil intereſt, ſcire ea, quæ futura ſunt; erimus enim cautiores, ſi ſcierimus: neque hoc alienum ducunt maieſtate ſua; nihil eſt enim beneficentia præſtantius: neque non poſſunt futura prænoſcere: non igitur dij ſunt, nec ſignificant nobis futura: ſunt autem dij, ſignificant ergo. et non, ſi ſignificant futura, nullas dant nobis uias ad ſignificationum ſcientiam; fruſtra enim ſignificarent: neque, ſi dant uias, non eſt diuinatio: eſt igitur diuinatio. O acutos homines: quàm paucis uerbis negotium confectum putant. ea ſu-

munt ad concludendum, quorum ijs nihil conceditur. concluſio autem rationis ea probanda eſt, in qua ex rebus non dubijs id, quod dubitatur, efficitur. Vides ne Epicurum, quem hebetem, & rudem dicere ſolent Stoici, quemadmodum, quod in natura rerum omne eſſe dicimus, in infinitum eſſe concluſerit? quod finitum eſt, inquit, habet extremum. quis hoc non dederit? quod habet extremum, id cernitur ex alio extrinſecus. hoc quoque eſt concedendum. at, quod omne eſt, id non cernitur ex alio extrinſecus. ne hoc quidem negari poteſt. nihil igitur cum habeat extremum, infinitum ſit neceſſe eſt. Vides ne ut ad rem dubiam, conceſſis rebus, peruenerit? hoc uos dialectici non facitis: nec ſolum ea non ſumitis ad concludendum, quæ ab omnibus concedantur; ſed ea ſumitis, quibus conceſſis, nihilo magis efficiatis quod uelitis. primum enim hoc ſumitis. ſi ſunt dij, benefici in homines ſunt. quis hoc uobis dabit? Epicurus ne, qui negat quidquam deos nec alieni curare, nec ſui; an noſter Ennius, qui magno plauſu loquitur, aſſentiente populo?

Ego, deum genus eſſe, ſemper dixi, & dicam, cælitum:
Sed eos non curare opinor, quid agat humanum genus.

et quidem, cur ſic opinetur, rationem ſubijcit. ſed nihil eſt neceſſe dicere, quæ ſequuntur. tantum ſat eſt intelligi, id ſumere iſtos pro certo, quod dubium

contro-

*controuerſumq́. ſit. Sequitur porro, nihil deos igno rare, quòd omnia ſint ab ijs conſtituta. hic uero quanta pugna eſt doctiſſimorum hominum, negantium eſſe hæc a dijs immortalibus conſtituta? at noſtra intereſt ſcire, quæ euentura ſint. magnus Dicæarchi liber eſt, neſcire ea, melius eſſe, quàm ſcire. * negant enim id eſſe alienum maieſtatis deorum, ſcilicet cauſſas omnium introſpicere, ut ui deant quid cuique conducat. Neque non poſſunt fu tura prænoſcere. negant poſſe ij, quibus non placet eſſe certum, quid futurum ſit. Vides ne igitur, quæ dubia ſunt, ea ſumere ipſos pro certis, atque conceſſis? Deinde contorquent, & ita concludunt. non igitur & ſunt dij, nec ſignificant futura: id enim iam perfectum arbitrantur. deinde aſſumunt: ſunt autem dij: quod ipſum non ab omnibus conceditur: ſignificant ergo. ne id quidem ſequitur: poſſunt enim non ſignificare, & tamen eſſe dij, nec, ſi ſignificent, non dare uias aliquas ad ſcientiam ſigni ficationis. at id quoque poteſt, ut non dent homini, ſed ipſi habeant. cur enim Tuſcis potius, quàm Ro manis darent? nec, ſi dant uias, nulla eſt diuinatio. Fac dare deos: quod abſurdum eſt: quid refert, ſi accipere non poſſumus? Extremum, eſt igi tur diuinatio. ſit extremum: effectum tamen non eſt. ex falſis enim, ut ab ipſis didicimus, uerum effici non poteſt: iacet igitur tota concluſio. Veniamus nunc ad optimum uirum, familiarem noſtrum, Cratippum. Si ſine oculis, inquit, non poteſt exta-*

bitur. aſſumit autem Cratippus hoc modo. Sunt autem innumerabiles præſenſiones non fortuitæ. at ego dico nullam. uide; quanta ſit controuerſia. iam, aſſumptione non conceſſa, nulla concluſio eſt. At impudentes ſumus, qui, quod tam perſpicuum ſit, non concedamus. quid eſt perſpicuum? multa uera, inquit, euadere. quid, quòd multo plura falſa? non ne ipſa uarietas, quæ eſt propria fortunæ, fortunam eſſe cauſſam, non naturam, docet? deinde, ſi tua iſta concluſio, Cratippe, uera eſt; (tecum enim mihi res eſt) non ne intelligis, eadem uti poſſe & haruſpices, & fulguratores, & interpretes oſtentorum, et augures, & ſortilegos, et Chaldæos? quorum generum nullum eſt, ex quo non aliquid, ſicut prædictum ſit, euaſerit. ergo aut ea quoque genera diuinandi ſunt, quæ tu rectiſſime improbas: aut, ſi ea non ſunt, non intelligo, cur hæc duo ſint, quæ relinquis. qua ergo ratione hæc inducis, eadem illa poſſunt eſſe, quæ tollis. Quid uero habet auctoritatis furor iſte, quem diuinum uocatis, ut, quæ ſapiens non uideat, ea uideat inſanus, & is, qui humanos ſenſus amiſerit, diuinos aſſecutus ſit? Sibyllæ uerſus obſeruamus, quos illa furens fudiſſe dicitur: quorum interpres nuper, falſa quadam hominum fama, dicturus in ſenatu putabatur, eum, quem re uera regem habebamus, appellandum quoque eſſe regem, ſi ſalui eſſe uellemus. hoc ſi eſt in libris, in quem hominem, & in quod tempus eſt? callide enim, qui illa compoſuit,

per-

perfecit, ut, quodcunque accidiſſet, prædictum ui deretur, hominum & temporum definitione ſublata. adhibuit etiam latebram obſcuritatis, ut ijdem uerſus alias in aliam rem poſſe accommodari uiderentur. non eſſe autem illud carmen furentis, cum ipſum poema declarat, (eſt enim magis artis, & diligentiæ, quàm incitationis, et motus) tum uero ea, quæ ἀκροστιχὶς dicitur, cùm deinceps ex primis uerſus litteris aliquid connectitur, ut in quibuſdá Ennianis. id certe magis eſt attenti animi, quàm furentis. atque in Sibyllinis ex primo uerſu cuiuſque ſententiæ primis litteris illius ſententiæ carmen omne prætexitur. hoc ſcriptoris eſt, non furentis; adhibentis diligentiam, non inſani. quamobrem Sibyllam quidem ſepoſitam, et conditam habeamus, ut, id quod proditum eſt a maioribus, iniuſſu ſenatus ne legantur quidem libri, ualeantq. ad deponendas potius, quàm ad ſuſcipiendas religiones: cum antiſtitibus agamus; ut quiduis potius ex illis libris, quàm regem, proferant: quem Romæ poſthac nec dij, nec homines eſſe patientur. At multi ſæpe uera uaticinati, ut Caſſandra:

Iamq. mari magno. –

eademq. paullo poſt:

Eheu uidete. –

num igitur me cogis etiam fabulis credere? quæ delectationis habeant, quantum uoles; uerbis, ſententijs, numeris, cantibus addiuuentur: auctoritatem quidem nullam debemus, nec fidem commenti-

cijs

cijs rebus adiungere. Eodemq. modo nec ego Publicio neſcio cui, nec Martijs uatibus, nec Apollinis opertis credendum exiſtimo; quorum partim ficta aperte, partim effutita temere, nunquam ne mediocri quidem cuiquam, non modo prudenti, probata ſunt. Quid, inquies, remex ille de claſſe Coponij; non ne ea prædixit, quæ facta ſunt? ille uero & ea quidem, quæ omnes eo tempore, ne acciderent, timebamus. caſtra enim in Theſſalia caſtris collata audiebamus: uidebaturq. nobis exercitus Cæſaris & audaciæ plus habere, quippe qui patriæ bellum intuliſſet; & roboris, propter uetuſtatem. caſum autem prælij, nemo noſtrum erat, quin timeret, ſed ita, ut conſtantibus hominibus par erat, non aperte. ille autem Græcus, quid mirum, ſi magnitudine timoris, ut plerunque fit, a conſtantia, atque a mente, atque a ſe ipſe diſceſſit? qua perturbatione animi, quæ, ſanus cum eſſet, timebat ne euenirent, ea demens euentura eſſe dicebat. utrum tandem, per deos atque homines, magis ueriſimile eſt, ueſanum remigem, an aliquem noſtrum, qui ibi tum eramus, M. Catonem, Varronem, Coponium ipſum conſilia deorum immortalium perſpicere potuiſſe? Sed iam ad te uenio,

Non modo.
n.c. et dum.
idem.

O ſancte Apollo, qui umbilicum terrarum certum
obſides,
Vnde ſuperſtitioſa primum ſæua euaſit uox fera.

tuis enim oraculis Chryſippus totum uolumen impleuit partim falſis, ut ego opinor; partim caſu ueris,

nihil poſſit eſſe contemptius? hoc loco cum urgentur, euanuiſſe aiunt uetuſtate uim loci eius, unde anhelitus ille terræ fieret, quo Pythia mente incitata oracula ederet. De uino aut ſalſamento putes loqui, quæ euaneſcunt uetuſtate. de ui loci agitur, neque ſolum naturali, ſed etiam diuina: quæ quo tandem modo euanuit? uetuſtate, inquies. quæ uetuſtas eſt, quæ uim diuinam conficere poſſit? quid tam diuinum, quàm afflatus ex terra mentem ita mouens, ut eam prouidam rerum futurarum efficiat, ut ea non modo cernat multo ante, ſed etiam numero uerſuq. pronuntiet? quando autem iſta uis euanuit? an, poſtquam homines minus creduli eſſe cœperunt? Demoſthenes quidē, qui abhinc annos prope CCC *fuit, iam tum* φιλιππίζειν *Pythiam dicebat, id eſt quaſi cum Philippo facere. hoc autem eò ſpectabat, ut eam a Philippo corruptā diceret. quo licet exiſtimare, in alijs quoque oraculis Delphicis aliquid non ſinceri fuiſſe. Sed neſcio quo modo iſti philoſophi, ſuperſtitioſi, & pæne fanatici, quiduis malle uidentur, quàm ſe nō ineptos. euanuiſſe mauultis, et extinctum eſſe id, quod ſi unquam fuit, certe æternum eſſet, quàm ea, quæ non ſunt credenda, non credere. Similis eſt error in ſomnijs: quorum quidem defenſio repetita quàm longe eſt? diuinos animos cenſent eſſe noſtros, eosq. eſſe tractos extrinſecus, animorumq. conſentientium multitudine completum eſſe mundum: hac igitur mentis & ipſius diuinitate, et coniunctione cum externis mentibus, cerni quæ ſint*

Animos noſtros extrinſecus tractos

ſint futura. contrahi autem animum Zeno, & quaſi labi putat, atque concidere, & ipſum eſſe dormire. iam Pythagoras & Plato, locupletiſſimi auctores, quo in ſomnijs certiora uideamus, præparatos quodam cultu atque uictu proficiſci ad dormiendum iubent: faba quidem Pythagorei utique abſtinere: quaſi uero eo cibo mens, non uenter, infletur. ſed neſcio quo modo nihil tam abſurde dici poteſt, quod non dicatur ab aliquo philoſophorum. Vtrum igitur cenſemus dormientium animos per ſemet ipſos in ſomniando moueri, an, ut Democritus cenſet, externa, & aduenticia uiſione pulſari? ſiue enim ſic eſt, ſiue illo modo, uideri poſſunt permulta ſomniantibus falſa pro ueris. nam & nauigantibus moueri uidentur ea, quæ ſtant, & quodam obtutu oculorum duo pro uno lucernæ lumina. quid dicam, inſanis, quid, ebrijs quàm multa falſa uideantur? quòd ſi eiuſmodi uiſis credendum non eſt; cur ſomnijs credatur, neſcio. nam tam licet de his erroribus, ſi uelis, quàm de ſomnijs diſputare: ut ea, quæ ſtant, ſi moueri uideantur, terræ motum ſignificare dicas, aut repentinam aliquam fugam; gemino autem lucernæ lumine declarari diſſenſionem, ac ſeditionem moueri. iam ex inſanorum aut ebriorum uiſis innumerabilia coniectura trahi poſſunt, quæ futura uideantur. quis eſt enim, qui, totum diem iaculans, non aliquando collineet? totas noctes ſomniamus; neque ulla fere eſt, qua non dormiamus: & miramur, aliquando id, quod ſomniauimus, euadere?

quid

quid eſt tam incertum, quàm taloru iactus? tamen nemo eſt, quin, ſæpe iactans, uenereum aliquando iaciat, non nunquam etiam iterum, ac tertiu. num igitur, ut inepti, Veneris id fieri impulſu malumus, quàm caſu, dicere? Quòd ſi ceteris temporibus falſis uiſis credendu non eſt: non uideo, quid præcipui ſomnus habeat, in quo ualeant falſa pro ueris. Quòd ſi ita natura paratum eſſet, ut ea dormientes agerent, quæ ſomniarent: alligandi eſſent omnes, qui cubitum irent. maiores enim, quàm ulli inſani, efficerent motus ſomniantes. Quòd ſi inſanorum uiſis fides non eſt habenda, quod falſa ſunt: cur credatur ſomniantium uiſis, quæ multo etiam perturbatiora ſunt, non intelligo. an, quòd inſani ſua uiſa coniectori non narrant, narrant qui ſomniauerut? Quæro etiam, ſi uelim ſcribere quid, aut legere, aut canere uoce, uel fidibus, aut geometricum quiddam, aut phyſicum, aut dialecticum explicare, ſomnium ne expectandum ſit, an ars adhibenda, ſine qua nihil earum rerum nec fieri, nec expediri poteſt? Atqui, ne ſi nauigare quidem uelim, ita gubernarem ut ſomniauerim: præſens enim pœna ſit. Quid igitur conuenit ægros a coniectore ſomniorum potius, quàm a medico, petere medicinam? an Aeſculapius, an Serapis poteſt nobis præſcribere per ſomnium curationem ualetudinis, Neptunus gubernantibus non poteſt? &, ſi ſine medico medicinam dabit Minerua; muſæ ſcribendi, legendi, ceterarumq. artium ſcientiam ſomniantibus non dabunt?

tione utitur. ſed horum neutrum in deum cadit: nihil igitur a deo ſomniјs ſignificari fatendum eſt. Illud etiam requiro, cur, ſi deus iſta uiſa nobis prouidendi cauſſa dat, non uigilátibus potius det, quàm dormientibus. ſiue enim externus, & aduenticius pulſus animos dormientium commouet; ſiue per ſe ipſi animi mouentur; ſiue quæ cauſſa alia eſt; cur ſecundum quietem aliquid uidere, audire, agere uideamur: eadé cauſſa uigilantibus eſſe poterat; idq́. ſi noſtra cauſſa ſecundum quietem dij facerent, uigilantibus idem facerent, præſertim cum Chryſippus, Academicos refellens, permulto clariora & certiora eſſe dicat, quæ uigilantibus uideantur, quàm quæ ſomniantibus. fuit igitur diuina beneficétia dignius, cum conſuleret nobis, clariora uiſa dare uigilantibus, quàm obſcuriora per ſomnium. quod quoniam non fit, ſomnia diuina putanda non ſunt. Iam uero quid opus eſt circuitione, & anfractu, ut ſit utendum interpretibus ſomniorum potius, quàm directo deus, (ſi quidem nobis conſulebat) hoc facito, hoc ne feceris, diceret; idq́. uiſum uigilanti potius, quàm dormienti, daret? Iam uero, quis dicere audeat, uera omnia eſſe ſomnia? aliquot ſomnia uera, inquit Ennius: ſed omnia non eſt neceſſe. quæ eſt tandem iſta diſtinctio? quæ uera, quæ falſa habet? & ſi uera a deo mittuntur, falſa unde naſcuntur? nam ſi ea quoque diuina, quid inconſtantius deo? quid inſcitius autem eſt, quàm mentes mortalium falſis, & mendacibus uiſis concitare? ſin ue-

ra uiſa diuina ſunt, falſa autem, & inania huma-
na: quæ eſt iſta deſignandi licentia, ut hoc deus,
hoc natura fecerit potius, quàm aut omnia deus,
quod negatis, aut omnia natura? quod, quoniam
illud negatis, hoc neceſſario confitendum eſt. natu
ram autem eam dico, qua nunquam animus inſi-
ſtens agitatione, & motu eſſe uacuus poteſt. is
cum languore corporis nec membris uti, nec ſenſi-
bus poteſt, incidit in uiſa uaria, & incerta. ex reli-
quijs, ut ait Ariſtoteles, inhærentibus earum re-
rum, quas uigilans geſſerit, aut cogitarit. quarum
perturbatione mirabiles interdum exiſtunt ſpecies
ſomniorum. quæ ſi alia uera, alia falſa: qua nota
internoſcantur, ſcire ſane uelim. ſi nulla eſt; quid
iſtos interpretes audiamus? ſin quæpiam eſt; aueo
audire, quæ ſit. ſed hærebunt. uenit enim iam in
contentionem, utrum ſit probabilius, deos ne im-
mortales, rerum omnium præſtantia excellentes,
concurſare omnium mortalium, qui ubique ſunt,
non modo lectos, uerum etiam grabatos, &, cum
ſtertentes aliquos uiderint, obijcere his uiſa quæ-
dam tortuoſa, & obſcura, quæ illi exterriti ſom-
nio ad coniectorem mane deferant; an natura fieri,
ut mobiliter animus agitatus, quod uigilans uide-
rit, dormiens uidere uideatur. utrum philoſophia
dignius, ſagarum ſuperſtitione iſta interpretari, an
explicatione naturæ? ut, ſi iam fieri poſſit coniectu
ra uera ſomniorum, tamen iſti, qui profitentur,
eam facere non poſſunt. ex leuiſſimo enim, & in-

doctiſſimo

doctiſſimo genere conſtant. Stoici autem tui negant quenquam, niſi ſapientem, diuinum eſſe poſſe. Chryſippus quidem diuinationem definit his uerbis, uim cognoſcentem, & uidentem, & explicantem ſigna, quæ a dijs hominibus portendantur: officium autem eius eſſe, prænoſcere, dij erga homines mente qua ſint, quidq. ſignificent, quemadmodumq. ea procurentur, atque expientur. idemq. ſomniorum coniectionem definit hoc modo, eſſe uim cernentem, et explanantem quæ a dijs hominibus ſignificentur in ſomnijs. quid ergo? ad hæc mediocri opus eſt prudentia, an & ingenio præſtanti, et eruditione perfecta? talem autem cognouimus neminem. uide igitur, ne, etiam ſi diuinationem tibi eſſe conceſſero, quod nunquam faciam; neminem tamen diuinum reperire poſſimus. qualis autem iſta mens eſt deorum, ſi neque ea nobis ſignificant in ſomnijs, quæ ipſi per nos intelligamus; neque ea, quorum interpretes habere poſſimus? ſimiles enim ſunt dij, ſi ea nobis obijciunt; quorum neque ſcientiam, neque explanationem habeamus, tanquam ſi Pœni, aut Hiſpani in ſenatu noſtro ſine interprete loquerētur. Iam uero quò pertinent obſcuritates, & ænigmata ſomniorum? intelligi enim a nobis dij uelle debebāt ea, quæ noſtra cauſſa nos monebant. Quid? poeta nemo, nemo phyſicus obſcurus? ille uero nimis etiam obſcurus Euphorion: at non Homerus: uter igitur melior? ualde Heraclitus obſcurus, minime Democritus: num igitur conferendi? Mea cauſſa

me mones, quod non intelligam: quid me igitur mones? ut, ſi quis medicus ægroto imperet, ut ſumat Terrigenam, herbigradam, domiportam, ſanguine caſſam,
potius quàm, hominum more, cocleam, dicere. nam Pacuuianus Amphion,
Quadrupes tardigrada, agreſtis, humilis, aſpera,
Capite breui, ceruice anguina, aſpectu truci,
Euiſcerata, inanima cum animali ſono,
cum dixiſſet obſcurius, tum Attici reſpondent: non intelligimus, niſi aperte dixeris. at ille uno uerbo, teſtudo. non potueras hoc igitur a principio cythariſta dicere? Defert ad coniectorem quidam ſomniaſſe ſe, ouum pendere ex faſcia lecti ſui cubicularis. eſt hoc in Chryſippi libro ſomnium. reſpondit coniector, theſaurum defoſſum eſſe ſub lecto. fodit: inuenit auri aliquantum, idq́. circundatum argento: miſit coniectori quantulum uiſum eſt de argento. tum ille, nihil ne de uitello? id enim ex ouo uidebatur aurum declaraſſe, reliquum argentum. nemo ne igitur unquam alius ouum ſomniauit? cur ergo hic neſcio quis theſaurum ſolus inuenit? quàm multi inopes, digni præſidio deorum, nullo ſomnio ad theſaurum reperiendum admonentur? quam autē ob cauſſam tam eſt obſcure admonitus, ut ex ouo naſceretur theſauri ſimilitudo, potius, quàm aperte theſaurum quærere iuberetur, ſicut aperte Simonides uetitus eſt nauigare? Ergo obſcura ſomnia minime cōſentanea ſunt maieſtati deorum: ad aperta et clara ueniamus.

mus, quale eſt de illo interfecto a caupone Megaris, quale de Simonide, qui ab eo, quem humauerat, uetitus eſt nauigare; quale etiam de Alexandro: quod a te præteritum eſſe miror: qui, cum Ptolemæus, familiaris eius, in prœlio telo uenenato ictus eſſet, eoq́. uulnere ſummo cum dolore moreretur, Alexander aſſidens ſomno eſt conſopitus. tum ſecundum quietem uiſus ei dicitur draco is, quem mater Olympias alebat, radiculam ore ferre, & ſimul dicere, quo illa loci naſceretur: (neque is longe aberat ab eo loco) eius autem eſſe uim tantam, ut Ptolemæum facile ſanaret: cum Alexander experrectus narraſſet amicis ſomnium, emiſiſſe qui illam radiculam quærerent. qua inuenta, & Ptolemæus ſanatus dicitur, & multi milites, qui erant eodem genere teli uulnerati. Multa etiam ſunt a te ex hiſtorijs prolata ſomnia, matris Phalaridis, Cyri ſuperioris, matris Dionyſij, Pœni Amilcaris, Annibalis, P. Decij, peruulgatum iam illud de præſultore, Gracchi etiam, & recens Cæciliæ Balearici filiæ ſomnium. ſed hæc externa, ob eamq́. cauſſam ignota nobis ſunt: non nulla etiam ficta fortaſſe. quis enim auctor iſtorum? de noſtris ſomnijs quid habemus dicere? tu demerſo me, & equo ad ripam? ego de Mario cum faſcibus laureatis me in ſuũ deduci iubente monumentum? omnium ſomniorum, Quincte, una ratio eſt: quæ, per deos immortales, uideamus ne noſtra ſuperſtitione, & deprauatione ſuperetur. quem enim tu Marium uiſum a me pu-

taſ? ſpeciem, credo, eius, & imaginem, ut Democrito uidetur, unde profectam imaginem: a corporibus enim ſolidis, & a certis figuris uult fluere imagines. quod igitur Marij corpus erat, ex eo, inquit, quod fuerat, plena ſunt imaginum omnia iſta. igitur me imago Marij in campum Atinatem perſequebatur: nulla enim ſpecies cogitari poteſt, niſi pulſu imaginum. quid ergo? iſtæ imagines ita nobis dicto audientes ſunt, ut, ſimul atque uelimus, accurrant? etiam ne earum rerum, quæ nullæ ſunt? quæ eſt enim forma tam inuſitata, tam nulla, quam non ſibi ipſe animus poſſit effingere? ut, quæ nunquam uidimus, ea tamen formata habeamus, oppidorum ſitus, hominum figuras. num igitur, cum aut muros Babylonis, aut Homeri faciem cogito, imago illorum me aliqua pellit? omnia igitur, quæ uolumus, nota nobis eſſe poſſunt: nihil eſt enim de quo cogitare nequeamus. nullæ ergo imagines obrepunt in animos dormientium extrinſecus, nec omnino fluunt illæ: nec cognoui quenquam, qui maiore auctoritate nihil diceret. animorum eſt ea uis, atque natura, ut uigeant uigilantes, nullo aduenticio pulſu, ſed ſuo motu, incredibili quadam celeritate. hi cum ſuſtinentur membris, & corpore, & ſenſibus, omnia certiora cernunt, cogitant, ſentiunt. cum autem hæc ſubtracta ſunt, deſertusq. animus languore corporis, tum agitatur ipſe per ſeſe: itaque in eo & formæ uerſantur, & actiones, & multa audiri, multa dici uidentur. hæc ſcilicet

imbe-

imbecillo remiſſoq. animo multa omnibus modis confuſa & uariata uerſantur: maximeq. reliquiæ earum rerum mouentur in animis, & agitantur, de quibus uigilantes aut cogitauimus, aut egimus: ut mihi temporibus illis multum in animo Marius uerſabatur, recordanti, quàm ille grauem ſuum caſum magno animo, quàm conſtanti tuliſſet. hanc credo cauſſam de illo ſomniandi fuiſſe. tibi autem de me cum ſolicitudine cogitanti ſubito ſum uiſus emerſus ex flumine. inerant enim in utriuſque noſtrum animis uigilantium cogitationum ueſtigia. At quædam adiuncta ſunt; ut mihi de monumento Marij; tibi, quòd equus, in quo ego uehebar, mecum una demerſus rurſus apparuit. an tu cenſes ullam anum tam deliram futuram fuiſſe, ut ſomnijs crederet, niſi iſta caſu non nunquam, forte, temere concurrerent? Alexandro loqui draco uiſus eſt. poteſt omnino hoc eſſe falſum, poteſt uerum: ſed utrum ſit, non eſt mirabile. non enim audiuit ille draconem loquentem, ſed eſt uiſus audire: & quidem, quo maius ſit, cum radicem ore teneret, locutus eſt. ſed nihil eſt magnum ſomnianti. quæro autem, cur Alexandro tam illuſtre ſomnium, tam certum, nec huic eidem alias, nec multa ceteris. mihi quidem, præter hoc Marianum, nihil ſane, quod meminerim. fruſtra igitur conſumptæ tot noctes tam longa in ætate. nunc quidem, propter intermiſſionem forenſis operæ, & lucubrationes detraxi, & meridiationes addidi, quibus uti antea

non ſolebam: nec tam multum dormiens ullo ſomnio ſum admonitus, tantis præſertim de rebus: nec mihi magis uſquá uideor, quàm cum aut in foro magiſtratus, aut in curia ſenatum uideo, ſomniare. Etenim ex diuiſione hoc ſecundum eſt, quæ eſt continuatio, coniunctioq. naturæ, quam, ut dixi, uocant συμπάθειαν, *eiuſmodi, ut theſaurus ex ouo intelligi debeat. nam medici ex quibuſdam rebus & aduenientes, & creſcentes morbos intelligunt: nonnullæ etiam ualetudinis ſignificationes, ut hoc ipſum, pleni, enecti ue ſimus, ex quodam genere ſomniorum intelligi poſſe dicuntur. Theſaurus uero, & hereditas, & honos, & uictoria, & multa generis eiuſdem qua cum ſomnijs naturali cognatione iunguntur? Dicitur quidam, cum in ſomnijs complexu uenereo iungeretur, calculos eieciſſe. uideo ſympathiam: uiſum eſt enim tale obiectum dormienti, ut id, quod euenit, naturæ uis, non opinio erroris, effecerit. Quæ igitur natura obtulit illam ſpeciem Simonidi, a qua uetaretur nauigare? aut quid naturæ copulatum habuit Alcibiadis quod ſcribitur ſomnium? qui paullo ante interitum uiſus eſt in ſomnijs amicæ eſſe amictus amiculo. is cum eſſet proiectus inhumatus, ab omnibusq. deſertus iaceret; amica corpus eius texit ſuo pallio. ergo hoc inerat in rebus futuris, & cauſſas naturales habebat; an, & ut uideretur, et ut eueniret, caſus effecit? Quid ipſorum interpretum coniecturæ, non ne magis ingenia declarant eorum, quàm*

uim

uim conſenſumq́. naturæ? curſor ad Olympia proficiſci cogitans, uiſus eſt in ſomnijs curru quadrigarum uehi. mane ad coniectorem. at ille, uinces, inquit: id enim celeritas ſignificat, & uis equorum. poſt idem ad Antiphontem. is autem, uincare, inquit, neceſſe eſt. an non intelligis quattuor ante te cucurriſſe? ecce alius curſor. atque horum ſomniorum, & talium plenus eſt Chryſippi liber, plenus Antipatri. ſed ad curſorem redeo. ad interpretem detulit, aquilam ſe in ſomnijs uiſum eſſe factum. at ille, uiciſti: iſta enim aui uolat nulla uehementius. huic equidem Antipho, tu uero, inquit, te uictum eſſe non uides? iſta enim auis, inſectans alias, & agitans, ſemper ipſa poſtrema eſt. Parere quædam matrona cupiens, dubitans eſſet ne prægnans, uiſa eſt in quiete obſignatam habere naturam: retulit. negauit eam, quoniam obſignata fuiſſet, concipere potuiſſe. ad alter prægnantem eſſe dixit: nam inane obſignari nihil ſolere. Quæ iſta eſt ars coniectoris, eludentis ingenio? an ea, quæ dixi, et innumerabilia, quæ collecta habent Stoici, quidquam ſignificant, niſi acumen hominum ex ſimilitudine aliqua coniecturam modo huc, modo illuc ducentium? Medici ſigna quædam habent ex uenis, & ex ſpiritu ægroti, multisq́. ex alijs futura præſentiunt. gubernatores cum exultantes loligines uiderint, aut delphinos ſe in portum conijcientes, tempeſtatem ſignificari putant. hæc ratione explicari, & ad naturam facile reuocari poſſunt.

ea uero, quæ paullo ante dixi, nullo modo. At enim obſeruatio diuturna (hæc enim pars una reſtat) notandis rebus fecit artem. an tandem ſomnia obſeruari poſſunt? quonam modo? ſunt enim innumerabiles uarietates. nihil tam præpoſtere, tam incondite, tam monſtruoſe cogitari poteſt, quod non poſſimus ſomniare. quo modo igitur hæc infinita, & ſemper noua aut memoria complecti, aut obſeruando notare poſſumus? Aſtrologi motus errantium ſtellarum notauerunt. inuentus eſt enim ordo in iis ſtellis, qui non putabatur. cedo tandem, qui ſit ordo, aut quæ concurſatio ſomniorum? quo modo autem diſtingui poſſunt uera ſomnia a falſis, cum eadem et aliis aliter euadant, et iiſdem non ſemper eodem modo? ut mihi mirum uideatur, cum mendaci homini, ne uerum quidem dicenti credere ſoleamus, quo modo iſti, ſi ſomnium uerum euaſit, aliquod non ex multis potius uni fidem derogant, quam ex uno innumerabilia confirmant. Si igitur neque deus eſt effector ſomniorum; neque naturæ ſocietas ulla cum ſomniis; neque obſeruatione inueniri potuit ſcientia: effectum eſt, ut nihil prorſus ſomniis tribuendum ſit; præſertim cum illi ipſi, qui ea uident, nihil diuinent; ii, qui interpretantur, coniecturam adhibeant, non naturam; caſus autē innumerabilibus pæne ſæculis in omnibus plura mirabilia, quàm in ſomniorum uiſis, effecerit; neque coniectura, quæ in uarias partes duci poſſit, non nunquam etiam in contrarias, quidquam ſit

incer-

incertius. Explodatur hæc quoque ſomniorum diuinatio pariter cum ceteris. nam, ut uere loquamur, ſuperſtitio fuſa per gentes, oppreſſit omnium fere animos, atque hominum imbecillitatem occupauit. quod & in iјs libris dictum eſt, qui ſunt de natura deorum: & hac diſputatione id maxime egimus multum enim & nobiſmet ipſis, & noſtris profuturi uidebamur, ſi eam funditus ſuſtuliſſemus. Nec uero (id enim diligenter intelligi uolo) ſuperſtitione tollenda religio tollitur. nam et, maiorum inſtituta tueri ſacris, cæremonijsq́. retinendis, ſapientis eſt: et, eſſe præſtantem aliquam æternamq́. naturam, & eam ſuſpiciendam admirandamq́. hominum generi, pulchritudo mundi, ordoq́. rerum cæleſtium cogit confiteri: quamobrem ut religio propaganda etiam eſt, quæ eſt iuncta cum cognitione naturæ: ſic ſuperſtitionis ſtirpes omnes eijciendæ ſunt: inſtat enim, & urget, & quocunque te uerteris, perſequitur, ſiue tu uatem, ſiue tu omen audieris, ſiue immolaris, ſiue auem aſpexeris, ſi Chaldæum, ſi haruſpicem uideris, ſi fulſerit, ſi tonuerit, ſi tactum aliquid erit de cælo, ſi oſtenti ſimile natum, factum ue quippiam: quorum neceſſe eſt plerunque aliquid eueniat: ut nunquam liceát quieta mente conſiſtere. perfugium uidetur omnium laborum & ſolicitudinum eſſe ſomnus. at ex eo ipſo plurimæ curæ, metusq́. naſcuntur. qui quidem ipſi per ſe minus ualerent, & magis contemnerentur, niſi ſomniorum patrocinium

Vera Ciceronis de religione ſententia

Superſtitionis ſtirpes eijciendae

philo-

philoſophi ſuſcepiſſent, nec ij quidem contemptiſſimi, ſed in primis acuti, & conſequentia, & repugnantia uidentes: qui prope iam abſoluti, & perfecti putantur. quorum licentiæ niſi Carneades reſtitiſſet; haud ſcio, an ſoli iam philoſophi iudicarentur. cum quibus omnis fere nobis diſceptatio, contentioq. eſt: non quòd eos maxime contemnamus: ſed quòd uidentur acutiſſime ſententias ſuas, prudentiſſimeq. defendere. cum autem proprium ſit Academiæ, iudicium ſuum nullum interponere; ea probare, quæ ſimillima ueri uideantur; conferre cauſſas, & quid in quanque ſententiam dici poſſit, exprimere; nulla adhibita ſua auctoritate, iudicium audientium relinquere integrum, ac liberum: tenebimus hanc conſuetudinem, a Socrate traditam, eaq. inter nos, ſi tibi, Quincte frater, placebit, quamſæpiſſime utemur. Mihi uero, inquit ille, nihil poteſt eſſe iucundius. Quæ cum eſſent dicta, ſurreximus.

M. TVLLII CICERONIS LIBER DE FATO.

QVIA pertinet ad mores, quos ἤθη Græci uocant, nos eam partem philoſophiæ de moribus appellare ſolemus. ſed decet augentem linguā latinam nominare moralem. explicanda uis eſt, ratioq́. enuntiationum: quæ Græci ἀξιώματα uocant: quæ de re futura cum aliquid dicunt, deq́. eo, quod poſſit fieri, aut non poſſit, quàm uim habeant, obſcura quæſtio eſt: quam περὶ δυνατῶν appellant: totaq́. eſt λογικὴ: quam rationem diſſerendi uoco. quod autem in alijs libris feci, qui ſunt de natura deorum, itemq́. in ijs, quos de diuinatione edidi, ut in utranque partem perpetua explicaretur oratio, quo facilius id a quoque probaretur, quod cuique maxime probabile uideretur; in hac diſputatione de fato, caſus quidam, ne facerem, impediuit. nam cum eſſem in Puteolano, Hirtiusq́. noſter, conſul deſignatus, ijsdem in locis, uir bonus, et nobis amiciſſimus, & ijs ſtudijs, in quibus nos a pueritia uiximus, deditus; multum una eramus, maxime nos quidem exquirentes ea conſilia, quæ ad pacem, & ad concordiam ciuium pertinerent. cum enim omnes, poſt interitum Cæſaris, nouarum perturbationum cauſſæ quæri uiderentur; hisq́. eſſe occurrendum putaremus: omnis fere noſtra in his deliberationibus conſume-

ſumebatur oratio : idq. & ſæpe alias, & quodam liberiore, quàm ſolebat, & magis uacuo ab interuentoribus die, cum ille ad me ueniſſet, primo illa, quæ erant quotidiana, & quaſi legitima nobis, de pace, & de otio. quibus acceptis, quid ergo, inquit ille, quoniam oratorias exercitationes non tu quidem, ut ſpero, reliquiſti, ſed certe philoſophiam illis antepoſuiſti, poſſum ne aliquid audire? Tu uero, inquam, uel audire, uel dicere. nec enim, quod recte exiſtimas, oratoria illa ſtudia deſerui; quibus etiam te incendi, quanquam flagrantiſſimum acceperam: nec ea, quæ nunc tracto, minuunt, ſed augent potius illam facultatem. nam cum hoc genere philoſophiæ, quod nos ſequimur, magnam habet orator ſocietatem: ſubtilitatem enim ab Academia mutuatur, et ei uiciſſim reddit ubertatem orationis, & ornamenta dicendi. quamobrem, inquam, quoniam utriuſque ſtudij noſtra poſſeſſio eſt; hodie utro frui malis, optio ſit tua. Tum Hirtius, gratiſſimum, inquit, & tuorum omnium ſimile: nihil enim unquam abnuit uoluntas tua meo ſtudio. ſed quoniam mihi rhetorica ueſtra ſunt nota; teq. in his & audiuimus ſæpe, & audiemus; atque hanc Academicorum contra propoſitum diſputandi conſuetudinem indicant te ſuſcepiſſe Tuſculanæ diſputationes: ponere aliquid, ad quod audiam, ſi tibi non eſt moleſtum, uolo. An mihi, inquam, poteſt quidquam eſſe moleſtum, quod tibi gratum futurum ſit? ſed ita audies, ut Romanum hominem,

nem, ut timide ingredientem ad hoc genus diſputandi, ut longo interuallo hæc ſtudia repetentem. Ita, inquit, audiam te diſputantem, ut ea lego, quæ ſcripſiſti. proinde ordire.

Multa deſunt.

Conſideramus Hirti, quorum in alijs, ut in Antipatro poeta, ut in brumali die natis, ut in ſimul ægrotantibus fratribus, ut in urina, ut in unguibus, ut in reliquis einſmodi naturæ contagio ualet: quā ego non tollo: uis eſt nulla fatalis. in alijs autē fortuita quædam eſſe poſſunt, ut in illo naufrago, ut in Icadio, ut in Daphita. quædam etiam Poſidonius (pace magiſtri dixerim) comminiſci uidetur. ſunt inquam quidem abſurda. quid enim? ſi Daphitæ fatum fuit, ex equo cadere, atque ita perire; ex hoc ne equo, qui cum equus non eſſet, nomen habebat alienum? aut Philippus haſce in capulo quadrigulas uitare monebatur? quaſi uero capulo ſit occiſus. Quid autem magnum, naufragum illum ſine nomine in riuo eſſe lapſum? quanquam huic quidem hic ſcribit prædictum, in aqua eſſe pereundum. Ne Hercule Icadij quidem prædonis uideo fatū ullum: nihil enim ſcribit ei prædictum. quid mirum igitur, ex ſpelunca ſaxum in crura eius incidiſſe? puto enim, etiam ſi Icadius tum in ſpelunca non fuiſſet,

ſaxum

ſaxum tamen illud caſurum fuiſſe. nam aut nihil eſt omnino fortuitum; aut hoc ipſum potuit euenire fortuna. Quæro igitur, atque hoc late patebit, ſi fati omnino nullum nomen, nulla natura, nulla uis eſſet, & forte, temere, caſu aut pleraque fierent, aut omnia: num aliter, ac nunc eueniunt, euenirent? quid ergo attinet inculcare fatum, cum ſine fato ratio omnium rerum ad naturam, fortunam ue referatur? Sed Poſidonium, ſicut æquum eſt, cum bona gratia dimittamus: ad Chryſippi laqueos reuertamur. cui primum quidem de ipſa rerum contagione reſpondeamus: reliqua poſtea perſequemur. Inter locorum naturas quantum interſit, uidemus, alios eſſe ſalubres, alios peſtilentes, in alijs eſſe pituitoſos, & quaſi redundantes, in alijs exſiccatos, atque aridos: multaq́. ſunt alia, quæ inter locum & locum plurimum differant: Athenis tenue cælum, ex quo acutiores etiam putantur Attici: craſſum Thebis, itaque pingues Thebani, & ualentes. tamen neque illud tenue cælum efficiet, ut aut Zenonem quis, aut Arceſilam, aut Theophraſtum audiat; neque craſſum, ut Nemea potius, quàm Iſthmo uictoriam petat. diſiunge longius. quid enim loci natura afferre poteſt, ut in porticu Pompeij potius, quàm in campo, ambulemus? tecum, quàm cum alio? idibus potius, quàm kalendis? ut igitur ad quaſdam res natura loci pertinet, ad quaſdam autem nihil: ſic affectio aſtrorum ualeat, ſi uis, ad quaſdam res, ad omnes certe non ualebit.

ualebit. at enim, quoniam in naturis hominum diſſimilitudines ſunt, ut alios dulcia, alios ſubamara delectent; alij libidinoſi, alij iracundi, aut crudeles, aut ſuperbi ſint, alij talibus uitijs abhorreant: quoniam igitur, inquit, tantum natura a natura diſtat; quid mirum eſt, has diſſimilitudines ex differentibus cauſſis eſſe factas? hæc diſſerens, qua de re agatur, & in quo cauſſa conſiſtat, non uidet: non enim, ſi alij ad alia propenſiores ſint propter cauſſas naturales, & antecedentes; iccirco etiam noſtrarum uoluntatum, atque appetitionum ſunt cauſſæ naturales, & antecedentes. nam nihil eſſet in noſtra poteſtate, ſi ita res ſe haberet: nunc uero fatemur, acuti, hebetes ne, ualentes, imbecilli ne ſimus, non eſſe id in nobis. qui autem ex eo cogi putat, ut ne ſedeamus quidem, aut ambulemus uoluntatis eſſe; is non uidet, quæ quanque res conſequatur. ut enim & ingenioſi, & tardi ita naſcantur antecedentibus cauſſis, itemq. ualentes, & imbecilli: non ſequitur tamen, ut etiam ſedere eos, et ambulare, & rem agere aliquam, principalibus cauſſis definitum, & conſtitutum ſit. Stylponem Megaricum, philoſophum, acutum ſane hominem, & probatum temporibus illis, accepimus. hunc ſcribunt ipſius familiares & ebrioſum, & mulieroſum fuiſſe: neque hoc ſcribunt uituperantes, ſed potius ad laudem: uitioſam enim naturam ab eo ſic edomitam, & compreſſam eſſe doctrina, ut nemo unquam uinolentum illum, nemo in eo libidinis ue-

ſtigium uiderit. Quid? Socratem non ne legimus quemadmodum notarit Zopirus phyſiognomon, qui ſe profitebatur hominum mores naturasq́. ex corpore, oculis, uultu, fronte pernoſcere? ſtupidum eſſe Socratem dixit, & bardum, quòd iugula concaua non haberet: obſtructas eas partes, & obturatas eſſe dicebat: addidit etiam, mulieroſum: in quo Alcibiades cachinnum dicitur ſuſtuliſſe. ſed hæc ex naturalibus cauſſis uitia naſci poſſunt: extirpari autem, & funditus tolli, ut is ipſe, qui ad ea propenſus fuerit, a tantis uitijs auocetur, non eſt id poſitum in naturalibus cauſſis, ſed in uoluntate, ſtudio, diſciplina. quæ tolluntur omnia, ſi uis & natura fati ex diuinationis ratione firmabitur. etenim ſi eſt diuinatio, quibuſnam a perceptis artis profici ſcitur? percepta appello, quæ dicuntur græce θεωρήματα. non enim credo nullo percepto aut ceteros artifices uerſari in ſuo munere, aut eos, qui diuinatione utantur, futura prædicere. ſunt igitur aſtrologorum percepta huiuſmodi. ſi quis, uerbi cauſſa, oriente canicula natus eſt, is in mari non morietur. uigila Chryſippe, ne tuam cauſſam, in qua tibi cum Diodoro, ualente dialectico, magna luctatio eſt, deſeras. ſi enim uerum eſt, quod ita connectitur; ſi quis oriente canicula natus eſt, in mari non morietur: illud quoque uerum eſt; ſi Fabius oriente canicula natus eſt, Fabius in mari non morietur. pugnant ergo hæc inter ſe, oriente canicula natum eſſe, & in mari Fabium moriturum: & quoniam

Vigila

certum in Fabio ponitur, ortum eſſe eum canicula oriente; hæc quoque pugnant, & eſſe Fabium, & in mari moriturum. ergo hæc quoque coniunctio eſt ex repugnantibus, & eſt Fabius, & in mari Fabius morietur. quod ut propoſitum eſt, ne fieri quidem poteſt. ergo illud, morietur in mari Fabius, ex eo genere eſt, quod fieri non poteſt: omne ergo, quod falſum dicitur in futuro, id fieri non poteſt. at hoc Chryſippe minime uis: maximeq́. tibi de hoc ipſo cum Diodoro certamen eſt. ille enim id ſolum fieri poſſe dicit, quod aut ſit uerum, aut futurum ſit uerum: &, quidquid futurum ſit, id dicit fieri neceſſe eſſe; & quidquid non ſit futurum, id negat fieri poſſe: tu, & quæ non ſint futura, poſſe fieri dicis; ut frangi hanc gemmam, etiam ſi id nunquam futurum ſit: neque neceſſe fuiſſe Cypſelum regnare Corinthi, quanquam id milleſimo ante anno Apollinis oraculo editum eſſet. at ſi iſta comprobabis diuina prædicta: & quæ falſa in futuris dicentur, in his habemus, ut ea fieri non poſſint: ut ſi dicatur Africanum Carthagine potiturum, etſi uere dicatur de futuro, idq́. ita futurum ſit, dicas eſſe neceſſarium. quæ eſt tota Diodori uobis inimica ſententia. etenim ſi illud uere connectitur; ſi oriente canicula natus es, in mari non moriere; primúque, quod in connexo, natus es oriente canicula, neceſſarium eſt; omnia enim uera in præteritis neceſſaria ſunt, ut Chryſippo placet diſſentienti a magiſtro Cleanthe, quia ſunt immutabilia, nec in fal-

ſum e uero præterita poſſunt cóuerti. ſi igitur quod primum in connexo eſt, neceſſarium eſt, fit etiam quod conſequitur neceſſarium. quanquam id Chryſippo non uidetur ualere in omnibus. ſed tamen, ſi naturalis eſt cauſſa cur in mari Fabius non moriatur, in mari Fabius mori non poteſt. Hoc loco Chryſippus æſtuans falli ſperat Chaldæos, ceteroſq. diuinos, neque eos uſuros eſſe coniunctionibus, ut ita ſua percepta pronuntient; ſi quis natus eſt oriente canicula, is in mari non morietur; ſed potius ita dicant, non & natus eſt quis oriente canicula, & is in mari morietur. o licentiam iocularem: ne ipſe incidat in Diodorum, docet Chaldæos, quo pacto eos exponere percepta oporteat. quæro enim, ſi Chaldæi ita loquantur, ut negationes infinitarum coniunctionum potius, quàm infinita connexa, ponant; cur idem medici, cur geometræ, cur reliqui facere non poſſint? medicus in primis, quod erit ei perſpectum in arte, non ita proponet; ſi cui uenæ ſic mouentur, is habet febrem: ſed potius illo modo; non & huic uenæ ſic mouentur, & is febrem non habet. itemq. geometres non ita dicet; ſi in ſphæra maximi orbes ſunt, medij inter ſe diuiduntur: ſed potius illo modo; non & ſunt in ſphæra maximi orbes, et hi non medij inter ſe diuiduntur. quid eſt, quod non poſſit iſto modo ex connexo transferri ad coniunctionum negationem? et quidem alijs modis eaſdem res efferre poſſumus. modo dixi, ſi in ſphæra maximi orbes ſunt, medij inter ſe diuiduntur:

poſſum

poſſum dicere, ſi in ſphæra maximi orbes erunt. poſſum dicere, quia in ſphæra maximi orbes erunt. multa genera ſunt enuntiandi, nec ullum diſtortius, quàm hoc, quo Chryſippus ſperat Chaldæos contentos Stoicorum cauſſa fore. illorum tamen nemo ita loquitur. maius eſt enim, has contortiones orationis, quàm ſignorum ortus obitusque, perdiſcere. Sed ad illam Diodori contentionem, quam περὶ δυνατῶν appellant, reuertamur. in qua quid ualeat id, quod fieri poſſit, anquiritur. Placet igitur Diodoro id ſolum fieri poſſe, quod aut uerum ſit, aut uerum futurum ſit. qui locus attingit hác quæſtionem; nihil fieri, quod non neceſſe fuerit; &, quidquid fieri poſſit, id aut eſſe iam, aut futurum eſſe; nec magis commutari ex ueris in falſa ea poſſe, quæ futura ſunt, quàm ea, quæ facta ſunt; ſed in factis immutabilitatem apparere; in futuris quibuſdam quia non apparent, ne ineſſe quidem uideri: ut in eo, qui mortifero morbo urgeatur, uerum ſit, hic morietur hoc morbo: at hoc idem ſi uere dicatur in eo, in quo uis morbi tanta non appareat, nihilo minus futurum ſit. ita fit, ut commutatio ex uero in falſum ne in futuro quidem ulla fieri poſſit. nam, morietur Scipio, talem uim habet, ut, quanquam de futuro dicitur, tamen id non poſſit conuerti in falſum. de homine enim dicitur, cui neceſſe eſt mori. ſic ſi diceretur, morietur noctu in cubiculo ſuo Scipio, ui oppreſſus; uere diceretur. id enim fore diceretur, quod eſſet futurum. futurum autem

 fuiſſe,

fuiſſe, ex eo, quia factum eſt, intelligi debet. nec magis erat uerum, morietur Scipio, quàm, morietur illo modo: nec minus neceſſe eſt mori Scipioni, quàm illo modo mori: nec magis immutabile ex uero in falſum, necatus eſt Scipio, quàm, necabitur Scipio: nec, cum hæc ita ſint, eſt cauſſa cur Epicurus fatum extimeſcat, & ab atomis petat præſidium, easq. de uia deducat, & uno tempore ſuſcipiat res duas inenodabiles; unam, ut ſine cauſſa fiat aliquid, ex quo exiſtet, ut de nihilo quippiam fiat; quod nec ipſi, nec cuiquam phyſico placet: alteram, ut, cum duo indiuidua per inanitatem ferantur, alterum e regione moueatur, alterum declinet. licet enim Epicuro, concedenti omne enuntiatum aut uerum, aut falſum eſſe, non uereri, ne omnia fato fieri ſit neceſſe. non enim æternis cauſſis, naturæ neceſſitate manantibus, uerum eſt id, quod ita enuntiatur: deſcendit in Academiam Carneades: nec tamen ſine cauſſis: ſed intereſt inter cauſſas fortuito antegreſſas, & inter cauſſas cohibentes in ſe efficientiam naturalem. ita & ſemper uerum fuit, morietur Epicurus, cum duo & ſeptuaginta annos uixerit, Archonte Pitarato: neque tamen erant cauſſæ fatales, cur ita accideret: ſed quòd ita cecidiſſet, certe caſurum, ſicut cecidit, fuit. nec ij, qui dicunt immutabilia eſſe, quæ futura ſint, nec poſſe uerum futurum conuerti in falſum, fati neceſſitatem confirmant, ſed uerborum uim interpretantur. at qui introducunt cauſſarum

ſeriem

ſeriem ſempiternam, ij mentem hominis, uolunta- te libera ſpoliatam, neceſſitate fati deuinciunt. Sed hæc hactenus: alia uideamus. Concludit enim Chry ſippus hoc modo: ſi eſt motus ſine cauſſa, non om- nis enuntiatio, quod ἀξίωμα dialectici appellant, aut uera, aut falſa erit. cauſſas enim efficientes quod non habebit, id nec uerum, nec falſum erit. omnis autem enuntiatio aut uera, aut falſa eſt: motus er- go ſine cauſſa nullus eſt. quod ſi ita eſt, omnia, quæ fiunt, cauſſis fiunt antegreſſis: id ſi ita eſt, fato om nia fiunt: efficitur igitur fato fieri quæcunque fiant. Hic primum ſi mihi libeat aſſentiri Epicuro, & ne gare omnem enuntiationem aut ueram eſſe, aut fal ſam, eam plagam potius accipiam, quàm fato om nia fieri comprobem. illa enim ſententia aliquid ha bet diſputationis, hæc uero non eſt tolerabilis: ita- que contendit omnes neruos Chryſippus, ut perſua deat omne ἀξίωμα aut uerum eſſe, aut falſum. ut e- nim Epicurus ueretur, ne, ſi hoc conceſſerit, conce dendum ſit, fato fieri quæcunque fiant; ſi enim al terutrum ex æternitate uerum ſit, eſſe id etiam cer tum; &, ſi certum, etiam neceſſarium; ita & ne ceſſitatem, & fatum confirmari putat: ſic Chryſip pus metuit, ne, ſi non obtinuerit, omne, quod enun tietur, aut uerum eſſe, aut falſum, omnia fato fieri poſſint ex cauſſis æternis rerum futurarum. ſed Epi curus declinatione atomi uitari fati neceſſitatem pu tat. itaque tertius quidam motus oritur extra pon- dus, & plagam, cum declinat atomus interuallo

 minimo.

minimo. id appellat ἐλάχιςον. quam declinationem ſine cauſſa fieri, ſi minus uerbis, re cogitur confiteteri. non enim atomus ab atomo pulſa declinat: nam qui poteſt pelli alia ab alia, ſi grauitate feruntur ad perpendiculum corpora indiuidua, rectis lineis, ut Epicuro placet? ſequitur enim, ut, ſi alia ab alia nunquam depellatur, ne contingat quidem alia aliam. ex quo efficitur, ut iam ſi ſit atomus, eaq. declinet, declinare ſine cauſſa. hanc rationem Epicurus induxit ob eam rem, quòd ueritus eſt, ne, ſi ſemper atomus grauitate ferretur naturali, ac neceſſaria, nihil liberum nobis eſſet, cum ita mouere tur animus, ut atomorum motu cogeretur. Hinc Democritus, auctor atomorum, accipere maluit, neceſſitate omnia fieri, quàm a corporibus indiuiduis naturales motus auellere. Acutius Carneades, qui docebat poſſe Epicureos ſuam cauſſam ſine hac commenticia declinatione defendere. nam cum doceret eſſe poſſe quendam animi motum uoluntarium; id fuit defendi melius, quàm introducere declinationem, cuius præſertim cauſſam reperire non poſſunt. quo defenſo, facile Chryſippo poſſent reſiſtere. cum enim conceſſiſſent, motum nullum eſſe ſine cauſſa; non concederent, omnia, quæ fierent, fieri cauſſis antecedentibus: uoluntatis enim noſtræ non eſſe cauſſas externas, et antecedentes. communi igitur conſuetudine ſermonis abutimur, cum ita dicimus, uelle aliquid quempiam, aut nolle ſine cauſſa. ita enim dicimus, ſine cauſſa, ut dicamus,

ſine

ſine externa, & antecedente cauſſa, non ſine aliqua. ut cum uas inane dicimus, non ita loquimur ut phyſici, quibus inane eſſe nihil placet; ſed ita, ut, uerbi cauſſa, ſine aqua, ſine uino, ſine oleo uas eſſe dicamus: ſic, cum, ſine cauſſa moueri, dicimus, ſine antecedente & externa cauſſa moueri, non, omnino ſine cauſſa, dicimus. de ipſa atomo dici poteſt, cum per inane moueatur grauitate, & pondere, ſine cauſſa moueri, quia nulla cauſſa accedat extrinſecus. rurſus autem, ne omnes a phyſicis irrideamur, ſi dicamus quidquam fieri ſine cauſſa, diſtinguendum eſt, & ita dicendum, ipſius indiuidui hanc eſſe naturam, ut pondere & grauitate moueatur, eamq. ipſam eſſe cauſſam cur ita feratur. ſimiliter ad animorum motus uoluntarios, non eſt requirenda externa cauſſa. motus enim uoluntarius eam naturam in ſe ipſe continet, ut ſit in noſtra poteſtate, nobiſq. pareat: nec id ſine cauſſa: eius enim rei cauſſa, ipſa natura eſt. quod cum ita ſit; quid eſt, cur non omnis pronuntiatio aut uera, aut falſa ſit? niſi conceſſerimus, fato fieri, quæcunque fiant. quia futura uera, inquit, non poſſunt eſſe ea, quæ cauſſas, cur futura ſint, non habent. habeant igitur cauſſas neceſſe eſt, ut ea, quæ uera ſunt, ita cum euenerint, fato euenerint. confectum negotium, ſiquidem tibi concedendum eſt, aut fato omnia fieri, aut quidquam poſſe fieri ſine cauſſa. an aliter hæc enuntiatio uera eſſe non poteſt, capiet Numantiam Scipio, niſi ex æternitate cauſſa cauſſam

Contra Praedeterminationem Physicam

ſerens

ſerens hoc erit effectura? an hoc falſum potuiſſet eſſe, ſi eſſet ſexcentis ſæculis ante dictum? & ſi tum non eſſet uera hæc enuntiatio, capiet Numantiam Scipio; ne illa quidem euerſa uera eſt hæc enuntiatio, capiet Numantiam Scipio. poteſt igitur quidquam factum eſſe, quod non uerum fuerit futurum eſſe. nam ut præterita ea uera dicimus, quorum ſuperiore tempore uera fuerunt inſtantia: ſic futura, quorum conſequenti tempore uera erunt inſtantia, ea uera dicemus. nec, ſi omne enuntiatum aut uerum, aut falſum eſt, ſequitur ilico, eſſe cauſſas immutabiles, easq. æternas, quæ prohibeant quidquam ſecus cadere, atque caſurum ſit. fortuitæ ſunt cauſſæ, quæ efficiant, ut uere dicantur, quæ ita dicentur; ueniet in ſenatum Cato; non incluſæ in rerum natura, atque mundo. & tamen tam eſt immutabile uenturum, cum eſt uerum, quàm ueniſſe; nec ob eam cauſſam fatum, aut neceſſitas extimeſcenda eſt. etenim erit confiteri neceſſe, ſi hæc enuntiatio, ueniet in Tuſculanum Hortenſius, uerum non eſt: ſequitur, ut falſum ſit. quorum iſti neutrum uolunt: quod fieri non poteſt. nec nos impediet illa ignaua ratio, quæ dicitur. appellatur enim quidam a philoſophis ἀργὸς λόγος: cui ſi pareamus, nihil omnino agamus in uita. ſic enim interrogant: ſi fatum tibi eſt, ex hoc morbo conualeſcere; ſiue medicum adhibueris, ſiue non adhibueris, conualeſces. item; ſi fatum tibi eſt ex hoc morbo non conualeſcere; ſiue tu medicum adhibueris, ſiue non,

non

non conualeſces. & alterutrum fatum eſt: medicum ergo adhibere nihil attinet. Recte genus hoc interrogationis ignauum, atque iners nominatum eſt, quòd eadem ratione omnis e uita tolletur actio. Licet etiam immutare, ut fati nomen non adiungas, & eandem tamen teneas ſententiam, hoc modo. ſi ex æternitate uerum hoc fuit, ex iſto morbo conualeſces; ſiue adhibueris medicum, ſiue non adhibueris, conualeſces. itemque, ſi ex æternitate hoc falſum fuit, ex iſto morbo non conualeſces; ſiue adhibueris medicum, ſiue non adhibueris, non conualeſces: deinde cetera. Hæc ratio a Chryſippo reprehenditur. quædam enim ſunt, inquit, in rebus ſimplicia, quædam copulata. ſimplex eſt, morietur eo die Socrates. huic, ſiue quid fecerit, ſiue non fecerit, finitus eſt moriendi dies. at ſi ita fatum ſit, naſcetur Oedipus Laio, non poterit dici, ſiue fuerit Laius cum muliere, ſiue non fuerit: copulata enim res eſt, & confatalis: ſic enim appellat: quia ita fatum ſit, et concubiturum cum uxore Laium, et ex ea Oedipum procreaturum. ut ſi eſſet dictum, luctabitur Olympijs Milo; & referret aliquis, ergo, ſiue habuerit aduerſarium, ſiue non habuerit, luctabitur: erraret: eſt enim copulatum, luctabitur, quia ſine aduerſario nulla luctatio eſt. omnes igitur iſtius generis captiones eodem modo refelluntur. ſiue tu adhibueris medicum, ſiue non adhibueris, conualeſces. captioſum. tam enim eſt fatale medicum adhibere, quàm conualeſcere. hæc, ut di

xi

xi, conſatalia ille appellat. Carneades genus hoc totum non probabat, & nimis inconſiderate concludi hanc rationem putabat: itaque premebat alio modo, nec ullam adhibebat calumniam: cuius erat hæc concluſio. ſi omnia antecedentibus cauſſis fiunt, omnia naturali colligatione conſerte, contexteque fiunt. quod ſi ita eſt, omnia neceſſitas efficit. id ſi uerum eſt, nihil eſt in noſtra poteſtate. eſt autem aliquid in noſtra poteſtate. ac ſi omnia fato fiunt, omnia cauſſis antecedentibus fiunt. non igitur fato fiunt, quæcunque fiunt. hæc arctius aſtringi ratio non poteſt. nam ſi quis uelit idem referre, atque ita dicere; ſi omne futurum ex æternitate uerum eſt, ut ita certe eueniat, quemadmodum ſit futurum, omnia colligatione naturali conſerte, contexteq. fieri: nihil dicat: multum enim differt, utrum cauſſa naturalis ex æternitate futura uera efficiat, an etiam ſine æternitate naturali, futura quæ ſint, ea uera eſſe poſſint intelligi. itaque dicebat Carneades, ne Apollinem quidem futura poſſe dicere, niſi ea, quorum cauſſas natura ita contineret, ut ea fieri neceſſe eſſet. quid enim ſpectans deus ipſe diceret, Marcellum eum, qui ter conſul fuit, in mari eſſe periturum? erat hoc quidem uerum ex æternitate, ſed cauſſas id efficientes non habebat. ita ne præterita quidem ea, quorum nulla ſigna tanquam ueſtigia extarent, Apollini nota eſſe cenſebat: quo minus futura: cauſſis enim efficientibus quanque rem cognitis, poſſe denique ſciri quid futurum eſſet:

ergo

ergo nec de Oedipo potuiſſe Apollinem prædicere, nullis in rerum natura cauſſis præpoſitis, cur ab eo patrem interfici neceſſe eſſet: nec quidquam eiuſmodi. quocirca ſi Stoicis, qui omnia fato fieri dicunt, conſentaneum eſt huiuſmodi oracula, ceteraque, quæ ad diuinationem pertinent, comprobare; iis autem, qui, quæ futura ſunt, ea uera eſſe ex æternitate dicunt, non idem dicendum eſt: uide, ne non eadem ſit illorum cauſſa, & Stoicorum. hi enim urgentur anguſtiis: illorum ratio ſoluta, ac libera eſt. quòd ſi concedatur nihil poſſe euenire niſi cauſſa antecedente: quid proficiatur, ſi ea cauſſa non ex æternis cauſſis apta ducatur? cauſſa autem ea eſt, quæ id efficit, cuius eſt cauſſa, ut uulnus mortis, cruditas morbi, ignis ardoris. itaque non ſic cauſſa intelligi debet, ut, quod cuique antecedat, id ei cauſſa ſit, ſed quod cuique efficienter antecedat: nec, quòd in campum deſcenderim, id fuiſſe cauſſæ, cur pila luderem: nec Hecubam cauſſam interitus fuiſſe Troianis, quòd Alexandrum genuerit: nec Tyndareum Agamemnoni, quòd Clytemneſtram. hoc enim modo uiator quoque bene ueſtitus cauſſa graſſatori fuiſſe diceretur, cur ab eo ſpoliaretur. ex hoc genere illud eſt Ennij,

Vtinam ne in nemore Pelio ſecuribus
Cæſa cecidiſſet abiegna ad terram trabes.

licuit uel altius, utinam ne in Pelio nata ulla unquam eſſet arbor; etiam ſupra, utinam ne eſſet mons ullus Pelius: ſimiliterq. ſuperiora repeten-

tem regredi infinite licet.

Ne ue inde nauis inchoandæ exordium
Cepiſſet.

quorſum hæc præterita? quia ſequitur illud,

Nam nunquã hera errans mea, domo efferret pedẽ
Medea animo ægro, amore ſæuo ſaucia;

non ut hæ res cauſſam afferrent amoris. intereſſe autem aiunt, utrum eiuſmodi quid ſit, ſine quo aliquid effici non poſſit; an eiuſmodi, cum quo aliquid effici neceſſe ſit. nulla igitur earum cauſſa eſt, quoniam nulla earum rerum ſua ui efficit id, cuius dicitur cauſſa: nec id, ſine quo quippiam non fit, cauſſa eſt; ſed id, quod cum acceſſit, id, cuius cauſſa eſt, efficit neceſſario: non dum enim ulcerato ſerpentis morſu Philoctеta, quæ cauſſa in rerum natura continebatur, fore, ut is in inſula Lemno linqueretur? poſt autem cauſſa fuit propior, & cum exitu iunctior. ratio igitur euentus aperit cauſſam: ſed ex æternitate uera fuit hæc enuntiatio, relinquetur in inſula Lemno Philoctetes: nec hoc ex uero in falſum poterat conuerti: neceſſe eſt enim in rebus contrarijs duabus (contraria autem hoc loco ea dico, quorum alterum ait quid, alterum negat) ex his igitur neceſſe eſt inuito Epicuro alterum uerum eſſe, alterum falſum: ut, ſauciabitur Philoctetes, omnibus ante ſæculis uerum fuit; non ſauciabitur, falſum. niſi forte uolumus Epicureorum opinionem ſequi, qui tales enuntiationes nec ueras, nec falſas eſſe dicunt: aut, cum id pudet, illud tamen dicunt,

Contraria quorum alterum ait, alterum negat: alterum uerum alterum falsum

Id pudet procins.

quod

quod eſt impudentius, ueras eſſe ex contrarijs diſiunctiones; ſed quæ in his enuntiata eſſent, eorum neutrum eſſe uerum. O admirabilem licentiam, & miſerabilem inſcitiam diſſerendi. ſi enim aliquid in eloquendo nec uerum, nec falſum eſt, certe id uerum non eſt. quod autem uerum non eſt, qui poteſt non falſum eſſe? aut quod falſum non eſt, qui poteſt non uerum eſſe? tenebitur id, quod a Chryſippo defenditur, omnem enuntiationem aut ueram, aut falſam eſſe, ratio ipſa coget, & ex æternitate quædam uera eſſe, & ea non eſſe nexa cauſſis æternis, & a fati neceſſitate eſſe libera. Ac mihi quidem uidetur, cum duæ ſententiæ fuiſſent ueterum philoſophorum, una eorum, qui cenſerent omnia ita fato fieri, ut id fatum uim neceſſitatis afferret, in qua ſententia Democritus, Heraclitus, Empedocles, Ariſtoteles fuit; altera eorum, quibus uiderentur ſine ullo fato eſſe animorum motus uoluntarij; Chryſippus, tanquam arbiter honorarius, medium ferire uoluiſſe; ſed applicat ſe ad eos potius, qui neceſſitate motus animos liberatos uolunt. dum autem uerbis utitur ſuis, delabitur in eas difficultates, ut neceſſitatem fati confirmet inuitus. atque hoc, ſi placet, quale ſit, uideamus in aſſenſionibus, quas prima oratione tractaui. eas enim ueteres illi, quibus omnia fato fieri uidebantur, ui effici & neceſſitate dicebant: qui autem ab his diſſentiebant, fato aſſenſiones liberabant; negabantque, fato aſſenſionibus adhibito, neceſſitatem

ab

ab his poſſe remoueri: iiq. ita diſſerebant. Si omnia fato fiunt, omnia fiunt antecedente cauſſa: & , ſi appetitus, illa etiam quæ appetitum ſequuntur, ergo etiam aſſenſiones. at ſi cauſſa appetitus non eſt ſita in nobis, ne ipſe quidem appetitus eſt in noſtra poteſtate. quod ſi ita eſt; ne illa quidem, quæ appetitu efficiuntur, ſunt ſita in nobis: non ſunt igitur neque aſſenſiones, neque actiones in noſtra poteſtate: ex quo efficitur, ut neque laudationes iuſtæ ſint, nec uituperationes; nec honores, nec ſupplicia. quod cum uitioſum ſit, probabiliter concludi putant, non omnia fato fieri; quæcunque fiant. Chryſippus autem cum & neceſſitatem improbare, & nihil uellet ſine præpoſitis cauſſis euenire, cauſſarum genera diſtinguit, ut & neceſſitatem effugiat, & retineat fatum. cauſſarum enim, inquit, aliæ ſunt perfectæ, & principales, aliæ adiuuantes, & proximæ. quamobrem cum dicimus omnia fato fieri cauſſis antecedentibus; non intelligi uolumus, cauſſis perfectis & principalibus, ſed cauſſis antecedentibus adiuuantibus; & proximis. itaque illi rationi, quam paullo ante concluſi, ſic occurrit; ſi omnia fato fiant, ſequi illud quidem, ut omnia cauſſis fiant antepoſitis, uerum non principalibus cauſſis, & perfectis, ſed adiuuantibus, & proximis. quæ ſi ipſæ non ſint in noſtra poteſtate, non ſequitur, ut ne appetitus quidem ſit in noſtra poteſtate: at hoc ſequeretur, ſi omnia perfectis & principalibus cauſſis fieri diceremus, ut cum hæ cauſſæ

non

non eſſent in noſtra poteſtate, ne ille quidem eſſet in noſtra poteſtate. quamobrem qui ita fatum introducunt, ut neceſſitatem adiungant, in eos ualebit illa concluſio: qui autem cauſſas antecedentes non dicunt perfectas, neque principales, in eos nihil ualebit: quod enim dicantur aſſenſiones fieri cauſſis antepoſitis, id quale ſit, facile a ſe explicari putant. nam quanquam aſſenſio non poſſit fieri niſi commota uiſo: tamen cum id uiſum proximam cauſſam habeat, non principalem, hanc habet rationem, ut Chryſippus uult, quam dudum diximus, non ut illa quidem fieri poſſit nulla ui extrinſecus excitata, (neceſſe eſt enim aſſenſionem uiſo commoueri) ſed reuertitur ad cylindrum, & turbinem ſuum, quæ moueri incipere, niſi pulſa, non poſſunt: id autem cum accidit, ſuapte natura, quod ſupereſt, & cylindrum uolui, & uerſari turbinem putat. ut igitur, inquit, qui protruſit cylindrum, dedit ei principium motionis, uolubilitatem autem non dedit: ſic uiſum obiectum imprimet illud quidem, & ſpeciem ſuam quaſi ſignabit in animo, ſed aſſenſio noſtra erit in poteſtate, eaque, quemadmodum in cylindro dictum eſt, extrinſecus pulſa, quod reliquum eſt, ſuapte ui, & natura mouebitur. quòd ſi aliqua res efficeretur ſine cauſſa antecedente; falſum eſſet, omnia fato fieri. ſin omnibus, quæcunque fiunt, ueriſimile eſt cauſſam antecedere: quid afferri poterit, cur non omnia fato fieri fatendum ſit? modo intelligatur quæ ſit cauſſarum diſtinctio, ac

 diſſimi-

diſſimilitudo. Hæc cum ita ſint a Chryſippo explicata; ſi illi, qui negant aſſenſiones fato fieri, fateantur tamen eas non ſine uiſo antecedente fieri, alia ratio eſt: ſed ſi concedunt anteire uiſa, nec tamen fato fieri aſſenſiones, quòd proxima illa, & continens cauſſa non moueat aſſenſſionem; uide, ne idem dicant. neque enim Chryſippus, concedens aſſenſionis proximam & continentem cauſſam eſſe in uiſo poſitam, eam cauſſam eſſe ad aſſentiendum neceſſariam concedet, ut, ſi omnia fato fiant, omnia fiant cauſſis antecedentibus, & neceſſarijs: itemq́. illi, qui ab hoc diſſentiunt, confitentes non fieri aſſenſiones ſine præcurſione uiſorum, dicent, ſi omnia fato fierent eiuſmodi, ut nihil fieret niſi prægreſſione cauſſæ, confitendum eſſe fato fieri omnia. ex quo facile intellectu eſt, cum utrique, patefacta, atque explicata ſententia ſua, ad eundem exitum ueniant, uerbis eos, non re, diſſidere. omninoq́. cum hæc ſit diſtinctio, ut quibuſdam in rebus uere dici poſſit, cum hæ cauſſæ antegreſſæ ſint, non eſſe in noſtra poteſtate, quin illa eueniant, quorum cauſſæ fuerint; quibuſdam autem in rebus, cauſſis antegreſſis, in noſtra tamen eſſe poteſtate, ut illud aliter eueniat: hanc diſtinctionem utrique approbant: ſed alteri cenſent, quibus in rebus cum cauſſæ anteceſſerint, non ſit in noſtra poteſtate, ut aliter illa eueniant, illas fato fieri; quæ autem in noſtra poteſtate ſint, ab his fatum abeſſe. Hoc modo hanc cauſſam diſceptari oportet, non ab atomis erranti-

bus,

bus, et de uia declinantibus præſidium petere. Declinat, inquit, atomus. primum cur? aliam enim quandam uim motus habebunt a Democrito impulſionis, quam plagam ille appellat, a te Epicure grã uitatis, et ponderis. quæ ergo noua cauſſa in natura eſt, quæ declinet atomum? aut num ſortiuntur inter ſe, quæ declinet, quæ non? aut cur minimo declinent interuallo, maiore non? aut cur declinent uno minimo, non declinent duobus, aut tribus? optare hoc quidem eſt, non diſputare. nam neque extrinſecus impulſam atomum loco moueri, & declinare dicis: neque in illo inani, per quod feratur atomus, quidquam fuiſſe cauſſæ, cur ea non e regione ferretur: nec in ipſa atomo mutationis aliquid factum eſt, quamobrem naturalem ſui ponderis motum non teneret. ita, cum attuliſſet nullam cauſſam, quæ iſtam declinationem efficeret; tamen aliquid ſibi dicere uidetur; cum id dicat, quod omnium mentes aſpernentur, ac reſpuant. Nec uero quiſquam magis confirmare mihi uidetur non modo fatum, uerum etiam neceſſitatem, & uim omnium rerum, ſuſtuliſſeq. motus animi uoluntarios, quàm hic, qui aliter obſiſtere fato fatetur ſe non potuiße, niſi ad has commenticias declinationes confugiſſet. nam, ut eſſent atomi, quas quidem eße mihi probari nullo modo poteſt: tamen declinationes iſtæ nunquam explicarentur. nam ſi atomis, ut grauitate ferantur, tributum eſt neceſſitate naturæ;

quòd omne pondus, nulla re impediente, moueatur & feratur neceſſe eſt: illud quoque neceſſe eſt, declinare quibuſdam atomis, uel, ſi uolunt, omnibus, naturaliter.

Multa deſunt.

M. TVLLII CICERONIS DE LEGIBVS
LIB. PRIMVS.

ATTICVS.

L VCVS *quidem ille, & hæc Arpinatium quercus agnoſcitur, ſæpe a me lectus in Mario. ſi manet illa quercus, hæc eſt profecto. etenim eſt ſane uetus.* QVINCTVS. *Manet uero, Attice noſter, & ſemper manebit: ſata eſt enim ingenio: nullius autem agricolæ cultu ſtirps tam diuturna, quàm poetæ uerſu, ſeminari poteſt. Att. Quo tandem modo, Quincte? aut quale eſt iſtud, quod poetæ ſerunt? mihi enim uideris, fratrem laudando, ſuffragari tibi. Q. Sit ita ſane: ueruntamen, dum Latinæ loquentur litteræ, quercus huic loco non deerit, quæ Mariana dicatur: eaque, ut ait Scæuola de fratris mei Mario,*

Caneſcet ſæclis innumerabilibus.

niſi forte Athenæ tuæ ſempiternam in arce oleam tenere potuerunt: aut, quod Homericus Vlyſſes, Deli ſe proceram & teneram palmam uidiſſe, dixit, hodie monſtrant eandem. multaq. alia multis locis diutius commemoratione manent, quàm natura ſtare potuerunt. quare glandifera illa quercus, ex qua olim euolauit

Nuntia fulua Iouis, miranda uiſa figura,
nunc ſit hæc: ſed, cum eam tempeſtas, uetuſtas ue conſumpſerit, tamen erit his in locis, quam Marianam quercum uocent. Att. Non dubito id quidem: ſed hæc iam non ex te, Quincte, quæro, uerum ex ipſo poeta, tui ne uerſus hanc quercum ſeuerint, an, ita factum, de Mario, ut ſcribis, acceperis. MARCVS. *Reſpondebo tibi equidem, ſed nó ante, quàm mihi tu ipſe reſponderis, Attice; certe, non longe a tuis ædibus inambulans, poſt exceſſum ſuum Romulus Proculo Iulio dixerit, ſe deum eſſe, et Quirinum uocari, templumq́. ſibi dedicari in eo loco iuſſerit; & , uerum ne ſit, Athenis, non longe item a tua illa antiqua domo, Orithyiam Aquilo ſuſtulerit. ſic enim eſt traditum. Att. Quorſum tandem, aut cur iſta quæris? M. Nihil ſane, niſi ne nimis diligenter inquiras in ea, quæ iſto modo memoriæ ſint prodita. Att. Atqui multa quærũtur in Mario, ficta ne, an uera ſint, et a non nullis, quòd et in recenti memoria, & in Arpinati homine: ſed ueritas a te poſtulatur. M. Et mehercule ego me cupio non mendacem putari: ſed tamen iſti, Tite noſter, faciunt imperite, qui in iſto opuſculo non ut a poeta, ſed ut a teſte ueritatem exigant. nec dubito, quin ÿdem et cum Egeria collocutum Numam, & ab aquila Tarquinio apicem impoſitum putent. Q. Intelligo te, frater, alias in hiſtoria leges obſeruandas putare, alias in poemate. M. Quippe, cum illa ad ueritatem, Quincte, referatur, in hoc ad delecta-*

lectationem pleraque: quanquam & apud Herodotum, patrem hiſtoriæ, & apud Theopompum ſunt innumerabiles fabulæ. Att. Teneo quam optabam occaſionem, neque omittam. M. Quam tandem, Tite? Att. Poſtulatur a te iam diu, uel flagitatur potius hiſtoria. ſic enim putant, te illam tractante, effici poſſe, ut in hoc etiam genere Græciæ nihil cedamus. atque, ut audias quid ego ipſe ſentiam, non ſolum mihi uideris eorũ ſtudijs, qui ... litteris delectantur, ſed etiam patriæ debere hoc munus; ut ea, quæ ſalua per te eſt, per te eundem ſit ornata. abeſt enim hiſtoria litteris noſtris, ut & ipſe intelligo, & ex te perſæpe audio. potes autem tu profecto ſatisfacere in ea; quippe cum ſit opus, ut tibi quidem uideri ſolet, unum hoc oratorium maxime. Quamobrem aggredere, quæſumus, & ſume ad hanc rem tempus, quæ eſt a noſtris hominibus adhuc aut ignorata, aut relicta. nam, poſt annales pontificum maximorum, quibus nihil poteſt eßе iucundius, ſi aut ad Fabium, aut ad eum, qui tibi ſemper in ore eſt, Catonem, aut ad Piſonem, aut ad Fannium, aut ad Venonium uenias: quanquam ex his alius alio plus habet uirium; tamen quid tam exile, quàm iſti omnes? Fannio autem ætate coniunctus Antipater paullo inflauit uehementius, habuitq́. uires agreſtes ille quidem, atque horridas, ſine nitore, ac palæſtra; ſed tamen admonere reliquos potuit, ut accuratius ſcriberent. Ecce autem ſucceßere huic belli, Clodius,

quæſumus

Aſellio: nihil ad Cælium, ſed potius ad antiquorum languorem, & inſcitiam. nam quid Acrum memorem? cuius loquacitas habet aliquid argutiarum, nec id tamen ex illa erudita Græcorum copia, ſed ex librariolis Latinis: in orationibus autem multus, & ineptus, datio ſumma impudentia. Siſenna, eius amicus, omnes adhuc noſtros ſcriptores, niſi forte qui non dum ediderunt, de quibus exiſtimare non poßumus, facile ſuperauit. is tamen neque orator in numero ueſtro unquam eſt habitus, & in hiſtoria puerile quiddam conſectatur: ut unum Clitarchum, neque quenquam præterea de Græcis, legiße uideatur, eum tamen uelle duntaxat imitari: quem ſi aßequi poßet, aliquantum ab optimo tamen abeßet. Quare tuum eſt munus: hoc a te expectatur. niſi quid Quincto uidetur ſecus. Q. Mihi uero nihil: & ſæpe de iſto collocuti ſumus: ſed eſt quædam inter nos parua dißenſio. A. Quæ tandem? Q. A quibus temporibus ſcribendi capiat exordium. ego enim, ab ultimis, cenſeo; quoniam illa ſic ſcripta ſunt, ut ne legantur quidem: ipſe autem æqualem ætatis ſuæ memoriam depoſcit; ut ea complectatur, quibus ipſe interfuit. Att. Ego uero huic potius aßentior. ſunt enim maximæ res in hac memoria, atque ætate noſtra. tum autem, hominis amiciſſimi, Cn. Pompeij laudes illuſtrabit. incurret etiam in illum memorabilem annũ ſuum. quæ ab iſto malo prædicari, quàm, ut aiunt, de Remo & Romulo. M. Intelligo equidem, a me iſtum labo-

laborem iam diu poſtulari, Attice: quem non recuſarem, ſi mihi ullum tribueretur uacuum tempus, & liberum. neque enim occupata opera, neque impedito animo res tanta ſuſcipi poteſt. utrunque opus eſt, & cura uacare, et negotio. Att. Quid? ad cetera, quæ ſcripſiſti plura, quàm quiſquam e noſtris, quod tibi tandem tempus uacuum fuit conceſſum? M. Subſeciua quædam tempora incurrunt, quæ ego perire non patior: ut, ſi qui dies ad ruſticandum dati ſint, ad eorum numerum accommodentur, quæ ſcribimus. Hiſtoria uero nec inſtitui poteſt, niſi præparato otio, nec exiguo tempore abſolui: & ego animi pendere ſoleo, cum ſemel quid orſus traducor aliò: neque tam facile interrupta contexo, quàm abſoluo inſtituta. Att. Legationem aliquam nimirum iſta oratio poſtulat, aut eiuſmodi quampiam ceſſationem liberam, atque otioſam. M. Ego uero ætatis potius uacationi confidebam: cum præſertim non recuſarem, quo minus more patrio ſedens in ſolio conſulentibus reſponderem; ſenectutisq. non inertis grato atque honeſto fungerer munere. ſic enim mihi liceret & iſti rei, quam deſideras, & multis uberioribus atque maioribus operæ quantum uellem dare. Att. Atqui uereor, ne iſtam cauſſam nemo noſcat, tibiq. ſemper dicendum ſit; & eo magis, quòd te ipſe mutaſti, & aliud dicendi inſtituiſti genus: ut, quemadmodum Roſcius, familiaris tuus, in ſenectute numeros in cantu ceciderat, ipſasq. tardiores fecerat tibias; ſic tu

Subſeciua tempora

tu a contentionibus, quibus ſummis uti ſolebas, quotidie relaxes aliquid: ut iam oratio tua non multum a philoſophorum lenitate abſit. quod ſuſtinere cum uel ſumma ſenectus poſſe uideatur, nullam tibi a cauſſis uacationem uideo dari. Q. At mehercule ego arbitrabar poſſe id populo noſtro probari, ſi te ad ius reſpondendum dediſſes. quamobrem, cum placebit, experiundum tibi id cenſeo. M. Siquidem, Quincte, nullum eſſet in experiundo periculum. ſed uereor, ne, dum minuere uelim laborem, augeam; atque ad illam cauſſarum operam, ad quam ego nunquam, niſi paratus & meditatus, accedo, adiungatur hæc iuris interpretatio; quæ non tam mihi moleſta ſit propter laborem, quàm quòd dicendi cogitationem auferat, ſine qua ad nullam maiorem unquam cauſſam ſum auſus accedere. Att. Quin igitur iſta ipſa explicas nobis his ſubſeciuis, ut ais, temporibus, & conſcribis de iure ciuili ſubtilius, quàm ceteri? nam a primo tempore ætatis iuri ſtudere te memini, cum ipſe etiam ad Scæuolam uentitarem: neque unquam mihi uiſus es ita te ad dicendum dediſſe, ut ius ciuile contemneres. M. In longum ſermonem me uocas, Attice: quem tamen, niſi Quinctus aliud quid nos agere mauult, ſuſcipiam; &, quoniam uacui ſumus, dicam. Q. Ego uero libenter audierim. quid enim agam potius? aut in quo melius hunc conſumam diem? M. Quin igitur ad illa ſpatia noſtra, ſedesq. pergimus, ubi cum ſatis erit ambulatum, requieſcemus? nec pro-

profecto nobis delectatio deerit, aliud ex alio quærentibus. Att. Nos uero, & hac quidem adire, ſi placet, per ripam, & umbram. ſed iam ordire explicare, quæſo, de iure ciuili quid ſentias. M. Ego ne? ſummos fuiſſe in ciuitate noſtra uiros, qui id interpretari populo, & reſponſitare ſoliti ſunt; ſed eos magna profeſſos, in paruis eſſe uerſatos. quid enim eſt tantum, quantum ius ciuitatis? quid autem tam exiguum, quàm eſt munus hoc eorum, qui conſuluntur? quàm eſt populo neceſſarium? Nec uero eos, qui ei muneri præfuerunt, uniuerſi iuris fuiſſe expertes exiſtimo: ſed hoc, ciuile quod uocant, eatenus exercuerunt, quoad populo præſtare uoluerunt: id autem incognitum, eſt minus neceſſarium. Quamobrem quò me uocas? aut quid hortaris? ut libellos conficiam de ſtillicidiorum ac de parietum iure? aut, ut ſtipulationum et iudiciorum formulas componam? quæ & ſcripta a multis ſunt diligenter, & ſunt humiliora, quàm illa, quæ a uobis expectari puto. Att. Atqui, ſi quæres, ego quid expectem; quoniam ſcriptum eſt a te de optimo reipublicæ ſtatu, conſequens eſſe uidetur, ut ſcribas tu idem de legibus. ſic enim feciſſe uideo Platonem illum tuum, quem tu admiraris, quem omnibus anteponis, quem maxime diligis. M. Vis ne igitur, ut ille cum Crete Clinia, & cum Lacedæmonio Megillo, æſtiuo, quemadmodum deſcribit, die, in cupreſſetis Gnoſiorum, & ſpatijs ſilueſtribus crebro inſiſtens, interdum acquieſcens, de inſtitutis

tutis rerump. ac de optimis legibus diſputat; ſic nos inter has proceriſſimas populos, in uiridi opacaq; ripa inambulantes, tum autem reſidentes, quæramus iiſdem de rebus aliquid uberius, quàm forenſis uſus deſiderat? Att. Ego uero iſta audire cupio. M. Quid ait Quinctus? Q. Nulla de re magis. M. Et recte quidem. nam ſic habetote, nullo in genere, diſputando, honeſte patefieri, quid ſit homini natura tributum; quantam uim rerum optimarum mens humana contineat; cuius muneris colendi, efficiendiq. cauſſa nati, et in lucem editi ſimus; quæ ſit coniunctio hominum, quæ naturalis ſocietas inter ipſos. his enim explicatis, fons legum & iuris inueniri poteſt. Att. Non ergo a prætoris edicto, ut pleriq; nunc, neque a XII tabulis, ut ſuperiores, ſed penitus ex intima philoſophia hauriendam iuris diſciplinam putas. M. Non enim id quærimus hoc ſermone, Pomponi, quemadmodum caueamus in iure, aut quid de quaque conſultatione reſpondeamus. ſit iſta res magna, ſicut eſt; quæ quondam a multis claris uiris, nunc ab uno ſumma auctoritate & ſcientia ſuſtinetur. ſed nobis ita complectenda in hac diſputatione tota cauſſa eſt uniuerſi iuris ac legum; ut hoc, ciuile quod dicimus, in paruum quendam et anguſtum locum concludatur: natura enim iuris explicanda nobis eſt, eaq. ab hominis repetenda natura: conſiderandæ leges, quibus ciuitates regi debeant: tum hæc tractanda, quæ compoſita ſunt, & deſcripta, iura, & iuſſa

popu-

populorum : in quibus ne noſtri quidem populi latebunt quæ uocantur iura ciuilia. Q. Alte uero, & , ut oportet, a capite, frater, repetis, quod quærimus: & qui aliter ius ciuile tradunt, non tam iuſtitiæ, quàm litigandi tradunt uias. M. Non ita eſt, Quincte : ac potius ignoratio iuris litigioſa eſt, quàm ſcientia. Sed hæc poſterius, nunc iuris principia uideamus. Igitur doctiſſimis uiris proficiſci placuit a lege : haud ſcio, an recte : ſi modò, ut ijdem definiunt, lex eſt ratio ſumma, inſita in natura, quæ iubet ea, quæ facienda ſunt, prohibetq. contraria. eadem ratio cum eſt in hominis mente confirmata, & confecta, lex eſt. itaque arbitrantur prudentiam eſſe legem, cuius ea uis ſit, ut recte facere iubeat, uetet delinquere : eamq. rem illi Græco putant nomine a ſuum cuique tribuendo appellatam : ego, noſtro, a legendo. nam ut illi æquitatis, ſic nos delectus uim in lege ponimus : & proprium tamen utrunque legis eſt. quod ſi ita recte dicitur, ut mihi quidem plerunque uideri ſolet; a lege ducendum eſt iuris exordium. ea eſt enim naturæ uis, ea mens ratioq. prudentis, ea iuris atque iniuriæ regula. Sed quoniam in populari ratione omnis noſtra uerſatur oratio; populariter interdum loqui neceſſe erit, & eam legem, quæ ſcripto ſancit, quod uult, aut iubendo, aut uetando, ut uulgus, appellare. Conſtituendi uero iuris ab illa ſumma lege capiamus exordium, quæ ſæculis omnibus ante nata eſt, quàm ſcripta lex ulla, aut

quàm

quàm omnino ciuitas conſtituta. Q. Commodius uero, et ad ratioñe inſtituti ſermonis aptius. M. Viſne ergo ipſius iuris ortum a fonte repetamus? quo inuento, non erit dubium, quò ſint hæc referenda, quæ quærimus. Q. Ego uero ita faciendum eſſe cenſeo. Att. Me quoque adſcribito fratris ſententiæ. M. Quoniam igitur eius reipublicæ, quam optimam eſſe docuit in illis ſex libris Scipio, tenendus eſt nobis & ſeruandus ſtatus, omneſq. leges accommodandæ ad illud ciuitatis genus; ſerendi etiam mores, nec ſcriptis omnia ſancienda: repetam ſtirpem iuris a natura; qua duce nobis omnis eſt diſputatio explicanda. Att. Rectiſſime: & quidem iſta duce errari nullo pacto poteſt. M. Das ne igitur hoc nobis, Pomponi, (nam Quincti noui ſentẽtiam) deorum immortalium ui, natura, ratione, poteſtate, mente, numine, ſiue quod eſt aliud uerbum, quo planius ſignificem quod uolo, naturam omnem regi? nam ſi hoc non probas, ab eo nobis cauſſa ordienda eſt potiſſimum. Att. Do ſane, ſi poſtulas. etenim, propter hunc concentum auium, ſtrepitumq. fluminum, non uereor, condiſcipulorum ne quis exaudiat. M. Atqui cauendum eſt. ſolent enim, id quod uirorum bonorum eſt, admodum iraſci. nec uero ferent, ſi audierint, te primum caput libri optimi prodidiſſe, in quo ſcripſit, nihil curare deum, nec ſui, nec alieni. Att. Perge, quæſo: nam id, quod tibi conceſſi, quorſum pertineat, expecto. M. Non faciam longius. huc enim pertinet: Animal hoc,

pro-

prouidum, ſagax, multiplex, acutum, memor, plenum rationis & conſilij, quem uocamus hominem, præclara quadam conditione generatum eſſe a ſummo deo. ſolum eſt enim ex tot animantium generibus, atq. naturis, particeps rationis et cogitationis; cũ cetera ſint omnia expertia. quid eſt autem, non dicam in homine, ſed in omni cælo, atque terra, ratione diuinius? quæ cum adoleuit, atque perfecta eſt, nominatur rite ſapientia. eſt igitur (quoniam nihil eſt ratione melius, eaq́. & in homine, & in deo) prima homini cum deo rationis ſocietas: inter quos autem ratio, inter eoſdem etiam recta ratio communis eſt: quæ cum ſit lex, lege quoque conſociati homines cum dijs putandi ſumus: inter quos porro eſt communio legis, inter eos communio iuris eſt: quibus autem hæc ſunt inter eos communia, et ciuitatis eiuſdem habendi ſunt: ſi uero ijsdem imperijs & poteſtatibus parent, multo etiam magis. parent autem huic cæleſti deſcriptioni, mentiq. diuinæ, et præpotenti deo: ut iam uniuerſus hic mundus, una ciuitas communis deorum atque hominum exiſtimanda ſit. et quod in ciuitatibus ratione quadam, de qua dicetur idoneo loco, agnationibus familiarum diſtinguuntur ſtatus, id in rerum natura tanto eſt magnificentius, tantoq́. præclarius, ut homines deorum agnatione & gente teneantur. nam cum de omni natura quæritur, diſputari ſolent nimirum iſta; perpetuis curſibus, conuerſionibus cæleſtibus extitiſſe quandam maturitatem ſerendi generis

neris humani; quod ſparſum in terras, atque ſatum, diuino auctum ſit animorum munere: cumq. alia, quibus cohærent homines, e mortali genere ſumpſerint, quæ fragilia eſſent & caduca: animum tamen eſſe ingeneratum a deo; ex quo uere uel agnatio nobis cum cæleſtibus, uel gens, uel ſtirps appellari poteſt. itaque ex tot generibus nullum eſt animal præter hominem, quod habeat notitiam aliquam dei: ipſisq. in hominibus nulla gens eſt neque tam immanſueta, neque tam fera, quæ non, etiam ſi ignoret qualem habere deum deceat, tamen habendum ſciat. ex quo efficiunt illud, ut is agnoſcat deum, qui, unde ortus ſit, quaſi recordetur et agnoſcat. Iam uero uirtus eadem in homine ac deo eſt, neque alio ullo ingenio præterea. eſt autem uirtus nihil aliud, quàm in ſe perfecta, & ad ſummum perducta natura. eſt igitur homini cum deo ſimilitudo. quod cum ita ſit, quæ tandem eſſe poteſt propior certior ue cognatio? itaque ad hominum commoditates, & uſus tantam rerum ubertatem natura largita eſt, ut ea, quæ gignuntur, donata conſulto nobis, non fortuito nata uideantur: nec ſolum ea, quæ frugibus atque baccis terræ fœtu profunduntur, ſed etiam pecudes: quòd perſpicuum ſit, partim eſſe ad uſum hominum, partim ad fructum, partim ad ueſcendum procreatas. Artes uero innumerabiles repertæ ſunt docente natura. quam imitata ratio, res ad uitam neceſſarias ſolertia conſecuta eſt. Ipſum autem hominem eadem natura

non

non ſolum celeritate mentis ornauit, ſed etiam ſenſus tanquam ſatellites attribuit, ac nuntios: & rerum plurimarum obſcuras & neceſſarias intelligentias enudauit, quaſi fundamenta quædam ſcientiæ; figuramq́. corporis habilem, & aptam ingenio humano dedit. nam cum ceteras animantes abieciſſet ad paſtum, ſolum hominem erexit, et ad cæli, quaſi cognationis domicilijq́. priſtini, conſpectum excitauit: tum ſpeciem ita formauit oris, ut in ea penitus reconditos mores effingeret. nam & oculi nimis arguti, quemadmodum animo affecti ſimus, loquuntur: & is, qui appellatur uultus, qui nullo in animante eſſe præter hominem poteſt, indicat mores: cuius uim Græci norunt, nomen omnino nō habent. vultus in homine solum. *Omitto oportunitates habilitateſq́. reliqui corporis, moderationem uocis, orationis uim, quæ conciliatrix eſt humanæ maxime ſocietatis. neque enim omnia ſunt huius diſputationis ac temporis: et hunc locum ſatis, ut mihi uidetur, in ijs libris, quos legiſtis, expreſſit Scipio. Nunc, quoniam hominem, quod principium reliquarum rerum eſſe uoluit, generauit, & ornauit deus; perſpicuum ſit illud, ne omnia differantur, ipſam per ſe naturam longius progredi: quæ, etiam nullo docente, profecta ab ijs, quorum ex prima & inchoata intelligentia genera cognouit, confirmat ipſa per ſe rationem, & perficit. Att. Dij immortales, quàm tu longe iuris principia repetis, atque ita, ut ego non modo ad illa non properem, quæ expectabam a te de*

iure ciuili, ſed facile patiar, te hunc diem uel totum in iſto ſermone conſumere. ſunt enim hæc maiora, quæ aliorum cauſſa fortaſſe complecteris, quàm ipſa illa, quorum hæc cauſſa præparantur. M. Sunt hæc quidem magna, quæ nunc breuiter attinguntur: ſed omnium, quæ in hominum doctorum diſputatione uerſantur, nihil eſt profecto præſtabilius, quàm plane intelligi, nos ad iuſtitiam eſſe natos, neque opinione, ſed natura conſtitutum eſſe ius. id iam patebit, ſi hominum inter ipſos ſocietatē coniunctionemq. perſpexeris. nihil eſt enim unum uni tam ſimile, tam par, quàm omnes inter noſmet ipſos ſumus. quòd ſi deprauatio conſuetudinum, ſi opinionum uanitas non imbecillitatem animorum torqueret, & flecteret quocunque cœpiſſet: ſui nemo ipſe tam ſimilis eſſet, quàm omnes ſunt omniū. itaque quæcunque eſt hominis definitio, una in omnes ualet. quod argumenti ſatis eſt, nullam diſſimilitudinem eſſe in genere: quæ ſi eſſet, non omnes una definitio cōtineret. etenim ratio, qua una præſtamus beluis, per quam coniectura ualemus, argumentamur, refellimus, diſſerimus, conficimus aliquid, concludimus, certe eſt communis, doctrina differens, diſcendi quidem facultate par. nam et ſenſibus eadem omnia comprehenduntur: & ea, quæ mouent ſenſus, itidem mouent omnium: quæq. in animis imprimuntur, de quibus ante dixi, inchoatæ intelligentiæ, ſimiliter in omnibus imprimuntur: interpreſq. eſt mentis oratio, uerbis diſcrepans,

pans, ſententijs congruens. nec eſt quiſquam gentis ullius, qui, ducem nactus, ad uirtutem peruenire non poſſit. Nec ſolum in rectis, ſed etiam in prauis actibus inſignis eſt humani generis ſimilitudo. nam & uoluptate capiuntur omnes: quæ etſi eſt illecebra turpitudinis, tamen habet quiddam ſimile naturalis boni. lenitate enim & ſuauitate delectans, ſic ab errore mentis tanquam ſalutare aliquid aſciſcitur. Similiq. inſcitia mors fugitur, quaſi diſſolutio naturæ; uita expetitur, quia nos, in quo nati ſumus, continet: Dolor in maximis malis ducitur, cum ſua aſperitate, tum quòd naturæ interitus uidetur ſequi. Propter honeſtatis, & gloriæ ſimilitudinem, beati, qui honorati ſunt, uidentur; miſeri autem, qui inglorij. Moleſtiæ, lætitiæ, cupiditates, timores ſimiliter omnium mentes peruagantur. Nec, ſi opiniones aliæ ſunt apud alios, iccirco, qui canem, & felem, ut deos, colunt, non eadem ſuperſtitione, qua ceteræ gentes, conflictantur. Quæ autem natio non comitatem, non benignitatem, non gratum animum, et beneficij memorem diligit? quæ ſuperbos, quæ maleficos, quæ crudeles, quæ ingratos non aſpernatur, non odit? Quibus ex rebus cum omne genus hominum ſociatum inter ſe eſſe intelligatur; illud extremum eſt, quòd recte uiuendi ratio meliores efficit. Quæ ſi approbatis, pergam ad reliqua: ſin quid requiritis, id explicemus prius. Att. Nos uero nihil: ut pro utroque reſpondeam. M. Sequitur igitur, ad parti-

 tici-

ticipandum alium ab alio, communicandumq. inter omnes, iuſtos natura non eſſe factos: (atque * hoc in omni hac diſputatione ſic intelligi uolo, quod dicam naturam eſſe) tantam autem eſſe corruptelam malæ conſuetudinis, ut ab ea tanquam igniculi extinguantur a natura dati, exorianturq. et confirmentur uitia contraria. quòd ſi, quo modo eſt natura, ſic iudicio homines humani, ut ait poeta, nihil a ſe alienum putarent: coleretur ius æque ab omnibus. quibus enim ratio natura data eſt, iiſdem etiam recta ratio data eſt: ergo & lex, quæ eſt recta ratio in iubendo, & uetando: & ſi lex, ius quoque. at omnibus ratio: ius igitur datum eſt omnibus. recteq. Socrates execrari eum ſolebat, qui primus utilitatē a natura ſeiunxiſſet. id enim querebatur caput eſſe exitiorum omnium. unde eſt illa Pythagorica uox, * Ex quo perſpicitur, cum hanc beneuolentiam, tam late longeq. diffuſam, uir ſapiens in aliquem pari uirtute præditum contulerit, tum illud effici, quod quibuſdam incredibile uideatur, ſit autem neceſſarium, ut nihilo ſeſe plus, quàm alterum, diligat. quid enim eſt, quo differat, cum ſint cuncta paria? quòd ſi intereſſe quippiam tantulum modo potuerit; amicitiæ iam nomen occiderit: cuius eſt ea uis, ut, ſimul atque ſibi aliquid, quàm alteri, maluerit, nulla ſit. Quæ præmuniuntur omnia reliquo ſermoni, diſputationiq. noſtræ, quo facilius ius in natura eſſe poſitum intelligi poſſit. de quo cum perpauca dixero, tum

præmunio praemitto

ad

*ad ius ciuile ueniam, ex quo hæc omnis eſt nata oratio. Q. Tu uero iam perpauca ſcilicet. ex his enim, quæ dixiſti, Attico * uidetur, mihi quidem certe, ex natura ortum eſſe ius. Att. An mihi aliter uideri poſſit, cum hæc iam perfecta ſint? primum, quaſi muneribus deorum nos eſſe inſtructos, & ornatos: ſecundo autem loco, unam eſſe hominum inter ipſos uiuendi parem communemq. rationem: deinde, omnes inter ſe naturali quadam indulgentia, & beneuolentia, tum etiam ſocietate iuris contineri. quæ cum uera eſſe, recte, ut arbitror, conceſſerimus; qui iam licet nobis a natura leges & iura ſeiungere? M. Recte dicis; & res ſe ſic habet: uerum philoſophorum more, non ueterum quidem illorum, ſed eorum, qui quaſi officinas inſtruxerunt ſapientiæ, quæ fuſe olim diſputabantur, ac libere, ea nunc articulatim diſtincteq. dicuntur. nec enim ſatisfieri cenſent huic loco, qui nunc eſt in manibus, niſi ſeparatim, hoc ipſum naturæ eſſe ius, diſputarint. Att. Et ſcilicet tua libertas diſſerendi amiſſa eſt: aut tu is es, qui in diſputando non tuum iudicium ſequare, ſed auctoritati aliorum pareas. M. Non ſemper ita: ſed, iter huius ſermonis quod ſit, uides: ad reſp. firmandas, & ſtabiliendas iure, ſanandos populos, omnis noſtra pergit oratio. quocirca uereor committere, ut non bene prouiſa, & diligenter explorata principia ponantur: nec tamen ut omnibus probentur: nam id fieri non poteſt: ſed ut ijs, qui omnia recta,*

 atque

*atque honeſta per ſe expetenda dixerunt; & aut nihil omnino in bonis uumerandum, niſi quod per ſe ipſum laudabile eſſet; aut certe nullum habendum magnum bonum, niſi quod uere laudari ſua ſponte poſſet. His omnibus (ſiue in Academia uetere cum Speuſippo, Xenocrate, Polemone manſerunt: ſiue Ariſtotelem, & Theophraſtum, cum illis re congruentes, genere docendi paullum differentes, ſecuti ſunt: ſiue, ut Zenoni uiſum eſt, rebus non commutatis immutauerunt uocabula: ſiue etiam Ariſtonis difficilem atque arduam, ſed iam tamen fractam & conuictam ſectam ſecuti ſunt, ut, uirtutibus exceptis, atque uitijs, cetera in ſumma æqualitate ponerent) his omnibus hæc, quæ dixi, probentur. ſibi autem indulgentes, & corpori deſeruientes, atque omnia, quæ ſequantur in uita, quæq. fugiant, uoluptatibus, & doloribus ponderantes, etiam ſi uera dicunt, (nihil enim opus eſt hoc loco litibus) in hortulis ſuis iubeamus dicere, atque etiam ab omni ſocietate reip. cuius partem nec norunt ullam, nec unquam noſſe uoluerunt, pauliſper faceſſant, rogemus. perturbatricem autem harum omnium rerũ Academiam, hanc ab Arceſila & Carneade recentem, exoremus, ut ſileat. nam ſi inuaſerit in hæc, quæ ſatis ſcite nobis inſtructa et compoſita uidentur, miras edet ruinas: quam quidem ego placare cupio; ſubmouere non audeo. * Nam & in ijs ſine illius ſuffimentis expiati ſumus. at uero ſcelerum in homines*

nes, atque impietatum, nulla expiatio eſt. itaque pœnas luunt, non tam iudicijs, quæ quondam nuſquam erant, hodie multifariam nulla ſunt; ubi ſunt tamen, perſæpe falſa ſunt; quàm ut eos agitent inſectenturq́. furiæ, non ardentibus tædis, ſicut in fabulis, ſed angore conſcientiæ, fraudisq́. cruciatu. quòd ſi homines ab iniuria pœna, non natura, arcere deberet: quænam ſolicitudo uexaret impios, ſublato ſuppliciorum metu? quorum tamen nemo tam audax unquam fuit, quin aut abnueret a ſe commiſſum eſſe facinus; aut iuſti ſui doloris cauſſam aliquam fingeret, defenſionemq́. facinoris a naturæ iure aliquo quæreret. quæ ſi appellare audent impij, quo tandem ſtudio colentur a bonis? quòd ſi pœna, ſi metus ſupplicij, non ipſa turpitudo, deterret ab iniurioſa facinoroſaq́. uita: nemo eſt iniuſtus; at incauti potius habendi ſunt improbi. tum autem; qui non ipſo honeſto mouemur, ut boni uiri ſimus, ſed utilitate aliqua atque fructu; callidi ſimus, non boni. nam quid faciet is homo in tenebris, qui nihil timet, niſi teſtem, & iudicem? quid in deſerto loco, nactus quem multo auro ſpoliare poſſit, imbecillum, atque ſolum? noſter quidem hic, natura iuſtus uir, ac bonus, etiam colloquetur, iuuabit, in uiam deducet: is uero, qui nihil alterius cauſſa faciet, & metietur ſuis commodis omnia, uidetis, credo, quid ſit acturus. quòd ſi negabit ſe illi uitam erepturum, & aurum ablaturum: nunquam ob eam cauſſam negabit, quòd id

natura turpe iudicet, ſed quòd metuat ne emanet, id eſt, ne malum habeat. o rem dignam, in qua non modo docti, uerum etiam agreſtes erubeſcant. Iam uero illud ſtultiſſimum, exiſtimare omnia iuſta eſſe, quæ ſcita ſint in populorum inſtitutis, aut legibus. etiam ne, ſi quæ ſint tyrannorum leges? ſi triginta illi Athenis leges imponere uoluiſſent; aut ſi omnes Athenienſes delectarentur tyrannicis legibus; num iccirco hæ leges iuſtæ haberentur? nihilo, credo, magis illa, quam interrex noſter tulit, ut dictator, quem uellet ciuium, indicta cauſſa impune poſſet occidere. eſt enim unum ius, quo deuincta eſt hominum ſocietas, & quod lex conſtituit una, quæ lex eſt recta ratio imperandi, atque prohibendi: quam qui ignorat, is eſt iniuſtus, ſiue illa eſt ſcripta uſpiam, ſiue nuſquam. quòd ſi iuſtitia eſt obtemperatio ſcriptis legibus, inſtitutisq. populorum; et ſi, ut iidem dicunt, utilitate omnia metienda ſunt: negliget leges, easq. perrumpet, ſi poterit, is, qui ſibi eam rem fructuoſam putabit fore. ita fit, ut nulla ſit omnino iuſtitia, ſi neque natura eſt, & ea, quæ propter utilitatem conſtituitur, utilitate alia conuellitur. Atqui, ſi natura confirmatura ius non erit, uirtutes omnes tollantur. ubi enim liberalitas? ubi patriæ caritas? ubi pietas? ubi aut bene merendi de altero, aut referendæ gratiæ uoluntas poterit exiſtere? nam hæc naſcuntur ex eo, quòd natura propenſi ſumus ad diligendos homines; quod fundamentum iuris eſt.

Neque

Neque ſolum in homines obſequia, ſed etiam in deos cæremoniæ, religionesq. tolluntur: quas non metu, ſed ea coniunctione, quæ eſt homini cum deo, conſeruandas puto. quod ſi populorum iuſſis, ſi principum decretis, ſi ſententijs iudicum, iura conſtituerentur: ius eſſet latrocinari, ius adulterare, ius teſtamenta falſa ſupponere, ſi hæc ſuffragijs, aut ſcitis multitudinis probarentur. quæ ſi tanta poteſtas eſt ſtultorum ſententijs, atque iuſſis, ut eorum ſuffragijs rerum natura uertatur: cur non ſanciunt, ut, quæ mala, pernicioſaq. ſunt, habeantur pro bonis, ac ſalutaribus? aut cur, cum ius ex iniuria lex facere poſſit, bonum eadem facere non poſſit ex malo? atqui nos legem bonã a mala nulla alia, niſi naturæ, norma diuidere poſſumus: nec ſolum ius, & iniuria natura dijudicatur, ſed omnino omnia honeſta, ac turpia. nam & communis intelligentia nobis notas res efficit, eaq. in animis noſtris inchoauit, ut honeſta in uirtute ponantur, in uitijs turpia. Hæc autem in opinione exiſtimare, non in natura poſita, uere dementis eſt. nam nec arboris, nec equi uirtus quæ dicitur, in quo abutimur nomine, in opinione ſita eſt, ſed in natura. quod ſi ita eſt; honeſta quoque, & turpia natura dijudicanda ſunt. nam ſi opinione uniuerſa uirtus, eadem eius etiam partes probarentur. quis igitur prudentem, &, ut ita dicam, catum non ex ipſius habitu, ſed ex aliqua re externa iudicet? Eſt enim uirtus perfecta ratio: quod certe in natura eſt:

igitur

igitur omnis honeſtas eodem modo. nam ut uera & falſa, ut conſequentia & contraria ſua ſponte, non aliena, iudicantur: ſic conſtans & perpetua ratio uitæ, quæ eſt uirtus, itemq́. inconſtantia, quod eſt uitium, ſua natura probatur. Nos ingenia iuuenum non item ad ingenia: natura uirtutes, & uitia, quæ exiſtunt ab ingenijs, iudicabuntur. an ea non aliter? honeſta, & turpia non ad naturam referri neceſſe erit? Quod laudabile bonum eſt, in ſe habeat quod laudetur neceſſe eſt. ipſum enim bonum non eſt in opinionibus, ſed in natura: nam ni ita eſſet, beati quoque opinione eſſent. quo quid dici poteſt ſtultius? Quare cum & bonum, & malum natura iudicetur; & ea ſint principia naturæ; certe honeſta quoque & turpia ſimili ratione dijudicanda, & ad naturam referenda ſunt. Sed perturbat nos opinionum uarietas, hominumq́. diſſenſio: & quia non idem contingit in ſenſibus, hos natura certos putamus; illa, quæ alijs ſic, alijs ſecus, nec ijſdem ſemper uno modo uidentur, ficta eſſe dicimus. quod eſt longe aliter. nam ſenſus noſtros non parens, non nutrix, non magiſter, non poeta, non ſcena deprauat, non multitudinis conſenſus abducit a uero: animis omnes tenduntur inſidiæ, uel ab ijs, quos modo enumeraui; qui teneros & rudes cum acceperunt, inficiunt & flectunt, ut uolunt; uel ab ea, quæ penitus in omni ſenſu implicata inſidet imitatrix boni uoluptas, malorum autem mater omnium; cuius blanditijs corrupti, quæ natura bona

ſunt,

ſunt, quia dulcedine hac & ſcabie carent, non cernimus ſatis. Sequitur, ut concluſa mihi iam hæc ſit omnis oratio, id quod ante oculos ex ijs eſt, quæ dicta ſunt, & ius, & omne honeſtum ſua ſponte eſſe expetendum. etenim omnes uiri boni ipſam æquitatem, & ius ipſum amant: nec eſt uiri boni, errare, & diligere, quod per ſe non ſit diligendum. per ſe igitur ius eſt expetendum, & colendum. quod ſi ius: etiam iuſtitia: ſic in ea reliquæ quoque uirtutes per ſe colendæ ſunt. quid liberalitas? gratuitane eſt, an mercenaria? ſi ſine præmio benigna eſt, gratuita: ſi cum mercede, conducta. nec eſt dubium, quin is, qui liberalis benignus ue dicitur, officium, non fructum, ſequatur. ergo item iuſtitia nihil expetit præmij, nihil pretij: per ſe igitur expetitur. eademq. omnium uirtutum cauſſa, atque ſententia eſt. Atque etiam, ſi emolumentis, non ſuapte ſponte, uirtus expetitur; una erit uirtus, quæ malitia rectiſſime dicetur. ut enim quiſque maxime ad ſuum commodum refert quæcunque agit, ita minime eſt uir bonus: ut, qui uirtutem præmio metiuntur, nullam uirtutem niſi malitiam putent. Vbi enim beneficus, ſi nemo alterius cauſſa benigne facit? ubi gratus, ſi non eum ipſum, cui referunt gratiam, ipſi cernunt grati? ubi illa ſancta amicitia, ſi non ipſe amicus per ſe amatur toto pectore, ut dicitur? qui etiam deſerendus, & abijciendus eſt, deſperatis emolumentis, & fructibus. quo quid poteſt dici immanius? quòd ſi amicitia per ſe colenda eſt; ſocie-

tas

*tas quoque hominum, & æqualitas, & iuſtitia per ſe expetenda. quod ni ita eſt; omnino iuſtitia nulla eſt. id enim iniuſtiſſimum ipſum eſt, iuſtitiæ mercedem quærere. Quid uero de modeſtia, quid de temperantia, quid de continentia, quid de uerecundia, pudore, pudicitiaq́. dicemus? infamiæ ne metu non eſſe petulantes, an legum, & iudiciorum? innocentes ergo & uerecundi ſunt, ut bene audiant, &, ut rumorem bonum colligant, erubeſcunt pudici etiam * Ac me nimirum iſtorum philoſophorum pudet, qui nullum uitium uitare, niſi iudicio ipſo notatum, putant. quid enim? poſſumus eos, qui a ſtupro arcentur infamiæ metu, pudicos dicere, cum ipſa infamia propter rei turpitudinem cóſequatur? nam quid aut laudari rite, aut uituperari poteſt, ſi ab eius natura receſſeris, quod aut laudandum, aut uituperandum putes? an corporis prauitates, ſi erunt perinſignes, habebunt aliquid offenſionis; animi deformitas non habebit? cuius turpitudo ex ipſis uitijs facillime perſpici poteſt. quid enim fœdius auaritia, quid immanius libidine, quid contemptius timiditate, quid abiectius tarditate, & ſtultitia dici poteſt? quid ergo? eos, qui ſingulis uitijs excellunt, aut etiam pluribus, propter damna, aut detrimenta, aut cruciatus aliquos, miſeros dicimus, an propter uim, turpitudinemq́. uitiorum? quod item ad contrariam laudem in uirtutem dici poteſt. Poſtremo, ſi propter alias res uirtus expetitur; melius eſſe aliquid, quàm uirtutem, neceſſe eſt.*

*eſt. Pecuniam ne igitur? an honores? an formam?
an ualetudinem? quæ & cum adſunt, perparuà
ſunt; &, quàm diu affutura ſint, certum ſciri nul
lo modo poteſt, An, id quod turpiſſimum dictu eſt,
uoluptatem? at in ea quidem ſpernenda, & repu-
dianda, uirtus uel maxime cernitur. Videtis ne,
quanta ſeries rerum ſententiarumq́. ſit, atque ut
ex alio alia nectantur? quin labebar longius, niſi
me retinuiſſem. Q. Quò tandem? libenter enim,
frater, ad iſtam orationem tecum prolaberer. M.
Ad finem bonorum, quò referuntur, & cuius aſci
ſcendi cauſſa ſunt facienda omnia, controuerſam
rem, & plenam diſſenſionis inter doctiſſimos, ſed
aliquando tamen iudicandam. A. Qui iſtud fieri
poteſt, L. Gellio mortuo? M. Quid tandem id ad
ré? A. Quia me Athenis audire ex Phædro meo
memini, Gellium, familiarem tuum, cum pro con-
ſule ex prætura in Græciam ueniſſet, Athenis phi
loſophos, qui tum erant, in locum unũ conuocaſſe,
ipſisq́. magnopore auctorem fuiſſe, ut aliquando
controuerſiarum aliquem facerent modum: quòd ſi
eſſent eo animo, ut nollent ætatem in litibus contere
re, poſſe rem conuenire: & ſimul operam ſuam il
lis eſſe pollicitum. M. Ioculare iſtud quidem, Pō-
poni, & a multis ſæpe deriſum: ſed ego plane uel
lem me arbitrum inter antiquam Academiam, &
Zenonem datum. Att. Quo tandem iſtud modo?
M. Quia de re una ſolum diſſident, de ceteris mi-
rifice congruunt. A. Ain' tandem? de una re eſt
ſolum*

appetendi

L. Gellius ſive A. Gellius

ſolum diſſenſio? M. Quæ quidem ad rem pertineat, una: quippe cum antiqui omnes, quod ſecundum naturam eſſet, quo iuuaremur in uita, bonum eſſe decreuerint; hic, niſi quod honeſtum eſſet, nihil putarit bonum. A. Paruam uero controuerſiam dicis, ac non eam, quæ dirimat omnia. M. Probe quidem ſentis, ſi re, ac non uerbis, diſſiderent. A. Ergo aſſentiris Antiocho, familiari meo, (magiſtro enim, non audeo dicere) quo cum uixi, & qui me ex noſtris pæne conuellit hortulis, deduxitq. in Academiam perpauculis paſſibus. M. Vir iſte fuit ille quidem prudens, & acutus, & in ſuo genere perfectus, mihique, ut ſcis, familiaris: cui tamen ego aſſentiar in omnibus, nec ne, mox uidero: hoc dico, controuerſiam totam iſtam poſſe ſedari. A. Qui iſtuc tandem uides? M. Quia ſi, ut Chius Ariſto dixit, ſolum bonū eſſe diceret, quod honeſtum eſſet; malumque, quod turpe; ceteras res omnes plane pares, ac ne minimum quidem, utrum adeſſent, an abeſſent, intereſſe: ualde a Xenocrate, & Ariſtotele, & ab illa Platonis familia diſcreparet; eſſetq. inter eos de re maxima, & de omni uiuendi ratione diſſenſio: nunc uero cū decus, quod antiqui ſummum bonum eſſe dixerant, hic ſolum bonum dicat; itemq. dedecus illi ſummum malum, hic ſolum; diuitias, ualetudinem, pulchritudinem, commodas res appellet, non bonás; paupertatem, debilitatem, dolorem, incommodas, non malas: ſentit idem, quod Xenocrates,

quod

perpauculis

quod Ariſtoteles; loquitur alio modo. Ex hac autem non rerum, ſed uerborum diſcordia, controuerſia nata eſt de finibus: in qua, quoniam uſucapionem XII *tabulæ intra quinque pedes eſſe noluerunt, depaſci ueterem poſſeſſionem Academiæ ab hoc acuto homine non ſinemus; nec Manilia lege ſinguli, ſed nos tres arbitri fines regemus. Q. Quánam igitur ſententiam dicimus? M. requiri placere terminos, quos Socrates pegerit, uſq. parere. Q. Præclare, frater, iam nunc a te uerba uſurpantur ciuilis iuris, & legum: quo de genere expecto diſputationem tuam. nam iſta quidem magna diiudicatio eſt, ut ex te ipſo ſæpe cognoui. & certe ita res ſe habent, ut, ex natura uiuere, ſummum bonum ſit, id eſt, uita modica, & apta, uirtute perfrui, aut naturam ſequi, & eius quaſi lege uiuere, id eſt, nihil, quantum in ipſo ſit, prætermittere, quo minus ea, quæ natura poſtulet, conſequatur; quòd inter hæc uelit uirtute tanquam lege uiuere. quapropter hoc dijudicari, neſcio an unquam, ſed hoc ſermone certe non poteſt: ſiquidem id, quod ſuſcepimus, perfecturi ſumus. A. At ego huc declinabam, nec inuitus. Q. Licebit alias: nunc id agamus, quod cœpimus, cum præſertim ad id nihil pertineat hæc de ſummo malo bonoq. diſſenſio. M. Prudentiſſime, Quincte, dicis. nam, quæ a me adhuc dicta ſunt,* *

Q. Nec Lycurgi leges, neque Solonis, neque Charondæ, neque Zaleuci, nec noſtras XII *tabu-*

las,

las, nec plebiſcita deſidero: ſed te exiſtimo cum populis, tum etiam ſingulis hodierno ſermone legem uiuendi, & diſciplinam daturum eſſe. M. Eſt huius uero diſputationis, Quincte, proprium id, quod expectas, atque utinam eſſet etiam facultatis meæ: ſed profecto ita ſe res habet, ut, quoniam uitiorum emendatricem legem eſſe oportet, commendatricemq. uirtutum, ab ea uiuendi doctrina ducatur. ita ſit mater bonarum omnium rerum ſapientia: a cuius amore, græco uerbo, philoſophia nomen inuenit: qua nihil a dijs immortalibus uberius, nihil florentius, nihil præſtabilius hominum uitæ datum eſt. hæc enim una nos cum ceteras res omnes, tum, quod eſt difficillimum, docuit, ut noſmet ipſos noſceremus. cuius præcepti tanta uis, tanta ſententia eſt, ut ea non homini cuipiam, ſed Delphico deo tribueretur. nam qui ſe ipſe norit, primum aliquid ſe habere ſentiet diuinum; ingeniumq. in ſe ſuum, ſicut ſimulacrum aliquod, dedicatum putabit; tantoq. munere deorum ſemper dignum aliquid & faciet, & ſentiet; &, cum ſe ipſe perſpexerit, totumq. tentarit, intelliget quemadmodum a natura ſubornatus in uitam uenerit, quantaq. inſtrumenta habeat ad obtinendam adipiſcendamq. ſapientiam; quoniam principio, rerum omnium quaſi adumbratas intelligentias animo ac mente conceperit, quibus illuſtratis ſapientia duce, bonum uirum, & ob eam ipſam cauſſam cernat ſe beatum fore. nam cum animus, cognitis perceptisq. uirtutibus,

tibus, a corporis obſequio indulgentiaq. diſceſſerit, uoluptatemq́ue, ſicut labem aliquam, decoris, oppreſſerit; omnemq́. mortis doloriſq́ timorem effugerit; ſocietatemq́. caritatis coierit cum ſuis; omneſq́. natura coniunctos ſuos duxerit; cultumq́. deorum, & puram religionem ſuſceperit; & exacuerit illam, ut oculorum, ſic ingenij aciem ad bona deligenda, & reijcienda contraria; quæ uirtus ex prouidendo eſt appellata prudentia: quid eo dici, aut cogitari poterit beatius? idemq́. cum cælum, terras, maria, rerumq́. omnium naturam perſpexerit; eaq́ue unde generata, quò reditura, quando, quo modo obitura, quid in ijs mortale & caducum, quid diuinum æternumq́. ſit, uiderit; ipſumq́. ea moderantem et regentem pæne prehenderit; ſeſeq́. non unis circundatum mœnibus popularem alicuius definiti loci, ſed ciuem totius mundi quaſi unius urbis agnouerit: in hac ille magnificentia rerum, atque in hoc conſpectu & cognitione naturæ, dij immortales, quàm ſe ipſe noſcet, quod Apollo præcepit Pythius; quàm contemnet, quàm deſpiciet, quàm pro nihilo putabit ea, quæ uulgo dicuntur ampliſſima! Atque hæc omnia, quaſi ſepimento aliquo, uallabit diſſerendi ratione, ueri & falſi iudicandi ſcientia, & arte quadam intelligendi quid quanque rem ſequatur, & quid ſit cuique contrarium. cumq́. ſe ad ciuilem ſocietatem natum ſenſerit; non ſolum illa ſubtili diſputatione ſibi utendum putabit, ſed etiam fuſa latius

Coire ſocietatem caritatis cum ſuis

perpetua oratione, qua regat populos, qua ſtabiliat leges, qua caſtiget improbos, qua tueatur bonos, qua laudet claros uiros, qua præcepta ſalutis & laudis apte ad perſuadendum edat ſuis ciuibus, qua hortari ad decus, reuocare a flagitio, conſolari poſſit afflictos, factaq. & conſulta fortium & ſapientum cum improborum ignominia ſempiternis monumentis prodere. quæ cum tot res tantæq́. ſint, quæ in homine ineſſe perſpiciantur ab ijs, qui ſe ipſi uelint noſſe; earum parens eſt educatrixq́. ſapientia. At. Laudata quidem a te grauiter, & uere: ſed quorſus hæc pertinent? M. primum ad ea, Pomponi, de quibus acturi iam ſumus: quæ tanta eſſe uolumus. non enim erunt, niſi ea fuerint, unde illa manant, ampliſſima. deinde facio & libenter, &, ut ſpero, recte, quòd eam, cuius ſtudio teneor, quæq́. me, quicunque ſum, effecit, non poſſum ſilentio præterire. A. Enimuero facis & merito, & ipſe; fuitq. id, ut dicis, in hoc ſermone faciendum.

M. TVLLII

M. TVLLII CICERONIS DE LEGIBVS

LIBER II.

ATTICVS.

SED uis ne, quoniam et ſatis iam ambulatum eſt, & tibi aliud dicendi initium ſumendum eſt, locum mutemus, & in inſula, quæ eſt in Fibreno, (nam id opinor illi alteri flumini nomen eſſe) ſermoni reliquo demus operam ſedentes? M. Sane quidem. nam illo loco libentiſſime ſoleo uti, ſiue quid mecum ipſe cogito, ſiue aliquid ſcribo, aut lego. Att. Equidem, qui nunc primum huc uenerim, ſatiari non queo; magnificasq́. uillas, & pauimenta marmorea, & laqueata tecta contemno. ductus uero aquarum, quos iſti nilos et euripos uocant, quis non, cum hæc uideat, irriſerit? itaque, ut tu paullo ante, de lege & de iure diſſerens, ad naturam referebas omnia: ſic in his ipſis rebus, quæ ad requietem animi delectationemq́. quæruntur, natura dominatur. quare antea mirabar, (nihil enim his in locis, niſi ſaxa, & montes, cogitabam: idq́. ut facerem, & orationibus inducebar tuis, & uerſibus) ſed mirabar, ut dixi, te tam ualde hoc loco delectari: nunc contra miror, te, cum Roma abſis, uſquam potius eſſe. M. Ego uero, cum licet

plures dies abeſſe, præſertim hoc tempore anni, et amœnitatem, & ſalubritatem hanc ſequor. raro autem licet. ſed nimirum me alia quoque cauſſa delectat, quæ te non attingit ita. Att. Quæ tandem iſta cauſſa eſt? M. Quia, ſi uerum dicimus, hæc eſt mea, & huius fratris mei germana patria. hinc enim orti ſtirpe antiquiſſima ſumus: hic gens, hic ſacra, hic maiorum multa ueſtigia. quid plura? hanc uides uillam, ut nunc quidem eſt, lautius ædificatam patris noſtri ſtudio: qui cum eſſet infirma ualetudine, hic fere ætatem egit in litteris: ſed hoc ipſo in loco, cum auus uiueret, & antiquo more parua eſſet uilla, ut illa Curiana in Sabinis, me ſcito eſſe natum. quare ineſt neſcio quid, & latet in animo ac ſenſu meo, quo me plus hic locus fortaſſe delectet: ſiquidem etiam ille ſapientiſſimus uir, Ithacam ut uideret, immortalitatem ſcribitur repudiaſſe. Att. ego uero tibi iſtam iuſtam cauſſam puto, cur huc libentius uenias, atque hunc locum diligas. quin ipſe, uere dicam, ſum ipſi uillæ amicior modo factus, atque huic omni ſolo, in quo tu ortus, & procreatus es. mouemur enim, neſcio quo pacto, locis ipſis, in quibus eorum, quos diligimus, aut admiramur, adſunt ueſtigia. me quidem ipſæ illæ noſtræ Athenæ non tam operibus magnificis, exquiſitisq. antiquorum artibus delectant, quàm recordatione ſummorum uirorum, ubi quiſque habitare, ubi ſedere, ubi diſputare ſit ſolitus: ſtudioſeq. eorum etiam ſepulcra contemplor. quare

re iſtum, ubi tu es natus, plus amabo poſthac locum. M. Gaudeo igitur me incunabula pæne mea tibi oſtendiſſe. Att. Et quidem, me cognoſſe, admodum gaudeo. ſed illud tamen quale eſt, quòd paullo ante dixiſti, hunc locum (idem ego te accipio dicere Arpinum) germanam patriam eſſe ueſtram? num quid uos duas habetis patrias? an ne eſt una illa patria communis? niſi forte ſapienti illi Catoni fuit patria non Roma, ſed Tuſculum. M. Ego mehercule & illi, & omnibus municipibus duas eſſe cenſeo patrias, unam naturæ, alteram ciuitatis: ut ille Cato, cum eſſet Tuſculi natus, in populi R. ciuitatem ſuſceptus eſt. ita, cum ortu Tuſculanus eſſet, ciuitate Romanus, habuit alteram loci patriam, alteram iuris: ut ueſtri Attici, prius quàm Theſeus eos demigrare ex agris, & in aſtu, quod appellatur, omnes conferre ſe iuſſit, & Sunij erant ijdem, & Attici: ſic nos et eam patriam dicimus, ubi nati, & illam, qua excepti ſumus. ſed neceſſe eſt caritate eam præſtare, qua reip. nomen uniuerſæ ciuitatis eſt: pro qua mori, & cui nos totos dedere, & in qua noſtra omnia ponere, & quaſi conſecrare debemus. dulcis autem non multo ſecus eſt ea, quæ genuit, quàm illa, quæ excepit. itaque ego hanc meam eſſe patriam prorſus nunquam negabo, dum illa ſit maior, & hæc in ea contineatur. Att. Recte igitur Magnus ille noſter, me audiente, poſuit in iudicio, cum pro Balbo tecum ſimul diceret, remp. noſtrá

iuſtiſſimas huic municipio gratias agere poſſe, quòd ex eo duo ſui conſeruatores extitiſſent: ut iam uidear adduci, hanc quoque, quæ te procreauit, eſſe patriam tuam. Sed uentum in inſulam eſt. hac uero nihil eſt amœnius. ut enim hoc quaſi roſtro finditur Fibrenus; & diuiſus æqualiter in duas partes latera hæc alluit; rapideq́. dilapſus, cito in unū confluit; & tantum complectitur, quod ſatis ſit modicæ paleſtræ, loci: quo effecto, tanquam id habuerit operis, ac muneris, ut hanc nobis efficeret ſedem ad diſputandum, ſtatim præcipitat in Lirem, &, quaſi in familiam patriciam uenerit, amittit nomen obſcurius, Liremq́. multo gelidiorem facit. nec enim ullum hoc frigidius flumen attigi, cū ad multa acceſſerim; ut uix pede tentare id poſſim: quod in Phædro Platonis facit Socrates. M. Eſt uero ita: ſed tamen huic amœnitati, quemadmodum ex Quincto ſæpe audio, Thebanus Epirotes tuus ille nihil, opinor, conceſſerit. Q. Eſt ita, ut dicis. caue enim putes Attici noſtri Amaltheo platanisq́. illis quidquā eſſe præclarius. ſed, ſi uidetur, conſidamus hic in umbra, atque ad eam partem ſermonis, ex qua egreſſi ſumus, reuertamur. M. Præclare exigis, Quincte: at ego effugiſſe arbitrabar: & tibi horum nihil deberi poteſt. Q. Ordire igitur: nam hunc tibi totum dicamus diem. M. Ab Ioue Muſarum primordia, ſicut in Aratio carmine orſi ſumus. Q. Quorſum iſtuc? M. Quia nunc itidem ab eodem, & a ceteris dijs immortalibus

ſunt

ſunt nobis agendi capienda primordia. Q. optime uero, frater: & fieri ſic decet. M. Videamus igitur rurſus prius, quàm aggrediamur ad leges ſingulas, uim naturamq́. legis: ne, cum referenda ſint ad eam nobis omnia, labamur interdum errore ſermonis; ignoremusq́. uim ſermonis eius, quo iura nobis definienda ſint. Q. Sane quidem hercle: & eſt iſta recta docendi uia. M. Hanc igitur uideo ſapientiſſimorum fuiſſe ſententiam, legem neque hominum ingenijs excogitatam, nec ſcitum aliquod eſſe populorum; ſed æternum quiddam, quod uniuerſum mundum regeret, imperandi prohibendiq́. ſapientia. ita principem legem illam, & ultimam, mentem eſſe dicebant, omnia ratione aut cogentis, aut uetantis dei: ex qua illa lex, quam dij humano generi dederunt, recte eſt laudata. eſt enim ratio mensq́. ſapientis ad iubendum, & ad deterrendum idonea. Q. Aliquoties iam iſte locus a te tactus eſt: ſed, ante quàm ad populares leges uenias, uim iſtius cæleſtis legis explana, ſi placet; ne æſtus nos conſuetudinis abſorbeat, & ad ſermonis morem uſitati trahat. M. A paruis enim, Quincte, didicimus, Si in ius uocat, *atque eiuſmodi alias leges nominare. Sed uero intelligi ſic oportet, & hæc, & alia iuſſa ac uetita populorú, uim non habere ad recte facta uocandi, & a peccatis auocandi: quæ uis non modo ſenior eſt, quàm ætas populorum, & ciuitatum, ſed æqualis illius, cælum atque terras tuentis & regentis, dei. neque*

enim eſſe mens diuina ſine ratione poteſt: nec ratio diuina non hanc uim in rectis prauisq. ſanciendis habet. nec, quia nuſquam erat ſcriptum, ut contra omnes hoſtium copias in ponte unus adſiſteret, a tergoq. pontem interſcindi iuberet, iccirco minus Coclitem illum rem geſſiſſe tantam fortitudinis lege atque imperio putabimus. nec ſi, regnante L. Tarquinio, nulla erat Romæ ſcripta lex de ſtupris, iccirco non contra illam legem ſempiternam Sex. Tarquinius uim Lucretiæ, Tricipitini filiæ, attulit. erat enim ratio, profecta a rerum natura, & ad recte faciendum impellens, & a delicto auocans: quæ non tum denique incipit lex eſſe, cum ſcripta eſt, ſed tum, cum orta eſt: orta eſt autem ſimul cum mente diuina. Quamobrem lex uera, atque princeps, apta ad iubendum, & ad uetandum, ratio eſt recta ſummi Iouis. Q. Aſſentior, frater, ut, quod eſt rectum, uerum quoque ſit, neque cum litteris, quibus ſcita ſcribuntur, oriatur, aut occidat. M. Ergo ut illa diuina mens, ſumma lex eſt; item, quod in homine eſt perfectum, eſt in mente ſapientis. quæ ſunt autem uarie, & ad tempus deſcripta populis, fauore magis, quàm re, legum nomen tenent. omnem enim legem, quæ quidem recte lex appellari poſſit, eſſe laudabilem, quibuſdam talibus argumentis docent. Conſtat profecto, ad ſalutem ciuium, ciuitatumq. incolumitatem, uitamq. hominum & quietam, & beatam inuentas eſſe leges; eosque,

qui

qui primum eiuſmodi ſcita ſanxerint, populis oſtendiſſe ſe ea ſcripturos, atque laturos, quibus illi adſcriptis ſuſceptisque, honeſte, beateq. uiuerent; quæ cum ita compoſita ſanctaq. eſſent, eas leges uidelicet nominarent. ex quo intelligi par eſt, eos, qui pernicioſa et iniuſta populis iuſſa deſcripſerint, cum contra fecerint, quàm polliciti profeſſiq. ſint, quiduis potius tuliſſe, quàm leges: ut perſpicuum eſſe poſſit, in ipſo nomine legis interpretando ineſſe uim & ſententiam iuſti et iuris legendi. Quæro igitur a te, Quincte, ſicut illi ſolent; quo ſi ciuitas careat, ob eam ipſam cauſſam, quòd eo careat, pro nihilo habenda ſit, id eſt ne numerandum in bonis? Q. Ac maximis quidem. M. Lege autem carens ciuitas eſt ne ob ipſum habenda nullo loco? Q. Dici aliter non poteſt. M. Neceſſe eſt igitur legem haberi in rebus optimis. Q. prorſus aſſentior. M. Quid, quòd multa pernicioſe, multa peſtifere ſciſcuntur in populis, quæ non magis legis nomen attingunt, quàm ſi latrones aliqua conceſſu ſuo ſanxerint? nam neque medicorum præcepta dici uere poſſent, ſi quæ inſcij imperitiq. pro ſalutaribus mortifera conſcripſerint; neque in populo lex, cuicuimodi fuerit illa, etiam ſi pernicioſum aliquid populus acceperit. ergo eſt lex iuſtorum iniuſtorumq. diſtinctio, ad illam antiquiſſimam, & rerum omnium principem expreſſa naturam, ad quam leges hominum diriguntur, quæ ſupplicio improbos afficiunt, defendunt ac tuentur bonos.

Q. Præ-

Q. Præclare intelligo: nec uero iam aliam eſſe ullam legem puto non modo habendam, ſed ne appellandam quidem. M. Igitur Titias, & Appuleias leges nullas putas? Q. Ego uero ne Liuias quidẽ. M. Et recte, quæ præſertim uno uerſiculo ſenatus, puncto temporis, ſublatæ ſint. lex autem illa, cuius uim explicaui, neque tolli, neque abrogari poteſt. Q. Eas tu igitur leges rogabis uidelicet, quæ nunquam abrogentur? M. Certe, ſi modo acceptæ a duobus uobis erunt. ſed, ut uir doctiſſimus fecit Plato, atque idem grauiſſimus philoſophorũ omnium, qui princeps de rep. conſcripſit, idemq. ſeparatim de legibus eius, id mihi credo eſſe faciendum, ut, prius quàm ipſam legem recitem, de eius legis laude dicam: quod idem & Zaleucum, & Charondam feciſſe uideo: cum quidem illi non ſtudij, & delectationis, ſed reip. cauſſa leges ciuitatibus ſuis ſcripſerint: quos imitatus Plato, uidelicet hoc quoque legis putauit eſſe, perſuadere aliquid, non omnia ui ac minis cogere. Q. Quid, quòd Zaleucum iſtum negat ullum fuiſſe Timæus? M. At Theophraſtus auctor, haud deterior, mea quidem ſententia: meliorem multi nominant: commemorant uero ipſius ciues, noſtri clientes, Locri. ſed ſiue fuit, ſiue non fuit; nihil ad rem: loquimur, quòd traditum eſt. Sit igitur hoc iam principio perſuaſum ciuibus, dominos eſſe omnium rerum, ac moderatores deos, eaque, quæ gerantur, eorum geri ui, ditione, atque numine, eoſdemq. optime

de

de genere hominum mereri, & qualis quiſque ſit, quid agat, quid in ſe admittat, qua mente, qua pietate colat religiones, intueri, piorumq. & impiorum habere rationem. his enim rebus imbutæ mentes haud ſane abhorrebunt ab utili & a uera ſententia. quid eſt enim uerius, quàm neminem eſſe oportere tam ſtulte arrogantem, ut in ſe rationem & mentem putet ineſſe, in cælo mundoq. non putet? aut ut ea, quæ uix ſumma ingenij ratione comprehendat, nulla ratione moueri putet? quem uero aſtrorum ordines, quem dierum noctiumq. uiciſſitudines, quem menſium temperatio, quemq. ea, quæ gignuntur nobis ad fruendum, non gratum eſſe cogunt, hunc hominem omnino numerari qui decet? cumq. omnia, quæ rationem habent, præſtent ijs, quæ ſint rationis expertia; nefasq. ſit dicere, ullam ré præſtare naturæ omnium rerum: rationem ineſſe in ea, confitendum eſt. Vtiles eſſe autem has opiniones, quis neget? cum intelligat quàm multa firmentur iureiurando, quantæ ſalutis ſint fœderum religiones, quàm multos diuini ſupplicij metus a ſcelere reuocarit, quàmq. ſancta ſit ſocietas ciuium inter ipſos, dijs immortalibus interpoſitis tum iudicibus, tum teſtibus. Habes legis proœmium: ſic enim hoc appellat Plato. Q. Habeo uero, frater, et in hoc admodú delector, quòd in alijs rebus, alijsq. ſententijs uerſaris, atque ille. nihil enim tam diſſimile eſt, quàm uel ea, quæ ante dixiſti, uel hoc ipſum legis exordium. unú illud mi-

ih

hi uideris imitari orationis genus. M. Vellē fortaſſe: quis enim id poteſt, aut unquā poterit imitari? nā ſententias interpretari perfacile eſt: quod quidem ego facerem, niſi plane eſſe uellem meus. quid enim negotij eſt, eadem prope uerbis ijſdem conuerſa dicere? Q. Prorſus aſſentior: uerum, ut modo tute dixiſti, te eſſe malo tuum. ſed iam exprome, ſi placet, iſtas leges de religione. M. Expromam equidem, ut potero; & , quoniam & locus, & ſermo familiaris eſt, legum leges uoce proponam. Q. Quidnam id eſt? M. Sunt certa legum uerba, Quincte, neque ita priſca, ut in ueteribus ijs ſacratisq. legibus, & tamen, quo plus auctoritatis habeant, paullo antiquiora, quàm hic ſermo eſt. eum morem igitur cum breuitate, ſi potero, conſequar. leges autem a me edentur non perfectæ, nam eſſet infinitum, ſed ipſæ ſummæ rerum, atque ſententiæ. Q. Ita uero neceſſe eſt. quare audiamus.

M. Ad diuos adeunto caſte: pietatem adhibento: opes amouento: qui ſecus faxit, deus ipſe uindex erit. ſeparatim nemo habeſſit deos, ne ue nouos: ſed ne aduenas, niſi publice adſcitos, priuatim colunto. conſtructa a patribus delubra in urbibus habento: lucos in agris habento: & larum ſedes, ritus familiæ, patrumq. ſeruanto. diuos, & ollos, qui cæleſtes ſemper habiti, colunto: & ollos, quos endo cælum merita uocauerint, Herculem, Liberum, Aeſculapium

culapium, Caſtorem, Pollucem, Quirinum, aſt olla, propter quæ datur homini aſcenſus in cælum, Mentem, Virtutem, Pietatem, Fidem: earumq́. laudum delubra ſunto, nec ulla uitiorum. ſacra ſollemnia obeunto. feriis iurgia amouento; easq́. in famulis, operibus patratis, habento: itaque, ut ita cadat in annuis anfractibus, deſcriptum eſto: certasq́. fruges, certasq́. bacas ſacerdotes publice libanto, hoc certis ſacrificiis ac diebus: itemq́. alios ad dies ubertatem lactis fœturæq́. ſeruanto. id quod ne committi poſſit, ad eam rem ratione curſus annuos ſacerdotes finiunto: quæq́. quoique diuo decoræ, grataæq́. ſint hoſtiæ, prouidento: diuisq́. aliis ſacerdotes, omnibus pontifices, ſingulis flamines ſunto: uirginesq́. Veſtales in urbe cuſtodiunto ignem foci publici ſempiternū: quoq́. hæc priuatim & publice modo rituque fiant, diſcunto ignari a publicis ſacerdotibus: eorum autem duo genera ſunto; unum, quod præſit cæremoniis, & ſacris; alterū, quod interpretetur fatidicorum & uatum effata incognita, quom ſenatus populusq́. adſciuerit: interpretes autem Iouis optimi maximi publici augures ſignis, & auſpiciis poſtea uidento, diſciplinam tenento: ſacerdotes uineta, uirgetaque, &

ſalutem

ſalutem populi augurãto: quiq. agent rem duelli, quiq. popularem, auſpicium præmonento: olliq. obtemperanto: diuorumq. iras prouidento, iisq. apparento: cæliq. fulgura regionibus ratis temperanto: urbemque, agros, & templa, liberata, & effata habento: quæq. augur iniuſta, nefaſta, uitioſa, dira defixerit, irrita infectaq. ſunto: quiq. non paruerit, capital eſto: fœderum, pacis, belli, induciarum, oratorũ, fetiales iudices ſunto: bella diſceptanto: prodigia, portenta ad Etruſcos & haruſpices, ſi ſenatus iusſit, deferunto: Etruriaq. principes diſciplinam doceto: quibus diuis creuerint, procuranto: iidemq. fulgura, atque obſtita pianto: nocturna mulierum ſacrificia ne ſunto, præter olla, quæ pro populo rite fient: ne ue quem initianto, niſi, ut aſſolet, Cereri, Græco ſacro: ſacrum commiſſum, quod neque expiari poterit, impie commiſſum eſto; quod expiari poterit, publici ſacerdotes expianto: ludis publicis, ſiue curriculo, ſiue certatione corporum fiant, popularem lætitiam in cantu, & fidibus, & tibiis moderanto, eamq. cũm diuum honore iungunto: ex patriis ritibus optima colunto: præter Idææ matris famulos, eosq. iuſtis diebus, ne quis ſtipem cogito: ſacrum, ſacro ue commendatum

datum qui clepſit, rapſitque, paricida eſto: periurii pœna diuina, exitium; humana, dedecus: inceſtum pontifices ſupremo ſupplicio ſanciunto: impius ne audeto placare donis iram deorum: caute uota reddunto: pœna uiolati iuris eſto: ne quis agrum conſecrato: auri, argenti, eboris ſacrandi modus eſto: ſacra priuata perpetua manento: deorum manium iura ſancta ſunto: homines leto datos diuos habento: ſumptum in ollos, luctumq. remouento.

Att. Concluſa quidem eſt a te tam magna lex ſanequam breui: & , ut mihi quidem uidetur, non multum diſcrepat iſta conſtitutio religionum a legibus Numæ, noſtriſq. moribus. M. An cenſes, cum in illis de rep. libris perſuadere uideatur Africanus, omnium rerump. noſtram ueterem illam fuiſſe optimam, non neceſſe eſſe optimæ reip. leges dare conſentaneas? Att. Immo prorſus ita cenſeo. M. Ergo adeo expectate leges, quæ genus illud optimum reip. contineant: & , ſi quæ forte a me hodie rogabuntur, quæ non ſint in noſtra rep. nec fuerint, tamen erant fere in more maiorum, qui tum, ut lex, ualebat. Att. Suade igitur, ſi placet, iſtam ipſam legem; ut ego, uti rogas, poſſim dicere. M. An tandem, Attice, non es dicturus aliter? Att. Prorſus maiorem quidem rem nullam ſciſcam aliter: in minoribus, ſi uoles, remittam hoc tibi. atque mea quidem ſententia eſt. M. At, ne longum fiat, uidete.

dete. . Att. Vtinam quidem: quid enim agere malumus? M. Caſte iubet lex adire ad deos, animo uidelicet, in quo ſunt omnia: nec tollit caſtimoniam corporis: ſed hoc oportet intelligi, cum multum animus corpori præſtet, obſerueturq. ut caſta corpora adhibeantur, multo eſſe in animis id ſeruandum magis. nam inceſtum uel aſperſione aquæ, uel dierum numero tollitur: animi labes nec diuturnitate uaneſcere, nec manibus ullis elui poteſt. Quod autem pietatem adhiberi, opes amoueri iubet: ſignificat probitatem gratam eſſe deo, ſumptum eſſe remouendum. quid eſt enim, cum paupertatem diuitijs etiam inter homines eſſe æqualem uelimus, cur eam, ſumptu ad ſacra adhibito, deorum aditu arceamus? præſertim cum ipſi deo nihil minus gratum futurum ſit, quàm non omnibus patere ad ſe placandum & colendum uiam. Quod autem non iudex, ſed deus ipſe uindex conſtituitur: præſentis pœnæ metu religio confirmari uidetur. Suosq. deos aut nouos, aut alienigenas coli, confuſionem habet religionum, & ignotas cæremonias, non a ſacerdotibus, non a patribus acceptos. Deos ita placet coli, ſi huic legi paruerint ipſi. Patrum delubra eſſe in urbibus cenſeo: nec ſequor magos Perſarum: quibus auctoribus Xerxes inflammaſſe templa Græciæ dicitur, quòd parietibus includerent deos, quibus omnia deberent eſſe patentia, ac libera; quorumq. hic mundus omnis templum eſſet, et domus. melius Græci, atque noſtri, qui, ut augerent pieta-

tem

tem in deos, eaſdem illos urbes, quas nos, incolere uoluerunt. affert enim hæc opinio religionem utilem ciuitatibus: ſiquidem & illud bene dictum eſt a Pythagora, doctiſſimo uiro, tum maxime & pietatem, & religionem uerſari in animis, cum rebus diuinis operam daremus: & quod Thales, qui ſapientiſſimus in ſeptem fuit; homines exiſtimare oportere, omnia quæ cernerent, deorum eſſe plena: fore enim omnes caſtiores, ueluti q. in fanis eſſent, maxime religioſos. eſt enim quadam opinione ſpecies deorum in oculis, non ſolum in mentibus. Eandemq. rationem luci habent in agris. Neque ea, quæ a maioribus prodita eſt, cum dominis, tum famulis, poſita in fundi uillæq. conſpectu, religio Larū repudianda eſt. Iam ritus familiæ patrumq. ſeruari, id eſt, quoniam antiquitas proxime accedit ad deos, a dijs quaſi traditam religionem tueri. Quod autem ex hominum genere conſecratos, ſicut Herculem, & ceteros, coli lex iubet, indicat omnium quidem animos immortales eſſe, ſed fortium bonorumq. diuinos. Bene uero, quòd Mens, Pietas, Virtus, Fides conſecratur manu. quarum omnium Romæ dedicata publice templa ſunt: ut illa qui habeant, habent autem omnes boni, deos ipſos in animis ſuis collocatos putent. nam illud uitioſum Athenis, quòd Cylonio ſcelere expiato, Epimenide Crete ſuadente, fecerunt Contumeliæ fanum, & Impudentiæ. uirtutes enim, non uitia conſecrare decet. araq. uetus ſtat in Palatio Febris: et altera

Exquilijs malæ Fortunæ, deteſtatæq. omnia eiuſmodi repudianda ſunt. quòd ſi fingenda nomina uice poetæ, at potius uincendi, atque potiundi ſtataſſandi cognomina, quæ Statoris, & Inuicti Iouis, : erumq. expetendarũ nomina, ut Salutis, Honoris, Opis, Victoriæ. quoniamq. expectatione rerum bonarum erigitur animus, recte etiam ſpes a Calatino conſecrata eſt: Fortunaque, ſit uel Huiuſce diei; nam ualet in omnes dies: uel Reſpiciens, ad opem ferendam: uel Fors, in quo incerti caſus ſignificantur magis: uel Primigenia, a gignendo. *

Multa deſunt.

Cum eſt uel feriarum feſtorumq. dierum ratio, in liberis requietem habet litium, & iurgiorum, in ſeruis, operum, & laborum: quas compoſitio anni conferre debet ad perfectionem operum ruſticorum. quod tempus, ut ſacrificiorum libamenta ſeruentur, fœtusq. pecorum, quæ dicta in lege ſunt, diligenter habenda ratio intercalandi eſt: quod inſtitutum perite a Numa, poſteriorum pontificum negligentia diſſolutum eſt. Iam illud ex inſtitutis pontificum & haruſpicum non mutandum eſt, quibus hoſtijs immolandum cuique deo, cui maioribus, cui lactenti-

*lactentibus, cui maribus, cui feminis. Plures autem deorum omnium, & ſinguli ſingulorum, ſacerdotes, & reſpondendi iuris, & conferendarum religionum facultatem afferunt. Cumq́. Veſta quaſi focum urbis, ut græco nomine eſt appellata, quod nos prope idem græcum interpretatum nomen tenemus, complexa ſit; ei colendæ uirgines præſint: ut aduigiletur facilius ad cuſtodiam ignis; & ſentiant mulieres in natura feminarum omnem caſtitatem peti. Quod ſequitur uero, non ſolum ad religionem pertinet, ſed etiam ad ciuitatis ſtatum, ut ſine ijs, qui ſacris publice præſunt, religioni priuatæ ſatisfacere non poſſint. continet enim remp. conſilio et auctoritate optimatum ſemper populum indigere: deſcriptioq́. ſacerdotum nullum iuſtæ religionis genus prætermittit. nam ſunt ad placandos deos alij conſtituti, qui ſacris præſunt ſollemnibus; ad interpretanda alij prædicta uatum, neque multorum, ne eſſet infinitum, neque ut ea ipſa, quæ ſuſcepta publice eſſent, quiſquam extra collegium noſſet. Maximum autem, & præſtantiſſimum in rep. ius eſt augurum, & cum auctoritate coniunctum. neque uero, quia ſum ipſe augur, ita ſentio, ſed quia ſic exiſtimare nos eſt neceſſe. quid enim maius eſt, ſi de iure quærimus, quàm poſſe a ſummis imperijs, & ſummis poteſtatibus comitiatus, & concilia uel inſtituta dimittere, uel habita reſcindere? quid grauius, quàm rem ſuſceptam dirimi, unus * ſi augur, Aliter, dixerit? quid magnificentius,*

quàm poſſe decernere, ut magiſtratu ſe abdicent conſules? quid religioſius, quàm cum populo, cum plebe agendi ius aut dare, aut non dare? quid, leges, * non iure rogatas, tollere, ut etiam decreto collegij, ut Liuias conſilio Philippi conſulis, & auguris? nihil domi, nihil militiæ per magiſtratus geſtum, ſine eorum auctoritate poſſe cuiquam probari? Att. Age, iam iſta uideo, fateorq. eſſe magna: ſed eſt in collegio ueſtro inter Marcellum, & Appium, optimos augures, magna diſſenſio. nam eorum ego in libros incidi, cum alteri placeat auſpicia iſta ad utilitatem eſſe reip. compoſita, alteri diſciplina ueſtra quaſi diuinare uideatur poſſe. hac tu de re, quæro, quid ſentias. M. Ego ne? diuinationem, quam Græci μαντικὴν appellant, eſſe cenſeo, et huius hanc ipſam partem, quæ eſt in auibus, ceteriſq. ſignis diſciplinæ noſtræ: quòd cum ſummos deos eſſe concedamus, eorumq. mente mundum regi, & eorundem benignitatem hominum conſulere generi, & poſſe nobis ſigna rerum futurarum oſtendere; non uideo, cur eſſe diuinationem negem. ſunt autem ea, quæ poſui; ex quibus id, quod uolumus, efficitur, & cogitur. Iam uero, permultorum exemplorum & noſtra plena eſt reſp. & omnia regna, omneſq. populi, cunctæq. gentes, augurum prædictis multa incredibiliter uera cecidiſſe. neque enim Polyidi, neque Melampodis, neque Mopſi, neque Amphiarai, neque Calchantis, neque Heleni tantum nomen fuiſſet; neque tot nationes id ad hoc tẽpus retenuiſſent,

tenuiſſent, Arabum, Phrygum, Lycaonum, Cilicum, maximeq́. Piſidarum, niſi uetuſtas ea certa eſſe docuiſſet. nec uero Romulus noſter auſpicato urbem condidiſſet: neque Attij Nauij nomen memoria floreret tam diu, niſi hi omnes multa ad ueritatem admirabilia dixiſſent. Sed dubium non eſt, quin hæc diſciplina & ars augurum euanuerit iam & uetuſtate, & negligentia. ita neque illi aſſentior, qui hanc ſcientiam negat unquam in noſtro collegio fuiſſe: neque illi, qui eſſe etiam nunc putat. quæ mihi uidetur apud maiores fuiſſe duplex, ut ad reip. tempus non nunquam, ad agendi conſilium ſæpiſſime pertineret. Att. Credo hercle ita eſſe; iſtiq́. rationi potiſſimum aſſentior. ſed redde cetera. M. Reddam uero, &, ſi potero, breui. Sequitur enim de iure belli: in quo & ſuſcipiendo, & gerendo, & deponendo ius plurimum ualet, & fides: horumq́. ut publici interpretes eſſent, lege ſancimus. Iam de haruſpicum religione, de expiationibus & procurationibus, ſatis ſuperq́. in ipſa lege dictum puto. Att. Aſſentior; quoniam omnis hæc in religione uerſatur oratio. M. At uero, quod ſequitur, quo modo aut tu aſſentiare, aut ego reprehendam, ſane quæro, Tite. Att. Quid tandem id eſt? M. De nocturnis ſacrificijs mulierum. Att. Ego uero aſſentior, excepto præſertim in ipſa lege, ſollemni ſacrificio, ac publico. M. Quid ergo aget Iacchus, Eumolpidæq́. ueſtri, & auguſta illa myſteria, ſiquidem ſacra nocturna tollimus? non enim populo

R. ſed omnibus bonis, firmisq́. populis leges damus. Att. Excipis, credo, illa, quibus ipſi initiati ſumus. M. Ego uero excipiam. nam mihi cum multa eximia diuinaq́. uidentur Athenæ tuæ peperiſſe, atque in uita hominum attuliſſe, tum nihil melius illis myſterijs, quibus ex agreſti inmaniq́. uita exculti ad humanitatem, & mitigati ſumus, initiaq́. ut appellantur, ita re uera principia uitæ cognouimus. neque ſolum cum lætitia uiuendi rationem accepimus, ſed etiam cum ſpe meliore moriendi. Quid autem mihi diſpliceat in nocentes, poetæ indicant comici. qua licentia Romæ data, quidnam egiſſet ille, qui in ſacrificium cogitatam libidinem intulit, quò ne imprudentiam quidem oculorum adijci fas fuit. A. Tu uero iſtam Romæ legem rogato, nobis noſtras ne ademeris. M. Ad noſtras igitur reuertor: quibus profecto diligentiſſime ſanciendum eſt, ut mulierum famam multorum oculis lux clara cuſtodiat; initienturq́. eo ritu Cereri, quo Romæ initiantur. quo in genere ſeueritatem maiorum ſenatus uetus auctoritas de Bacchanalibus, & conſulum, exercitu adhibito, quæſtio animaduerſioq́. declarat. Atque omnia nocturna, ne nos duriores forte uideamur, in media Græcia Diagondas Thebanus lege perpetua ſuſtulit. Nouos uero deos, & in his colendis nocturnas peruigilationes ſic Ariſtophanes, facetiſſimus poeta ueteris comœdiæ, uexat, ut apud eum Sabazius, & quidam alij dij, peregrini iudicati, e ciuitate eyciantur.

Publicus

Publicus autem ſacerdos imprudentiam, conſilio expiatam, metu liberet; audaciam in admittendis religionibus fœdis damnet, atque impiam iudicet. Iam ludi publici, cum ſint cauea, circoq. diuiſi, ſint corporum certatione, curſu, & pugillatione, luctatione, curriculisq. equorum uſque ad certam uictoriam circo conſtitutis: cauea, cantu, ac fidibus, & tibijs, dum modo ea moderata ſint, ut lege præſcribitur. aſſentior enim Platoni, nihil tam facile in animos teneros atq; molles influere, quàm uarios canendi ſonos: quorum, dici uix poteſt, quanta ſit uis in utranque partem. nanque & incitat languentes, & languefacit excitatos: & tum remittit animos, tum contrahit. ciuitatumq. hoc multarum in Græcia interfuit, antiquum uocum ſeruare modum. quarum mores lapſi ad mollitiem, pariter ſunt immutati cum cantibus: aut hac dulcedine corruptelaq. deprauati, ut quidam putant: aut quòd, cum ſeueritas eorum ob alia uitia cecidiſſet, tum fuit in auribus animisq. mutatis etiam huic mutationi locus. quamobrem ille quidem ſapientiſſimus Græciæ uir, longeq. doctiſſimus, ualde hanc labem ueretur: negat enim mutari poſſe muſicas leges ſine mutatione legum publicarum. ego nec tam ualde id timendum, nec plane contemnendum puto. illa quidem, quæ ſolebant quondam compleri ſeueritate iucunda Liuianis, & Næuianis modis, nunc ut eadem exultent, ceruices oculosq. pariter cum modorum flexionibus

torqueant. grauiter olim iſta uindicabat uetus illa Græcia, longe prouidens, quàm ſenſim pernicies illapſa ciuium animos malis ſtudijs, maliſque doctrinis, repente totas ciuitates euerteret. ſiquidem illa ſeuera Lacedæmon neruos iuſſit, quos plures quàm ſeptem haberet, in Timothei fidibus demi. Deinceps in lege eſt, ut de ritibus patrijs colantur optimi, de quo cum conſulerent Athenienſes Apollinem Pythium, quas potiſſimum religiones tenerent; oraculum editum eſt, eas, quæ eſſent in more maiorum. quò cum iterum ueniſſent; maiorumq. morem dixiſſent ſæpe eſſe mutatum; quæſiſſentque, quem morem potiſſimũ ſequerentur e uarijs: reſpondit, optimum. & profecto ita eſt, ut id habendum ſit antiquiſſimum, & deo proximum, quod ſit optimum. Stipem ſuſtulimus, niſi eam, quam ad paucos dies, propriam Idææ matris, excepimus. implet enim ſuperſtitione animos, & exhaurit domos. Sacrilego pœna eſt, neque ei ſoli, qui ſacrum abſtulerit; ſed etiam ei, qui ſacro commendatum. quod & nunc multis fit in fanis. Alexander in Cilicia depoſuiſſe apud Solos in delubro pecuniam dicitur. Athenienſis Cliſthenes Iunoni Samiæ, ciuis egregius, cum rebus timeret ſuis, filiarum dotes credidit. Sed iam de periurijs, de inceſto nihil ſane hoc quidem loco diſputandum eſt. Donis impij ne placare audeant deos, Platonem audiant: qui uetat dubitare, qua ſit mente futurus deus, cum uir nemo bonus ab improbo

probo ſe donari uelit. Diligentia uotorum ſatis in lege dicta eſt, ac uoti ſponſio, qua obligamur deo. Pœna uero uiolatæ religionis, iuſtam recuſationem non habet. quid ego hic ſceleratorum utar exemplis, quorum plenæ tragœdiæ? quæ ante oculos ſunt, ea potius attingantur. etſi hæc commemoratio, uereor, ne ſupra hominis fortunam eſſe uideatur: tamen, quoniam ſermo mihi eſt apud uos, nihil reticebo: uelimq. hoc, quod loquar, dijs immortalibus gratum potius uideri, quàm graue. Omnia tum perditorum ciuium ſcelere, diſceſſu meo, religionum iura polluta ſunt: uexati noſtri lares familiares: in eorum ſedibus exædificatum templum Licentiæ: pulſus a delubris is, qui illa ſeruarat. circumſpicite celeriter animis, (nihil enim attinet quenquam nominari) qui ſint rerum exitus conſecuti. nos, qui illam cuſtodem urbis, omnibus ereptis noſtris rebus, ac perditis, uiolari ab impijs paſſi non ſumus; eamq. ex noſtra domo in ipſius patris domum detulimus; iudicia ſenatus, Italiæ, gentium denique omnium conſeruatæ patriæ conſecuti ſumus. quo quid accidere potuit homini præclarius? quorum ſcelere religiones tum proſtratæ, afflictæq. ſunt; partim ex illis diſtracti ac diſſipati iacent; qui uero ex ijs & horum ſcelerum principes fuerunt, & præter ceteros in omni religione impij, non ſolum uita cruciati, atque dedecore, uerum etiam ſepultura, & iuſtis exequiarum ca[illegible]t. Q. Equidem iſta agnoſco, fra

ter; & meritas dijs gratias ago: ſed nimis ſæpe ſecus aliquanto uidemus euadere. M: Non enim, Quincte, recte exiſtimamus, quæ pœna diuina ſit: & opinionibus uulgi rapimur in errorem, nec uera cernimus: morte, aut dolore corporis, aut luctu animi, aut offenſione iudicij, hominum miſerias ponderamus: quæ fateor humana eſſe, & multis bonis uiris accidiſſe: ſceleris autem pœna triſtis, &, præter eos euentus, qui ſequuntur, per ſe ipſa maxima eſt. uidimus, qui niſi odiſſent patriam, nunquam nobis inimici fuiſſent, ardentes tum cupiditate, tum metu, tum conſcientia; quid agerent, modo timentes, uiciſſim contemnentes religiones; iudicia perrupta ab iiſdem, corrupta hominum, non deorum. Reprimam iam, et non inſequar longius, eoq. minus, quo plus pœnarũ habeo, quàm petiui. tantũ ponam, duplicẽ pœnam eſſe diuinã, quòd cõſtat et uexãdis uiuorũ animis, et ea fama mortuorum, ut eorum exitium & iudicio uiuorum, & gaudio comprobetur. Agri autem ne conſecrentur, Platoni prorſus aſſentior: qui, ſi modo interpretari potuero, his fere uerbis utitur. Terra igitur, ut focus domiciliorum, ſacra deorum omnium eſt. quocirca ne quis iterum idem conſecrato. Aurum autem, & argentum in urbibus, & priuatim, & in fanis inuidioſa res eſt. Tum ebur ex inanimo corpore extractum, haud ſatis caſtum donum deo. Iam æs, atque ferrum, duelli inſtrumenta, non fani lig[illegible] item quodque

que uoluerit, uno e ligno dedicato, itemq. lapideum, in delubris communibus. Textile, ne operoſius, quàm mulieris opus menſtruum. Color autem albus præcipue decorus deo eſt, cum in ceteris, tum maxime in textili. tincta uero abſint, niſi a bellicis inſignibus. Diuiniſſima autem dona aues, & formæ ab uno pictore uno abſolutæ die. itemq. cetera huius exempli dona ſunto. Hæc illi placent. ſed ego cetera non tam reſtricte præfinio, uel hominum uitijs, uel ſubſidijs temporum uictus. terræ cultum ſegniorem ſuſpicor fore, ſi ad eam tuendam, ferroq. ſubigendam, ſuperſtitionis aliquid acceſſerit. Att. Habeo iſta: nunc de ſacris perpetuis, & de manium iure reſtat. M. O miram memoriam, Pomponi, tuam. at mihi iſta exciderant. Att. Ita credo: ſed tamen hoc magis eas res & memini, & expecto, quòd & ad pontificium ius, & ad ciuile pertinent. M. Vero: & apertiſſima ſunt iſtis de rebus & reſponſa, & ſcripta multa: & ego in hoc omni ſermone noſtro, quod ad cunque legis genus me diſputatio noſtra deduxerit, tractabo, quoad potero, eius ipſius generis ius ciuile noſtrum, ſed ita, locus ut ipſe notus ſit, ex quo ducatur quæque res, & ars iuris: ut non difficile ſit, quæcunque noua cauſſa cõſultatio ue acciderit, eius tenere ius, cum ſcias a quo ſit capite repetendum. Sed iuriſconſulti, ſiue erroris obijciendi cauſſa, quo plura, [illegible] difficiliora ſcire uideantur; ſiue, quod ſim[illegible] ignoratione docendi [illegible]

non ſolum, ſcire aliquid, artis eſt, ſed quædam ars etiam docendi) ſæpe, quod poſitum eſt in una cognitione, id in infinita diſpertiuntur: uelut in hoc ipſo genere, quàm magnum illud Scæuolæ faciunt, pontifices ambo, & ijdem iuris peritiſſimi? ſæpe, inquit Publij filius, ex patre audiui, pontificem bonum neminem eſſe, niſi qui ius ciuile cognoſſet. totumne? quid ita? quid enim ad pontificem de iure parietum, aut aquarum, aut ullo omnino? ergo quod cum religione coniunctum eſt. id autem quantulum eſt? de ſacris credo, de uotis, de ferijs, de ſepulcris, et ſi quid eiuſmodi eſt. cur igitur hæc tanta facimus, cum cetera perparua ſint? De ſacris autem, qui locus patet latius, hæc ſit una ſententia, ut conſeruentur, et deinceps familijs prodantur, et, ut in lege poſui, perpetua ſint ſacra. hoc poſito, hæc iura pontificum auctoritate conſecuta ſunt, ut, ne morte patrisfamilias ſacrorum memoria occideret, ijs eſſent ea adiuncta, ad quos eiuſdem morte pecunia uenerit. hoc uno poſito, quod eſt ad cognitionem diſciplinæ ſatis, innumerabilia naſcuntur, quibus implentur iuriſconſultorum libri. quæruntur enim, qui aſtringantur ſacris. Heredum cauſſa iuſtiſſima eſt. nulla eſt enim perſona, quæ ad uicem eius, qui e uita emigrarit, propius accedat. Deinde qui morte, teſtamento ue eius tantundem capiat, quantum omnes heredes: id quoque ordine: eſt enim ad id [illegible] propoſitum eſt [illegible]commodatum. Tertio [illegible] o ſit he- [illegible] es.

res, qui de bonis, quæ eius fuerint, cùm moritur, uſuceperit plurimum. Quarto: ſi nemo ſit, qui ullam rem ceperit, de creditoribus eius, qui plurimum ſeruet. Externa illa perſona eſt, ut is, qui ei, qui mortuus ſit, pecuniam debuerit, neminiq. eam ſoluerit, proinde habeatur, quaſi eam pecuniam ceperit. Hæc nos a Scæuola didicimus, non ita deſcripta ab antiquis. nam illi quidem his uerbis docebant: tribus modis ſacris aſtringi, hereditate, aut ſi maiorem partem pecuniæ capiat; aut, ſi maior pars pecuniæ legata eſt, ſi inde quippiam ceperit. ſed pontificem ſequamur. Videtis igitur omnia pendere ex uno illo, quòd pontifices pecuniam ſacris coniungi uolunt: iiſdemq. ferias, et cæremonias adſcribendas putant. atque etiam dát hoc Scæuolæ, quod eſt partitionis caput; ſi in teſtamento deducta ſcripta non ſit, ipſiq. minus ceperint, quàm omnibus heredibus relinquatur, ſacris ne alligentur. in donatione, hoc idem ſecus interpretantur. & quòd paterfamilias in eius donatione, qui in ipſius poteſtate eſſet, approbauit, ratum eſt: quod eo inſciente factum eſt, ſi id is non approbat, ratum non eſt. his propoſitis quæſtiunculæ multæ naſcuntur, quas qui non intelligat, ſi ad caput referat, per ſe ipſe facile perſpiciat: ueluti, ſi minus quis cepiſſet, ne ſacris alligaretur, ac poſt de eius heredibus aliquis exegiſſet pro ſua parte, id, quod ab eo cuius ip[illegible] heres eſſet, prætermiſſum fuiſſet; eaq. pecu[illegible] [illegible]ior eſſet facta, cum ſ[illegible]rio-

re exactione, quàm heredibus omnibus eſſet relicta; qui eam pecuniam exegiſſet, ſolum, ſine coheredibus, ſacris alligari. quin etiam cauent, ut, cui plus legatum ſit, quàm ſine religione capere liceat, is per æs & libram heredes teſtamenti ſoluat: propterea quòd eo loco res eſt ita ſoluta hereditate, quaſi ea pecunia legata non eſſet. hoc ego loco, multisq́. alijs, quæro a uobis, Scæuolæ pontifices maximi, et homines meo quidem iudicio acu tiſſimi, quid ſit, quod ad ius pontificium ciuile appetatis. ciuilis enim iuris ſcientia pontificium quodam modo tollitis. nam ſacra cum pecunia, pontificum auctoritate, nulla lege coniuncta ſunt. itaque ſi uos tantummodo pontifices eſſetis, pontificalis maneret auctoritas: ſed quòd ijdem iuris ciuilis eſtis peritiſſimi, hac ſcientia illa eluditis. placuit P. Scæuolæ, & Coruncanio, pontificibus maximis, itemq́ue ceteris, qui tantundem caperent, quantum omnes heredes, ſacris alligari. habeo ius pontificium: quid huc acceſſit ex iure ciuili? partitionis caput, ſcriptum caute, ut centum nummi deducerentur. inuenta eſt ratio, cur pecunia ſacrorum moleſtia liberaretur. quòd ſi hoc, qui teſta mentum faciebat, cauere noluiſſet; admonet iuriſconſultus hic quidem ipſe Mucius, pontifex idem, ut minus capiat, quàm omnibus heredibus relinquatur. ſuper dicebant; qui quid cepiſſet, aſtringi: rurſus ſacris liberantur. hoc u[illegible]hil ad ponti ficium ius, et e medio eſt iure [illegible] per æs & li-

*libram heredes teſtamenti ſoluant; et eodem loco res ſit, quaſi ea pecunia legata non eſſet, ſi is, cui legatum eſt, ſtipulatus eſt id ipſum, quod legatum eſt, ut ea pecunia ex ſtipulatione debeatur, ſitq. ea non * doctum hominem ſane, cuius fuit Accius perfamiliaris. ſed menſem credo extremũ anni, ut ueteres februarium, ſic hic decembrem ſequebatur. Hoſtia autem maxima parentare, pietatis adiunctum putabat. Iam tanta religio eſt ſepulcrorum, ut extra ſacra & gentem inferri fas negent eſſe: idq́ apud maiores noſtros A. Torquatus in gente Popillia iudicauit. nec uero tam Denicales, quæ a nece appellatæ ſunt, quia reſidunt mortui, quàm ceterorum cæleſtium quieti dies, feriæ nominarentur, niſi maiores eos, qui ex hac uita migraſſent, in deorum numero eſſe uoluiſſent. eas in eos dies conferre ius, quibus nec ipſius, neque publicæ feriæ ſint. totaq́. huius iuris compoſitio pontificalis magnam religionem cæremoniamq́. declarat. Neceſſe eſt ediſſeri a nobis, qui finis funeſtæ familiæ, quod genus ſacrificij lare, ueruecibus fiat, quemadmodũ os receptum, terra obtegatur, quæq́. in porca contracta iura ſint, quo tempore incipiat ſepulcrum eſſe, & religione teneatur. Ac mihi quidem antiquiſſimum ſepulturæ genus illud fuiſſe uidetur, quo apud Xenophontem Cyrus utitur. redditur enim terræ corpus, & ita locatum, ac [illegible]m, quaſi operimento matris obducitur. eod[illegible] in eo ſepulcro, quod procul ad [illegible]is*

Fontis aras, regem noſtrum Numam conditum ac cepimus: gentemq. Corneliam uſque ad memoriam noſtram hac ſepultura ſcimus eſſe uſam. C. Marij ſitas reliquias apud Ani nem diſſipari iuſſit Sylla uictor, acerbiore odio incitatus, quàm ſi tam ſapiens fuiſſet, quàm fuit felix. quod haud ſcio, an timens, ſuo corpori poſſe accidere, primus e participijs Cornelijs igni uoluit cremari: declarat etenim Ennius de Africano,

Hic eſt ille ſitus.

uere: nam ſiti dicuntur ij, qui conditi ſunt, nec tamen eorum ante ſepulcrum eſt, quàm iuſta facta, & corpus incenſum eſt. & quod nunc communiter in omnibus ſepultis ponitur, ut humati dicantur, id erat propriū tum in ijs, quos humus iniecta contegeret: eumq. morem ius pontificale confirmat. nam prius, quàm in os iniecta gleba eſt, locus ille, ubi crematum eſt corpus, nihil habet religionis: iniecta gleba, tum & ille humatus eſt, & ſepulcrum uocatur, ac tum denique multa religioſa iura complectitur. itaque in eo, qui in naui necatus, deinde in mare proiectus eſſet, decreuit P. Mucius, familiam puram, quòd os ſupra terram non extaret. porcam heredi eſſet: C. Cotta cenſet habendas triduum ferias, & porco femina piaculum pati: ſi in mari mortuus eſſet, eadem præter piaculum & ferias. Att. Video, quæ ſ[illegible]t in Pontificio iure: ſed quæro, ecquidnam ſit in [illegible]ibus. M. Pau ca [illegible], Tite, &, uti arbi[illegible] [illegible]ota uobis: ſed

ſed ea non tam ad religionem ſpectát, quàm ad ius ſepulcrorum. hominem mortuum, inquit lex in XII, *in urbe ne ſepelito, ne ue urito: credo, uel propter ignis periculum. quod autem addit, ne ue urito, indicat non qui uratur ſepeliri, ſed qui humetur. Att. Quid? qui poſt duodecim in urbe ſepulti ſunt clari uiri? M. Credo, Tite, fuiſſe, aut eos, quibus hoc ante hanc legem uirtutis cauſſa tributum eſt, ut Publicolæ, ut Tuberto, quod eorum poſteri iure tenuerunt; aut eos, ſi qui hoc, ut Fabricius, uirtutis cauſſa ſoluti legibus conſecuti ſunt. ſed in urbe ſepeliri lex uetat. ſic decretum a pontificum collegio, non eſſe ius in loco publico fieri ſepulcrum. noſtis extra portam Collinam ædem Honoris. aram in eo loco fuiſſe, memoriæ proditum eſt. ad eam cum lamina eſſet inuenta, & in ea ſcriptum,* Domina honoris, *ea cauſſa fuit ædis huius dedicandæ. ſed cum multa in eo loco ſepulcra fuiſſent, exarata ſunt. ſtatuit enim collegium, locum publicum non potuiſſe priuata religione obligari. Iam cetera in* XII. *minuendi ſumptus, lamentationesq. funeris, translata de Solonis fere legibus. hoc plus, inquit, ne facito: rogum aſcia ne polito. noſtis quæ ſequuntur. diſcebamus enim pueri* XII, *ut carmen neceſſarium, quas iam nemo diſcit. extenuato igitur ſumptu tribus ricinijs, & uinculis purpuræ, & decem tibicinibus, tollit etiam lamentationem. mulieres genas ne radunto: ne ue leſſum f[illegible] ergo habento. hoc ueteres in-*

terpretes,

terpretes, Sex. Aelius, L. Acilius, non ſatis intelligere ſe dixerunt; ſed ſuſpicari, ueſtimenti aliquod genus funebris. L. Aelius, leſſum, quaſi lugubrem eiulationem, ut uox ipſa ſignificat: quod eo magis iudico uerum eſſe, quia lex Solonis *id ipſum uetat. hæc laudabilia, & locupletibus fere cum plebe communia, quod quidem maxime e natura eſt, tolli fortunæ diſcrimen in morte. Cetera item funebria, quibus luctus augetur, duodecim ſuſtulerunt. Homini, inquit, mortuo ne oſſa legito, quo poſt funus facit: excipit bellicã peregrinamq. mortem. Hæc præterea ſunt in legibus, de unctura. Quæ ſeruilis unctura tollitur, omniſq. circumpotatio. quæ & recte tolluntur, neque tollerentur, niſi fuiſſent. Ne ſumptuoſa reſperſio, ne longæ coronæ: nec acerræ prætereantur. Illa iam ſignificatio eſt, laudis ornamẽta ad mortuos pertinere, quòd coronam uirtute partam, & ei, qui peperiſſet, & eius parenti, ſine fraude eſſe lex impoſitam iubet; credoque, quòd erat factitatum, ut uni plura fierent, lectiq. plures inferrentur, id quoque ne fieret, lege ſanctum eſt: qua in lege cum eſſet, Ne ue aurum addito, quàm humane excipit altera lex, ut, quoi auro dentes uincti eſſent, aſtim cum illo ſepelire urere ne ſi fraude eſto. & ſimul illud uidetote, aliud habitum eſſe, ſepelire & urere. Duæ ſunt præterea leges de ſepulcris: quarum altera priuatorum ædificiis, altera ipſis ſepulcris cauet. nam quod ro[illegible] [illegible]tum ue nouum [illegible] uetat*

uetat propius ſexaginta pedes adiici ædes alienas inuito domino, incendium ueretur acerbum: Quod autem forum, id eſt, ueſtibulum ſepulcri, buſtum ue uſucapi uetat, tuetur ius ſepulcrorum. hæc habemus in duodecim, ſane ſecundum naturam; quæ norma legis eſt: reliqua ſunt in more; funus ut indicatur, ſi quid ludorum; domusq. funeris utatur accenſo, atque lictoribus; honoratorum uirorũ laudes in concione memorentur; easq. etiam cantus ad tibicinem proſequatur, cui nomen Næniæ; quo uocabulo etiam grachos cantus lugubres nominantur. Q. Gaudeo noſtra iura ad naturam accommodari, maiorumq. ſapientia admodum delector. M. Sed credo, Quincte, ut ceteri ſumptus, ſic etiam ſepulcrorum modum recte requiri: quos enim ad ſumptus progreſſa iam iſta res ſit, in C. Figuli ſepulcro uides. ſed credo minimam olim iſtius rei fuiſſe cupiditatem, alioqui multa extarent ampla maiorum. M. Noſtræ quidem legis interpretes, quo capite iubemur ſumptus & luctum remouere a deorum manium iure, hoc intelligunt, in primis ſepulcrorum magnificentiam eſſe minuendam. nec hæc a ſapientiſſimis legum ſcriptoribus neglecta ſunt. nam & Athenis iam illo more a Cecrope, ut aiunt, permanſit hoc ius terra humandi: quam cum proximi iniecerant, obductaq. terra erat, frugibus obſerebatur: ut ſinus & gremium quaſi matris mortuo tribueretur: ſolum autem frugibus expiatum ut uiuis redderetur.

ſequebantur epulæ, quas inirent propinqui coronati: apud quas de mortui laude cum quid ueri erat prædicatum: nam mentiri nefas habebatur: ad iuſta coniecta erant. poſtea quàm, ut ſcribit Phalereus, ſumptuoſa fieri funera, & lamentabilia cœpiſſent, Solonis lege ſublata ſunt. quam legem eiſdem prope uerbis noſtri decemuiri in decimam tabulam coniecerunt. nam de tribus ricinijs, & pleraque illa, Solonis ſunt: de lamentis uero expreſſa uerbis ſunt: Mulieres genas ne radunto, ne ue leſſum funeris ergo habento. de ſepulcris autem nihil eſt apud Solonem amplius, quàm ne quis ea deleat, ne ue alienum inferat, pœnaq́. eſt, ſi quis buſtum (nam id puto appellari τύμβον) aut monumentum, inquit, aut columnam uiolarit, deiecerit, fregerit. ſed poſt aliquanto, propter has amplitudines ſepulcrorũ, quas in Ceramico uidemus, lege ſanctum eſt, ne quis ſepulcrum faceret operoſius, quàm quod decem homines effecerint triduo: neque id opere tectorio exornari, nec Hermas hos, quos uocant, licebat imponi: nec de mortui laude, niſi in publicis ſepulturis: nec ab alio, ſi qui publice ad eam rem conſtitutus eſſet, dici licebat. ſublata etiam erat celebritas uirorum, ac mulierũ, quo lamentatio minueretur. habet enim luctum concurſus hominum. quocirca Pittacus omnino accedere quenquam uetat in funus aliorum. ſed ait rurſus idem Demetrius, increbuiſſe eam funerum ſepulcrorumq́. magnificentiam, quæ nunc fere Romæ

mæ eſt. quam conſuetudinem lege minuit ipſe: fuit enim hic uir, ut ſcitis, non ſolum eruditiſſimus, ſed etiam ciuis e rep. maxime, tuendæq. ciuitatis peritiſſimus. iſte igitur ſumptum minuit non ſolum pœna, ſed etiam tempore: ante lucem enim iuſſit efferri. ſepulcris autem nouis finiuit modum. nam ſuper terræ tumulum noluit quid ſtatui, niſi columellam, tribus cubitis ne altiorem, aut menſam, aut labellum: & huic procurationi certum magiſtratum præfecerat. Hæc igitur Athenienſes tui. ſed uideamus Platonem, qui iuſta funerum reijcit ad interpretes religionum: quem nos morem tenemus. de ſepulcris autem dicit hæc: Vetat ex agro culto, eo ue qui coli poſſit, ullam partem ſumi ſepulcro: ſed quæ natura agri tantummodo efficere poſſit, ut mortuorum corpora ſine detrimento uiuorum recipiat, ea potiſſimum ut compleatur. quæ autē terra fruges ferre, et ut mater cibos ſuppeditare poſſit, eā ne quis nobis minuat, ne ue uiuus, ne ue mortuus. extrui autē uetat ſepulcrum altius, quam quod quinque diebus homines quinque abſoluerint: nec e lapide excitari plus, nec imponi, quam quod capiat laudem mortui inciſam ne plus quattuor heroïs uerſibus, quos longos appellat Ennius. habemus igitur huius quoque auctoritatem ſummi uiri de ſepulcris: a quo iterum funerum ſumptus præfinitur ex cenſibus, a minis quinque uſque ad minam. deinceps dicit eadem illa de immortalitate animorum, & reliqua poſt mortem tranquillita-

te bonorum, pœnis impiorum. Habetis igitur explicatum omnem, ut arbitror, religionis locum. Q. Nos uero, frater, & copioſe quidem, ſed perge cetera. M. Pergam equidem: &, quoniam libitum eſt uobis me ad hæc impellere, hodierno ſermone conficiam, ſpero, hoc præſertim die. uideo enim Platonem idem feciſſe, omnemq. orationem eius de legibus, peroratam eſſe uno æſtiuo die. ſic igitur faciam, & dicam de magiſtratibus: id enim eſt profecto, quod conſtituta religione remp. contineat maxime. Att. Tu uero dic, & iſtam rationem, quam cœpiſti, tene.

M. TVLLII CICERONIS DE LEGIBVS

LIBER III.

MARCVS.

S E Q V A R *igitur, ut inſtitui, diuinum illum uirum, quem, quadam admiratione commotus, ſæpius fortaſſe laudo, quàm neceſſe eſt. Att. Platonem uidelicet dicis. M. Iſtum ipſum, Attice. Att. Tu uero eum nec nimis ualde unquam, nec nimis ſæpe laudaueris. nam hoc mihi etiam noſtri illi, qui neminem niſi ſuum laudari uolunt, concedunt, ut eũ arbitratu meo diligam. M. Bene hercle faciunt. quid enim eſt elegantia tua dignius? cuius & uita & oratio conſecuta mihi uidetur difficillimam illam ſocietatem grauitatis cum humanitate. Att. Sane gaudeo quod te interpellaui: quandoquidem tam præclarum mihi dediſti iudicij tui teſtimoniũ. ſed perge, ut cœperas. M. Laudemus igitur prius legem ipſam ueris, & proprijs generis ſui laudibus. Att. Sane quidem, ſicut de religionum lege fecisti. M. Videtis igitur, magiſtratus hanc eſſe uim, ut præſit, præſcribatq. recta, & utilia, & coniuncta cum legibus. ut enim magiſtratibus leges, ita populo præſunt magiſtratus: uereq. dici poteſt, magiſtratum, legem eſſe loquentem. legem autem, mutum magiſtratum. nihil porro tam aptum*

 eſt

eſt ad ius, conditionemq. naturæ, (quod cum dico, legem à me dici intelligi uolo) quàm imperiū: ſine quo nec domus ulla, nec ciuitas, nec gens, nec hominum uniuerſum genus ſtare, nec rerum natura omnis, nec ipſe mundus poteſt. nam & hic deo paret, & huic obediunt maria, terræque, & hominum uita iuſſis ſupremæ legis obtemperat. atque ut ad hæc citeriora ueniam, & notiora nobis, omnes antiquæ gentes regibus quondā paruerūt. quod genus imperij primum ad homines iuſtiſſimos & ſapientiſſimos deferebatur. idq. in rep. noſtra maxime ualuit, quoad ei regalis poteſtas præfuit. deinde etiam deinceps poſteris prodebatur, quod & in ijs etiam, qui nunc regnant, manet. quibus autem regia poteſtas non placuit, non ij nemini, ſed non ſemper uni parere uoluerunt. nos autem quoniam leges damus liberis populis; quæq. de optima rep. ſentiremus, in ſex libris ante diximus; accommodabimus hoc tempore leges ad illum, quem probamus, ciuitatis ſtatum. Magiſtratibus igitur opus eſt, ſine quorum prudentia ac diligentia eſſe ciuitas non poteſt, quorumq. deſcriptione omnis reip. moderatio continetur. neque ſolum ijs præſcribendus eſt imperandi, ſed etiam ciuibus obtemperandi modus. nam & qui bene imperat, paruerit aliquādo neceſſe eſt: et qui modeſte paret, uidetur, qui aliquando imperet, dignus eſſe. itaque oportet & eum, qui paret, ſperare ſe aliquando imperaturū; & illum, qui imperat, cogitare breui tempore ſibi

bi eſſe parendum. nec uero ſolum ut obtemperent obediantq. magiſtratibus, ſed etiam ut eos colant diligantque; præſcribimus: ut Charondas in ſuis facit legibus. noſter uero Plato Titanum e genere ſtatuit eos, qui ut illi cæleſtibus, ſic hi aduerſentur magiſtratibus. quæ cum ita ſint, ad ipſas iam leges ueniamus, ſi placet. Att. Mihi uero & iſtud, & ordo iſte rerum placet.

M. Iuſta imperia ſunto, iisq. ciues modeſte, ac ſine recuſatione parento. magiſtratus nec obedientem & noxium ciuem multa, uinculis, uerberibus ue coerceto: ni par, maior ue poteſtas, populus ue prohibesſit, ad quos prouocatio eſto. cum magiſtratus iudicasſit irrogasſit ue, per populum multæ pœnæ certatio eſto. militiæ ab eo, qui imperabit, prouocatio ne eſto. quodq. is, qui bellum geret, imperasſit, ius ratumq. eſto. minores magiſtratus, partiti iuris, plures in plera ſunto. militiæ quibus iusſi erunt imperanto. ærariiq. tribuni ſunto. domi pecuniam publicam cuſtodiunto. uincula ſontium ſeruanto. capitalia uindicanto. æs, argentũ, aurum ue publice ſignanto. lites cõtractas iudicãto. quodcunque ſenatus creuerit, agunto. ſuntoq. ædiles curatores urbis, annonæ, ludorumq. ſollemnium. olliſq. ad honoris amplioris gradum is primus aſcenſus eſto.

Cen-

Cenſores populi æuitates, ſoboles, fami-
lias, pecuniasq́. cenſento. urbis tẽpla, uias,
aquas, ærarium, uectigalia tuentor; popu
liq́. parteis in tribus diſtribuunto. exin pe-
cunias, æuitates, ordines partiuntor. equi
tum, peditumq́. prolem deſcribunto. cœ-
libes eſſe prohibento. mores populi regun
to. probrum in ſenatu ne relinquunto. bini
ſunto. magiſtratum quinquennium haben
to. reliqui magiſtratus annui ſunto. eaq́.
poteſtas ſemper eſto. iuris diſceptator, qui
priuata iudicet, iudicari ue iubeat, præ-
tor eſto. is iuris ciuilis cuſtos eſto. huic po
teſtate pari, quotcunque ſenatus creuerit,
populus ue iuſſit, tot ſunto. regio impe-
rio duo ſunto: iiq́. præeundo, iudicando,
conſulendo, prætores, iudices, conſules
appellantor. militiæ ſummum ius haben-
to, nemini parento. ollis ſalus populi ſu-
prema lex eſto. eundem magiſtratum, ni
interfuerint X anni, ne quis capito. æuita-
tem annali lege ſeruanto. aſt quando duel
lum grauius, diſcordiæ ciuium, eſtunto ne *
amplius ſex menſes, ſi ſenatus creuerit:
idem iuris, quod duo conſules, teneto.
isq́. aue ſiniſtra dictus, populi magiſter
eſto. equitem cunque qui regat, habeto,
pari iure cum eo, quicunque erit iuris di-
ſceptator. aſt quando conſul is eſt, magi- *
ſtratus

ſtratus ue populi, nec reliqui magiſtratus ne ſunto; auſpicia patrum ſunto; olliq́. ex ſe produnto, qui comitiatu creare conſules rite poſſit. imperia, poteſtates, legationes, cum ſenatus creuerit, populus ue iuſſit, ex urbe exeunto. duella iuſta iuſte geru nto. ſociis parcunto. ſe & ſeruos continento. populi ſui gloriam augento. domum cum laude redeunto. rei ſuæ ergo ne quis legatus eſto. Plebes quos pro ſe, contra uim, auxilii ergo, X creasſit, tribuni eius ſunto. quodq́. ii prohibesſint, quodq́. plebem rogasſint, ratum eſto. ſanctiq́. ſunto: ne ue plebem orbam Tribunis relinquunto: omnes magiſtratus auſpicium iudiciumq́. habento: ex quis ſenatus eſto. eius decreta rata ſunto. aſt ni poteſtas par maior ue prohibesſit, S. C. perſcripta ſeruanto. is ordo uitio uacato. ceteris ſpecimen eſto. creatio magiſtratuum, iudicia populi, iuſſa, uetita cum ſciſcentur, ſuffragia optimatibus nota, plebi libera ſunto. aſt quid erit, quod extra magiſtratus coæratore uſu ſit, qui coæret, populus creato, eiq́. ius coærandi dato. cum populo patribusq́. agendi ius eſto, conſuli, prætori, magiſtro populi equitumq́ue, eiq́ue, quem produnt patres conſulum rogandorum ergo: tribunisq́ue, quos ſibi plebes rogasſit, ius

ius eſto cum patribus agendi. iidem ad plebem, quod cenſuerint, ferunto. quæ cum populo, quæq. in patribus agentur, modica ſunto. ſenatori qui nec aderit, aut cauſſa, aut culpa eſto. loco ſenator, & modo orato: cauſſas populi teneto. uis in populo abeſto. par maior ue poteſtas plus ualeto. aſt qui turbasſit in agendo, fraus actoris eſto. interceſſor rei malæ, ſalutaris ciuis eſto. qui agent, auſpicia ſeruanto. auguri parento. promulgata, propoſita, in ærario * cognita, agunto. nec plus quàm de ſingulis rebus conſulunto. rem populũ docento: doceri a magiſtratibus priuatisq. patiuntor. priuilegia ne irroganto. de capite ciuis niſi per maximum comitiatum, ollosq. quos cenſores in partibus populi locasſint, ne ferunto. donum ne capiunto, ne ue danto, ne ue petenda, ne ue gerenda, ne ue geſta poteſtate. quod quis earum rerum migrasſit, noxiæ pœna par eſto. Cenſores fide legem cuſtodiunto. priuati ad eos acta referunto. nec eo magis lege liberi ſunto.

Lex recitata eſt: diſce rem, & tabellam iubebo dari. Q. Quàm breui frater, in conſpectu poſita eſt a te omnium magiſtratuum deſcriptio: ſed ea pæne noſtræ ciuitatis, & ſi a te paullum allatum eſt noui. M. Rectiſſime; Quincte, animaduertis. hæc *eſt*

eſt enim quam Scipio laudat in libris illis, & quam maxime probat, temperationem reip. quæ effici non potuiſſet, niſi tali deſcriptione magiſtratuum. nam ſic habetote, magiſtratibus, iiſque, qui præſint, contineri remp. & ex eorum compoſitione, quod cuiusque reip. genus ſit, intelligi. quæ res cum ſapientiſſime moderatiſſimeq. cõſtituta eſſet a maioribus noſtris, nihil habui, ſane non multum, quod putarem nouandum in legibus. Att. Reddes igitur nobis, ut in religionis lege feciſti admonitu & rogatu meo, ſic de magiſtratibus, ut diſputes, quibus de cauſſis maxime placeat iſta deſcriptio. M. Faciam Attice, ut uis; & locum iſtum totum ut a doctiſſimis Græciæ quæſitum diſputatumq. eſt, explicabo; &, ut inſtitui, noſtra iura attingam. Att. Iſtud maxime expecto diſſerendi genus. M. Atqui pleraque ſunt dicta in illis libris, quod faciendum fuit cum de optima rep. quæreretur: ſed huius loci de magiſtratibus, ſunt propria quædam a Theophraſto primum, deinde a Dione Stoico quæſita ſubtilius. Att: Ain tandem? etiam a Stoicis iſta tractata ſunt? M. Non ſane, niſi ab eo, quem modo nominaui, & poſtea a magno homine, & in primis erudito, Panætio. nam ueteres uerbo tenus, acute illi quidem, ſed non ad hunc uſum popularem atque ciuilem, de rep. diſſerebant. ab hac familia magis iſta manarunt, Platone principe: poſt Ariſtoteles illuſtrauit omnem hunc ciuilem in diſputando locum: Heraclidesq. Ponticus, profectus ab eodem

dem

dem Platone. Theophraſtus uero, inſtitutus ab Ariſtotele, abundauit, ut ſcitis, in eo genere rerum: ab eodemq. Ariſtotele doctus Dicæarchus, huic rationi ſtudioq. non defuit. poſt a Theophraſto Phalereus ille Demetrius, de quo feci ſupra mentionem, mirabiliter doctrinam ex umbraculis eruditorũ, otioq. non modo in ſolem, atque in puluerem, ſed in ipſum diſcrimen aciemq. produxit. Nam & mediocriter doctos, magnos in rep. uiros, & doctiſſimos homines non minus in rep. uerſatos, multos commemorare poſſumus: qui uero utraque re excelleret, ut & doctrinæ ſtudijs, & regenda ciuitate princeps eſſet, quis facile, præter hunc, inueniri poteſt? Att. Puto poſſe, & quidem aliquem de tribus nobis. ſed perge, ut cœperas. M. Quæſitum igitur ab illis eſt, placeret ne unum in ciuitate eſſe magiſtratum, cui reliqui parerent: quod, exactis regibus, intelligo placuiſſe noſtris maioribus: ſed quoniam regale ciuitatis genus probatum quondam, poſtea non tam regni, quàm regis uitijs repudiatum eſt; nomen tantum uidebitur regis repudiatum, res manebit, ſi unus omnibus reliquis magiſtratibus imperabit. quare nec Ephori Lacedæmone ſine cauſſa a Theopompo oppoſiti regibus, nec apud nos conſulibus tribuni. nàm illud quidem ipſum, quod in iure poſitum eſt, habet conſul, ut ei reliqui magiſtratus omnes pareant, excepto tribuno, qui poſt extitit, ne id, quod fuerat, eſſet. hoc enim primum minuit conſulare ius, quòd extitit ipſe, qui eo non teneretur

neretur: deinde, quòd attulit auxilium reliquis non modo magiſtratibus, ſed etiam priuatis conſuli non parentibus. Q. Magnum dicis malum. nam iſta poteſtate nata, grauitas optimatium cecidit, conualuitq. ius multitudinis. M. Non eſt ita, Quincte: non enim ius illud ſolum ſuperbius populo, ſed uiolentius uideri neceſſe erat, quo poſteaquam modica & ſapiens temperatio acceſſit, conuerſa lex in omnes eſt.

Multa deſunt.

domum cum laude redeunto. nihil enim præter laudem bonis atque innocentibus, neque ex hoſtibus, neque a ſocijs reportandum. iam illud apertũ profecto eſt, nihil eſſe turpius, quàm quenquam legari, niſi reip. cauſſa omitto queadmodum iſti ſe gerant, atque geſſerint, qui legatione hereditates, aut ſyngraphas ſuas perſequuntur. in hominibus eſt hoc fortaſſe uitium. ſed quæro, quid reapſe ſit turpius, quàm ſine procuratione ſenator, legatus ſine mandatis, ſine ullo reip. munere? quod quidem genus legationis ego conſul, quanquam ad commodum ſenatus pertinere uideatur, tamen approbante ſenatu frequentiſſimo, niſi mihi leuiſſimus tribunus pl. tum interceſſiſſet, ſuſtuliſſem: minui tamen tempus: et quod

quod erat infinitum, annuum feci. ita turpitudo manet, diuturnitate ſublata. ſed iam, ſi placet, de prouincijs diſcedatur, in urbemq́. redeatur. Att. Nobis uero placet: ſed ijs, qui in prouincijs ſunt, minime placet. M. At uero, Tite, ſi parebunt his legibus, nihil erit ijs urbe, nihil domo ſua dulcius: nec laborioſius, moleſtiusq́. prouincia. Sed ſequitur lex, quæ ſancit eam tribunorum pl. poteſtatem, quæ in rep. noſtra eſt. de qua diſſeri nihil neceſſe eſt. Q. At mehercule ego, frater, quæro de iſta poteſtate quid ſentias. nam mihi quidem peſtifera uidetur, quippe quæ in ſeditione, & ad ſeditionem nata ſit. cuius primum ortum ſi recordari uolumus, inter arma ciuium & occupatis, et obſeſſis urbis locis, procreatam uidemus. deinde cum eſſet cito legatus tanquam ex XII *tabulis, inſignis ad deformitatem puer, breui tempore creatus, multo quoque tetrior & fœdior natus eſt. quem enim ille non edidit? qui primum (ut impio dignum fuit) patribus omnem honorem eripuit, omnia infima ſummis paria fecit, turbauit, miſcuit: cum afflixiſſet principum grauitatem, numquam tamen conquieuit. atque ut C. Flaminium, atque ea, quæ iam priſca uidentur, propter uetuſtatem relinquam, quid iuris bonis uiris Ti. Gracchi tribunatus reliquit? & ſi, quinquennio ante, D. Brutum, & P. Scipionem conſules, quos, & quantos uiros, homo omnium infimus, & ſordidiſſimus tribunus pl. C. Curatius in uincula coniecit; quod ante factum non erat.*

C. uero

C. uero Gracchus ruinis, et iјs ſicis, quas ipſe ſe proieciſſe in forum dixit, quibus digladiarentur inter ſe ciues, non ne omnem reip. ſtatum permutauit? quid iam de Saturnini ſupplicio reliquisq. dicam? quos ne depellere quidem a ſe ſine ferro potuit reſp. cur autem aut uetera, aut aliena proferamus potius, quàm & noſtra, & recentia? quis unquam tam audax, tam inimicus nobis fuiſſet, ut cogitaret unquam de ſtatu noſtro labefactando, niſi mucronem aliquem tribunicium exacuiſſet in nos? quem cum homines ſcelerati ac perditi non modo nulla in domo, ſed nulla in gente reperirent gentes ſibi in tenebris reip. perturbandas putauerunt: quod nobis quidem egregium, & ad immortalitaté memoriæ glorioſum, neminem in nos mercede ulla tribunum potuiſſe reperiri, niſi cui ne eſſe quidem licuiſſet tribuno. Sed ille quas ſtrages edidit? eas uidelicet, quas ſine ratione, ac ſine ulla ſpe bona furor edere potuit impuræ beluæ multorum inflammatus furoribus. quamobrem in iſta quidem re uehementer Syllam probo, qui tribunis pl. ſua lege iniuriæ faciendæ poteſtatem ademerit, auxilij ferendi reliquerit: Pompeiumq. noſtrum in ceteris rebus omnibus ſemper ampliſſimis ſummisq. effero laudibus: de tribunicia poteſtate taceo. nec enim reprehendere libet, nec laudare poſſum. M. Vitia quidem tribunatus præclare, Quincte, perſpicis: ſed eſt iniqua in omni re accuſanda, prætermiſſis bonis, malorum enumeratio, uitiorumq. ſelectio.

DD nam

*nam iſto quidem modo uel conſulatus uituperabilis eſt, ſi conſulum, quos enumerare nolo, peccata collegeris. ego enim fateor in iſta ipſa poteſtate ineſſe quiddam mali: ſed bonum, quod eſt quæſitum in ea, ſine iſto malo non haberemus. nimia poteſtas eſt tribunorum pl. quis negat? ſed uis populi multo uehementior, multoq. ſæuior; quæ, ducem quòd habet, interdum lenior eſt, quàm ſi nullum haberet. dux enim ſuo periculo progredi cogitat: populi impetus periculi rationem ſui non habet. At aliquando incenditur. & quidem ſæpe ſedatur. quod enim eſt tam deſperatum collegium, in quo nemo e decem ſana mente ſit? quin per * per ipſum Ti. Gracchum non ſolum * nectus, uerum etiam ſublatus interceſſor fuerat. quid enim illú aliud perculit, niſi quòd poteſtatem intercedendi collegæ abrogauit? ſed tu ſapientiam maiorum in illo uide. conceſſa plebi a patribus iſta poteſtate arma ceciderunt; reſtincta ſeditio eſt: inuentum eſt temperamentum, quo tenuiores cum principibus æquari ſe putarint: in quo uno fuit ciuitatis ſalus. At duo Gracchi fuerunt. &, præter eos, quamuis enumeres multos licet, cum deni crearentur: nullos in omni memoria reperies pernicioſos tribunos; leues etiam nunc, bonos fortaſſe plures. inuidia quidem ſummus ordo caret: plebs de ſuo iure pericuiloſas contentiones nullas facit. quamobrem aut exigendi reges non fuerunt; aut plebi re, non uerbo, danda libertas: quæ tamen ſic data eſt, ut multis præclariſſimis adduceretur,*

diceretur, ut auctoritati principum cederet. Noſtra autem cauſſa, quæ, optime & dulciſſime frater, incidit in tribuniciam poteſtatem, nihil habuit contentionis cum tribunatu. non enim plebs incitata noſtris rebus inuidit: ſed uincula ſoluta ſunt, et ſeruitia incitata, adiuncto terrore etiam militari. neque nobis cum illa tum peſte certamen fuit, ſed cum grauiſſimo reip. tempore: cui ſi non ceſſiſſem, nó diuturnum beneficij mei patria fructum tuliſſet. atque hoc rei exitus indicauit. quis enim non modo liber, ſed etiam ſeruus libertate dignus fuit, cui noſtra ſalus cara non eſſet? quòd ſi is caſus fuiſſet rerum, quas pro ſalute reip. geſſimus, ut non omnibus gratus eſſet: ſi nos multitudinis uis furentis, inflammata inuidia, pepuliſſet: ſi tribunus aliquis ſic in me populum, ſicut Gracchus in Lenatem, Saturninus in Metellum, incitaſſet: ferremus ò Quincte frater, conſolarenturq́. nos non tam philoſophi, qui Athenis fuerunt, qui hoc facere debent, quàm clariſſimi uiri, qui, illa urbe pulſi, carere ingrata ciuitate, quàm manere in improba, maluerunt. Pompeium uero quòd una iſta in re nó ita ualde probas, uix ſatis mihi illud uideris attendere, non ſolum ei, quid eſſet optimum, uidendum fuiſſe, ſed etiam quid neceſſarium. ſenſit enim deberi non poſſe huic ciuitati illam poteſtatem: quippe quam tantopere populus noſter ignotam expetiſſet, qui poſſet carere cognita? ſapientis autem ciuis fuit, cauſſam nec pernicioſam, & ita popularem, ut non poſſet obſi-

 ſti,

ſti, niſi pernicioſe, populari ciui non relinquere. Scis ſolere, frater, in huiuſmodi ſermone ut tranſili ri alio poſſit, dici admodum. Att. Prorſus eſt ita. Q. Haud equidem aſſentior: tu tamen ad reliqua pergas uelim. M. Perſeueras tu quidem, & in tua uetere ſententia permanes. Q. Nunc mehercule. Att. Ego ſane a Quincto noſtro diſſentio: ſed ea, quæ reſtant, audiamus. M. Deinceps igitur omnibus magiſtratibus auſpicia & iudicia dantur: iudicia, ut eſſet populi poteſtas, ad quam prouocaretur: auſpicia, ut multos inutiles comitiatus probabiles impedirent moræ: ſæpe enim populi impetum iniuſtum auſpicijs dij immortales repreſſerunt. ex his autem, qui magiſtratum ceperunt, quod ſenatus efficitur, populare eſt ſane, neminem in ſummum locum, niſi per populum, uenire, ſublata cooptatione cenſoria. ſed præſto eſt huius uitij temperatio, quòd ſenatus lege noſtra confirmatur auctoritas. ſequitur enim, eius decreta rata ſunto. nam ita ſe res habet, ut ſi ſenatus dominus ſit publici conſilij, quodq. is creuerit, defendant omnes; & ſi ordines reliqui principis ordinis conſilio remp. gubernari uelint; poſſit ex temperatione iuris, cum poteſtas in populo, auctoritas in ſenatu ſit, teneri ille moderatus et concors ciuitatis ſtatus: præſertim ſi proximæ legi parebitur. nam proximum eſt. is ordo uitio careto. Q. Præclara uero frater iſta lex: ſed & late patet, ut uitio careat ordo, & cenſorem quærat interpretem. Att. Ille uero & ſi

eſt

eſt totus tuus ordo, gratiſſimamq́. memoriam retinet conſulatus tui, pace tua dixerim, non modo cenſores, ſed etiam iudices omnes poteſt defatigare. M. Omitte iſta Attice: non enim de hoc ſenatu, nec his de hominibus, qui nunc ſunt, ſed de futuris, ſi qui forte his legibus parere uoluerint, hæc habetur oratio. nam cum omni uitio carere lex iubeat, ne ueniet quidem in eum ordinem unquam uitij particeps. id autem difficile factu eſt, niſi educatione quadam, & diſciplina: de qua dicemus aliquid fortaſſe, ſi quid fuerit loci, aut temporis. Att. Locus certe non deerit, quoniam tenes ordinem legum: tempus uero largitur longitudo diei. ego autem, etiam ſi præterieris, repetam a te iſtum de educatione & de diſciplina locum. M. Tu uero & iſtum, Attice, & ſi quem alium. Ceteris ſpecimen eſto. quod ſi eſt, tenemus omnia. ut enim cupiditatibus principum & uitijs infici ſolet tota ciuitas, ſic emendari & corrigi continentia. uir magnus, & nobis omnibus amicus, L. Lucullus efferebatur, quaſi commodiſſime reſpondiſſet, cum eſſet obiecta magnificentia uillæ Tuſculanæ, duos ſe habere uicinos, ſuperiorem equitem R. inferiorem libertinum: quorum cum eſſent magnificæ uillæ, concedi ſibi oportere, quod ijs, qui tenuioris ordinis eſſent, liceret. non uides, Luculle, a te idipſum natum, ut illi cuperent? quibus, id ſi tu non faceres, non liceret. quis enim ferret iſtos, cum uideret eorum uillas ſignis & tabulis refertas, partim publicis, par-

et ſæpe quæſita: ſuffragia in magiſtratu mandando, aut de reo iudicando aut in lege, aut rogatione ſciſcēda, clam an palam ferre melius eſſet. Att. An etiam id dubium eſt? Q. Vereor ne a te rurſus diſſentiam. M. Non facies, Quincte: nam ego in iſta ſum ſententia, qua te fuiſſe ſemper ſcio, nihil ut fuerit in ſuffragijs uoce melius: ſed, obtineri an poſſit, uidendum eſt. Q. Frater, bona tua uenia dixerim, iſta ſententia maxime & fallit imperitos, & obeſt ſæpiſſime reip. cum aliquid uerum et rectum eſſe dicitur. ſed obtineri, id eſt obſiſti poſſe populo, negatur. primum enim obſiſtitur, cum agitur ſeuere: deinde, ui opprimi in bona cauſſa eſt melius, quàm male cedere. quis autem non ſentit, omnem optimatum auctoritatem tabellariam legem abſtuliſſe? quam populus liber nunquam deſiderauit, idem oppreſſus dominatu ac potentia principum flagitauit. itaque grauiora iudicia de potentiſſimis hominibus extant uocis, quàm tabellæ. quamobrem ſuffragandi nimia libido in non bonis cauſſis eripienda fuit potentibus, non latebra danda populo, in qua, bonis ignorantibus, quid quiſque ſentiret, tabella uitioſum occultaret ſuffragium. itaque iſti rationi neque lator quiſquam eſt inuentus, nec auctor unquam bonus. ſunt enim quattuor leges tabellariæ: quarum prima de magiſtratibus mandandis: ea eſt Gabinia, lata ab homine ignoto, & ſordido: ſecuta biennio poſt Caſſia eſt, de populi iudicio. ea a nobili homine lata L. Caſſio, ſed (pace familiæ dixerim) diſſi-

dente a bonis, atque omnes rumuſculos populari ra tione aucupante. Carbonis eſt tertia, de iubendis legibus ac uetandis, ſeditioſi atque improbi ciuis; cui ne reditus quidem ad bonos, ſalutem a bonis po tuit afferre. Vno in genere relinqui uidebatur uocis ſuffragium, quod ipſe Caſſius exceperat, perduellionis. dedit huic quoque iudicio Cœlius tabellam; doluitq́. quoad uixit, ſe, ut opprimeret C. Popillium, nocuiſſe etiam reip. & auus quidem noſter ſingulari uirtute in hoc municipio, quoad uixit, re ſtitit M. Gratidio, cuius in matrimonio ſororem, auiam noſtram, habebat, ferenti legem tabellariam. excitabat enim fluctus in ſimpulo, ut dicitur, Gratidius: quos poſt filius eius in Aegæo exci tauit mari; ac noſtro quidem, qui cum res eſſet ad * *ſe delata, Scaurus cos. Vtinam, inquit, M. Cicero iſto animo, atque uirtute in ſumma rep. nobiſcum uerſari, quàm in municipali, maluiſſes. quamobrem quoniam non recognoſcimus nunc leges popu li R. ſed aut repetimus ereptas, aut nouas ſcribimus; non quid hoc populo obtineri poſſit, ſed, quid optimum ſit, tibi dicendum puto. nam Caſſiæ legis culpam Scipio tuus ſuſtinet: quo auctore lata eſſe dicitur: tu ſi tabellariam tuleris, ipſe præſtabis. nec enim mihi placet, nec Attico noſtro, quantum è uultu eius intelligo. Att. Mihi uero nihil unquam populare placuit: eamq́. optimam remp. eſſe duco, quam hic cos. conſtituerat, quæ ſit in poteſtate optimorum. M. Vos quidem, ut uideo, legem antiqua-*

ſtis

ſtis ſine tabella: ſed ego; & ſi ſatis dixit pro ſe in illis libris Scipio, tamen libertatem iſtam largior populo, ut & auctoritate ualeant, & utantur bonis. ſic enim a me recitata lex eſt de ſuffragijs, optimatibus nota, plebi libera ſunto. quæ lex hanc ſententiam continet, ut omnes leges tollat, quæ poſtea latæ ſunt, quæ tegunt omni ratione ſuffragium, ne quis inſpiciat tabellam, ne roget, ne appellet. pontes etiam lex Maria fecit anguſtos: quæ ſi oppoſita ſunt ambitioſis, ut ſunt fere; non reprehendo: ſin ualuerint tantum leges, ut ne ſint ambitus: habeat ſane populus tabellam, quaſi uindicem libertatis: dummodo hæc optimo cuique & grauiſſimo ciui oſtendatur, ultroq. offeratur, ut in eo ſit ipſo libertas, in qua populo poteſtas honeſte bonis gratificandi datur. eoq. nunc fiet illud quod a te modo, Quincte, dictum eſt, ut minus multos tabella condemnet, quàm ſolebat uox: quia populo licere ſatis eſt. hoc retento, reliqua uoluntas auctoritati aut gratiæ traditur. itaque ut omittam largitione corrupta ſuffragia, non uides, ſi quando ambitus ſileat, quæri in ſuffragijs, quid optimi uiri ſentiant? quamobrem lege noſtra libertatis ſpecies datur, bonorum auctoritas retinetur, contentionis cauſſa tollitur. Sequitur, quibus ius ſit cum populo agendi, aut cum ſenatu: deinde grauis, &, ut arbitror, præclara lex. quæ cum populo, quæq. in patribus agentur, modica ſunto, id eſt, modeſta, atque ſedata: actor enim moderatur & fingit nõ modo mentem

tem ac uoluntates, ſed pæne uultus eorum, apud quos agit: quod in ſenatu non difficile eſt: eſt enim ſenator is, cuius non ad actorem referatur animus, ſed qui per ſe ipſe ſpectari uelit. huic iuſſa tria ſunt: ut adſit: nam grauitatem res habet, cum frequens ordo eſt: ut loco dicat, id eſt, rogatus: ut modo; ne ſit infinitus. nam breuitas non modo ſenatoris, ſed etiam oratoris magna laus eſt in ſententia. nec eſt unquam longa oratione utendum, niſi aut expectante ſenatu, quod ſit ambitione ſæpiſſime; cum nullo magiſtratu adiuuante, tolli diem utile eſt: aut cum tanta cauſſa eſt, ut opus ſit oratoris copia uel ad hortandum, uel ad docendum. quorum generum in utroque magnus noſter Cato eſt. Quodque addit, cauſſas populi teneto: eſt ſenatori neceſſarium noſſe remp. idq. late patet, quid habeat militum, quid ualeat ærario, quos ſocios habeat, quos amicos, quos ſtipendiarios, qua quiſque ſit lege, conditione, fœdere: tenere conſuetudinem decernendi, noſſe exempla maiorum. uidetis iam, genus hoc omne, ſcientiæ, diligentiæ, memoriæ eſſe: ſine quo paratus eſſe ſenator nullo pacto poteſt. Deinceps ſunt cum populo actiones, in quibus primum & maximum, uis abeſto. nihil eſt enim exitioſius ciuitatibus, nihil tam contrarium iuri & legibus, nihil minus ciuile & humanum, quàm compoſita & conſtituta rep. quicquam agi per uim. parere iubet interceſſori: quo nihil præſtantius. impediri enim bonam rem melius, quàm concedi malam. Quod uero

actoris

*actoris iubeo eſſe fraudem, id totum dixi ex Craſſi, ſapientiſſimi hominis, ſententia: quam ſenatus eſt ſecutus; cum decreuiſſet, C. Claudio conſule de C. Carbonis ſeditione referente, inuito eo, qui cum populo ageret, ſeditionem non poſſe fieri: quippe cui liceat concilium, ſimul atque turbari cœptum ſit, dimittere. * quod qui permanet, cum agi nihil poteſt, uim quærit: cuius impunitatem amittit hac lege. Sequitur illud: Interceſſor rei malæ, ſalutaris ciuis eſto. quis non ſtudioſe reip. ſubuenerit, hac tam præclara legis uoce laudatus? ſunt deinde poſita, deincepsq. habemus etiam in publicis inſtitutis ac legibus: auſpicia ſeruanto, auguri parento. eſt autem boni auguris, meminiſſe, maximis reip. temporibus præſto eſſe debere, Iouiq. opt. max. ſe conſiliarium atque adminiſtrum datum, et ſibi eos, quos in auſpicio eſſe iuſſerit, cæliq. partes ſibi definitas eſſe traditas: e quibus ſæpe reip. ferre opem poſſit. deinde de promulgatione, de ſingulis rebus agendis, de priuatis, magiſtratibus ue audiendis. tum leges præclariſſimæ de XII tabulis tralatæ duæ: quarum altera priuilegia tollit; altera de capite ciuis rogari, niſi maximo comitiatu, uetat; nondum initis ſeditioſis tribunis pl. * ne rogacialis quidem, admirandum, tantum maiores in poſterum prouidiſſe. in priuatos homines leges ferri noluerunt: id eſt enim priuilegium: quo quid eſt iniuſtius? cum legis hæc uis ſit, ſcitum & iuſſum in omnes, ferri de ſingulis, niſi centuriatis comitijs noluerunt:*

runt: deſcriptus enim populus cenſu, ordinibus, ætatibus, plus adhibet ad ſuffragium conſilij, quàm fuſe in tribus conuocatus. quo uerius in cauſſa noſtra uir magni ingenij, ſummaq. prudentia L. Cotta dicebat, nihil omnino actum eſſe de nobis: præter enim quàm quòd comitia illa eſſent armis geſta ſeruilibus, præterea neque tributa capitis comitia rata eſſe poſſe, neque ulla priuilegia. quocirca nihil nobis opus eſſe lege, de quibus nihil omnino actum eſſet legibus. ſed uiſum eſt & nobis, et clariſſimis uiris, melius, de quo ſerui & latrones ſciuiſſe ſe aliquid dicerent, de hoc eodem cunctam Italiam quid ſentiret, oſtendere. Sequuntur de ui, de captis pecunijs, & de ambitu leges, quæ cum magis iudicijs, quàm uerbis ſancienda ſint, adiungitur, Noxiæ pœna par eſto. ut in ſuo uitio quiſque plectatur, uis capite, auaritia mulcta, honoris cupiditas ignominia ſanciatur. Extremæ leges ſunt non uſitatæ, reip. neceſſariæ. legum cuſtodiam nullam habemus. itaque hæ leges ſunt, quas apparitores noſtri uolunt. a librarijs petimus: publicis litteris conſignatam memoriam publicam nullam habemus. Græci hoc diligentius, apud quos νομοφύλακες creantur. nec ij ſolum litteras, (nam id quidem etiam apud maiores noſtros erat) ſed etiam facta hominum obſeruabant, ad legesque reuocabant. Hæc detur cura cenſoribus: quandoquidem eos in rep. ſemper uolumus eſſe. apud eoſdem, qui magiſtratu abierint, edant et exponant quid in magiſtratu

tu geſſerint: deq. ijs cenſores præiudicent. hoc in Græcia fit, publice conſtitutis accuſatoribus, qui quidem graues eſſe non poſſent, niſi ſint uoluntarij. quocirca melius eſt, rationes referri, cauſſamq. exponi cenſoribus, integram tamen legi, accuſatori, iudicioq. ſeruari. Sed ſatis iam diſputatum de magiſtratibus, niſi forte quid deſideratis. Att. Si nos tacemus, locus ipſe te non admonet, quid tibi ſit deinde dicendum? M. Mihi ne? de iudicijs, arbitror, Pomponi: id eſt enim iunctum magiſtratibus. Att. Quid? de iure populi R. quemadmodum inſtituiſti, dicendum nihil putas? M. Quid tandem hoc loco eſt, quod requiras? Att. Ego ne? quod ignorari ab his, qui in rep. uerſantur, turpiſſimum puto. nam, ut modo a te dictum eſt, leges a librarijs peti: ſic animaduerto pleroſque in magiſtratibus, ignoratione iuris ſui, tantum ſapere, quantum apparitores uelint. quamobrem ſi de ſacrorum alienatione dicendum putaſti, quoniam de religione leges propoſueras: faciendum tibi eſt, ut, magiſtratibus lege conſtitutis, de poteſtate, tum iure diſputes. M. Faciam breuiter, ſi conſequi potuero. nam pluribus uerbis ſcripſit ad patrem tuum M. Iunius ſodalis, perite, meo quidem iudicio, & diligenter. at de iure naturæ cogitare per nos, atque dicere debemus; de iure populi R. quæ relicta ſunt, & tradita. A. Sic profecto cenſeo, & id ipſum, quod dicis, expecto.

Multa deſunt.

M. TVLLI

praeiudico

M. TVLLII CICERONIS EX TIMAEO PLATONIS DE VNIVERSITATE, LIBER.

M VLTA *ſunt a nobis & in Academicis conſcripta contra phyſicos; & ſæpe cum P. Nigidio, Carneadeo more & modo diſputata: fuit enim uir ille cum ceteris artibus, quæ quidem dignæ libero eſſent, ornatus omnibus, tum acer inueſtigator & diligens earum rerum, quæ a natura inuolutæ uidentur. denique ſic iudico, poſt illos nobiles Pythagoreos, quorum diſciplina extincta eſt quodam modo, cum aliquot ſæcula in Italia, Siciliaq́. uiguiſſet, hunc extitiſſe, qui illam renouaret. qui cum me in Ciliciam proficiſcentem Epheſi expectauiſſet, Romam ex legatione ipſe decedens; ueniſſetq́. eodem Mitylenis, mei ſalutandi, & uiſendi cauſſa, Cratippus, Peripateticorum omnium, quos quidem ego audiuerim, meo iudicio facile princeps: perlibenter & Nigidium uidi, & Cratippum cognoui. ac primum quidem tempus ſalutationibus, reliquum percunctatione conſumpſimus.*

Deſunt multa.

quid eſt, quod ſemper ſit, neque ullum habet ortum, & quod gignatur, nec unquam ſit. quorum alterum intelligentia, et ratione comprehenditur, quod unum ſemper, atque idem eſt: alterum, quod affert opinionem per ſenſus, rationis expers, quod totum opinabile eſt, id gignitur, & interit, nec unquam eſſe uere poteſt. omne autem, quod gignitur, ex aliqua cauſſa gigni neceſſe eſt: nullius enim rei, cauſſa remota, reperiri origo poteſt. quocirca ſi is, qui aliquod munus efficere molitur, eam ſpeciem, quæ ſemper eſt eadem, intuebitur, atque eam ſibi proponet exemplar, præclarum opus efficiat neceſſe eſt. ſin autem illam, quæ gignitur: nunquam illam, quam expetet, pulchritudinem conſequetur. omne igitur cælum, ſiue mundus, ſiue quo alio uocabulo gaudet, hoc a nobis nuncupatus ſit. de quo id primum conſideremus, quod principio eſt in omni quæſtione conſiderandum, ſemper ne fuerit nullo generatus ortu, an ortus ſit, an ab aliquo temporis principatu ortus eſt, quandoquidem cernitur, & tangitur, & eſt undique corporatus. omnia autem talia ſenſum mouent: ſenſusq. mouentia quæ ſunt, eadem in opinatione conſidunt: quæ ortum habere, gigniq. diximus, nihil autem gigni poſſe ſine cauſſis. atque illum quidem quaſi parentem huius uniuerſitatis inuenire difficile: &, cum iam inueneris, indicare in uulgus nefas. rurſus igitur uidendum, ille fabricator tanti operis utrum ſit imitatus exemplar, id ne quod ſemper unum & idem, & ſui ſimile,

mile, an id quod generatum ortumq́. dicimus. Atqui ſi pulcher eſt hic mundus, ſi probus eius artifex profecto ſpeciem æternitatis imitari maluit. ſin ſecus, quod ne dictu quidem fas eſt: generatum exemplum eſt pro æterno ſecutus. non igitur dubium, quin æternitatem maluerit exequi, quandoquidem neque mundo quidquam pulchrius, neque eius ædificatore præſtantius. ſi ergo generatus, ad id effectus, quod ratione ſapientiaq́. comprehenditur, atque immutabili æternitate continetur. ex quo efficitur, ut ſit neceſſe hunc, quem cernimus, mundum, ſimulacrum æternum eſſe alicuius æterni. difficillimum autem eſt in omni conquiſitione rationis exordium. de ijs igitur, quæ diximus, hæc ſit prima diſtinctio. in omni oratione cum ijs rebus, de quibus explicandum uidetur, eſſe cognitio. itaque cum de re ſtabili & immutabili diſputatur, oratio talis ſit, qualis ſit illa, quæ neque redargui, neque conuinci poteſt. cum autem ingreſſa eſt imitata, & effecta ſimulacra, bene agi putat, ſi ſimilitudinem ueri conſequatur. quantum enim ad id, quod ortum eſt, æternitas ualet: tantum ad fidem ueritas. quocirca ſi forte de deorum natura, ortuq́. mundi diſſerentes, minus id, quod habemus animo, conſequimur, ut tota dilucide, & plane exornata oratio ſibi conſtet, & ex omni parte ſecum ipſa conſentiat: haud ſane erit mirum: contentiq́. eſſe debebitis, ſi probabilia dicentur: æquum eſt enim meminiſſe, & me, qui diſſeram, hominem eſſe, & uos,

qui

qui iudicatis: ut, ſi probabilia dicentur, nil ultra requiratis. Quæramus igitur cauſſam, quæ eum impulerit, qui hæc machinatus ſit, ut originem rerum, & molitionem nouam quæreret. probitate uidelicet præſtabat: probus autem inuidet nemini: itaque omnia ſui ſimilia generauit. hæc nimirum gignendi mundi cauſſa iuſtiſſima. nam cum conſtituiſſet deus bonis omnibus explere mundum, mali nihil admiſcere, quoad natura pateretur: quidquid erat quod in cernendi ſenſum caderet, id ſibi aſſumpſit, non tranquillum, & quietum, ſed immoderate agitatum, et fluctuans: idq́. ex inordinato in ordinem adduxit: hoc enim iudicabat eſſe præſtantius. fas autem nec eſt, nec unquam fuit, quidquam niſi pulcherrimum facere eum, qui eſſet optimus. cum rationem igitur habuiſſet, reperiebat nihil eſſe eorum, quæ natura cernerentur, non intelligens intelligente in toto genere præſtantius. quocirca intelligentiam in animo, animum concluſit in corpore. ſic ratus eſt opus illud effectum eſſe pulcherrimum. quam ob cauſſam non eſt cunctandum profiteri, ſi modo inueſtigari aliquid coniectura poteſt, hunc mundum animal eſſe, idq́. intelligens, & diuina prouidentia conſtitutum. hoc poſito, quod ſequitur uidendum eſt, cuiuſnam animantium deus in fingendo mundo ſimilitudinem ſecutus ſit. nullius profecto, eorum quidem, quæ ſunt nobis nota animantia: ſunt enim omnia in quædam genera partita, aut inchoata, nulla ex parte perfecta: imperfecto

autem nec abſoluto ſimile, pulchrum eſſe nihil poteſt. cuius ergo omne animal quaſi particula quædam eſt, ſiue in ſingulis, ſiue in uniuerſo genere cernatur, eius ſimilem mundum eſſe dicamus. omnes igitur, qui animo cernuntur, & ratione intelliguntur, animantes, complexu rationis & intelligentiæ, ſicut homines, hoc mundo, & pecudes, & omnia quæ ſub aſpectum cadunt, comprehenduntur: quod enim pulcherrimum in rerum natura intelligi poteſt, & quod ex omni parte abſolutiſſimum eſt; cum deus ſimilem mundum efficere uellet, animal unum, aſpectabile, in quo omnia animalia continerentur, effecit. recte ne igitur unum mundum dixerimus, an ſint plures, an innumerabiles, dictu uerius & melius. unus profecto, ſi quidem factus eſt ad exemplum. quod enim omnes animantes eos, qui ratione intelliguntur, complectitur, id non poteſt eſſe cum altero. rurſus enim alius animans, qui eum contineat, ſit neceſſe eſt, cuius partes ſint animantes ſuperiores, cælumq. hoc ſimulacrum illius ultimi ſit, non proximi. quorum ne quid accideret, atque ut hic mundus eſſet animanti abſoluto ſimillimus, hoc ipſo, quòd ſolus atque unus eſſet, iccirco ſingularem deus hunc mundum, atque unigenam procreauit. Corporeum autem et aſpectabile, itemq. tractabile omne neceſſe eſt eſſe, quod natum eſt. nihil porro igni uacuum uideri poteſt: nec uero tangi, quod careat ſolido: ſolidum autem nihil, quod terræ ſit expers. quamobrem mundum

efficere

efficere moliens deus, terram primum, ignemque iungebat. omnia autem duo ad cohærendum tertium aliquid anquirunt, & quaſi nodum, uinculumq. deſiderant. ſed uinculorum id eſt aptiſſimum, atque pulcherrimum, quod ex ſe, atque de his, quæ aſtringit, quammaxime unum efficit. id optime aßequitur, quæ græce ἀναλογία, latine (audendum eſt enim, quoniam hæc primum a nobis nouantur) comparatio, proportio ue dici poteſt. quando enim trium uel numerorum, uel figurarum, uel quorumcũque generum contingit, ut quod medium ſit, uti primum proportione, ita id poſtremo comparetur, uiciſſimq. ut extremum cum medio, ſic medium cum primo conferatur: id, quod medium eſt, tum primum fit, tum poſtremum; poſtrema uero & prima media fiunt. ita neceſſitas cogit, ut eadem ſint ea, quæ deiuncta fuerunt. eadem autem cum facta ſint, efficitur, ut omnia ſint unum. quòd ſi uniuerſitatis corpus planum & æquabile explicaretur, neque in eo quidquam eßet requiſitum: unum interiectum medium & ſe ipſum, & ea, quibus eßet interpoſitum, colligaret. ſed cum ſoliditas mũdo quæreretur, ſolida autem omnia uno medio nunquam, duobus ſemper copulentur, ita contingit ut inter ignem, & terram aquam deus, animamq. poneret, eaq. inter ſe compararet, & proportione coniungeret, ut, quemadmodum ignis animæ, ſic anima aquæ, quodq. anima aquæ, id aqua terræ proportione redderet. qua ex coniun-

ctione cælum ita aptum eſt, ut ſub aſpectum, & tactum cadat. itaque & ob eam cauſsam, & ab ijs rebus numero quattuor mundi eſt corpus effectum, ea conſtructum proportione, qua dixi: ex quo ipſe ſe concordi quadam amicitia, & caritate complectitur; atque ita apte cohæret, ut diſsolui nullo modo queat, niſi ab eodem, a quo eſt colligatus. earum autem quattuor rerum, quas ſupra dixi, ſic in omni mundo omnes partes collocatæ ſunt, ut nulla pars huiuſce generis excederet extra, atque in hoc uniuerſo ineſſent genera illa uniuerſa. id ob eas cauſsas, primum ut mundus animans poſſit ex perfectis partibus eſſe perfectus, deinde ut unus eſſet, nulla parte, unde alter gigneretur, relicta; poſtremo ne quis morbus eum poſſit, aut ſenectus affligere: omnis enim coagmentatio corporis uel calore, uel frigore, uel aliqua impulſione uehementi labefactatur, & frangitur, et ad morbos ſenectutemq́. compellitur. hanc igitur habuit rationem effector mundi, molitorq́. deus, ut unum opus totum, atque perfectum ex omnibus totis, atque perfectis abſolueretur, quod omni morbo ſenio ue careret. formam autem & maxime ſibi cognatam, & decoram dedit. a quo enim animante omnes reliquos contineri uellet animantes, hunc ea forma figurauit, qua una omnes reliquæ formæ concluduntur: et globoſus eſt fabricatus: quod σφαιροειδὲς græci uocát: cuius omnis extremitas paribus a medio radijs attingitur. idq́. ita tornauit, ut nihil effici poſſit rotundius,

tundius, nihil ut aſperitatis haberet, nihil offenſionis, nihil incluſum angulis, nihil anfractibus, nihil eminens, nihil lacunoſum, omnesq. partes ſimillimæ omnium, quoad eius præſtabat iudicio diſſimilitudini ſimilitudo. Omni autem totam figuram mundi leuitate circundedit: nec enim oculis egebat, quia nihil extra, quod cerni poſſet, relictum erat; nec auribus, quia ne quod audiretur quidem: neque erant anima circunfuſa extrema mundi, ut reſpirationem requireret: nec uero deſiderabat aut alimenta corporis, aut detractionem confecti, & conſumpti cibi: neque enim ulla deceſſio fieri poterat, neque acceſſio. neque uero erat unde: ita ſe ipſe conſumptione & ſenio alebat ſui, cum ipſe per ſe, & a ſe & pateretur, & faceret omnia. ſic enim ratus eſt ille, qui iſta iunxit, & condidit, ipſum ſe contentum eſſe mundum, neque egere altero. itaque nec ei manus affixit, quia nec capiendum quidquam erat, nec repellendum; nec pedes, nec alia membra, quibus ingreſſus corpore ſuſtineret: motum enim dedit cælo eum, qui figuræ eius ſit aptiſſimus, qui unus ex ſeptem motibus mentem atque intelligentiam cohiberet maxime. itaque una conuerſione, atque eadem ipſe circum ſe torquetur, & uertitur. ſex autem reliquos motus ab eo ſeparauit: itaque eum ab omni erratione liberauit. ad hanc igitur conuerſionem, quæ pedibus & gradu non egeret, ingrediendi membra non dedit. hæc deus is, qui erat, de aliquando deo futuro cogitans, leuem

eum effecit, & undique æquabilem, & a medio ad ſummum parem, & perfectum, atque abſolutum ex abſolutis, atque perfectis. animum autem ut in eius medio collocauit, ita per totum tetendit: deinde eum circundedit corpore, & ueſtiuit extrinſecus: cæloq. ſoliuago, & uolubili, & in orbem incitato complexus eſt, quod ſecum ipſum propter uirtutem facile eſſe poſſet, nec deſiderare alterum, ſatis ſibi ipſe notus, & familiaris. ſic deus ille æternus hunc perfecte beatum deum procreauit. ſed animum haud ita, ut modo locuti ſumus, tum denique cum corpus ei effeciſſet, inchoauit: neque enim eſſet rectum minori parere maiorem. ſed nos multa inconſiderate ac temere dicimus, deus autem & ortu, et uirtute antiquiorem genuit animum, eumq. ut dominum atque imperantem obedienti præfecit corpori: idq. molitus tali quodam eſt modo. ex materia, quæ indiuidua eſt, & quæ ſemper uniuſmodi, ſuiq. ſimilis, & ex ea, quæ corporibus diuidua gignitur, tertium materiæ genus ex duobus in medium admiſcuit, quod eſſet eiuſdem naturæ, & quod alterius: idq. interiecit inter indiuiduum, atque id, quod diuiduum eſſet in corpore. ea cum tria ſumpſiſſet, unam in ſpeciem temperauit: naturamq. illam, quam alterius diximus, uel cum eadem coniunxit fugientem, et eius copulationis alienam permiſcens cum materia, cum ex tribus effeciſſet unũ, id ipſum in ea quæ decuit membra partitus eſt. iam partes ſingulas ex eodem, & ex altero, & ex materia

teria

teria temperauit. fuit autem talis illa partitio. unā principio partem detraxit ex toto: ſecundam autem primæ partis duplam: deinde tertiam, quæ eſſet ſecundæ ſeſquialtera, primæ tripla: deinde quartam, quæ ſecundæ dupla eſſet: quinctam inde, quæ tertiæ tripla: tum ſextam octuplam primæ: poſtremo ſeptimam, quæ ſeptem, & uiginti partibus antecederet primæ. deinde inſtituit dupla & tripla interualla explere, partes rurſus ex toto deſecans. quas interuallis ita locabat, ut in ſingulis eſſent bina media: uix enim audeo dicere medietates, quas græci μεσότητας *appellant: ſed quaſi ita dixerim, intelligatur: erit enim planius. earum alteram, eadem parte præſtantem extremis, eademq. ſuperatam, alteram pari numero præſtantem extremis, pariq. numero ſuperatam. ſeſquialteris autem interuallis, & ſeſquitertijs, & ſeſquioctauis ſumptis ex his colligationibus in primis interuallis, ſeſquioctauo interuallo, ſeſquitertia omnia explebat, cum particulam ſingulorum relinqueret. eius autem particulæ interuallo relicto, habebat numerus ad numerum eandem proportionem, comparationemq. in extremis, quam habent* CCLVI *cum* CCXLIII. *atque ita permiſtum illud, ex quo hæc ſecuit, iam omne conſumpſerat. hanc igitur omnem coniunctionem, duplicem in longitudinem diffidit: mediæq. accommodans mediam, quaſi decuſſauit: deinde in orbem torſit, ut & ipſæ ſecum, & inter ſe, ex commiſſura, quæ e regione eſſet,*

 iunge-

iungerentur : eoq́. motu , cuius orbis ſemper in eodem erat , eodemq́. modo ciebatur , undique eſt eas circumplexus . atque ita cum alterum eſſet exteriorem amplexus orbem , illum eiuſdem naturæ, hunc alterius nominauit : eamque , quæ erat eiuſdem , detorſit a latere in dextram partem : hanc autem citimam a media linea direxit ad læuam : ſed principatum dedit ſuperiori , quam ſolam indiuiduam reliquit . interiorem autem cum in ſex partes diuiſiſſet , ſeptem orbes diſpares duplo , & triplo interuallo moueri iuſſit, contrarijs inter ſe curſibus . eorum autem trium fecit pares celeritates , ſed quattuor & inter ſe diſpares, et diſſimiles trium reliquorum. animum igitur cum ille procreator mundi deus ex ſua mente & diuinitate genuiſſet , tum denique omne , quod erat concretum , atque corporeum , ſubſternebat animo , interiusq́. faciebat : atque ita medio medium accommodans copulabat . ſic animus a medio profectus , extremitatem cæli a ſuprema regione rotundo ambitu circumiecit , ſeſeq́. ipſe uerſans , diuinæ , ſempiternæ , ſapientisq́. uitæ induxit exordium . & corpus quidem cæli ſpectabile effectum eſt. animus autem oculorum effugit obtutum. eſt autem unus ex omnibus, rationis, contentionisq́. (ἁρμονίη græce) ſempiternarum rerum & ſub intelligentiam cadentium compos & particeps : quo nihil ab optimo & præſtantiſſimo genitore melius procreatum : quippe qui ex eadem uinctus , alteraq́. natura, adiuncta materia temperatione trium

partium

partium proportione compacta, ſe ipſe conuerſans, cum materiam mutabilem arripuiſſet, & cum rurſus indiuiduam, atque ſimplicem, per quam omnis mouetur, diſcernitq. quid ſit eiuſdem generis, & quid alterius: & cetera dijudicat, quid cuique rei ſit maxime aptum, quid quoque loco, aut modo, aut tẽpore contingat: quæq. diſtinctio ſit inter ea, quæ gignantur, & ea quæ ſint ſemper eadem. ratio autem utraque, quæ uerſatur in ijs, quæ ſunt ſemper eadem, et in ijs, quæ mutantur, cum in eodẽ, & in altero mouetur ipſa per ſeſe ſine uoce, et ſine ullo ſono, cum eandem partem attingit, qua ſenſus cieri poteſt: orbis illius generis alterius immutatus et rectus omnia animo mentiq. denuntiat: tum opiniones, adſenſionesq. firmæ ueræq. gignuntur. cum autem in illis rebus uertitur, quæ manentes ſemper eædem, non ſenſu, ſed intelligentia continetur,

Deſunt multa.

Ratione igitur, & mente diuina, ad originem temporis, curriculum inuentum eſt Solis & Lunæ.

Deſunt non nulla.

ita uim ſuam natura conuertit, ut terram Lunæ curſus proxime ambiret, eiq. ſupra terram proxima Solis circumuectio eſſet. Lucifer deinde & ſan-

cta

cta Mercurij ſtella curſum habent Solis celeritati parem, ſed uim quandam contrariam: eaq. conuerſione, quam inter ſe habent Lucifer, Mercurius, Sol, alij alios uincunt, uiciſſimq. uincuntur. Reliquorum ſiderum quæ cauſſa collocandi fuerit, quæq. eorum ſit collocatio, in ſermonem alium differendum eſt, ne in eo, quod attingendum fuit, quàm in eo, cuius cauſſa id attigimus, longior ponatur oratio. quando igitur unumquodque eorum ſiderum curſum decorum eſt adeptum, e quibus erat motus temporis conſignandus; colligatisq. corporibus uinculis animalibus, tum animantia orta ſunt, eaq. imperio parere didicerunt, tunc ex alterius naturæ motione tranſuerſa, in eiuſdem naturæ motum incurrentia, in eoq. hærentia, atque impedita, cum alia maiorem luſtrarent orbem, alia minorem tardiusq. maiorem, celeriusq. minorem, motu uero unius eiuſdemq. naturæ, quæ ueloċiſſime mouebantur, ea celeritate uinci a tardioribus, &, cum ſuperabant, ſuperari uidebantur: omnis enim orbis eorum quaſi facilitatis inflexione uertebatur: quam bifariam contrarie ſimul procedentia efficiebant, ut, quod eſſet tardiſſimum, id proximum fieret celerrimo. atque ut eſſet menſura quædam euidens, quæ in iſtis octo curſibus celeritates, tarditateſq. declararet; deus ipſe Solem, quaſi lumen, accendit ad ſecundum ſupra terram ambitum, ut quam maxime cælum omnibus colluceret, animanteſque, quibus ius eſſet doceri, ab eiuſdem motu,

& ab

& ab eo, quod ſimile eſſet, numerorum naturam, uimq. cognoſcerent. nox igitur & dies ad hunc modum, & ob has generata cauſſas, unum circuitum orbis efficit ſapientiſſimum, atque optimum: menſis autem, quando Luna luſtrato ſuo curſu Solem conſecuta eſt: annus, ubi Sol ſuum totum confecit, & peragrauit orbem. ceterorum autem ſiderum ambitus ignorantes homines, præter admodum paucos, neque nomen appellant, neque inter ſe numero commetiuntur: itaque neſciunt hos ſiderum errores id ipſum eſſe, quod rite dicitur tempus, multitudine infinita, uarietate admirabili præditos. attamen illud perſpici, & intelligi poteſt, abſoluto, perfectoq. numero temporis, abſolutum, perfectumq. annum, tunc compleri denique, cum ſe octo ambitus confectis ſuis curſibus ad idem caput retulerunt, cumq. eos permenſus eſt idem, & ſemper ſui ſimilis orbis. has igitur ob cauſſas nata aſtra ſunt, quæ per cælum penetrantia ſolſtitiali ſe et brumali reuocatione conuerterent, ut hoc omne animal, quod uidemus, eſſet illi animali, quod ſentimus, ad æternitatis imitationem ſimillimum. et cetera quidem uſque ad temporis ortum impreſſa ab illis, quæ imitabatur, effinxerat. ſed quia non dum omne animal in mundo intus incluſerat, ex ea parte deficiebat ad propoſitum exemplar imaginis ſimilitudo. quot igitur, & quales animalium formas mens, in ſpeciem rerum intuens, poterat cernere, totidem, & tales in hoc mundo ſecum cogitauit effingere.

ſingere. erant autem animantium genera quattuor, quorum unum diuinum, atque cæleſte, alterum pennigerum et aerium, tertium * terreſtre quartum. diuinæ animationis maxime ſpeciem faciebat ex igne, ita ut ſplendidiſſimus eſſet, et aſpectu pulcherrimus. cumq. ſimilem uniuerſitatis naturæ efficere uellet, ad uolubilitatem rotundauit, comiteq. eum ſapientia quam optimæ mentis effecit, circumq. cælum æqualiter diſtribuit, ut hunc uarietate diſtinctum bene græci κόσμον, nos lucentem mundum nominaremus. dedit autem diuinis duo genera motus: unum, quod ſemper eſſet in eodem æque, & idem in omnibus, atque uno modo celeraret: alterum, quod in anticam partem a conuerſione eiuſdem, & ſimilis, pelleretur. quinque autem reliquis motibus orbem eum eſſe uoluit expertem, immobilem, & ſtantem. ex quo genere ea ſunt ſidera, quæ infixa cælo non mouentur loco: quæ ſunt animantia, eaq. diuina, ob eamq. cauſſam ſuis ſedibus inhærent, & perpetuo manent. quæ autem uaga et mutabili ratione labuntur, ita generata ſunt, ut ſupra diximus. iam uero terram altricem noſtram, quæ traiecto axe ſuſtinetur, diei noctiſq. effectricem, eandemq. cuſtodem, antiquiſſimam deorum uoluit eſſe eorum, qui intra cælum gignerentur, flexiones autem deorum, & inter ipſos deos concurſiones, quæq. in orbibus deorum conuerſiones, anteceſſionesq. eueniant, cumq. inter ſe pæne contingant, eos, qui prope copulentur contraria regione, &

pone

Rotundauit

pone quos, aut ante labuntur, quibusq́. temporibus a noſtro aſpectu oblitеſcant, rurſusq́. emerſi errorem incutiant rationis expertibus, ſi uerbis explicare conemur, nullo poſito ſub oculis ſimulacro, earum rerum fruſtra ſuſcipiatur labor. Sed hæc ſatis ſunt dicta nobis. quæ de deorum, qui cernuntur, quiq́. orti ſunt, natura præfati ſumus, habeant hunc terminum. reliquorum autem, quos græci δαίμονας appellant, noſtri opinor lares, ſi modo hoc recte conuerſum uideri poteſt, & noſſe, & nuntiare ortum eorum maius eſt, quàm ut profiteri ſcribere nos audeamus. credendum nimirum eſt ueteribus & priſcis, ut aiunt, uiris, qui ſe progeniem deorum eſſe dicebant. itaque eorum uocabula nobis prodiderunt. noſſe autem generatores ſuos optime poterant: ac difficile factu eſt, a dijs ortis fidem non habere: quanquam nec argumentis, nec rationibus certis eorum oratio cóſirmatur: ſed quia de ſuis rebus notis uidentur loqui, ueteri legi, moriq́. parendum eſt. ſic igitur, ut ab his eſt traditum, horum deorum ortus habeatur, atque dicatur, ut Oceanum Salaciamq́. cæli ſatu terræq́. conceptu generatos, editosq́. memoremus: ex his Phorcyn, Saturnum, & opem: deinceps Iouem, atque Iunonem, reliquos, quos fratres inter ſe, agnatosq́. uſurpare, atque appellare uidemus, & eorum, ut utamur ueteri uerbo, proſapiam. quando igitur omnes, et qui mouentur palamq́. oſtenduntur, & qui eatenus nobis declarantur, quo ipſi uolunt, creati ſunt:

Genera tores

ſunt: tum ad eos is deus, qui omnia genuit fatur. Hæc uos, qui deorum ſatu orti eſtis, attendite: quorum operum ego parens effectorq́. ſum, quæ per me facta, non ſunt diſſoluta me inuito: quanquam omne colligatum ſolui poteſt: ſed haudquaquam boni eſt, ratione uinctum uelle diſſoluere. ſed quoniam orti eſtis, immortales uos quidem eſſe, et indiſſolubiles non poteſtis: neutiquam tamen diſſoluemini, nec uos ulla mortis fata periment, nec fraus ualentior, quàm conſilium meum: quod maius eſt uinculum ad perpetuitatem ueſtram, quàm illa quibus eſtis tum, cum gignebamini, colligati. quid ſentiam igitur, cognoſcite. tria nobis genera reliqua ſunt, eaq́. mortalia: quibus prætermiſſis, cæli abſolutio perfecta non erit: omnia enim genera animalium complexu non tenebit: teneat autem oportebit, ut ex eodem ne quid abſit. quæ a me ipſo effecta ſint, quod deorum uitam poſſint adæquare. ut igitur mortali generentur conditione, uos ſuſcipite, ut illa gignatis, imitemeniq́. uim meam, qua in ueſtro ortu me uſum eſſe meminiſtis: in quibus qui tales creantur, ut deorum immortalium quaſi gentiles eſſe debeant, diuini generis appellentur, teneantq́. omnium animantium principatum, uobisq́. iure & lege uolentes pareant: quorum uobis initium, ſtatusq́. traditur a me. uos autem ad id, quod erit immortale, partem attexitote mortalem. ita orientur animantes, quos & uiuos alatis, & conſumptos ſinu recepiatis. Hæc ille dixit. deinde ad

tempe-

temperationem ſuperiorem reuertit: in qua omnem animum uniuerſæ naturæ temperans permiſcebat, ſuperisq. permixtionis reliquias fundens æquabat, eodem modo ferme, niſi quòd non ita incorrupta, ut ea quæ ſemper idem, ſed a dijs ſecundum ſumebat, atque tertium. toto igitur omnino conſtituto, ſideribus parem numerum diſtribuit animorum, & ſingulos adiunxit ad ſingula, atque ita quaſi in currum uniuerſitatis impoſuit, commonſtrauitq. leges fatales, ac neceſſarias, & oſtendit primum ortum unum fore omnibus, eumq. moderatum, atque conſtantem, nec ab ullo imminutum: ſatis autem, et quaſi ſparſis animis, fore uti certis tẽporum interuallis oriretur animal, quod eſſet ad cultum deorum aptiſſimum. ſed cum duplex eſſet natura generis humani, ſic ſe res habebant, ut præſtantius genus eſſet eorum, qui eſſent futuri uiri. cum autem animis corpora cum neceſſitate inſeuiſſet, cumq. ad corpora neceſſitate tum acceſſio fieret, tum abſceſſio, neceſſe erat ſenſum exiſtere unum, communemq. omnium uehementiore motu excitato, coniunctoq. naturæ, deinde uoluptate & moleſtia mixtum amorem, poſt iram & metum, & reliquos motus animi, comites ſuperiorum, & his etiam contrarios diſſidentes: quos qui ratione rexerit, iuſte uixerit: qui autem his ſe dederit, iniuſte. atque ille, qui recte & honeſte curriculum uiuendi a natura datum confecerit, ad illud aſtrum, quo cum aptus fuerit, reuertetur: qui autem immoderate

cum necessitate aliter in oratore.

rate & intemperate uixerit, eum ſecundus ortus in figuram muliebrem transferet; & ſi ne tum quidem finem uitiorum faciet, grauis etiam iactabitur, & in ſuis moribus ſimillimas figuras pecudum, & ferarum transferetur, neque malorum terminum prius aſpiciet, quàm illam ſequi cœperit conuerſionem, quam habeat in ſe ipſe eiuſdem, & unius ſimul innatam & inſitam: quod tum eueniet, cum illa, quæ ex igne, aere, aqua, atque terra turbulenta, & rationis expertia inſederint, denique ratione depulerit, & ad primam atque optimam affectioné animi peruenerint. Quæ cum ita deſignaſſet, ſeſéque, ſi quid poſtea fraudis, aut uitij eueniſſet, extra omnem culpam, cauſſamq. poſuiſſet, alios in terra, alios in Luna, alios in reliquas mundi partes, quæ ſunt ad ſpatiorum temporis ſignificationem notæ conſtitutæ, ſpargens quaſi ſerebat. poſt autem ſationem eam dijs, ut ita dicam, iunioribus permiſit, ut corpora mortalia effingerent, quantumq. eſſet reliquum ex humano animo, quod deberet accedere, id omne, & quæ conſequentia eſſent, perpolirent, & abſoluerent: deinde ut huic animanti principem ſe ducemq. præberet, uitamq. eius pulcherrime regeret, & gubernaret, niſi quatenus ipſe beneficijs ſua culpa ſibi aliquid miſeriæ quæreret. atque is quidem, qui cuncta compoſuit, conſtanter in ſuo manebat ſtatu. qui autem erant ab eo creati, cum parentis ordinem cognouiſſent, hunc ſequebantur, itaque cum accepiſſent immortale

princi-

principium mortalis animantis, imitantes genitorem & effectorem ſui, particulas ignis, & terræ, & aquæ, et aeris a mundo, quas rurſus redderent, mutuabantur, eaſq. inter ſe copulabant, haud iiſdem uinculis, quibus ipſi erant colligati, ſed talibus, quæ cerni non poſſent propter paruitatem: crebris quaſi cuneolis iniectis unum efficiebant ex omnibus corpus: itemq. in eo influente atque effluente animo diuino ambitus illigabant. itaque illi in flumen immerſi neque tenebant, neque tenebantur, ſed ui magna tum ferebant, tum ferebantur. ita totum animal mouebatur illud quidem, ſed immoderate & fortuitu, ut ſex motibus ueheretur: nam & ante, & pone, ad læuam, & ad dextram, & ſurſum, & deorſum, modo huc, modo illuc.

Deſunt non nulla.

ſed ſi in ſplendore conſedit, tum uel eadē ſpecies, uel interdum immutata redditur, cum ignis oculorum cū eo igne, qui eſt ob os offuſus, ſe confudit, et contulit. dextra autem uidentur, quæ læua ſunt; quia contrariis partibus oculorum, contrarias partes attingunt. reſpondent autem dextra dextris, læua læuis conuerſione luminum, cum ea inter ſe non cohære-

ſcunt. id fit, cum ſpeculorum læuitas hinc, illincq́. altitudinem aſſumpſit, & ita dextra detruſit in læuam partem oculorum, læuaq́. in dextram. ſupina etiam ora cernuntur depulſione luminum: quæ conuertens inferiora reddit quæ ſunt ſuperiora: atqui hæc omnia ex eo genere ſunt, quæ rerum adiuuant cauſſas. quibus utitur miniſterijs deus, cum optimi ſpeciem, quoad fieri poteſt, efficit. ſed æſtimant plerique non hæc adiuuantia cauſſarũ, ſed has ipſas eſſe omnium cauſſas, quæ uim habeant refrigerandi, calfaciendi, concreſcendi, liquendi. careant autem omni intelligentia, atque ratione, quæ, niſi in animo, nulla alia in natura reperiantur. animus autem ſenſum omnem effugit oculorum. at ignis, & aqua, & terra, & aer corpora ſunt, eaq́. cernuntur. illum autem, qui intelligentiæ ſapientiæq́. ſe amatorem profitetur, neceſſe eſt intelligentis ſapientisq́. naturæ primas cauſſas conquirere, deinde ſecundas cauſſas rerum earum, quæ neceſſario mouent alias, cum ipſæ ab alijs mouentur. quocirca nobis ſic cerno eſſe faciendum, ut de utroque nos quidem dicamus genere cauſſarum, ſeparatim autem de ijs, quæ cum intelligentia ſunt efficientes pulcherrimarum rerum, atque optimarum, de ijs, quæ uacantes prudentia, inconſtantia, perturbataq́. efficiunt. Ac de oculorum quidem cauſſis, ut haberent eam uim, quam nunc habent, ſatis ferme eſſe dictum puto. maxima autem eorum utilitas do nata humano generi deorum munere deinceps explicetur.

Deinceps pro postea.

plicetur. rerum enim optimarum cognitiones nobis oculi attulerunt. nam hæc, quæ eſt habita de uniuerſitate, oratio a nobis haud unquam eſſet inuenta, ſi neque ſidera, neque Sol, neque cælum ſub oculorum aſpectum cadere potuiſſent. nunc uero dies noctesq́. oculis cognitæ, tum menſium, annorumq́. conuerſiones ad numerum machinatæ ſunt, & ſpatium temporis dimenſæ, & ad quæſtionem totius naturæ impulerunt. quibus ex rebus philoſophiam adepti ſumus: quo bono nullum optabilius, nullum præſtantius neque datum eſt mortalium generi deorum conceſſu, atque munere, neque dabitur.

Multa deſiderantur.

ARATI VERSVS
A CICERONE CONVERSI.

et, ubi aliquot in locis, iniuria temporis amiſſi Ciceronis uerſus deſiderantur, eos addidimus, quos, a Virgilio, Germanico Cæſare, Rufo Auieno conuerſos, colligere potuimus: qui, eorum nominibus e regione notatis, internoſcuntur.

VIR. AB *Ioue principium Muſæ, Iouis omnia plena.*
3. ecl.

*

VIR. *Atque hæc ut certis poſſimus diſcere ſignis,*
1. *geor.* *Aeſtusq́. pluuiasq́ue, et agentes frigora uentos*
Ipſe pater ſtatuit.
GER. *Nunc uacat audaces in cælum tollere uultus*
Sideraq́. & uarios aſtrorum noſcere motus.

*

Hæc ego dum lætis cogor prædicere muſis,
Pax tua, tuq́. adſis nato, numenq́. ſecundes.
CIC. *Cetera labuntur celeri cæleſtia motu,*
Cum cæloq́. ſimul nocteſq́. dieſq́. feruntur.
GER. *Axis ſtat, motus ſemper ueſtigia ſeruat,*
Libratasq́. tenet terras, & cardine firmo
Orbem agit extremum.
CIC. *Extremusq́. adeo duplici de cardine uertex*
Dicitur eſſe polus.
VIR. *Hic uertex nobis ſemper ſublimis, at illum*

1.geor. *Sub pedibus ſtyx atra uidet, maneſq́. profundi.*

CIC. *Hunc circum* ἄρκτοι *duæ uertuntur.*

GER. *Tres temone rotiſq́; micant, ſublime quaternæ,*
Si melius dixiſſe feras, obuerſa refulgent
Ora feris, caput alterius ſuper horrida terga
Alterius lucet. pronas capit orbis in ipſos
Decliuis humeros.
Cræſia uos tellus aluit, moderator Olympi
Donauit cælo. meritum cuſtodia fecit,
Quod fidei comites prima incunabula magni
Fuderunt Iouis attonitæ, cum furta parentis
Aerea pulſantes mendaci cymbala dextra
Vagitus pueri patrias ne tangeret auras
Dictæi exercerent dominæ famuli Corybantes

CIC. *Ex his altera apud Græcos Cynoſura uocatur.*
Altera.
Quas noſtri ſeptem ſoliti uocitare triones.

GER. *Dat Graijs Helice curſus maioribus aſtris.*

*

CIC. *Hac fidunt duce nocturna Phœnices in alto:*
Sed prior illa magis ſtellis diſtincta refulget,
Et late prima confeſtim a nocte uidetur.
Hæc uero parua eſt, ſed nautis uſus in hac eſt:
Nam curſu interiore breui conuertitur orbe.

GER. *Sidoniamq́. ratem nunquam ſpectata fefellit.*

CIC. *Has inter ueluti rapido cum gurgite flumen*
Toruu' draco repit, ſubter ſupraq́. reuoluens
Seſe, conficienſq́. ſinus e corpore flexos.

*

Huic

Huic non una modo caput ornans ſtella relucet,
Verum tempora ſunt duplici fulgore notata,
Etrucibusq́. oculis duo feruida lumina flagrant,
Atque uno mentum radianti ſidere lucet,
Obſtipumq́. caput tereti ceruice reflexum
Obtutum in cauda maioris figere dicas.

*

Hoc caput hic paullum ſeſe, ſubitoq́. recondit.
Ortus ubi atque obitus partẽ miſcentur in unã.
Attingens defeſſa uelut mærentis imago
Vertitur.
ἐνγόνασιν *dicunt, genibus quòd nixa feratur.*

*

GER. *Dextro nanque genu nixus, diuerſaq́. tendens*
Brachia, ſuppliciter paſſis ad numina palmis
Serpentis capiti figit ueſtigia ſæua.
CIC. *Hic illa eximio poſita eſt fulgore Corona.*
GER. *Hunc illi Bacchus thalami memor addit honorẽ.*

*

CIC. *Atque hoc a tergo propter caput Anguitenẽtis,*
Quem claro perhibent ὀφιοῦχον *nomine Graij,*

*

GER. *Illis lãguet honos humeris, manet integer ardor,*
Luna etiam menſem cum pleno diuidit orbe.

*

CIC. *Hic preſſu duplici palmarum continet Anguem,*
Atque eo ipſe manet religatus corpore toto.
Nanque uirũ mediũ Serpens ſub pectore cingit:
Ille tamen nitens grauiter ueſtigia ponit,

Atque oculos urget pedibus pectusq. Nepai.
GER. *Eſt impar manibus pondus, nam dextera paruá*
Partē Anguis tenet, a læuaq́. attollitur omnis.
Quantumq́. a læua diſtantia certa notantur,
Erigitur tantum Serpens, atquę ultima mento
Stella ſub ætherea lucet crinita Corona.
Ad quam ſed dorſo peruadit lubricus Anguis.
Inſignes cælum perfundunt lumine Chelæ.
CIC. *Arctophylax uulgo qui dicitur eſſe Bootes,*
Quòd quaſi temone adiūctá præ ſe quatit arctū.
Huic autem ſubter præcordia fixa uidetur.
Stella micans radijs Arcturus nomine claro.
Spicum illuſtre tenens ſplendenti corpore Virgo
GER. *Quam te diua uocant, tangunt mortalia ſi te*
Carmina, nec ſurdam præbes uenantibus aurē.
Exoſa haud mortale genus, medio mihi curſu
Stabunt quadrupedes, & flexis lætus habenis
Teq. tuumq́. canam terris uenerabile numen.
Aurea pacati regeret cum ſæcula mundi
Iuſtitia, inuiolata malis, placidiſſima uirgo,
Siue illi aſtra genus fuerit, quem fama parentem
Tradidit aſtrorum, ſeuero intercipit æuo.
Ortus fama tui medijs te læta ferebat
Sublimis populis, nec dedignata ſubire
Tecta hominū, et puros mores ſine crimine diua
Iura dabas, cultuq́. nouo rude uulgus in omnem
Formabas uitæ ſynceris artibus uſum.
Nondum uæſanos rabies nudauerat enſes,
Nec cum ſanguineis fuerat diſcordia nata,
Ignotiq.

Ignotiq. maris curſus : priuataq. tellus
Grata ſatis : neque per dubios auidiſſima uentos
Spes procul amotas fabricata naue petebant.
Diuitias fructusq. dabat placata colono
Sponte ſua tellus ; nec parui terminus agri
Præſtabat dominis ſigno tutiſſima rura.
At poſtquam argenti creuit deformior ætas,
Rarius inuiſit maculatas fraudibus urbes.
Seraq. ab excelſis deſcendens montibus, ore
Velato, triſtisq. genas abſcondita ripa,
Nulliusq. larem, nullos adit illa penates.
Tantum cum trepidum uulgus cœtusq. notauit,
Incipit, O patrum ſoboles oblita priorum
Degeneresq. habuit ſemperq. habitura minores:
Quid me nũc habitus ſuper et mala uota uocatis?
Quærenda eſt ſedes nobis. noua ſæcula ueſtra
Artibus indomitis tradam ſceleriq. cruento,
Hæc effata, ſuper montes abit alite curſu,
Attonitos linquens populos, grauiora pauentes.
Aerea ſed poſtquã proles terris data, nec iam
Semina uirtutis initijs demerſa reſiſtunt:
Quiſque priora tenet ueſtigia, quiſque ſecunda.
Ferriq. inuento mens eſt lætata metallo,
Polluit & taurus menſeis aſſuetus aratro:
Deſeruit propere terras iuſtiſſima uirgo,
Et cæli ſortita locum, qua proximus illi
Tardus in occaſum ſequitur ſua plauſtra Bootes.
Virginis at placidæ præſtanti lumina ſignat
Stella humeros, Helicen nec clarior ambit

Quæq.

Quæq. micat, claudaq. armũ præfulget ad ipſũ,
Quæq. priora tenet ueſtigia, quæque ſecunda
Clunibus hirſutis & quæ ſua ſidera reddit,
Nãque aliæ, quibus expletum ceruixq. caputq.
Vatibus ignotæ priſcis ſine honore feruntur

*

CIC. *Et natos Geminos inuiſes ſub caput Arcti*
Subiectus medio eſt Cancer, pedibusq. tenetur
Magnu' Leo, tremulã quatiens e corpore flãmã.

GER. *Huic ubi contigerit Phœbi uiolentior axis*
Accenſa in Cancro, iam tunc geminabitur æſtas,
Tunc lymphæ tenues, tunc eſt triſtiſſima tellus,
Et denſas lætus ſegetes bene condit arator.
Ne mihi tunc tenuis pulſet uaga cærula puppis.
Dem potius uentis excluſo uela rudente,
Excipiamq. ſinu Zephyris ſpirantibus auras.

*

CIC. *Sub læua Geminorum obductus parte feretur*
Aduerſum caput, huic Helice truculenta tuetur.
At Capra læuum humerum clara obtinet.

GER. *Nomina præterea ſecum trahit una putata*
Nutrix eſſe Iouis.

CIC. *Verũ hæc eſt magno atq. illuſtri prædita ſigno.*
Contra Hœdi exiguum iaciunt mortalibus ignẽ.
Cuius ſub pedibus,
Corniger eſt ualido connixus corpore Taurus.

GER. *Et caput & ſcapulas, nares & cornua Tauri*
Frõte micant Hyades, quæ cornua sũma ſiniſtri
Summa tenent. ſub hæc eadem ueſtigia dextra

Aurigæ

Aurigæ mediaq. ligant compagine. diuus
Myrtilus exoritur, ſummo cum piſcibus ore
Totus cum Tauro lucet, ruit oceano Bos,
Ante ſuper terras cum fulget Myrtilus ore.
CIC. *Has Græci ſtellas Hyadas uocitare ſuerunt.*

*

GER. *Iaſides etiam cælum cum coniuge Cepheus*
Aſcendit totaq. domo, quia Iuppiter auctor
Eſt generis, prodeſt maieſtas ſæpe parentis.
Ipſe breuem patulis manibus ſtat poſt Cynoſurã.
CIC. *Nãq. ipſum ad tergũ Cynoſuræ uertitur Arcti.*
GER. *Diducto paſſim quantum latus a pede dextro,*
Cepheus extremam tangit Cynoſurida caudam,
Tantundem a læuo diſtat minor. utraque iungit
Regula, Cepheos ueſtigia baltheus ambit.

* *(peia.*

CIC. *(Hũc antecedit) obſcura ſpecie ſtellarum Caſſio-*
GER. *Clara, etiam pernix, cælo cum Luna refulget,*
Sed breuis & paucis decorata in ſidere flammis,
Qualis ferratos ſubicit clauicula dentes,
Succutit & foribus prædicit uincula clauſtri:
Talis diſpoſitis ſtellis, ipſa horrida uultu
Sic tendit palmas, ceu ſit planctura relictam
Andromedam meritæ non iuſta piacula matris.
CIC. *Hanc autem illuſtri uerſatur corpore propter*
Andromede, fugiens aſpectum mæſta parentis.
GER. *Nec procul Andromede totã quã cernere nõdũ*
Obſcura ſub nocte licet, ſic emicat ore,
Sic magnis humeris cãdẽs nitet, ac media ambit

Ignea

Ignea ſubſtricta fulget qua zonula palla.
Sed pœnæ facies remanet, diſtrictaq. pandit
Brachia, ceu magni teneantur robore ſaxi.

*

CIC. *Hinc Equus ille iubam quatiens fulgore micanti*
Summum contingit caput aluo, ſtellaq. iungens
Vna tenet duplices communi lumine formas,
Aeternum ex aſtris cupiens connectere nodum.

GER. * *tres armo, ſed latera æquis*
Diſtinguunt ſpatijs: capiti triſtiſſima forma,
Et ceruix ſine honore obſcuro lumine ſordet.
Spumanti mandit ſed quæ ferus ore lupato,
Et capite & longa ceruice inſignior exit
Stella nitens armis, lateriq. ſimillima magno.
Nec totam ille tamē formam per ſingula reddit,
Primo præſtat Equo, medio rapta ordine mēbra
Deſtituent uiſus, radijs hinc ſurgit imago.
Gorgonis hinc proles in Pierio Helicone
Vertice cum ſummo nondum decurreret unda
Muſæos fontes dextri pedis ictibus hauſit:
Inde liquor genitus nomen tenet Hippocrenen,
Fontes nomen habet. ſed Pegaſus æthere ſummo
Veloces agitat pennas, & ſidere gaudet.

CIC. *Exin contortis Aries cum cornibus hæret*
* *qui longe maxima torret,*
Orbis & ad finem ſpatijs non tardior ipſe
Peruenit, quam * *Lycaonis Arctos*
Claraq. non illi eſt facies, nec ſidera poſſunt,
Officiat ſi Luna, ſua uirtute nitere

Sed quærendus erit Zonæ ratione micantis.
CIC. *hanc ſubter poſſis cognoſcere fultum.*
Iam cæli mediam partem terit, ut prius altæ
Chelæ, tum pectus quod cernitur Orionis.
Et prope conſpicies paruum ſub pectore claro
Andromedæ ſignum. Deltωton dicere Graij
Quod ſoliti, ſimili quia forma littera claret.
Huic ſpatio ductum ſimili latus extat utrunque,
At non tertia pars lateris. nam non minor illis,
Sed ſtellis longe denſis præclara relucet.
Inferior paullo eſt Aries, & flamen ad auſtri
Inclinatior. atque etiam uehementius illi
Piſces, quorum alter paullo prælabitur ante,
Et magis horriſonis Aquilonis tangitur alis.
Atque horũ et caudis duplices uelut eſſe catenæ
Dicantur, ſua diuerſæ per lumina ſerpunt,
Atque una tandem in ſtella cõmuniter hærent,
Quam ueteres ſoliti cæleſtem dicere nodum.
Andromedæ læuo ex humero ſignum
Ac poſitum poteris ſupra cognoſcere piſcem.
Et pedibus uatum ſummo natum Ioue Perſeum.
Quos humero retinet defixo corpore Perſeus.
Qua sũma ab regiõe Aquilonis flãmina pulſant.
Hic dextram ad ſedes intendit Caſſiopeiæ,
Diuerſosq́. pedes uinctos talaribus aptis.
Puluerulentus uti, de terra lapſu repente
In cælum uictor magnum ſub culmine portat.
At propter læuum genu omni ex parte locatas
Paruas Vergilias tenui cum luce uidebis.

Hæ ſeptem uulgo perhibentur more uetuſto
Stellæ, cernuntur uero ſex undique paruæ.
At non interiјſſe putari conuenit unam.
Sed fruſtra temere a uulgo ratione ſine ulla
Septem dicier ut ueteres ſtatuere poetæ,
Aeterno cunctas æuo qui nomine dignant.
Alcyone, Meropeque, Celeno, Taygeteque,
Electre, Steropeque, ſimul ſanctiſſima Maia,
Hæ tenues paruo labentes lumine lucent,
At magnum nomen ſigni, clarumq. uocatur,
Propterea quòd & æſtatis primordia claret,
Et poſt hiberni præpandens temporis ortus,
Admonet ut mandent mortales ſemina terris.
Inde fides leuiter poſita & conuexa uidetur,
Mercurius paruus manibus quam dicitur olim
Infirmis fabricatus, in alta ſede locaſſe.
Quæ genu ad læuum Niſi delapſa reſedit,
Atque inter flexum genu & caput alitis hæſit.
Nanque eſt Ales auis, lato ſub tegmine cæli
Quæ uolat, et ſerpẽs geminis ſecat aera pennis,
Altera pars huic obſcura eſt & luminis expers:
Altera nec paruis, nec claris lucibus ardet,
Sed mediocre iacit quatiens e corpore lumen.
Hæc dextrã Cephei dextro pede pellere palmã
Geſtit, iam uero clinata eſt ungula uehemens
Fortis Equi propter pennati corporis alam.
Ipſe autem labens multis Equus ille tenetur
Piſcibus. hinc ceruix dextra mulcetur Aquari.
Tum gelidum ualido de corpore frigus anhelans

Corpore ſemifero magno Capricornus in orbe,
Quem cum perpetuo ueſtiuit lumine Titan,
Brumali flectens contorquet tempore curſum.
Hoc caue te ponto ſtudeas committere menſe:
Nam non longinquum ſpatium labere diurnum,
Non hiberna cito uoluetur curriculo nox.
Humida non ſeſe ueſtris aurora querelis
Ocyus oſtendet, clari prænuntia ſolis:
At ualidis æquor pulſabit uiribus auſter,
Tum fixum tremulo quatietur frigore corpus,
Sed tamen anni iam labuntur tempore toto,
Nec cui ſignorum cedunt, neque flamina uitant,
Nec metuunt canos minitati murmure fluctus,
Atque etiam ſupero naui pelagoq. uagato
Menſe Sagittipotens ſolis tum ſuſtinet orbem:
Ná iam cũ minus exiguo lux tẽpore præſto eſt,
Hoc ſignũ ueniens poterunt prænoſcere nautæ:
Iam prope præcipiti ante licebit uiſere nocti,
Vt ſeſe oſtendens emergat Scorpius alte
Poſteriore trahens flexum ui corporis arcum.
Iam ſupra cernes Arcti caput eſſe minoris,
Et magis erectum ad ſummum uerſarier orbẽ.
Tum ſeſe Orion toto iam corpore condit
Extrema prope nocte, et Cepheus conditur ante
Lumborum tenus a palma depulſus ad undas.
*Hic miſſore * iacet una ſagitta*
Quam propter nitens penna conuoluitur ales,
Et clinata magis paullo eſt Aquilonis ad auras.
At propter ſe Aquila ardẽti cũ corpore portat,
Igniferum

Ignifꝫrum mulcens tremebundis æthera pennis,
Nó nimis ingenti cum corpore, ſed graue mæſtis
Oſtendit nautis perturbans æquora ſignum.
Tum magni currens Capricorni corpora propter
Delphinus iacet, haud nimio luſtratu' nitore,
Præter quadruplices ſtellas in fronte locatas
Quas interuallum binas diſterminat unum;
Cetera pars læte tenui cum lumine ſerpit,
Illæ quæ fulgent luces ex ore coruſco
Sunt inter partes gelidas Aquilone locatæ,
Atque inter ſpatium & læti ueſtigia ſolis.
At pars inferior Delphini fuſca uidetur,
Inter ſolis iter, ſimul inter flamina uenti,
Viribus erumpit qua ſummi ſpiritus auſtri.
Exinde Orion obliquo corpore nitens,
Inferiora tenet truculenti corpore Tauri.
Quem qui ſuſpiciet in cælum nocte ſerena,
Late diſperſum non uiderit, abdita uero
Cetera ſe ſperet cognoſcere ſigna poteſſe.
Nanque pedes ſubter rutilo cum lumine claret,
Feruidus ille Canis ſtellarum luce refulgens.
Hunc tegit obſcuris ſubter præcordia ueſper.
Ver toto ſpirans rabido de corpore flammam,
Aeſtiferos ualidis erumpit flatibus ignes,
Totus ab ore micans iacitur mortalibus ardor.
Hic ubi ſe pariter cum ſole in lumina cæli
Extulit, haud patitur foliorum tegmine fruſtra
Suſpenſos animos arbuſta ornata tenere.
Nam quorum ſtirpes tellus amplexa prehendit,
Hæc

Hæc augens anima uitali flamina mulcet.
At quorum nequeunt radices findere terras,
Denudat folijs ramos & cortice truncos.
Hũc propter, ſubterq. pedes, quos diximus ante,
Oriona, iacet leuipes Lepus: hic fugit, ictus
Horrificos metuens roſtri tremebundus acuti:
Nam Canis infeſto ſequitur ueſtigia curſu.
Præcipitantẽ agitãs, oriens iam denique paullũ,
Curriculum nunquam defeſſo corpore ſedans.
At Canis ad caudam ſerpens prælabitur Argo,
Conuerſam præ ſe portans cum lumine puppim.
Non aliæ naues ut in alto pandere proras
Ante ſolent, roſtro Neptunia prata ſecantes,
Sed conuerſa retro cæli ſemper loca portat.
Sicut cum cœptant tutos conſtringere portus
Obuertunt nauem magno cum pondere nautæ.
Aduerſamq. trahunt optata ad littora puppim.
Si conuerſa uetus ſuper æthera uertitur Argo,
Atque uſque a prora ad cælũ ſine lumine malũ,
A malo ad puppim cum lumine clara uidetur,
Inde gubernaclum diſperſo lumine fulgens
Clari poſteriora Canis ueſtigia condit.
Exin ſemotam procul in tutoq. locatam
Andromedã, tamẽ explorãs fera quærere Piſtrix
Pergit, et uſque ſitã ualidas Aquilonis ad auras
Cærula ueſtigat, finita in partibus auſtri.
Hanc Aries tegit, & ſquámoſi corpore Piſces,
Fluminis illuſtris tangentem corpore ripas
Nãque etiã Eridanum cernes in parte locatum,

Cæli funeſtum magnis cum uiribus amnem,
Quem lacrymis mæſtæ Phaethõtis ſæpe ſorores
Sparſerunt, letum mærenti uoce canentes.
Hunc Orionis ſub læua cernere planta
Serpentem poteris; proceraq́. uincla uidebis
Quæ retinent Piſces caudarum parte locata.
Flumine mixta retro ad Piſtricis terga reuerti
Hinc una ſtella uertuntur, quam iacit ex ſe
Piſtricis ſpina ualida cum luce refulgens:
Exinde exiguæ tenui cum lumine multæ
Inter Piſtricem fuſæ ſparſæq́. uidentur
Atque Gubernaclũ ſtellæ, quas contigit omneis
Formidans acrẽ morſum Lepus his neque nomẽ
Nec formam ueteres certam ſtatuiſſe uidentur.

*

Nam quæ ſideribus claris natura poliuit,
Et uario pinxit diſtinguens lumine formas,
Hæc ille aſtrorum cuſtos ratione notauit
Signaq́. ſignauit cæleſtia nomine uero.
Has autem quæ ſunt paruo ſub culmine fuſæ,
Conſimili ſpecie ſtellas pariliq́. nitore,
Non potuit nobis nota clarere figura.

*

Voluitur inferior Capricorno Piſcis ad Auſtrũ,
Piſtricem obſeruans, procul illis piſcibus hærens:
At prope conſpicies experteis nominis omnes
Inter Piſtricẽ et Piſcem quem diximus Auſtri,
Stellas ſub pedibus ſparſas radiantis Aquari.
Propter Aquarius obſcurũ dextra rigat amnẽ,

Exiguo

Exiguo qui ſtellarum candore niteſcit.
E multis tum his duo late lumina fulgent.

*

Vnum ſub magni pedibus cernetur Aquari.
Quod ſupereſt gelido delapſum lumine fontis,
Spumiferam ſubter caudam Piſtricis adhæſit:
Aſt omnes ſtellæ perhibentur nomine aquai.
Hic aliæ uolitant paruo cum lumine claræ,
Atque priora pedum ſubeunt ueſtigia magni
Arcitenentis, & obſcuræ ſine nomine condunt,
Inde Nepæ cernes propter fulgentis acumen
Aram quam flatu permulcet ſpiritus Auſtri,
Exiguo ſuperum quæ lumina tempore tranat.
Nam procul Arcturo eſt aduerſa parte locata,
Arcturo magnum ſpatium ſupra dedit, orbem
Iuppiter hunc paruum inferiori parte locauit:
Hic tamen æterno inuiſens loca curriculo nox
Signa dedit nautis, cuncti quæ noſcere poſſent,
Comiſerans hominum metuendos undique caſus.
Nam cum fulgentem cernes ſine nubibus atris
Aram ſub media cæli regione locatam,
A ſumma parte obſcura caligine tectam:

*

Tum ualidis fugito deuitans uiribus auſtrum.

*

Quem ſi proſpiciens uitaueris, omnia caute
Armamenta locans, tuto labere per auras:
Sin grauis inciderit uehementi flamine uentus,
Perfringet celſos defixo robore malos

Vt res nulla feras poſſit mulcere procellas
Ni parte ex Aquilonis opacam pellere nubem
Cœperit, & ſubitis auris diduxerit Ara.

*

Sin humeros medio in cælo Centaurus habebit,
Ipſeq̃. cærulea contectus nube feretur,
Atque Aram tenui caligans ueſtiet umbra,
Ad ſignorum obitum uis eſt metuenda Fauoni,
Ille autem Centaurus in alta ſede locatus.

*

Qua ſeſe clarum collucens Scorpios infert,
Hæc ſubter partem præportans ipſe uirilem,

*

Cedit, equi et partes properat cõiungere Chelis.
Hic dextra pergẽs quadrupes qua uaſta tenetur,
Quam nemo certo donauit nomine Graium,
Tendit, & illuſtrem truculentus cedit ad Arã.
Hic ſeſe inferni de partibus erigit Hydra
Præcipiti lapſu flexo cum corpore ſerpens.
Hoc caput atq. oculos torquens ad terga Nepai,
Conuexoq̃. ſinu ſubiens inferna Leonis,
Centaurum leni contingit lubrica cada.
In medioq̃. ſinu fulgens Cratera relucet:
Extrema nitens plumato corpore Coruus,
Roſtro tundit, & hic, Geminis eſt ille ſub ipſis
Ante Canem Graio Procyon qui nomine fertur.
Hæc ſunt quæ uiſens nocturno tempore ſigna,
Legitimo cernes cælum luſtrantia curſu.
Nam quæ per bis ſex ſignorum labier orbes

Quinque

Quinque ſolent ſtellæ, ſimili ratione notari
Non poſſunt: quia quæ faciunt ueſtigia curſu,
Non eodem ſemper ſpatio portata teruntur.
Sic malunt errare uagæ per nubila cæli,
Atque ſuos uario motu metirier orbes.
Hæc faciunt magnos longinqui temporis annos,
Cum redeunt ad idem cæli ſub tegmine ſignum.
Quare ego nunc nequeo totos euoluere curſus:
Verum hæc quæ ſemper certo uoluuntur in orbe
Fixa, ſimul magnos ſimiles uertentibus orbes
Quattuor, æterno luſtrantes lumine mundum.
E quibus annorum uolitantia lumina noſces,
Quæ denſis diſtincta licebit cernere ſignis.
Tum multos orbes magno cum lumine latos
Vinctos inter ſe, & nodis cæleſtibus aptos,
Atque pari ſpatio duo cernes eſſe duobus.
Nam ſi nocturno cognoſcens tempore cælum,
Cum neque caligans detergit ſidera nubes,
Nec pleno ſtellas ſuperaret lumine luna,
Vidiſti magnum candentem ſerpere Circum:
Lacteus hic nimio fulgens candore notatur.
Hic non perpetuum detexens conficit orbem,
Sed ſpatio multum ſupereſt præſtare duobus:
Dicitur & late cæli luſtrare cauernas,
Quorum alter tãgens Aquilonis uertitur auras
Ora petens Geminorũ, illuſtratum genu ardens,
In ſeſe retinens Auriga portat utrunque.
Hunc ſupra, læua Perſeus humeroq. ſiniſtro,
Tãgit, ad Andromedẽ hic dextra de parte tenetur,

Imponitq́. pedes duplices Equus, & ſimul Ales
Ponit auis caput, & clinato corpore tergum,
Anguitenens humeris connititur, illa recedens
Auſtrum conſequitur deuitans corpore Virgo.
Inde Leo, & claro collucens lumine Cancer,
In quo conſiſtens conuertit curriculum Sol
Aeſtiuus, medio diſtinguens corpore curſus.
Hic totus medius circo diſiungitur ipſo.
Pectoribus ualidis atque aluo poſſidet orbem.

*

Hunc octo in partes diuiſum noſcere circum,
Si potes, inuenies ſupero conuertier orbe,
Quinque pari ſpatio. partes treis eſſe relictas,
Tempore nocturno quas uis inferna frequentet.
Alter ab infernis Auſtri conuertitur auris.
Aſt alter medium ſubter ſecat hic Capricornum,
Atque pedes gelidum riuum fundentis Aquari,
Cæruleaq́. feram caudam Piſtricis, & illum
Fulgētē Leporē, inde pedes Canis, et ſimul amplā
Argolicam retinet crebro cum lumine Nauem.
Tergaq́. Centauri, atque Nepai portat acumen.
Inde Sagittari defixum poſſidet arcum.
Hunc a clariſonis auris Aquilonis ad Auſtrum
Condens poſtremum tangit rota feruida ſolis:
Exinde in ſuperas brumali tempore flexu
Se recipit ſedes. hinc orbi quinque tributæ
Nocturnæ partes ſupra, tres luce dicantur
Haſce inter, mediam in partem retinere uidetur
Tantus quantus erit collucens Lacteus orbis.

In quo autumnali atque iterum ſol lumine uerno
Exæquat ſpatium lucis cum tempore noctis.
Hunc retinens Aries ſublucet corpore totus,
Atque genu flexo Taurus connititur ingens.
Orion claro contingens pectore fertur,
Hydra tenet flexu Crateram, Coruus adhæret.

*

Et paucæ Chelis ſtellæ, ſimul Anguitenentis
Snnt genua, & ſummi Iouis Ales nuntius inſtat.
Propter Equus capite et ceruicū lumine tangit,
Hoſce æquo ſpatio deuinctos ſuſtinet axis,
Per medios ſummo cæli de uertice tranans.
Ille autem claro quartus cum lumine circus,
Partibus extremis extremos continet orbes,
Et ſimul a medio media de parte ſecatur,
Atque obliquus in his nitēs cum lumine fertur,
Vt nemo, cui ſancta manu doctiſſima Pallas
Solertem ipſa dedit fabricæ rationibus artem,
Tam tornare cate contortos poſſiet orbes,
Quàm ſunt in cælo diuino lumine flexi,
Terram cingentes, ornantes lumine mundum,
Culmine tranſuerſo retinentes ſidera fulta.
Quattuor hi motu cuncti uoluuntur eodem,
Sed tantum ſupra terras, ſemper tenet ille
Curriculum oblique inflexus.
Quanto eſt diuiſus Cancer ſpatio a Capricorno,
Ac ſubter terras ſpatium par eſſe neceſſe eſt.
Et quantos radios iacimus de lumine noſtro,
Quis Lunæ conuexum * contingimus orbem,

Sex tantæ poterunt ſub eum ſuccedere partes
Bina pari ſpatio cæleſtia ſigna tenentes.
Zodiacum hunc Græci uocitant, noſtriq́. Latini
Orbem ſigniferum perhibebunt nomine uero.
Nam gerit hic uoluens bis ſex ardentia ſigna.
Aeſtifer eſt pandens feruentia ſidera Cancer.
Hunc ſubter fulgens cedit uis torua Leonis,
Quem rutilo ſequitur collucens corpore Virgo.
Exin proiectæ claro cum lumine Chelæ,
Ipſaq́. conſequitur lucens uis magna Nepai.
Inde Sagittipotens dextra flexum tenet arcum.
Poſt hunc ore fero Capricornus uadere pergit:
Humidus inde loci collucet Aquarius orbem.
Exin ſquammiferi ſerpentes ludere Piſces.
Queis comes eſt Aries obſcuro lumine labens:
Inflexoq́. genu proiecto corpore Taurus:
Et Gemini clarum iactantes lucibus ignem.
Hæc Sol æterno conueſtit lumine luſtrans,
Annua conficiens uertentia tempora curſus.
Hic quantum terris conuexus pellitur orbis,
Tantundem patens ſupra mortalibus extat.
Sex omni ſemper cedunt labentia nocte.
Tot cælum iuſſu fugientia ſigna reuiſunt.
Hoc ſpatium tranans cæcis nox conficit umbris
Quod ſupra terras prima de nocte relictum eſt.
Quod ſi ſolis aues certos cognoſcere curſus,
Ortus ſignorum nocturno tempore uiſes,
Nam ſemper ſignum exoriens Titan trahit unũ.
Sin autem officiens ſignis mons obſtruet altus,

Aut

Aut adiment lucem cæca caligine nubes,
Certas ipſe notas cæli de tegmine ſumes.
Ortus atque obitus omneis cognoſcere poſſit.
Quæ ſimul exiſtant cernes, quæ tempore eodem
Præcipitent obitum nocturno tempore noſces.
Iam ſimul ut ſupero ſe toto lumine Cancer
Extulit, ex templo cedit delapſa Corona.
Et loca conuiſit cauda tenus infera Piſcis.
Dimidiam retinens ſtellis diſtincta Corona
Partē, etiā ſupera atq. alia de parte repulſa eſt.
Quā tamē inſequitur Piſcis, nec totus ad umbras
Tractus, ſed ſupero contectus corpore cedit,
Atq. humeros uſq. a genibus Cancrūq. recōdit
Anguitenēs ualidis magnū a ceruicibus Anguē.
Iam uero Arctophylax nō æqua parte ſecatur.
Nam breuior clara cæli de parte uidetur.
Amplior infernas depulſus poſſidet umbras,
Quattuor hic obiens ſecum deducere ſigna
Signifero ſolet ex orbi. tum ſerius ille,
Cum ſupera ſeſe ſatiauit luce, recedit,
Poſt mediam labens claro cum corpore noctem.
Hæc obſcura tenens conueſtit ſidera tellus,

*

At parte ex alia claris cum lucibus errat,
Orion humeris, & lato pectore fulgens,
Et dextra retinens non caſſum luminis enſem.
Sed cum de terris uis eſt patefacta Leonis,
Omnia quæ Cancer præclaro detulit ortu,
Cedunt obſcurata ſimul uis maior *

Pellitur,

Pellitur, ac flexo confidens corpore Niſus.
Iam ſupero ferme depulſus lumine cedit,
Sed læuum genu atque illuſtrem liquit in altum
Plantã. tum cõtra exoritur clarũ caput Hydræ,
Et Lepus, & Procyon, qui ſeſe feruidus inferi
Ante Canẽ, inde Canis ueſtigia prima uidentur.
Non pauca e cælo depellens ſigna repente,
Exoritur candens illuſtria lumina Virgo,
Cedit clara Fides Cyllenia: mergitur unda
Delphinus, ſimul obtegitur depulſa Sagitta:
Atque auis ad ſummã caudã, primasq. recedit
Pennas, & magnus pariter delabitur Amnis.
Hic Equus a capite, & longa ceruice lateſcit.
Longius exoritur iam claro corpore ſerpens,
Crateraq. tenus lucet mortalibus Hydra.
Inde pedes Canis oſtendit iam poſteriores,
Et poſt ipſe trahit claro cum lumine puppim.
Inſequitur labens per cæli numina Nauis,
Hæc medium oſtendit radiato ſtipite malum.
Et iamiam toto proceſſit corpore Virgo.
At cum procedunt obſcuro corpore Chelæ,
Exiſtit pariter larga cum luce Bootes.
Cuius in aduerſo eſt Arcturus corpore fixus,
Totaq. iam ſupra fulgens prolabitur Argo,
Hydraque, quòd late cælo diſperſa tenetur,
Nondum tota latet, nõ caudam contigit umbra,
Iam dextrum genu, et decoratam lumine ſuram
Erigit ille uagans uulgato nomine Niſus,
Quẽ nocte extinctũ atque exortũ uidimus una
Perſæpe,

Perſæpe, ut paruum tranans geminauerit orbē.
Hic genu & ſuram cum Chelis erigit alte:
Ipſe autem præceps obſcura nocte tenetur
Dum Nepa et Arcitenens inuiſant lumina cæli.

*

Nam ſecum medium pandet Nepa, tollere uero
In cælum totum exoriens conabitur arcum.
His tribus elatus cum ſignis corpore toto
Lucet, at exoritur media de parte Corona.
Caudaq́. Centauri extremo candore refulget.
Hic ſe iam totum cæcas Equus abdit in umbras,
Quem rutila fulgens pluma præteruolat Ales.
Occidit Andromedæ clarū caput, et fera Piſtrix
Labitur horribiles epulas funeſta requirens.
Hanc contra, Cepheus nō ceſſat tendere palmas,
Ille uſque ad ſpinam mergens ſe cærula condit:
At Cepheus caput atq. humeros palmasq́. recli
Cum uero uis eſt uehemēs exorta Nepai, (nat.
Late fuſa uolat: per terras fama uagatur,
Vt quondam Orion manibus uiolaſſe Dianam
Dicitur, excelſis errans in collibus amens,
Quos tenet, Aegæo defixa in gurgite *
Brachia quæ uiridi conueſtit tegmine uitis.
Ille feras uecors amenti corde necabat,
Oenopionis auens epulas cenare nitentes.
At uero pedibus ſubito perculſa Dianæ
Inſula diſceſſit, diſiectaq́. ſaxa reuellens
Perculit, & cæcas luſtrauit luce lacunas.
E quibus ingenti exiſtit cum corpore, præ ſe

Scorpios

Scorpios infeſtus præportans flebile acumen.
Hic ualido cupide uenantem perculit ictu,
Mortiferum in uenas figens per uulnera uirus:
Ille graui moriens conſtrauit corpore terram.
Quare cum magnis ſeſe Nepa lucibus effert,
Orion fugiens commendat corpora terris.
Tũ uero fugit Andromeda, et Neptunia Piſtrix
Tota latet. cedit conuerſo corpore Cepheus,
Extremas medio contingens corpore terras.
Hic caput et ſuperas potis eſt demergere partes,
Infera lumborum nunquam conueſtiet umbra:
Nam retinent Arctoi luſtrantes lumine ſuras.
Labitur illa ſimul gnatam lacrymoſa requirens
Caſſiepia, neque ex cælo depulſa, decore
Fertur: nam uerſo contingens uertice primum
Terras poſt humeros euerſa ſæpe refertur.
Hanc illi tribuunt pœnam Nereides almæ,
Cũ quibus, ut perhibẽt, auſa eſt cõtẽdere forma.
Hæc obit inclinata, at pars exorta Coronæ eſt
Altera. cũ caudaq́. omnis iam panditur Hydra.
At caput & totum ſeſe Centaurus opacis
Eripit e tenebris, linquens ueſtigia parua.
Ipſe feram dextra retinet, prolabitur inde

*

Anguitenẽs capite et manibus profert ſimul An(guis
Iam caput & ſummum flexo de corpore lumen.

*

Hic ille exoritur cõuerſo corpore Niſus,
Aluum, crura, humeros, ſimul et præcordia lu(ſtrãs:

Et

Et dextra radios læto cum lumine iactans.
Inde Sagittipotens ſuperas conuiſere luces
Inſtitit, & mergit Niſi caput. & ſimul effert
Seſe clara Fides, & promit corpore Cepheus.
Feruidus ille Canis toto cum corpore cedit,
Abditur Orion, obijt Lepus abditus umbra.

*

Inferiora cadunt Aurigæ.

*

Inde obiens Capricornus ab alto lumine pellit
Aurigã, inſtantéq. Caprã paruos ſimul Hædos.
Et magnam antiquo depellit nomine Nauem,
Crus dextrũq. pedẽ linquẽs obit infera Perſeus
In loca. tum cedens a puppi linquitur Argo.

*

Obruitur Procyon, emergunt Alites una.
Et uolucris terris exiſtit clara Sagitta.
AVIE. * *perq. notum rutila cum numinis Hydra*
Delphinũ paruas promit Capricornus in auras.
Et matutino conſurgit Aquarius orbe.
Os Equus atque pedes nouus exerit. ecce cadẽtis
Parte poli trahit occiduum nox atra ſub æquor
Centaurum cauda, ſed non caput aut humerorũ
Vaſta ſimul recipit, perſiſtit pectore celſo.
Cornipedis ſpecies, & cælum uertice fulcit.
Ora dehinc Serpens & prima uolumina tantum
Conditur, ingentis late tamen agmina caudæ
Pone trahit, ſubit iſta ſolũ, ſubit æquora rurſum,
Integer Oceani cum ſe Centaurus in undas
Iecerit,

Iecerit, atque nouo uibrauit ſidere Piſcem:
His ſumma cæli ſurgentibus, ille per Auſtrum
Piſcis item planta quá pulcher Aquarius urget
Redditur. haud toto tamẽ hic ſe corpore promit,
Sed manet alterius uenientis tempora ſigni.
* ſic brachia mæſtæ
Andromedæ, ſic crura dehinc, humeriq. nitẽtes
Paullatim recauo redeunt maris aurea cælo
Poſtquá adolent Piſces, incendia denique Piſces
Cum rutilant mundo, dextrã hæc attollet in ulnã
Læuaq. Virginei rurſum ſe corporis edunt.
Phryx poſtquam pecoris proruperit ortus,
Auſtralẽ hic Aries Arã procul admouet undis,
Gurgitis occidui qua lux redit, excitat idem
Perſea proceri ſuſtollere uerticis aſtra,
Et claros fulgere humeros. at cetera nondum
Sunt exempta ſolo, quin totum hoc inuida ueri
Natura ambigua rerum ratione reliquit,
Extimus an reliquos Aries produceret artus
Perſeos, an Tauro freta pelleret aſſurgente.
Hoc uña cælum ſubit integer. haud
Viſcera naſcentis noua Tauri deſerit aſtra.
Quippe huius flammis Aurigæ ſidus inhæret,
Nec tamẽ hunc totum ſuſtollit Taurus in æthrã.
Aurigam ſalſis euoluunt fluctibus amnem
Surgentes Gemini, Taurum Capra plãtaq. læua
Atq. Hœdi exuperãt, cũ primũ rurſus ab undis
Cetoſa in ſuperum referuntur uiſcera cælum.
Eminus ingentem condit pars prima Booten.

Quattuor

Quattuor hic etenim ſignis ſurgentibus altum
Vix penetrat pelagus. neq. ſũma totus ab æthra
Labitur Arcturus, manus olli quippe ſiniſtra
Iuge manet, celſisq́. * *ſubducitur Vrſis.*
At cum iam pedibus repetit fluxus Ophiuchus
Vt genua Oceanus uaſto procul æquore condat,
Signum erit Eoa Geminos procedere parte,
Nec lateri Piſtrix cuiquam uicina uidetur:
Sed cum tota ſuper ſuſtollitur, expuit atram
Iã pelagus ſpeciẽ, nec adhuc tamẽ extima ſorbẽt:
Quin nec naſcentis ſuſpectat nauita ponto
Agmina prima Padi cælo tum feruere aperto,
Vicinasq́. faces rutili manet Orionis.
Curricula ut ſolers uero mox indice diſcat
Certa tenebrarum, poſſitq́. fideliter aſtro
Explorare notos, & tuto carbaſa ponto:
* *monet alta Iuppiter æthra*
Singula nos. facilis ueram dedit arbiter artem.
Nõne uides, primũ cum Phœbe in cornua ſurgit
Tenuia, & anguſto lumen iacit ore per æthram
Decedente die, pronoq́. ab tramite Solis,
Promat ut ingreſſi ſolers tibi tempora menſis?
* *ſunt tales quattuor ortus*
Marcentis Lunæ, quales ſub menſe renato
Quattuor exurgunt languentis luminis umbræ,
Atque bis octonas includunt ordine luces.
At decedentis poſtrema crepuſcula noctis,
Bis ſex ſigna tibi quæ uerſat ſignifer orbis
Monſtrabunt. * *nam Phœbus ſingula mutat*

Semper

Semper & alterno ſuccedit in omnia lapſu
** uel cum deuexus in undas*
Labitur, & rebus formam abſumpſere tenebræ
*Vel matutino redit in cunabula **
Cum pelago, & rebus ſuffudit luce colores.
Sic diuerſa diem comitantur ſidera ſemper.
*Sed prim * exordia ſumpſit ab anno,*
Torreret rutilo cum Phœbus ſidere Cancrum,
Cingula cum ueheret pelagus procul Orionis,
Et cum cæruleo flagraret Sirius aſtro.
Hoc ut fontem, unde & duxit tempora Lunæ
Nauita quo longum facili rate curreret æquor,
Et quo ruris amans telluri ſacra parenti
Crederet, ingentiq. petat indagine ſemper,
Seu qui uela ſalo, ſeu qui dat ſemina terræ, (pus
Hæc mora diſcēdi breuis, huc labor, & breue tē-
Poſcitur, īnumeros habet autē induſtria fructus.
Vtilitas te certa manet, prænoſcere motus
Si libet aerios, & tempeſtatibus ipſis
Edere principium. te primum ſponte procellis
Arcebis rapidis, te rurſum principe fluctus
Vitabunt alij, ſi certis ſingula ſignis
Tempora diſcernas.
Sæpe etenim quáquam tranquillæ noctis amictu
Mitia portenti requieſcunt terga profundi,
Doctus ſecuram ſubducit ab æquore claſſem
Nauita, & actea retinet ſtatione phaſelum,
Cum matutinæ præſenſit ſigna procellæ.
Nanque alias cælo tum tertia lumina Phœbus

Exe-

Exerit.
Crebro quinƈta dehinc lux cõmouet amphitritẽ.
Sæpe inopina mali clades ruit. omnia certis
Indicijs tibi Luna dabit, ſeu lucis utrinque
Cæſa facem, ſeu cum teretem concreſcit in orbẽ.
Sol quoque uenturas aperit tibi ſæpe procellas
*Sidera producens, & cum * ſidera condit,*
Nec minus ex alijs aderit cognoſcere motus
Aequoris, & magnos cæli callere tumultus.
Cynthia cum primum cælo noua cornua promit,
Cautus utrinque deã circunſpice. nãque reuerſæ
Nequaquam ſemper ſimilis lux imbuit ortum.
Sed ſpecies diuerſa trahit, uarioq. notatur
Formarum primi cum ſurgit luminis igne.
Tertia cum rutilat, tum maior ſideris æthram
Scandit, & aereas quarta face luminat oras:
Ingredientis erit plene tibi nuntia menſis:
Aæc caſtigato ſi tertia fulſerit ortu
Pura, ſic ut fœdis ab ſyrtibus abfore dicat,
Clara ſerena diu.
VIR. *At ſi uirgineum ſuffuderit ore ruborem,*
I. *geor. Ventus erit. uento ſemper rubet aurea Phœbe.*
AVIE. *Luminis iſta dehinc ſi craſſior, atque retuſis*
Cornibus ingreditur, ſi quarti ſideris ortum
Percurſo, ut tenuem protendat corporis umbrã,
Imbribus aut Zephyris hebetabitur: arguet ul-
Flabra Noti aut pluuias (tro
Tertia ſi rurſum protollat Cynthia currus,
Sic ſubieƈta faces & acumina lenta coruſcans,

Vt nec curua quaſi declinet cornua, nec ſe
Fuſa ſupinato diducat lumen in auras:
Occiduo Zephyrum prædicet ſurgere mundo,
Aut Libyæ de parte Notum. ſin quattuor auté
Cynthia curriculis cælum ſubit, atque coruſcis
Cornibus immodice præſtantibus uſſerit ignes:
Vix prolixa ſalum ciet ocyus omnia Cauri.
Iſtius in Boream quod ſe ſuſtollit acumen,
Si curuum ſpecie uelut armat: affore cælo
Sæua proceloſi prædicet flabra Aquilonis
Inferiore plaga, ſi Lunam tertius ortus
Proferat, atque Deæ conuoluat circulus oras
Suffuſus rutilo: mox tempeſtate ſonora
Spumoſum late pelagus caneſcere cernes,
Maior & hac rauci uerſabit gurgitis undas.
Ipſa quoque immodice ſi uultum Luna rubeſcat,
Contemplator item ſeu plenum luminis orbem
Cynthia diſtendit, ſeu cum tertius ambitus olli
Cæditur, & mediæ uelut indiga lucis utrinque
Suſtinet obductæ ſibimet diſpendia formæ,
Cornua prima replens, et cornua feſſa dehiſcens.
Induit & qualem procedens ore colorem,
Hinc perpende oculis, ipſo monitore dierum
Signa tene, ac totũ diſcerne in tempora menſem.
Non unũ deprehenſa diem tibi ſigna loquuntur,
Nec uulgo in cunctis adſunt præcepta diebus,
Sed quæ ſigna nouo dederit mox tertia in ortu
Quarta ue, ſuſtollit medios dum Cynthia uultus
Durabunt cælo medio quæ edixerit ore.

Ille

Ille alias trino conuoluit tramite Lunam,
Et geminus plerunque meat Sol, et unicus idem.
Cingere ſi ſimplex circumuerſabitur orbem
Signa procellarum certiſſima, ſigna ſereni
Præferet: abruptos ſubito prænuntiat Euros
Marceſcens tenui ſenſim caligine, & æthra
Digeſtus patula, docet undis adfore pacem.
Si duo ſe Lunæ, circunfudere repente,
Maxima uis pontum, uis uertet maxima terras.
Maioresq. dehinc agitabunt ſtagna procellæ,
Si trinus rutilum conſtrinxerit ambitus orbem.
Et magis immodica formidine ſæuiet Auſter
Zonarum teter fuerit ſi tractus in æthra.
Denique diſrumpant ſi ſeſe cingula Lunæ,
Vltima tempeſtas ruet imi gurgitis æſtum.
VIR. *Sol quoque et exoriens, et cum ſe condit in undas*
I. *geor. Signa dabit. Solem certiſſima ſigna ſequentur,*
Et quæ mane refert, & quæ ſurgentibus aſtris.

*

AVIE. *Non hic cum primo ſeducet gurgite uultum*
Ceu picturato diuerſos ore colores
Proferet. haud etenim tali tibi ſole reuecto
Mitia iam cæli fas expectare ſerena.
Et ſi tranquillo conuexa cucurrerit auſtro
Indideritq. facem ponto deus integer, atra
Nube carens purusq. coma & ſplendidus orbe:
Conuenit Eoæ facem præſumere lucis.
Sed non ora cauo ſimilis medioq. recedens
Orbe, quaſi uel ſi radios diſcingitur ultro

Figat, ad Auſtralem porrecto ſidere partem,
Aut Borea rigidi iaculetur luminis igne:
Et uento & pluuijs reparata in luce carebit.
Denique per flãmas procul atque incendia ſolers
Ipſa die cedunt blandi ſi lumina Solis,
Tende oculos, certa hoc ducentur ſigna ſiniſtro.
Et ne ſanguineus late rubor imbuat ora,
Qualia protractu uaga nubila ſæpe rubeſcunt.
Aut ne labenti piceus color abdat amictu
Lampada, quære diu ſi tetro craſſior orbe eſt,
Vueſcet pluuijs tellus.
Vis ſimul amborum ſi uultum Solis oberret
Cũcta Noti quatiẽt, imbres procul arua rigabũt.
Ecce alias primo naſcentis Solis in ortu,
Vel cum præcipites pelago deus inſerit ignes,
Si coeunt radij.
Omnibus his ſignis in terram defluit imber.
VIR. *Aut ubi ſub lucem denſa inter nubila ſeſe*
1. geor. *Diuerſi rumpent radij:*
* *nimbis ingentibus arua madebunt.*
At matutini ſi Phœbum in littoris *
Maiorem ſolito produxerit, atque per æthram
Marcenti ſimilis defluxerit extimus orbis,
Alta dehinc ſcandẽs minuat iubar igniferũ Sol:
Pura ſerena aderunt.
* *hic quoque magnis*
Cum madefacta die ſub tempeſtatibus horret,
Pallidus ora cadens, promittet pura ſerena.
Quin naſcente die uenturos conuenit imbres

 Noſcere,

Noſcere, cum proni procul ad confinia cæli
*De * piceo ſpectans nubila tractu:*
Et cum declinant radij, ſed partem in utranque
Lucis in occaſu, nox ut ſerat algida rores,
Imber erit. puras ſi Phœbus condit habenas,
Et Calpetano tranquillum gurgite lumen
Tingat, at in lapſu nubes ignita ſequatur:
VIR. * *nunquam te craſtina fallet*
1.geor. *Hora, nec inſidijs noctis capiere ſerenæ.*
AVIE. * *ſed cum radijs marcentibus ardor*
Languet, uel tenui tenduntur acumine fruſtra
Phœbei crines: nimbos aget atra procella,
Talis & obducti cernetur forma diei,
Qualem fraternos ſubtexens luna iugales
Lucem habitat.
* *aut ubi curſum*
Cum matutinos molitur Lucifer ortus,
Ebria ſanguineas ſubuoluunt uellera nubes.
Nanque grauis cælo fundetur protinus imber.
Nec ſi Sole procul rutila inter ſtagna morante
Emineant radij, radios quoque craſſior umbra
Contegat: ille dies pluuijs uentoq. carebit.
Quin erit imber item, ſi Solem circulus ater
Ambiat exortum. maior ſi denique nimbus
Vrgebit cælo, maior ſola perluet imber,
Circunfuſa adeo ſi cingula neſcia ſolui
Seruarent tesram ſpeciem torpentia noctis.
Sæpe etiam Phœbo nubes percuſſa rubeſcit,
Et meditata dei formam procul igne recepto,

Concipit effigiem ſimulato luminis orbe.
Id qua parte poli ſpectaueris, adfore ab ipſa
Parte tene uētos. tamē, hæc tamē omnia ſemper
Decedente die melius uentura docebunt.

*

Conuenit hic etiam paruum Præſepe notare,
Id nubi nomen, quæ Cancro obuoluitur alto,
Græcia docta dedit. quapropter denique Aſellos
Suſpice, quorum unus ſeptē uicina trioni (ſtrū,
Aſtra adolet, tepidū procul alter ſpectat in Au-
In medio quod nube quaſi concreſcit adacta,
Id Præſepe uocant. Porro hoc Præſepe repente

*

Si ſeſe ex oculis procul auferat, ardeat autem
Congruus aerijs late rubor ignis Aſellis:
Nequaquam tenues agitabunt ſtagna procellæ.
At ſi ſideribus ſimilis lux duret, & illi
Tetra ſit effigies: ruet altis nubibus imber:
Sin Boreæ de parte trucis uelut indiga iuſtæ
Stella facis, lento marceſcere cernitur igne,
Et procul alterius iuba late flagrat Aſelli:
Protinus Aethiopum ſurget cōuallibus Auſter.
At regione Noti ſi lucem ſtella ſeneſcat,
Sæuus Riphæis Aquilo crepitabit ab oris.
CIC. Atque etiam uentos præmonſtrat ſæpe futuros.
Inflatum mare, cum ſubito penitusq. tumeſcit.
Saxaq. cana ſalis niueo ſpumata liquore
Triſtificas certant Neptuno reddere uoces,
Aut denſus ſtridor cum celſo e uertice montis
Ortus

Ortus adaugeſcit, ſcopuli ui ſæpe repulſus.

VIR. *Iam ſibi tum curuis malc tẽperat unda carinis,*
Cum medio celebres reuolant ex æquore mergi,
Clamoremq́. ferunt ad littora. cumq́. marinæ
In ſicco ludunt fulicæ, notasq́. paludes
Deſerit, atque altam ſupra uolat ardea nubem.

AVIE. *Denique cum cælo tenduntur pura ſerena,*
Sæuitura polo ſunt flamina *

*

VIR. *Sæpe etiam ſtellas uento impendente uidebis*
Præcipites cælo labi, noctisq́. per umbras,
Flammarum longos a tergo albeſcere tractus,

AVIE. *Quòd ſi diuerſis ſe paſſim partibus ignes*
Excutiant: uerret pelagus ſine fine modoq́.
Turba procellarum.

*

VIR. *At Boreæ de parte trucis cum fulminat, et cum*
Euriq́. Zephyriq́. tonat domus: omnia plenis
Rura natant foſſis, atque omnis nauita ponto.

*

* *aut bibit ingens*
Iris.

AVIE. *Si ſtellam teter uelut ambiat æquora propter*
Iam uarias Pelagi uolucres, & quæ Aſia circũ
Dulcibus in ſtagnis rimantur prata Cayſtri:
Aut arguta lacus circunuolauit Hirundo.

*

Et ueterem in limo ranæ cecinere querelam.

*

CIC. *Et matutinis Acredula uocibus inſtat,*
Inſtat, & aſſiduas uocum iacit ore querelas,
Cum primum gelidos rores aurora remittit.
Fuſcaq́. nonnunquam curſans per littora cornix,
Demerſit caput & fluctum ceruice recepit.

*

Mollipedesq́. boues ſpectantes lumina cæli,
Naribus humiferum duxere ex aere ſuccum.

VIRG. *Sæpius & tectis penetralibus extulit oua*
Anguſtum formica terens iter.

*

AVIE. *Inſerit interius terrarum redditus æſtus,*
Pectora cum curuo purgat gallinula roſtro.

*

Agmine cum denſo circunuolitare uidetur
Graculus, & tenui cum ſtridunt gutture corui,
Cum procera ſalum repetit languore frequenti
Ardea. *

* *cum paruæ defigunt ſpicula muſcæ,*
Et ſi nocturnis ardentibus undique teſtis
Concreſcunt fungi, ſi flammis emicet ignis
Effluus, aut lucis ſubſtantia langueat ultro:
Conuenit inſtantes prænoſcere protinus imbres.

*

VIRG. *Nec nocturna quidem carpentes denſa puellæ*
Neſciuere hiemem, teſta cum ardente uiderent
Scintillare oleum, & putres concreſcere fungos.

*

AVIE. *Si nimiū ad montē nebularum craſſūs amictus*

 Tendatur,

Tendatur, ſummo nudentur uertice ſaxa.

*

Et cum pontus item freta per diſtenta quieſcit
Nubila ſi longo ſe procumbentia tractu
Diffundunt cælo, & Thetidi terriſq. ſupinis
Pax aderit, nuſquam mundo, ruet effluus imber.
Sed cum tranquillo tenduntur craſſa ſerena,
Sub Ioue uenturæ prænoſcere ſigna procellæ
Conuenit, & cum perfurit aeris horror
Inſpice quam referant terris pelagoq. quietem,
Inter prima tamen paruum præſepe notatur,
Arduus excelſo quod Cancer cardine uoluit
Cum minus & primo purgatur flammine uenti
Tempore. *

VIRG. *Nec quidquam ſeros exercet noctua cantus.*

*

AVIE. *Tum ueſpertinum cornix longæua reſultat*

VIRG. *Tum liquidas corui preſſo ter gutture uoces*
Aut quater ingeminant, & ſæpe cubilibus altis,
Neſcio qua præter ſolitum dulcedine læti
Inter ſe folijs ſtrepitant. iuuat imbribus actis
Progeniem paruam, dulceſq. reuiſere nidos.

*

AVIE. * *tunc pennis corpora plaudunt,*
Tunc & Strymonias circunuolitare repente
Suſpicies, & per aperta ubi mitior annus
Sponte procelloſum diſiecerit aera cæli.

VIRG. * *tum ſtellis acies obtuſa uidetur.*

AVIE. *Nubila nec craſſos circunduxere meatus*

Vt iubar

Vt iubar occulerent, flagrantibus obuia flámis,
Nec caligo inhibet rutilantis lampados ignis,
Orbe nec expleto ſacra ſidera luna recondit.
Sed iam ſponte ſua ſtellarum lumina marcent,
Conuenit hybernæ prænoſcere dura procellæ
Nubila. *
Gramina ſi carpit ſemeſa petatius anſer,
Si nocturna tibi cornix canit: Heſperus æthra
Cum redit, innumero ſi cantu craculus inſtat,
Si matutino fringuilla reſultat ab ore,
Si fugiunt uolucres raptim freta turbida Nerei,
Orchilos infeſtus ſi floricomis hymenæis
Ima petit terræ, ſi denique paruus Eritheus,
VIRG. * *& e paſtu deſcendens agmine magno,*
Coruorum increpuit denſis exercitus alis.
AVIE. *Cecropias ſi paſtus Apis uicinus ab ipſa*
Caſtra inhibet, florumq́. ſimul libamina mæſtæ
Proxima decerpunt. ſi Threiciæ per aperta
Sponte Grues trepidant, nec ſeſe audacius æthræ
Committunt, *
* *ſi ſoluit aranea caſſes.*
Tenuia ſi toto uehit Auſter licia cælo,
Mox tempeſtates & nubila tetra cientur.
Quid maiora canam * *? cinis ipſe repente*
Cum coit, albenti nix terras ueſtit amictu,
Nix operit terras, rutilis ubi lumina prunis
Summa rubent, errantq́. breui caligine craſſa,
Interius nebulæ, & denſa iam fomes in igni
Marceſcit, penitus pluuios mox arguet auſtros.
Induit

*

Induit immodicis cum ſemet floribus ilex.
Et cum flore nouo, cum brachia gláde grauátur
Vuentis cæli ſibi nutrimenta latenter
Sponte operata docet.

CIC. *Iam uero ſemper uiridis ſemperq́. grauata*
Lentiſcus, triplici ſolita grandeſcere fœtu
Ter fruges fundés, tria tempora mõſtrat arandi.

*

AVIE. *Ter prorumpentis Scyllæ teres erigitur flos,*
Sulcandiq́. ſolum ter monſtrat tempus adeſſe,

*

Sic & crabronum rauca agmina ſi uolitare
Fine ſub Autumni conſpexeris æthere longo:
Iam ueſpertinos primos cum commouet ortus
Vergilias, pelago dices inſtare procellas:
Siq́. ſues lentæ, ſi lanæ ſedula nutrix,
Si Capra dumoſis errans in ſaltibus ultro
In Venerem pergat.
Et tempeſtates & nubila protinus atra
Adfore præcipites.

*

* *quin & gaudebit arator,*
Quiq́. ſolum iuſti uerſabit menſibus anni
Plebe gruum prima: gaudebit tardus arator
Agmine pigrarum, ſi quadam lege deorum

*

His comes eſt imber: ſi denique terram
Lanigeræ fodiant, caput aut tédatur in Arcton,

Cum madidus per marmora turbida condit
Pleiadas occaſus, cum brumæ in frigora cedit
Frugifer autumnus, ruet æthra concitus imber.
At ſi perruptis terrarum dorſa lacunis
Infodiant pecudes:
VIRG. *Suſpecti tibi ſint imbres. nanque urget ab alto*
Arboribusq. ſatisq. Notus pecoriq. ſiniſter.
AVIE. *Nix herbas lædet teneras, nix uret ariſtas.*

*

At ſi contigerit plures ardere cometas,
Inualidas ſegetes torrebit ſiccior aer.

*

Contemplator item ſi longo plurima ponto
Agmina feſtinant uolucrũ, ſolidamq. frequẽtes
Succedunt terram: ſterilis deſæuiet æſtus,
At ſitient agri.
Sed ſi * *producant agmina ab undis*
Nec trepido paſſim uerſent conuexa uolatu,
Lætitia eſt duris paſtoribus, adfore parcos
Præſumunt imbres. Sic in contraria ſemper
Vota homines agimur, noſtriq. cupidine fructus
Poſcimus alterius diſpendia, denique & ipſa
Solers natura, & rerum genitalibus ordo.
Certa ſuis ſtudijs affixit ſigna futuri.
Nanque & ouis cupido ſi gramina tondeat ore
Inſaturata cibi decerpens latius agros,
Paſtor indicium pluuialis frigoris edet.
Et ſi perſultans aries laſciuius herbas

Vel ſi iuge gregi cupiant hærere, nec uſquam
Matribus abſcedant, & ſi ſine fine modoq.
Pabula delibent, cum tutas ueſpera dire
Compellat caulas: monſtrabunt adfore nimbos.

*

Bubus arator item trahit atro ſigna procellæ.
Lambere ſi lingua prima hos ueſtigia forte
Viderit, aut dextrũ proſternere corpus in armũ

*

Vel ſi prolixis auras mugitibus implent
Paſcua linquentes uix ueſpere.

*

* *dat capra moti*
Rurſum ſigna poli, cum ſpinis ilicis atræ
Multa inhiat. docet hæc eadem ſus horrida cæno
Gurgitis illuuie ſi ſæpius inuoluatur.
Martius ipſe lupus uillarum proxima oberrans
Aſſectansq. locos hominum, lectumq. laremq.
Sponte petens, craſſo conſurgere nubila cælo
Præmonet. *

* *id parui cum ſtridunt denique Mures*
Cum geſtire ſolo, cum ludere forte uidentur
Portendunt, tibimet canis in præſentia ultro
Tellurẽ fodiens. tamen hæc tamen omnia rerum
Adfore, uel primo nimbis mox Sole docebunt:
Vel cum curriculis lux ibit cœpta ſecundis,
Tertius aut uerſo cum uenerit ortus olympo.

*

Non

Non ſpernenda tibi ſint ulla, ſed memor uni
Adde aliud ſemper, ſi tertia denique ſigna
Proueniant, firmo uenturum pectore fare,
Et tranſactorum ſolers componere menſum
Signa laborabis, ſi ſic fluxere reperta,
Nequaquam trepidare pudor perſuadeat ullos
Aſtrorum lapſus, aſtrorum protinus ortus.
Diſcute ſi caſus ſimilis, & ſtella per æthram
Prodidit exacti iam ſumma crepuſcula menſis,
Et ſurgentis item primordia conſcius artis
Fare ſacræ menſum confinia ſumma duorum
Cæca latent lucis hæc ſemper ſemet in octo
Inſcia lunaris tendunt facis. Ipſe fideli
Perquires ſtudio, & ſi quid tibi forte repertum
Pluribus indicijs, ſolers fulcire memento.

FINIS.

Q. CICERONIS DE PETITIONE CONSVLATVS, AD MARCVM FRATREM, LIBER.

ETSI tibi omnia ſuppetunt, quæ conſequi ingenio, aut uſu homines, aut diligentia poſſunt: tamen amore noſtro non ſum arbitratus alienum, ad te perſcribere ea, quæ mihi ueniebant in mentem, dies ac noctes de petitione tua cogitanti: non ut aliquid ex ijs noui adijcerem; ſed ut ea, quæ in re diſperſa, atque infinita uiderentur eſſe, ratione, & diſtributione ſub uno aſpectu ponerentur. Quanquam plurimum natura ualet, tamen uidetur in paucorum menſium negotio poſſe ſimulatio naturam uincere. ciuitas quæ ſit, cogita, quid petas, qui ſis. prope quotidie ad forum tibi deſcendenti meditandum hoc ſit, nouus ſum, conſulatum peto, Roma eſt. nominis nouitatem dicendi gloria maxime ſubleuabis. ſemper ea res plurimum dignitatis habuit. non poteſt, qui dignus habetur patronus conſularium, indignus conſulatu putari. quamobrem, quoniam ab hac laude proficiſceris, &, quidquid es, ex hoc es: ita paratus ad dicendum uenito, quaſi in ſingulis cauſſis iudicium de omni ingenio futurum ſit. eius facultatis adiumenta, quæ tibi ſcio eſſe ſepoſita, ut parata ac prompta ſint, cura;

ra; & ſæpe, quæ de Demoſthenis ſtudio & exercitatione ſcripſit Demetrius, recordare. deinde & amicorum multitudo, & genera appareant: habes enim ea, quæ noui habuerunt, omnes publicanos, totum fere equeſtrem ordinem, multa præterea municipia, multos abs te defenſos cuiuſque ordinis, aliquot collegia, præterea ſtudio dicendi conciliatos plurimos adoleſcentulos, quotidianam amicorum aſſiduitatem & frequentiam. hæc cura et ut teneas commendando, & rogando, & omni ratione efficiendo, ut intelligant qui debent tua cauſſa, referendæ gratiæ, & qui uolunt, obligandi tui tempus ſibi aliud nullum fore. etiam hoc multum uidetur adiuuare poſſe nouum hominem, hominum nobilium uoluntas, & maxime conſularium. prodeſt, quorum in locum ac numerum peruenire uelis, ab his ipſis illo loco, ac numero dignum putari. hi rogandi omnes ſunt diligenter, et ad eos allegandum: perſuadendumq́. eſt ijs, nos ſemper cum optimatibus de rep. ſenſiſſe, minime populares fuiſſe; ſi quid locuti populariter, id nos eo conſilio feciſſe, ut nobis Cn. Pompeium adiungeremus, ut eum, qui plurimũ poſſet, aut amicum in noſtra petitione haberemus, aut certe non aduerſarium. præterea adoleſcentes nobiles elabora ut habeas; uel ut teneas ſtudioſos quos habes. multum dignitatis afferent. plurimos habes: perfice ut ſciant, quantum in ijs putes eſſe. ſi adduxeris, ut ij, qui nolunt, cupiant, plurimum quidem proderunt. ac multum etiam nouitatem

uitatem tuam adiuuat, quòd eiuſmodi nobiles tecum petunt, ut nemo ſit qui audeat dicere, plus illis nobilitatem, quàm tibi uirtutem prodeſſe oportere. iam P. Galbam, & L. Caſſium ſummo loco natos, quis eſt, qui petere conſulatum putet? uides igitur ampliſſimis ex familijs homines, qui ſine neruis ſint, tibi pares eſſe non poſſe. at Antonius & Catilina moleſti ſunt. immo homini nouo, induſtrio, innocenti, diſerto, gratioſo apud eos, qui res iudicant, optandi competitores, ambo ſicarij, ambo libidinoſi, ambo egentes. eorum alterius bona proſcripta uidimus, uocem denique audiuimus iurantis ſe Romæ iudicio æquo cum homine Græco certare non poſſe: & ex ſenatu eiectum ſcimus: optima uero cenſorum exiſtimatione in prætura competitorem habuimus, amico Sabidio, & Panthera, quòd, ad tabulam quos poneret, non habebat. quo tamen in magiſtratu amicam, quam palam domi haberet, de machinis emit. In petitione autem conſulatus caupones omnes hic compilare per turpiſſimam legationem maluit, quàm adeſſe, & populo R. ſupplicare. Alter uero, dij boni, quo ſplendore eſt? primum nobilitate eadem, qua Catilina. num maiore? non, ſed uirtute. quamobrem qui inanius umbram ſuam metuit, hunc negliges quidem, natum in patris egeſtate, educatum in ſororis ſtupris, corroboratum in cæde ciuium; cuius primus ad remp. aditus in equitibus R. occidendis fuit. nam illis, quos me

minimus, Gallis, qui tum Titiniorum, ac Vanniorum, ac Tanuſiorum capita demebant, Sylla unum Catilinam præfecerat; in quibus ille hominem optimum Q. Cæcilium ſororis ſuæ uirum, equitem R. nullarum partium, cum ſemper natura, tum etiam ætate iam quietum, ſuis manibus occidit. quid ego nunc dicam petere eum tecum conſulatú, qui hominem cariſſimú populo R. M. Marium inſpectante populo R. uirgis per totam urbem ceciderit, ad buſtum egerit, ibi omni cruciatu lacerarit, uiuo ſtanti collum gladio ſua dextera ſecuerit, cum ſiniſtra capillum eius a uertice teneret, caput ſua manu tulerit, cum inter digitos eius riui ſanguinis fluerent? qui poſtea cum hiſtrionibus, & cum gladiatoribus ita uixit, ut alteros libidinis, alteros facinoris adiutores haberet: qui nullum in locum tam ſanctum et tam religioſum acceſſit, in quo non, et ſi in alijs culpa non eſſet, tamen ex ſua nequitia dedecoris ſupicionem relinqueret: qui ex curia Curios, & Annios, ab atrijs Sapalas, & Caruilios, ex equeſtri ordine Pompilios, & Cnæos ſibi amiciſſimos compararit: qui tantum habet audaciæ, tantum nequitiæ, tantum denique in libidine artis, & efficacitatis, ut parentum prope in gremijs prætextatos liberos conſtuprarit. Quid ego nunc tibi de Africa, quid de teſtium dictis ſcribam? nota ſunt: et ea tu ſæpius legito. ſed tamen hoc mihi non prætermittendú uidetur, quòd primum tam egens ex eo iudicio diſceſſit, quàm quidam iudices eius ante il-

te illud iudicium fuerunt: deinde tam inuidioſus, ut aliud in eum iudicium quotidie flagitetur. hic ſe ſic habet, ut magis timeat, etiam ſi quieuerit; quàm ut contemnat, ſi quid commouerit. Quanto melior tibi fortuna petitionis data eſt, quàm nuper homini nouo C. Cœlio? ille cum duobus hominibus ita nobiliſſimis patebat, ut tamen in ijs omnia pluris eſſent, quàm ipſa nobilitas: ſumma ingenia, ſummus pudor, plurima beneficia, ſumma ratio, ac diligentia petendi. tamen eorum alterum, cum deeſſet alter, Cœlius, etiam cum multo eſſet inferior genere, ſuperior nulla re pæne, ſuperauit. quare ſi facies ea, quæ tibi natura, & ſtudia, quibus uſus es ſemper, largiuntur, quæ temporis tui ratio deſiderat, quæ potes, quæ debes: non erit difficile certamen cum ijs competitoribus, qui nequaquam ſunt tam genere inſignes, quàm uitijs nobiles. quis enim reperiri tam improbus ciuis poteſt, qui uelit uno ſuffragio duas in remp. ſicas diſtringere? Quoniam igitur, quæ ſubſidia nouitatis haberes, & habere poſſes, expoſui: nunc de magnitudine petitionis dicendum uidetur. Conſulatum petis. quo honore, nemo eſt, qui te non dignum arbitretur: ſed multi, qui inuideant: petis enim homo ex equeſtri loco ſummum locum ciuitatis, atque ita ſummum, ut forti homini, diſerto, innocenti multo ille idem honos plus amplitudinis, quàm ceteris afferat. noli putare eos, qui ſunt eo honore uſi, non uidere, tu cū idem ſis adeptus, quid dignitatis habiturus ſis. eos

mum eſſe te cupiat, ualde elaborandum puto: tum ut tribules, ut uicini, ut clientes, ut denique liberti, poſtremo etiam ſeruitus: nam fere omnis ſermo ad forenſem famam a domeſticis emanat auctoribus. deinde inſtituendi ſunt cuiuſcunque generis amici ad ſpeciem hominis illuſtris honore ac nomine: qui etiam ſi ſuffragandi ſtudia non nauant, tamen afferunt petitori aliquid dignitatis ad iuſtitiam obtinendam. Magiſtratus, ex quibus maxime conſules, deinde tribunos pl. ad conficiendum centurias homines excellenti gratia, qui tribuent centuriam, ut aliquod ex te beneficium aut habeant, aut ut habeant ſperent, eos prorſus magnopere compara, et confirma. nam per hos annos homines ambitioſi uehementer omni ſtudio, atque opere laborarunt, ut p oſſent a tribulibus ſuis ea, quæ peterent, impetrare. hos tu homines, quibuſcúque rationibus poteris, ut ex animo, atque ut ex illa ſumma uoluntate tui ſtudioſi ſint, laborato. quòd ſi ſatis grati homines eſſent, hæc omnia parata eſſe debebant, ſicut parata eſſe concerno: nam hoc biennio quattuor ſodalitates ciuium ad ambitionem gratiſſimorum tibi obligaſti, M. Fundanij, Q. Gallij, Cn. Cornelij, L. Coruini: & horum in cauſſis ad te deferendis quidnam eorum ſodales receperint et confirmarint, ſcio: nam interfui. quare hoc tibi faciendum eſt, ut idem ab ijs, quod debent, exigas, ſæpe commonendo, rogando, confirmando, curando ut intelligant nullum tempus aliud ſe unquam habituros referendæ

gratiæ, profectò homines & ſpe reliquorum tuorum officiorum, etiam recentibus beneficijs ad ſtudium ſeruandum excitabuntur. & omnino quoniã eo genere amicitiarum petitio tua maxime initiata eſt, quod cauſſarum defenſionibus adeptus es: fac ut plane ijs hominibus, quos deuinctos tenes, deſcriptum, ac diſpoſitum ſuum cuique munus ſit. &, quemadmodum memini, quòd nulla in re illis unquam moleſtus fuiſti, ſic cura ut intelligant omnia te, quæ ab illis tibi deberi putaris, ad hoc tempus reſeruaſſe. Sed quoniam tribus rebus homines maxime ad beneuolentiam, atque hæc ſuffragandi ſtudia ducuntur, beneficio, ſpe, adiunctione animi, uel uoluntate: animaduertendum eſt, quemadmodum cuique horum generi ſit inſeruiendum. Minimis beneficijs homines adducuntur, ut ſatis cauſſæ putent ſe ad ſtudium ſuffragationis dediſſe, ne dum ij, quibus ſaluti fuiſti, quos tu habes plurimos. & intelligant, ſi hoc tuo tempore non ſatisfecerint, ſe probatos nemini unquam fore. quod cum ita ſit, tamen rogandi ſunt, atque etiam in hanc opinionem adducendi, ut, qui nobis adhuc obligati fuerint, ijs uiciſſim nos obligari adhuc poſſe uideamur. qui autem ſpe tenentur, quod genus hominum multo eſt diligentius, atque officioſius; ijs fac ut propoſitum, ac paratum auxilium tuum eſſe uideatur; denique ut ſpectatorem te ſuorum officiorum eſſe intelligant diligentem; ut uidere te plane, atque animaduertere, quantum ab unoquoque proficiſcatur, appareat.

Tertium illud genus eſt ſtudiorum uoluntarium: quod agendis gratijs, accommodandis ſermonibus ad eas rationes, propter quas quiſque ſtudioſus tui eſſe uidebitur, ſignificanda erga illos pari uoluntate, adducenda amicitia in ſpem familiaritatis, & conſuetudinis confirmari oportebit. atque in ijs omnibus generibus iudicato & perpendito quantum quiſque poſſit, ut ſcias et quemadmodum cuique inſeruias, & quid a quoque expectes, & poſtules. ſunt enim quidam homines in ſuis ciuitatibus, & municipijs gratioſi: ſunt diligentes, & copioſi: qui etiam ſi antea non ſtuduerunt huic gratiæ, tamen ex tempore elaborare eius cauſſa, cui debent, aut uolunt, facile poſſunt. his hominum generibus ſic inſeruiendum eſt, ut ipſi intelligant te uidere quid a quoque expectes, ſentire quid accipias, meminiſſe quid acceperis. Sunt autem alij, qui aut nihil poſſunt, aut etiam odio ſunt tribulibus ſuis, nec habent tantum animi, aut facultatis, ut enitantur ex tempore. hos internoſcas: & uideto, ne, ſpe in aliquo maiore poſita, præſidij parum comparetur. & quanquam partis & fundatis amicitijs fretum ac munitum eſſe oporteret: tamen in ipſa petitione amicitiæ permultæ, ac perutiles cōparantur. nam in ceteris moleſtijs habet hoc tamen petitio commodi, ut poſſis honeſte, quod in cetera uita non queas, quoſcunque uelis, adiungere ad amicitiam: quibuſcum ſi alio tempore agas, ut te utantur, abſurde facere uideare: in petitione autem, niſi id agas &

cum multis, & diligenter, nullus petitor eſſe uideare. Ego autem tibi hoc confirmo, eſſe neminem, niſi ſi aliqua neceſſitudine competitorum alicui tuorum ſit adiunctus, a quo non facile, ſi contenderis, impetrare poſſis, ut ſuo beneficio promereatur, ſe ut ames, & ſibi ut debeas, modo intelligat te magni æſtimare, ex animo agere, bene ſe ponere, fore ex eo non breuem et ſuffragatoriam, ſed firmam & perpetuam amicitiam. nemo erit, mihi crede, in quo modo aliquid uirtutis ſit, qui hoc tempus ſibi oblatum amicitiæ tecum conſtituendæ prætermittat, præſertim cum id tibi caſus afferat, uti tecum petant, quorum amicitia aut contemnenda, aut fugienda ſit, & qui hoc, quod ego te hortor, non modo non aſſequi, ſed ne incipere quidem poſſint. nam quid incipiat Antonius homines adiungere, atque inuitare ad amicitiam, quos per ſe ſuo nomine appellare non poſſit? mihi quidem ſtultius nihil uidetur, quàm exiſtimare cum ſtudioſum tui, quem non noris. eximiam quandam gloriam, & dignitatem, ac rerum geſtarum magnitudinem eſſe oportet in eo; quem homines ignoti, nullis ſuffragantibus meritis, honore afficiant. nanque ut homo iners, ſine officio, ſine ingenio, cum infamia, nullis amicis ſeptus, hominum plurimorum ſtudio, atque omnium bona exiſtimatione munitum præcurrat, ſine magna culpa negligentiæ fieri non poteſt. Quamobrem, omnes centurias multis & uarijs amicitijs, cura, ut confirmatas habeas: & primum

primum id, quod ante oculos eſt, ſenatores, equiteſq́. Romanos, ceterorum ordinum nauos homines & gratioſos complectere. multi homines urbani & induſtrij, multi libertini gratioſi: in foro nanque uerſantur: quos per te, quos per communes amicos poteris ſumere. cura ut tui cupidi ſint; elaborato, appetito, allegato, ſummo beneficio te afficere oſtendito. deinde habe oratores urbis totius, collegium omnium pagorum, uicinitatum. ex ijs principes ad amicitiam tuam ſi adiunxeris, per eos reliquam multitudinem facile tenebis. poſtea totam Italiam fac ut in animo, ac memoria tibi diſtributam, comprehenſamq́. habeas: ne quod municipium, coloniam, præfecturam, locum denique Italiæ ne quem eſſe patiare, in quo non habeas firmamenti quod ſatis eſſe poſſit. perquiras etiam & inueſtiges homines ex omni regione, eoſq́. cognoſcas, appetas, confirmes, cures ut in ſuis ciuitatibus tibi aliquos petant, & tua cauſſa quaſi canditati ſint. uolent te amicum, ſi ſuam a te amicitiam expeti uidebunt. id ut intelligant, oratione, quæ ad rationem pertinet, conſequere. homines municipales, ac ruſticani, ſi nomine tantum noti ſunt, in amicitia ſe eſſe arbitrantur. ſi uero etiam præſidij ſe aliquid ſibi conſtituere putant, non amittunt occaſionem promerendi. hos ceteri, & maxime tui competitores ne norunt quidem, tu & noſti, & facile cognoſces: ſine queis amicitia eſſe non poteſt.

neque

neque id tamen ſatis eſt, tametſi magnum eſt; ſed ut conſequatur ſpes utilitatis, atque amicitiæ, ne nomenclator ſolum, ſed amicus etiam bonus eſſe uideare. ita cum et hos ipſos propter ſuam ambitionem, qui apud tribules ſuos plurimum gratia poſſint, ſtudioſos in centurijs habebis; & ceteros, qui apud aliquam partem tribulium propter municipij, aut ciuitatis, aut collegij rationem ualent, cupidos tui conſtitueris; in optima ſpe eſſe debebis. Iam equitum centuriæ multo facilius mihi diligentia poſſe teneri uidentur. primum cognoſcendi ſunt equites, deinde adipiſcendi: multo enim facilius illa adoleſcentulorum ad amicitiam ætas adiungitur. deinde habebis tecum ex iuuentute optimum quenque, & ſtudioſiſſimum humanitatis. tum equeſter ordo ſequetur illius auctoritatem ordinis, ſi abs te adhibetur ea diligentia, ut non ordinis illius auctoritatem ſolum uoluntate, ſed etiam ſingulorum amicitijs eas centurias confirmatas habeas. iam ſtudia adoleſcentulorum in ſuffragando, in obeundo, in nuntiando, in aſſectando mirifice & magna, et honeſta ſunt. Et quoniam aſſectationis mentio facta eſt, id quoque curandum eſt, ut quotidiana cuiusque generis, & ordinis, & ætatis utare. nam ex ea ipſa copia coniectura fieri poterit, quantum ſis in ipſo campo uirium, ac facultatis habiturus. huius autem rei tres partes ſunt; una ſalutatorum, cum domum ueniunt; altera deductorum; tertia aſſectatorum. In ſalutatoribus,

toribus, qui magis uulgares ſunt, & ad hanc conſuetudinem, quæ nunc eſt, plures ueniunt, hoc efficiendum eſt, ut hoc ipſum minimum officium eorum tibi gratiſſimũ eſſe uideatur. Qui domum tuã uenient, ijs ſignificato te animaduertere; et eorum amicis, qui illis renuntient, oſtendito; ſæpe ipſis dicito. ſic homines ſæpe, cum obeunt plures competitores, & uident unum eſſe aliquem, qui hæc officia maxime animaduertat, ei ſe dedunt, deſerunt ceteros, minutatim ex communibus proprij, ex fucoſis firmi ſuffragatores euadunt. iam illud teneto diligenter, ſi eum, qui tibi promiſerit, fucum, ut dicitur, facere uelle ſenſeris, ut te id audiſſe, aut ſcire diſſimules; ſi quis tibi ſe purgare uolet, quòd ſuſpectum eſſe arbitretur, affirmes te de illius uoluntate nunquam dubitaſſe, nec debere dubitare: is enim, qui ſe non putat ſatisfacere, amicus eſſe nullo modo poteſt. ſcire autem oportet, quo quiſque animo ſit, ut &, quantum cuique confidas, conſtituere poſſis. Iam deductorum officium, quod maius eſt quàm ſalutatorum, hoc gratius tibi eſſe ſignificato, atque oſtendito, &, quoad eius fieri poterit, certis temporibus deſcendito. magnam affert opinionem, magnam dignitatem quotidiana in deducendo frequentia. Tertia eſt ex hoc genere aſſidua aſſectatorum copia. in ea quos uoluntarios habebis, cura ut intelligant te ſibi in perpetuum ſummo beneficio obligari. qui autem tibi debent, ab ijs plane hoc munus exige; qui per ætatem, ac

negotium

negotium poterunt, ipſi tecum ut aſſidui ſint: qui ſi ipſi ſectari non poterunt, neceſſarios ſuos in hoc munere conſtituant. ualde ego te uolo, & ad rem pertinere arbitror, ſemper cum multitudine eſſe. præterea magnam affert laudem, & ſummam dignitatem, ſi ij tecum erunt, qui a te defenſi, & qui per te ſeruati, ac iudicijs liberati ſunt. hæc tu plane ab ijs poſtulato, ut, quoniam nulla impenſa per te alij rem honeſtam, alij ſalutem, ac fortunas omnes obtinuerunt, nec aliud ullum tempus futurum ſit, ubi tibi referre gratiam poſſint, hoc te officio remunerent. Et quoniam in amicorum ſtudijs hæc omnis oratio uerſatur: qui locus in hoc genere cauendus ſit, prætermittendum non uidetur. fraudis, atque inſidiarum, & perfidiæ plena ſunt omnia. non eſt huius temporis perpetua illa de hoc genere diſputatio, quibus rebus beneuolus, & ſimulator dijudicari poſſit. tantum eſt huius temporis admonere. ſumma tua uirtus eoſdem homines & ſimulare tibi eſſe amicos, & inuidere coget. quamobrem ἐπιχάρμειον illud teneto, neruos atque artus eſſe ſapientiæ, non temere credere. & cum tuorum amicorum ſtudia conſtitueris, tum etiam obtrectatorum, atque aduerſariorum rationes, & genera cognoſcito. hæc tria ſunt: unum ex ijs, quos læſiſti: alterum, qui ſine cauſſa non amant: tertium, qui competitorum ualde amici ſunt. Quos læſiſti cum contra eos pro amico diceres, his te purgato plane: neceſſitudines cómemorato: in ſpem adducito;

ducito; te in eorum rebus, ſi ſe in amicitiam contulerint, pari ſtudio, atque officio futurum ſpondeto. Qui ſine cauſſa non amant, eos aut beneficio, aut ſpe, aut ſignificando tua erga illos ſtudia futura, delenies, dans operam, ut de illa animi prauitate deducas. Quorum uoluntas erit abs te propter competitorum amicitias alienior, his quoque eadem inſerui oratione, qua ſuperioribus: & , ſi probare poteris, te in eos ipſos competitiores tuos beneuolo eſſe animo oſtendito. Quoniam de amicitijs conſtituendis ſatis dictum eſt, dicendum eſt de illa altera parte petitionis, quæ in populari ratione uerſatur. Ea deſiderat nomenclationem, blanditiam, aſſiduitatem, benignitatem, rumorem, ſpem in rep. Primum id, quod facis, ut homines noris, ſignifica, ut appareat; & auge, ut quotidie melius fiat. nihil mihi tam populare, neque tam gratum uidetur. Deinde id, quod natura non habes, induc in animum ita ſimulandum eſſe, ut natura facere uideare. nam comitas tibi neceſſe eſt, ea, quæ bono ac ſuaui homine digna ſit. ſed opus eſt magnopere blanditia: quæ etiam ſi uitioſa eſt, & turpis in cetera uita, tamen in petitione neceſſaria: tibi enim cum deteriorem aliquem aſſentando facit, improba eſt: cum amiciorem, non tam uituperanda. petitori uero neceſſaria eſt, cuius & frons, & uultus, & ſermo ad eorum, quoſcunque conuenerit, ſenſum, & uoluntatem commutandus eſt. iam aſſiduitatis nullum eſt præceptum:

[Marginal handwritten notes: "blanditiam"; "Comitas ea necesse est blanditia. Necess. (est) grammatici dicerent: sed aliud est Latine, aliud grammatice loqui."]

ptum : uerbumq́. ipſum docet , quæ res ſit . prodeſt quidem uehementer nuſquam deeſſe : ſed tamen hic fructus eſt aſſiduitatis , non ſolum eſſe Romæ , atque in foro , ſed aſſidue petere , ſæpe eoſdem appellare , non committere ut quiſquam poſſit dicere , quod eius ſit conſequi poſſis , ſi abs te non ſit rogatum , & ualde ac diligenter rogatum . Benignitas autem late patet , & eſt in re familiari . quæ quan quam ad multitudinem peruenire non poteſt , tamen ab amicis laudatur , & multitudini grata eſt : eſt in conuiuijs , quæ facete abs te , et amicis tuis con celebrentur & paſſim , & tributim : eſt etiam in opera , quam peruulga , & communica : cura , ut aditus ad te diurni atque nocturni pateant , neque foribus ſolum ædium tuarum , ſed etiam uultu , & fronte , quæ eſt animi ianua . quæ ſi ſignificant uoluntatem abditam eſſe ac retruſam , parui refert pa tere oſtium : homines enim non modo promitti ſibi, præſertim quæ a candidato petant , ſed etiam large ac honorifice promitti uolunt . quare hoc quidem fa cile præceptum eſt, ut , quòd acturus ſis , id ſignifices te ſtudioſe , ac libenter eſſe facturum . illud difficilius , & magis ad tempus , quàm ad naturam accommodatum tuam ; quod facere non poſſis , ut id iucunde neges . quorum alterum eſt boni uiri , al terum boni petitoris . nam cum id petitur , quod ho neſte , aut ſine detrimento noſtro promittere non poſſumus , quo modo ſi quis roget , ut contra amicum aliquam cauſſam recipiamus : belle negandum eſt ,

eſt, ut oſtendas neceſſitudinem, demonſtres quàm moleſte feras, alijs te id rebus exacturum eſſe perſuadeas. audiui hoc dicere quendam de quibuſdam oratoribus, ad quos cauſſam ſuam detuliſſet; gratiorem ſibi fuiſſe orationem eius, qui negaſſet, quàm illius, qui recepiſſet. ſic homines fronte, & oratione magis, quàm ipſo beneficio, req. capiuntur. uerum hoc probabile eſt. illud alterum ſubdurum tibi homini plane perito ſuadere: ſed tamen tempori tuo conſulam. quibus enim te propter aliquod officium neceſſitudinis affuturum negaris, tamen ij poſſunt abs te placati æquiq. diſcedere. quibus autem iccirco negaris, quòd te impeditum eſſe dixeris aut amicorum negotijs, aut grauioribus cauſſis, aut ante ſuſceptis; inimici diſcedunt, omnesq. hoc animo ſunt, ut ſibi te mentiri malint, quàm negare. C. Cotta in ambitione artifex dicere ſolebat, ſe operam ſuam, quod non contra officium rogaretur, polliceri ſ. ſolere omnibus, impertire ijs, apud quos optime poni arbitraretur; ideoq. ſe negare nemini, quòd ſæpe accideret cauſſa, cur is, cui pollicitus eſſet, non uteretur; ſæpe, ut ipſe magis eſſet uacuus, quàm putaſſet: neque poſſe domum eius compleri, qui tantum modo reciperet, quantum uideret ſe obire poſſe: caſu fieri, ut agantur ea, quæ non putaris, illa, quæ credideris in manibus eſſe, ut aliqua de cauſſa non agantur: deinde eſſe extremum, ut iraſcatur is, cui mendacium dixeris. id ſi promittas, & incertum eſt, & in diem, & in

& in paucioribus. ſin autem id neges, ſtatim abalienant ſe, & inimicantur. plures enim multo ſunt, qui rogant, ut uti liceat opera alterius, quàm qui utantur. quare ſatius eſt, ex ijs aliquos aliquando tibi in foro iraſci, quàm omnes continuo domi, præſertim cum multo magis iraſcantur ijs, qui negent, quàm ſi quem uideant ea cauſſa impeditum, ut facere, quod promiſit, cupiat, ſi ullo modo poſſit. Ac ne uidear aberraſſe a diſtributione mea, qui hæc in hac populari parte petitionis diſputem; hoc ſequor, hæc omnia non tam ad amicorum ſtudia, quàm ad popularem famam pertinere. etſi ineſt aliquod dictum ex illo genere, benigne reſpondere, ſtudioſe inſeruire negotijs amicorum, ac periculis: tamen hoc loco ea dico, quibus multitudinem capere poſſis, ut de nocte domus compleatur, ut multi ſpe tui præſidij teneantur, ut amiciores abs te diſcedát quàm acceſſerint, ut quamplurimorum aures optimo ſermone compleant. Sequitur enim, ut de rumore dicendum ſit. cui maxime ſeruiendum eſt. ſed quæ dicta ſunt omni ſuperiori oratione, eadem ad celebrandum rumorem ualent, dicendi laus, ſtudia publicanorum, & equeſtris ordinis, hominum nobilium uoluntas, adoleſcentulorum frequentia, eorum, qui abs te defenſi ſunt, aſſiduitas, ex municipijs multitudo eorum, quos tua cauſſa ueniſſe appareat, bene homines noſſe, comiter appellare, aſſidue ac diligenter petere, benignum, ac liberalem eſſe, bene loqui exiſtimare, domus ut multa

nocte

nocte compleatur; omnium generum frequentia adſit; ſatisfiat oratione omnibus; re, operaq. multis proficiatur; id quod fieri poteſt labore, & arte, & diligentia; non ut ad populum ab ijs omnibus fama perueniat, ſed ut in ijs ſtudijs populus ipſe uerſetur. Iam, urbanam illam multitudinem, & eorum ſtudia, qui conciones tenent, quæ adeptus es in Pompeio ornando, in Manilij cauſſa recipienda, Cornelio defendendo, excitanda nobis ſunt: quæ adhuc habuit nemo, quin idem ſplendorem omnium, uoluntatesq. haberet. Efficiendum etiam illud eſt, ut ſciant omnes, Cn. Pompeij ſummam erga te eſſe uoluntatem, & uehementer ad illius rationes, te id aſſequi, quod petis, pertinere. Poſtremo tota petitio, cura, ut pompæ plena ſit, ut illuſtris, ut ſplendida, ut popularis; ut habeat ſummam ſpeciem, ac dignitatem; ut, etiam ſi qui poſſit, ne competitoribus tuis exiſtat aut ſceleris, aut libidinis, aut largitionis accommodata ad eorum mores infamia. Atque etiam in hac petitione maxime uidendum eſt, ut ſpes reip. bona de te ſit, & honeſta opinio. nec tamen in petendo reſp. capeſſenda eſt, neque in ſenatu, neque in concione: ſed hæc ſunt tibi retinenda, ut ſenatus te exiſtimet ex eo, quòd ita uixeris, defenſorem auctoritatis ſuæ fore; equites R. boni, & locupletes, ex uita acta te ſtudioſum otij ac rerum tranquillarum; multitudo, ex eo duntaxat, quòd oratione in concionibus, ac iudicio popularis fuiſti, te a ſuis commodis alienum

alienum non futurum. Hæc mihi ueniebant in mentem de duabus illis commotionibus matutinis, quo tibi quotidie ad forum deſcendenti meditandum eſſe dixeramus: nouus ſum: conſulatum peto. tertium reſtat, Roma eſt, ciuitas ex nationum conuentu conſtituta; in qua multæ inſidiæ, multa fallacia, multa in omni genere uitia uerſantur; multorum arrogantia, multorum contumacia, multorum maleuolentia, multorum ſuperbia, multorum odia ac moleſtia perferenda eſt. uideo eſſe magni conſilij, atque artis, in tot hominum cuiuſque modi uitijs, tantisq́. uerſantem uitare offenſionem, uitare fabulam, uitare inſidias, eſſe unum hominem accommodatum ad tantam morum, ac ſermonum, ac uoluntatum uarietatem. quare etiam atque etiam perge tenere iſtam uiam, quam inſtituiſti: excelle dicendo: hoc & tenentur Romæ homines, & alliciuntur, & ab impediendo, ac lædendo repelluntur. Et, quoniam in hoc uel maxime uitioſa eſt ciuitas, quòd, largitione interpoſita, uirtutis, ac dignitatis obliuiſci ſolet: in hoc fac ut te bene noris, id eſt, ut intelligas eum eſſe te, qui iudicij ac periculi metum maximum competitoribus afferre poſſis. fac itaque, ut ſe abs te cuſtodiri, atque obſeruari ſciant. tùm diligentiam tuam, tum auctoritatem, uimq́. dicendi, tum profecto equeſtris ordinis erga te ſtudium pertimeſcet. Atque hæc ita te uolo illis proponere, ut uideare occaſionem non meditari, ſed ut hoc terrore faciliùs hoc ipſum,

quod

quod agis, conſequare. Et plane ſic contende omnibus neruis, ac facultatibus, ut adipiſcamur quod petimus. Video eſſe nulla comitia tá inquinata largitione, quibus non gratis aliquæ centuriæ renuntient ſuos maxime neceſſarios. quare, ſi aduigilamus pro rei dignitate; & ſi noſtros ad ſummum ſtudium beneuolos excitamus; et ſi hominibus ſtudioſis gratioſisq́. noſtri ſuum cuique munus deſcribimus; & ſi competitoribus iudicia proponimus; ſi ex equeſtribus metum inijcimus, diuiſores ratione aliqua coercemus: perfici poteſt, ut largitio nulla fiat, aut nihil ualeat. Hæc ſunt, quæ putaui non melius ſcire me, quàm te, ſed facilius his tuis occupationibus colligere unum in locum poſſe, & ad te perſcripta mittere. quæ tamen etſi ita ſcripta ſunt, ut non ad omnes, qui honores petant, ſed ad te proprie, & ad hanc tuam petitionem ualeant: tamen tu, ſi quid mutandum eſſe uidebitur, aut omnino tollendum, aut ſi quid erit præteritum, uelim hoc mihi dicas. uolo enim hoc commentariolum petitionis haberi omni ratione perfectum.

BIBLIOTECA NAZ.
ROMA
VITTORIO EMANUELE

SCHOLIA PAVLI MANVTII IN SECVNDAM CICERONIS PHILOSOPHIAE PARTEM.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

4.

QVID eſt enim temeritate fortius?] *Aut hic, Fortius, in malam partem eſt accipiendum, quaſi uiolentius; qua ſignificatione hanc uocem alibi non memini me legiſſe: aut pro, Fortius, reponendum fœdius; quod affirmare ſine libris antiquis non audeo.*

4.

Quod uero maxime &c.] *Receptam lectionem non improbo: neque enim eſt cur debeam. ſed ut medici non eos ſolum, qui ægrotant, ſed eos etiam, qui ſatis commode habent, quandoque curant, ut, ad naturæ beneficium addito artis adiumento, quamoptimam ualetudinem, & ſpeciem conſequantur: ſic nos non ea modo, quæ errorum tenebris inuoluta, minus perſpicua ſunt, ſed ſi quid etiam eiuſmodi eſt, quod lectorem omnino non lateat, quanto magis poſſumus correctione illuſtramus: ut hoc in loco, dixi me receptam lectionem non improbare; neque, cur improbem, cauſſa eſt: tamen ad uenuſtatem, & ornatum quiddam addetur, ſi ita legas. Quod uero maxime rem, cauſſamq. continet, utrum nihil agant, nihil moliantur, ab omni curatione & adminiſtratione rerum*

uacent; an contra ab his et a principio omnia facta & conſtituta ſint, & ad infinitum tempus regantur, atque moueatur; in primis magna quæſtio eſt.

8.

Phyſiologiam.] *Poſt hác uocem ſequebatur, id eſt naturæ rationem: quod induximus, uidentes gloſſam eſſe ab aliquo adiectam, qui phyſiologiam interpretaretur.*

11.

A magiſtro Platone uno diſſentiens.] *Primum non ab uno, ſed a multis diſſentiebat: nam philoſophi de dijs uarie ſentiebant: deinde ab alijs potius, quàm a Platone; cuius eandem fere de dijs fuiſſe ſententiam, paullo ante demonſtratum eſt. quam eius diſcipuli, Ariſtoteles, & Ponticus Heraclides, ſunt ſecuti: itaque legi fortaſſe poſſit: A magiſtro Platone non diſſentiens.*

12.

Vt diuinam, eſſe affectam putat.] *Vt diuina eſſe affectam putat, & apertius eſſet, & ut puto, uerius, nec inſigni tamen mutatione.*

12.

Theogoniam, id eſt originem deorum.] *Hic quoque gloſſa fuit: nam illud, id eſt originem deorum, quis non uidet adſcriptum fuiſſe, ut Theogoniæ ſignificatio oſtenderetur? qua ratione adducti deleuimus, eo libentius, quòd quibuſdam in antiquis libris expoſitio illa non eſt.*

Vſitatas,

12.

Vſitatas, perceptasq́. cognitiones.] *Rectius, quod repoſui, Inſitas, perceptasq́. cognitiones. nam & in Maffei libro ita legitur: & pagina etiam 13: Inſitas, dixit, deorum cognitiones habemus. Et alibi non ſemel. atque etiam Lucretius, Vnde (inquit libro v.) inſita notities eſt Vtilitatis.*

14:

Non modo uiderat animo, ſed etiam ſic tractat, ut manu doceat.] *Huius loci correctionem ſenſus ipſe uidetur oſtendere: tollet enim omne mendum, ſi quis ita legat, Non modo uiderat animo, ſed etiam ſic tractarat, ut manu, docet.*

15.

Exiſtat, & ad eos affluat.] *Legendum puto, A deo affluat, ſententia ita poſtulante: de quo dubitandum eo minus eſt, quòd pagina 28: Cum, inquit, ex ipſo imagines ſemper affluant. & Lucretius noſtram coniecturam libro 4. plane confirmat.*

19.

Quod & non prædicanti tam facile quidem credam, ſicut.] *Tam, & ſicut, particulæ non ſunt ſibi inuicem reſpondentes: itaque et locutione magis uſitata, et ſenſu aliquanto aptiore legetur: Quod & non prædicanti tamen facile quidem crederem, ſicut mali ædificij, &c. quam lectionem habet Maffei liber ſcriptus: eamq́. ſecutus ſum in noſtro libro.*

21.

Huic pulchrior deo?] *Concinnior erit ſententia, ſi legatur; Hui, pulchrior deo?*

22.

Sigilla numerantes.] *Senſu, ut opinor, meliore, clariore quidem certe, legeretur, Sigilla uenerantes.*

23.

Quæ funditus gens ueſtra non nouit.] *Puto legendum eſſe, Quem: ut ſubaudiatur, morem: & deinde, argumentis ſententiam, non, argumenti ſententiam.*

25:

Cor, pulmones, iecur, ceteraque, detracta utilitate, quid habent uenuſtatis?] *Corrigo, Cor, pulmones, iecur, cetera; quæ, detracta utilitate, quid habent uenuſtatis? ut a præcedentibus tenui diſtinctionis nota ſeiungantur, & ad uerbum, habebit, referantur.*

26.

Superior aer.] *Antiqui libri &, ſuperius aer, & ſupremum aer, habent. ego rectius legi putarem, ſuperiorem aer: ut ſubaudiatur, locum teneat: uel, ſuperior aeri: ut inſequens membrum ſpectet: quod in noſtro libro repoſui.*

28:

Homines non colant.] *Hominibus non conſulant, magis probarem: erat enim hæc Epicuri ſententia, deos hominibus non conſulere. quod Cotta*

ta refellit cum hoc loco, tum in fine libri, cum inquit: Dij, nulla re egentes, et inter ſe diligunt, & hominibus conſulunt. Item libro 2. pagina 31: Primum docent eſſe deos: deinde, quales ſint: tum, mundum ab his adminiſtrari: poſtremo, conſulere eos rebus humanis. Et pag. 68. Si, inquit, omnibus hominibus deos conſulere cenſemus. Et lib. 3. pag. 83. Primum, deorum ne prouidentia mundus regatur: deinde, conſulant ne dij rebus humanis. Et pag. 5. Vitæ hominum conſuli a dijs, et prouideri. & alibi in eandem ſententiam ſæpiſſime: quæ quia tam manifeſta in re minus uidentur eſſe neceſſaria, prætermittam.

29.

Prodicus Chius.] *Alij uidentur legiſſe in antiquo libro, Prodicus Cius. nos hic hæremus, cum ex pag. 12. auctorem huius ſententiæ fuiſſe Perſeum appareat. niſi ſi uelis legere, Perſeus Citieus, non Prodicus Cius, litteris haud ita diſſimilibus, ut correctio temeraria uideri poſſit. Perſeum autem, Zenonis auditorem, fuiſſe Citieum, Suidas, et Laertius in Zenone teſtatur.*

33.

Vitio ſibi tabernaculum captum fuiſſe haruſpectionis.] *Haruſpectionis tabernaculum uocat, quod auſpicandi cauſſa ceperat Gracchus. fœda autem macula locus hic in omnibus antea impreſſis libris deformatus fuerat: cum imperiti homines ex antiqua uoce, haruſpectionis, fecis-*

ſent,

ſent, in hortos Scipionis. quibus ex uerbis cum idonea ſententia nulla elici poſſet; cumq. neque Cicero ipſe in libris de diuinatione, ubi bis hanc hiſtoriam narrat, neque ceteri, qui eandem litteris prodiderunt, ullam Scipionis hortorum mentionem faciant: ſubeſſe mendum, facile equidem intelligebam; neque tamen prius manus admouere auſus ſum, quàm in uetuſtis libris hoc, quod nunc repoſui, perſpicue ſcriptum animaduerti.

34.

Diſtinctionem, ueritatem, pulchritudinem, ordinem.] *Ex ijs, quæ ſequuntur, manifeſtum eſt, uarietatem, potius hic eſſe legendum, quàm, ut antea, utilitatem. ut illa ratio omittatur, quòd de utilitate, qua homines adducti deos agnoſcunt, non in quarta cauſſa, ſed in ſecunda mentionem facit. quam lectionem, ut meliorem, in noſtris libris ſecutus ſum.*

41.

Bis bina, quid eſſent.] *Bina, numerum ſignificat, non qualitatem: itaque ſic opinor rectius, Bis bina quot eſſent, una littera immutata: ſiquidem quit pro quid ueteres ſcribebant: quæ deinde multorum errorum cauſſa fuit, deſcribentibus libros hominibus imperitis.*

42.

Circuitus enim ſolis orbium v. defectibus.] *nos ex antiquo libro, Diebus, pro, defectibus, repoſuimus.*

Is

46.

Is rapuit Proſerpinam.] *Hærebat antea lector hoc in loco, deprauatione uerborum implicatus: nunc ex Maffei libro correctione adhibita, nemo tam tardus eſt, qui, uel curſim legens, ſenſum non percipiat.*

51.

Sonitu, & ſpiritu.] *Qui pro ſpiritu, legere malunt, ſtrepitu, non animaduertunt uerſum claudicare. hunc autem uerſum, & alios conſequentes, omnes ſenarios, recitat Priſcianus in libro de comicis metris.*

51.

Sicut inciti, atque alacres roſtris perfremunt.] *Metire uerſum pedibus: uitium deprehendes: quod mutatione parua tolletur, ſi pro, Sicut inciti, leges, Sicuti citi.*

58.

A caulibus, braſsicisque.] *Braſſicæ nomen caules complectitur. ideo uidetur legendum, A lauris, ex Plinio lib.* XVII. *cap.* 24.

59.

Vomitione canis purgare aluos ibes Aegyptiæ curant.] *Varie legitur in libris manuſcriptis: nam pro purgare, & purgante, & purgantes, & purgant, reperitur, &, pro canis, canes: ut fortaſſe ita corrigendum ſit, mutatione non inſigni: Vomitione canes purgantur: aluo ſe ibes Aegyptiæ curant. cuius rei hiſtoriam ex Plinio, &*

& Plutarcho licet cognoſcere.

61

Mollitur cibus.] *Satis aptus elicitur ſenſus: mihi tamen magis placeret, Molitur; a uerbo, molo molis, unde molares dentes. atque etiam in hoc uerbo Maffei liber, l, conſonantem non geminat.*

69

Si mehercule, inquit, Vellei.] *Aut in his uerbis mendum eſt, aut quidpiam deſideratur: quòd ſi ita corrigas, Sane hercule, inquit, Vellei; non erit, quo lector offendatur. ſubaudietur enim, paratus uenio: & optime cum ſequentibus congruet ſententia.*

74

Ne tertianas quidem febres.] *Muretus legendum putat, Ne tertianas quoque febres, aut Ne tertianas item febres. id quod ſententia requirere uidetur.*

75

Senſum, & rationem, & orationem, hæc eadem & caniculam non habere.] *Antiqui libri alij habent, ſenſum, & rationem, hæc eadem & caniculam non habere: alij, ſenſum, & rationem, & orationem, hæc eadem orionem, & caniculam non habere.*

78

Idæis Dactylis.] *Ex perantiquis Maffei, & Sigonij libris Dactylis, repoſui; cum antea, Indigenis,*

nis, legeretur: ſecutus & opinionem optimi, atque eruditiſſimi uiri, Conſtantij Fanenſis, et Strabonem lib. x. *qui ſcribit, unum ex Idæis Dactylis Herculem fuiſſe nominatum: & Diodorum in ſexto, cuius hæc ſunt uerba: Primi in Cretam circa Idam habitarunt Idæi Dactyli appellati. & infra: Scribunt unum ex eis appellatum Herculem.*

82.

Cui Sabazea ſunt inſtituta.] *Ex perantiquo Sigonij libro, meliore, ut opinor ſententia, Cui Sabazea, repoſui: pro, in honorem cuius: cum antea, Cuius Abazea, legeretur. Sabazius autem Dionysij cognomen fuit: unde Sabazia ſacra. cuius nominis etymologiam Suidas exponit in uerbo* Σαβάζιος, *et Ariſtophanis interpres in Auibus, et Veſpis. ut fortaſſe apud Macr. lib.* 1. *Saturn. legendum ſit, Sabazium, non, Sebadium.*

83.

In Palatio, & Orbonæ ad ædem Larum.] *Ex peruetuſtis Maffei, & Sigonij libris hunc locum ex deprauata ad ueram lectionem reſtitui: cum hæc duo uerba, Orbonæ ad, in impreſſis libris non eſſent, de Orbona quidem meminit Plinius libro* 2. *cap.* VII.

84.

Poſtquam pater &c.] *Septenarium hunc uerſum oportet eſſe, quemadmodum & ſequentes reliqui ſunt. ut autem legitur, pedibus recte diſtingui non poteſt. neque ſecus habent antiqui libri*

bri .ſed animaduerti, uerſum, nulla mutatione, reſtitui poſſe, ſi ita ſcribatur, ut incipiat a uerbo, Appropinquat, & duæ antecedentes dictiones, tanquam ſuperioris uerſus extremæ, ſeiungantur.

86.

Lege Lætoria.] *Sic ex antiquis nummis, & faſtis Capitolinis, non, Lectoria, ut antea, legendum eſt.*

90.

Quinam Tantalidarum,&c.] *Senarij tres iambici ſunt: quos nemo hactenus agnouit. mihi cum ſemper ipſa uerba poeticum quiddam olere uiſa ſunt, tum multo magis, poſtea quàm in Maffei librô ſcriptum legi, ſatias ſupplicij, non, ſatietas ſupplicij. quod cum animaduertiſſem, confugi ſtatim ad menſuram; eaq́. uſus, deprehendi uitium, quod propter continuatum uerborum ordinem latebat. ſenarios, inquam, iambicos, ex uetere poeta, eſſe comperi: qui ſunt ita diſtinguendi:*

Quinam Tantalidarum internecioni modus
Paretur? aut quænam unquam ob morte Myrtili
Pœnis luendis dabitur ſatias ſupplicij?

ſatias autem pro ſatietas, quandoque ueteres dicebât: unde Lucretius libro II. *Feſſus ſatiate uiden di. & lib.* V. *iuuabant Cum ſatiate cibi. Sed ecce ueritas elucet. cum aliquot ante annis hæc ſuperiora ſcripſiſſem, euoluendis Cariſij monumentis inueni, unde ſint hi uerſus. ſunt autem ab Accio poeta ſumpti, quem ille nominat Inſtit. gram. lib.* I.

95:

In ſecundo conſulatu.] *Puto corrigendum, in ſecundo de conſulatu: ut ſubaudiatur, libro.*

96.

Tum ſpecies ex ære uetus, generataq́. Nattæ.] *Generoſaque, legit Muretus: & paullo infra,*

Omnes ciuili generoſa ſtirpe profectam.

98:

Sic tum auibus magnæ res impetriri ſolebant.] *Ita ſine dubio legendum eſt, non, ut antea, impertiri. eſt autem, impetriri, uetus augurale uerbum: quod idem Cicero uſurpat lib. 2. de Diuin. 131: Qui euenit, inquit, ut is, qui impetrire uelit, conuenientem hoſtiam rebus ſuis immolet? Et Plautus in Aſin.*

Impetritum, inauguratum eſt: quouis admittunt aues.

Reſtituēdus etiam locus ille apud Valerium lib. 1. Priſco etiam inſtituto rebus diuinis opera datur, cum aliquid commendandum eſt, precatione; cum expoſcendum, uoto; cum inquirendum uel extis, uel ſortibus, impetrito: non, ut uulgo legitur, impertito. Quod autem hoc ipſo in lib. 92. legitur impetrandis, conſulendisq́. rebus; ad, impetrire, uerbum ſpectat. non enim ibi eſt, impetrandis, pro, obtinendis, ſed pro, impetriendis. utroque enim modo &, impetrire, &, impetrare, ueteres dicebant: quod Feſti teſtimonio probatur: Atque

hoc

hoc eiuſdem ingenio Mureti debetur.

98:

Ateium.] *Ita ſine dubio legendum eſt, non, ut antea, Aetheio: cum de Ateio Plutarchus in Craſſo, & Dio lib.* XXXIX. *C. Ateium Capitonem nominet. Capito autem cognomen Ateiorum, non Aetheiorum, fuit. nec Aetheios inter familias Romanas adhuc inueni.*

100:

CCCCLXX millia.] *Sæpe mihi in eiuſmodi litteris obſeruatus error facile perſuadet, ut legendum potius exiſtimem,* CCCLƆƆƆ, *& deleatur, millia. nam,* CCCLƆƆƆ, *ualet, centum millia. quo de genere in noſtris ad Atticum commentarijs & ſatis copioſe, & primi, ut opinor, diſputauimus.*

101:

In Numerii Fabii.] *Antea, mendoſe, innumerum Fabij. nos ex antiquis libris reſtituimus. tres enim Fabij Pictores fuere, clari omnes antiquitatis notitia, Quinctus, Numerius, Seruius: quorum antiquiſſimus Quinctus, nominantur a Liuio, Gellio, Macrobio, Oroſio, Nonio, Cicerone.*

102.

Viſũ eſt in sõniis, paſtorẽ ad me appellere
Pecus lanigerum eximia pulchritudine,
Duos conſanguineos arietes inde eligi.] *hos uerſus, qui antea præpoſtero ordine collocati legebantur, ita digerendos eſſe, admonuit Mure-*

tus in aunotationibus, quas nuper in Terentium edidit.

102.

Minus mirum eſt.] *Hæc tota ſomnij interpretatio conſtat è ſeptenaris. itaque non intelligo quid ſpectauerint ij, qui ueterem lectionem mutarunt, et pro, minus mirum eſt; legere maluerunt, minus mirandum eſt.*

112.

Polyidum Corinthium.] *Ita ſine dubio legendum eſt, non, ut antea, Polybum Corinthiũ, ex Homeri loco, quem Cicero ſignificat, qui eſt lib. 3. Iliadis, his uerbis:*

Ἦν δέ τις Εὐχήνωρ πολυΐδου μάντιος υἱὸς,
ἀφνειός τ' ἀγαθός τε, Κορινθόθι οἰκία ναίων,
ὅς ῥ' εὖ εἰδὼς κῆρ ὀλοὴν ἐπὶ νηὸς ἔβαινε:
πολλάκι γάρ οἱ ἔειπε γέρων ἀγαθὸς πολυΐδος,
νούσῳ ὑπ' ἀργαλέῃ φθίσθαι οἷς ἐν μεγάροισιν,
ἢ μετ' ἀχαιῶν νηυσὶν ὑπὸ τρώεσσι δαμῆναι.

Sic et lib. de leg. II. *inter uates nominatur.*

113.

De principum filiis ſex ſingulis Etruriæ populis.] *Valerius Maximus non ſex, ſed decem fuiſſe tradit, qui ſingulis Etruriæ populis in diſciplinam traderentur.*

113.

Vt enim Aegyptii, ut Babylonii.] *Vt Aegyptij, ut Babylonij, libentius legerem; uel, Etenim Aegyptij, et Babylonij.*

114.

Somniandi cauſſa excubabant.] *Videtur eſſe legendum, Incubabant: quo uerbo et Virgilius, de Latino rege loquens, in ſimili ſententia libro* VII. *uſus eſt, cum inquit: Pellibus incubuit ſtratis, ſomnosq́. petiuit. Incubabant enim, ut ſomnos caperent. at excubare contrarium ſignificat.*

116.

Tibi P. Claudius.] *Putó legendum, Ap. Claudius: qui fuit P. Clodij, Ciceronis inimici, frater, augur peritiſſimus, qui etiam de augurali ſcientia libros edidit.*

116.

Romulu' pulcher in alto Quærit Auentino.] *Liuius aliter: non enim Romulum, ſed Remum in Auentino obſeruaſſe tradit.*

121.

Veriſimile eſt.] *Ordinem uerborum, et ſententiam ſecuti, ſic emendauimus; cum antea, Veriſimiles, legeretur.*

122.

Permiſti cum corpore animi.] *Nihil muto, neque mutandum cenſeo: fuit tamen, cum dictionem, animi, crederem abundare.*

122.

Vt enim Ceos.] *Particulæ, Vt, non uideo, quid reſpondeat. omnino in Ciceronis ſcriptis non nulla deprehenduntur, quæ, non eſt, quò referan-*

rantur: ſed, utrum id ſcriptoris, an librariorum uitio ſit aſſignandum, ignoro. hic quidem unius litteræ mutatione reſtitui poterit, Etenim Ceos.

132:

Inducetis.] *Duo uerba, quæ ſequuntur, Captiones, et, Explicetis, facile me adducunt, ut legendum putem, Induitis: qua ratione item in Verrem dixit, inducere ſe in laqueos: & Lucr. lib.* IV. *Ac nos in fraudem induimus fruſtra nimis ipſi.*

147.

Aut ea ne ipſi quidem dii ſignificare poſſunt.] M*ihi hoc totum fruſtra uidetur inculcatum: quorſum enim iteretur? cum idẽ ſignificet, id quod dixit, Aut, quid euenturum ſit, ignorant.*

148.

Negant enim id eſſe alienum maieſtatis deorum, ſcilicet cauſſas omnium introſpicere.] *Apparet hæc ſuperioribus eſſe attexenda, locumq. ita corrigendum: Negant etiam id eſſe alienum maieſtatis deorum, ſcilicet caſas omnium introſpicere. quo enim ordine Chryſippus, Diogenes, et Antipater, rationes, cur diuinatio eſſet, attulerant; eodem ordine eas ipſas rationes conatur Cicero confutare. Negant etiam, inquit, id eſſe alienum maieſtatis deorum, caſas omnium introſpicere: εἰρονικῶς: quaſi dicat; maxime eſt alienum maieſtatis deorum, caſas omnium introſpicere, ut uideant quid cuique conducat. Et dixit caſas potius, quàm domos, ut humilitate uerbi maior eſſet iro-*

 nia.

nia. domos enim principes uiri habitare ſolent, caſas non ſolent, quæ agreſtium propriæ ſunt. Dictionem autem illam, Scilicet, ita accipimus, ut per ironiam poſita ſit, non ut, id eſt, ſignificet. Neque, Maieſtate, lego, pro, Maieſtatis; cum, alienus, etiam generādi caſu coniungatur: ut lib. I. *de Fin. Quis alienum putet eius eſſe dignitatis, quam mihi quiſque tribuit? & de Vniuerſitate: Naturam fugientem, & eius copulationis alienam. & Salluſtius in Catil. Domus D. Bruti propinqua foro, neque aliena conſilij propter Sempro niam. & Lucr. lib.* VI. *Alienaq. pacis eorum. & ibidem infra, Nec tamen hæc ita ſunt aliarum rerum aliena.*

149.

Quorum interpres.] *L. Cotta, de quo Suetonius in Iulio Cæſare his uerbis: Percrebuit fama, L. Cottam* XV *uirum ſententiam dicturum, ut quoniam libris fatalibus contineretur, Parthos niſi a rege non poſſe uinci, Cæſar rex appellaretur. Ex quo Ciceronis locus illuſtratur, & ſimul intelligitur, libris ſibyllinis interpretandis* XV *uiros præfuiſſe.*

149.

Quæ Ennius fecit.] *Suſtuli hoc ex ingenio, tanquam gloſſema uerbi antecedentis, Ennianis.*

153.

Hoc neceſſario confitendum eſt.] *Sine dubio abundat, Hoc. nam ſententia ita ſe habet:*

Quod neceſſario confitendum eſt, quoniam illud negatis.

157.

Huic equidem Antipho, tu uero, inquit.] *Non placet, equidem, cum tertia perſona coniungi: & ſuſpicor de mendo.*

158.

Quid autem magnum, & naufragum illum ſine nomine in riuo eſſe lapſum?] *Tollenda ſtellulæ nota, neſcio quo modo è regione poſita. ſenſus eſt: quid mirum eſt, naufragum quoque illum in riuo eſſe lapſum? Intulit autem poſt uocem, magnum, particulam, &; propterea quòd iam exemplum de Daphita, & de Philippo confutarat: quaſi diceret, præterea.*

160.

Stirpes omnes eiiciendæ ſunt.] E*lidendæ, puto corrigendum, ut cum uerbo, ſtirpes, & cum uerbo item, propaganda, quod in ſuperiore membro poſitum eſt, in tralatione conſentiat. ſic etiam locutus eſt Tuſculana* I I I. *Stirpes, inquit, ægritudinis, trunco euerſo, omnes elidendæ.*

164.

Corpora indiuidua.] *Venit in mentem, hæc duo uerba intruſa eſſe ab ijs, qui gloſſis, ut nunc uocant, omnia referſerunt. quis enim non uidet, ſubaudiri, atomos, de quibus perſpicue Cicero loquitur?*

164:

Vt iam ſi ſit atomus.] *Particula, Si, quid hic habeat loci, non intelligo. quòd ſi tollatur, for taſſe nihil deſiderabitur.*

172:

Nam quid Acrum memorem?] *Sigonius in ſcholijs, quibus fragmenta Ciceronis, ab ipſo diligentiſſime collecta, illuſtrauit, pro, Acrum, legendum exiſtimat, Macrum: ut ſit C. Licinius Macer, cuius in hiſtoria Liuij mentio creberrima. quæ me ratio, & quia ex Acrum in Macrum fa cillima mutatio, facile perſuaſit, ut aſſentirer doctiſſimo uiro, cuius auctoritas, uel ſine ulla ratione, plurimi eſt apud me ponderis.*

172:

Dacio ſumma impudentia.] *Si legas, In mendacio, ut eidem Sigonio placet; patebit ſententia. & ſane mendacij Macrum arguere uidetur Liuius libro* VII.

174.

Quàm eſt populo neceſſarium?] *Hoc ad laudem ſpectat: Cicero autem contra potius ſignificat: dixit enim: Quid autem tam exiguum, quàm eſt munus hoc eorum, qui conſuluntur? quare ſuſpicor de mendo: niſi ſi quis εἰρωνικῶς dictum uelit. Muretus continuandam orationem putabat, hoc modo, Conſuluntur, cum eſt populo neceſſarium? mutatio autem fere nulla. nam, Cum, ueteres ſcribebant, Quom.*

No-

174.

Nobis ita complectenda.] *Sic emendauimus ex antiquo libro; cum antea legeretur, Noris iſta. & infra, ex eodem libro, ſuſtulimus dictionem, Naturæ; quæ erat poſt, Concludatur.*

176.

Diſputari ſolent nimirum iſta.] *Vetus liber Maffei habet, Diſputari ſolet nimirum iſta: unde mihi orta coniectura eſt, Nimirum iſta, gloſſam fuiſſe, eamq. omnino eſſe inducendam: quod tamen prius non adducar ut faciam, quàm id mihi per antiquos libros licere perſpiciam.*

178.

Illud extremum eſt, quòd recte uiuendi ratio meliores efficit.] *Hoc uidetur dicere: illud extremum eſt, recte uiuendi ratione meliores effici. ad hanc ſententiam, ſi quis uſum, & proprietatem Latinæ linguæ tenet, profecto intelliget, non recte accommodari, Quòd. quanquam, cum alia eiuſdem generis exempla intueor, ambigo quid ſentiam: quæ collegimus in cōmentarijs noſtris epiſtolarum ad Atticum, cum illud in epiſtola ultima lib.* XI. *interpretaremur, Quòd minimum uellem ſpiritum reliquum eſſe.*

178.

Quod dicam naturam eſſe.] *Fortaſſe gloſſema fuit, Quod dicam natura eſſe: ut explanaretur illud proxime dictum, Iuſtos natura nos eſſe factos.*

179.

Attico * uidetur.] *Tale quippiam ſuſpicor deeſſe, Vt opinor: ut ita continuata oratione legatur: Attico, ut opinor, uidetur, mihi quidem certe, ex natura ortum eſſe ius. nam illud, mihi quidem certe, anteire ſignificat, Vt opinor, uel aliquid eiuſmodi.*

183.

Pollicicum.] *Fœdum gloſſema ſequebatur in omnibus libris: Si poſſet inter eos aliquid conuenire: quod manuſcriptus liber non habet, nec omnino ſententia poſtulat: itaque deleuimus.*

187.

Cum pro Ambio.] *Quis hic Ambius fuerit, ignoratur: neque pro eo Ciceronem, aut Pompeium dixiſſe, comperimus: utrunque autem pro Balbo; pro quo extat luculenta Ciceronis oratio: itaque repoſui, Balbo, approbante Maffei libro ſcripto.*

189.

Igitur Titias, & Appuleias leges nullas putas?] *Vbi mendoſum aliquid in libris occurrit, primum inſpicere diligenter ſoleo ueteres libros, non modo ut litteras omnes, ſed ipſam etiam litterarum formam conſiderem; quo facilius mendi originem deprehendam: deinde, ſi ſcriptis etiam in libris ueritas obſeruatur, ad coniecturam confugio, quæ magnam ſæpe lucem attulit, ut hic, niſi fallor. nam, cum in antiquo libro uiderem, Tucias*

cias, & Apuleias leges putaui, ſuam loco integritatem reſtitui, ſi legeretur, Titias, & Appuleias, minime dubitans, quin eæ ſignificentur leges, quas Sex. Titius, & L. Appuleius Saturninus, inuita nobilitate, plebis cõmodo, & uoluntati ſeruientes, pertulerunt: quas poſtea ſenatus, quòd non modo parũ utiles reip. uerum etiam exitioſæ uiderentur, ſuſtulit. hiſtoriæ teſtimonia requirentur: hæc ſunt: Cicero pro C. Rabirio, perduellionis reo, Sex. Titius, quòd habuit imaginem L. Saturnini domi ſuæ, condemnatus eſt. & Val. Max. libro VIII. *cap.* I. *Sex. quoque Titium ſimilis caſus proſtrauit. erat innocens: erat, agraria lege lata, gratioſus apud populum: tamen, quia Saturnini imaginem domi habuerat, ſuffragijs eum tota concio oppreſſit. Libro etiã de Oratore ſecundo hic noſter: Nam & teſtimonium ſæpe dicendum eſt, ac non nunquam etiam accuratius; ut mihi neceſſe fuit in ſex Titium, ſeditioſum ciuem, & turbulentum. explicaui in eo teſtimonio dicendo omnia conſilia conſulatus mei, quibus illi tribuno pl. pro rep. reſtitiſſem: quæq. ab eo contra remp. facta arbitrarer, expoſui. Cum igitur conſtet, eodem tempore, & amiciſſimos, & tribunos pl. malarumq. legum latores fuiſſe Titium, & Saturninum; & cum in antiquo libro ſcriptum eſſe uideã, Tucias: non dubito, quin mihi hoc ſtudioſi libenter tribuant, ut, Titias, reponam.*

Ne

189:

Ne ue nouos, ſed ne aduenas.] *Veram lectionem eſſe puto, Ne ue nouos, & ne aduenas; parua admodum, & prope nulla mutatione; ſiquidem, ſet, ueteres ſcribebant pro, ſed: et ſæpe hoc mendi genus deprehendimus, cum alicuius uerbi prima littera ex ultima antecedentis ſumpta, & repetita eſt. Maffei liber habet, Ne ue nouos, ſiue aduenas. antiquitatem magis oleret, Ne ue nouos, ne ue aduenas.*

190.

Nec ulla uitiorum.] *Hoc a ſequentibus uerbis ſeiunctum, cum antecedentibus coniunxi: quod animaduerſum non dum erat.*

191:

Templa liberata, & efflata.] *Ex antiquorum teſtimonio, et auctoritate repoſuimus, Effata. nam M. Varro de lingua lat. Hinc, inquit, effata dicuntur, quòd augures finem auſpiciorum cæleſtium extra urbem agris ſint effati. hinc effari templa dicuntur. ab auguribus effantur, qui in his fines ſunt. hinc fana nominata, quòd pontifices in ſacrando fati ſint finem. Et Gellius lib.* XIII. *cap.* XIIII. *de pomerio his uerbis. Pomerium quid eſſet, augures populi R. qui libros de auſpicijs ſcripſerunt, iſtiuſmodi ſententia definierunt. Pomerium eſt locus intra agrum effatum, per totius urbis circuitum pone muros, regionibus certis determinatus: qui facit finem urbani auſpicij. Et in eodem*

dem cap. Neque poſtea D. Iulius, cum pomerium proferret, intra effatos urbis fines incluſerit. Pomerium eſt circa murum locus, quem in condendis urbibus quondam Etruſci, quà murum ducturi erant, certis circa terminis inaugurato conſecrabant. Vti appareat, effari, et conſecrari idem eſſe. Præterea Liuius libro I. *Iouis Statoris ædem uotam, ut Romulus ante uouerat: ſed fanum tantum, id eſt locus templo effatus iam ſacratus fuerat.*

192.

Siue curriculo, ſiue certatione.] *In hoc meam potius coniecturam, quàm ueteres libros, ſequi placuit. nam, Sine, ut antea legebatur, ſententiæ repugnat; quam indicat Cicero infra his uerbis: Ludi publici ſint corporum certatione. etc.*

192.

Vti rogas.] *Alluſit ad tabellas, in quibus ſcriptum erat, Vti rogas. uide ad Att. libro* I. *et Liuium lib.* XXXIII.

192.

Dicere.] *pro, ſciſcere. nam ad ueterem conſuetudinem reſpexit: cum ſuffragium uoce ferebatur ante legē Carbonis, de qua meminit infra lib.* III.

192.

An tandem, Attice, non es dicturus aliter?] *Rectius opinor, Ain tandem? ſic locutus alibi quoque, ut libro* I. *Ain tandem? etiam a Stoicis iſta tractata ſunt? et ep.* 21. *lib.* IX. *fam.*

&

et libro. IIII. de Fin. in principio, nec ſemel Terentius.

192.

Atque mea quidẽ ſententia eſt.] *Nõ ſatis hoc apte mihi uidetur coniungi cum antecedẽtibus Attici uerbis: et malim ad M. Ciceronem transferri: qui ſe quoque dicat idem ſentire de ſuadenda lege, ſed uereri, ne mox Attico, et Quincto longior uideatur oratio.*

193.

Arãq. uetus &c.] *Muretus ita legit: Araque, quæ uetus ſtat in Palatio, Febris, et altera Eſquilijs Malæ Fortunæ, deteſtataq. omnia eiuſmodi, repudianda ſunt. uide 83.*

194.

Conferendarum.] *Sic antiquus liber: & omnino melius, quàm, Confitendarum, ut ante. plures autem ſacerdotes ideo probat, ut de religionibus inter ſe conferre poſſint.*

194.

Si unus augur, Aliter, dixerit.] *Sic antiquus liber. ego, quo minor mutatio fiat, legerẽ, Ali die, pro, Alio die: antique: cum etiam in generandi caſu dicerent, Alius, a nominatiuo, hic, & hæc alis, et hoc ale. de hoc augurum more in nuntiando, cum impedire comitia uellent, in 2. Philippica: Confecto negotio bonus augur, Alio die, inquit. ſed in his libris de leg. libentius, quàm alibi, antiqua uerba Cicero uſurpat; quo plus auctoritatis*

ipſa

ipſa res, ab antiquis etiam ducta moribus, habeat.

194:

Quid leges non iure rogatas tollere, ut etiam decreto collegii, ut Liuias conſilio Philippi conſulis, & auguris?] *Nulla certior eſt coniectura, quàm quæ nititur hiſtoria. hic pro, Etiam, ſatis liquet, nomen legis eſſe reponandum, quæ, ſicuti Liuiæ leges, a Druſo latæ, ex uoluntate ſenatus, decreto augurum, ſublata ſit. et quoniam hoc ipſo in libro mentio iam facta eſt de legibus Titijs, Appuleijs, Liuijs; quod rationibus ut puto, non leuiſſimis probaui: propterea crederem & hic legendum eſſe, Titiam, non, Etiam.*

195.

Eumolpidæq. ueſtri.] *Ita ſine dubio legendum eſt, non, ut antea, Eumolpidæq. noſtri.*

195:

In nocentes.] *longe diſcedit ab antiquis libris eorum coniectura, qui legendum exiſtimant, in nocturnis. alij coniungunt cum poſteriore ſententiæ parte: ut ſit: poetæ comici indicant innocentes. mihi omnino mendoſum uidetur.*

196.

Cantu, uoce.] *Suſtuli dictionem, uoce, tum quia non erat in antiquo libro, tum quia gloſſema uiſa eſt antecedentis dictionis. præterea, qui locus legis hic exponitur, in eo uocis nulla mentio. ſunt enim ibi hæc: Popularem lætitiam in cantu, et fidibus, et tibijs moderanto.*

Tor-

196.

Torqueant.] *Quanto meliore, ut opinor, ſententia, legeretur, Torquent.*

196.

Timothei fidibus demi.] *Cum in antiquo libro ſcriptum uideam, Inde, pro, Demi; in alio autem, Inde demi: malim, Incidi. nam græco uerbo, ἀποτέμοι, quo Plutarchus utitur, cum hanc rē narrat, ἐν λακωνικοῖς ἀποφθ. magis reſpondet, Incidi, quàm, Demi.*

197:

Tantum ponam, duplicem pœnam eſſe, &c.] *Hunc locum, ope duorum ueterum librorum, quorum unum doctiſſimus uir, omniumque, quos nouerim, humaniſſimus, Hannibal Crucceius mihi commodauit, facile correxi: coniectura nihil opus fuit.*

197:

Inanimo corpore.] *ante, Inani: ego & ex uetere libro, &, ut puto, recte, Inanimo. minor etiam mutatio, inanimi, ex inani: ſed antiquum librum ſequi malo.*

198.

Subigendam.] *Sic, opinor, melius, quàm, ſubijciendam, ut antea legebatur. hoc quoque ex antiquo libro.*

198.

Vero: & apertiſsima ſunt.] *Hoc meum eſt. nam omnes & ſcripti, & impreſſi, quos uiderim,*

libri,

libri, Vera, & apertiſſima ſunt. mihi & conſuetudo uetus latine loquendi, & ipſa ſententia, Vero, demonſtrauit eſſe uerius. eſt enim pro, ſane. ſic locutus eſt in Bruto, ſic alibi. locus etiam de Diuinatione lib. 1. mendoſe legebatur, &, uere, pro uero, impreſſi libri habebant.

198.

Difficile ſit, qui paullum modo ingenio poſsit moueri, quæcunque noua &c.] *Hoc, Qui paullum modo ingenio poſſit moueri, in noſtrum librum ut reciperem, uiſum non eſt. nam neque uidi eſſe in antiquis libris, & ſpeciem gloſſematis aliquam præſefert. etiam, Ingenio moueri, quàm latinum, & uſitatum ſit, uidendum.*

199.

Partitionis caput;] *hoc ex ingenio, uir acumine ingenij, doctrinaq. excellens, Ranconetus præclare, apteq. in primis ad ſententiam, emendauit. ueteres libri, Partitio ut.*

200.

Os receptum,] *In reliquo corpore comburendo. Recipere, antiqua lingua latina, ualet, excipere: ut cum ruta cæſa recipi dicuntur in lege prædiorum.*

200.

Felix.] *ſic malo, quàm, uehemens: quod antea legebatur. malo autem, quia & in antiquo libro ſic eſt, & habet quiddam, quod magis cum ſententia congruere uideatur.*

C. Cotta.]

200.

C. Cotta.] *Sic antiquus liber: alij, contra: ut ad Mucium referatur: quo ſenſu, ego non uideo. nam quem hic locum habet, contra? non enim opponi uideo poſſe proximis ſuperioribus uerbis. malo igitur, C. Cotta. fuit enim pontifex, ſicut* Mu*cius, ut ex libris de natura deorum,* II. *&* III. *conſtat.*

201.

Hoc plus.] *quid; ſi, Opus, legas? nam & infra, Opere tectorio ſepulcrum exornari non licebat.*

201.

Vnctura. quæ] *Mancum puto locum eſſe, & fortaſſe ſupplendum ſic: Vnctura, circumpotationeq. deinde ſequantur uerba legis: Seruilis unctura tollitor. mendoſum enim opinor, Tollitur.*

201.

Prætereantur.] *Quid hoc ſignificat? interpres, unus ille, qui omnium eſt optimus, aut, quaſi nimis apertum, aut, quòd ſibi parum ſatisfaceret, omiſit. mihi placeret magis, & mutatione fieret minima, Præferantur.*

201.

Sepelire, urere ne ſi fraude eſſet.] *Antiquus liber mendoſe, Sepeliretur, & ne ſe fraudi eſſet. Alij emendarunt, ſepelire, urere ne, ſe fraude eſto: ſuamq. correctionem Sex. Pompeij teſtimonio probare conantur. aiunt enim: Se, Pompeius*

peius inquit, pro ſine, inueniuntur poſuiſſe antiqui. Hoc an ipſi ita ſcriptum in Feſto uiderint, ignoro: ego certe non reperi. itaque malui legere ſic: Sepelire, urere, ne ſi fraude eſto. mutatione minima; præterea Feſti auctoritate adductus. is enim, ne ſi, pro ſine, dictum a ueteribus tradit.

202.

Acerbum.] *corrupta dictio, meo quidem iudicio. quid enim hic addatur, Acerbum? obſeruetur, in antiquis libris an ueſtigia ſint aliqua ueritatis; unde fortaſſe, ædium, aut, ædificiorum, legi poſſit.*

202.

Domusq́. funeris.] *Multis abhinc annis adduxit me locus interrogationis in Vatinium, ipſaq́. ſimul ſententia, ut legendum ſuſpicarer, Dominusq́. funaris. meam cõiecturam probauit in ſuo commentario is, qui mihi probatur maxime, Hadrianus Turnebus.*

202.

Grachos.] *Ignota mihi dictio: ſed ita eſt in antiquis libris.*

202.

Sed credo, Quincte.] *Ita pergit Marcus oratione continuata, quaſi Quinctus nihil dixerit. quod eſt in dialogis uſitatum. hoc monere uolui, quia uideo non nullos de mendo ſuſpicari, offenſos, ut puto, particula ſed.*

202.

Credo uides ſed.] *Ceteri omnes libri, uidiſſe credo. ego, coniectura ductus, Vides. ſed credo. nec dubito, quin ordinem uerborum attente conſiderantibus noſtra correctio probetur.*

202.

Proximi fecerant.] *Pro, Fecerant, repoſui Iniecerant. nam cum in corrigendo tum litterarum ſimilitudinem, tum ſententiam ſequi ſolitus ſim; hoc in loco neque a litteris longius diſcedo; cum, Iniecerant, de litteris extremis antecedentis uerbi, & de, Fecerant, conficiam: neque ſententiam, ut opinor, a Ciceronis mente alienam induco. nam ipſemet ante oſtendit, hic legendum, Iniecerant. ut ſubaudiatur, Terra. dixit enim: Quod nunc communiter in omnibus ſepultis penitus, humati dicuntur; id erat proprium tum in ijs, quos humus contegeret.*

202:

Ad iuſta coniecta erant.] *Mendum omnes uident, tollere nemini adhuc licuit. conanti quidem uiro docto, quem ego probare ſoleo maxime, non ſucceſſit. ſua tamen, quod ille ait, cuique ſponſa. mihi placet ſic. Iuſta confecta erant. funeris enim extrema pars erat laudatio. ea cum erant abſoluta, iuſta confecta erant.*

202:

Poſtea quàm.] *Suſpicor, cum in antiquis libris eſſet, poſtea quom, factum eſſe ab imperitis librarijs,*

rijs, poſtea quàm, qui non intelligerent, pro, cum, ſcribi ſolere, quom: quod mendum in ultimá quoque epiſtolam lib. II. fam. irrepſerat. quo in loco, & in hoc ipſo, magis omnino placet, Poſtea, cum.

202:

Si qui publice.] *Malim, Niſi qui publice.*

205.

Aerariiq́. tribuni ſunto.] *Sic duo ueteres libri. placet. nam et auctoritatem habet antiquitas: &, Aerarij, addi placet: ut ærarij tribuni diſtinguantur ab alijs tribunis, nempe a tribunis mil. a tribunis pl. de quo genere multa dicemus in libro noſtro de magiſtratibus.*

205:

Aſt quãdo conſul is eſt, magiſtratus ue populi, nec reliqui magiſtratus ne ſunto; auſpicia patrum ſunto;] *Alij putant intelligi, neque conſulari unquam imperio, neque dictatoris poteſtate magiſtratus reliquos tolli. mihi longe alia mens eſt. loquitur enim hic Cicero de comitijs conſularibus. quæ cum habere conſul tantum poſſet, ut apud Gellium lib. XIII. cap. 14. Meſſalla ſignificat; uidetur ſignificare Cicero, ſi conſul in rep. non ſit; ei muneri interregem, a patribus creatum, ſuccedere oportere. id ita eſſe, quæ ſubſequuntur uerba declarant:* Olliq́. ex ſe produnto, *qui comitiatu creare conſules rite poſſit. Sed utinam, quàm facile ſententiá uidere, item uerba corrigere liceret. conemur tamen, quantũ in nobis eſt;*

& primum antiquo libro, deinde etiam coniectura duce ueritatem inueſtigemus. Habet igitur Sigonij ſcriptus liber: Aſt quando conſul is eſt, magiſtratus ue populi nec Romani, reliqui magiſtratus ne ſunto: auſpicia patrum ſunto. Ego ſuſpicor ſcripſiſſe Ciceronem: Aſt quando conſul iſſet, magiſtratus ue populi R. reliqui magiſtratus ne ſunto; auſpicia patrum ſunto. Iſſet, autē expono, perijſſet: primum, quòd uti leniore uerbo, ominis cauſſa, Cicero uoluerit: deinde, quòd ab uſu tamen latinæ linguæ non receſſerit. nam Lucretius, tum poeta ingenioſus, tum optimus latinitatis auctor, idē uerbum ad eandem ſententiam tranſtulit lib. VI.

Qui fuerant autem præſto, contagibus ibant.

Græci etiam, οἴχεται, pro, obijt, interdum dicunt, & οἰχόμενος, mortuus. Magiſtratus autem populi Romani prætor fuit, ea cauſſa primum creatus, ut, abſentibus conſulibus, populo Romano ius diceret. itaque ſæpe prætor populi Romani nominatur. Quod ſequitur, Reliqui magiſtratus ne ſunto, ualet: reliqui magiſtratus nihil iuris in auſpicijs, quod quidem attinet ad creationem conſulum, habento. nam etſi, præter conſulem, & prætorem, reliqui omnes magiſtratus auſpicari poterant, creandis tamen conſulibus auſpicia habere non poterant. conſul enim, & prætor, ut ait idem Meſſalla, tantum a conſule creabantur. ad reliquos autem magiſtratus centuriata comitia, id eſt ea, quibus & prætor, & conſul creabantur, nihil attinebant. propterea in-

interrex a patribus prodebatur, qui conſules crearet. Auſpiciorum autem patricios omnes magiſtratus fuiſſe participes, indicat illud in epiſtola ad M. Brutum: Dum unus erit auſpicius magiſtratus, auſpicia ad patres redire non poſſunt. Qui ſunt, quæret aliquis, præter conſulem, & prætorem, auſpiciorum participes magiſtratus? omnes reliqui, ſiue patricij, ſiue plebeij: patricij quidem, a quo primum tempore ſunt inſtituti; quod Liuius, & alij ſæpe teſtantur: plebeij autem, non cum creari cœpti ſunt, ſed aliquanto poſt, rerum pæne omniū communionem plebe poſtulante. Patricij uero magiſtratus, præter conſulem, & prætorem, qui maiores magiſtratus dicebantur, duo tantum erant ordinarij, id eſt quotannis creati, ædilis curulis, & quæſtor; item ordinarius quidem cenſor, non tamē quotannis creatus, ſed quinto quoque anno, nec annuo unquam magiſtratu, ſed primum quinquennali, poſt annuo, & ſemeſtri. atque is quoque inter maiores magiſtratus numerabatur. Dictator autem extraordinarius erat, periculoſiſſimis reip. tēporibus, extremi remedij gratia, dictus. Plebeij magiſtratus, tribunus pl. ædilis pl. triumuiri, & alij, annuo iure. Ergo, ut ad prima redeam, conſule, & prætore extinctis, creari a patribus interregem Cicero iubet; & addit, Ex ſe, id eſt e gente patricia. nec enim plebeia familia natus, licet ſenator eſſet, interrex fieri poterat, Cicerone, et Pediano teſtibus. Patres autem hic non ſenatus uniuerſus

 uerſus

uerſus, ſed patricij tantum ſenatores intelliguntur: ut in epiſtola ad Pætum: Ad patres, cenſeo, reuertare. nam interregem, ut patricium, ſic a patricijs tantum creari oportebat: ergo non a cuncto ſenatu: cum alij ſenatores patricij, alij plebeij eſſent. Verum, ſi prætor neque conſulem, neque prætorem rogare poterat; quod Meſſala tum ex perpetua maiorum conſuetudine, tum ex Tuditani commentarijs probat: cur addit Cicero, Magiſtratus ue populi Romani? Quia poterat prætor conſulare munus in rep. ſuſtinere: unde illud in epiſtola ad Plancum: Litteras ad Cornutum, prætorem urbanum, detulimus: qui, quòd conſules aberant, conſulare munus ſuſtinebat more maiorum. Quòd ſi non ſolum conſule, ſed prætore etiam reſp. careret; optimum Ciceroni uidetur, ante quàm annus exeat, interregem prodi. quod antea nunquá ante exitum anni factum erat. Sin, mortuo cóſule, prætor ſupereſſet: indicat, non eſſe prodendum interregem; cum ſit a quo reſp. geratur; ſed exitum anni expectandum, cum, remp. nullo magiſtratu capeſſente, interregem creari neceſſe eſſet: a quo centuriatis comitijs conſules, et mox a conſulibus prætores, ac reliqui deinceps magiſtratus fierent.

206:

Aſt ni poteſtas par, maior ue prohibeſſit, s. c. perſcripta ſeruanto.] *Præclare corrigit hunc locum antiquus liber, hoc modo: Aſt poteſtas par, maior ue prohibeſſit, perſcripta ſeruanto*

uanto . nam , Aſt , ſignificat , at ſi . quod intelliget , ſi quis alia loca in his Ciceronis legibus animaduertet . Deleui autem illud , S . C . *eo fidentius quòd uideo hic non de ſenatus conſultis , ſed de ſenatus decretis , quibus intercederetur , intelligi : quæ non ſenatus conſulta , ſed ſenatus auctoritates uocabantur . non enim omnia decreta , ſenatus conſulta ſunt , ſed ea , quibus interceſſum non eſt , aut quæ legitimo die , loco , ſaluis denique legibus facta ſunt . quòd ſi uel interceſſum eſſet , uel non legitimo ſenatorum numero , aut die , aut loco facta eſſent , ſenatus auctoritates dicebantur : qua de re plenius in noſtris commentarijs epiſt. fam. Hoc igitur dicit Cicero : ſi ſenatus decretis interceſſerit magiſtratus aliquis , par ei magiſtratui , aut maior , quo referente decretum fuerit; tunc ea decreta perſcripta ſeruanto . Verbum autem , Decreta , iterandum non fuit ; cum proxime dixiſſet , Eius decreta rata ſunto .*

206.

Suffragia optimatibus nota.] *Hic ego, quod olim adoleſcentulus mutaui , neque nunc laudo , quia ueteribus in libris aliter uideo ſcriptum eſſe , ſic , inquam , Cum ſuffragio conſciſcerentur , optimatibus nota ; neque tamen , cur reprehendam , habeo ; cum ſententia ſatis apta ſit ad id, de quo agitur; eaq. ab ipſo Cicerone, ſuas leges interpretante, confirmetur . eſt enim infra ſic : Proximum autem eſt de ſuffragijs : quæ iubeo nota eſſe optimatibus .*

206:

Quod quis earum rerum migraſsit] *Video eſſe, qui legendum putent, Quo, pro, Quod, offenſi, opinor, non ſatis uſitato genere loquendi; cum hic, Migraſſit, cum generandi caſu iunctum uiderent: cum tamen eodem modo dixerit Cicero lib. III. de Finibus: Qui id conſeruaret, eum iuſtum, qui migraret, iniuſtum fore. et lib. I. de Diuin. ubi legitur, Ne communi iure migrare uideatur, habent ueteres aliquot libri, Communia iura. quaſi, migrare, ualeat, mutare.*

206:

Diſce rem.] *Cum alloquatur duos, non placet magnopere, unitatis numero, diſce rem: &, quoniam mos hic erat apud Romanos, ut, lege recitata, diſcederent, magiſtratu ita iubente; deinde tabellis diſtributis, ſuffragia ferrentur: propterea non diſpliceret, diſcedere, pro, diſce rem. Pedianus morem illum ſignificat his uerbis: His peractis, cum id ſolum ſupereſt, ut populus ſententiam ferat, iubet unumquenque is, qui legem fert, diſcedere.*

208:

Quod ante factum non erat] *Oratorie, quod ante perquam raro, uel fortaſſe etiam ſemel duntaxat factum erat, id nunquam eſſe factum dicit. nam L. Lucullus, & A. Albinus, conſules, cum delectum ſeuere nimis agerent, uacatione nemini conceſſa, in carcerem a tribunis pl. quia nihil*

pro amicis rogando impetraſſent, coniecti ſunt. id a Liuio proditum, indicat epitome lib. XLVIII.

209:

Quin per * per ipſum Ti. Gracchũ non ſolũ * nectus, uerum etiam ſublatus interceſſor fuerat.] *Omnino uidetur hoc aduerſus tribuniciam poteſtatẽ: itaque pronuntiari a Cicerone miror, eam defendente. puto autem hoc totum reijciendum ad Quincti ſermonem, & poſt illa uerba collocandum, Quid iuris bonis uiris Ti. Gracchi tribunatus reliquit? et quia mendi quiddam ſupereſt, ita legendum arbitror: Quin per ipſum Ti. Gracchum non ſolum neglectus &c.*

209:

At duo Gracchi fuerunt. & præter eos, quamuis enumeres multos licet, cum deni crearentur: nullos in omni memoria reperies pernicioſos tribunos, leues etiam nunc, bonos fortaſſe plures.] *Inuitus diſſentio a doctiſſimis hominibus: uerum, quando ipſis etiam ueritate prius eſſe nihil uideo, imitemur eorum exemplum, & ſtudioſorum utilitati, quam fere ſpectamus unam, ſeruiamus. non enim hic mendi labe ſententia deprauatur, ſed ita fortaſſe uerborum tegitur inuolucro, ut aperienda uideatur. Refellit Marcus obiecta a Quincto contra tribuniciam poteſtatem. Gracchos, inquit, nominas, qui remp. iniquiſſimis rogationibus in tribunatu perturbarint: licet, præter eos, quamuis multos*

Grac-

Gracchis non diſſimiles, id eſt ſeditioſos, ac turbulentos, enumeres: id quod difficile non eſt: cum deni non modo nunc, ſed Gracchorum etiam ætate, atque adeo multis ante ſæculis crearentur; & ex tot collegijs uel maximum non optime ſentientium tribunorum numerum liceat colligere. ſcrutare, inquam, uniuerſam antiquitatem, replica memoriam temporum, ex quo deni creari cœpti ſunt: neminem tamen reperies pernicioſum, leues quidem hodie quoque, bonos fortaſſe plures. non enim Gracchos, aut Saturninum, aut Flaminium, aut Curiatium, quos nominaſti, aut quemlibet de multis, qui numerari poſſunt, pernicioſos patriæ fuiſſe concedo. uexauerint remp. incommodis etiam aliquot affecerint: perniciem certe, quamuis improbus, & ſeditioſus, nemo attulit. nec enim ſine plebis ope exitioſus eſſe quiſquam poteſt: at ea (quod proxime ſubiungitur) de ſuo iure periculoſas contentiones non facit, principum cedit auctoritati. nó enim plebs incitata noſtris rebus inuidit: ſed uincula ſoluta ſunt, & ſeruitia incitata, adiuncto etiam terrore militari. quòd ſi plebs ipſa contra remp. non pugnat: (id enim perſpicue Cicero ſignificat) quid relinquitur uel perditiſſimis tribunis, ut pernicioſi eſſe poſſint? Puto igitur, correctione locum non egere. nam ſi pro, Nullos, legatur, Non nullos: Quincti ſententia defendetur; cum eam ſtudeat Marcus infirmare. quid enim aliud Quinctus oppoſuerat, quàm, pernicioſos fuiſſe

ſe non nullos? præterea, cum ad latinæ linguæ con ſuetudinem intueor, probabilius uidetur, Nullos in omni memoria reperies, quàm, Non nullos. Crearentur autem, inquit, quòd priſca etiam tem pora, quibus item deni creabantur, animo repete re Quinctum uelit.

210:

Niſi pernicioſe.] Additum eſt a nobis, niſi, ex antiquo libro; qua de cauſſa, ita conſtat, ut explicandum non ſit.

212:

Fletus.] Fluctus, recte putat eſſe legendum Hieronymus Ferrarius, uir pereruditus. eſt autem ſenſus: Faciebat Gratidius Arpini, quod poſt Ro mæ filius eius Marius fecit. hoc autem translatis uerbis eleganter expreſſit. ſic deinde & in antiquo libro ſcriptum eſſe, ſignificauit mihi per litteras hō mo ſingularis ingenij, ſummæq. doctrinæ, Hannibal Crucceius.

212:

Ac noſtro quidem, qui cum.] Si relatiuum, Qui, tollatur, mendi nihil ſupererit. non enim aſſentior ijs, qui illud, Ac noſtro quidem, cum antecedenti membro connectunt: ex quo inepta plane atque inſulſa fieret ſententia. noſter autem ſine ſub ſtantiuo quandoque ueteres uſurpabant, ut Teren tius in Phor. Noſter, quid ageret, neſcire: & Cicero in epiſt. fam. 236: Quòd noſtra tibi gratias agit.

Expe-

213:

Expectante ſenatu.] *Alij, ſpectante ſenatu; ex ingenio, an ex ueteribus libris, ignoro. abeſt certe ab ijs libris, quos ego uidi. nec ſatis poſſum intelligere, ſi, ſpectante, legatur, quid ſententiæ ſit. at, expectante, ſumptú eſt ex Hannibalis Cruceij libro: nec eſt obſcura ſententia. nam, oratione, inquit, longa tum eſt utendum, cum expectat ſenatus, ut, mala re relata, dies dicendo tollatur; ne ſcilicet pernicioſum reip. ſenatuſconſultum fiat.*

213:

Quos ſocios reſp. habeat.] *Sic omnes & impreſſi, & ſcripti libri. delere tamen dictionem, reſp. ut manifeſtum gloſſema, non dubitaui.*

214.

Simul atque interceſſum turbariq. cœptum ſit.] *Melius, opinor, ut nos ex uetere libro correximus, Simul atque turbari cœptum ſit.*

214.

Permouet.] *Veteres libri, permanet. utrum rectius, nondum ſtatui.*

214.

Opem referre.] *opem reip. ferre, coniecturam ſecutus emendo. erroris origo, ut opinor, fuit, quòd, in antiquis libris cum eſſet ſcriptum, R. P. ferre, pro, reip. ferre, ab imperitis immutatum eſt, & ſcriptum, referre.*

214:

Serui, & latrones.] *In antiquis libris, Ser-*

ui

ui, atque patroni, &, Serui, & patroni tui, legebatur: nos, Serui, & latrones, emendauimus: ut tamen, ſi quis melius attulerit, libenter eum ſecuturi ſimus.

214:

Sequitur de captis pecuniis, de ambitu legis.] *Adiutus a uetere ſcriptura emendaui: Sequuntur de captis pecunijs, de ambitu leges. duo enim capita, quorum alterum ad captas pecunias, alterum ad ambitum pertineret, leges appellat: ut paullo ante, cum dixit, Leges præclariſſimæ de* XII. *tabulis translatæ duæ, quarum altera priuilegia tollit, altera de capite ciuis rogari, niſi maximo comitiatu, uetat.*

216:

Explicandum uidetur, eſſe cognitio.] *Verba Platonis in Timæo hæc ſunt.* ὡς ἄρα τοὺς λόγους, ὧνπερ εἰσιν ἐξηγηταὶ, τούτων αὐτῶν καὶ συγγενεῖς ὄντας. *ex quibus apparet legendum eſſe, cognatio, non, cognitio: ut fortaſſe ita locus reſtituendus ſit. In omni oratione, cum ijs rebus, de quibus explicatur, uidetur eſſe cognatio.*

217:

In uniuerſo genere.] *Viſum eſt hoc eſſe rectius, quàm, ut antea, in diuerſo. uertit hunc locum Cicero, quod attinet ad ordinem uerborum, paullo liberius.*

217:

Recte ne igitur, &c.] *Videtur ita corrigendum.*

dum: *Recte ne igitur unum mundum dixerimus; an fuit, plures, & innumerabiles, dictu uerius, & melius? tranſtulit enim Platonis locum totidem uerbis: quem ſubijciemus, ut, ſi quis uelit, conferre poſſit.* πότερον οὖν ὀρθῶς, ἕνα οὐρανὸν προσειρήκαμεν; ἢ, πολλοὺς, καὶ ἀπείρους, λέγειν ἦν ὀρθότερον.

218.

Deiuncta.] *Ex ſenſu, & Platone corrigo, Deuincta.*

218:

Altera gigneretur.] *Alter, legendum eſſe, et ſenſus et uerba Platonis oſtendunt. mirũ autem, tam multis mendis hunc de uniuerſitate librum ad hanc diem refertum fuiſſe, cum ex collatione Platonis non ille quidem ubique, ſed certe plurimis in locis potuerit emendari.*

218:

Concluduntur: & globoſus.] *Recte: neque mutatione opus eſt. græce tamen ſic:* διὸ καὶ σφαιροειδής. *quod eſt, Quare & globoſus.*

219.

Quoad eius præſtabat iudicio diſsimilitudini ſimilitudo.] *Senſus requirit, ut legatur, Quòd eius: idq. potius græca uerba ſignificant:* νομίσας μυρίῳ κάλλιον ὅμιον ἀνομοίου.

219.

Ingreſſus corpore ſuſtineret.] *Maffei liber, Ingreſſurus corpus ſuſtineret. ueram lectionem puto, Ingreſſus corpus ſuſtineret. græca uerba*

ba, οὐδ' ὅλως τῆς περὶ τὴν βάσιν ὑπηρεσίας.

219.

Figuræ eius.] *Antea, Figuratus. nos græca uerba ſecuti, Figuræ eius, emendauimus, & proxime, Cohiberet maxime, cū antea legeretur, Cohiberet. maxima. quo loco ſententiam diſtinctio etiam mutabat.*

219.

Qui erat.] *Græca lectio,* ὄντος ἀεὶ λογισμὸς θεοῦ: *ut uideatur legendum, Qui ſemper erat.*

219.

Naturamq́. illam, quam alterius diximus, uel cum eadem coniunxit.] *Vel, expungendum; &, Vi, reponendum.* τὴν θατέρου φύσιν δύσμικτον οὖσαν εἰς ταὐτὸ συναρμόττων βίᾳ.

219.

Permiſcens cum materia.] *Diſtinguendum a ſuperioribus, et, Autem, addendum: ut legatur, Permiſcens autem cum materia.* μιγνὺς δὲ μετὰ τῆς οὐσίας.

220.

Atque ita cum alterum eſſet exteriorem amplexus orbem.] *Et ſenſus, et græca uerba indicant hæc duo uerba deſiderari, Alterum interiorem: ut hic ordo ſit: Atque ita cum alterum eſſet exteriorem, alterū interiorem amplexus orbem. quod etiam ex inſequenti membro clarius oſtenditur, cum ſubijciat, Illum eiuſdem naturæ, hunc alterius nominauit. græca uerba hæc ſunt:*

καὶ

καὶ τὸν μὲν ἔξω, τὴν δ' ἐντὸς ἐποιεῖτο τὸν κύκλον, τὴν μὲν οὖν ἔξω φορὰν ἐπεφήμισεν εἶναι ταὐτοῦ φύσεως, τὴν δ' ἐν τῆς θατέρου.

220.

Eamq́ue, quæ erat eiuſdem, detorſit a latere in dextram partem; hanc autem ci timam & a media.] *Ex græcis uerbis uidetur emendandum, Eumq́ue, qui erat eiuſdem, detorſit à latere in dextram partem; hunc autem alterius, a media &c. eſt enim de orbibus oratio, ut in Platone perſpicitur. & uerbum, citimam, non eſt in Maſſei libro, ſed, item, pro eo.*

220.

Rationis, contentionisq́. &c.] *Totum hunc locum opinor ita eſſe corrigendum: Rationis concentionisq́. (*ἁρμονίη *græce) compos, & particeps: quo nihil ab optimo & præſtantiſſimo ſempi ternarum rerum & ſub intelligentiam cadentium genitore melius procreatum.* λογισμοῦ δὲ μετέχουσα καὶ ἁρμονίας ψυχή. τῶν νοητῶν ἀεί τε ὄντων ὑπὸ τοῦ ἀρίστου, ἀρίστη γενομένη τῶν γεννηθέντων.

229.

Quippe qui, &c.] *Hic locus ex græcis uerbis ita corrigendus. Quippe qui ex eadem iunctus, alteraq́. natura, adiuncta materia, temperatione trium partium, proportione compactus, ſe ipſe conuerſans, cum materiam mutabilem arripuit, et cum rurſus indiuiduam atque ſimplicem, in ſe omnis mouetur, etc.*

Ratio

221.

RATIO *autem vera*] *Alij, Ratio autem vtraque: non recte. iiſdem enim verbis græca lectio reſpondet:* λόγος δὲ ἀληθής.

221.

SINE *voce, & ſine vllo ſono*] *Si quis græcam lectionem ſequatur, intelliget addendum reuoluta:* φερόμενος ἄνευ φθέγγου, καὶ ἠχῆς. *& quod ſequitur, legendum, Cum eam partem, non, Cum eandem partem, ex græcis verbis,* ὅταν μὲν περὶ τὸ αἰσθητὸν γίγνηται.

221.

ORBIS *illius generis alterius*] *vt hoc totum ſine interſpiratione cum ſuperioribus continuetur, & omnia referantur ad illud, Tum opiniones; crederem legendum, Orbiſq; illius generis alterius: ex græcis verbis,* καὶ ὁ τοῦ θατέρου κύκλος. *quæ etiam vocem, Illius, abundare ſignificant.*

221.

ITA *vim ſuam*] *Recte à ſuperioribus interuallo diſtinctum: nam ad quinquaginta verſus intercepti ſunt.*

221.

QVANDO *igitur, &c.*] HOC *totum ſi cum græco conferas, intelliges ad hunc fere modum eſſe reſtituendum: Quando igitur vnumquodque eorum ſiderum curſum decorum eſt adeptum, quibus erat motus temporis conſignandus: colligataq; corpora vinculis animalibus animantia orta*

 ſunt:

ſunt: tum imperio parere didicerunt.

222:

TERTIVM * *terreſtre quartum*] *Reſtituo, Tertium aquatile, terreſtre quartū. hæc enim græca verba:* τρίτη δὲ ἔνυδρον εἶδος: πεζὸν δὲ καὶ χερσαῖον, τέταρτον.

222:

CVMQVE *ſimilem vniuerſitatis naturæ efficere vellet*] *Nihil muto, tamen magis arrideret, Vniuerſitatis figuræ, quàm, Vniuerſitatis naturæ.* τῷ δὲ παντὶ προσεικάζων.

222:

COMITEQVE *eum ſapientia quamoptimæ mentis effecit*] *Adſcribam græca verba, quibus latina haud plane reſpondent.* τίθησί τε εἰς τὴν τοῦ κρατίστου φρόνησιν, ἐκείνῳ ξυνεπόμενον.

222:

HVNC *varietate diſtinctum.*] *Ex Maffei libro, & ex Platone, Hac varietate diſtinctum, reſtituo.*

222:

IAM *vero terram, &c.*] *Græca verba recitemus, vt, quo modo latina ſint reſtituenda, videamus.* γῆν δὲ τροφὸν μὲν ἡμετέραν, εἱλουμένην δὲ περὶ τὸν διὰ παντὸς πόλον τεταμένον, φύλακα καὶ δημιουργὸν νυκτός τε καὶ ἡμέρας, ἐμηχανήσατο πρώτην καὶ πρεσβυτάτην σωμάτων ὅσα ἐντὸς οὐρανοῦ γέγονε. *Ex quibus apparet, latinam orationem ita eſſe corrigēdam. Iam vero terram, altricem noſtram,*

quæ

quæ traiecto axe ſuſtinetur, diei noctiſq; effectricem, eandemq; cuſtodem, primam & antiquiſſimam corporum voluit eſſe eorum, quæ intra cælum gignerentur. Maffei liber non nihil hanc emẽdationem adiuuat: nam pro, eorum qui, habet eorumq;: cum vera lectio ſit, eorum quæ.

223.

RVRSVSQVE emerſi errorem incutiant rationis expertibus.] Corrigo, terrorem incutiant, vel, vt eſt in Maffei libro, horrorem incutiant. καὶ πάλιν ἀναφαινόμενοι φόβον καὶ σημεῖα τῶν μετὰ ταῦτα γενησομένων τοῖς δυναμένοις λογίζεσθαι πέμπουσι.

223.

VSVRPARE, atque appellare videmus] Paſſiue puto eſſe legendum, vſurpari atque appellari videmus. nam in Platone, λεγομένους ἴσμεν.

223.

NON ſunt diſſoluta me inuito] Alij, Hæc ſunt indiſſoluta me inuito. Corrigendum puto, Hæc ſunt indiſſolubilia me inuito. hoc enim græca verba ſignificant, ἃ δι' ἐμοῦ γενόμενα, ἄλυτα ἐμοῦ γε ἐθέλοντος: id eſt, quæ per me facta ſunt, non diſſoluentur, ſi ego voluero. Cicero vertit illud, ἐμοῦ γε θέλοντος: me inuito. quod tamen eandem habet ſententiam, quam haberet, me volente: vt, qui conſiderabit accuratius, intelliget.

223.

TENEAT autem oportebit, vt ex eodem

nequid abſit, quæ a me ipſo effecta ſint, quod deorum vitam poßint adæquare] *Corruptus locus, & fortaſſe mutilus: quem ex græcis verbis, qui voluerit, emendabit.* δεῖ δὲ, εἰ μέλλει τέλειος ἱκανῶς εἶναι, δι' ἐμοῦ δὲ ταῦτα γενόμενα, καὶ βίου μετασχόντα θεοῖς ἰσάζοιτ' ἄν. *ac fortaſſe non abſurde, mutatione certe parua, ſic corrigi poßit. Teneat autẽ oportebit, vt ex eo ne quid abſit. ſed quæ à me ipſo effecta ſint, deorum vitæ poßint adæquare. nam & Maffei liber verbum, Quod, inducit.*

224.

SVPERISQVE *permiſtionis*] *Forte, ſuperiorisq; permiſtionis.* τὰ τῶν πρόσθεν ὑπόλοιπα κατεχεῖτο μίσγων.

224.

NISI *quòd, &c.*] *Plato ſic.* ἀκήρατα δ' οὐκέτι κατὰ ταῦτα ὡσαύτως, ἀλλὰ δεύτερα, καὶ τρίτα: *quæ referuntur ad verbum* ὑπόλοιπα, *vt videatur in Cicerone legendum: Niſi quòd non ita incorruptas, vt eæ, quæ ſemper idem, ſed à dijs ſecundas ſumebat atque tertias.*

224.

CVM *autem animis corpora cum neceßitate inſeuiſſet, cumq; ad corpora neceßitate tum abſceßio fieret, tum acceßio, neceſſe erat, &c.*] *Tralatio cum græcis verbis non plane congruens. quòd ſi verius vertere quis velit, ita ſcribet. Cum autem animos corporibus neceßitate inſeuiſſet, cumq; ad corpora tum acceßio fieret, tum abſceſſio:*

ſio: primo neceſſe fuit ſenſum exiſtere vnum communemq; omnium, vehementiore motu excitatũ, coniunctumq; naturæ. quam electionem & antiqui libri quadam ex parte probant. græca autem verba hæc ſunt. ὁπότε δὴ σώμασιν ἐμφυτευθεῖεν ἐξ ἀνάγκης, καὶ τὸ μὲν προσίοι, τὸ δ' ἀπίοι τοῦ σώματος αὐτῶν, πρῶτον μὲν αἴσθησιν ἀναγκαῖον εἴη μίαν πᾶσιν ἐκ βιαίων παθημάτων ξύμφυτον γίγνεσθαι.

224.

ALIOS in terra, alios in luna.] Terram & Lunam accuſandi caſu, rectius legetur. græca quidem verba ſignificant, Solem & Lunam, non Terram & Lunam. τοὺς μὲν εἰς ἥλιον, τοὺς δ' εἰς σελήνην.

224.

DEINDE vt huic animanti, &c.] Si græca uerba ſequamur, ita corrigemus: Deinde vt huic animanti principes ſe ducesq; præberent, vitamq; eius pulcherime regerent, & gubernarent, niſi ſi ipſe ſua culpa ſibi aliquid miſeriæ quæreret. καὶ πάνθ' ὅσα ἀκόλουθα ἐκείνοις ἀπεργασαμένοις ἄρχειν, καὶ κατὰ δύναμιν ὅτι κάλλιστα καὶ ἄριστα τὸ θνητὸν διακυβερνᾶν ζῶον, ὅτι μὴ κακῶν αὐτὸ ἑαυτῷ γίγνοιτο αἴτιον.

225.

MODO huc, modo illuc] Poſt hæc verba, vbi ſpatium in noſtris libris eſt, amplius LXXX verſus deſiderantur.

225.

CVM *ignis oculorum cum eo igne, qui eſt ob os offuſus, ſe confudit, & contulit*] *Non nihil deeſt: nam in Platone ſic.* τοῦ περὶ τὸ πρόσωπον πυρὸς, τῷ περὶ τὴν ὄψιν πυρὶ, περὶ τὸ λεῖον καὶ λαμπρὸν ξυμπαγεῖ γιγνομένῳ.

225.

ADIVVANTIA *cauſarum*] *lego, Adiumenta cauſarum, & ex Maffei libro, & ex Platonis verbo: quod enim ille dixit,* ξυναίτια, *recte vertit Cicero, adiumenta cauſarum.*

249.

QVA *Catilina*] *ſi ſic legatur, Catilina cum Catilina comparabitur: de illo enim ſermonem eſſe, indicant verba ſubſequentia. quare malim, Qua C. Antonius. aut abundare credamus, qua Catilina.*

256.

QVAM *ſi quem videant*] *hoc repoſui, coniectura fretus. quod erat antea, Quam iis, quem videant, manifeſte mendoſum.*

258.

STVDIOSIS *gratioſisque noſtrum*] *vſus latini ſermonis, ipſaq; ſententia poſtulat, gratioſis, ſtudioſisq; noſtrum.*

INDEX

INDEX RERVM, & verborum.

A

ABSYRTVS 79.b
Academia 19.a.69.a
Academiæ proprium 158.b
Academia uetꝰ 179.b 183.a. recens, 179.b. 183.a 183.b
Accii tragœdia 102.a
Accius 78.a.200.a
Achilles 79.a.107.a
Actionis uerba 85.b
Acilius L. 201.b
Aedilium munus 205.a
Aegialeus 79.b
Aegiſtus 90.a
Aegyptii 113.b
Aegyptii, diuinandi artem con ſecuti 92.a
Aegyptiorum dementia 13.b
Aegyptiorum dii, beſtiæ 21.b. 77.b
Aelius L. 201.b
Aelius Sex 201.b
Aemilia 142.b
Aemilius Scaurus 44.b
Aeneæ ſomnium 101.b
Aequilibritas 27.b
Aequimelium 132.a
Aer 45.b.49.b.51.b.57.a
Aeſculapii plures 81.b
Aeſculapii templum 44.b
Aeſculapius 88.a.152.a.191.a
Aeſopus 111.a
Aeſtus maritimi 74.b
Aether 51.b.53.b.57.a.78.b
Aetnei ignes 52.b.
Africani filia 100.a
Africanns 87.b.145.b
Africanus P. Tuditano, & M'Aquillio cos mortuus 34.a
Agathones 103.b
Agri non conſecrandi 192.a 197.b
Aius deus 115.a.
Alabandus deus 77.b
Albus color 198.a
Albutius 24.a
Alcæus 20.b
Alcamenes 21.b
Alcibiades 156.b.161.b
Alcmæo Crotoniates 10.b
Alcumena 78.a
Alenius L. 86.a
Ales ſtella 56.a
Alexāder 46.b.102.b.103.a.119 b.155.a.196.b.
Alexander tyrannus 104.a
Amicitia 178.b
Amicitiæ nomen, ex amore ductum 30.a
Amicus 250.b
Amilcar Pœnus 155.a
Ammon 114.a
Amphiaraus 32.b.80.a.112.a. 112.b.194.b
Amphilocus 112.a
Amphion 154.b
Anaxagoræ opinio de Deo 9.b.
Anaxarchus Democriticus 88.a
Anaximander phyſicus 117.b
Anaximandri opinio de diis 9.b.
Anaximenis opinio de Deo 9.b

Andromacha tragœdia Ennii 97.a.
Andromeda 56.a
Anemo 80.b
Angues in Selonio 139 a
Anguis 55.a
Anguitenens 55.a
Animantes 49.b
Animantium diſtinctio 58.a
Animorum vis 122.a
Animorũ vis,& natura 155.b
Animus hominis deus non eſt 10.a
Animus humanus 108.b
Animus humanus vnde 117.a
Animus quiduis ſibi fingit 155.b
Animus vnde ſit 35.a
Annales 172.a
Annius 249.b
Antiochus 183.b
Antiochus, Ciceronis magiſter 5.b
Antiochus homo acutus 7.b
Antipater 93.a 111.b.172.a
Antipater poeta 160.a
Antipho 157.a
Antiphon 101.a 118.b
Antonii vita 249.a
Antonius 249.a
Apis 20.b
Apollinis fanum 111.a
Apollinis oraculum 162.a
Apollinis tẽplum Cumis 114.a
Apollo 46.a 89.a 90.a 107.b 118.a 120. a 166. b.184.b 196.b
Apollodorus 24.a 87.b
Appii auguris laus 116.a
Appius augur 141.a 194.b
Appius augur,& cenſor 98.b
Appuleia lex 189.b
Aqua 49.b.57.a
Aqua concluſa corrumpit 35.b
Aquarius 56.a
Aquila ſtella 56.a
Aquillius C. 86.a
Aquillius conſul 34.a
Arabes 113.b 195.a
Ara ſtella 56.b
Araneola 58.b
Arati locus 187.b
Arari verſus 54.a
Arceſilas 18.b.160.b.179.b
Archelaus 144.a
Archias poeta 110.b
Archilochus 90 a
Archimedes 50.b
Arctos 55.a
Arctophylax 55.a
Arcturus 55.a
Arginorum reges 112.a
Argonautę 51.a
Argo,ſtella 56.a
Aries ſtella 55.b 56.a
Ariopagi conſilium 47.b
Ariſtæus 79.a
Ariſtippus 86.b
Ariſto 179.b
Ariſto Chius 86.b
Ariſtolochia herba 95.a
Ariſtonis de deo ſentẽtia.12 a
Ariſtophanes 195.b
Ariſtoteles 40.a. 59.a. 104.a 111.a 168.a 179.b. 183.b
Ariſtotelis de deo inconſtans ſententia 11.a
Ariſtotelis locus 52.a
Ariſtotelis opinio de Orpheo 27.a
Ariſto,Zenonis diſcipulus 12.a
Ars 23.b
Aſdrubal 90.a
Aſellio 172.b
Aſſectatio quid ſit 240.a
Aſſyrii 91.b
Aſteria 79.a
Aſtra 40.a

Aſtyages

Aſtyages rex 117.b
Aſtypalea inſula 79.a
Ateius C. 98.b
Atellanius uerſus 129.a
Athenæ 160.b 186.b 195.b
Athenienſes 120.a
Atilius Calatinus 44.b
Attius Nauius 32.b.72.a.99.b 142.a.195.a
Attici laus 204.a
Atticus Epicureus 175.b
Atomi 15.b. 18 .a. 52.a.164.b 170.a
Atrei verſus 84.a
Augurales libri 108.b
Augur aſſidebat regi Spartano & Cõſilio publico 113.b 114.a
Augures 191.b. 194.b
Auguria externa 140.b
Auguribus parendum 206.b 214.a
Augur Marſus 122.b
Augurum Marſorum ſcientia vnde 139.b
Augur Pythagoras 92.b
Augur Romulus 92.a.117.a
Augurum ars 194.b
Augurũ, & haruſpicum aucto ritas 33.b
Augurum precatio 80.b
Auſpicato nihil non geſtum 92.a
Auſpicato Roma cõdita 92.a 137.a
Auſpicia 70.b 140.a.210.b
Auſpicia a R. auguribus igno- rantur 97.b
Auſpicia neglecta 33.a
Auſpicia, negligentia collegii amiſſa 98.b
Auſpicium iuge fugitur 141.b
Auſpicium optimum fulmen ſiniſtrum 140.b

B

BABYLON 103.a.155.b
Babylonii 113.a
Babylonii diuinantes 100.b
Babyloniorum mẽdaciũ 146.a
Bacchanalia 195.b
Bacchi plures 81.b.82.a
Balbus 31.a
Balearicus Metellus 92.b
Beata vita in animi ſecuritate, & omnium munerum vaca- tione ponitur ab Epicureis 15.a
Bella deorum 47.a
Bellirius 191.b
Bellum Latinum 105.a
Bellum Liguſticum 44.b
Bellum Octauianum 92.b
Bellum Punicum 109.b
Bellum Veiens 114.b
Belluæ monſtruoſæ in rubro mari, & India 24.b
Belus 78.b
Beneficentia nihil præſtantius 147.a
Beneuolentia tribus ex rebus 251.b
Beſtiæ quædam igne naſci cre- ditę 26.a
Bœotii augures 109.b
Bœotius uates 99.b
Boethus ſtoicus 94.b
Bonis multis mala euenerunt 87.b.89.b
Bos in Aegypto colitur pro deo 21.b
Brennus 111.a
Britannia 50.b
Brutus D. conſul 208.b
Brutus tragœdia Attii 102.a

C

CADMVS 79.b
Cæcilia, Balearici F. 92.b
Cæcilia Metelli 115.b 142.b

Cæcilius Q. 249.b
Cæli palatus 41.b
Cœlum 133.a. 219.a
Cæſar 119.a. 129.a. 135.b. 141 b. 146.b.
Calanus Indus 102.b. 107.a
Calatinus 44.b
Calchas augur 32.b. 109.b 112.a 138.b. 194.b
Callidus 74.b
Calliſthenes 109.a. 136.a
Canes ſagaces 107.b
Canis ſtella 56.a
Cannæ 87.b
Cannenſis pugna 140.a. 146.a
Cantus 196.a
Capitones 21.a
Capræ Cretenſes 59.b
Capra, ſtella 55.b
Capricornus 56.a
Carbo 17.b. 212.b. 214.a
Caria 113.b
Carneades 5.a 93.a 106.b 135 a 146.a 166.b 179.b 215.b
Carthago 78.a 90.a
Caruilius 249.b
Caſſander 144.a
Caſſandra 107.b 112. a 112.b 149.b
Caſſia lex 212.a 212.b
Caſſius L. 212.a 249.a
Caſſipea 55.b
Caſtor, & Pollux 32.a 81.a 109.b 191.a
Caſtoris templum 44.b 72.a
Caſus veritatem perfecte non imitatur 97.a
Catilina 249.a
Catilinæ vitia 249.a
Cato 71.b 98.a 108. a 135.b 172.a 187.a 213.b
Cato, liber 124.a
Catulus Q. 20.b 87.b
Caucaſus mons 100.b
Cecrops 202.a
Cei 122.a
Cenſores 205.b 206.b 215.a
Centauri 80.b
Centaurus ſtella 56.b
Centuriæ 252.b
Cepheus 55.b
Ceramicum 202. b
Cercops 27. a
Ceres 13.a 44.b. 46.a 83.a 195.b
Chaldæi 91.b 113.a. 143.b 144.a. 162.b. 163.a
Charondas 184.a 189.b 205.a
Chelys 56. b
Chimæra 27.a 32. a
Chiorum lapicidinæ 97. a
Chryſes, comœdia 122.a
Chryſippus 12.b 24.a 34.b 39. a 45.a 93. a 100. b 111.b 153 . a 154. a 160. b 161 . b 162.b 163.a 168.a
Cicero Academicorum conſuetudinem ſequitur 159. b
Cicero a primo tempore ætatis in philoſophiæ ſtudio multum operæ poſuit 5.b
Cic. a quibus inſtitutus ſit 5.b
Cicero augur 194.a
Cicero cur tribuno pl. ceſſerit 209.b
Cicero in ſcribenda hiſtoria excellens 172 a
Cicero memoria lapſus vbi Agamemnonem nominat 138.a
Ciceronem quæ cauſſa impulerit, vt philoſophiam latinis litteris mandaret 6.a
Ciceronis auus 212.b
Ciceronis diſceſſus e rep. 197.a
Ciceronis inimici 197.b
Ciceronis liber, Marius 171.a
Ciceronis libri 123.b 159.a
Ciceronis libri de rep. 124.b 175

175.b 192.a 204.b 207.a
Ciceronis librorũ ordo 124.b
Ciceronis M.ſomnium 105.b
Cicerõis orationes,refertæ phi loſophorum ſententiis 5.b
Ciceronis pater, & auus 186.b
Ciceronis patria 185.b
Ciceronis poena,Marius 116.a
Ciceronis Q.ſomnium 105.b
Cicerõis reditus ĩ patriã 106.a
Ciceronis verſus 95.b
Cicero Platonem imitatus 174 a.187.b
Cicero Platonem libenter laudat 204.a
Cilices 92.a.97.b.113.a.142.a 195.a
Cinna 87.b
Circenſes Circen colunt 79.b
Circe 79.b
Circulus forma præſtanti 41.b
Claudius C.conſul 214.a
Claudius P. 32.b
Cleanthes 12.a.33.b.36.a.39.b 45.a.72.b.77.a.93.a.162.a
Clepere 84.b
Cliſthenes Athenienſis 196.b
Clitarchus 172.b
Clodius 172.a
Cocles 188.b
Codrus 80.a
Cœlius 103.a.104.b.105.a 172.b
Cœlius C. 250.a
Cęlus Saturni pater 45.a.78.b. 82.b
Collegium pagorum,vicinitatum 253.a
Coloniæ à græcis nullæ ſine oraculo miſſæ 92.a
Colonia luſtrata 115.a
Comitia 133.a.258.a
Comitium 99.b
Concluſio quæ probãda 147.b
Concordiæ templum 44.b
Coniurationis ſigna 96.a.96.b
Conſcientiæ põdus graue 88.b
Conſecranda quæ non ſint 197.b
Cõſolationis liber 124.a.128.b
Conſulibus tribuni oppoſiti 207.b
Conſulum officium 205.b
Contumeliæ fanum 193.a
Coponius C. 108.a.150.a
Corinthus,& Carthago,duo oculi oræ maritimæ 90.b
Cornelia gens 200.b
Cornelia Gracchi uxor 195.b
Cornelius 257.a
Cornelius A.conſul 103.b
Cornelius Cn. 251.a
Cornelius Culleolus 92.b
Corporis nihil expers 17.b
Coruinus L. 251.a
Coruncanius, pontifex maximus 28.b.70.a.199.b
Coruus 56.b.59.a
Cotta 7.a.16.a
Cotta C. 200.b.256.a
Cotta L. 214.b
Cotta pontifex 70.b
Craſſus L. Velleij familiaris 16.b
Craſſus M.98.b.128.b. 143.a. 146.b
Cratippus 92.b. 108.b. 146.b. 148.a.215.b
Crito 120.a
Critolaus 90.a
Crocodili 26.a
Crocodilus in Aegypto colitur pro deo 21.a
Crœſus 100.b.119.b
Culleolus 92.b
Cupidines plures 82.b
Cupidinis templum 44.b
Curatius C. 208.b
Curiana uilla 186.b
Curia Pompeiana 128.b
Curia

Curia Saliorum 99.a
Cyclopes 133.a
Cynoſura 54.b
Cyprius tyrannus 88.a
Cypſelus 162.a
Cyrus 102.b.155.a.200.a

D

DARIVS 119.b
Decemuiri 114.a
Decij 72.b
Decius P. 155.a
Decius P. tribunus mil. & conſul 103.b
Deciotarus rex 98. a. 141. a. 141.b
Delphinus ſtella 56.a
Demetrius 202.b. 248.b
Demetrius Phalereus 202. b. 207.b
Democritus 10. b. 18. a. 24.a. 48.a.92.b.110.b.122.a. 130. a.151.b.164.b.168.a
Demoſtenes 145.b 151.a 248.a
Dei notitia, communis omniũ gentium 176.b
Deo nihil præſtantius 48.a
Deo omnes naturæ parent 9.a
Deorum bella 47.a
Deorum delubra 190.b.193.a
Deorum de natura magnæ diſſenſiones 4.a
Deorum natura quæſtionem perobſcuram, ac neceſſariã habet 4.a
Deorũ natura qualis 40.b.41.a
Deorum nomen 21.a
Deorum notio 72.b
Deorũ notionis quattuor cauſæ 33.b.34.a
Deorum prouidentia mundus adminiſtratur 47.a.47.b
ad Deos caſte adeundum, maxime animo 192.b
Deos eſſe, innatũ omnibus eſt 33.b
Deos humana forma eſſe Velleius differit 14.a
Deos nihil agere, Epicuri ſententia 15.a
Deos nullos eſſe Diagoras Melius, & Theodorus Cyrenaicus putauerunt 4.a
de Deo uariæ philoſophorum ſententiæ 9.b
Deus 216.a.217.a
Deus ſua cauſſa mundum non condidit 9.a
Diagondas Thebanus 195.b
Diagoras 4.a.17.b
Diana 46.b
Dianæ plures 82.a
Dicæarchus 92.b.146.b.148.a. 207.a
Dictamus herba 59.b
Dij 189.b
Dij Aegyptiorum, beſtię 21.b
Dij arma tractant 25.b
Dij donis ab impijs non placandi 192.a.196.b
Dij & iidem, & diuerſi 81.a 81.b
Dii homines 77.b
Dii qui colendi ſint 190.b
Dii ſæpe præſentiam ſuam declarant 32.b
Dii ſemper fuerunt 23.a
Diis in ſermone parcendum 68.b
de Diis quæſtio in 4. partes diuiditur 31.b
Dii uoluptatis frui nõ poſſunt 28.a
Dio, ſtoicus 207.a
Diodorus 161.b.162.a.163.a
Diodotus Cic. magiſter 5.b
Diogenes 93.a.111.b
Diogenes Babylonius 13.a
Diogenes Cynicus 88.a
Diogenes ſtoicus 144.a
Diogenis Apolloniatæ di deo opinio

opinio 10.b
Dionyſii Perſici libri 102.b
Dionyſii plures 82.b
Dionyſius 101. a. 109.a. 155.a
Dionyſius tyrannus 87.b 88.a
Dis 46.a
Diuinandi duo genera 94.a 99.b 129.b
Diuinandi ſigna 94.a 95.a
Diuinant ſępe morientes 107 a
Diuinare regale eſſe veteres ducebant 112 b
Diuinatio 16.a.195.a.
Diuinatio a quibus inuenta 91.b 92.a
Diuinatio ab oĩb.credita 91.b
Diuinõ a multis tractata 92.b
Diuinatio apud Panętiũ dubia 93.a
Diuinationẽ eſſe, qua ratione probent ſtoici 111.a
Diuinatio eſt animi integri 111.a
Diuinatio eſt etiam medici,gubernatoris,ĩperatoris 126.b
Diuinatio ex ortu caniculæ,& hoſtiarum extis 122.a
Diuinatio ex quibus rebus 92 a
in Diuinatione homines falli poſſunt 120 b
Diuinatio furoris, & ſomnii 92.a
Diuinatio naturalis 100.b 117 a
Diuinationem Epicurum non probat 112.a
Diuinationem omnes philoſophi,præter Epicurũ, probarunt 92.b
Diuinationem philoſophia approbauit 112.a
Diuinatio,philoſophorum argumentis probata 92.b
Diuinatio ne in barbaris quidẽ gẽtib. neglecta 112.b.113. a
de Diuinatione, ſtoicorum ſententia ſuperſtitioſa 146.b
Diuinatio non fortuita 108.b
Diuinationis definitio 154.a
Diuinationis ratio, & cauſſa quę ſit,difficile dictu eſt 111 b
Diuinatio vnde dicta 91.b
Diuitiacus Heduus 112.b
Docere,artis eſt 198 b
Dodona 114.a
Dodonæa ſimia 139 b
Dolus malus 86.a
Draco 54.b
Draco Alexandro dormienti viſus 155.a.156.a.
Druſus 87.b
Druydes 112.b
Duodecim leges pueri R.diſcebant 201.a

E

EGERIA 171.b
Elementa 26.a. 49.b
Elephas 25.a.58.b
Eleuſina 29.a
Elii,haruſpices 130.a
Elis vrbs 113.a
Eloquentia augetur a philoſophia 159.b
Empedocles 10.b.23.b. 168.a
Ennii tragędia 97.a
Ennii verba de Gallis 136.b
Ennii verſus 25. a. 31.b.101.a 112.a 112.b 122.b 142.b 147.b 150.b 167.a 200.b
Ennius 41.b 45.b
Ennius aliquot ſomnia vera dixit 153.b
Ephori Lacedæmone regibus oppoſiti 207.b
Epicuri ſententia,quod æternũ beatumque ſit,id nec habere negotii quicquàm, nec exhibere alteri 14.a
Epicurus 13.b 19.b 22.a 24.a 26.a.28.b.29.b. 30. a. 30.b. 41. a.48. a. 49. a. 92.b.106.a. 112.a

112.a135.a137.a147.b163.b
Epimenides 193.a
Equites omnes erãt, antequã irent in ſenatu 239.b
Equitum centuriç 238.a
Equorum curſus 116.b
Erichtheus 80.a
Etruria 92.a.113.a
Etruſci haruſpices 108.b.191.b
Eudemus Cyprius 104.a
Eudoxus 143.b
Euhemerus 29.a
Eumenides deæ 79.a
Eumolpidæ 195.a
Euphorion 154.a
Euphrates 60.b
Euripides 45.b
Euripus Chalcidicus 74.a
Euriſthenes 144.b
Europa 20.b

F

FABII 104.b
Fabius 171.b
Fabius Maximus 44.b
Fabius Pictor 101.b
Fabricius C. 201.a
Falſa facilius cõuinci poſſunt, quàm uera inueniri 23.b
Fannius 172.a
Fati definitio 121.a
Fato omnia fieri 121.a
Fauere linguis 115.a
Fauni 32.b
Faunus 71.b
Febris ara 193.a
Febris templum 83.a
Feles in Aegypto colitur pro deo 21.a
Feriæ 191.a
Fidei delubrum 191.a.193.b
Fides,dea 44.b
Fides,ſtella 56.a
Figulus 140.b
Figulus C. 202.a
Figulus C.conſul 33.a
Figura rotunda omnium pulcherrima 41.a
de Finibus controuerſia 184.a
Flacci 21.a
Flaccus L. 115.b
Flaminius C.32.b.110.a.208.b
Flumina inferorum 78.b
Fons deus 81.a
Formoſi pauci 20.b
Fortitudo 77.b
Fortuna cõſecrata 193.a.193.b
Fortunæ ædes 143.b
Fortuna mala 82.b
Fretum ſicilienſe 74.b
Frontones 21.a
Fulgurales libri 108.b
Fulmen ſiniſtrum, auſpicium optimum 140.b
Fulmina 133.a
Fundanius M. 251.a
Funebres leges 211.b
Furiæ deæ 79.b.179.b
Furina dea 79.b
Furor uera uaticinari ſolet 107.b
Furor poeticus 111.a

G

GABINIA lex 212.a
Galba P. 249.a
Galleotę 101.a
Gallicinij cauſſa 136.b
Gallius Q. 251.a
Ganymedes 28.a
Gellij 104.b
Gellius L. 183.a
Gelo tyrannus 88.a
Gemini 55.b.144.b
Globus forma præſtanti 41.b
Glutidę,haruſpices 113.a
Gracchus 209.b
Gracchus C. 137.b
Gracchus C.tribunus 105.a
Gracchus Ti.36.b.99.b. 100.a 138.a.140.b
Gracchus Ti. conſul, & augur 33.a

33.a
Gracchus Ti.tribunus pl. quinquennio ante D.Brutũ,& P. Scipionem conſules 208.b
Grçcia 196.b
Gratidius M. 212.b
Grues 59.a

H

HAMILCAR 103.b
Hannibal 87.b. 103.a. 135.b. 155.a
Harpalus prędo 88.a
Haruſpices Etruſci 191.b
Haruſpices qui 130.a
Haruſpicina nobiles familiæ 113.a
Haruſpicini libri 108.b
Haruſpicũ diſciplina ex Etruria 92.a
Hecate,dea 79.a
Hector 107.a
Hecuba 167.a
Helenus 32.b.112.b.194.b
Helicę 54.b.55.b
Heraclides 11.b.102.b. 122.a. 207.a
Heraclytus 19.b. 76.b. 154.a. 168.a
Hercules 78.a.85.a.19.b
Hercules plures 78.a
Herculis Indicis fanum 104.b
Herculis templum 44.b.109.a
Hermachus 23.b
Herodotus 150.b.172.a
Heroicę perſonę 85.b
Heroica tempora 91.b
Heſiodi Theogoniam Zeno interpretatus eſt 12.a
Hiero,tyrannus 16.b
Hippocentaurus 32.a
Hippocrates 90.a
Hippolytus 86.b
Hipponactes 90.a
Hirtius,cõſul deſignatus 159.a
Hiſtoria 172.a 172.b 173.a
Hœdi,ſtella 55.b
Homeri verſus 104.a
Homerus 155.b
Homines dii 77.b
Homines,inter ſe ſimiles 178.a
Hominis fabricatio 61.a 61.b
Hominis præſtãtia 176.a 176.b 177.a.184.b.185.a.185.b.
Honeſta ac turpia natura diiudicantur 181.b
Honoris templum 44.b 201.a
Hoſtiæ 191.a 193.a
Humandi mos antiquiſſimus 200.a 200.b 201.a
Hyades 55.b
Hydra ſtella 56.b

I

IACCHVS 195.a
Iamidæ haruſpices 113.a
Ianus 46.a
Iaſon Pheræus 85.a
Ibes 21.a 25.b 59.b
Icadius 160.a
Ichneumones 26.a
Idæa mater 196.b
Ignis 77.a
Imperandi,& parendi viciſſitudo 204.b
Impetriri, verbũ in haruſpicũ diſciplina 92.a 98.b.131.b
Improbis multis optimæ euenit 87.b
Impudentiæ fanum 193.a
Inane nullum 17.b
India beluas monſtruoſas habet 24.b
Indus 60.b
Ino 77.b
Inſcientia, principium philoſophiæ 4.a
Inſtauratiui ludi 104.b
Intermundia Epicuri 8.a
Interrex legem tulit 180.b
Inuęhens,paſſiue 20.a

Ioues

Ioues plures 77.b 78.a 80.b 81.a
Iouis ſtella 111.b
Iſiaci coniectores 122.b
Italiæ diuiſio in municipia, colonias, præfecturas 253.a
Iudicia 210.b
Iunius 32.b
Iunius M. 215.a
Iuno 45.b 143.b 223.a
Iuno Argiua, Romana, latina 21.b
Iuno Lacinia 103.a
Iuno Moneta 115.a
Iuno Samia 196.b
Iuno ſoſpita 92.b
Iupiter 45.a 45.b 88.a 143.b 213.a
Iupiter Ammon 21.b
Iupiter Dodoneus 109.b
Iupiter ſtator 109.b
Iura manium 192.a
Iureconſulti 198.b
Ius belli 191.b 195.a
Ius non opinione, ſed natura conſtitutum 176.a 179.a
Ius ſepulcrorum 202.a
Iuſtitia 77.a
Iuſtitia per ſe expetenda 182.b
Iuuentas 28.a

L

LACEDAEMON 196.b
Lacedæmonii 90.a 109.a
Lælii oratio 78.b
Lætoria lex 86.a
Lares 83.a
Latinæ 95.b
Latini a Græcis ne verborum quidē copia vincuntur 6.a
Latinum bellum 32.a 104.b
Lebadia 126.b
Legati ſine vllo munere 208.a
Leontium meretrix 23.b
Lepus, ſtella 56.a
Leucippus 18.a
Leucothea, dea 77.b
Leuctrica calamitas 109.a
Leuctrica pugna 136.a
Leges cur conditę 189.a
Leges de religione 190.b
Leges funebres 201.a 201.b
Leges magiſtratib. ꝑſunt 204.a
Leges muſicæ 196.a
Leges tabellariæ 212.a
Legis đfinitio 176.a 178.b. 181.a
Legis norma, natura 202.a
Lex 48.b
Lex a natura oritur 180.a 188.a 189.a A deo 188.b 189.b
Lex Appuleia 189.b
Lex ab interrege lata 180.b
Lex Carbonis 212.b
Lex Caſſia 212.a
Lex Gabinia 212.a
Lex Lætoria 86.a
Lex Liuia 189.b
Lex Manilia 184.a
Lex Maria 213.a
Lex mutus magiſtratus 204.a
Lex Pedueea 86.a
Lex Seruilia 189.a
Lex Syllæ 209.a
Lex vitiorum emendatrix cōmendatrixque virtutū 184.b
Liber 190.b
Libera 44.b
Liberi templum 44.b
Libertatis templum 44.b
Libri de diuinatione 92.b
Licentiæ templum 197.a
Liguſticum bellum 44.b
Liſytus 78.a
Lituus, inſigne augurum 99.a
Liuia lex 189.a
Liuiani modi 196.a
Liuius haruſpex 96.a
Locri 189.b
Locri Crotoniatas ad fluuium Sacram deuicerunt 32.a
Lubentinæ templum 44.b
Lucifera 46.b

Luciferi ſtella 43.a
Lucilij uerſus 17.b
Lucilius 9.b
Lucilius Balbus Q. excellens Stoicus 7.b
Luci 190.b
Lucina 46.b
Lucretia 188.b
Lucullus L. 211.a
Lucus Veſtæ 115.a
Ludi inſtauratiui 104.b
Ludi publici 189.b.191.b.196.a
Ludi uotiui 104.b
Luna 42.a.45.a.54.a.112.a
Lupus 17.b
Lycaones 195.a
Lyceum gymnaſium 19.a.93.b 125.a
Lycij 97.b
Lycurgi leges 184.a
Lycurgus 90.a.114.a
Lyſander 109.b.114.a

M

Magi apud Perſas 13.b.112.b 192.b
Magiſtratus 204.a.205.a
Magiſtratus uitio careāt 210.b
Magiſtratuum leges, & deſcriptio 205.a
Magiſtratuum petitio 250.b
Magnificentia Luculli 211.a
Malitia 182.a
Manilia lex 184.a
Mamilius 257.a
Manium iura 192.a.200.a
Mantes, ſacerdotes Athenienſium 113.b
Marcellus 87.b
Marcellus augur 194.b
Marcellus, collega Ciceronis, augur 141.a
Marcellus M. 44.b.126.b
Marcellus M. quinquies cōſul, augur 141.b
Marcellus, ter conſul 166.b
Maria lex 213.a
Mariana quercus 171.a
Marius C. 87.b.196.a.155.b. 200.b
Marius Cic. liber 171.a
Marius M. 249.b
Marius, augur 122.b
Martij, fratres 112.b
Martis ſtella 42.b.112.a
Martius, uates 118.a.150.a
Matuta dea 79.b
Mauors 46.a.83.a
Maximus Q. 44.b
Medea 79.b
Melampus 81.a.194.b
Melancholici 111.a
memoriæ vitiū ī Ci. 138.a.142.b
Mens, dea 44.b
Menſis 223.a
Mentis delubrum 191.a
Mercurij plures 81.b
Mercurij ſtella 42.b
Meridiatio 156.a
Meſopotamia 60.b
Metellus 87.b.210.a
Metrodorus 28.a
Midas 110.a.138.b
Miles primus bono noīe 115.b
Militia 205.a
Miluus 59.a
Minerua 21.a.46.a.83.a
Mineruæ plures 82.b
Modi Liuiani, & Næuiani 196.a
Moneta 115.a
Mopſus 32.b.112.a.194.b
Moralis, noua dictio 159.a
Morbo affecti 107.a
Morientes ſæpe diuināt 107.a
Motus 38.a
Mulierum imitatio 196.a
Mulierum nocturna ſacrificia 191.b.195.a
Multitudo 142.b
Mundi innumerabiles 18.a
Mundi ora extrema 53.b

Mundum non eſſe a deo fabricatum, Velleius diſputat 8.a
Mundus 34.b.36.a.39.a.75.a
Mundus an ortus ſit 216.a
Mundus cur factus 66.a
Mundus,deus non eſt 9.a
Mundus igneſcet ad extremũ 57.b
Mundus unus, an plures 217.b
Mundus, rerum omnium parẽs 50.b
Muſæ 81.b
Muſicæ leges 196.a
Myrtilus 90.a

N

NAENIAE 202.a
Næuiani modi 916.a
Natio dea 79.b
Natta 96.a.133.b
Nattæ Pinarij 134.a
Natura ab iniuria deterret 180.a
Naturæ definitio 43.b
Naturæ hominum diſſimilitudo 161.a
Naturæ omnia ſubiecta 149.a
Naturæ vitia corrigi poſſunt 145.b.146.a
Natura mundus adminiſtratur 49.b.50.a
Natura,norma legis eſt 202.a
Natura quadam res cognatæ ſunt 130.b.162.b
Natura quid ſit 49.a
Natura, rationis minime expers 50.b
ex Natura uiuere, ſummum bonum 184.a
Nauſiphanes 19.b.24.a
Neceſſitas fatalis 16.a.121.a
Neceſſitas Iouem ſuperat 124.a
Nemea 160.b
Nepa 55.a
Neptuni filij 17.a
Neptunus 86.b
Neptunus cæruleus 21.b
Neſſus centaurus 85.a
Nigidius P. 216.a
Nilus 60.b
Niobe 84.a
Nodinus 80.b
Noſſe ſe ipſum 184.b
Nouis rebus noua ponẽda ſunt nomina 14.a
Numa 70.b.171.b.192.a.193.b 209.b
Numerius Fuffetius 143.a

O

OBNVNTIATIONIS exemplum 98.b
Oceani feruor 74.b
Oceani filiæ 79.b
Oceanus 223.a
Octauianum bellum 34.a.92.a
Octauius M. 26.b
Octauius Mamilius 32.a
Oculi peruerſi 11.a
Oeta mõs 78.a
Olympia 157.a
Olympiæ ludi 132.a
Olympias 46.b.155.a
Ominis exempla 115.b
Opis exemplum 44.b
Ops 223.a
Oracula tria 92.a
Oraculum 100.b
Oraculum de Crœſo 150.b
Orationis uis 177.a
Orbes cæleſtes 221.a
Orcus, Iouis frater 78.b
Orion 56.a
Orpheus 79.a
Orpheus poeta,nullus 27.a
Orphica ſacra 82.a
Orta occidant,neceſſe eſt

P

PACVVII verſus 51.a. 51.b. 97.b.122.a.154.b
Palæmon deus 77.b

Pam-

Pamphilij 92.a.97.b
Pamphilus 18.b
Panætius 57.b.93.a.144.a.146.a.207.a
Paniſci 78.b
Paniſcus 97.a
Panthera 59.b
Panthera,cognomen 249.b
Parendi, & impetrandi uiciſſitudo 204.b
Paris 90.a
Parmenidis opinio de deo 10.b
Paſiphae 79.b
Paſitheæ fanum 114.a
Patria 187.b
Patrum ritus ſeruandi 191.b.193.a.196.b
Paullus 87.b
Paullus Aemilius 115.b
Peducea,lex 86.a
Penates 46.a
Penus 46.a
Peripatetici 7.b.108.b
Periurij pœna 192.a
Perſæ 112.b
Perſarum magi 13.b.112.b.192.b
Perſeis 79.b
Perſes,rex Macedoniæ 115.b
Perſes,rex 32.a
Perſeus,aſtrum 55.b
Perſeus,Zenonis auditor 12.a
Perſonę heroicæ 85.b
Perſpicuitas argumentatione eleuatur 71.a
Petuli 21.a
Phædo Socraticus 24.a
Phædrus 24.a.183.a
Phæton 86.b
Phalaris 88.a.102.b.155.a
Pheræ,vrbs Theſſaliæ 104.a
Pherecides 117.a
Philippus 160.a
Philiſtus 101.a.109.a
Philo 5.b.8.a.28.a
Philoctetа 167.a
Philoſophia 184.b
Philoſophia auget eloquentiã 159.b
Philoſophiæ principium,inſciẽtia 4.a
Philoſophiæ omnia præcepta ad uitam referuntur 5.b
Philoſophici libri Ciceronis 123.b
Philoſophorum variæ de deo ſententię 9.b
Phorcys 223.a
Phryges 113.b.142.a.195.a
Phyſicus, ſpeculator naturæ 21 b
Pietas ad ſacra adhibenda,opes amouendæ 192.b
Pietas in ſpecie fictæ ſimulationis ineſſe non poteſt 4.b
Pietas, iuſtitia aduerſum deos 28.b
Pietate ſublata, quæ mala conſequantur 4.b
Pietatis templum 114.b.191.a 193.a
Pinarij Natæ 134.a
Pinna 58.b
Piſces,ſtella 55.b.56.b
Piſcis,Syrorum deus 77.b
Piſidæ.92.a.93.b.113.a.142.a.195.a
Piſiſtratus 88.a
Piſo 172.a
Pittacus 202.b
Platalea 58.b
Plato 18.b.38.a.110.b.111.a.174.a.183.b.189.b.196.a.196.b.196.b.203.a.204.a.205.a.207.b.211.b
Platonẽ Cicero imitatur 174.b.187.b
Platonis liber 137.a
Platonis locus 197.b
Platonis opinio de deo 10.b

Platonis opinio de mundi ortu refellitur à Velleio 8.a
Pœni 67.b
Pœni, haruſpices 130.a
Poetæ Orpheus, Muſæus, Heſiodus, Homerus 13.a
Poetarum error quas res dijs affingat 13.a
Polemo 179.b
Pollucis templum 44.b.72 a
Polus 54.a
Polyidus Corinthius 112. b. 194.b
Pompeiana curia 28.b
Pompeius 97. a. 146.b. 172. b. 187.a.210.b.248.a.250.b
Pompilius 249.b
Pomponius M. 137.b
Pontifices tres 70.a
Portunus 46.a
Poſidonius 5.b.30.b.50. b. 93. a.107.a.120.b.122.a. 160.a. 160.b
Poſtumius 71.b
Poſtumius A. dictator 32.a
Poſtumius C. haruſpex 109.a
Præfatio in omnibus reb. 115.a
Præneſtæ 143.a.143.b
Prærogatiua 115.b
Prætoris munus 206.a
Praxiteles 110.b.134.b
Priamus 101.b.107.b.112.b
Principatus 37.a
Principes vitioſi exemplo nocent. 211.a.211.b
Proclus 144.b
Prodicus Chius 29.a
Proſerpina 46.a
Proſerpinæ fanum 87.b
Protagoras nihil certi habere de dijs videtur 10.b.17.b
Prouerbium 17.b
Prudentia 77.a.185.a
Pruſias, rex 135.b
Pſychomantia 122.b
Ptolemæus 155.a
Publici ludi 189.b.191.b.196.a
Publicius 150 a
Publicius, uates 118.a
Publicola 201.a
Punicum bellum 109.b
Pyrrhus 150.b
Pythagoras. 10.a.19.b.75.a.89. a.193.a
Pythagoræ magiſter 117.b
Pythagoras, augur 92.b
Pythagorei 215.b
Pythagorei faba abſtinēt. 106. b.151.b
Pythagoreorum mors in diſputando 6.a
Pythia 100. b. 110. b. 111. a. 151.a
Pythius Apollo 100.b

Q

QVERCVS Mariana 171.a
Quirinus 191.a

R

RANA marina 58.b
Ratio 77.a.87.a
Ratio communis omniū 177. a. 177.b
Ratione nihil diuinius 176.a
Ratio non niſi in hominis figura eſſe poteſt 15.a.23.a
Ratio perfecta, ſapientia eſt 176.a
Reges 204.b
Regibus Lacedæmone Ephori oppoſiti 207.b
Regillus 32.a
Regionum diuerſitas 160.b
Regium imperium, repudiatū 207.b
Romæ 207.b
Regulus 87.b
Religio neglecta pernicioſa 98.a.98.b
de religione leges 190.a
Religionis neglectæ pœna 32.b
Religionis violatæ pœna 190. b.197.a

b.197.a
Remus,augur 116.b
Repandi calceoli 21.b
Rerump. naturales conuerſiones 123.b
Res iudicare, pro, iudices eſſe 249.a
Reſp.optima 212.b
Rheſus 79.a
Rituales libri 108.b
Roma 257.a
Roma auſpicato condita 92.a 137.a
Roma capta 115.a
Romæ natalis dies notatur 146.a
Romana reſp. omnium optima 192.a
Romani reges, augures 112.b. 113.a
Romanorum hominum ſcientia non multa 23.b
Romuli lituus 141.b
Romulus 45.a. 70.a. 171.b. 195.a
Romulus augur 92.a 117.a
Romulus,deus 77.b
Romulus,& Remus 172.b
Roſcius 20.b. 110.a.139.a
Rotunda forma nullam pulchrioré eſſe, Plato exiſtimat 9.a
Rubrum mare belluas mõſtruoſas habet 24.b
Rutilius P. 87.b
Ruſſæ fauces 136.b

S

SABIDIVS 235.b
Sacerdos publicus 196.a
Sacerdotes 191.a.194.a
Sacerdotes Athenienſiũ 113.b
Sacra 70.b
Sacra priuata 192.a.198.b.
Sacrificia nocturna mulierum 191.b.195.a
Sacrilegium 196.b
Sacris qui aſtringantur 198.b
Sagire 107.b
Sagia 71.b.72.a
Salacia 222.b
Salaria 71.b
Saliorum curia 99.a
Salluſtius 105.b
Salutis augurium 106.a
Salutis templum 44.b
Samothracia 29.b
Sanctitas, ſcientia colendorum deorum 28.b
Sapala 249.b
Sapere nihil, vulgare eſt 142.a
Sapiens ſolus diuinus 154.a
Sapientia 185.a
Sapientia eſt ratio pfecta 176.a
Sapiẽtis eſt, cæremonias retinere 158.a
Sarpedon 129.a
Saturninus 208.b.210.a
Saturni pater 78.b
Saturni ſtella 42.b.112.a
Saturnus 45.a.82.b.223.a
Scæuola,pontifex max. 28.b
Scæuola P.pontifex max.199.b
Scæuola Q.pontifex max.87.b
Scaurus 44.b
Scaurus,conſul 212.b
Scipio 140.b.213.a
Scipiones duo 87.a
Scipio P.conſul. 33.a.208.b
Scopas,fictor 97.a
Scorpius 56.a
Scylax Halicarnaſſeus 144.a
Scylla 27.a
Scythia 50.b
Selonium 139.a
Semele 44.b
Seminis vis 49.a
Senatori neceſſarium, noſſe remp. 213.b
Senatori quæ iuſſa 213.b
Senatus 206.b.210.b

Senes

Senes conſilium publicum Spartæ 114.a
Sententiæ breuis laus 213.b
Sepulcrorum ius 202.a
Sepultura 200.b
Serapi 152.a
Seriphus, inſula 22.b
Seruilia lex 189.a
Seſelis, herba 59.b
Sex primi 86.a
Sibylla 110.b
Sibyllæ libri 149.b
Sibylla Erythræa 99.b
Sibyllinorum verſuum decem interpretes 92.a
Sicilienſe fretum 74.b
Sidera 41.b.49.b.51.b
Signa aliqua res præcedũt 119 a
Sili 21.a
Simia, homini ſimilis 25.a
Simia Dodonæa 139.b
Simonides 17.a.115.a.155.a
Simulatio naturã vincit 248.a
Siſẽna 109.a.114.b.137.a.172.b
Sitella delata ad abrogandum magiſtratũm 27.a
Socrates 35.a.68.b.88.a.104.a.106.a.120.a.158.b.161.a.178.b
Socrates, philoſophiæ parens 24.a
Socratẽ zeno ſcurram appellabat 24.a
Sol 40.a.77.a.86.b
Sol Titan. 56.a
Soles plures 81.a
Solis circuitus 42.a
Solis defectio 117.b
Solarium 50.a
Solon 117.b.184.a.202.b
Somniant homines tribus modis 107.a
Somniorum veritas 102.b
Somniorum ratio 118.b
Somniorum error 151.b
Somnus 106.b
Sophocles 104.b
Soranus, augur 116.a
Sorites 126.a
Sortes refelluntur 143.a
Soſius Q. 86.a
Soſpita dea Iuno 21.b
Spes conſecrata 193.b
Speuſippus 11.a.179.b
Sphera 50.b
Spino 80.b
Spurina 119.b
Squilla 58.b
Statii locus 7.a
Stellę errantes 43.a
Stellę inerrantes 54.a
Stellarum corona 54.b
Stellarum curſus in Caucaſo monte notatus 100.b
Stellarum deſcriptionem vide in Arato 227.a
Stellarum erratiũ ordo 155.a
Stellarum nomina 54.b
Stoici 7.a.105.a.108.b.111.a.119.a.144.a.167.a
Strato, phyſicus 11.b
Stulti oẽs, miſerrimi 9.a
Styipho Megaricus 161.a
Suffragia quo mõ ferẽda. 211.b.212.a
Suffragium Itali ferebãt 253.a
Summanus 95.b
Sylla 109.a.138.b.200.b
Sylla, dictator 180.b
Syllæ lex 209.a
Syllus 24.a
Sinephebi 85.b
Syri colũt beſtias pro diis 21.a

T

TABELLARIAE leges 212.a
Tabernaculum augurale 99.a
Tages 135.a
Talorum iactus 152.a
Talorum luſus 97.a
Tantalidæ 90.a
Tanuſius 249.b

Tar-

Tarquinienſis ager 135.a
Tarquinius 171.b
Tarquinius Sex. 188.b
Tarutius L. 146.a
Taurus,ſtella 55.b
Taygetæ 100.b
Telamon 87.b
Telmeſſus,vrbs Cariæ 112.b 114.a
Temeritate nihil fœdius 4.a
Temperantia 77.b
Templa 114.a
Templa deorum 44.b.72.a
Templa rerum bonarum 44.b
Templa vitiorum 44.b
Tempus opinionum commenta delet,naturę iudicia confirmat 32.a
Tenes,deus 77.b
Terentii locus 178.b
Terra 35.a.36.a.49.b.51.a.53.a 66.b.224.a
Terræ motus 110.a
Terræ partes maximæ inhabitabiles 9.b
Tertia Paulli filia 115.b
Thales Mileſius 9.b.23.b.117.b 193.a
Thaumas 80.b
Thebæ 160.b
Theodorus Cyrenaic⁹ 4.a.17.b
Theophraſtus 11.b.160.b.179.b.189.a.203.b
Thepompus 171.b
Theſeus 79.a.86.b
Tiberinus 80.b
Timæus 46.b.189.b
Timocrates 24.a
Tireſias 32.b.112.a.125.a
Titanes 205.a
Titani 47.a
Titan Sol 56.a
Titinius 249.b
Torquatus 200.a
Tragœdia 102.a
Tragœdia,Andromacha 97.a
Tribuni conſulibus oppoſiti. 207.b
Tribuni pl.205.a.206.b.208.b 209.a
Triones 54.b
Triton maritimus 20.b
Troginorum tetrarchia 141.b
Trogloditæ 145.a
Troianum bellum 109.a
Trophonius 80.a.109.a
Tubertus 201.a
Tubulus 17.b.86.a
Tuditanus,couſul 34.a
Tullius Ser. 126.a
Tuſculanæ quæſtiones 159.b
Tyndareus 167.b
Tyndaridæ 72.a
Tyrãni triginta Athenis 180.b

V

VALERIVS M.conſul 103.b
Vannius 249.b
Varius Q. 87.b
Varro M. 108.a
Vates 118.a
Varienus 32.a.71.b
Veiouis mentio 83.a
Velleio primas Epicurei deferebant 7.b.16.b
Velleius diſputat, a deo mundum non eſſe fabricatũ 8.a
Velleius, L. Craſſi familiaris 16.a
Velleius Zenonem frequenter audiebat 16.b
Veneres plures 82.b
Venerei,in luſu talorum 97.a
Veneris ſtella 43.a.111.b
Venus 46.b.83.a.97.a
Venus Coa 19.b
Venus,in talorum iactu 152.a
Venus Lubentina 44.b
Vennonius 172.a
Vergiliæ 56.a
Veris omnibus falſa quędam adiun-

adiuncta ſunt 6.b
Verſus Atellanius 129.a
Verſutus 74.b
Verũ id eſſe neceſſe eſt, de quo omniũ natura cõſẽtit 13.b
Veſta 46.a
Veſtę lucus 115.a
Veſtę ſimulacrum 87.b
Veſtales 191.a.194.a
Victoriæ templum 44.b.114.a
Vigilantis animus 120.a
Virtus actuoſa eſt 27.b
Verſus a nobis oritur 89.a
Virtus ſine ratione conſtare nõ poteſt 14.b.23.a
Virtute nihil amabilius 30.a
Virtutes 77.a.77.b
Virtutes conſecrandæ, non vitia 193.b
Virtutis definitio 176.b
Virtutis delubrum 191.a.193.b
Virtutis templum 44.b
Vis a rep. abeſſe debet 213.b
Vitis 58.a
Vlyxes 78.a.151.a
Vmbria 113.b
Voluptas 178.a.182.a
Voluptatis templum 44.b
Vota reddenda 192.a. 196.b
Votiui ludi 104.b
Vrania muſa 95.b
Vtilitas omnis arte quæritur 118.b
Vulcani plures 81.a
Vulcanus Alcamenis 21.b

X

XENOCRATES 11.b.18.b 179.b.183.b.
Xenophanes Colophonius 92.b
Xenophanis opinio de deo 10.a
Xenophon 11.a,104.a.120.a
Xerxes 192.b
Xerxes templa deorum euertit 28.b

Z

ZALEVCVS 184.a.189.b
Zeno 12.a.12.b.16.b.18.b.24.a.35.b.43.b.45.a. 86.b.93.a 160.b.179.b
Zeno Eleates 88.a
Zeno, pater Stoicorum 74.a
Zopirus phyſiognomon 161.b
Ζωδιακὸς 144.a

SERIES CHARTARVM.

a b c d e f g h i k l m n o p q r ſ t u x y z aa bb cc dd ee ff gg hh ii kk ll mm nn.

Omnes ſunt quaterniones, præter nn, qui eſt duernio.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

by Googl

Digitized by Google

LABOR. RESTAURO
R. Milio

Mundum non eſſe a deo fabricatum, Velleius diſputat 8.a
Mundus 34.b.36.a.39.a.75.a
Mundus an ortus ſit 216.a
Mundus cur factus 66.a
Mundus, deus non eſt 9.a
Mundus igneſcet ad extremũ 57.b
Mundus unus, an plures 217.b
Mundus, rerum omnium parẽs 50.b
Muſæ 81.b
Muſicæ leges 196.a
Myrtilus 90.a

N

NAENIAE 202.a
Næuiani modi 916.a
Natio dea 79.b
Natta 96.a.133.b
Nattæ Pinarij 134.a
Natura ab iniuria deterret 180.a
Naturæ definitio 43.b
Naturæ hominum diſſimilitudo 161.a
Naturæ omnia ſubiecta 149.a
Naturæ uitia corrigi poſſunt 145.b.146.a
Natura mundus adminiſtratur 49.b.50.a
Natura, norma legis eſt 202.a
Natura quadam res cognatæ ſunt 130.b.162.b
Natura quid ſit 49.a
Natura, rationis minime expers 50.b
ex Natura uiuere, ſummum bonum 184.a
Nauſiphanes 19.b.24.a
Neceſſitas fatalis 16.a.121.a
Neceſſitas Iouem ſuperat 124.a
Nemea 160.b
Nepa 55.a
Neptuni filij 17.a
Neptunus 86.b
Neptunus cæruleus 21.b
Neſſus centaurus 85.a
Nigidius P. 216.a
Nilus 60.b
Niobe 84.a
Nodinus 80.b
Noſſe ſe ipſum 184.b
Nouis rebus noua ponẽda ſunt nomina 14.a
Numa 70.b.171.b.192.a.193.b 209.b
Numerius Fuffetius 143.a

O

OBNVNTIATIONIS exemplum 98.b
Oceani feruor 74.b
Oceani filiæ 79.b
Oceanus 223.a
Octauianum bellum 34.a.92.a
Octauius M. 26.b
Octauius Mamilius 32.a
Oculi peruerſi 11.a
Oeta mõs 78.a
Olympia 157.a
Olympiæ ludi 132.a
Olympias 46.b.155.a
Ominis exempla 115.b
Opis exemplum 44.b
Ops 223.a
Oracula tria 92.a
Oraculum 100.b
Oraculum de Crœſo 150.b
Orationis uis 177.a
Orbes cæleſtes 221.a
Orcus, Iouis frater 78.b
Orion 56.a
Orpheus 79.a
Orpheus poeta, nullus 27.a
Orphica ſacra 82.a
Orta occidant, neceſſe eſt

P

PACVVII verſus 51.a. 51.b. 97.b.122.a.154.b
Palæmon deus 77.b

Pamphilij 92.a.97.b
Pamphilus 18.b
Panætius 57.b.93.a.144.a.146.a.207.a
Paniſci 78.b
Paniſcus 97.a
Panthera 59.b
Panthera,cognomen 249.b
Parendi, & impetrandi uiciſſitudo 204.b
Paris 90.a
Parmenidis opinio de deo 10.b
Paſiphae 79.b
Paſitheæ fanum 114.a
Patria 187.b
Patrum ritus ſeruandi 191. b. 193.a.196.b
Paullus 87.b
Paullus Aemilius 115.b
Peducea,lex 86.a
Penates 46.a
Penus 46.a
Peripatetici 7.b.108.b
Periurij pœna 192.a
Perſæ 112.b
Perſarum magi 13.b. 112. b. 192.b
Perſeis 79.b
Perſes,rex Macedoniæ 115.b
Perſes,rex 32.a
Perſeus,aſtrum 55.b
Perſeus, Zenonis auditor 12.a
Perſonę heroicæ 85.b
Perſpicuitas argumentatione eleuatur 71.a
Petuli 21.a
Phædo Socraticus 24.a
Phædrus 24.a.183.a
Phæton 86.b
Phalaris 88.a.102.b.155.a
Pheræ,vrbs Theſſaliæ 104.a
Pherecides 117.a
Philippus 169.a
Philiſtus 101.a.109.a
Philo 5.b.8.a.28.a
Philoctetа 167.a
Philoſophia 184.b
Philoſophia auget eloquentiã 159.b
Philoſophiæ principium,inſciẽtia 4.a
Philoſophiæ omnia præcepta ad uitam referuntur 5.b
Philoſophici libri Ciceronis 123.b
Philoſophorum variæ de deo ſententię 9.b
Phorcys 223.a
Phryges 113.b.142.a.195.a
Phyſicus , ſpeculator naturæ 21.b
Pietas ad ſacra adhibenda,opes amouendæ 192.b
Pietas in ſpecie fictæ ſimulationis ineſſe non poteſt 4.b
Pietas, iuſtitia aduerſum deos 28.b
Pietate ſublata, quæ mala conſequantur 4.b
Pietatis templum 114. b. 191.a 193.a
Pinarij Natæ 134.a
Pinna 58.b
Piſces,ſtella 55.b.56.b
Piſcis,Syrorum deus 77.b
Piſidæ.92.a.93.b.113.a.142. a. 195.a
Piſiſtratus 88.a
Piſo 172.a
Pittacus 202.b
Platalea 58.b
Plato 18.b.38. a. 110. b. 111.a. 174. a. 183.b. 189. b. 196. a. 196.b.196. b. 203. a. 204. a. 205.a.207.b.211.b
Platonẽ Cicero imitatur 174. b.187.b
Platonis liber 137.a
Platonis locus 197.b
Platonis opinio de deo 10.b

Platonis opinio de mundi ortu refellitur à Velleio 8.a
Pœni 87.b
Pœni, haruſpices 130.a
Poetæ Orpheus, Muſæus, Heſiodus, Homerus 13.a
Poetarum error quas res dijs affringat 13.a
Polemo 179.b
Pollucis templum 44.b.72 a
Polus 54.a
Polyidus Corinthius 112. b. 194.b
Pompeiana curia 28.b
Pompeius 97. a. 146.b. 172. b. 187.a.210.b.248.a.250.b
Pompilius 249.b
Pomponius M. 137.b
Pontifices tres 70.a
Portunus 46.a
Poſidonius 5.b.30.b.50. b. 93. a.107.a.120.b.122.a. 160.a. 160.b
Poſtumius 71.b
Poſtumius A. dictator 32.a
Poſtumius C. haruſpex 109.a
Præfatio in omnibus reb. 115.a
Præneſtæ 143.a.143.b
Prærogatiua 115.b
Prætoris munus 206.a
Praxiteles 110.b.134.b
Priamus 101.b.107.b.112.b
Principatus 37.a
Principes vitioſi exemplo nocent. 211.a.211.b
Proclus 144.b
Prodicus Chius 29.a
Proſerpina 46 a
Proſerpinæ fanum 87.b
Protagoras nihil certi habere de dijs videtur 10.b.17.b
Prouerbium 17.b
Prudentia 77.a.185.a
Pruſias, rex 135.b
Pſychomantia 122.b
Ptolemæus 155.a
Publici ludi 189.b.191.b.196.a
Publicius 150 a
Publicius, uates 118.a
Publicola 201.a
Punicum bellum 109.b
Pyrrhus 150.b
Pythagoras. 10.a.19.b.75.a.89. a.193.a
Pythagoræ magiſter 117.b
Pythagoras, augur 92.b
Pythagorei 215.b
Pythagorei faba abſtinēt. 106. b.151.b
Pythagoreorum mors in diſputando 6.a
Pythia 100. b. 110. b. 111. a. 151.a
Pythius Apollo 100.b

Q

QVERCVS Mariana 171.a
Quirinus 191.a

R

RANA marina 58.b
Ratio 77.a.87.a
Ratio communis omniū 177. a.177.b
Ratione nihil diuinius 176.a
Ratio non niſi in hominis figura eſſe poteſt 15.a.23.a
Ratio perfecta, ſapientia eſt 176.a
Reges 204.b
Regibus Lacedæmone Ephori oppoſiti 207.b
Regillus 32.a
Regionum diuerſitas 160.b
Regium imperinm, repudiatū Romæ 207.b
Regulus 87.b
Religio neglecta pernicioſa 98.a.98.b
de religione leges 190.a
Religionis neglectæ pœna 32.b
Religionis violatæ pœna 190. b.197.a

b.197.a
Remus,augur 116.b
Repandi calceoli 21.b
Rerump. naturales conuerſiones 123.b
Res iudicare, pro, iudices eſſe 249.a
Reſp.optima 212.b
Rheſus 79.a
Rituales libri 108.b
Roma 257.a
Roma auſpicato condita 92.a 137.a
Roma capta 115.a
Romæ natalis dies notatur 146.a
Romana reſp. omnium optima 192.a
Romani reges, augures 112.b. 113.a
Romanorum hominum ſcientia non multa 23.b
Romuli lituus 141.b
Romulus 45.a. 70.a. 171.b. 195.a
Romulus augur 92.a 117.a
Romulus,deus 77.b
Romulus,& Remus 172.b
Roſcius 20.b. 110.a.139.a
Rotunda forma nullam pulchriorẽ eſſe, Plato exiſtimat 9.a
Rubrum mare belluas mõſtruoſas habet 24.b
Rutilius P. 87.b
Ruſſæ fauces 136.b

S

SABIDIVS 235.b
Sacerdos publicus 196.a
Sacerdotes 191.a.194.a
Sacerdotes Athenienſiũ 113.b
Sacra 70.b
Sacra priuata 192.a.198.b.
Sacrificia nocturna mulierum 191.b.195.a
Sacrilegium 196.b
Sacris qui aſtringantur 198.b
Sagire 107.b
Sagia 71.b.72.a
Salacia 223.b
Salaria 71.b
Saliorum curia 99.a
Salluſtius 105.b
Salutis augurium 106.a
Salutis templum 44.b
Samothracia 29.b
Sanctitas, ſcientia colendorum deorum 28.b
Sapala 249.b
Sapere nihil, vulgare eſt 142.a
Sapiens ſolus diuinus 154.a
Sapientia 185.a
Sapientia eſt ratio pfecta 176.a
Sapiẽtis eſt, cæremonias retinere 158.a
Sarpedon 129.a
Saturninus 208.b.210.a
Saturni pater 78.b
Saturni ſtella 42.b.112.a
Saturnus 45.a.82.b.223.a
Scæuola,pontifex max. 28.b
Scæuola P.pontifex max.199.b
Scæuola Q.pontifex max.87.b
Scaurus 44.b
Scaurus,conſul 212.b
Scipio 140.b.213.a
Scipiones duo 87.a
Scipio P.conſul. 33.a.208.b
Scopas,fictor 97.a
Scorpius 56.a
Scylax Halicarnaſſeus 144.a
Scylla 27.a
Scythia 50.b
Selonium 139.a
Semele 44.b
Seminis vis 49.a
Senatori neceſſarium, noſſe remp. 213.b
Senatori quæ iuſſa 213.b
Senatus 206.b.210.b

Senes conſilium publicum Spartæ 114.a
Sententiæ breuis laus 213.b
Sepulcrorum ius 202.a
Sepultura 200.b
Serapi 152.a
Seriphus, inſula 22.b
Seruilia lex 189.a
Seſelis, herba 59.b
Sex primi 86.a
Sibylla 110.b
Sibyllæ libri 149.b
Sibylla Erythræa 99.b
Sibyllinorum verſuum decem interpretes 92.a
Sicilienſe fretum 74.b
Sidera 41.b.49.b.51.b
Signa aliqua res præcedūt 119 a
Sili 21.a
Simia, homini ſimilis 25.a
Simia Dodonæa 139.b
Simonides 17.a.115.a.155.a
Simulatio naturā vincit 248.a
Siſena 109.a.114.b.137.a.172.b
Sitella delata ad abrogandum magiſtratum 27.a
Socrates 35.a.68.b.88.a.104.a.106.a.120.a.158.b.161.a.178.b
Socrates, philoſophiæ parens 24.a
Socratē zeno ſcurram appellabat 24.a
Sol 40.a.77.a.86.b
Sol Titan. 56.a
Soles plures 81.a
Solis circuitus 42.a
Solis defectio 117.b
Solarium 50.a
Solon 117.b.184.a.202.b
Somniant homines tribus modis 107.a
Somniorum veritas 102.b
Somniorum ratio 118.b
Somniorum error 151.b
Somnus 106.b
Sophocles 104.b
Soranus, augur 116.a
Sorites 126.a
Sortes refelluntur 143.a
Soſius Q. 86.a
Soſpita dea Iuno 21.b
Spes conſecrata 193.b
Speuſippus 11.a.179.b
Sphera 50.b
Spino 80.b
Spurina 119.b
Squilla 58.b
Statii locus 7.a
Stellę errantes 43.a
Stellę inerrantes 54.a
Stellarum corona 54.b
Stellarum curſus in Caucaſo monte notatus 100.b
Stellarum deſcriptionem vide in Arato 227.a
Stellarum errantiū ordo 155.a
Stellarum nomina 54.b
Stoici 7.a.105.a.108.b.111.a.119.a.144.a.167.a
Strato, phyſicus 11.b
Stulti oēs, miſerrimi 9.a
Styipho Megaricus 161.a
Suffragia quo mō ferēda. 211.b.212.a
Suffragium Itali ferebāt 253.a
Summanus 95.b
Sylla 109.a.138.b.200.b
Sylla, dictator 180.b
Syllæ lex 209.a
Syllus 24.a
Sinephebi 85.b
Syri colūt beſtias pro diis 21.a

T

TABELLARIAE leges 212.a
Tabernaculum augurale 99.a
Tages 135.a
Talorum iactus 152.a
Talorum luſus 97.a
Tantalidæ 90.a
Tanuſius 249.b

Tarquinienſis ager 135.a
Tarquinius 171.b
Tarquinius Sex. 188.b
Tarutius L. 146.a
Taurus,ſtella 55.b
Taygetæ 100.b
Telamon 87.b
Telmeſſus,vrbs Carie 112.b 114.a
Temeritate nihil fœdius 4.a
Temperantia 77.b
Templa 114.a
Templa deorum 44.b.72.a
Templa rerum bonarum 44.b
Templa vitiorum 44 b
Tempus opinionum commenta delet,naturę iudicia confirmat 32.a
Tenes,deus 77 b
Terentii locus 178.b
Terra 35.a.36.a.49.b.51.a.53.a 66.b.224.a
Terræ motus 110.a
Terræ partes maximæ inhabitabiles 9.b
Tertia Paulli filia 115.b
Thales Mileſius 9.b.23.b.117.b 193.a
Thaumas 80.b
Thebæ 160.b
Theodorus Cyrenaic⁹ 4.a.17.b
Theophraſtus 11.b.160.b.179.b.189.a.203.b
Thepompus 171.b
Theſeus 79.a.86.b
Tiberinus 80.b
Timæus 46.b.189.b
Timocrates 24.a
Tireſias 32.b.112.a.125.a
Titanes 205.a
Titani 47.a
Titan Sol 56.a
Titinius 249.b
Torquatus 200.a
Tragœdia 102.a
Tragœdia,Andromacha 97.a
Tribuni conſulibus oppoſiti. 207.b
Tribuni pl.205.a.206.b.208.b 209.a
Triones 54.b
Triton maritimus 20.b
Troginorum tetrarchia 141.b
Trogloditæ 145.a
Troianum bellum 109.a
Trophonius 80.a.109.a
Tubertus 201.a
Tubulus 17.b.86.a
Tuditanus,couſul 34.a
Tullius Ser. 126.a
Tuſculanæ quæſtiones 159.b
Tyndareus 167.b
Tyndaridæ 72.a
Tyrāni triginta Athenis 180.b

V

VALERIVS M.conſul 103.b
Vannius 249.b
Varius Q. 87.b
Varro M. 108.a
Vates 118.a
Varienus 32.a.71.b
Veiouis mentio 83.a
Velleio primas Epicurei deferebant 7.b.16.b
Velleius diſputat, a deo mundum non eſſe fabricatū 8.a
Velleius, L. Craſſi familiaris 16.a
Velleius Zenonem frequenter audiebat 16.b
Veneres plures 82.b
Venerei,in luſu talorum 97.a
Veneris ſtella 43.a.111.b
Venus 46.b.83.a.97.a
Venus Coa 19.b
Venus,in talorum iactu 152.a
Venus Lubentina 44.b
Vennonius 172.a
Vergiliæ 56.a
Veris omnibus falſa quędam adiun-

adiuncta ſunt 6.b
Verſus Atellanius 129.a
Verſutus 74.b
Verũ id eſſe neceſſe eſt, de quo omniũ natura cõſentit 13.b
Veſta 46.a
Veſtę lucus 115.a
Veſtę ſimulacrum 87.b
Veſtales 191.a.194.a
Victoriæ templum 44.b.114.a
Vigilantis animus 120.a
Virtus actuoſa eſt 27.b
Verſus a nobis oritur 89.a
Virtus ſine ratione conſtare nõ poteſt 14.b.23.a
Virtute nihil amabilius 30.a
Virtutes 77.a.77.b
Virtutes conſecrandæ, non vitia 193.b
Virtutis definitio 176.b
Virtutis delubrum 191.a.193.b
Virtutis templum 44.b
Vis a rep. abeſſe debet 213.b
Vitis 58.a
Vlyxes 78.a.151.a
Vmbria 113.b
Voluptas 178.a.182.a
Voluptatis templum 44.b
Vota reddenda 192.a. 196.b
Votiui ludi 104.b
Vrania muſa 95.b
Vtilitas omnis arte quæritur 118.b
Vulcani plures 81.a
Vulcanus Alcamenis 21.b

X

XENOCRATES 11.b.18.b 179.b.183.b.
Xenophanes Colophonius 92.b
Xenophanis opinio de deo 10.a
Xenophon 11.a,104.a.120.a
Xerxes 192.b
Xerxes templa deorum euertit 28.b

Z

ZALEVCVS 184.a.189.b
Zeno 12.a.12.b.16.b.18.b.24.a.35.b.43.b.45.a. 86.b.93.a 160.b.179.b
Zeno Eleates 88.a
Zeno, pater Stoicorum 74.a
Zopirus phyſiognomon 161.b
Ζωδιακὸς 144.a

SERIES CHARTARVM.

a b c d e f g h i k l m n o p q r ſ t u x y z aa bb cc dd ee ff gg hh ii kk ll mm nn.

Omnes ſunt quaterniones, præter nn, qui eſt duernio.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

293

Google

Digitized by Google

LABOR RESTAURO